ARHIVA

SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE DIN IAȘĬ

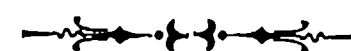
TOM. IV.

ANUL 1893

ARHIVA

SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

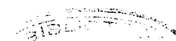
DIN IASI

ANUL IV

1893

IASI
EDITURA SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE
1893.

TABLA DE MATERII

Poezii

Dări de samă.

Documente.

Notiţi

Corespondenţă.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul IV. Ianuarie și Fevruarie No. 1 și 2

COMPUNEREA SOCIETĂȚIĬ PE ANUL 1892-93

Pentru anul 1892-93 al cincelea al existențeĭ sale, societatea științifică și literară din Iașĭ s'a constituit ast-feliŭ:

Președinte **Alex. D. Xenopol**
Secretar general: **Grigore C. Buțureanu**
Casier: **Vasile C. Buțureanu**
Bibliotecar: **Gh. Ghibănescu**
Director Arhiveĭ: **Nic. Leon** pentru partea științifică

Secțiunile s'aŭ constituit ast-feliŭ:

a) *Secțiunea științifică.*

Președinte: Dr. **C. Botez**, profesor la Facultatea de Medicină din Iașĭ, Medic primar al Spitaluluĭ Sf. Spiridon din Iașĭ.
Secretar: **Neculai Beldiceanu**, profesor la Gimnaziul Stefan cel Mare din Iașĭ.
Memcri:
Dr. **Antipa**, doctor în științĭ.
Dr. **Asachi**, profesor la Facultatea de Medicină din Bucureștĭ, Director Institutuluĭ de Chirurgie etc.
Dr. **D. Brandia**, profesor la Universitatea din Bucureștĭ, membru al Academieĭ Romîne etc.

Dr. **Vasile C. Buţureanu**, profesor la Universitatea din Iaşĭ Director Laboratoruluĭ de Chimie.

Grigore C. Buţureanu, profesor la Liceul din Iaşĭ şi la scoala Normală de fete din Iaşĭ.

Dr. **S. Konya,** Chimist.

D. **Drăghiceanu**, Inginer de mine.

Dr. **Felix**, Şeful serviciuluĭ sanitar, profesor la Facultatea de Medicină din Bucureştĭ, membru al Acad. Romîne.

N. Gabrielescu, architect.

Dr **Istrati**, Inspector General, profesor la Universitatea din Bucureştĭ.

Dr. **G. Jocu**, Medic veterinar al oraşuluĭ Iaşĭ.

Dr. **Nic. Leon**, profesor la Facultatea de Medicină şi la şcoala Militară din Iaşĭ.

A. Mănescu, profesor la Universitate din Iaşĭ.

Gh. Nădejde, profesor la Gimnaziul Stefan cel mare.

Gh. Neculau, profesor la Liceul real din Brăila.

Dr. **Obreja**, profesor la Universitatea din Iaşĭ.

Porumbaru, Inginer.

Dr. **Puşcariu**, profesor la Facultatea de Medicină din Iaşĭ.

Dr. **Possa**, medic primar al spitaluluĭ din Botoşanĭ.

Dr. **Peride**, profesor la Facultatea de Medicină din Iaşĭ, Medic primar al Judeţuluĭ Iaşĭ.

Sava Stefanescu, profesor la Liceul Sf. Sava din Bucureştĭ.

Dr. **Socor**, profesor la Facultatea de Medicină din Iaşĭ, Medic primar al Spitaluluĭ Sf. Spiridon.

Dr. **Stefanescu**, Medic primar al spitaluluĭ din Tîrgul Neamţ.

Dr. **A. Vitzu**, profesor la Universitatea din Bucureştĭ, Director Laboratoruluĭ de Fiziologie.

I. Vişan, fost elev al şcoaleĭ de Antropologie din Paris.

M. Vladescu, profesor la Universitatea din Iaşĭ, Inspector general al şcoalelor.

b) *Secţiunea literară.*

Preşedinte : **Teodor Codrescu**, membru corespondent al Academieĭ Romîne.

Secretar : **V. Atanasiu** profesor la Liceul din Iaşĭ.

Membri:

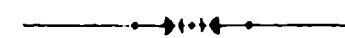
Grigore Alexandrescu, președinte la Tribunalul din Galați.
Dr. **A. A. Bădărău**, profesor la Gimnaziul Alexandru cel Bun, și școala Comercială din Iași.
Dr. **I. Bogdan**, profesor la Universitatea din București.
A. B. Brandia Director Liceuluĭ din Iași.
T. T. Burada, profesor la Conservatorul din Iași.
V. M. Burlă, profesor la Liceul din Iași.
J. Boniface-Hétrat, profesor la Liceul din Iași.
Aneta Chernbach (Conta), profesoară de filosofie.
Dr. **Corneliu Codrescu**, profesor la Școala Comercială din Iași.
O. Densușianu, profesor la Liceul din Focșanĭ.
C. Dobrogeanu (Gherea) critic.
Gh. Erbiceanu, profesor la Seminariul din Iași.
Ghenadie Enăceanu, Episcopul Rîmniculuĭ.
Petru Gărcineanu, profesor la Liceul din Iași.
Dr. **I. Găvănescul**, profesor la Universitatea din Iași.
Gh. Ghibănescu, profesor la Școala Normală Vasile Lupu Iași.
Eduard Gruber, profesor la Școala Comercială din Iași.
B. Iorgulescu, director gimnaziuluĭ din Buzeu
Dr. **C. Leonardescu**, profesor la Universitatea din Iași.
N. Hurmuzachi, membru al maĭ multor societăți.
C. Meissner, profesor la școala Normală Vasile Lupu Iași, Inspector școlar.
I. Nădejde, autor de cărți didactice.
P. Novleanu, Director Institutelor-Unite.
Dr. **I. Paul**, profesor la Liceul din Iași și școala Militară.
Alex. Philippide, profesor la Liceul din Iași.
Alex. Odobescu, profesor la Universitatea din București, Director Școaleĭ Normale superioare, membru al Academieĭ Romîne.
Dim. Onciu, profesor la Cernăuți.
Petru Rășcanu, profesor la Universitatea din Iași și la școala Militară.
Const. Știubeĭ, profesor la Liceul din Iași.
Scureĭ, Revizor școlar.
Dr. **I. Tanoviceanu**, profesor la Universitatea din Iași.
Dr. **Grigore Tocilescu**, profesor la Universitatea din București, membru al Academieĭ Romîne.

Dr. **V A Ureche**, profesor al Universităţeĭ din Bucureştĭ, membru al Academieĭ Romîne.

Dr. **Andrei Vizanti**, profesor la Universitatea din Iaşĭ.

Dr. **Alex. Suţu**, profesor la Liceul din Iaşĭ.

Dr. **Alex. D. Xenopol**, profesor la Universitatea din Iaşĭ.

A. D. Xenopol

DOMNIA LUI MIHAIU STURZA IN MOLDOVA
(1834—1849.)

Ca și Ghica și Bibescu în Muntenia, Sturza trebuia să se silească a scoate țara luĭ din noianul de barbarie și de neorînduială în care se afla, prin desvoltarea măsurilor așăzate de regulamentul organic, și întreaga lui domnie înfățoșază în atare privire o spornică lucrare, în care videm pe domn în luptă cu apucăturile învechite și înrădăcinate, silindu-se a aduce oamenĭ și așăzăminte la o maĭ bună și temeinică rînduială.

El începu șirul reformelor sale prin desființarea a treĭ județe ale Moldoveĭ, care erau prea micĭ pentru a suporta cheltuielele uneĭ ocîrmuirĭ aparte, anume Herța, pe care îl alipește de Dorohoiu, Hîrlăul de Botoșani și Cîrligătura de Iași [1].

Se apucă apoi domnul de regularea stărei orașelor, ce înfățoșau un haos atît în privirea ocîrmuirei lor lăuntrice cît și în acea a aspectuluĭ lor exterior. El întocmește prin sfatul administrativ niște instrucții, care aveau de scop de a regulamenta principiile electorale prevăzute de regulamentul organic pentru alegerea membrilor eforiilor orășănești. Este curioz pentru vremile noastre, în care drepturile electorale cată a fi încunjurate de atîtea garanții contra amestecului administrației, a afla că sunt acuma abia 50

1. Manualul administrativ al principatului Moldoveĭ, Iași, 1855, I, p. 71-76.

de ani alegerea consilierilor comunali se preşidea în Iaşi de ministrul de interne, iar în judeţe de prefecţi (ispravnici) şi că secretarii biurourilor erau *numiţi* de preşedinţi. Inţălege ori-cine la ce se reduceau alegerile în atari împrejurărări, şi cîtă valoarea putea avea dispoziţia articoluluĭ 9 al aceloraşi instrucţii. cuprinzătoare că «fie-care alegător va scrie *tainic* numele persoanelor, pe care el de bună voie le ar socoti, fără vre-o înriurire, privire sau silă particularnică». Cerînd şi supuşii străini dreptul de a lua parte la alegerile municipale, Sturza îi respinge pe motivul că ei nu ar plăti patenta ca pămîntenii.

In privirea îngrijirei materiale a oraşelor, dispune ca faţadele zidirilor să se facă după planul arhitectului oraşului, şi organizază mai cu deamăruntul slujba pompierilor. Tot în scopul apărărei de primejdia focului, ordonă îndepărtarea velniţelor din oraşe. Indatoreşte pe locuitori la curăţirea părţilor de strade ce treceau pe dinaintea caselor lor, înfiinţază o companie de fanaragii, înmulţind numărul fanarelor de la cele patru (!!) care luminau oraşul pe timpul Fanarioţilor. Regulamentează în deosebi poliţia oraşelor, împărţind capitala şi oraşele mai mari în despărţiri potrivite cu numărul locuitorilor ; opreşte jocurile de cărţi şi de hazard, exerciţiul medicinei de către persoane neîndrituite ; supune pe otelieri şi hangii la îndatorirea de a înştiinţa poliţia despre călătorii sosiţi ; întroduce manualele servitorilor, ordonă stîrpirea cînilor vagabonzi, regulează îndatoririle birjarilor, orînduind până şi modul cum trebuiau să ţină rîndul, cînd esă de la teatru, şi cîte alte de asemenea feliu [2].

Supuşii străini nu vroiau să sufere execuţia pentru datoriile lor către locuitorii ţărei. Mihaiu Sturza dispune că după trei încunoştiinţări să se păşască la împlinire în contra supuşilor, fără atingere de persoana lor, bine înţăles în unire cu consulatul respectiv, şi domnul hotăreşte chiar ca supuşii străini să poată fi arestaţi la caz de insolvabilitate, ceea ce nu se prea împăca cu principiul ca persoana lor să fie respectată. Se mai ieu măsuri foarte aspre spre împlinirea alcătuirei proprietarilor cu neguţitorii exportatori de grîne, «spre a nu împuţina şi strica creditul patriei;

2. Despre eforii, idem, I, p. 126—379.

de oare-ce adese ori proprietarii luau arvonă și apoi refuzau a-și ținea legăturile» [3].

Locuitorii săteni sunt feriți prin măsurile domnitorului de o mulțime de abuzuri, rămășiți înrădăcinate în obiceiuri și care erau cu atita mai greu de stîrpit. De și aplicarea lor, din atare pricină, nu se va fi putut face în toată întinderea, totuși luarea lor dovedește o îngrijire a ocîrmuirei de soarta poporului de jos, lucru cu desăvîrșire necunoscut până la ocîrmuirea generalului Kisseleff, pe care acea a lui Sturza căuta s'o ducă mai departe.

Așa găsim pe Mihaiu Sturza oprind tocmelele ce obicinuiau a se face, ca țăranii să plătească în muncă dobînda unor bani împrumutați, prin care se robia adese ori munca țaranului pe vecie, el neputînd nici odată răspunde capitalul; de asemene oprește încărcarea cu dobînzi peste acea legiuită, a tuturor împrumuturilor făcute de proprietari locuitorilor pentru hrană și băutură; nu mai puțin bătăile și silniciile făcute lor de către amploiații subalterni; de a se împlini unii țărani pentru datoriile altora, obiceiu barbar și abuziv rămas din vremurile cumplite ale unui barbar trecut, pe ispravnici, zapcii și privighitori a nu întrebuința munca țăranului în folosul lor sub nici un cuvînt și cu amenintarea urgiei domnului, spre a pune odată un capăt unui abuz înrădăcinat, că ocîrmuitorul putea să se folosască în largul lui de munca și averea ocîrmuitului. Domnul declară tot odată prin porunca de oprire, în această privire, că învoește satelor tînguiri prin jalobă îndreptată direct către el, prin un trimis al lor. Țăranii mai avînd obiceiul de a-și vinde munca la alte fețe, afară de aceea ce erau datori conform regulamentului organic a o presta proprietarului, Mihaiu Sturza dispune că acei care ar alcătui la muncă oameni de pe moșiile altora să rămînă păgubași de banii dați, pedepsind domnul, nu pe țăranii ce se alcătuiau, ci pe acei care îi provocau. Domnul mai oprește pe proprietarii de vii a-și vinde cu hurta rodul lor, înainte de a ști cît au eșit; pe crîșmari a da băuturi pe datorie locuitorilor, pentru care li se lua pînea în prețuri de nimic, sub pedeapsa unei amenzi în folosul cutiei milelor; pe neguțitorii ambulanți (co-

3. Idem I, p. 379—389.

ropcari) a umbla cu mărfuri prin sate, înşălînd pe locuitori la cumpărături, învoindu-le numai cît a merge la iarmaroace [4].

Pe lîngă aceste apărări date locuitorilor ca lucrători de pămînt, li se mai încuviinţază şi altele în însuşirea lor de cărăuşi. Mai întăi li se dă voie în de obşte să'şi păşuneze vitele pe moşiile unde ar poposi, plătind cîte 2 bani de jug. Apoi fiind că erau expuşi, la Galaţi din partea neguţitorilor greci cît şi spre Bucovina de către comisionarii jidovi, a li se reţinea o parte din chiria alcătuită, pentru motivul că ar lipsi din pînea încărcată, după facturile lor, domnul ordonă ca contractele de chirii să fie făcute înaintea poliţiei, însămnîndu-se cîtimea încărcată, preţul alcătuit şi suma primită ca arvonă, îndatorind pe comisionari a cîntări marfa la graniţa Moldovei, şi a plăti aici deplin cărăuşilor, după care numai să se treacă în Bucovina, spre a nu expune pe cărăuşi în o ţară străină la capriciul comisionarilor.

Locuitorii mai erau asupriţi şi la munca cîmpului, prin măsoriştea cu o prăjină împovărătoare, care le adăugea lucrul peste cîtimea statornicită prin regulament. Domnul introduse şi aice o măsură oficială; opreşte globirea samavolnică a stricăciunilor făcute de vitele scăpate în lanuri sau ţarini, orînduind a se face, numai după o preţeluire a daunei comise.

In 1844 el se hotăreşte a regula prin o dispoziţie legiuitoare neînţălegerile ce provineau din neputinţa proprietarului de a da sătenilor pămîntul hotărît de regulament. Ea dispune ca la locurile strîmte, la munte, în locul ogorului de 1 $^1/_2$ fălci arătură ce li se dădea la cîmp, să li să deie tot finaţ, fără însă a avea dreptul a lua dijmă din recolta fînului, nici a le impune o muncă oarecare pentru această scutire de dijmă. Dacă proprietarul nu va avea de unde îndeplini atare măsură de loc, să se poată muta săteanul; dacă proprietarul nu ar avea nevoie de munca săteanului, prevăzută prin regulament, să primească în schimb cîte 48 de lei iar pentru tăietul cherestelelor să urmeze învoieli între proprietar şi locuitor [5].

Agricultura iarăşi primeşte de la domn imboldiri spre propă-

4. Idem, I, p. 395—407.

5. Idem, p. 431. Vezi şi nota de la acea pagină.

șire, luîndu-se măsuri peutru îmbunătățirea rasei vitelor, stîrpirea boalelor lor [6], și dîndu-se povățuiri locuitorilor asupra modului de cultură a pămîntuluî [7].

Orîndueşte apoi pe lîngă coșerile de rezervă, prevăzute de regulament, ca o măsură complinitoare, țarinile de rezervă, fie-care sat fiind obligat a lucra cîte de atîtea ori 8 prăjini pe cîți locuitori avea, din ogorul comun de arătură, cu precădere asupra ori cărui altui lucru, și productul acestui pămînt să'i depună prin îngrijirea privighitorului în gropile de pîne sau în coșere [8]. Cu toate aceste nici atare măsură luată în 1843, nu ferește pe locuitori de lipsă, dovadă despre faptul netăgăduit că de și ocîrmuirea tindea a îndrepta rălele, ele erau prea adînc înrădăcinate pentru ca măsurile luate pe hîrtie să se introducă îndată și în practică. Așa în 1847 se ieu deosebite alte chibzuinți, pentru a se asigura locuitorilor hrana de peste an; anume se opresc proprietarii, de pe moșiile unde s'ar afla țăranii în lipsă, a vinde toți popușoii, îndatorindu-i a păstra «o analoghie de 3 merțe de gospodar, avînd aceasta a li se întoarce în urmă de locuitor sau în bani sau în natură» [9]. Se ieu măsuri pentru stîrpirea lăcustelor, uciderea lupilor și se regulează timpul cînd vînatul este învoit.

Supușii străini se apucase cu timpul și de agricultură, care după deschiderea navigației mărei Negre, devenia pe fie-ce zi o îndeletnicire mai productivă; ei luau în posesie moșii de a le proprietarilor, îmbrăcîndu-se cu drepturile lor față cu locuitorii, privitoare la muncile și prestațiile ce erau datori se facă. Adese ori se iscau pricini între posesori și locuitori din asemene daraveri. Supușii străini alergînd la protecția consulilor, paralizau ori-ce măsuri luate de guvern și aduceau cele mai mari nedreptăți locuitorilor, fără ca aceștia să poată găsi unde-va mijlocul de a le înlătura. Mihaiu Sturza pune energice stăruinți pe lîngă consuli, arătîndu-le că dritul de a ținea moșii în posesie s'ar cuveni numai pămîntenilor și că numai prin tolerare se bucurau de el și străinii; că ei nu puteau deci fi îndrituiți a-și însuși dreptățile proprietari-

6. Idem, p. 446—450.
7. Idem, p. 451.
8. Idem, p. 455.
9. Idem, p. 460.

lor asupra locuitorilor săteni, dreptăți pe care nu le pot ei avea de cît supunîndu-se la aceleași îndatoriri ca și pămîntenii, și ordonă ca supușii străini, în privirea relațiilor lor cu sătenii, să fie considerați ca pămînteni [10].

Din vremile vechi rămăsese un obiceiu, izvorul celor mai vajnice abuzuri, anume oamenii ce aveau vre o pretenție, și mai ales cei mari fată cu cei mici își făceau dreptate singuri; așa bună oară pentru despăgubirea de daune pricinuite țarinilor, pretenții de încalcare de hotare, precum și de acele pentru garduri, șanțuri și alte îngrădituri, dare afară din case și de pe moșii, punînd adese ori fără drept pe partea mai slabă în nevoie de a reclama la justiție și expunîndu-o un timp îndelungat la lipsa folosinței dreptului ei și la cheltuielele unui proces. Domnitorul prin repetate ordine, care de care mai severe și mai amenințătoare pentru dregătorii ținutali, le poroncește a nu tolera asemene act de însovolnicie, a restitui imediat pe acel scos cu puterea din o situație oare-care, fără privire dacă ar avea sau nu dreptul în partea sa, în starea în care fusese, îndreptînd pe acel ce se credea jignit cătră calea legală a judecăților [11].

Mihaiu Sturza ie o serie de măsuri pentru stîrpirea făcătorilor de răle și așăzarea odihnei publice. Intăi obligă pe locuitori a răspunde unul pentru altul de furii sau gazdele ce s'ar descoperi în vre-un sat, îndemnînd prin atare măsuri pe săteni la o vecînică privighere și denunțare a făcătorilor de răle oploșiți în sînul lor [12]. Indatorește pe megieși a sări întru prinderea tălharilor, supunîndu-i la din potrivă la răpundere. Regulează apoi poziția vagabonzilor celor nenumărați ce se purtau prin țară, ordonînd pentru acei străini ce nu ar da garanție, să fie scoși din țară. Se prevăd pedepse foarte grave pentru gazde, punîndu-se pe o treaptă cu faptașii, anume acea a morței [13]. In sfîrsit întocmește niște regule de păzit în descoperirea vinovaților și procedura pentru judecarea lor. Pentru

10. Idem. p. 474 și 478.

11. Idem, p. 481—485.

12. Pentru a avea o idee despre mulțimea tălharilor, reproducem cuvintele începutului unui ofis din 1835 Februar 9, idem. p. 493: „de și verdeața primăverei încă nu s'au desvălit, făcătorii de rele au izbucnit cu îndestul, de unde obrăznicia lor la mai multe locuri se arată".

13. Idem, p. 494.

a stirpi apoi alt rău, de care sufereau mai ales locuitorii săteni, furtișagurile de vite, se introduc biletele de vînzare [14].

Mihaiu Sturza ie măsuri multiple pentru a îmbunătăți regimu' închisorilor, prevăzînd o cheltuială în budgetul statului pentru hranal îmbrăcămintea, incălzitul și luminatul arestaților: de asemenc sè îngrijește de boalele lor, dispunînd ca acei suferinzi să fie căutați sub pază în spitalele orașelor; dar aici era atita de făcut in cit chiar după 16 ani de silinți a le lui Mihaiu Sturza, starea lor în 1850 era încă îngrijitoare. «Pe la unele ținuturi o singură odae și cu o gaură în pămînt slujesc de închisoare la mai multe zăcimi de oameni. Cea mai mică despărțire între sexuri, între presupuși și făptași, între gradul vinei lor nu există; și pe lingă aceste apoi chiar încăperile de astăzi sunt în ruine» [15].

In anul 1838 se încheie de guvernul Moldovei convenția pentru extradarea vagabonzilor și a dezertorilor cu împărăția Austriei. Atare încheiere a unei convenții între statul Moldovei și împărăția vecină, în curînd repetată și față cu Mnntenia, are o mare însămnătate. De la tratatul lui Dimitrie Cantemir cu Petru cel Mare 1711, țările romîne de tot îngenunchiate sub Turcĭ, în timpul domniei fanariote, pierduse cu totul vechiul lor drept de a încheie tratate cu celelalte state, înrădăcinîndu-se tot mai mult încălcarea turcească, care ne impunea tratatele încheiete de Poarta otomană. Cel întăi semn al reînvierei noastre internaționale este această convenție pentru extradarea dezertorilor, în care micele principate romîne stipuleâză drepturi de o potrivă cu puternica împărăție austriacă. Era cea întăi recunoaștere a existenței juridice a statului romîn, prima sa reîntrare îu rîndul națiunilor recunoscute [16]. Consulul austriac însă abia încheiese convenția, și vroiește a-i da o interpretare în senzul unui amestec direct al Austriei în ocîrmuirea internă al Moldovei, cerînd voie a întra miliția din Bucovina

14. Idem, p. 502.

15. Man. adm., I. p. 545.

16. Idem, I, p. 564. Comp. *Mitilineu*. Colecțiune be tratatele și convențiunile Romîniei cu puterile străine, București, 1874, p. 74 și 80. Actul de la p. 78, declarația principelui Moldovei în favoarea comercianților austriaci din 1784, este un hrisov al lui Alex. Mavrocordat, și fără cuvînt a fost cuprins de dl. Mitilineu în culegerea lui de tratate.

spre a prinde pe dezertorii ce ar fi fugit în Moldova. Sturza răs, pinge însă o atare cerere, ca neconformă cu glăsuirea convenției încheiete [17].

Numărul Evreilor sporind fără încetare în Moldova, atrași fiind în ea cu cît se devolta mai mult avuția publică, Mihaiu Sturza ie mai multe măsuri pentru a le regula poziția. Ordonă o catagrafie a tuturor Jidovilor atît din Iași cît și din provincie, dispunînd ca numai aceia să fie îngăduiți a rămînea în țară, care ar avea un mijloc de existență asigurat, anume o meserie sau un capital, și acestor Jidovi înscriși în o condică să li se elibereze un bilet de statornicie în țară, care să le slujască și la strămutările din loc ce le-ar întreprinde în lăuntrul țărei. Ordonă dregătorilor mărginași să nu îngăduie intrarea în țară a Jidovilor fără paspoarte, și la intrarea lor să li se iee pasportul, înlocuindu-l cu un bilet de liberă petrecere pe timpul pasportului, urmînd că la împlinirea terminului să fie numai de cît îndatorit a părăsi țara. Toți acei ce nu ar putea dovedi posedarea unui capital sau a unei meserii, să fie priviți ca vagabonzi, fără a se primi măcar închizășluirea învoită supușilor străini, și toți acei ce ar intra în țară fără pasport să fie priviți de asemene ca vagabonzi și izgoniți peste hotar. Jidovii să fie opriți a ținea Duminicele și sărbătorile dughenele deschise; să nu poată lua moșii în arendă și nu poată cumpăra vii, îndatorindu-se pe acei ce aveau cumpărate a le desface [18].

Evreii deci devenise, pe timpul lui Mihaiu Sturza, un element însămnat al locuitorilor țărei, și vroim să aruncăm aici o ochire îndărăpt, asupra introducerei lui în sinul poporației romîne, în care au ajuns astă-zi atît de numeroși.

S'a pretins de unii scriitori evrei că neamul lor ar fi tot atît de vechiu între Romîni ca și colonizarea romană, întemeindu-se pe mai multe înscripțiuni care pomenesc mai mulți oameni din neamul Itureilor înmormîntați în Dacia [19]. Iturea era o provincie de la

17. Răspuns consulatului din 1833, Man. adm. p. 519.

18. Idem, p. 516—530, cu deosebire p. 525: „nefiind cunoscuți și primiți de ocîrmuire a ținea moșii în posesie“ și p. 527, pentru oprirea de a cumpăra vii.

19. *Akner et Müller*, Die römischen Inschriften in Dacien., Wien, 1865: N-ro 208, găsită în satul Bretia romănească din comitatul Huniedoarei care pomenește despre unul Albanius, Balvi *filius decurio alae augustae Ituraeorum*: N-ro 865: *augusta Ituraeorum* și 867 pe Barcathues Decebali filius cques alae augustae Ituraeorum, *domo Ituraeus*. hic situs est. Zanis Decebali filius, Baramna, Bilabi filius et Bricbelu fratri heredes posierunt“.

nord-ostul Palestinei, a căreia locuitori trăiau după feliul Arabilor, în chip nomad, sub corturi sau prin peșteri. Itureii erau un popor siriac, amestecat cu elemente arabe, și *că nu erau Evrei*, ne o dovedește religia lor închinătoare de stele, și luptele purtate în potriva Evreilor pentru păstrarea neatîrnărei. Căzînd sub Romani, de la organizarea Asiei prin Pompeiu, ei se întîlnesc adese ori slujind în armatele romane, precum în luptele africane ale lui Cesar [20], și deci nu este de mirare a întîlni o cohortă de Iturei în Dacia, unul din ei purtînd chiar numele de Decebal și rudele lui iar nume dacice. Prin urmare se constată că singura dovadă a Evreilor despre autohtonismul lor în Dacia nu se lovește, întru cît este vorba de reprezent.. ti al Sabeismului stelar și nu de acei al Judaismului monoteist.

Cu toate aceste Evreii sunt destul de vechi în țările romîne de la Dunăre; anume încă pe timpul lui Stefan cel Mare am întilnit pe uu Evreu în Moldova, răscumpărînd de la Tatari pe o damă polonă [21].

Evreii fiind un popor fără patrie, fără țară, și purtîndu-se prin lumea toată spre a-și găsi adăpostul traiului, pentru ce oare și țările romîne nu ar fi ost colindate de ei? Totuși pănă prin epoca Fanarioților, nnmărul lór pare a fi foarte răstrîns și numai de atunci încoace ei încep a se înmulți. Așa vice-consulul francez din Iași, Parrant, spune în raportul lui asupra stărei Moldovei din 1798 că «ar exista în această țare încă o altă clasă de oameni· acea a Evreilor, c căruia număr ar fi însămnat, dar este mai desprețuită încă de cît cei-lalți supuși. Ei sunt cu toate aceste une ori cruțați de ocîrmuire căreia procură mulți bani. Ca și pretutindene aiure acest feliu de oameni, tot deauna deosebiți, fac bandă a parte și se ocupă cu negutitoria, schimbul de bani și în deobște de tot se potrivește cu spiritul său de economie. Mai ales în Moldova trebui spus de Evrei cele ce zice de ei în Polonia un autor francez, că ucid comerțul și descurajază pe puținii negutitori cinstiți, care ar vroi să'l facă să înflorească» [22].

Totuși numai comerțul mic fiind în mînele Evreilor, ei erau

20. Vezi notițele din autorii vechi asupra Itureilor, cuprinse în Pauly, Realencylopaedie des classischen Alterthumes, Stuttgard, 1836, IV, p. 337.
21. Ist. Romîn. de mine Vol. II. p. 390.
22. Doc. col. *Hurm.*, supl. II, p. 184. O anaforа a boierilor din 5 Iulie 1805, spune că „s'au umplut tîrgurile de Jidovi". Uric rul, I, p. 19.

departe a face averi mari din el. Cel mare și însămnat, al vitelor, era purtat de Greci și mai ales de Armeni; de aceea Evreii, de și în destul de numeroși, erau săraci, și dovadă cea mai bună este că afacerile de bancă ale țărilor romîne nu se făceau prin mijlocirea lor, ci prin aceea a bancherilor Greci, din care cel mai vestit era Andreiu Pavli din Iași.

Evreii începură a face stare la noi în țară abia după ce se stabili curentul Rominilor cătră străinate, cînd cei mai mulți din avuții boeri își mîncară moșiile amanetîndu-le la Evrei. Odată cu acest spor de cîștig, li se deschide și un altul, acel al comerțului grînelor, care începe în țările romîne după deschiderea navigației pe marea Neagră. Se ințălege de la sine că cu cît se sporia liniștea și avuția Munteniei și mai ales a Moldovei, cu atîtea se îngrămădeau în ele mai mulți Evrei, și ei deveniră cu deosebire numeroși tocmai pe timpul lui M. Sturza. Inmulțirea tot mai mare a meseriașilor și neguțitorilor evrei aduse o concurență periculoasă celor pămînteni. Organizarea breslelor ar fi putut susținea comerțul și industria romînă dacă s'ar fi întărit, pe cînd din potrivă ea tocmai se slăbește cu cît ne coborîm cătră vremile noastre; așa prin impunerea starostelui din partea vistieriei, în loc de alegerea lui de breaslă și întărirea lui de autoritățile religioase. Starostele devenind astfeliu omul guvernului, și acesta avînd interes a spori numărul neguțitorilor, spre a adăogi cifra contribuțiilor plătite de ei peste an, impunea corpului breslei la fie-care cercetare anuală a izvodului neguțitorilor tot mai mulți partași la breaslă, pe cînd interesul ei ar fi fost a răstrînge concurența. De la o vreme se impune breslelor a primi pe toți acei neguțitori sau meseriași ce ar plăti darea cuvenită cutiei ei [23], iar o încheiere a sfatului administrativ din 1848 prevede că ori-cine «fie Arman, fie Jidov, să fie dator a purta sarcinile breslei» [24], îndatorire purtată de ei cu cea mai mare plăcere.

Mai tîrziu însă Mihaiu Sturza găsește de cuviință, a scuti pe Evrei de taxa cătră breasla romănească, pe motivul că «ei mai

---

23. Așa însă pe timpul ocîrmuirei provizorie rusești în 1833 se întocmește o legiuire care învoia „tuturor neguțitorilor sau meșterilor a deschide dugheană, plătind darea lor la acea breaslă". Man. adm., II, p. 2

24. Man. adm. II, p. 8.

plătind peste taxele către stăpînire încă o alta către spitalul lor, nu ar putea fi îndatorați a mai plăti și o deosebită zeciuială în trebuința breslelor care nu sunt de neamul lor» [25]. De la acea dată înainte neguțitorii și meseriașii romîni, îngreuieți cu dări mult mai mari de cît străinii, nu mai putură lupta cu ei și se stînseră unul după altul sau se făcură supuși.

In ceea ce privește pe Țigani, M. Sturza pusese baza emancipărei lor prin legiuirea lui din 1844, prin care desrobește pe Țiganii domnești și mănăstirești.

Țiganii sunt vechi în țările romîne, unde se răspîndiră din regiunile de la sudul Dunărei, care ele însuși îi primise din Asia, peste Helespont. Așa în un hrisov al lui Stefan Dușan, regele Serbiei din 1348, se pomenesc niște Țigani fierari, pe care regele îi îndatorește a da pe fie-care an mănăstirei Arhanghelilor cîte 40 de potcoave de cai [26]. Curînd după această dată și chiar de la cea d'intăi apariție a documentelor Munteniei, îi găsim în această tară și anume în însușire de robi. Așa un document din 1387, ne arată pe Mircea cel Mare dăruind între altele mănăstirei Tismana 40 de familii *de Ațigani* [27]. In anul 1388 mănăstirea Cozia primește de la acelaș domn un dar de 300 de familii [28]. In Moldova de și îi videm apărînd pentru întâia oară în diplome de pe la 1428, cînd Alexandru cel Bun dă mănăstirei Bistrița 31 șatre de Țigani și 13 de Tatari, totuși ei trebuiau să fi existat de mai mult timp aice, de oare-ce poartă numiri în mare parte romănești precum: Cernat, Coman, Maria, Mircea, Nicola, Toma, Vlad. Numirile aceste de Mircea și Vlad, neobicinuite în Moldova, ne arată că Țiganii venise aice din țara Muntenească [29]. Se vede că în vremile mai vechi Țiganii nu erau în o stare așa de ră, după cum îi aflăm în cele mai noue, ceea ce nu este de cît prea firesc, întru cît și condiția lor trebuia să se înrăutățască paralel cu aceea a vecinilor și Rominilor. Mulți din ei nici nu căzuse în robie, precum se vede a-

25. Idem, II, p. 41—42.
26. *Hasdeu*, în Arh. ist., III, p. 192.
27. Idem, p. 191—193.
28. Foia soc. Romanismului, II, p. 30—32.
29. *Hasdeu*, Arh. ist., I, 1, p. 121. Comp. *Emil Picot* et *George Bengescu*, Alexandre le Bon, 1882, p. 46. Din această stabilire a lor întăi în Muntenia se explică pentru ce ei, chiar în Moldova, vorbesc limba romînă mai mult după dialectul muntean.

ceasta din un document al anului 1612, prin care un Ţigan Dumitru se vinde cu toate a le sale neguţitoruî Stan, «care să-i fie Ţigan de moşie şi de strămoşie, dirept un cal şi dirept 600 de bani, şi mi-au dat hier 20 de ocă dirept 200 de bani de mi-au făcut ciocane, şi mi-au dat o păreche de foi dirept un galbăn şi am luat eu Dumitru Ţiganu ughi 3 de m'am plătit de un Turc ce mi-a căzut asupra» [30]. Intru cît acest Dumitru Ţiganu se vinde atunci lui Stan ca să-i fie Ţigan de moşie şi de strămoşie, deci rob, este înviderat că mai înainte el era liber. Iată pentru ce şi întîlnim Ţigani avînd proprietăţi de pămînt, lucru ce nu se încape la rob, care este însuş proprietatea altora. Un document de la Ioan Vodă cel Cumplit din 1572 Octomvrie în 15, întăreşte Ţiganului Nicola o treime din o cincime din satul Bolоţeştii, cu loc de moară în apa Putnei pe care loc Ţiganul îl cumpărase cu 120 de zloţi tătăreşti în zilele lui Alexandru Lăpuşneanu, de la Toma şi sora lui Stana [31].

Cu cît devenia mai deplină introducerea şărbirei între ţărani cu atîta se coboria tot mai jos şi condiţia Ţiganilor, care ajunseră cu toţii robi ai persoanei după cum şerbii ajunsese robii pămîntului.

Documentul lui Constantin Mavrocordat din 1749 din Moldova, ne spune în ce stare se aflau robii Ţigani: Ei puteau fi vînduţi şi împărţiţi fără a se privi la legăturile de familie ce-i uniau, daţi în foi de zestre, puşi în casele boiereşti, la ori-ce feliu de slujbe, deosebindu-se tocmai de vecini, care după drept nu puteau fi impuşi la atari îndatoriri [32]. Tratarea lor era foarte crudă; puteau fi bătuţi în voia stăpînului, puşi la tortură pentru cea mai mică vină, şi chiar uciderea lor nu va fi fost pedepsită în timpurile de nedreptate în care ei trăiau. Sobornicescul hrisov din 1785 mai îmblînzeşte barbaria cea nespusă a despărţirei familiilor, prin deosebite măsuri prevăzute la capit. 15, litera a şi b» [33]

Regulamentul organic începe pentru întăia oară a vedea în Ţigani nişte oameni, şi-i face obiectul unor dispoziţii legiuitoare.

---

30. Ist. Romîn de mine, III, p. 561.
31. Arh. ist., I, 1, p 111.
32. Mag. ist., p. 289 Comp. Ist. Romîn. de mine, V, p. 114.
33. Vezi acest hrisvv în Uricarul, II, p. 72. Man. adm. II, p. 49.

Călcînd pe urmele lui, Mihaiu Sturza ie deosebite măsuri privitoare pe Ţigani. De şi opreşte cununia între robi şi slobozi, însă în cazul cînd la atare cununie s'ar fi învoit stăpînul robului, acesta se elibera de la sine împreună cu toată progenitnra ce se năştea din ei. In cazul cînd se întîmpla atare cununie fără ştirea stăpînului, ea rămînea sfîntă şi robul era dator să se răscumpere din robie, plătind un preţ determinat, care la caz de neavere se înainta din fondul veniturilor bisericeşti. Copii născuţi din o căsătorie între o faţă slobodă şi una roabă urmau, ori cum ar fi fost întocmită împreunarea, tot deauna soarta libertăţei. Domnul mai hotăreşte ca un rob, ce ar oferi stăpînului său preţul cu care el a fost cumpărat, să se poată desrobi şi fără voia stăpînului. Să nu se poată face vînzare de Ţigani fără a lor înscrisă declaraţie că nu voiesc a se răscumpăra. Impiedecă reintrarea în robie, chiar şi de bună voie a Ţiganilor, odată desrobiţi [34].

De şi Mihaiu Sturza nu îndrăzni a desrobi pe toţi Ţiganii el făcu aceasta pentru acei ai statului şi acei mănăstireşti, prin o legiuire votată de obşteasca adunare din 1844, prin care declarîndu-se liberi pe aceşti din urmă, li se învoieşte şi căsătoria cu Moldovenii ; apoi luînd măsuri de a-i stabili în chip statornic pe moşiile boierilor, şi dînd mai multe foloase celor ce s'ar statornici pe loc, spre a-i îndemna la părăsirea vieţei vagabonde [35].

In exploatarea sărei, Mihaiu Sturza răspinge întăi pretenţia consulului austriac, care călcînd dreptul de monopol al statului moldovan, vroia să exporteze sare din ţară [36]. Domnul pentru a spori veniturile din acest monopol, obţine de la Poartă învoirea transportului sărei pe Dunărea ; apoi un alt drept mai mare, acel al plutirei vaselor moldovene sub *steagul lor* atît pe Dunăre, cît şi pe mare, sultanul învoind atare drept «locuitorilor Moldovei ce este o proprietate a clironnmilor împărăţiei mele» [37]. Sturza caută apoi să încurajeze navigaţia pe Prut şi pe Siretiu, spre mai lesnicioasă coborire a grînelor la Galaţi.

Tot în interesul comerciului mai înfiinţază ocîrmuirea lui

34. Man. adm. II. p. 48, 56, 58.
35. Idem, 49.
36. Idem, p. 88, 98.
37. Idem, p. 107.

Mihaiu Sturza iarmaroace de vite de mai multe ori pe an, la Tîrgul nou și la Cornul Luncei pe granița Bucovinei, spre a nu fi expuși la «vicleșugul cumpărătorilor în țările străine, care unindu-se, fac de multe ori pe neguțitori să se desfacă de vite cu prețuri înjosite». De asemene sporește numărul iarmaroacelor interne, spre a da loc la o mai grabnică desfacere a vitelor și deci la ieftenirea cărnei. Poștele, singurul mijloc de transport mai îndămănatic a acelui timp, fură iarăși obiectul unei îngrijiri deosebite, oprindu-se abuzurile și bătăile pe care călătorii se credeau în drept a le împărți surugiilor, silindu-i să meargă mai repede, ceea ce pricinuia adese ori vătămare sau moarte cailor, sau a se abate din drum, ca să-i ducă pe la moșiile lor, adese ori la mari îndepărtări; apoi regulîndu-se poziția surugiilor față cu antreprenorii, și determinîndu-se anume cazurile, cînd ei erau răspunzători pentru peirea animalelor [38].

Mare nevoie făceau lui Mihaiu Sturza deosebitele consulate a le puterilor streine, mai ales prin încuviințarea supușiei la unele fețe pămîntene, ceea ce le aducea scutire de dări către stat, și folosul unei apărări mai puternice în interesele și încălcările lor, precum s'a văzut mai sus la acei dintre supuși ce luau moșii în arendă. Pe atunci se fugea de cetățenia romînă, și în loc ca străini să năzuiască a o dobîndi, însuși Romînii, care de care, se întreceau a se lepăda de dînsa, din pricină că statul romîn fiind slab, iar puterile europene avînd mare autoritate în lăuntrul țărei, era de învederat folos oamenilor a se ținea de protecția acestora. Mihaiu Sturza însă luptă cu energie pentru a micșura pe cît se putea numărul acelora dintre supușii săi, care alergau la scutul străinului, cerînd ca consulatele să dovedească insușirea de supuși ai proteguiților lor, și oprind pe acei răspinși de la o protecție, de a mai recurge la alta, ci considerîndu-i numai de cît de Moldoveni [39]. Mai introduce măsura de a nu se recunoaște de agenți ai consulatelor prin districte (practori sau staroști) de cît persoane învestite cu un exequatur din partea postelniciei [40].

Mihaiu Sturza se îngrijește de întocmtrea căilor de comuni-

---

38. Idem, p. 122 și urm.
39. Idem, p. 163—169
40. Idem, p. 172.

cație, după principiile cuprinse în regulamentul organic. In domnia lui se făcu cea întăi șosea în Moldova, care străbătea întreaga țară în lungul ei, de la Mihaileni, la granița Bucovinei, trecînd prin Dorohoiu, Botoșani, Iași, Vaslui, Bîrlad, la Galați. Se mai face apoi o altă ramură de la Tîrgul Ocnei la Bacău, care să slujască la transportul sărei. Artera de comunicație a fost croită așa, pentru a alimenta portul Galaților cu productele întregei țări, care puteau răsbate până la șoseaua centrală. Intocmirea soșelei se făcu cu zilele de lucru a le țăranilor, la care erau îndatoriți prin regulament.

Mihaiu Sturza se hotărește apoi a face să înceteze poziția cea cu totul a parte a bisericei, care făcea din ea un stat în statul Moldovei, nesupus la nici un feliu de control din partea organelor ocîrmuirei, și cu toate că nu merge până a-i suprima cu totul atare poziție, ceea ce era păstrat vremurilor mai noue, totuși pune și biserica, și mai ales averile ei, sub înalta privighere a ocîrmuirei. Prin o legiuire din 1844, el constituie toate veniturile atît ale mitropoliei, cît și ale episcopiilor într'o singură casă, cu administrația în Iași ; orînduiește ca moșiile bisericilor să fie arendate prin forma mezatului dinaintea mitropolitului și a episcopilor, tot deauna însă sub controlul capului departamentului bisericesc; lasă la dispoziția capilor bisericei $^5/_7$ (la episcopi $^4/_7$) din care trebuiau să îngrijască de biserică apoi de lefile personalului ; la Iași și acele ale decasteriei. Cele-lalte $^2/_7$ la Iași, $^3/_7$ la episcopii, erau să fie întrebuințate în repararea acareturilor, întreținerea seminarilor, faceri de bine încuviințate de domn și cheltuiala departamentului bisericesc. Banii adunați din venituri erau să steie în o ladă cu două chei, una pastrată de mitropolit, cealaltă de capul departamentului, din care erau să se elibereze de două ori pe an sumele cuvenite mitropolitului și episcopiilor [41]. Vom vedea cum atare legiuire care umbla să se întocmiască încă din 1842, aduce demisionarea mitropolitului Veniamin. De și prin ea nu se ating întru nimic averile mănăstirilor închinate, ba nici macar a le celor pămîntene, care rămîn a se ocîrmui de soborul lor, totuși se ieu dispoziții pentru apărarea de destrugere a pădurilor de pe moșiile ziselor mănăstiri. Motivele care fac pe Mihaiu Sturza să întindă legiuirea apărătoare de păduri și asupra mănăstirilor închinate, erau

41. Idem.

că «s'au văzut năzuirea din partea unor egumeni, de a tăie neîngrădit aceste păduri, și a desființa un fondos ce este de o potrivă cu acel în pămînt, ceea ce nu ar putea fi îngăduit, de oare-ce pădurile ar constitui un fondos statornic și nu anual ca celelalte producturi; că precum nu este iertat a se înstrăina prin vînzare de veci, de cît numai ca schimb o avere mănăstirească, așa nu poate fi posvolită nici stîrpirea pădurilor» [42].

Mihaiu Sturza, care fusese înainte de domnie membru în epitropia învățăturilor publice, trebuise să păstreze dorința ce'l însufleția încă de pe atunci, spre desvoltarea învățămîntului, și de aceea îl și videm dîndu-și mari silinți, pentru a aduce la înflorire cultura minților. In hrisovul său, prin care întărește driturile școalelor din capitalie, din 8 Noemvrie 1840, Sturza amintește «că încă de pe cînd era sinepitrop al scoalelor, nu a pregetat a pregăti viitorimea lor în parte, întroducînd în ele limba națională, ca un organ mai lesnicios al răspîndirei cunoștințelor». In anul 1835 Mihaiu Sturza deschide Academia, care purta numele lui, spunînd în discursul său inaugural, că «ajungînd tinerimea scolastică la grad de a putea învăța științele filosofiei, Noi, în urma organicescului reglement, am poroncit a se înființa Academia». Cu academia Mihaileană s'au îndrumat studiul învățăturilor superioare în capitala Moldovei [43]. Pe lîngă Academie se înființază un cabinet înzăstrat cu deosebite instrumente de fizică, chimie și astronomie precum și o bibliotecă. Se mai crează o scoală de inginerie, o scoală de frumoasele arte și un institut de arte și meșteșuguri, o scoală de fete și un muzeu de istorie naturală, înființat de societatea medicilor și naturaliștilor din Iași, sub conducerea doctorilor Zotu și Cihac [44]. Se organizază tot odată și seminariul de la Socola, întroducîndu-se în el și studiii de teologie mai înalte, menite a forma pe membrii clerului superior. Domnul orînduește apoi și trebile scoalei armenești, dispunînd pe lîngă altele, ca între obiectele de studii, să fie și limba romînă [45]. Paralel cu atare desvoltare a învățătu-

42. Idem, p. 295.
43. Vezi Memoriul meu asupra întroducerei învățămîntului superior în Moldova, făcut cu prilejul serbărei de 50 de ani de la înființarea acelui învățămînt în *Xenopol* și *Erbiceanu*, Serbarea scolară de la Iași, Acte și documente, Iași, 1885, p. 142 și urm.
44. Man. adm., II, p. 301, 343 și 359. Comp. I, p. 39.
45. Idem, II, p. 381.

rilor, Sturza dispune ca nimene să nu mai poată încăpea în funcțiile statului, dacă nu va poseda atestate de învățături și anume: de gradul I pentru postul de copist, de gradul al II-le până la cap de masă și de gradul al III-le până la cap de secție [46].

Mihaiu Sturza supuse unor regule și viăța monahicească, făcînd niște așăzăminte speciale pentru mănăstirile Neamțu, Săcu, Varaticul și Agapia și luă măsuri pentru înfrănarea neorînduelelor ce se comiteau în deobște la mănăstirile de călugăriți. Supune de asemene unor regule administrative bisericile de mir, hotărînd ca epitropiile lor să nu depășască nici odată budgetul ce ar fi fost încuviințat de departamentul bisericesc [47]. Tot în îngrijirea bisericilor, dă Mihaiu Sturza întocmirea actelor de naștere, acelor de cununie și de înmormîntări.

Sănătatea publică, de apărarea căreia se îngrijise regulamentul organic, este de asemene obiectul unei harnice căutări din partea ocîrmuirei domnului Moldovei; între alte se ieu măsuri pentru cercetarea făinei și a cărnei, spre a nu fi stricate cînd se dădeau în consumație, și se instituesc doctori de cfartaluri în orașe și doctori ambulanți pe la sate; de asemene se regulamentează meseșugul moașelor, a spițerilor și a droghiștilor; dispune a se da doctorii gratuite săracilor. Doctorii erau pe atunci de toate națiile: «Bavareji, Prusieni, Badenji, Austrieri, Franceji» [48], numai Romîni nu, și acești deosebiți doctori prescriind rețetele fie care după o altă farmacopee, aduceau pe spițeri în confuzie la pregătirea medicamentelor. Sturza ie măsura a se numi o comisie de doctori și de spițeri care să alcătuiască o farmacopee moldovenească; unifică apoi taxele medicamentelor în toată țara. Se întocmește o legiuire specială asupra hultuirei; se fac de asemene dispoziții amărunte asupra carantinei oamenilor, cît și a vaselor, ce ar intra în porturile Dunărei, și măsuri de sănătate pentru dobitoace. In sfîrșit se mai regulează mersul epitropiei Sf. Spiridon, al orașului Galați declarat de porto-franc, și în tot timpul ocîrmuirei lui, Sturza luptă din resputeri pentru a face pe dregători să înțăleagă spiritul nouelor legiuiri, care căutau a introduce legea în locul arbitraru-

46. Idem, I, p. 57.
47. Idem, II, p. 418.
48. Idem, II, p. 460.

lui și dreptatea în locul abuzului. Nu rămîne îndoială ca atare activitate, pe care cu deadinsul am schițat'o în destule amărunțimi, spre a arăta ce sarcină urieșă aveau domnii în acele timpuri, dovedeşte însușiri ocîrmuitoare eminente, și o îngrijire de lucrul public, care era ceva cu totul nou în țările romîne, unde pănă atunci domnii se îndeletuicise numai cu afacerile lor personale. Pentru prima oară începea să se simtă ocîrmuirea și prin partea ei cea bună, și nu mai apărea ca o năpaste căzută pe capul poporului.

Că roadele ei nu vor fi fost așa după cum se arată înflorirea de pe hărtie, și că multe din dispozițiile luate nu pătrundeau în realitatea lucrurilor, cine o va putea tăgădui? Dar în ori-ce caz, o parte din numeroasele măsuri tot va fi întrat în lumea ce erau menite a reforma, și nu se poate contesta că de la regulamentul organic întăi, mai mult apoi de la domniile lui A. Ghica și Gheorghe Bibescu în Munĭenia și de la acea a lui Mihaiu Stnrza în Moldova, datează prima taansformare a societăței româneşti, din starea chaotică a vieței orientale cătră acea orînduită a Apusului civilizat.

Dar să nu se creadă că activitatea lui Sturza putu să urmeze liniștit mersul ei reformator. In tot timpul domniei lui, el avu să lupte cu greutăți politice însămnate, care ne mai rămîn de schițat spre a îndeplini tabloul acestei domnii, în ori-ce caz bogată și spornică în rezultate.

In anul 1835, abia un an după a lui întronare, se face o mișcare în contra lui Sturza din partea unor boieri nemulțămiți cu domnia lui. Pricina acestei opozițiĭ nu era atita în răua ocîrmuire a domnului, pe care l'am văzut silindu-se a îndrepta starea țărei și care nici nu avuse măcar timpul a lăsa să iasă la lumină rălele sale însușiri, cît mai ales în invidia pentru ce soarta favorase pe Sturza și nu pe altul cu domnia, care altul, ori care ar fi fost el, de ar fi îmbrăcat el atare vrednicie, era să fi fost și el combătut, precum era combătut acuma Mihaiu Sturza. Obiceiul schimbărilor, înrădăcinate de veacuri în țările romîne, precum stîrnise îndată o opoziție contra lui Sandu Sturza și Grigore Ghica, precum trezise una interesată și personală cotra lui Alexandru Ghica și Gheorghe Bibescu, astfeliu trebuia numai de cît, chiar fără nici un motiv, să provoace o mișcare în contra lui Mihaiu Sturza. Că guvernul lui trebuia să trezască și nemulțămiri, nu era de cît prea

firesc lucru, întru cît nici un guvern pe pămînt, fie el cel mai înțelept, nu poate ajunge să mulțămească pe toată lumea; dar opoziția boierilor nu țintea numai la combeterea ocîrmuirei, la schimbarea sfetnicilor domnului, ci la schimbarea însuși a lui, la înlocuirea lui cu unul din ei. Boierii anume nu puteau uita un lucru, că și «domnul se trăgea tot din rîndurile lor» [49].

Șese deputați din adunarea obștească anume: logofătul Grigore Ghica, hatmanul Constantin Balș, postelnicul Alexandru Mavrocordat, postelnicul Iordache Ghica, postelnicul Costin Catargiu și aga Alexandru Ruset, împreună cu alți boieri nedeputații, alcătuiesc o tînguire cătră împăratul Rusiei, însoțită de un memoriu amărunțit, în care impută domnului o sumă de călcări de lege, făcute de el mai ales în scopul de a se îmbogăți. Spun boierii în jalba lor cătră țar, că «nădăjduiam că ocîrmuirea domnului pămîntean va urma după exemplul cel frumos dat de acea rusască; dar opt-spre-zece luni de pătimiri însămnate, de călcările cele mai de a dreptul și cele mai vădite în protiva duhului și a cuprinderei regulamentului, ne au adus în nevoie Sire de a depune tînguirile noastre la picioarele tronului împărăteștei voastre măriri. O adunare abătută în principiul ei prin nenumărate nelegiuiri, dregătoriile puse la mezat, dreptatea vîndută la cel care dă mai mult; cinstea proprietatea și toate soțialnicile închizășluiri calcate fără mustrare de cuget, prin jignirea regulamentului, a legiuirilor și formelor, aceasta este Sire a noastră vrednică de tînguire stare sub ocîrmuirea domnului Mihaiu Grigore Sturza» [50].

Memoriul deslușitor al acestei tînguiri pune în socoteala lui Mihaiu Sturza o sumă de abuzuri, între altele și acele că domnul ar favora pe supușii ruși, la cumpărare la mezat a vămilor, tînguire ce putea fi foarte adevărată, dar care-și avea pricina zemislitoare nu în vrointa domnului ci în atotputernicia Rușilor, și care

---

49. Memoriul boierilor anexat cătră jăluirea trimisă împăratului Neculai în 9 Noemvrie 1835, Uricarul, VIII, p. 120—159 (p. 125). Boierii revin adese ori asupra temei favorită; așa p. 137: „Domnul de acuma uitînd că ieri încă se afla în această tagmă din care au eșit spre a fi înălțat la vrednicia șefului țărei". Prea drept observă deci *Cogălniceanu*, Histoire de la Dacie, des Valaques transdanubiens et de la Valachie, Berlin, 1854, p. 411: „Tous les boyards voulaient être princes; tous étant égaux, ne voulaient par se donner un supérieur".

50. Uricarul, VIII, p. 123.

tînguire era în ori-ce caz foate naivă fiind făcută cătră împăratul Rușilor [51].

Toate învinuirile însă, greu de controlat, în privirea rălei împărțiri a dreptăței din partea domnului și în deobște toată nemulțămirea boierilor cu purtarea domnului, se explică în destul, dacă luăm în privire capetele cele mai de samă ale lor și care sunt: 1) «Că domnitorul Sturza întorcîndu-se de la Constantinopole, și găsînd țara în ră stare din pricina unui an pe lipsă, cere de la adunare voia de a întrebuința banii scutelnicilor ca împrumut spre a cumpăra pîne de peste hotar, pretinzînd boierii că prin atare măsură, lipsindu-i de banii scutelnicilor, se pune în sarcina proprietarilor îndatorirea de a hrăni pe acei din a lor locuitori care n'ar avea mijlocul de a-și îndestula a lor familii, însărcinînd în acest chip pe aceleași persoane cu a doua povară grea și samavolnică, pentru că cea mai mare parte a proprietarilor se alcătuește din boieri. 2) Că domnul ar fi tras șoseaua pe la Mihaileni, proprietatea lui, spre mai marele său folos. 3). Că au arestat pe pe un paharnic Ioan Ciorneiu la poliție, unde numai bețivi, vagabonzi și înșălători se arestau. «Prin aceasta au vroit să arăte tagmei boierești cită urăciune are asupra ei și cit de puțin stimarisește ale ei privileghii». 4). Că ar fi împărțit titluri la persoane ce nu se aflau în slujbe, iar altora le au dat ranguri mai înalte de cît acele potrivite cu ale lor posturi, boierind multe persoane a căror nume nu figura în foia dregătorilor statului [52].

Noi credem că ceea ce supărase mai rău pe boieri nu fusese atita banii luați de Sturza din casa statului, pentru cheltuielele investiturei pe care boierii tăgăduiau a le fi făcut el în Constantinopole, nici nedreptele lui judecăți, cît mai ales lovirea în privilegiile lor, prin deturnarea banilor scutelnicilor de la a lor menire, supunerea boierilor la aceleași pedepse cu oamenii de rînd, și îngroșarea rîndurilor boierești cu persoane *nesimandicoase*. Iată adevarata cauză a nemulțămirei boierilor, și este în destul de curioz de constatat că Mihaiu Sturza, care fusese organul tînguirei boierilor pribegi în contra lui Ioan Sandu Sturza, pentru rîdicarea claselor de jos în rîndul privilegiaților, este nevoit să recurgă la

---

51. Idem, p. 134.
52. Idem, p. 128, 133, 137 și 139.

acelaş mijloc spre a se susținea în contra boierimei celei mari [53].

Că justiția era neonestă, aceasta era un fapt pe cît de trist pe atît de netăgăduit, şi dacă justiția se putea cumpăra, cum nu s'ar fi putut cumpăra favorurile şi alte foloase? Dar aice pricina răului era cu mult mai adîncă; era moştenirea lasată de un trecut lung şi uricios, plin de nedreptăți, de hrăpiri, de corupție şi de nemoralitate, un trecut precum mai hîd nici un alt popor pe lume nu l'au avut îndărăptul său. De atare năpaste de moştenire nu am scapat nici astăzi, cînd încă tot apasă asupra noastră urmele lui cele atît de adînc înrădăcinate. Ce trebuia să fie, cînd de abia începea poporul romîn să se scuture, năzuind cătră o viață mai omenească?

Domnul aflînd despre atare tînguire care nu avea nici un rost legal, întru cît nu era expresia majorității adunărei, pune pe preşedintele acesteia, mitropolitul să tragă la respundere pe autorii ei. Boierii venind înaintea adunărei, nu mai au curajul părerilor lor, ci susțin că subsemnăturile din petiție nu ar fi ale lor. Adunarea însă îi exclude din sinul ei conform articolului 53 din regulament [54].

Cabinetul rusesc este mişcat de atare tînguire. Kisseleff, ce era în cele mai bune relații cu Mihaiu Sturza, a căruia însuşiri eminente le cunoscuse încă de pe cînd lucrase împreună în Moldova, în timpul ocîrmuirei provizorie, îi scrie şi-l sfătuieşte prieteneşte «de a linişti spiritele, de a readuce la el pe nişte oameni pe care țara îi respectă, şi din care cîți-va se văd printre subscriitorii memoriului. Ba chiar ar fi de neapărată nevoie de a înlocui pe cîți-va din oamenii săi, cu alții mai bine văzuți de opinia publică, şi care prin prezența lor în sfatul principelui ar da mai multă cumpănire guvernului» [55]. Cu toate că cabinetul rusesc fu-

---

53. Doc. col. *Hurmuzaki* supl., IV, p. 22.

54. Adresa adunărei cătră domn din 25 April 1836, Uricarul, VIII, p. 162. La această discordie se referă un loc din articolul publicat de un Englez în Portofoliul, 1836, Uricarul, VI, p 3. Sturza puse să se publice o întîmpinare la învinuirile aduse prin jalba boierilor. Din aceasta s'a publicat numai o parte în Uricarul IX, p. 1 şi urm. *Drăghici*, Istoria Moldovei pe 500 de ani, II, p. 202 atribuie greşit opoziția boierilor ingeriuței guvernului în alegeri, care nu se făcură în anul 1835—36, ci în anul următor.

55. *Kisseleff* c. *Sturza*, 1 Fevruarie 1836. Doc. col. *Hurm*, Supl. IV, p. 116

sese impresionat întru cît-va de tînguirea boierilor, ea nu avu nici o urmare pentru domnia lui Mihaiu Sturza.

Domnul însă luase și măsura de a provoca o contra manifestare care aproba purtarea și lauda actele ocîrmuirei lui, manifestare subsemnată de 413 persoane, încă din anul 1835 [56].

Sturza îmbrățoșă însă și sistemul de împăcare recomandat lui atît de Kisseleff cît și de baronul de Rukman, consulul general al Rusiei în principate. Acesta îl sfătuise să «îndepărteze din minister pe logofătul Sturza și pe vistiernicul Balș, oamenii lui Neculai Canta, de care Mihaiu Sturza ar trebui să se despărțască, întru cît nu i-ar aduce de cît încurcături, și să se apropie de obștia boierilor, a cărora concurs ar aduce ocîrmuirei lui putere și popularitate» [57]. Mihaiu Sturza își modificase ministeriul său asupra alegerilor efectuate în 1837, și care dădură un rezultat favorabil ocîrmuirei, despre care Sturza înștiințază pe consulul rus din Iași, Besak, comunicîndu-i și lista celor aleși [58]. După izbînda electorală, Sturza se gîndește însă a schimba desăvărșit sfatul său, și anume el vroia să îndepărteze din postelnicie pe Costin Catargiu, pe care 'l numise acolo numai din pricina că tatăl seu dispunea de multe voturi în alegeri, dar de care acuma, după izbîndă, vroia să se desfacă, imputîndu-i mai multe intrigi, menite a pune desbinarea între domn și vistiernicul Neculai Roznovanu, care umbla după locul lui Catargiu. Besak consulul rusesc, amestecat și el în atare intrigi, și care pusese pe un servitor al lui Roznovanu să fure hîrtiile stăpînului său, spre a le aduce la consulat, nu vroia să primiască cu nici un preț intrarea acestui boier, cu care se indușmănise prin actul arătat, în combinarea ministerială plănuită de domnitor. Altă împrejurare însă îngreuia și mai mult reconstituirea cabinetului. Am văzut că baronul de Rukman cerea îndepărtarea lui Neculai Canta și a partidei lui din afaceri. De aceeași părere era la început și consulul rusesc din Iași. După constituirea adunărei, nu știm din ce motiv, Besak se întoarce a favora pe Canta și a cere mănținerea lui în treburi. Sturza se temea de o înțelegere între Canta și Catargiu, dacă ar fi excluși, care împreună cu consulul rusesc

56. Idem, p 134.
57. *M. Sturza* c. *Rukman*, 21, Fevruarie 1838, idem, p. 137.
58. *M. Sturza* c. *Besak*, 3 Noemvrie 1837, idem, p. 134.

din Iași să creeze greutăți ocîrmuirei sale, și de aceea îl videm pe de o parte jăluindu-se la Rukman pentru purtarea subalternului său, pe de alta stăruind pe lîngă el ca să revină asupra antipatiei pe care i-o inspira Canta și să-i învoiască a-l numi președinte al divanului domnesc, spre a rupe astfeliu unirea amenințătoare de opoziție, ce s'ar plănui între cei doi puternici boieri, Catargiu și Canta [59].

Iată o pagină fără îndoială interesantă a istoriei parlamentare a acelui timp, pe care, dacă am atins'o, a fost numai în scopul de arata greutățile fenomenale cu care aveau de luptat domnii regulamentari, cînd pe lîngă intrigile și nemulțămirile lăuntrice, mai trebuiau să iee în băgare de samă și acele ale consulilor rusești, din care une ori chiar acel din Iași nu era ințăles cu acel din București, și urile lor personale în contra cutărui boier.

Dar amestecul foarte legal al Rusiei, întru cît avea de scop controlul aplicărei regulamentului, nu se mărginea numai în afacerile politice. El mergea mai adînc, atingînd o parte foarte delicată a daraverilor publice, acele judecătorești. In fie-care proces mai înămnat, de îndată ce o parte se credea jărtfa, adese ori închipuită, de la regulele statornicite, ea recurgea la intervenirea consulului rusesc, care se grăbia a cere de îndată lămuririle de la logofeția dreptăței, cereri ce constituiau o vecinică amenințare pentru toți acei ce cîștigase vre-un punt în desbaterile judecăților [60]. Părțile împricinate nu se mulțămiau însă numai cu cererea intervenirei consulare, pentru a îndrepta vre-o abatere întîmplată sau presupusă in cursul judecăței, ci chiar și după sfîrșirea unei pricini prin o hotărîre desăvîrșită, întărită de domn, acei nemulțumiți cu judecata, adecă toate fețele ce pierdeau pricinile, se îndreptau cu recurs la consulatul rusesc, care cerea revenirea asupra hotărîrilor date. O atare ingerință era de natură a compromite cu totul mersul justiției, și Mihaiu Sturza nu lipsește a înfățoșa observații, tot atît de temeinice pe cît energic formulate, contra unui amestec care anula încrederea în justiția țărei, și mai ales atingea atît de

---

59. Aceste interesante amăranțimi în scrisoarea lui *M. Sturza* c. *Rukman* 21 Fevruarie 283S, idem, p. 137—140.

60. Mai multe cereri lămuritoare în procesele Stefan Catargiu cu Gheorghe Sturza, Atanasie Beker cu Arghir Alevra, răzeșii de Suceveni cu Constantin Cantacuzino, idem, p. 128—129.

greu autoritatea domnească, chemată a întări, după cum spunea articolul 364 al regulamentului, într'un chip nerevocabil, hotărîrile judecătorești. El arăta cu drept cuvînt că amestecul consulatului în pricinile desăvârșit hotărîte va aduce o atingere primejdioasă principiilor regulamentului, de oare-ce toți acei ce vor cădea în pretențiile lor, măguliți prin speranța de a răsturna lucrul judecat, vor ridica plîngeri la autoritatea rusască, fie și numai spre a încerca o izbîndă îndoielnică. De la suirea sa în tron se judecase însă 40,000 de pricini, și un număr tot atît de mare de părți date rămase trebuiau să fie nemulțămite cu hotărîrile rostite. Dacă se va îngădui facultatea recursului, urmările ar fi de natură a paraliza cu totul lucrarea justiției. Apoi dacă s'ar admite atare măsură, cum ar putea consulatul să verifice toate procesele? Ori cît de vărsat s'ar presupune că ar fi el în trebile țărei și în legile ei, nu ar fi cu putință ca să nu lese o atare cercetare în îngrijirea și judecata subalternilor săi. La urma urmelor deci un amploiat al consulatului imperial va revizui și casa hotărîrile întărite de domn[61]. Mai invocă domnul și argumentul slăbirei autorității lui, prin deconsiderarea hotărîrilor întărite de el, și efectul cel rău pe care o atare desconsiderare l'ar avea asupra rolului său de proteguitor al celor slabi contra încălcărilor celor puternici [62]. Intimpinările lui Mihaiu Sturza produseră efect asupra curței din Petersburg, și Besak primi pe la Ianuarie 1838 ordinul de a nu se mai amesteca în afacerile judecătorești [63].

Rusia însă întindea, in dorința ei de a pune protectoratul în lucrare în toată deplinătatea lui, luarea ei aminte și asupra ocîrmuirei financiare. In 1837 ivindu-se un deficit în acoperirea cheltuelelor prin venituri, ocîrmuirea rusască consimți cu mare greutate a încuviința cele $^{2}/_{10}$ adiționale votate de adunarea obștească pentru acoperirea lui, cu condiția însă anumită ca pentru anul 1838, budgetul să se echilibreze cu mijloacele obicînuite. In acest an deficitul reînnoindu-se, și anume în cifra de 478,538 de lei și neputîndu-se găsi nici un alt mijloc de împlinire a lui, majoritatea

61. Vezi două comunicări ale lui *M. Sturza* c. *Besak* din Octomvrie 1837, idem p. 130—133.

62. *Sturza* c. *Rukman*, 21 Fevruarie 1838, idem, p. 142.

63. Idem, p. 144.

adunărei votează iarăşi $^1/_{10}$ adiţională. Consulul rusesc protestează imediat contra unei atari dispoziţiuni şi unindu-se cu opoziţia din adunare, anume cu logofeţii Canta şi Catargiu, cere de la domn a anula votul rostit. De şi în fond, agentul rusesc putea să corăspundă vederilor cabinetului imperial, care nu vroia să se urce dările, totuşi forma în care el cerea de la Sturza a se ajunge la atare rezultat, anume desaprobarea votului majorităţei şi primirea opiniei minorităţei, lovia în chipul cel mai grav în demnitatea domnului, care se vedea silit a răspinge părerea partizanilor şi susţinătorilor săi şi a primi pe acea a protivnicilor. Besak văzînd refuzul domnului de a se supune la atare cerere, cînd mai ales exista un mijloc foarte legal de a se anula votul majorităţei, anume înapoirea lui cu observaţii din partea domnului pentru călcarea legei fundamentale, îl ameninţă a-i comunica cererea lui în o notă oficială cu îndatorire de a o înfăţoşa adunărei. Sturza făcîndu-l să înţăleagă urmările periculoase ale unui atare demers, care ar arăta opoziţia ca sprijinită de consulul rusesc în contra domnului, Besak atunci întrebuinţază altă spărietoare, anume ruperea relaţiilor sale cu ocîrmuirea principelui. Sturza văzîndu-se atît de greu ameninţat, se hotăreşte a tăia nodul gordian, oferind împlinirea deficitului din propria lui avere, hotărîre pe care o comunică atît adunărei cît şi consulului prin o notă din 1 Martie 1838. El însă se jălueşte ministrului Nesselrode, despre purtarea necorectă a consulului său [64],

Are desbinare între consulul rusesc şi domnitorul Moldovei trebuia să sporească încă în loc de a se linişti. Anume Besak aflînd de tînguirile domnitorului în contra lui, se aruncă tot mai mult în partea opoziţiei, încunjurîndu se cu capii ei: logofătul Gheorghe Catargiu, fiul său Costin, Neculai şi Ioan Canta şi Gheorghe Cantacuzino, care uneltiau compromiterea ocîrmuirei lui Sturza, spre a-l putea răsturna. In curînd o nouă intrigă trebuia să ascută şi mai mult incordarea între domnitor şi consulul rusesc. Doi membri din adunare demisionînd, se făcură în Iaşi alegeri suplementare. Pentru a acoperi probabil ingerinţele electorale comise de administraţie, se hotărîră cîţi-va partizani de ai principului. a-i face un act de mulţămire pentru rînduiala cea deplină cu

64. *M. Sturza* c. *Nesselrode*, 4 Martie 1838, idem, p. 155. M. *Sturza* c. *Besak*, 1 Martie 1838, idem, p. 148.

care alegerile fusese făcute. Aflînd Sturza că o asemene mărturisire a boierilor ar fi rău văzută de consulul rusesc, el ordonă să se distrugă actul, cînd abia purta pe el vre-o două subsemnături. Besak însă nu vroi să scape prilejul de a lovi în domnitor; el chiamă la consulat pe promotorul ideei, logofătul Constantin Sturza, pe care'l încarcă cu mustrări în fața altor persoane, slujindu-se față cu el de vorbe ocăritoare, amenințindu-l cu toată asprimea pentru că îndrăznise a subsemna mărturisiri favorabile pentru domn după ce mai înainte tot el dăduse altele protivnice. Mai chiamă pe vornicul Stefan Catargiu însărcinat provizoriu cu agia orașului și pe ispravnicul de Iași, mustrîndu-i cu asprime pentru a fi subsemnat actul arătat și înștiințîndu-i că-și zor pierde locurile. Sturza este nevoit față cu presiunea consulului a schimba pe acești doi dregători; dar se jăluiește contra purtărei lui Besak la consulul general din București, baronul de Rukman [65].

Sturza însă care fusese nevoit, din pricina consulului, să jărtfească pe doi prieteni, lovește în el, înlocuind pe Costin Catargiu omul consulatului, în postelnicie, cu principele Neculai Suțu. Atare măsură aduce la culme încordarea dintre consul și domn, și Sturza într'o scrisoare cătră Rukman, îl previne despre rălele urmări ce ar putea să le aibă reîntegrarea lui Costin Catargiu, și loviturile nemotivate ce-i sunt date în fie-ce zi prin apucăturile neexplicabile a le d-lui Besak [66]. Cu toate aceste e nevoit a primi pe Catargiu ca membru extraordinar în sfat. Pentru a pune însă odată un capăt acestei opoziții sistematice a consulului rusesc, Mihaiu Sturza se îndreaptă de astă dată cătră ministrul Nesselrode, arătîndu-i cum Besak se făcuse organul tuturor intrigilor urzite în contra lui, cerînd o anchetă, din care să se poată vedea dacă faptele domnitorului meritase o asemene purtare din partea consulatului. El protestă contra scopurilor ce i se puneau în socoteală, arătînd că «devotamentul său la vederile binefăcătoare a le puterei proteguitoare este de moștenire în neamul lui; relațiile lui de familie îl leagă prin multe părți cu pămîntul Rusiei: fii lui crescuți la Berlin după dorința ministeriului împărătesc, se pregătesc a sluji pe au-

---

65. *Sturza* c. *Rukman*, 22 Martie 1838, idem, p. 162.
66. *Sturza* c. *Rukman*, 1 Aprile 1838, idem, p. 173.

gustul protector al patriei și părintelui lor; proprietățile sale de moștenire și cele dobîndite sunt împărțite între teritorul Besarabiei și acel al Moldovei»; toate aceste împrejurări ar dovedi în destul ministrului, pe partea cui stă dreptatea și adevărul în lupta lui cu consulul rusesc. Nesselrode dă îndată ascultare cererilor lui Sturza și revocînd pe Besak, numește în locul lui în Iași de consul pe Kotzebue [67].

De abia însă sosit în Moldova, și Kotzebue apucă pe urmele lui Besak. Și anume neînțălegerile se ivesc iarăși de la vecînicele intrigi ale boierilor spre a se suplanta unul pe altul în dregătoriile statului. Și cum să nu se întimple frecări și nemulțămiri, cînd consulul rusesc putea să se amestece în toate daraverile statului, cînd atît domnitorul cît și toate instanțele judecătorești și administrative nu puteau face un pas fără a nu fi controlate, dojănite și silite a veveni asupra hotărîrilor lor prin ordinile primite de la consulat? Așa Kotzebue cîștigat chiar de la venirea lui, de Ioan și Neculai Canta, capii opoziției contra domnului, promite celui d'întăi a i dobîndi sau rangul de logofăt sau președința divanului Moldovei de sus, lucruri ce neputînd fi încuviințate de Sturza, zizania se vîră între domn și noul consul. In curînd acesta îndreaptă contra lui Sturza mai multe lovituri, care aduceau în discredit și desconsiderare autoritatea lui. Pe atunci tocmai construindu-se șoseaua care eșia prin bariera Socolei, la care se întrebuințase oameni din județele prin care trecea, Iași și Vaslui, un amploiat de la consulatul rusesc Samson, pus fără îndoială de boierii protivnici domnului, denunță consulului că s'ar comite o mulțime de abuzuri la lucrarea acelei șosele și mai ales acela principele întrebuința 200 din acei oameni la lucrările propriei sale grădini de pe acea șosea. Sturza răspunzînd învinuirilor aduse, consulul nu se mulțămește cu răspunsul dat, și cere rînduirea unei anchete mixte, compuse din delegații domnitorului și ai consulului rusesc, care să cerceteze denunțarea adusă. Sturza rînduiește pe principele Neculai Suțu și pe boierul Stoianovici, care împreună cu dragomanul consulatului

---

67. Tînguirea lui *Sturza* c. *Nesselrode* este din 9 April, din aceeași zi cu ordinul de înlocuire al lui Besak. Se vede că ea fusese hotărîtă încă înainte de primirea tînguirei lui Sturza de către Neselrode, idem, p. 175 și 177.

cercetează împrejurările, din care reiesă că îndatoririle impuse ţaranilor se întemeiau pe dispoziţiile regulamentului [68].

Hatmanul Grigore Ghica recomandînd domnului pe unul Iftimie Stamati, spre a fi boierit cu rangul de caminar, se dovedeşte în urmă că însuşirile lui Stamati nu-i dădeau drept la atare favoare, şi consulul rusesc cere de la Sturza revocarea decretului, spunîndu-i fără încungiur că «publicul ar şti că acest rang a fost plătit; că de şi nu învinueşte ocîrmuirea de o atare faptă vrednică de despreţ, totuşi nu va atrage mai puţin asupra ei bănuială că ar spicula cu cinurile de boierie». Şi cu toate aceste acelaş consul care se scandalizase de numirea lui Stamati în rangul de căminar, ceruse tot contra legei numirea lui Canta în postul de logofăt. In zadar Sturza roagă pe consulul rusesc, şi la refuzul acestuia pe baronul de Rukman, ca să treacă cu vederea greşală în care domnitorul fusese indus, arătînd că flinţa unui caminar mai mult nu ar putea produce nici un rău, pe cînd retragerea unui decret public ar aduce asupra domnului ruşine şi deconsiderare [69]. Kotzebue apoi reînnoieşte iarăşi amestecurile în daraverile judecătoreşti, primind un protest al căminarului Spiru contra uei hotărîri definitive, şi un altul al vechilului casei Gadella, mustrînd pe preşedintele divanului, care în un proces al unui supus rus după ce primise la desbateri pe dragomanul consulatului, îl exclusese din şedinţă la roştirea hotărîrei, cu toate că preşedintele nu făcuse de cît să aplice dispoziţiile articolulni 327 din regulament. Consulul cere în urmă acestui incident ca logofeţia să prescrie divaului modul de procedare ce ar avea de urmat în afaceri de atare natură, ceea ce iarăşi era o măsură lovitoare în neatîrnarea instanţelor judecătoreşti, consfinţită de art. 318 al regulamentului.

Ori cît de plecat era Sturza a nu jigni pe Ruşi, atare amestecuri neîndreptăţite şi mai ales lovitoare în vaza şi poziţia lui de domn îl aduc a se plînge şi în contra lui Kotzebue, după cum făcuse în contra lui Besak, cu toate că reînnoirea unor atari tîn-

---

68. *Kotzebue* c. *Sturza*, 15 August 1838; răspunsul lui *Sturza* din 18 August; *Kotzebue* c. *Sturza*, 19 August; *Sturza* c. *Rukmann*, 23 Sept. Alta din 7 Oct. idem p. 192, 193, 197, 204 şi 216.

69. *Kotzebue* c. *Sturza*, 14 Sept 1838; Răspunsul lui *Sturza*, 30 Sept. Apelul lui *Kotzebue*, 1 Oct. idem p. 202, 209 şi 214. Mai vezi *Sturza* c. *Rukmann*, 7 Oct. idem, p. 218.

guiri putea să pună în o lumină falșă ocîrmuirea domnitorului. Totuși Sturza nu stă la gînduri a arăta pe Kotzebue, ca pe organul opoziției în contra domnitorului, ceea ce face printr'un memoriu adresat ministrului Nesselrode pe la sfîrșitul anului 1838 [70].

Capul opoziției contra lui Mihaiu Sturza era logofătul Neculai Canta, boier de sistemul vechiu și care dușmănia pe domn din motive personale. Sturza îi întoarce învinuirile, spunînd că ar trage foloase nedrepte din poziția lui, și că de aceea el s'ar opune în tot deauna la regularea ocîrmuirei averilor bisericești, ademenind și pe mitropolitul la împotrivire asupra acestui punt. Mihaiu Sturza pentru a elimina atare element periculos, din trebile statului, cere de la Rukman, ca sau să se surguniască Canta la moșia lui sau să impună consulului din Iași a cere îndepărtarea lui din adunarea țărei [71]. Văzînd însă că era greu de a obținea înlăturarea lui, din pricină mai ales a favoarei de care logofătul se bucura pe lîngă consulul rusesc, Sturza se hotărește a împăca pe boierul răsvrătitor și-i dă logofeția dreptăței. Lucru curioz însă, domnitorul primește atunci observații de la Titoff consul rusesc din București, înlocuitorul lui Rukman; consulul general arată părerea sa de rău lui Sturza asupra numirei; dar «lucrul fiind făcut, nu'mi rămîne astăzi de cît a reînnoi cu stăruință pe lîngă alteța voastră, rugămintea de a da atît domnului Canta cît și moșului său, mitropolitul Moldovei, serioaze prevestiri cerute de împrejurări; căci dacă purtarea lui Canta în noua sa dregătorie ar da prilej la noue bănuieli, rezultatul neînlăturabil ar fi îndepărtarea lui din ea și închiderea pentru tot deauna a putinței de a reîntra vre odată în afaceri» [72]. Apoi dacă era grea conducerea ocîrmuirei față cu amestecul neîncetat al autorităței rusești, cu cît mai mult trebuia ca dînsa să se complice, cînd întîlnim între reprezentanții puterei proteguitoare neînțelegeri asupra purtărei de urmat și păreri contrazicătoare! Nu se poate tăgădui că trebuia o mare ghibăcie în mînuirea puterei, spre a o mănținea în atare împrejurări.

Impăcarea lui Canta mai stîmpără puțin mișcarea opozițio-

---

70. Idem, p. 220.
71. *Sturza* c. *Rukmann*, 24 Ianuarie 1839, idem, p. 222.
27. *Titoff* c. *Sturza*, Sept. 1893, idem, p. 225.

nistă, și Sturza conduce trebile cu destulă liniște până la 1842, așa că în acest an domnitorul crezu că poate chiar să părăsască țara pentru cît-va timp, spre a-și căuta de sănătate la băile de la Karlsbad și a face o călătorie prin Europa. In acest an făcîndu-se nouele alegeri pentru obșteasca adunare, ca totdeauna se pune iarăși o desbinare mai ascuțită între domn și cîțî-va din boieri, care nici odată nu se întorsese către el cu toată inima. Se spunea chiar că Costachi Conachi, Grigore Cuza, Rîșcanu, Mihaiu Pașcanu, Sandu Miclescu, Costin Catargiu și Alexandru Roznovanu vroiau să protesteze contra alegerilor, dar că fusese întorși de la gîndul lor de logofătul Constantin Sturza. Intîmplîndu-se însă tot atunci să vină în București trimișii Porței și a Rusiei, spre a cerceta învinuirile aduse lui Alexandru Ghica, cîți-va dintre opozanți și anume frații Roznovanu, Mihaiu Pașcanu și Costache Conache își propun a face și ei o tînguire contra ocîrmuirei lui Sturza. Kotzebue însă, care de la reintrarea lui Neculai Canta în slujbă nu mai dușmănia pe Mihaiu Sturza, se pare că le-au dat sfatul a nu întreprinde un atare demers, care nu ar avea nici un sorț de a fi primit, întru cît nu ar porni ca în Muntenia de la autoritatea în drept, majoritatea adunărei [73]. De și Kotzebue denunțase în mai multe rînduri abuzurile pe care el crezuse a le descoperi în ocîrmuirea domnitorului, cabinetul rusesc nu dăduse crezare pîrilor sale, și modul cum Mihaiu Sturza conducea trebile era aprobat atît de curtea rusască cît și de cea turcească, care se pregătia chiar a felicita pe Sturza pentru înțălepciunea purtărei sale [74].

Anul care aduce asupra domniei Bibescului greua complicație a chestiunei Trandafiroff, este și pentru acea a lui Sturza plin de încercări, prin un eveniment tot atît de încurcător, demisia mitropolitului Veniamin.

Anume în 1843 Ianuar în 26 mitropolitul Veniamin se retrage din arhipăstoria Moldovei, împrejurare care puse in o mare miș-

---

73. Două scrisori ale logofătului *C. Sturza* c. *Mihaiu Sturza* din 1 și 8 Ianuar 1842, idem, p. 231 și 232. Comp. *Kotzebue* c. *Sturza*, 13 Iulie 1842, idem.

74. *C. Stnrza* c. *domn*, 15 Iunie 1842, idem, p. 234: „dans un entretien que j'avais eu avec Mr. de Kotzebue au sujet de l'approbation de votre administration, il paraissait s'étonner que le cabinet général n'avait pas pris en considération ses rapports; ceci me fait croire qu'il soutiendrait la même opinion envers le général Duhamel, *T. Balș* c. *domn* 25 Iunie 1842, idem, p. 235. Vezi un memoriu a lui *Sturza* contra lui *Kotzebue*, 1842, idem, p. 254.

care pe toată poporaţia Iaşului, deprinsă a vedea în vrednicul mitropolit un adevărat părinte sufletesc al norodului: «Luarea de ziua bună a mitropolitului Veniamin de la popor după abdicare, a fost o scenă din cele mai falnice care se pot închipui. Toată mitropolia era un iarmaroc plîngător, în care nu se văzu alta o zi şi o noapte de cît plîngeri şi suspin. Bătrînul cu uşele deschise primea pe fişte care în mijlocul salonului, îl îmbrăţoşa şi plingea, cerîndu-şi iertăciune de ori-ce ar fi greşit el norodului cît a şăzut în scaun, zicînd; iertaţi-mă oameni buni, iertaţi-mă fiii mei; iertaţi creştinilor pre smeritul şi săracul monah Veniamin, care nu duce astăzi nimic cu sine din această slavă ce au avut, de cît păcatele ce le-au făcut în lume». Pentru a preîntîmpina o turburare, domnul îngriji ca mitropolitul să plece noaptea din oraş, spre mănăstirea Slatina, unde după patru ani era să-i fie şi sfîrşitul zilelor.

Asupra pricinei demisionărei mitropolitului Veniamin, se vorbeau multe în acele vremuri. Boierii opozanţi spuneau că fusese silit la atare pas de către domnitor, care doria să pună în locu-i o altă persoană. Atare versiune însă nu merită crezare, întru cît vom vedea că alegerea noului mitropolit dădu destul de lucru, nu numai domnului, ci chiar ţărei întregi, prin combaterea unui candidat susţinut de Ruşi, şi deşi nu este de crezut că Mihaiu Sturza să-şi fi adus el singur o greutate aşa de mare pe cap, ca acea de a fi nevoit să se opună puterei proteguitoare, tocmai în o chestie de religiune. Mai de primit este părerea sprijinită şi de ultimul cronicar al Moldovei, Manolache Drăghici, care atribuie retragerea lui Veniamin dărei administraţiei moşiilor mitropoliei în sama departamentului bisericesc. Prin atare legiuire votată în 1844, dar propusă încă din 1842, şi pe care mitropolitul Veniamin nu vroi să o aştepte, se înfiinţa un control asupra administraţiei mitropolitului.

Se vede că arhipăstorul, care dispusese în tot timpul lungei sale demnităţi de toată averea mitropoliei după deplina lui voie, întrebuinţînd'o nu e vorbă în chipul cel mai desinteresat, nu putu îngădui atare punere a lui sub epitropie, şi se retrase din scaunul arhipăstoresc [75].

---

75. Legiuirea publicată în Monitorul adm., II, p. 261. Comp. *Manolache*

Retragerea mitropolitului Veniamin dădu Rusiei prilejul de a încerca să se amestece în biserica moldovenească, anume ea patrona de candidat la scaunul arhipăstoresc al Moldovei pe egumenul unei mănăstiri, care făgăduise Rusiei unirea bisericei moldovene cu acea rusască. Agenții ruși începură a cutriera satele, cu liste de subscriere în acest scop, și obținură consimțimîntul a o mulțime de preoți săraci și neștiutori. Membrii clerului înalt care se temeau însă ca atare contopire să nu-i lipsască de posturile lor, se opuseră la uneltirile Rusiei, și sprijiniți de domn în ascuns, aleseră de mitropolit pe Meletie Brandaburul, episcopul de Roman [76].

Mihaiu Sturza care era necontenit combătut de boierii cei mari, căută să le micșureze influența, rîdicînd necontenit la rangul de boieri mari pe acei ce până la el fusese în clasa a II-a. De altfeliu el nu combătea boierimea în sine. Dar întru cît sistemul regulamentului organic era bazat pe boierime, și încuviința acestora singuri rolul politic în țară, Mihaiu Sturza trebui să caute a slăbi împotrivirea lor, înmulțîndu-le numărul cu de acei nou creați, devotați lui. Astfeliu pe cînd la începutul domniei lui, se găsia numai cifra de 853 boieri, la eșirea lui Sturza din țară, în 1849 se aflau 3750 de privilegiați; între aceștia, boieri mari erau 381 și anume : 18 logofeți, 60 vornici, 3 hatmani, 3 visternici, 52 postelnici, 102 agi și 143 spatari [77].

Purtarea lui Mihaiu Sturza, foarte înțăleaptă dacă o considerăm din puntul de videre al situației sale față cu cei doi suzerani ai Moldovei, trebuia să treziască în țară însăși o opoziție din ce în ce mai energică. Purtarea lui care tindea pe de o parte la exacta îndeplinire a prescrierilor regulamentare, pe de alta însă, în cadrul tras de ele, a introduce în țară ordinea, progresul și civilizația, trebuia să nemulțămească ambele partizi în care se despărțise boierimea Moldovei. O parte din boieri, anume acei tineri, adapați la civilizația apusului prin creșterea lor în țările străine, nu se pu-

---

Drăghici. Ist. Mold. II p. 203 și urm. Atare legiuire fusese votată întăi în Muntenia, încă din 1840, în timpul vacanției scaunului mitropolitan. Vezi regulamentul publicat în Doct. col. *Hurm.* supl. IV. p 480.

76. *Vaillant*, La Roumanie, II, p. 432. *Drăghici* II. p. 260.

77. *N. Soutzo*, Notions statistiques sur la Moldavie Jassy, 1849, p. 57 și 61. Lista boierilor Moldovei după acele ale secretariatului de stat din 1851. Bibl. acad. col. Sturza, No. 3566, dă următoarele cifre cam deosebite, explicabile prin deosebirea de timp : 18 logofeți, 61 vornici, 3 hatmani, 1 visternic, 48 postelnici, 108 agi, 132 spatari.

teau împăca cu așăzămintele consfințite prin regulament, anume cu robia Țiganilor, șărbirea țăranilor și instituția boierescului, cu privilegiile nobililor mai ales ca acel fără absolut nici un temeiu al scutirei de dări și cîte alte rămășiți păstrate de regulament pentru a nu lovi în pozițiile cîștigate. Ei cereau deci reforme în senzul mai larg al cuvîntului, pe care însă Mihaiu Sturza, chiar dacă ar fi vroit a le introduce, precum dovedește începutul emancipărei Țiganilor, nu o putea face fără a lovi în regulamentul organic, temelia pe care se înalță toată viața de stat a țărei sale, și aceea care-i dăduse lui chiar domnia în ea. Tinerii însă ce reprezintau atari idei înaintate, pleiadă condusă de Mihail Cogălniceanu, ne putînd ințălege aceste motive a le domnului, îl combăteau din principiu, și pentru a ajunge la scopul lor, răsturnarea lui, se adăogiau cătră cealaltă opoziție formată în contra-i, însă care avea cu totul alte motive, apararea intereselor lor individuale, lovite tocmai și amenințate prin prea liberalele măsuri ale lui Sturza. Intr'acești boeri, drept capi ai opoziției putem număra pe Costache Conache, Ioan și Neculai Canta, N. Roznovanu, Lupu Balș, Dimitrie Ghica tatăl lui Nicu Ghica, care acest din urmă făcea parte din opoziția de principii, fiind om tînăr. Acești boieri nu puteau suferi reformele lui Sturza, și mai ales erau jigniți prin oprirea banilor scutelnicilor și celelalte măsuri pe care le-am văzut criticate cu amărăciune în tînguirea boierilor cătră Rusia din 1836; nu mai puțin prin prea deasa înalțare a boierilor de rangul al II-le în acel întăi, precum se face cu Petrache Carp, Veisa, Burchi și alții, precum și întregul sistem de ocîrmuire al lui Sturza, care căuta să pună dreptul și legea în locul bunului plac și al arbitrarului.

Domniile regulamentare pusese în lumina cea mai vie, contrazicerea între dorințele și năzuințele Romînilor și starea de fapt sub care erau încujbați. Dacă ei suferise mai înainte apăsarea turcească, atît directă cît și prin mijlocirea Grecilor Fanarului, acuma li se substituise pe cap o alta nu mai puțin amenințătoare, acea a Rușilor. Dar poporul romîn se trezise la viață, în mare parte prin sprijinul Rușilor, care căuta acuma să confisce în favoarea lor toate puterile lui. Trebuia deci numai de cît, dacă Romînii aveau să trăiască, să scuture și acest nou jug apăsat pe grumajii lor, de o mînă ce se dădea de prietinoasă, dar sub atare

ei simţiau, ca treziţi la conştiinţa de sine, o durere încă mai vie, decît acea ce o resimţiau cînd, mai puţin treji, gemeau sub călcăiul Otomanilor. Trebuia deci încercată o silinţă de a se mîntui şi de acest nou amestec al străinului în trebile lor. Trebuia odată să se poată ajunge visul traiului neatîrnat, după care se zbătea de atîta timp. Atare vis, dorinţa după libertate şi starea de sine, explică revoluţia din 1848, pe care însă pentru a o înţălege pe deplin trebuie să aruncăm întăi o ochire asupra desvoltărei proprie a inteligenţei romîne, în decursul epocei ce despart cele două mari mişcări naţionale, care dădură o formă nouă vieţei poporului romîn.

V. Buțureanu

Cîte-va observațiunĭ asupra furfuroluluĭ.

Se întîmplă de multe ori că, un corp studiat în privința proprietăților sale chimice să aibă o mică importanță din cauză că nu produce asupra organismului nostru nicĭ efecte bune, nicĭ rele, saŭ nu poate fi întrebuințat în industrie, cu un cuvînt ne este indiferent. Din această cauză chiar studiul proprietăților luĭ este neglijat. — Dacă însă se recunoaște că el poate ave efecte, maĭ ales rele, asupra organismuluĭ nostru, saŭ oare care aplicațiunĭ industriale, încep îndată cercetări asupra luĭ, căutîndu-se prezența sa în toate substanțele prin intermediarul cărora ar pute ave acțiune asupra noastră. — Ceva analog s'a întîmplat cu *Furfurolul* asupra căruia voiŭ avea a face cite-va observațiunĭ din punct de vedere higienic.— Dar maĭ întăĭ să facem cunoștință cu acest corp puțin cunoscut în afară de lumea chimică.

Furfurolul a căruĭ nume însamnă oleŭ de tărițe (de la *furfur* tărițe, și *oleum* oleŭ), a fost obținut pentru prima dată de către Döbereiner în prepararea aciduluĭ formic prin acțiunea unuĭ amestec de acid sulfuric și bioxid de manganez asupra zaharuluĭ ; din această cauză el i dăduse numele de : *oleŭ artificial de furnice.* El fu studiat în urmă de către Stenhouse, apoĭ de Fownes, Cahours etc. — El se poate astă-zĭ obține în maĭ multe modurĭ :

Völckel l'a obținut prin distilarea uscată a zaharuluĭ ; Föster l'a obținut prin încălzirea zaharuluĭ cu acid tartric saŭ lactic, ceia ce explică prezența sa în bere și rachiŭ. Stenhouse și Fownes l'aŭ obținut prin distilarea făineĭ de cereale, a pulbereĭ de fereseŭ

saŭ a tăriţelor cu acid sulfuric diluat. — Babo, destilează tăriţele cu o disoluţie de clorură de zinc; în fine se maĭ găseşte în productele de destilare a lemnuluĭ. Cea maĭ mare cantitate de furfurol sĕ obţine în prepararea garancineĭ prin încălzirea unuĭ amestec de garanţă cu acid sulfuric.

Metoda întrebuinţată pentru prepararea Furfuroluluĭ constă în destilarea unuĭ amestec de: 6 părţĭ tăriţe cu 5 p. acid sulfuric şi 12 p. apă. Se încălzeşte maĭ întâĭ amestecul încetul cu încetul până ce toată materia a devenit fluidă, şi apoĭ se distilează. Se dezvoltă multă anhidridă sulfuroasă şi produsul distilat este cohobat de cîte-va orĭ: licidul obţinut în ultima distilaţie este neutralizat cu lapte de var şi apoĭ distilat din noŭ. Apa care distilează este încarcată cu mult furfurol, şi pentru a'l separa din soluţie se dizolvă clorură de calciu. — Licidul oleaginos separat este rectificat încă odată. — Prin acest mijloc se obţine aproape 2. 6% furfurol.

Furfurolul este un licid oleaginos şi incolor cînd e distilat de curînd; lasat în aer şi la lumină se colorează în galbăn, brun şi apoĭ se înegreşte. — Are un miros care aduce aminte pe acel al esenţeĭ de migdale amare şi al esenţeĭ de scorţişoară. Densitatea sa este: 1.68 la 15°. Ferbe la 162°.

Furfurolul se dizolvă foarte uşor în alcool; pentru a se dizolvi în apă necesitează 13 p. Cînd e pur se dizolvă în acidul sulfuric fără a se colora; cind nu e pur, acidul sulfuric 'l colorează în roş.

Gerhardt cel întâĭ a emis părerea că furfurolul ar fi o aldehidă, şi anume aldehida corespondentă aciduluĭ piromucic. Aceasta părere a fost comfirmată de către Schultz, care a obţinut piromurcatul de argint prin acţiunea uneĭ disoluţiĭ apoase de furfurol asupra oxiduluĭ de argint. — Se crede că el ar rezulta din materiile zăhăroase saŭ amilacee, prin oxidarea lor.

In vederea funcţiuneĭ aldehidice a furfuroluluĭ, este evident că: compusul cel maĭ principal al seŭ va fi cu amoniacul. Lăsînd în contact furfurolul cu amoniacul se obţine o materie cristalină galbănă care este: *Furfuramida.*

Furfurolul are proprietatea de a da, cu aminele aromatice, producte de condensaţie, care aŭ fost descrise de către Stenhouse

şi Schiff.— Aceste producte de combinaţie sunt remarcabile prin culoarea roşie a sărurilor lor.— Aceasta permite a recunoaşte prezenţa şi chiar a doza furfurolul. Pentru a recunoaşte prezenţa furfurolului în un licid, se procede astfeliŭ: 1cc de acel licid se adaoge două picăturĭ de anilină şi apoĭ 0cc 5 acid acetic cristalizabil, se agitează şi se lasă timp de $^1/_2$ oară pentru ca să se dezvolte culoarea roşie, care este cu atît maĭ intensă cu cît licidul conţine maĭ mult furfurol. — Această reacţiune ne va servi în cele următoare pentru a doza furfurolul.

(Va urma)

I. TANOVICEANU

Studiu asupra Arhondologiei paharnicului Costache Sion

Paharnicul Cost. Sion. **Arhondologia Moldovei**, *cu o prefață analitică de Gh. Ghibănescu, Iași 1892 p. XXII și 448.*

Sub acest titlu rĕsunător d. Gh. Ghibănescu, a publicat o scriere inedită a pah. Cost. Sion asupra boerimei moldovenești. După titlu cine-va s'ar aștepta la un D'Hozier romînesc, în care toate familiile boerești din Moldova să-și găsească origina și zilele lor faste și nefaste. Conținutul însă nu corespunde cu titlul; e destul a citi cine-va cîte-va pagine de la început ca să se convingă că Sion nici n'a voit și mai ales nu putea să facă istoria boerimei moldovenești. Să facem însă această dreptate autorului, că nu el, după cît știm, a dat acest nume pompos scrieriĭ sale, ci aceia care l'au editat; Costache Sion are prea multe păcate, după cum vom vedea, prin urmare nu e necesitate să-l mai încărcăm și cu păcatele altora.

Mai înainte de a vorbi despre opera lui Sion, cred necesarie cîte-va cuvinte despre prefața D-lui Ghibănescu, pe care d-sa ține să o numească analitică; aceasta prefață ișĭ are și ea importanța sa.

Sion biciuește cu o vervă neîntrecută boerimea de pe timpul seu, vom spune mai tîrziu pentru ce motive, D-nu Ghibănescu mai progresist merge mai departe și aruncă noroiu asupra boerimei din toate timpurile.

După dînsul «istoria Moldovei de la întemeerea sa pînă azĭ «nu e de cît povestirea intrigelor și *actelor de slugărnicie*, săvîr-

«şite de boeri în curs de 500 de anĭ». Şi mai departe: Pusă prin «condiţiunĭ sociale de a da mîna cu asupritori, tot-deauna a gra«vitat către străini, şi puţin a lipsit de nu s'a turcit.»

Ca un Costache Sion postulant nesatisfăcut să-şĭ verse focul pe aceia care ereau puşi în slujbe şi pe cei care le da lor slujbe şi să le distribuie cu nepărtinire şi unora şi altora invectivele şi ironia sa, lucrul nu e de mirat, dar a vedea un tînăr care a făcut studii serioase asupra trecutului ţeriĭ noastre, şi care pretinde că se ocupă în special de vechea boerime moldovenească, că vine şi confundă într'o oală pe Tăutu, Ureche, Costin şi Neculce cu de-al de Cokino, Peltechi, Onosei, Ostvalt şi Diamandopolu, lucrul e mai mult de cît de mirat. După D. Ghibănescu logofătul Tăutu, erea un asupritor, *gravitînd către streinĭ*, şi căruia puţin i-a lipsit să nu se facă turc; iar Costineşti care ziceau lui Duca-Vodă: «Mai «des cu păharele Măria ta şi mai rar cu orănduelele, că-i vrea să-ţĭ daĭ seamă odată şi n-ai putea» şi Iordache Cantacuzino la care nepotu-seu Stefănita-Vodă a scos hangerul şi s'a repezit să dea într'însul fiind că «se punea tare pentru ţara şi pentru obiceiu nou să nu se facă (impositul fumăritului)», nu ereau de cît nişte intriganţi şi nişte slugarnici linguşitorĭ ai tronului!

Cănd cine-va cunoaşte atît de superficial şi înţelege într'un mod atît de greşit o instituţiune, cel mai bun lucru de făcut este de a-şĭ dirige activitatea sa într'o altă direcţiune, în care ea poate da netăgăduite foloase.

Dacă nu m'aş grăbi să ajung la scrierea lui C. Sion, aş mai avea poate de zis cîte-va cuvinte asupra prefaţei analitice a D-lui Ghibănescu. Aşa de exemplu aş spune că genealogia familiei d-sale nu e atât de importantă în cît să o releveze în prefaţa «*Arhondologiei*»; în orĭ-ce caz mai bine făcea un boerofob ca dînsul să lase altora sarcina de a se ocupa despre Ghibăneşti, ghibanĭ, costraşĭ şi despre etimologia acestor nume. I-aş mai spune că atuncĭ cînd cine-va se serveşte de munca altuia, e dator să recunoască serviciul primit, căcĭ aceasta e singura răsplată a celor care, ca D. Ghibănescu, 'şĭ consacră timpul şi osteneala pentru a desmorminta trecutul istoriei noastre. Sub acest punct de vedere mĕ întreb dacă înainte de a ieşi de sub tipar studiul meu asupra «Isvodului lui Clănău», în care am arătat, pentru prima oară, că

Dragoș vornicul erea din familia Bou, d. Ghibănescu trebuia să tipărească aceste cuvinte «*Pe cît se știe* acest Dragoș erea din familia Bou» ? *Pe cît se știe* e superb ! parcă ar fi vorba de un svon public, de o tradițiune istorică, și nu de un studiu citit de mine în sînul «Societății științifice și literare», deja cu multe luni, înainte de a scrie d. Ghibănescu prefața sa analitică.

Dar să las prefața și să trec la scrierea paharnicului Costache Sion.

Am zis că «Arhondologia Moldovei» nu este cum s'ar crede după titlul seu, istoria boerimei moldovenești, prin acesta n'am voit să spun că scrierea paharnicului Sion e lipsită de interes, ci numai că titlul dat de editor nu corespunde cu conținutul operei. După mine s'ar fi putut da acesteĭ cărțĭ titlul «Epilogul uneĭ instituțiĭ» orĭ «Epilogul boeriei» maĭ ales că d. Ghibănescu are predilecțiune pentru epiloguri [1]).

Sion nu se ocupă, în general, de cît de boeriĭ timpuluĭ seu, de aceașta șleahtă care s'a înmulțit în primă jumătate a acestuĭ secol, «întocmaĭ cum rĕsar ciupercile după o ploaie caldă» (pag. 67). Cînd el se ocupă despre boerimea din secolele trecute, sau arată o ignoranță grosolană sau minte cu o nerușinare fenomenală. Să probăm afirmațiunile cu cîte-va esemple.

Chiar la pagina I-a autorul se înșală cind crede că familia Aslan e rîdicată la boerie de vr'o 100 de anĭ, cîcĭ deja în anul 1624 se vede un Aslan, vel vornic de țara de jos, sub domnia lui Radu Vodă [2]). Vorbind despre Beldimănești, Sion ne spune că sunt țerani rĕzăși de la Hociun, ținutul Fălciuluĭ, rîdicațĭ la boerie de vre-o 80 de anĭ, pe cînd nu numaĭ din documente se vede că Nichifor Beldiman a fost mare logofĕt între aniĭ 1613—1615 [3]), dar chiar letopesițele vorbesc de logofĕtul Beldiman de pe la începutul secoluluĭ al XVII-lea [4]).

Greșelĭ de acestea se pot releva foarte multe ; mĕ mărginesc a cita familia Veisa boerită după Sion în 1793, care se găsește în

1). Vezĭ Ghibănescu, Epilogul Isvoduluĭ lui Clănău Iașĭ 1891.

2). Document din 25 Apr. 7132 original slav la Acad. rom. pachetu XLVII doc. No. 283.

3). Docum. din 3 Dec. 7122 (1613) comunicat de d. avoc. Mandrea din Iași și Hasdău Arch. ist. I 159 docum. din 7123 (1615) Martie 24.

4). Letopeșițe ediția II-a Cogălniceanu T I p. 265.

documente în anul 1555 [5]; Luca boerită după Sion de Constantin Moruz, care se găsește în documente în anul 1471 și se regăsește în 1704 [6]. Stîrcea mazilĭ și rezeși din Bucovina după Sion, care se găsesc prin documente în marĭ funcțiĭ deja la începutul secoluluĭ al XVI-lea [7], Prăjescu vechĭ boerĭ care n'au fost rîdicațĭ la rangurĭ marĭ după Sion, de și se găsesc 3 vornicĭ mațĭ cu acest nume în secolul al XVII-lea [8], și alțĭ mulțĭ ca Ciogole, Goian, pe care Sion 'ĭ crede rîdicăturĭ noue, și care sînt boerĭ forte vechĭ.

Mai totdeauna cînd vorbește de timpurile vechĭ, paharnicul grămădește greșelĭ peste greșelĭ. Așa dînsul spune că Toma vornicul și Iordache vistierul (Sion 'l face postelnic), din care se trag Cantacuzineștiĭ din Moldova, sînt venițĭ cu Duca vodă, pre cînd într'un studiu ce am publicat în «Archiva», se vede că, ei venise cu mult maĭ înainte [9]. Maĭ spune că Cantacuzineștiĭ prin silă și putere au căștigat numeroasele lor moșiĭ (pag. 119), ceia ce e de asemenĭ neesact.

Voind să combată descendința familieĭ Drăghicĭ din Moldova, din spatarul Drăghicĭ Cantacuzino din Muntenia pe care rĕu 'l numește ban, Sion afirmă după spusele maĭ multor boierĭ din Bucureștĭ, că Drăghicĭ a fost sterp pe cînd în realitate el a avut 2 copiĭ pe Pîrvu și pe Șerban. Vorbește de un logofĕt mare Todirașcu Rusu, pe cînd el se numia Ionașcu Rusu, etc. etc.

Cînd nu greșește vorbind de timpurile vechĭ, atuncĭ Sion spune neadevărurĭ sfruntate cu gîndul de a arăta nobleța și vechimea familieĭ sale, orĭ a familiilor cu care e înrudit, sau în fine a cător-va familiĭ la care el ține ca Costacheștĭ și Roseteștiĭ. Ca să se vadă cît de tendențioasă este opera sa în această privință, ar fi destul poate să spunem că autorul consacră 2 liniĭ ilustreĭ familiĭ Donicĭ, care a avut 2 logofețĭ marĭ și pe celebrulAndronache Donicĭ. și imediat în urmă vorbind despre familia *Dan*, 'ĭ consacră o pagină și jumătate fiind că dînsul se trăgea de pe mamă din aceasta obscură familie.

---

5). Doc. din 2 Mai 7063 (1555). Academia rom. No. 46 parg. cu pec. de ceară.
6). Document din 13 April 6979 (1471). Orig. Episc. Roman, și document din 12 Sept. 7213 (1704). Orig. Arch. statului Iași, doc. No. 5 expus.
7). Doc. din Dec. 7024 (1515). Original Acad. rom. No. 87 perg. cu pectie de céră.
8). Nicoară 1617 (Uricar V p. 219—221); Savin 1635 (original la d. Al. Cantacuzino Pașcanu). Ionită 1659 (origin. Sf. Spiridon Moșia Sărbĭ Plicu VI doc. No. 1-2)
9). Vezĭ în „Archiva“ an III studiul nostru întitulat Probe noue de falsitatea izvoduluĭ luĭ Clănăŭ p. 490 nota.

Cînd ajunge la familia Sion, care dacă l'am crede, e cea maĭ ilustră din familiile romîneștĭ, autorul pare că nu se maĭ satură povestind înrudirile sale ilustre cu Stefan cel Mare, Clănău, Movilă, Dabija, Buhuș, ba chiar descendința din hanul tătăresc Beldinghereiŭ. Ca să probez cît de marĭ sînt minciunile pe care le înșiră Sion relativ la familia sa în 9 pagine, afară de altele resleţite pe alocurea, de es. pag. 121 și 122, mĕ voiŭ mulţumi să spun că dînsul pretinde că familia Sion se trage de la Dragoș vornicul de ţara de jos, care erea fiul unuĭ han tătăresc. In realitate Dragoș vornicul n'a fost nicĭ Tătar, el erea din familia Boul, după cum am spus, nicĭ vornic de ţara de jos, de oare ce pe atuncĭ nu se bifurcase vornicia.

Din familiile Dan, Stamatin, Șerban, autorul face niște familiĭ ilustre: prima are o vechime de 300 de anĭ, și e înrudită cu Cozma Șarpe postelnicul luĭ Stefan cel Mare; celelalte doue sunt nicĭ maĭ mult nicĭ maĭ puţin descendinte în linie directă din Movileștĭ. Movileștiĭ și-au schimbat numele maĭ întăĭ în Adam, și în urmă iar și l'au schimbat în Stamatin și Șerban; pentru ce? și de unde se constatează aceasta? Intrebaţĭ pe paharnicul Sion, care a scris aceste poveștĭ; și pe D-nu Ghibănescu, care l'au crezut, căcĭ ieu nu știu.

Necredincios cum sînt, mai ales faţă cu faimosul falșificator al «Isvoduluĭ lui Clănău», și al origineĭ Sioneștĭ, eu nu pot crede numaĭ pe cuvînt pe paharnicul Costache Sion, cum crede D-nu Ghibănescu, cànd afirmă că soţia sa născută Stamatin, și soţia frateluĭ seu născută Gheorghe Șerban din Macsinenĭ, ar fi în realitate domnitoare Movilă!

Alte neadevărurĭ de genul acesta sînt afirmaţiunea descendenţiĭ Costăcheștilor din Boldur și pretenţiunea că Roseteștiĭ se aflau în Moldova deja de pe timpul luĭ Bogdan Dragoș; aceste neadevărurĭ se găsesc și în «Isvodul luĭ Clănău», altă operă a luĭ Costache Sion.

In fine e neesact, și pot zice că neexactitatea e tendenţioasă, cănd Sion afirma despre Sturzeștĭ că se trag dintr'un Sturza, ce a fost curtean de ţară al luĭ Veveriţă postelnicul, de oare-ce se găsesc boerĭ cu acest nume înaintea luĭ Veveriţă. De asemenea familieĭ Ghica nu-ĭ dă importanţa pe care o merită.

Dar să lăsăm istoria, pe care Sion nu o cunoaște sau o falșifică, și să venim la contimporaniĭ luĭ Sion.

Fără îndoială că Sion e tot Sion, omul plin de patimă, care judecă pe toțĭ boeriĭ prin prisma intereselor și ureĭ sale. Mavrodineștiĭ sunt ceĭ maĭ blestemațĭ oamenĭ de pe fața pămîntuluĭ, pentru că unul din eĭ fiind vecin de moșie cu autorul «Arhondologieĭ», a avut judecată de hotare cu el, și alte conflicte, cum adesea se întîmplă între vecinĭ ca Costache Sion, și ca Costache Mavrodin. Tot dicționarul de injuriĭ omerice, ca să nu zic surugieștĭ, este pus la contribuțiune vorbind de Mavrodineștiĭ: spurcațĭ, fără caracter, putoare și scârnăvie grecească, hoțĭ, tilharĭ, nechiurzĭ, (?) șuĭ, tehuĭ (?), stricațĭ, nebunĭ, reĭ, nelegiuițĭ etc. Și nemulțumit cu injuriile, Sion proferă și blesteme în contra vecinuluĭ seŭ Costache Mavrodi: «Tîlharul și plăcintarul acest, batăl mâniile luĭ Dumnezeŭ «și pe el și pe Mihaĭ vodă Sturza... care aŭ pripășit o puturoasă «scârnăvie grecească, pe un mucos plăcintar, hatmanul Ioan Ma«vrodin» (p. 224 și 225),

Alte persoane pe care Sion are mare necaz, și nu le cruță cu injuriile, sînt Domnitoriĭ Mihaĭ Sturza și Grigorie Ghica. Motivul acestuĭ năcaz e ușor de înțeles, de altmintrelea Sion nu-l ascunde.

Atât Mihaĭ Sturza cât și Grigorie Ghica, nu voiaŭ să dea nicĭ slujbe, nicĭ rangurĭ Sioniștilor, aceștĭ descendenți din Dragoș vornicul și din Stefan cel mare. Crima Domnilor erea cu atît mai mare, cu cât nicĭ unul nicĭ altul nu erea iconom la dare de rangurĭ, așa în cât Sioneștiĭ vedeaŭ cu durere cum eĭ, boerĭ și dregătorĭ de aĭ luĭ Ioan Sturza și aĭ luĭ Jultuchin, sînt lăsațĭ la o parte ca niște unelte netrebnice și chiar întrecuțĭ de toțĭ mitocaniĭ care nu descindeaŭ din Dragoș vornicul. «Vaĭ de biata țară, zice Sion și rușine pentru boeriĭ moldovenĭ punându-se în linie cu eĭ, și toțĭ plăcintariĭ și brahariĭ greceștĭ, grădinariĭ bulgăreștĭ, și porcariĭ sîrbeștĭ» (p. 705).

Sioneștiĭ în general, și Costache Sion, în particular, ca să mĕ exprim cu termenĭ dupe timpul seŭ, erea un *paraponisit* și de aceia scrie cu *parapon* când vorbește de domnitoriĭ Mihaĭ Sturza și Grigorie Ghica.

Pe Grigorie Ghica Vodă, maĭ ales, Sion 'l onorează cu o deosebită ură. Maĭ nicĭ-o dată el nu-ĭ pronunță numele fără să-l însoțească de calificative. *Grigorie vodă nebunu* (p. 60, p. 95, 186, 371, 387, 402), *blăstămatul de Grigorie vodă Ghica, împuș-*

catul (p. 61, 185, 186), *ticălosul Grigorie vodă împușcatul* (p. 367), *hagi Grigorie Ghica, fostul pentru păcatele Moldoveĭ domn țeriĭ* (p. 238 și 239).

Și, știțĭ în ce sta nebunia și ticăloșia luĭ Grigorie Ghica, acest mare domn, care a lăsat o frumoasă amintire în Moldova?

Să lăsăm pe însușĭ Sion, acusatorul seŭ, să ne spună ticăloșiile și nebuniile luĭ Grigorie Ghica.

Grigorie Ghica voind a reorganisa închisorile din Moldova, dupe spiritul timpuluĭ și să aplice regimul auburnian, cere șĭ obține de la guvernul frances un funcționar capabil din direcțiunea penitențiarelor, pe care 'l face inspector general al închisorilor din țeară.

Când țerile româneștĭ s'au unit, d. Dodun des Perrières, a devenit director general al penitențiarelor și a remas mult timp în capul instituțiuneĭ pe care o reorganisase (1876). Eĭ bine, să vedem ce spune Sion, despre acest fapt. Dodun, Franțuz și cu «nația și «cu religie. Nebunul domn Grigorie Ghica, care numaĭ pentru o-«sînda și defăimarea țeriĭ au domnit, au adus în 1856 scârba a-«ceasta franțuzască, ce se rudea cu țiitoarea luĭ, și ca maĭ mult «în fața lumeĭ să defaime pe Moldovenĭ, că nu învrednicesc a fi «inspectorĭ închisorilor de tîlharĭ, l'au rînduit pe acesta maĭ mare «inspector». (p. 95).

Iată un cas de nebunie a luĭ Ghica; el căuta să defaime pe Moldovenĭ supușiĭ și compatrioțiĭ seĭ în fața lumeĭ, aducând un străin ca să reorganiseze penitențiarele și nepunînd în capul lor pe starostea luĭ Jultuchin.

Altă nebunie sau ticăloșie a luĭ Grigorie Ghica.

Acest domn, fără să fie bogat, înființează un institut filantropic, orfanatrofia din Iașĭ. Nebunul domn credea, cum cred toțĭ nebuniĭ, că copiĭ nu trebue să respundă pentru greșelele părinților, murind părăsițĭ, cum mor cățeiĭ și pisiciĭ, când sunt maĭ numeroșĭ de cât vor stăpiniĭ lor să aibă în curte. Sion vorbind de această instituțiune de bine-facere scrie: *«după înființarea caseĭ de curve, «or a nelegiuițelor nașterĭ de Grigorie Vodă»* etc. (pag. 400).

Dar să ajungem la cea maĭ mare nebunie a luĭ Grigorie Ghica, citez textual «maĭ ales acum la sfîrșitul domnieĭ Ghicăi, când pe «lîngă alte nebuniĭ, iĭ maĭ venise în cap să unească pe Moldovenĭ

«cu Muntenĭ, să facă crăie și căpitală nouă, la care nebună părere «a luĭ» etc. (p. 387) «pe la Maĭ 1856, când domnul Grigori Ghica «viind *în furia nebunieĭ*, și închipuindu-șĭ a înoda pe Moldovenĭ «cu Munteniĭ, pentru ca să se facă el craĭ» (p. 412).

Evident ca Costache Negri, Ministrul luĭ Grigorie Ghica, erea după Sion bolnav de aceașĭ boală ca și Domnul seu. «Vornicul «Costache Negrea, ce erea Ministru, și de o minte cu Grigorie «Vodă» (pag. 185). «Costache Negrea nebunul, ce erea Ministru a «luĭ Grigori Vodă Ghica nebunul» (p. 402).

Intr'alt loc după ce spune că Grigorie Ghica a îmulțit numěrul militarilor, a organisat artileria, a înființat polcul de jandarmĭ regulațĭ, a început a face un palat mare la Copou pentru cazarme termină zicĕnd că «cea maĭ mare parte a țeriĭ a ajuns a dori pe «Mihaĭ Vodă Sturza cu toată lăcomia luĭ (p. 364—365».

Iată nebuniile și ticăloșiile luĭ Grigorie vodă Ghica hagiul, fostul pentru rușinea țeriĭ domn al Moldoveĭ!

Ar fi o adevărată perdere de timp și s'ar face o prea mare onoare luĭ Costache Sion, dacă și-ar da cine-va osteneală să apere memoria bunuluĭ domn Grigorie Ghica, în contra nedemnelor insulte ce aruncă asupra sa plastograful cutezător al «Isvoduluĭ luĭ Clănău».

Cred însă că e locul aicĭ a arĕta cine e omul acesta, care cu atîta îndrăzneală aruncă noroiŭ nu numaĭ asupra acelora care 'l merită, dar chiar asupra figurilor celor maĭ curate ca Grigorie Vodă Ghica, Costache Negri și alțiĭ? Ar crede cine-va ca autorul e un Savanarola, un Bayard, și el nu e de cât un insultător vulgar cu mult maĭ jos în morală de cât nivelul comun al oamenilor. Dupe amărăciunea și vigoarea stiluluĭ seŭ, s'ar părea une-orĭ că avem a face cu un Claudianus séŭ un Neculce, deplîngând decadența timpuluĭ lor, și în realitate Sion nu e de cât un egoist nemulțumit, fiind-câ nu 'ĭ se dă luĭ, și fraților luĭ, rangurĭ și slujbe.

Aveaŭ însă dreptate domniĭ să nu dea slujbe și rangurĭ Sioneștilor, și în special luĭ Costache Sion?

Vorbind despre »Isvodul luĭ Clănăŭ«, [1]) am raportat o anecdotă despre sărdarul Toader Sion, care arată reputațiunea de care se bucuraŭ Sioneștiĭ între contimporaniĭ lor. Acum nu mĕ voĭ

1). Această „Archivă" An. III.

maĭ referi la anecdote maĭ mult saŭ maĭ puțin binevoitóre ci voĭ căuta a face potretul luĭ Costache Sion, dupe propriile sale scrise și acte.

Voițĭ a avea o idee despre educațiunea sa? Las la o parte trivialitățile grosolane și de reŭ gust care abundă în cartea sa (pag. 95, 227 etc.) și voĭ cita un singur fapt, pe care Sion 'l spune cu mîndrie. Un fiŭ reŭ crescut se certa cu tată-seŭ în Iașĭ la sărdarul Mihalache Kurt, unde erea în gasdă, Sion, care erea poftit la masă, găsește de cuviință să intervină în acéstă certă de familie în următorul mod »apoĭ am sărit eŭ, *ĭ-am dat două palme* (fiuluĭ), am poruncit slugilor să-l lege, și să-l trimită la agie« (p. 157). Și să se noteze că Sion, cel galantom la palme, nu numaĭ se amesteca cu violență într'o ceartă de familie nepoftit de niminea dar chiar erea în casă străină, invitat la masă!

Dar bătăile luĭ Sion, făceaŭ parte din educatiunea privată și cea publică; el se laudă când bate căcĭ cu acésta arată că e boer, și cu cât bătaia e maĭ sĕlbatică, cu atât Sion este maĭ îngînfat de faptul seŭ, căcĭ probează că are putere mare întocmaĭ ca domnitoriĭ și boeriĭ ceĭ marĭ.

Iată ce ne spune dînsul vorbind de un oare-care Langa. »La »1829 aflîndumĕ eŭ staroste de Putna, l'am descoperit, l'am prins, »l'am ținut vr'o treĭ lunĭ la gros, pe toată săptămîna schingiuin»du-l bine, și după toate stăruințele Răzoaeĭ, dupe ce l'am slăbit »bine cu bătăile și foamea, l'am trimes la criminal, de unde fără »zabavă l'aŭ scos Răzoaea, dar viind a casă n'aŭ trăit mult și aŭ »murit scăpînd lumea de un hoț« (pag. 199). Lucru de care un altul s'ar rușina și chiar s'ar teme să-l spună, Sion 'l povestește cu mîndrie.

Un altul Gh. Ianoliu se împotrivea să plătească biru pretinzînd că e boer, eĭ bine! starostea luĭ Jultuhin ne spune că a trimis de 'l au adus, 'l au dat la gros și i-au dat bătae la falanga (p. 433.)

Dar lipsa de educațiune saŭ maĭ bine zis educațiunea asiatică e cel maĭ mic dintre defectele paharniculuĭ C. Sion.

El se plânge cu amărăciune și se revolta de specula ce se face de talaliĭ domnitorilor Sturza și Ghica cu boeriile țereĭ și totușĭ singur ne spune cum a cumpĕrat de la logofătul Alecu Mavrocordat un petac de paharnic pentru Iordache Popa (pag. 282 și

283). Apoĭ ce e acesta de cât un trafic de boerie, împotriva căruia Sion se rădica cu atâta amărăciune?

E greŭ a fi cineva maĭ cinic prin contradicţiune intre zise şi fapte! Insă e ceva maĭ mult. Sion singur ne dă probă că, pre lîngă cele-l-alte pěcate erea şi necinstit, vom reproduce textual cuvintele sale relativ la Gheorghe Ianoliu de care am vorbit maĭ sus: «am trimes de l'aŭ adus, l'am dat la gros şi i-am dat bătae la «falangă, ... apoĭ maĭ în urmă venind şi rugându-mě «să-l scap de bir, l'am dat scădere la Vistirie că-ĭ mort de ciumă, «şi aşa s'aŭ scăzut.» p. 433).

Acest fapt vorbeşte de sine fără comentariĭ şi arată cine erea Sion; chiar de am presupune că el numaĭ prin rugăciunile luĭ Ianoliu, şi nu prin banĭ, s'a determinat să-l scape de bir, rěmâne totuşĭ faptul că Sion printr'un fals a făcut o pagubă ţeriĭ în favoarea unui om bogat ca Ianoliu. Starostea luĭ Jultuhin ne spune numaĭ un cas de acest gen împins de trufia de a arăta că erea mare şi tare, că făcea şi desfăcea, cine ştie câte alte fapte de acest gen nu le trece în tăcere din pricina că-ĭ e ruşine să le spună? Totuşĭ e destul un singur fapt de acestea ca să caracteriseze un om.

Şi acum nu ne vom maĭ mira pentru ce un domn cinstit şi liberal ca Grigorie Ghica nu voia să încredinţeze slujbe fostuluĭ staroste de Putna al luĭ Jultuhin; el cunoştea foarte bine pe Sion căcĭ Ghica înainte de a fi domnitor fusese boer, şi boeriĭ într'o ţéră mică, precum erea Moldova, se cunosc foarte bine uniĭ pe alţiĭ, cum ar fi putut dar el om cinstit să dea slujbe unuĭ om ca dînsul.

La rîndul seŭ Sion voeşte să-şĭ resbune pe domn; plin de ură şi neputînd să-şĭ resbune în alt fel, el nu găseşte epitete destul de aspre pentru ca să lovească pe fostul domn al Moldoveĭ. Grigorie Ghica vodă însă erea prea sus, şi Sion vedem că erea prea jos, pentru ca invectivele sale să poată să se sue şi să atingă pe patriotul şi în vecĭ neuitatul domn al Moldoveĭ.

Să revin însă la scrierea luĭ Sion.

Am spus că această scriere de şi nu este o adeverată »Arhondologie a Moldoveĭ«, este însă departe de a fi lipsită de interes, fiind-că ne arata epilogul uneĭ instituţiunĭ care a jucat un foarte mare rol în istoria ţerilor româneştĭ. Boeria moldovenească ale căreĭ originĭ se sue la descălecătoarea luĭ Dragoş şi a căreĭa orga-

nisare datează din primiĭ anĭ aĭ domnieĭ luĭ Alexandru cel bun, dupe diferite schimbărĭ devenise o parodie, o batjocoră de instituțiune. In locul unor românĭ fruntașĭ, care slujeau țereĭ în timp de pace și in timp de rĕsboĭ, și de aceia primeaŭ slujbe și cinste, ajunsese niște netrebnicĭ străinĭ care voiaŭ să se bucure de drepturile și de cinstea pe care cu drept o aveaŭ vechiĭ boerĭ, și care prin nimic nu ereaŭ vrednicĭ de a fi în capul țeriĭ. Ast-fel această instituție de patru orĭ seculară începe a se disolva încetul cu încetul în secolul nostru. Și, lucru curios, atât de uricioasă devine această degenerată instituțiune, în cât, cu toate serviciile netăgăduite pe care le a adus țerii, ea moare de inaniție, nu fiind-că e lovită, ci fiind-că nu maĭ e susținută de nimini. In ultima jumĕtate de secol a existențeĭ sale boeria nu maĭ trăește, ea 'șĭ tîrăște viața și se degradă din ce în ce maĭ mult, așa în cât reușește să facă să se uite pînă și chiar fastele trecutuluĭ seŭ, faste pe care numaĭ aceia care ignorează trecutul țeriĭ, le pot contesta.

De această boerie de decadență din ultimile timpurĭ se ocupă Sion, de aceia am zis că scrierea sa ar trebui să se numească «Epilogul uneĭ instituțiunĭ».

Sion cunoaște foarte bine pe epigoniĭ timpuluĭ seŭ căcĭ și el e un epigon, un boer de decadență cu toate defectele veaculuĭ seŭ. Prin urmare el cunoaște subiectul ce tratează. Pe lîngă aceasta, o memorie rară, o vastă cunoștință de oamenĭ și o minte fericită, aceste calitățĭ ale luĭ Sion ne fac să zicem că cu greŭ s'ar fi putut găsi o persoană maĭ competentă de cât dînsul ca să ne zugrăvească pe boeriĭ timpuluĭ seŭ.

Dacă vom maĭ adăoga că autorul, de și om fără cultură și adeseorĭ trivial, e în tot deauna clar și energic, că e un maestru în ironie și că, afară de când e pornit de pasiune, judecata sa este dreaptă și sănĕtoasă, vom putea să ne facem idee de valoarea operiĭ paharniculuĭ Sion.

Vom căuta să ilustrăm zisele noastre cu fragmente din «Arhondologia Moldoveĭ».

Cum se recrutaŭ boeriĭ în secolul nostru? Prin ce merite?

Sion ne arată că telaliĭ domnilor, și maĭ ales aĭ luĭ Mihaĭ Sturza făceaŭ trafic cu boeriile pe care le vindeaŭ acelor care aveaŭ banĭ să le cumpere; cu cât erea cineva maĭ bogat cu atât cumpĕră o boerie maĭ mare. Boeria avea, între alte avantagie, pe

acelea de a nu fi bătut și de a fi scutit de bir, iată pentru ce oamenii îndată ce făceaŭ ceva avere se grăbeaŭ să cumpere un pitac de boerie. Cu modul acesta birul anual se rescumpĕra plătind capitalul ce ar produce o valoare egală cu el, însă acea valoare întră în lada particulară a domnuluĭ în loc de a întra în vistiria țeriĭ.

Să dăm câte-va exemple.

»Zalar Moldovan, rezeș.... Iar domnul Mihaĭ Sturza pentru «că 'ĭ aŭ dat 400 galbenĭ l'aŭ făcut comis» (pag. 108).

»*Kriua*. Grec cu numele Neculaĭ, cu meserie brahari, venit «pe la 1836 în Galațĭ, și făcând capital, vĕzînd că boeriile la noĭ «se vînd ca la eĭ maslinele, ș'aŭ cumpĕrat un decret de boerie, «ca nu cum-va făcând brahă ră, să-l bată polițmaĭstru, și să-ĭ și «zică Arhondas megas Kaminaris (p. 175).

Ostvalt un neamț, bucatar al vistieruluĭ Iordache Rosnovanu' are un fiŭ Șarl, care învață ingineria și devenind inginer al sta- tuluĭ fiul bucătaruluĭ Ostvalt e făcut căminar : spre maĭ multă falā «și cinste a nobleței moldovene. Dupe drept cuvînt adaoga Sion «așa să cădea, că boeriĭ magnațĭ, vroind a-șĭ rîde de noĭ, ceĭ maĭ «micĭ, i-aŭ predstavlisit pe toțĭ bacaliĭ și ciobotariĭ și le aŭ picat «rîsul în vine (p. 255).

«*Softa* pĕcat și putoare grecească, năpaste a Moldoveĭ etc.... «la 1828 aŭ cumpĕrat un petac de stolnic, iar la Mihaĭ vodă s'aŭ «făcut căminar ; (p. 366).

Alte-orĭ căpătarea de boerie saŭ înalțarea în rang erea curioasă, dacă nu chiar glumeață. In 1842 logofătul Costache Sturza ministru de interne pălmuind din greșală pe un Vasile Karamfil, pe care 'l confundase cu alt Karamfil antreprenorul luminăriĭ orașuluĭ, domnul ca să-l împace și să îndrepteze greșala Ministruluĭ l'a făcut ban, iar maĭ tărziŭ agă (p. 169).

In cât despare cinstea boerilor și cum se făceaŭ trebile statuluĭ pe timpul luĭ Sion vom cita casul luĭ Alecu Costinescu, acel care a făcut arcul Academieĭ. Ca să facă această lucrare Costinescu a luat, 4000 de galbinĭ, pentru un lucru care s'ar fi putut face, cum zice Sion, cu 1500 galbinĭ prin o gospodărească economie. Cu cea ce a furat, adaogă Sion, și-a făcut Costinescu case marĭ boereștĭ la Copoŭ, și apoĭ a maĭ cerut încă 1000 galbenĭ zicând că s'a înșelat cu antreprisa, care 'i s'aŭ dat »așa precum dă

cu galantomie cine dă din lucru strein«. Drept recompensă pentru această hoţie Mihai Sturza a făcut pe fiul lui Kostea arnăutul paharnic (p. 167—168).

Ar zice cineva că Sion face portretul timpului nostru!

Intr'alt loc găsim iarăşĭ o observaţiune foarte judicioasă a luĭ Sion. Vorbind de Câmpan »bărbat prea învĕţat şi de ispravă«, după ce spune că în urmă a fost îndepărtat de la Academie, arată că Academia nu a remas de cât cu numele, şi cu «profesorĭ de «aceia ce în alte ţerĭ luminate n'ar merita nicĭ pedagogĭ să fie» (p.156).

Prin urmare scrierea paharniculuĭ Sion este foarte interesantă din causa lumineĭ ce revarsă asupra boerimeĭ moldoveneştĭ în ultimele eĭ timpurĭ. Pe lîngă aceasta, lectura eĭ este plăcută, dacă vom excepta trivialităţile, prin glumele şi maĭ ales prin ironia autoruluĭ, care dupe cum am spus în această privinţă e un maestru, Ironia sa une-orĭ glumeaţă, alte-orĭ amară, este în totdeauna puternică; nu cunosc nicĭ-un autor român care să-l întreacă în această privinţă

Mĕ mulţumesc a cita câte-va esemple.

»Domnul Komarinski ce îndatorirĭ va fi făcut Domnuluĭ Ghica «Voevod, nu ştiu, ca acum în anul 1852 l'am vĕzut că l'a cinstit «cu rangul de spătar«.

Vorbind de familia luĭ Mihaĭ Cogălniceanu, Sion spune că tatăl bunuluĭ seŭ Andreĭ Cogălniceanu a fost vornic de sat «şi strănepotul aceluia acum aŭ ajuns vornic mare a toată ţara, negreşit voinţa luĭ Dumnezeŭ».

De Diaconovicĭ, moldovean din Bucovina, ficior de diacon, autorul zice că «domnul Mihaĭ Sturza vĕzînd ţara săracă de boerĭ, l'a făcut boer».

Câte-o dată ironia luĭ Sion este de un laconism uimitor.

Vorbind de boerirea familieĭ Mardare, care se trage dintr'un popă el termina prin aceste cuvinte. «Norocirea Moldoveĭ, că aŭ «căpătat aşa magnaţĭ din popa Mardare». De Mălinescu zice de asemenĭ sfirşind; *Şi este boer şi magnat al ţereĭ!* Dar nimic nu e maĭ expresiv de cât cuvintele ce zice voind să caracteriseze lăcomia Paşcanuluĭ, care întrase ca proprietar în Rogojeni. — «Apoĭ Paşcanu, *ca Paşcan* aŭ cuprins toţĭ Rogojeniĭ» (pag. 178).

Alte orĭ ironia luĭ Sion e glumeaţă, şi acest gen de ironie 'l mănueşte cu acelaşĭ succes.

»Kalino, Grec, pripășit în țĕră pe la 1815, boerit de Scarlat «Vodă Kalimah; aŭ murit, dar 'i a remas vr-o doĭ feciorĭ, pe ca-«re 'ĭ a boerit Mihaĭ Vodă Sturza, ca nu cum va, să se stîngă o «așa scumpă pentru Moldova familie plăcintărească» (p. 174).

In alt loc «Ficioriĭ luĭ (Sotta) toțĭ s'aŭ boerit, și din caicciu «grecesc, au ajuns boer moldovenesc». (p. 366)

De un oare-care Zisu, scrie Sion «Cine știe ce meserie va fi «avut orĭ mahalĭ, braharĭ saŭ plăcintarĭ va fi fost, și la noĭ boer «comis (p. 109).

In fine câte-o dată Sion se încearcă la glume și calamburur̆ĭ, însă cu maĭ puțin succes.

Făcând alusiune la familia bulgărească a principeluĭ Vogoride, el observă cu câtă economie și sgărcenie Conache au adăvăsit colosala sa avere, și cu ce nebăgare de samă *udri va glava* 'ĭ dă cu picioru.

Relativ la Donos aducându-șĭ aminte de mania de a-șĭ greci-sa séŭ a-șĭ schimba numele Sion exclama.— Bravo luĭ că nu «și-a «grecit nicĭ și-a rusit numele tatăluĭ seŭ, a badiluĭ Donos prisa-«caru; nu și-a zis nicĭ Donisache, nicĭ Donasiu, nicĭ Donasievicĭ, «nicĭ Donosov».

In fine, vorbind de familia Gheorghiade, spune că din doĭ frațĭ grecĭ, venițĭ pe timpul luĭ Calimach, aŭ eșit maĭ multe ede și eḑi (Ghiorghiade și Ghiorghiaḑi), care toțĭ s'aŭ boerit de Mihaĭ Sturza. De acest calambur Sion se pare încântat, și de aceia 'l repeta foarte adese-orĭ când vorbește de vre-o familie grecească cu terminațiunea *ade*.

In resumat scrierea luĭ Sion este foarte interesantă și stilul seŭ, cu toate repețirile, trivialitățile, injuriile și blestemele respîndite cu multă profusiune, e departe de a fi neplăcut; pot zice chiar că e atractiv prin energia și originalitatea sa.

Insă această carte nu este folositoare de cât pentru aceĭ care cunosc întru cît-va subiectul și pe autor, altmintrelea cititorul riscă să fie indus în eroare în privința a unuĭ foarte mare numĕr de fapte secundare.

Un cititor nepreparat parcurgând aceasta carte va profita căcĭ să va face o idee grosso modo de boerimea secoluluĭ nostru, însă în schimb el se expune se ia drept bune multe din minciunile saŭ greșelele luĭ Sion.

Presentul studiu de și nu are pretențiunea să fie o prefață analitică, cred însă că ar fi o prefață folositoare pentru aceia care ar voi să citească opera paharniculuĭ Sion, fără a fi făcut studie prealabile în privința boerimeĭ moldoveneștĭ.

TEODOR T. BURADA

O CĂLĂTORIE LA ROMÂNII
din **Bithinia** (*Asia mică*).

I.

Incă de pe când mă aflam călătorind prin Grecia, pe la anul 1882, întâmplăndumi-se a mă întâlni în Atena, cu maĭ mulțĭ locuitorĭ românĭ din *Misolonghi*, și de prin maĭ multe sate româneștĭ din provincia *Acarnania*, m'am mirat auzind de la eĭ, că s'ar afla mulțĭ românĭ în Asia mică, și anume în Bithinia [1]) la poalele munteluĭ Olimp în apropiere de orașul Brusa; întrînd apoĭ în vorbă cu dînșiĭ, i-am cercetat despre traiul, obiceiurile și numărul acelor românĭ, cu totul necunoscuțĭ până acum, despre care, eĭ mi-au dat multe și prețioase deslușirĭ.

După aceia întorcîndu-mă din Atena in Constantinopole, și aflînd de la uniĭ și alțiĭ, că acolo, nu departe de Bazarul unde se vinde producte himiçe, plănte și bu-

1). *Bithinia* face parte din Anatolia, are orașe principale: Brusa, Niceea, Nicomedia, Heraclia, Claudiopolis. Inainte de Alexandru forma un mic regat independent de Persia, avînd de rege pe Zypetès (328), care racunoscu supremația macedoniană. După mórtea acestuia (281), Nicomede I, făcu Bithinia liberă, pe care apoĭ Nicomede III o dădu romanilor, apoĭ în secolul III a imperiuluĭ, ea deveni o provincic a dioceseĭ Pontului. In secolul al XI fu cucerită de turciĭ Seldjucizĭ, și în 1325 Brusa (Prusa) deveni capitala Imperiuluĭ otoman.

rueni, pentru feliuri de feliuri de leacuri, ar fi o cafene unde se adun romănii veniţi din Macedonia, precum şi din alte părţi a Imperiului Otoman, m'am dus şi eu la acea cafene, spre a-i întălni, şi trecând podul cel mare de pe Cornu de aur, ce leagă *Galata* cu *Stambulul*, chiar la capra acelui pod, am auzit mai mulţi oameni vorbind româneşte între dînşii, m'am apropiat de ei, şi i-am întrebat de unde sunt, mi-au spus că sunt *armâni* (români) din Macedonia, şi că au venit acolo să cumpere *Vlah-peinir* [2]) (brănză românească), care e foarte căutată, atît aici căt şi în mai multe oraşe din Asia mică, ca *Brusa, Muhalici, Panderma* etc. Despre acea brînză atît de lăudată, m'am interesat şi eu, şi cercetănd, am aflat că se făcea de ciobanii români ce erau în Muntele Olimp din Asia mică.

După ce m'am intors în ţară, n'am încetat cătuşi de puţin a mă interesa despre acei români, şi a face totul ce-mi stătea prin putinţă spre a mă convinge şi mai mult despre aflarea lor prin acele locuri, aşa de indepărtate de noi, şi dorinţa ce aveam de a-i vedea şi eu cu ochii şi ai cunoaşte mai de aproape, nu m'a părăsit de loc.

Pe lăngă multele cercetări ce am făcut în această privinţă, ceia ce m'a convins însă, pentru a mă hotări de a merge la ei, a fost şi informaţiunele date de Nicolai Gaki Cociu, romăn macedonean, din *Vlaho Clisura* locuind în Iaşi, care cu vr'o 15 ani în urmă, fusesă prin Asia mică, şi avuse ocasiune a cunoaşte pe mulţi ciobani români din acele părţi, precum şi acele a D-lui Alexandru Pădeanu, interpret de limbă turcă la Ministerul nostru de Externe, care mi-a spus, că acum căţi-va ani în urmă

---

2). *Peinir* în limba turcă, însamnă *brănză*.

pe când se întorcea din Brusa în România, a auzit vorbind românește maĭ mulțĭ oamenĭ ce lucrau la o șose în apropiere de Mudania, port pe Marea de marmara, și întrebându-ĭ de unde știu eĭ această limbă, eĭ i-au respuns, că sunt *armânĭ* (românĭ) din Macedonia, că au locuit până maĭ odinioară în muntele Kesis-dag (muntele Olimp), împreună cu o mulțime mare de ciobanĭ românĭ, tot din Macedonia, dar c'au fost izgonițĭ de acolo.

D-nu Pădeanu îmĭ maĭ spuse, că cel care îmĭ va putea da multe și amănunțite relațiunĭ despre traiul, obiceiul și numărul acelor românĭ, este părintele sěu Constantin Pădeanu, ca unul ce locuește în Brusa încă de la 1848, ocupînd funcțiunea de Baș-meendis (șef inginer) al vilaetuluĭ Bruseĭ, [3]) îndemnându-mă a nu lipsi să'l cercetez, când mă voiŭ duce pe acolo.

După toate aceste informațiunĭ ce am putut aduna, n'am maĭ stat la gîndurĭ asupra aflăreĭ de românĭ în părțile Asieĭ micĭ, și m'am și hotărît a porni către eĭ, singura grupă de românĭ, ce'mĭ maĭ remásese ne cercetațĭ.

Așa pe la finele luneĭ luĭ Aprilie 1892, m'am și pornit.

Odată ajuns în Constantinopole, mi-am pregătit hârtiile neapărat trebuincioase, pentru a putea călători în interiorul Turcieĭ.

---

3). D. Constantin Pădeanu este unul din esilațiĭ de la 1848. A fost numit de guvernul Otoman Baș meendis (șef inginer) a vilaetuluĭ Hadavendichiar. A făcut maĭ multe infrumusețerĭ în oraș, regulând în grădina *Bunar bași* și casa apelor în care se strîng isvórele ce vin din muntele Olimp de la locul numit *Sert bași*. A făcut șoselele de la *Brusa* la *Ghemlek*, 34 kilom. și jumătate; de la *Mudania* la *Brusu* 30 kilom. de la *Mudania* la *Trilia*, 12 klom. de la *Brusa* la *Cechirgea*, 3 kilom. de la *Agemler* la *Cechirge* 2 kilom. și jumatate, parte diu șoséua de la *Brusa* spre *Kutahia* aprópe 40 kilometre, de la *Alîbat* la *Muhalici*, 12 kilom. și șoséoa de la *Brusa* spre *muntele Olimp* la locul numit *Seidinasir*.

Podurile la aceste șosele le-a făcut parte de pétră, parte de pétră și lemn, și parte numai de lemn. Podul cel maĭ frumos este acel de pétră cioplită de la șoseaoa ce duce de la *Mudania* la *Ghecit* pe părăul *Nilufer*, cu o singură boltă, 24 metre, după sistemul podului de la *Neuilly* din Franța.

Prin mijlocirea Consulatuluĭ General al Românieĭ, mi-am procurat o teșchere de drum, ear prin acea a Ministruluĭ nostru plenipotențiar, o alta, prin care mi se dădea voie a purta arme: un iatagan și pistoale, căcĭ fără o atare invoire, nu e permis nicĭ unuĭ călător strein a fi înarmat.

Pe lîngă aceste acte, și cele necesare pentru călătoria mea: Charta cea mare a Asieĭ micĭ de Heinrich Kiepert, și o carte grecească intitulată: *Η Προυσα* de *Βασιλειου Ι. Κανδη*. Atena 1883, cu o chartă a Bithinieĭ, mi-am maĭ procurat și căte-va scrisorĭ de recomandație, de pe la maĭ multe persoane notabile din Constantinopole, precum și de la Legațiunea Regală a Românieĭ, cătră diferite fețe influente din Brusa, ca D-nu *Pesche*, funcționar la Banca Otomană, *Herman Scholer*, Vice Consul al Germanieĭ și alțiĭ, prin care li se făceau rugăminte, a mĕ povățui despre măsurile ce trebuea să ieŭ, spre a putea scoate în capăt călătoria ce vroiam să intreprind.

Pregătit cu toate aceste, m'am pornit la șchelea din Galata spre a pleca maĭ departe, întămplarea a făcut însă, că, chiar la acea șchele se întălnesc pe D. Constantin Pădeanu, părintele d-luĭ Alexandru Pădeanu din Bucureștĭ, despre care acesta îmĭ vorbise, și care venise din Brusa, spre a trece în România; bucuria mea a fost mare, când făcu'ĭ cunoștință cu D-sa, și după ce'ĭ spuseĭ, scopul călătoriei mele în Asia mică, cu cea maĭ mare bună vroință, s'a grăbit amĭ arata tot ce a știut, despre esistenta românilor în acea parte a Imperiuluĭ otoman; D-sa me-a spus, că ocupînd funcțiunea de Baș meendis, (șef inginer) a vilaetuluĭ Brusa, a avut prilej aĭ cunoaște, arătîndu'mĭ că acuma ḑece anĭ în urmă, cea maĭ mare parte din eĭ, erau ciobanĭ avuțĭ, avînd multe turme cu miĭ de oĭ, ce le duceau la varatic în muntele Olimp, ear

la ernatic la șesurile din spre satele așa numite a *pisticoșilor* (πιστικα χόρια), și a orășelelor *Muhalicĭ* și *Panderma*, acest din urmă, port pe marea de Marmara, că lăna și brănza o vindeau în *Brusa*, la *Haralamb bacalu* sau în *Peinir han* (hanul brănzeĭ), iar mieiĭ în satele de prin prejurul munteluĭ, că acuma însă prin o irade împărătească, aceĭ ciobanĭ au fost indepartațĭ de acolo, venind în locul lor ciobanĭ albanejĭ turcĭ; mi-au maĭ dat apoĭ și alte amănunțimĭ despre traiul, portul și obiceiurile ciobanilor romănĭ, atragîndu'mĭ atențiunea maĭ cu samă asupra locuitorilor din *satele pisticoșilor* care se deosebesc de ceilalțĭ, în mare parte atît prin portul lor căt și prin obiceiŭrile ce au, vorbinduse din bătrănĭ că eĭ sunt veniţĭ din Macedonia de sute de anĭ, și ca se numesc *pisticoșĭ* adică credincioșĭ, de la cuvîntul grecesc πιςις (credință), pentru că eĭ nu și-au schimbat legea și nicĭ obiceiurile, de și au venit în țară păgînă.

După aceia despărțindumă de D. Pădeanu, cercetîndumi-se teșcherelele de către poliția șcheleĭ, m'am suit, pe o barcă, care m'a dus la un vaporaș grecesc, cu care trebuea să trec marea de Marmara, spre a merge la portul Mudania pe coasta asiatică.

Urcăndu-mă pe acel vaporaș, m'a cuprins frica, fiind mic și hodorogit, cu atît maĭ mult ca o scenă de rea prevestire, însoți întrarea me: un matros din nechibzuire vroind să potrivească o frînghie împrejurul unuĭ sul, ce se învărtea cu repeziciune, a fost prins între acea frînghie și sul, și asvărlit în aer, sfărmînduĭ fluerile picioarelor, și spărgîndu'ĭ capul, remăind maĭ mort; după aceia, acest nenorocit matros în vaetele cele maĭ grozave a fost pus pe o bărcă și trimes înapoĭ în Stambul.

Vroind se fac cunoștință cu căpitanul, am cerut să'ĭ fiu prezentat, când colo ce se ved, un om cu totul de

rînd, rufos și desculță, care ave mai curînd aspectul unui salahor de căt acel a unui căpitan de vapor; ce puteau fi matroșii unui asemene vas, las se judecc cetitorii; cu toate aceste cu ajutorul celui Prea Inalt, după o călătorie de vr'o patru oare, am ajuns în portul *Mudania.*

Acolo mi s'a cerut de poliție, teșchereaoa, și vizindu-o, am trecut înainte în oraș, spre ami procura o trăsură cu care se mă duc la Brusa.

In acea zi era mare înbulzeală, căci sosise mulți călători din toate părțile orientului, spre a se duce la băile din împrejurimele Brusei.

Cu mare anevoie am găsit o trăsură, care se plătește după placul harabagiului, căci taxe fixate de poliție nu sunt, când e lume multă, prețul trăsurei se urcă și până la o liră turcească și mai mult de persoană.

Drumul de la Mudania la Brusa e foarte bun, mergi tot timpul pe șose, aproape 30 kilometre. La jumătate de cale, am poposît într'o pădure de o frumusețǎ nespusă, la locul numit *Ghecit,* acolo la umbra unor ulmi bătrîni, era așezată cafeneaoa, unde călătorii trebueau să se oprească, să ei căte o cafe, sau lucum (rahat), se fumeze căte o narghele sau ciubuc, până să se odihnească caii; apoi urcăndumă în trăsură, după o călătorie în totul de vr'o patru oare, am ajuns în Brusa, [4]) în dioa de 9 Mai, oprindumă la *otelul de Anatolia* a D-nei Brott.

Aici am căutat mai întăi se mă informez ce români băștinași se află în Brusa, și apoi după notitele ce luasem de la Dl. Constantin Pádeanu, se mă duc la *Peinir hăn,* și apoi la prăvălia lui *Haralamb bacalul,* unde se

4). Orașul Brusa se află în vilaetul *Hadavendichiar.* Are de guvernator un *valiu*; vilaetul se imparte în 5 *sîngiacuri*: sîngiacul *Brusa*, *Belegic*, *Cutaia*, *Carahisar* și *Balîkesri.* Fie care sîngeac are câte un pașă sub ordinile Valiului; singiacurile se impart în *kazale* și *Caicamamlîcuri.* In Brusa se află și un *Hakim*, șeful giamiilor din Vilaet, și un *Cadiu* șef giamiilor din *Kazale.*

vinde *vlah peinir*, și să'l întreb despre ciobaniĭ ce o făceau. Așa în mahalaoa Demir *Capu*, am găsit pe *Gheorghe Morariu*, român din orașul *Malacasi* din *Tesalia*, ear în mahalaoa *Biulbiul*, pe *Arghir Costea*, asemenea român, din Vlaho Clisura, din Macedonia. Intrînd în vorbă cu eĭ, despre ciobaniĭ românĭ, venițĭ din Macedonia, cu oile în muntele Olimp, me-au spus că eĭ se numesc *armânĭ*, că erau foarte mulțĭ, uniĭ aveau oĭ cu miile; așa era *Costea Ciobanul* care numara până la 10,000 oĭ, *Gușu Gheorghe*, tot asemene, ear alțiĭ și până la 15,000 de oĭ, cu toțĭ acestia, erau bunĭ prietinĭ, dar de vr'o zece anĭ ncoace, nu se maĭ văd cu oile prin munte, căcĭ năvălise acolo mulțĭ ciobanĭ albanezĭ Turcĭ, cu ciracĭ *Cerchezĭ* și *Lazĭ*, venițĭ de pe la *Erzerum*; și după cerirea acestora la Impărăție, ca se nu fie și popoare de altă lege prin locurile unde sunt și eĭ, au fost nevoițĭ se părăsască muntele după o irade împărătească, retrăgînduse în satele ce se află între Brusa și orășelul Muhalicĭ, numite *pistica horia*, a căror locuitorĭ se numesc *pisticoșĭ* cari erau de aceiașĭ lege ca și ciobaniĭ izgonițĭ.

Cercetîndu-i apoĭ că, ce înțeles are cuvîntul *pisticos*, eĭ mi-au respuns că însamnă *credincios*, de la cuvîntul grecèsc πιςτις (credință), fiind-că eĭ, de și strămutațĭ în țară mahometană, și-au păstrat legea, portul, limba și obiceiurile stremoșeștĭ din locurile de unde au venit, ne amestecîndu-se cu alte neamurĭ; eĭ mi-au maĭ spus, că locuitoriĭ de prin sate, înțeleg prin cuvîntul *pisticos*, și *cioban*, și că satele unde sunt pisticoșiĭ sunt în număr de nouĕ, și anume: *Baschioi* [5]) sau *Vurlati*, *Ekisge* sau *Ainați*,

5. *Baș* însamnă *cap*, *întâĭ*, ear *Kioĭ* sat, întâiul sat, satul cap.

Huruda sau *Caragioba*[6]) *Ceatalaghîl*[7]) sau *Constantinati*, *Caracogia* sau *Idia*, *Camartati* sau *Aghia Kiriăki*, *Subașaghîl*[8]) și *Subași* sau *Piladăcĭ*, *Serian*, și *Kirmikir*, avînd în totul peste 5000 locuitorĭ, după căt am chibzuit eu, și după spusa maĭ multora, căcĭ prin sate nu se ţin încă actele stăreĭ civile, încăt nu se poate face o evaluaţie despre numărul populaţieĭ, din acel al morţilor și al născuţilor[9]).

Ducăndu-mă apoĭ la *peinir han*, cu maĭ mulţĭ roĭ mănĭ ce'ĭ întălnisem, ca să cercetez dacă maĭ vin ciobanromănĭ din muntele Olimp, cu brănză ca se o vîndă acolo, am aflat, că n'aŭ maĭ venit de mult nicĭ un cioban.

Haralamb bacalul, pe care 'l vazuĭ în urmă și care are prăvălie în mahalaoa Muradie, mi-a spus că nu maĭ vin ciobanĭ din munte, să-ĭ vîndă brînză ca odinioară, dar știe că în munte erau mulţĭ, și că brînza ce o făceaŭ era renumită de bună şi se numea *vlah-peinir*, și că el vindea multă, și 'i aducea mare căștig. Observînd luĭ Haralamb, că mi se spusă la Constantinopole, că în *Peinir-han*, se află *vlah-peinir*, acesta îmi lămuri, că brînza aceia, de și purta numele de *vlah-peinir*, nu maĭ era brînză făcută de aceĭ romănĭ, ci de albanezi, după asemanarea celeĭ romăneștĭ de la care remăsese numele.

Maĭ cercetănd pe uniĭ și alţiĭ de aceĭ ciobanĭ, am aflat că pe lîngă comerţul ce'l făceaŭ cu brănză în Brusa, se maĭ purtaŭ cu negoţul și prin cele patru sate de la poalele muntelui: *Deirmenlî Kîzîc*,[1]) *Fidia Kîzîc*[2]) *Giumanlî Kîzîc*[3]) și *Hamanlî Kizîc*[4]), unde 'și desfăceau mieĭ, lăna, berbeciĭ şi brînzeturile.

6. Este un sat și în Turcia din Europa ce se numește *Caragioba* în Ghevgheli unde snnt romănĭ ce au religiunea mahometană.

7). Satul *Ceatalaghîl* este așezat la poalele a doue colnice de dealuri, care se numesc în limba turcă, *ceatal*, ér *aghîl* stână.

8). *Subași* de la *su*, apă, și *baş* cap, adecă începutul apei, și *aghîl*, stănă.

9). Administraţia satului, ce compune dintr'un consiliu de bătrîni, cu un *Muktar* ce ţine pecetea satului, și un *Tacsirdar*, ce strînge bani satuluĭ.

Luîndu-mĭ toate aceste informaţiunĭ m-am dus la Dl. Pesche, funcţionar la banca Otomană, şi dîndu'ĭ scrisoarea de recomendaţie ce o aveam de la Dl. Alphonse Lahaille, primul interpret al legaţiuneĭ Românieĭ din Constantinopole, i-am spus scopul venireĭ mele în acele locuri, rugîndu'l să-mĭ arăte ce e de făcut pentru a-mĭ îndeplini dorinţa. D-sa m'a sfătuit că ar fi bine, pentru orĭ ce întîmplare, să'mĭ schimb portul, punîndu'mi un fes pe cap, şi la brîu un iatagan şi pistoale.

Inainte de a părăsi Brusa şi de a mă porni în satele pisticoşilor, nu cred de prisos a arăta câte-va impresiuni ce mi-a lasat acest vechiu şi ceĭ maĭ însemnat oraş din Anatolia, odinioară capitala Imperiuluĭ Bithinieĭ : Posiţiunea sa cea frumoasă şi pitorească cu împrejurimile eĭ cele minunate, în care sunt băile minerale şi termale de la Cekirge si Kĭukĭurli, fac admiraţiunea călătorilor, vasta şi încântătoarea grădină de la *Bunar başi,* este locul de preumblare a orăşenilor ; vechea moschee *Işil giami* cu păreţii de porţelan, *Ulu giami* şi cimitirele lor cu copacĭ de chiparos, sunt vrednice de văzut precum şi renumita Mevlehane, giamie cu grădina-ĭ încântătoare în care te îmbată mirosul florilor şi a trandafirilor unde în fiecare vinerĭ ziua pe la 12 oare, dervişiĭ *învârtitorĭ,* se închin luĭ Alah, la sunetul uneĭ musicĭ compuse din neiurĭ, tumbelechiurĭ, cimbale şi kemane, învîrtindu-se fie-care în jurul seŭ cu o repeziciune nemaĭ auzită. *Giamia calugărilor* din Bĭulbĭulmahalesi, unde aseminea vineri, noaptea însă, pe la 11 oare, se roagă luĭ D-zeu, ţinîndu-se de mână unul de altul, în un cerc ca hora la noĭ, se învîrtesc cu mare iuţală făcînd soiurĭ de soiurĭ de contorziunĭ, răcnind şi strigînd hau! hau! (dervişi urlători), lovindu-se cu pumniĭ şi cu buzdugane în pept până ce cad ame-

ţiţĭ şi istoviţĭ de durere şi oboseală, ceia ce e înfiorător de văzut. Nu maĭ puţin vrednice de visitat sunt şi fabricele pentru filatura mătăseĭ, şi Bazarul, zidire vastă şi curioasă ca arhitectura, unde se găsesc obiecte de o frumuseţe rară, lucrate în ajur cu sirmă de aur şi argint, haine orientale cu cusuturĭ de fir de un lux şi o frumuseţă nespusă, parfumeriile cele maĭ vestite ca : Ghiursuiŭ (apă de trandafir), ghiulĭe (oleŭ de trandafir), oleŭ de levand, odogacĭ, curse, toate cu un miros din cele maĭ plăcute. Cofetăriĭ în care se poate mănca zaharicalele cele maĭ deosebite, prăjiturĭ şi măncărĭ dulcĭ, ca: cheten halvasi, sutlacĭ, corabiele, baclava, cataif, muhalebi etc., pe care de ordinar se presoară cuişoare şi scorţişoare, şi se stropesc cu apă de trandafir; peste muhalebiu vara, pe lîngă aceste se maĭ preseră şi omăt pe care'l aduc noaptea cu catîriĭ din muntele Olimp, unde nu se topeşte nicĭ odată. Atît aicĭ cât şi prin alte cafenele, cafegiiĭ şi calfele lor sunt şi bărbierĭ, aşa pe de o parte vezĭ oamenĭ bănd cafea, ear pe de alta uniĭ răzîndu'şi barba, orĭ ceafa, saŭ părul de pe cap, alţiĭ lăundu'şi capul, privelişte puţin plăcută la vedere ca întovărăşirea simţuluĭ gustuluĭ.

Restaurante frumoase, unde poţĭ avea bucatele cele maĭ gustoase şi neîntrecutul pilaf cu orez şi cu năut, precum şi fripturele *şis chebab* şi *taşchebab,* de carne de oaie, care e bună la măncare în acele locurĭ. Bucatele se mănăncă cu măna, afară de ciorbă şi pilaf ce se ieu cu lingura. In toate restaurantele turceşti nu poţĭ găsi vin, fiind oprit de Koran a se bea, causă pentru care nici nu sunt crîşmarĭ turcĭ. Crîşme creştineştĭ se află însă numaĭ la o depărtare îndestul de mare de giamiĭ, de aseminea nu este permis a se trece cu lăutarĭ căntănd pe lăngă giamii.

Afară de aceste impresiunĭ ar maĭ fi și altele, pe care însă, cadru acesteĭ scrierĭ, mă împedecă de a le înșira, notez însă aici, spectacolul curios al uneĭ nunțĭ turceștĭ, pe care am vezut'o trecănd pe stradă. cu un alaiŭ mare : înaintea nunțiĭ mergea *Kiucec Kavazi* jucănd și făcănd cele maĭ marĭ strîmbături, apoĭ *Suitariĭ* căte cu o coadă de vulpe pe cap, făcînd și eĭ soiurĭ de soiurĭ de ghidușiĭ, apoĭ venea mehterhaneaua compusă din două *daule* (dărăbănĭ) enorm de marĭ, mai multe zurnale, fluere micĭ, ce dau niște țipete ascuțite, și talgere, apoĭ trăsura închisă, în care se află mireasa. Dacă fata e a vre unuĭ *isnafgi* (breslaș), atuncĭ are tot obrazul și ochiĭ poleițĭ cu foĭ de aur, ear de este a vre unuĭ maĭ de soiŭ, are pe față lipițĭ fluturĭ de aur în formă de floricele.

Când a fost să părăsesc Brusa urmănd sfaturele d-lui Pesch, am pus fesul pe cap, ear la brîu un iatagan și pistoale, pornind cu trăsura lui Tabac Husein haragi, întovărășit de talmaciul Isaac terziman, ce vorbea bine limba francesă și italiană, și de *Hristu Pisticos,* care cunoștea satele ce trebuia să cercetez, fiind chiar născut în unul din ele.

Așa în dimineața zileĭ de 10 Mai, mă aflam pe drum, și după o călătorie de 5 oare, am ajuns în *Bașchioĭ* cel întăĭ sat locuit de *pisticoșĭ.* Acolo am poposit la un han din marginea satuluĭ. In camera ce mi s'a destinat se mă odihnesc, nu era de căt o rogojină așternută pe scăndurĭ, altă nimic. Dorind apoĭ să fac cunoștință cu preotul satuluĭ, m'am pornit să cercetez unde se află casa sa ; pe drum iată că am întălnit o femee îmbrăcată cu *fustane* [10]) și *mbrostelă* [11]) (pestelcă), ca femeele ro-

10). Rochie.

11). Póla, pestelcă împodobiă pé la mărgini cu cusuturi roșie și alte culori ce pun femeele pe dinainte peste rochie.

mănce din Macedonia, și rugăndu-o prin interpret să-mĭ arăte, unde e casa preotuluĭ, ea s'a oferit să mă conducă pănă la locuința sfinției sale, pe care l'am găsit în tindă, stînd la vorbă cu maĭ mulțĭ oamenĭ ce ședeaŭ cu toțiĭ turcește, jos la pămănt, pe o rogojină; cănd m'a vĕzut a fost surprins de o asemenea vizită neașteptată, și după ce i-am spus că sunt din loc departat, și că doresc să-ĭ fac cunoștința, m'a găzduit bucuros, oferindu'mĭ îndată un pahar cu vin, apoĭ rachiŭ dintr'un pogur (ploscă), cafe și ciubuc, după aceia am întrat în vorbă atît cu preutul căt și cu oameniĭ adunațĭ la sfinția sa, despre îmbrăcămintea, traiul, obiceiurile ce le practică la diferite împrejurărĭ a le vietiĭ lor, despre limba ce o vorbesc și alte multe; sfinția sa și ceĭ ce eraŭ de față, se miraŭ mult, pentru ce fac eŭ aceste cercetărĭ, și-mĭ spuse, că locuitoriĭ din cele 9 sate a pisticoșilor, sunt venițĭ din Macedonia, dupa căt se știe, acum 500 saŭ 600 de anĭ, că însușĭ părințiĭ și strămoșiĭ seĭ, sunt din *Grebena* (Macedonia) de sute de anĭ, și că el se numește *Atanasie Asmani*, apoĭ me-aŭ spus numirea vestmintelor atît la femeĭ cât și la barbațĭ, me-a descris traiul și obiceiurile pisticoșilor precum și altele multe, despre care am luat note, pe care le voiŭ espune maĭ la vale.

Intrebănd apoĭ pe oameniĭ ce eraŭ adunațĭ, să'mĭ spună dacă în împrejurimĭ sunt stăne cu oĭ, și ciobanĭ pisticoșĭ, și din ce instrumente căntă, eĭ mi-aŭ spus, că în toate satele *pisticoșilor* sunt ciobanĭ ce căntă din *flueară* (fluer) și din *gaidă* (cimpoĭ), și că de căte orĭ se face vr'o petrecere în sat, eĭ sunt chemațĭ se înveselească mulțimea, căcĭ ghifțĭ (lăutarĭ) la eĭ nu sunt. Auzind aceste, îndată am și trimes se caute pe ciobaniĭ ce se vor fi aflînd în împrejurimĭ, și să-ĭ aducă acasă la sfinția sa, pentru ca să-ĭ aud căntănd, și n'a trecut mult timp, și

iată că a și venit *Iordachi ciobanul* și a căntàt cu *gaïda* maĭ multe horĭ și căntece, după aceia venit'a și *Petri ciobanul*, care a zis și el ceva din *flueară*, și văzînd vecinii că căntă ciobaniĭ în casa sfinţieĭ sale și era veselie, s'a adunat lume multă, căcĭ se vestise îndată că la părintele a casă, sosise oaspeţĭ streinĭ; eŭ atuncĭ am adus vin și rachiŭ și am cinstit gloata, care se mira foarte, văzindu-mă și pe mine în mijlocul lor, făcînd chef și veselindu-mă cu eĭ.

Noaptea am maĭ petrecut cu eĭ pănă tărziŭ, apoĭ adouazi de dimineaţă luăndu'mĭ remas bun de la sfinţia sa, am pornit maĭ departe, și am ajuns în satul *Huruda* numit și *Caragiova*; acolo am poposit la un han, apoĭ ducăndu-mă în sat, am făcut cunoștinţă cu *Dascalul Gheorghe* de la biserică, pe care l'am găsit dînd lecţiĭ la băeţiĭ din sat, sub umbra unuĭ platan bătrîn, căcĭ prin acele locurĭ așa este obiceiul, ca băeţiĭ să înveţe carte, afară la aer curat [12]).

Cercetăndu'l și pe acesta despre datinele locuitorilor din satele pisticoșilor, am aflat multe și interesante lucrurĭ, despre care iarășĭ am luat note; fiindu'mĭ foame m'am pus pe earbă verde, am scos din desagĭ merinde, brănză, masline și pede (păne), și am ospătat împreună cu dascalul Gheorghe, apoĭ ducăndu-ne pe la casele maĭ multor locuitorĭ, i-am tot cercetat despre cele ce mă interesa, după aceia am pornit maĭ departe, și am ajuns în *Ceatălaghîl* numit și *Constantinati*.

Acolo începănd a înopta, m'am oprit la hanul din sat numit *Ghenihan*, ţinut de *Constantin hangiu*

---

12). Acest sistem nu este reŭ de loc din punct de videre higienic, și s'ar pute și la noĭ în ḑilele frumoase de vară, să se ţină scoala în sate și în orășele, la locurĭ deschise sub șopron séŭ la umbra unor arborĭ, în loc de murdăriile infecte de localurî în care se află astăzĭ cele maĭ multe din ele.

român venit nu de mult din Macedonia; femeia acestuia era și ea romăncă venită de mică tot din Macedonia din *Vlaho-clisura*; întrebănd dacă preotul de la biserică este în sat, mi-aŭ spus că da, apoĭ aflîndu'l, m'a luat sfinția sa la el acasă, unde am și remas tot timpul cât am stat în *Ceatalaghîl*.

Dăndu-mă în vorbă cu preotul, am aflat multe de la el despre pisticoșĭ, l'am cercetat apoĭ din ce loc e, și cum se numește, el mi-a spus, că neamul luĭ se trage din Macedonia, și se numește *Atanăsiĕ Machedoneanul*, după aceia am ospătat și m'am culcat după obiceiul loculuĭ la pămănt, avănd sub mine o rogojină pe care era așternut un chilim (cergă).

A doua zi, 12 Maĭ, fiind serbătoare mare, Inalțarea Domnuluĭ, m'am sculat de dimineață foarte, și m'am dus la biserică, căcĭ pe la șase ore și jumătate, se sfîrșește liturghia; acolo am avut prilej a vede pe bătrînĭ, flecăĭ, femeĭ, fete, copiĭ, toțĭ îmbracațĭ frumos ca în zi de serbătoare.

După eșirea din biserică, ne-am dus de am făcut vr'o căte-va vizite pe la fruntașiĭ satuluĭ, apoĭ ne-am întors acasă și neam pus la masă jos pe rogojină, măncănd între altele, și nelipsitul cap de berbec fript la tavă, apoĭ ni s'a servit cafele și tutun. In timpul meseĭ am maĭ tot cercetat pe preot, despre obiceiurile locuitorilor din satele pisticoșilor, și despre toate ce'mĭ spunea, luam note, apoĭ maĭ sub seară, aflînd că la marginea satuluĭ se află o stănă, am trimes se cheme pe ciobaniĭ ce căntă din *gaĭda* și *flueară*; și au venit nu mult după aceia, ciobaniĭ, *Costea* care a zis din *flueară* și *Iani* din *gaĭdă*, și acolo pe lăngă fetele sfințieĭ sale *Sirmatenia* și *Despina*, s'a maĭ adunat și alte fete din sat: *Zoița, Fevronia, Fo-*

nița, Maria, Melania, Iana, Elena, Paraschiva, Theoharia, Anastasia, precum și flecăĭ: *Iordachi, Iani, Costea, Dimitro, Enacolus, Petri* și alțiĭ, maĭ eraŭ și locuitoriĭ: *Tanăsă, Bahar, Caitranu Labutranus, Petri Caradimitrolus, Enacolus Triandafilus, Iani Custurus*[13]), și s'a făcut îndată joc mare, și mulțimea a jucat *hora, sirto, ciobana, bulgarca* și *seebek,* ear eŭ stăteam la o parte și priveam la aceste jocurĭ care aveaŭ mare asemenare cu jocurile romănilor din Macedonia, maĭ ales *hora* și *sirto.*

După ce s'a sfârșit jocul, am cumpărat de la ciobanĭ *Gaida* (fig. 1) și *Flueara* (fig. 2), cu mare greu, căcĭ nu

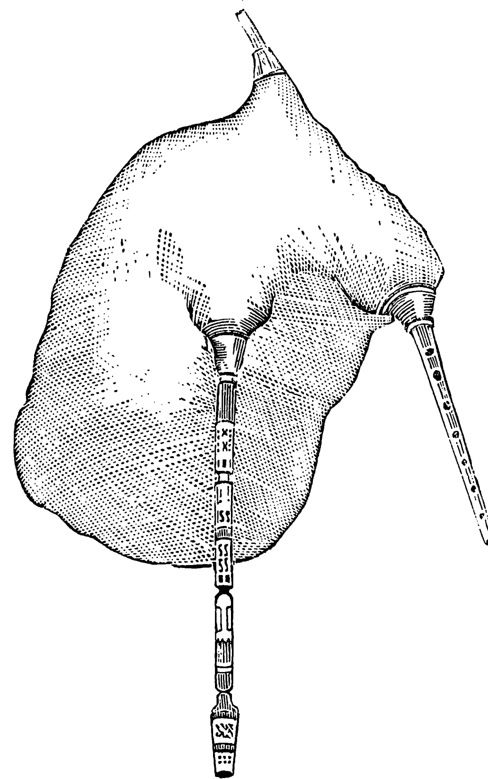

Fig. 1

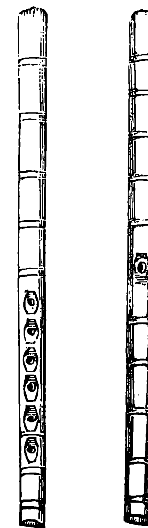

Fig. 2

13). Român din *Custuria.*

vroiau în ruptul capuluĭ să se despartă de aceste instrumente de musică, care la diferite împrejurărĭ îĭ înveseleau.

Maĭ stănd la vorbă cu părintele Atanasie, despre vechimea acestor sate a pisticoșilor, mi-a spus, că nu se știe anume cănd s'au întemeiat ele, dar se vorbeste din bătrînĭ că locuitoriĭ, sunt veniţĭ din Macedonia, aproape de vr'o 500 sau 600 de anĭ; luăndu'mĭ apoĭ zioa bună de la mulţimea ce era adunată, cu greu am putut porni din casa sfinţieĭ sale, căcĭ insista ca se maĭ remăn, ear părintele Atanasie me-a dat spre amintire, chiar metaniile sale, ce le avea aduse din Ierusalim.

Căteva oăre după aceia, mă aflam în satul *Ekisge* sau *Ainati*; acolo poposind la han după obiceiu, am făcut cunoștinţă cu preotul și cu dascalul satuluĭ, cu care apoĭ m'am dus pe la casele maĭ multor sătenĭ, și intrînd în vorbă și cu aceștia, despre obiceiurile și stabilirea pisticoșilor în acele locurĭ, am luat note despre tot ce me-au spus, si întorcîndumă la han ca se mă pregătesc de drum maĭ departe, am întălnit un cioban avînd la brîu o *flueară*, și întrebădu'l dacă nu o vinde, la început me-a spus că nu, dar după maĭ multă insistenţă me-a vîndut'o, cercetîndu'l cum îl chiamă și unde merge cu oile, me-a spus, că se numește *Cole ciobanul*, și duce oile la păscut, apoĭ maĭ cercetîndu'l despre instrumentele cu care căntă ciobaniĭ la eĭ, me-au spus, că nu căntă decăt din *flueăra* și *gaĭdă*, și că *flueara* e de doue feliurĭ, mică și mare; arătîndu'ĭ pe acea ce o cumparasem în *Ceatalaghîl*, me-a spus că după calupul acestor doue *flueare*, se fac toate, nicĭ maĭ marĭ nicĭ maĭ micĭ [14]), apoĭ maĭ între-

14). Atît gaida cat și flueara mică și cea mare, cumparate de mine în satele pisticoșilor, le-am dăruit muzeuluĭ de anticităţĭ din Bucureștl, spre a se complecta colecţiunea me de instrumente musicale, adunate din alte ţerĭ locuite de romănĭ și dăruite maĭ înainte museuluĭ.

bîndu'l căte ceva și despre traiul ciobanilor, m'am suit în trăsură și am plecat maĭ departe.

După căteva oare de călătorie, am ajuns la satul *Alĭbat,* locuit de turcĭ, cerchezĭ si grecĭ, carĭ cu toțiĭ nu vorbesc decăt limba turcă, întru căt și ceĭ din urmă și-au uitat limba lor, de și au remas creștinĭ ; lucru curios, chiar slujba bisericească creștină, se face în limba turcă.

Acolo am poposit la han, și eu am ospatat obicĭnuita me măncare pede, masline, și cap de berbec fript; după ce am beut un felegian de cafe, am pornit maĭ departe spre tărgușorul *Muhalicĭ.*

Pe o căldură ne spusă ce era în acea zi, după căteva oare de drum, trecănd pe la *Hìrsîz-han* [15]), loc ne sigur din cauza făcătorilor de rele, întălnind soiurĭ de oamenĭ ce se purtau prin locurile acele, *Curzĭ, Lazĭ, Arapĭ* sclavĭ, însemnațĭ pe față căte cu doue tăeturĭ, de a lungul pe fie care obraz, am sosit în orășelui *Muhalicĭ,* în apropierea căruĭ trece fluviul *Susighirli ceaĭ,* ce se varsă în *Mermer Denizi* (Marea de Marmara), acolo am poposit la hanul *Mehane Bogazî,* a luĭ *Ovanes hangiul*

Inserănd m'am dus la o mianè (locantă), și am măncat ceva pilaf și nelipsitul cap de berbec fript, apoĭ am beut o cafe, și întorcăndu'mă la han m'am culcat îndată fiind obosit de drum.

Noaptea tărziu, pe cînd deja mă furase somnul și dormeam dus, aud bătînd în ușă cu putere, trezindumă buimac din somn, aprind lumănarea și mă duc la ușă, însă nu o deschid căcĭ nu știeam ce este, întreb cine e acolo, aud atuncĭ voacea luĭ Isaac talmaciul meu, care'mĭ spuse, că se mă imbrac iute, căcĭ sunt chemat la Căĭ-

15). *Hărsîz-han* de la cuvîntul *hirsîz,* hoț, adecă loc unde se aduna hoțiĭ.

măcămie [16]), îmbrăcindumă în grabă, me-am luat teşcherelele ce le aveam, şi m'am dus indată cu *zaptieul* (jandarmul), care venise se mă ridice.

Acolo am fost cercetat de un funcţionar a poliţieĭ, de unde vin, ce caut în acele locurĭ, şi unde merg, dăndumĭ îndreptările mele, le-am aratat şi teşcherelele ce le aveam, pe care luăndumile le-a vizat şi mi le-a dat îndărăpt. Cu acel funcţionar am vorbit româneşte, căci era român din Macedonia.

A doua zi de dimineaţă sculăndumă, am beut o cafe şi am tras o narghele, apoĭ am pornit'o prin oraş pe la hanurĭ şi prăvălĭ, ca se cumpăr *vlah-peinir*, dar n'am găsit la nicĭ un neguţior, căcĭ mi se spuse că, ciobaniĭ românĭ, cariĭ erau adinioara cu oile prin împrejurimele oraşuluĭ, nu maĭ sunt acuma, şi că, de şi se află încă bzănză numită *vlah peinir*, acea brînză însă, nu se maĭ face de românĭ, de şi e tot aşa de bună ca şi cea făcută de aceştia. Astăzĭ *vlah-peinir* se maĭ numeşte şi *Muhalicĭ peinir*.

Maĭ mulţĭ negustorĭ âmĭ spuseră, că cămpiile de prin prejurul oraşuluĭ, erau negri de oile ciobanilor românĭ, căcĭ erau multe la număr, maĭ mult lăĭ, (negre) şi toate *covargic* ear nu *caraiman* [17]), cum sunt oile originare din părţile loculuĭ şi care au o coadă lată şi mare pe care cu mare greu o poartă; că toţĭ mergeu cu oile în muntele Olimp la varatic, şi le părea reu că nu se maĭ ved pe la eĭ, căcĭ erau oamenĭ cu dare de mănă şi cinstiţĭ, şi mulţĭ banĭ le-au remas în urma lor. Maĭ cercetînduĭ despre îmbrăcămintea acelor ciobanĭ, precum şi

16). Pe lăngă *Caimacam* în Muhalicĭ, maĭ este şi un *Meglis* (consiliu) care judecă daraverurile dintre locuitorĭ, unul din cousilierĭ este însărcinat şi cu afacerile religioase, se află şi o staţiune telegrafo-postală.

17). Oile care n'aŭ códa lată cum sunt cele de la noĭ, se numesc *covărgic*, ear cele cu coada lată *caraiman*.

a femeelor și copiilor lor, am luat note despre toate informațiunile ce eĭ âmĭ dădusĕ, și întorcîndumă apoĭ la han, suindumă în trăsură m'am îndreptat spre orașul *Kirmastî Casaba,* prin mijlocul căruĭ trece riul *Adramos ciaĭ.*

In acest orășel se află locuind mulțĭ românĭ Macedonenĭ și se ocupă cu negoțul de piеĭ, cisme, samarurĭ, (șele) hamurĭ și altele, apoĭ apucănd drumul spre orășelul Apolonia, trecănd prin niște locurĭ stăngace și nesigure, pe unde nu întălneam de căt numaĭ Zebecĭ [18]), harabagiu a rătăcit drumul, și a înomolit trăsura în niște mlaștinĭ, de unde, mulțumită unor herghelegiĭ, carĭ erau în apropierea unuĭ ceair, cu mare greu au putut scoate trăsura din nămol ; trecănd apoĭ tot pe marginea unor băltoage, în care nu erau de căt numaĭ broaște țistoase și la vederea căroru călătorul remăne uimit de mulțimea lor, am nimerit în sfărșit spre vechiul orășel *Apolonia* ce vine chiar pe malul *ghioluluĭ Abuliond* (laculuĭ Apoloniada), locuit maĭ mult de grecĭ, și unde din vechime se află un templu consacrat luĭ Apolon.

Intrînd în acel orășel am fost surprins văzind barbațĭ împletind la colțunĭ ca și femeele. Tot timpul cît am stat acolo, am remas la hanul de la cafeneaoa *Kilisalin Cavesi,* a luĭ Constantin Giachiros.

La ace cafene, s'a strîns gloată multă împrejurul meu, și toțĭ se mirau, ce soiu de om sunt eu și din ce parte de pămînt vin, ca se pot străbate prin acele drumurĭ atît de rele și periculoase, apoĭ toțĭ mă întrebară, dacă sunt *hristianos* (creștin), și spunîndule că am aceiașĭ lege ca și dînșiĭ, sau 'bucurat foarte, văzind că a venit

---

18). *Zebecĭ* sunt oamenĭ voinicĭ, îndrăsnețĭ și fioroșĭ, umblă maĭ mult goĭ, aŭ numaĭ niște pantalonĭ scurțĭ cu mult maĭ sus de genunchĭ, un brîŭ foarte lat în care țin iataganul și pistoalele, pe cap un fes legat cu șamiĭ (un fel de tulpan foarte subțire).

și un om de legea lor, din țară depărtată, se vadă acest oraș zidit înainte de Hristos, de zeul Apolon, ziceau eĭ; spunîndu 'mĭ cu părere de reu, eă toate petrele cu inscripțiunĭ și alte obiecte vechĭ, sau luat de Englezĭ și Francezĭ, ducăndule prin țările lor.

Intrînd în Apolonia, am trebuit să trec un pod de lemn foarte lung, ce vine pe o parte a lacului, și chiar la capra acestuĭ pod, am vezut portice, hrubĭ și remășițe de zidirĭ, cu niște lespezĭ de peatră de o mărime colosală.

Cercetînd pe maĭ mulțĭ locuitorĭ să-mĭ spună, dacă nu cumva ăşĭ aduc aminte, să se fi povestit din bătrînĭ, că prin întinsele șesurĭ din imprejurimea Apolonieĭ, se fi fost vre o dată ciobanĭ romănĭ cu stănĭ, venițĭ din Macedonia, eĭ mi-au spus că nicĭ odată n'au fost pe la eĭ ciobanĭ romănĭ cu oile, și nicĭ c'au auzit vorbinduse una ca aceasta. Apoĭ plătind la cafene ce datoream, parte cu monezĭ de argint și de aramă, și parte de carton [19]), căte 10 și 5 parale una, precum plătisem și prin alte sate pe unde fusesăm, căcĭ asemene banĭ de carton, au curs prin multe locurĭ, luăndumĭ remas bun de la aceĭ locuitorĭ, cari erau veselĭ că au fost pe la dînșiĭ și un om de lega lor, m'am despărțit de eĭ.

In trecerea me prin celelalte sate a Pisticoșilor [20]), precum și prin acele locuite de grecĭ, dar în care sunt și alte nații, ca *turcĭ, armenĭ, cerchezĭ. muhagirĭ*, după cum se află în satele *Cuvuclia, Danksarî, Tahtalî, Platianos, Enesi, Iangialîc* și altele, am cercetat și pe locuitoriĭ acelor sate, în ceia ce privește portul, obiceiurile și datinele ce au la diferite împrejurărĭ a le viețiĭ lor, luănd note, despre care asemene, voĭ vorbi maĭ la vale.

---

19). Asemene banĭ nu se găsesc decăt pe la bisericĭ și se. numesc *baniĭ bisericeĭ*; au curs în comuna unde se află biserica, și sunt aproape de mărimea biletetelor de la drumul de fer.

20). Toate aceste sate a Pisticoșilor pe care le-am văzut, poartă numele de **πιστικα**, în charta anexată la cartea: *Η προυσα* de *βασιλειου Ι. Καρδη* Atena 1883.

In ḑioa de 22 Maĭ, mă aflaĭu în orășelul *Panderma*, numit din vechime *Panormo*, port pe marea de Marmara, în *Sîngiacul Balîkisri,* cu o populație de vr'o 3600 locuitorĭ, turcĭ, grecĭ și armenĭ, cari fac comerț cu marmoră. grîne, lînă și matasă.

Acest orășel cu o posițiune frumoasă, și cu o climă din cele maĭ plăcute, a fost distrus de focul întămplat în 1872, apoĭ din ordînul Valiuluĭ din Brusa, Ali Riza Pașa, a fost trimis C. Pădeanu, *Baș meendis* a Vilaetuluĭ, ca să deĭ un plan, după care să se zidească casele și să se alinieze stradele, care punînduse în lucrare, astăzĭ acel orășel are case frumoase și străzĭ lungĭ și drepte.

Tot timpul căt am stat în *Panderma,* am fost la hanul de pe malul măriĭ a luĭ *Hagi Pavel,* intovărășit de talmaciul Enache Vîcĭu [21]), român Macedonean din Vlaho Clisura, care cunoștea bine limba turcă și greacă. Aici am căutat se cunosc pe bătrîniĭ orasuluĭ, și să 'ĭ cercetez despre româniĭ ce s'ar fi aflînd în a cele locurĭ. Făcînd cunoștință cu bătrînul *Constantin Xilas Fuciagi,* butnariu, și dăndumă în vorbă cu el, despre româniĭ ce s'ar fi aflînd în oraș și prin împrejurimĭ, el me-a spus că sunt acuma vr'o zece anĭ de cănd nu se maĭ ved pe acolo *vlahĭ*, după cum ăĭ numi el, că maĭ nainte, tot șesul numit *Cîrîia*, începănd de la morile de vînt, ce sunt maĭ la deal de oraș, și căt se vede cu ochiĭ înainte, era negru de oile ciobanilor *vlahĭ,* căcĭ maĭ mult oĭ lăĭ (negre) aveau, și de aceia se maĭ numeau pe aicĭ și *caracacianĭ* [22]), uniĭ din eĭ, maĭ aveau și oĭ albe cu miile, și se numeau *saracacianĭ* [23]).

---

21). *Enache Vîciu* este acelaș, care a însoțit în peninsula Balcanică, pe scriitorul german Weigand.

22). De la *cara* negru și *cacĭan* cioban

23). De la *sara* alb și *cacĭan* cioban.

A doua zi fiind serbătoare mare, *Rusaliile* (23 Maĭ), m'am sculat de dimineață, și m'am dus la biserică grecească, și fiind obiceiul în acea zi, a se da pomană pentru sufletul morților, grîu fiert, boabe amestecat cu strafide, mi s'a dat si mie. Eșind din biserică și mergînd spre casă, am făcut cunoștință cu *Costachi Demirgi* [24], om deștept și cu știința de carte, care cunoștea bine, pe Baș meendis din Brusa, Constantin Pădeanu; intrînd în vorbă despre ciobaniĭ românĭ, l'am întrebat să-mĭ spună ce știe și el despre eĭ, dacă se aflau pe acolo maĭ de mult, și dacă în adevăr au fost, cănd-va cu turmele de oĭ prin împrejurimele satelor *Enikioĭ*, *Armenikioĭ*, *Iapgikioĭ* și *Hamanlî*, ce se află în apropiere de ruinile anticeĭ cetățĭ *Kizîk* [25]), pe muntele *Capuda*, în fața orășeluluĭ Panderma, și aproape de Peramo, port pe malul măriĭ, el mi-a spus, că locuind de mult timp prin acele părțĭ, pe care le cunoaște foarte bine, căcĭ a făcut și face comerț cu semînță de vermĭ de matasă maĭ în toate satele din sîngiacul Balîkesri, știe, că acum vr'o zece anĭ erau ciobanĭ românĭ cu oile prin împrejurimele orașuluĭ, carĭ astăzĭ, nu se maĭ văd de loc, că după spusa lor, eĭ venise din Macedonia, trecănd Dardanelele pe la *Cenakkale* [26]), și că el singur a cunoscut pe mulțĭ ciobanĭ romănĭ, carĭ se numiau pe acolo *căciunĭ* [27]), erau cu sutele imprejurul Pandermĕĭ, și făceau brănză cea maĭ bună, între altele și vestitul cașcaval nnmit *Cașer peinir* [28]).

---

24). *Demirgi* turcește, însamnă mecanic.

25). Kizicul a fost zidit de coloniile Thesalice grece. Alcibiad bătu acolo pe Locedemonieni și Mitridat fu învins sub ziduri de Lucullus, apoĭ sub romanĭ fu căștigat de Tiberiu; era numit prin frumusețа edificiilor sale, se ved încă remășițele unuĭ amfiteatru roman.

26). De la cuvîntul *cenak* care însamnă oală și *kalé* cetate. In *Cenak kale* se fac cele maĭ frumoase olăriĭ.

27). Româniĭ din Macedonia maĭ ales aceĭ din *Vlaho Clisura* și *Nevésta*, numesc *căciunĭ* pe româniĭ din *Perivoli*, *San Marina*, *Avdela*, *Zmiksc*, *Bréza*, *Armata*, *Pazile*, *Furca* și altele comunĭ ce sunt împrejurul muuteluĭ *Zmolk*.

28). Cuvîntul *Cașer peinir* derivă credem noĭ, de la cuvîntul *cașare*, eare la româniĭ din Epir, însamnă *stănă* și *peinir* turcește brănză, adecă *brănză de stănă*

Aflînd că un *iaurgiu*, ce'șĭ avea prăvălia sa în apropiere de giamia cea mare, ar fi știind, și el ceva despre ciobaniĭ românĭ, m'am grăbit a mĕ duce acolo, și după ce am măncat un *cenak*[29]) de iaurt, l'am cercetat și pe el, dar n'am aflat maĭ mult decât cele ce'mĭ spusese și Costachi Demirgi, apoĭ înoptînd, am plecat spre han luánd un felinar aprins, spre a nu fi arestat, după cum se obicinuește pe acolo.

Culcăndu-mă, n'am putut închide ochiĭ toată noaptea și astă dată ca și în celelalte nopțĭ, pe unde dormisem pe la hanurĭ, de reul a tot soiul de insecte și jivinĭ ce se aflau prin odae, cu deosebire însă, că aicĭ, mĕ mîncau și țințariĭ și cioreciĭ, carĭ se preumblau prin așternut și pe la desagiĭ în care aveam măncarea.

A doua zi, cum s'a luminat de ziuă, m'am sculat, și am băut cafea după obiceiul loculuĭ, apoĭ m'am dus pe la casele maĭ multor locuitorĭ, între alțiĭ, și la văduva luĭ *Petri Cole*[30]), a căreĭ barbat fusese român Macedonean și avuse multe daraverurĭ cu *ciobaniĭ armănĭ*, și maĭ ales cu ciobanul *Tanasa Celnicul*[31]), care avea ca la vr'o 8000 de oĭ, și mi-a spus încă, că și ea a cunoscut pe maĭ mulțĭ ciobanĭ armănĭ venițĭ acolo cu femeele și copiĭ lor, și cu toată pojijia caseĭ; femeele se duceau cu barbațiĭ lor vara cu oile în *Kesis-dag* (muntele Olimp), că ele erau harnice și gospodine, tot ce trebuea pentru barbațĭ, copiĭ și pentru casă, era lucrat de măna lor, chiar pe drum cănd ele mergeau, torceau lănă, dar acum de vr'o zece anĭ, de frica *Mohagirilor* și a *Cerchezilor*, carĭ veniră în acele locurĭ, în număr mare, și le făceau toate greutățile,

---

29). Castron.

30). *Cole* însamnă *Nicolae*, se zice numaĭ la romăniĭ Macedonenĭ, la grecĭ însă *Nicolae* sé zice *Nicola*.

31). *Celnic*, însamna *căpetenie*, maĭ avut, cu oĭ multe.

au fost nevoiți să se împrăștie de pe acolo, ducându-se care încotro au apucat. De le aceĭ ciobanĭ ea mi-a arătat maĭ multe obiecte ce cumpărase, între altele un *pogur* [32]) și maĭ multe *velințĭ* [33]).

După aceia m'am dus la biserică cu hramul *Aghia Triada* (Sfînta Treime), ce vine la marginea orașuluĭ din vale, pe malul măriĭ, zidită maĭ toată cu pietre de marmură, luate din ruinile anticuluĭ oraș *Kizîc*. Pe unele din acele petre bine păstrate, se văd sculptate figurĭ foarte frumoase, în relief; colonadele și capitelurile sunt toate în gustul cel maĭ ales.

Intrînd în curtea bisericeĭ, am aflat stînd acolo pe un călugăr bătrîn Nicola, și cercetîndu'l și pe acesta, despre ciobaniĭ *căciunĭ*, el me-a spus că la o mănăstire Aghiu Iani (Sf. Ioan) pe malul măriĭ, departe ca la vr'o patru oare de *Muhalicĭ*, erau cu vr'o zece anĭ în urmă, ciobanĭ *căciunĭ*. cu sutele, avînd oĭ multe, poate se fi fost spunea el, ca la vr'o 20,000 de oĭ, păscând pe șesurile de prin prejurul mănăstireĭ, apoĭ cum se disprimăvăra, se porneau la varatic cu cărdurile la Kesis-dag, (muntele Olimp).

Terminînd cu aceste cercetărĭ, me-am pus în ordine notițele luate, și m'am pregătit de drum spre a mă porni în țară, ducându-mă la schele se întreb când pornește vaporul pentru Stambul.

Acolo am găsit un funcționar care mi-a spus ca: în lunile Maĭ și Iunie, nu pornesc vapoare înadins pentru călătorĭ.

—Cum nu pornesc, întrebaĭ eu spăriet, vra se zică trebue să stau aicĭ două lunĭ ca să pot pleca.

---

32). *Ploscuța* mică de metal în care se ține rachiŭ.

33). *Lavicere* de așternut.

—Nu douĕ lunĭ, îmĭ respunse el, ci poţĭ porni peste căte-va zile, dacă vreĭ, cu un vaporaş cu care negustoriĭ de ordinar transportă oĭ, în aceste douĕ lunĭ în Stambul, unde fac mare comerţ, dar anume ziua cănd porneşte acel vaporaş nu se ştie, D-ta maĭ cearcă pe aicĭ, şi dacă se vor strînge destule oĭ, veĭ porni, ear de nu, veĭ maĭ aştepta. Atîrna decĭ plecarea mea, de la numărul oilor!

După căte-va zile ducăndu-mĕ earăşĭ la schele, ca să cerc de nu cumva porneşte vaporul, mi s'a spus ca să vin a doua zi maĭ sub seară, căcĭ de sigur voiŭ porni, fiind că s'a adunat deja destule oĭ, cam la vr'o şese sute.

Această veste, m'a înveselit foarte, şi a doua zi spre seară, m'am şi dus la şchele, găsind vaporul gata de plecare, ticsit de oĭ, încăt nu maĭ încăpeau; spre a'mĭ găsi un loc, a trebuit să umblu pe spetele lor, căcĭ stăteau zid una lîngă altă, cu anevoie am putut ajunge lăngă un catarg, alăturea de un cioban ce venise şi el cu oile; după aceia trecănd marea de Marmara, a doua zi de dimineaţă pe la 9 ore, în zbieratul oilor, am întrat în Stambul.

După aceia suindu-mă pe vaporul *Helios* a companieĭ Lloyd, după 13 ore de călătorie pe marea Neagră, am ajuns în Varna, şi de acolo mergănd maĭ departe cu drumul de fer pănă la Rusciuk, trecănd Dunărea, am întrat în ţară pe la Giurgiu.

II.

Cercetînd de a măruntul, îmbrăcămintea, obiceiurile, datinile şi limba locuitorilor din satele *Pisticoşilor*, precum şi acelor ce sunt în apropiere de dînşiĭ, şi care nu se numesc *Pisticoşĭ*, am aflat că:

In cele noue sate ale *Pisticoşilor*, locuitoriĭ sunt toţĭ de acelaş neam, şi nu vroesc să aibă nicĭ un amestec cu locuitoriĭ altor sate, de şi aceştia vorbesc greceşte ca şi

eĭ ; între dînșiĭ nu se numesc grecĭ, și dacă îĭ întreabă cineva ce sunt, îțĭ respunnd că sunt *Pisticoșĭ*, și privesc cu ochĭ reĭ pe ceĭ l'alțĭ grecĭ, carĭ traesc prin sate amestecațĭ cu alte neamurĭ de altă lege.

Imbrăcămintea Pisticoșilor se deosebește de a celor-l'alțĭ locuitorĭ grecĭ de prin alte sate, în aceia că, în genere atît barbațiĭ căt și femeele, poartă opincĭ ce se numesc *țeruhĭ*, în timp ce în alte sate de prin prejur se numesc *cerulia* și *patapia*. Opincele se numesc tot *țeruhĭ*, și de către românii din Macedonia și din alte părțĭ a Turcieĭ din Europa.

Pisticoșiĭ poartă un soiŭ de încălțeminte de lănă, ca colțuniĭ, ciorecĭ, ce se numesc de eĭ *calțe*. In cele l'alte sate, unde nu sunt pisticoșĭ, locuitoriĭ nu poartă *calțe*. Calțele sunt lucrate de femeele pisticoșilor din lănă scarmanată de ele, cu peptenele înadins pentru aceasta, pe care'l numesc *lănaria*.

Atît femeele căt și fetele, precum și copilele *Pisticoșilor* de micĭ încă, cum încep a umbla, sunt legate la cap cu un tulpan ce se numește *măndilă*, care e maĭ ales de culoare galbenă sau roșie, la femeele bătrîne măndila este neagră, și toate se leagă cu ea, pe sub fălcĭ, în timp ce în alte sate, în afară de a Pisticoșilor, nu se leagă pe sub fălcĭ, ci în jurul frunțeĭ, făcînd nodul dinapoia capuluĭ, și lăsînd un capăt a mandileĭ să atîrne peste ceafă.

Cuvîntul *măndilă* îl găsim la Româniĭ din Epir și în maĭ multe comunĭ româneștĭ din Macedonia.

Obiceiul de a se lega la cap în modul cum se leagă femeele, fetele și copilele din satele Pisticoșilor, esistă și la femeele românilor din Macedonia și din alte părțĭ a Turcieĭ din Europa.

Femeele și fetele Pisticoșilor poartă un vestmînt scurt de stambă, ce se numește *giamadane*. Romăncele din *Epir* și *Tesalia* precum și cele din Macedonia, poartă și ele acest vestmînt, pe care'l numesc tot *giamadane*.

Fetele poartă brîu îngust de ordinar, negru, roșu și verde, pe care'l numesc *zunari* și *zuna*. In satele de la muntele Zmolk în Epir, încingătoarea femeelor se numește tot *zuna*.

Nevestele și fetele în satele Pisticoșilor poartă pe cap *curuna*, care nu este alta ceva, decăt un fes mic împodobit cu diferite cordele colorate, cu soiurĭ de cusuturĭ cu fir și cu mulțime de monezĭ mărunte de metal, și nu se află în alte sate în afară de acele a le Pisticoșilor. Cea maĭ frumoasă *curună* am văzut'o la *Simina*, fata popeĭ *Atanasie Macedoneanul* din Ceatalaghîl.

Asemene *curună* în vremile maĭ de mult se purtau și de cătră fetele și nevestele romănce din Epir; astă-zĭ însă nu se maĭ poartă decăt numaĭ de femeele române a le *Farșeroților* numiți și *Dotianĭ* [34]), pe care ele o numesc tot curuna (corona).

Intămplăndu-mi-se în zioa de Inălțarea Domnuluĭ (14 Maĭ) ca să fiu în biserica din Ceatalaghîl, am văzut femeele bătrîne, și din cele tinere, purtînd un cojocel de piele de miel, scurt și fără mânicĭ numit *guna*. Acest vestmînt se află și la romăncile din Epir. Guna în afară de satele Pisticoșilor nu se poartă; stănd la vorbă cu uniĭ din locuitoriĭ din satele greceștĭ, ce sunt împrejurul satelor Pisticoșilor, i-am întrebat pentru ce femeele lor nu poartă și ele *guna*, eĭ mi-aŭ respuns că nicĭ odată

---

[34].) *Farșeroțiĭ* séŭ *Fărșilioțiĭ* se numesc ast-feliu după părerea unora, de la numele unnĭ oraș din Albania numit *Frasari*, precum și numele de *Dotanĭ*, din causa deseĭ întrebuințărĭ în convorbirea lor a cuvîntuluĭ albanez *dot*, care însamnă *decĭ*.

asemene vestmînt nu s'a purtat la eĭ în sat, și încă se mirau de femeele Pisticoșilor cum de poartă blană de miel pe căldura care sa află la eĭ.

Fetele poartă brățele și mărgele la gît, ear cămașa lor e împodobită cu diferite cusuturĭ cu matasă și lănă, cu culorĭ amestecate, dar maĭ mult roșŭ.

Fetele micuțe poartă preste cămeșa lor, un straiu numit *antereŭ*; asemene antereŭ se află și la romăncile din Epir.

Fetele și nevestele Pisticoșilor poartă *fustane*, și pe deasupra acesteia o poală sau pestelcă țesută si lucrată de ele, împodobită cu feliurĭ de cusuturĭ pe marginĭ, numită de pisticoșĭ *mbrostela*. In afară de satele pisticoșilor femeele nu poartă nicĭ *fustane* nicĭ *mbrostelă*, ci numaĭ șalvarĭ cu fundul foarte larg. Și la romăniĭ din Macedonia vestmintele analoge poartă acelaș nume ca și la Pisticoșĭ.

Miresele la Pisticoșĭ pun pe cap peteală, ce se numește *tel*, și când se duce gloata la biserică la cununie, atuncĭ un cioban merge înainte căntănd din gaidă (cimpoiu). Acest obiceiu era în us și la romăniĭ din Macedonia, la Moloviste și Gopeși, astăḑĭ însă începe a se perde din zi în zi pe ce merge.

Ciobaniĭ Pisticoșilor numesc fluerul cu care căntă la oĭ *flueara*, ear cimpoiul *gàida*. Tot așa se numesc și de romăniĭ din Macedonia ambele aceste instrumente. In satele greceștĭ în care nu locuesc Pisticoșiĭ, flueara se numește *càval*, ear gaida, *carabuza* și *tulum*.

Principala ocupațiune a Pisticoșilor, e lucrul cămpuluĭ, păstoritul, comerțul cu brînză și cărăușia, iar femeele pe lăngă gospodăria caseĭ, se maĭ ocupă și cu cultura vermilor de matasă, cu țesutul lăneĭ, bumbaculuĭ și a burungiuculuĭ, în care sunt foarte meștere.

In genere Pisticoşiĭ sunt foarte primitorĭ la gazdă, şi în cazul când eĭ nu sunt acasă, atuncĭ femeele lor îĭ înlocuesc; aşa de ţi se întămplă se nu poposeştĭ la han, ci la casa vre unuĭ gospodar, atuncĭ femeia Pisticosuluĭ, te primeste bucuros, ăţĭ ie calul şi 'l îngrijeşte, ăţĭ pune masa şi'tĭ arată locul unde aĭ să te hodihneştĭ. Aceasta ospitalitate întrată în usul poporuluĭ, se observă şi la femeele românilor din Macedonia, la Cruşova, Magarova şi altele.

In celelalte sate ce nu sunt a Pisticoşilor, aceasta nu se întămplă, femeia gospodaruluĭ, nicĭ odată nu 'ţĭ va eşi înainte să te primească la gazdă în lipsa barbatuluĭ eĭ de a casă.

Pisticoşiĭ au porcĭ pe la casele lor şi le mănăncă carnea, aceasta nu se vede în satele ce sunt în afară de a Pisticoşilor.

Cele maĭ multe din obiceiurile Pisticoşilor ce se practică la naşterĭ, la nunţĭ, la înmormîntărĭ şi la alte împrejurărĭ a le vieţiĭ, precum şi jocurile lor ca, *Hora* şi *Sirto,* se aseamăna cu a le Romănilor din Macédonia şi din alte părţĭ a le Turcieĭ din Europa locuită de eĭ.

De şi limba Pisticoşilor de astăzĭ e acea greciască, totuşĭ se vede de pe remăşiţele ce ea păstrează din graiul lor cel vechiu, că aceştĭ oamenĭ, au vorbit odată altă limbă, care se vede a fi fost acea a Romănilor din Macedonia. In afară de cuvintele citate maĭ sus, referitoare la îmbrăcăminte şi instrumente de musică, care se ved a fi de origină latină, şi în orĭ ce caz de a le Romănilor Macedonenĭ, am maĭ cules încă următoarele vorbe, care de şi în o formă maĭ mult sau maĭ puţin grecisată, lasă se întrevadă foarte clar originea lor română-macedoneană, ca: *alunaris* (alunar, luna luĭ Iulie) *tsapi* (sapă), *campos* (cămp), *magulo* (măgură), *bucliţa* [35]) (bucliţa), *valtos* (baltă),

[35]). Bucliţa numesc româniĭ macedonenĭ, *cofăelu.*

alisivă (alisivă, leșie), *babo* (babă), *flambura* (flambura), *punga* (pungă), *laio* (laiu, negru) și altele.

Această poporație din satele Pisticoșilor, a căreĭ origină este invederat romăno-macedoneană, a venit în Asia, pe timpul Imperatuluĭ Andronic Paleologu (1282—1328); *Pachimeris*, scriitorul bizantin, în cartea sa «De Andronico Paleologo» vol. II. Lb. I. c. 37, ne dă următoarele relațiuuĭ asupra acesteĭ împrejurărĭ :

«Vlahiĭ (Româniĭ) erau un neam nomad, rătăcind «prin locuințĭ ne statornice, dar pe acel timp respăndit în «departare de la suburbiile Constantinopoleĭ până la By«zia, și dincolo încă, prin care locurĭ înmulțindușe peste «măsură, eĭ erau cu drept cuvînt bănuițĭ, ca nu cumva «când Scyțiĭ vor năvăli (ceia ce se aștepta), eĭ se unea«scă însemnatele lor puterĭ cu dînșiĭ, fiind atrașĭ în par«tea lor prin asemanarea vieții și poate chiar prin co«munitatea origineĭ; numărul lor era foarte mare, tine«rimea lor deprinsă cu munca și ne moleșită prin nea«junsurile educațiuneĭ, de oare ce locurile pe unde eĭ «trăiau bucuros erau aspre, și nu le lipseau mijloacele «în privința cresterеĭ vitelor marĭ și micĭ, pe care eĭ le «hrăneau în mare număr în pășunele lor îmbelșugate. «In sfărșit erau și bine deprinșĭ în trebile ostășeștĭ, prin «vănarea zilnic a fearelor, și prin luptele dese și fericite «in contra oamenilor înarmațĭ; spre a înlătura un ase«mene pericul Imparatul (Andronic) a crezut, că cel maĭ «bun mizloc este de a strămuta neamul vlahilor (româ«nilor) din părțile apusene în cele resăritene, și aĭ așeza «dincolo de strîmtoarea pe țermul opus a Constantinopo«leĭ, tot odată a căutat aĭ stoarce de averĭ, spre a nu «fi pre măndri de puterile lor propriĭ și de mulțimea a«verilor lor, de aicĭ vine eă eĭ au fost foarte slăbițĭ de

»cruda jefuire și fără milă siliți a trece Helespontul, ceia »ce pentru dînșiĭ a fost maĭ greu de suferit de cât orĭ «ce nedrepte contribuțiunĭ, căcĭ cu prilejul strămutăriĭ »erau siliți, ca cele maĭ multe lucrurĭ de valoare aduna- «te după vremĭ unde trăise și pe care nu era ușor să le «ei cu dinșiĭ, parte să le peardă, parte să le lese de bună «voie, sau de frica hoților, parte să le vîndă în pagubă «fără vreme, pe un preț de nimic; pe lăngă aceste se «maĭ adaoge ca din causa asprimeĭ erneĭ în care s'a fă- «cut aceasta strămutare, s'a întămplat se fie o mare și «nenorocită mortalitate, nu numaĭ în oamenĭ de o vrăstă «maĭ slabă, ci și în turmele tinere de vite, din care causă «eĭ au suferit o mare pagubă, și neputănduse deprinde «nicĭ într'un chip cu noua climă, și mortalitatea deve- «nind maĭ mare, în fie care zi, la maĭ mulțĭ dintre dînșiĭ «le-au venit în gînd, de a rescumpara fie care în parte «cu sumĭ marĭ de banĭ facultatea de a se întoarce în pa- «tria lor, căcĭ esperiența însășĭ ăĭ convinsesă că nicĭ eĭ «nicĭ familiile lor nu pot trăi în alt pămînt.».

Din spusele luĭ Pachymeris, se esplică cele constatate de noĭ în călătoria pe care am descriso. Intr'adevăr de și desnaționalisațĭ este peste putință a nu se vede o origine română-macedoneană, la locuitoriĭ celor nouă sate așa numite a le *Pisticoșilor*; căcĭ maĭ întăĭ, eĭ formează și astăzĭ un grup de oamenĭ cu totul despărțițĭ de restul populațieĭ încunjurătoare, ceia ce arată într'un chip invederat, că eĭ nu sunt autoctonĭ, ci venițĭ din alte părțĭ, și impinșĭ prin străinismul lor a ține împreună și a se apăra de elementele încunjurătoare; apoĭ denumirea acea de *Pisticoșĭ,* care denotă o comunitate creștină așezată într'o țară în marea eĭ majoritate păgînă, sau chiar între creștinĭ grecĭ ce se slujesc însă de altă limba, cea turcească, pentru serviciul dumnezeesc creștin. Puternica

legătură a religieĭ creștine care este încă atît de vie la macedono-românĭ, a făcut din colonia lor, o grupă nu numaĭ etnic dar și religios deosebită. Apoĭ portul lor, care este atît de asemănător cu acel al macedono-românilor, se deosebește absolut, nu numaĭ de portul turcilor ci și al grecilor, și maĭ mult încă împrejurarea ca denumirile hainelor sunt identice cu a le macedo-românilor purtînd adese orĭ numirĭ de origina latină, care *nicĭ într'un caz* nu s'ar pute esplica lă o populație de origine grecească. Nu maĭ putin și împrejurarea ca instrumentele lor de musică earășĭ sunt de acele macedoniene și poartă numirĭ de origină română cum e *flueara*. Dar remășițele de limba macedo-română nu s'a pastrat numaĭ alipite de hainele pisticoșilor, ci și în căteva resturĭ care sau incuibat în limbă, pe care eĭ au adoptat'o în urmă, cea grecească.

Din toate aceste credem a nu ne înșela cănd susținem că, în cele noue sate a Pisticoșilor enumerate maĭ sus, poporația întălnită este de origină română, de și grecisată, și că se trage din aceĭ Vlahĭ care au fost strămutațĭ de împaratul Andronic pe coasta Asieĭ, ne putînduse întoarce înapoĭ cu toțiĭ, din causa lipseĭ de mijloace a celor ce au remas.

Se înțelege că trebue deosebițĭ de aceștĭ Pisticoșĭ cari represintă transformarea uneĭ poporațiunĭ vechĭ romăno Macedonene în Asia, ciobaniĭ acia pe care ceĭ maĭ mulțĭ din informatoriĭ meĭ, me-au aratat că cu cățĭ-va anĭ maĭ înainte, se purtău prin muntele Olimp, și care ciobani, nu credem se fie altă ceva decăt actuali românĭ macedonenĭ, ce se transportau maĭ înainte pănă în Asia, pentru nevoile turmelor lor, cari după împrăștierea lor în urma iradeleĭ împărăteștĭ, mulțĭ din eĭ au remas prin satele Pisticoșilor.

I. Boniface-Hétrat

LA CANSOUN DE MAGALI

(Căntecul Magaliei)

Fragment din traducerea metrică poemuluĭ provansal «Mirèio», în două spre zece cânturĭ a luĭ *Frederic Mistral.*

«Un grand poète épique nous est né; la nature occidentale n'en fait plus... Il y a une vertu dans le soleil!... «Astfeliu vorbeşte Lamartine în «Entretiens Littéraires», cînd la 1859 apare «Mirèio», pe care marele poet Mistral îĭ 'l dedică cu următoarele cuvinte:

Te consacre Mirèio: es moun cor e moun amo,
Es la flour de mis an,
Es un rasin de Crau qu'émé touto sa ramo
Te porge un païsan.

(Iţĭ consacru Mireio; e inima mea şi sufletul meu
E florea anilor meĭ,
E un strugur din *Crau*, ce cu frunzişu-ĭ întreg
Ţi-l oferă un ţaran).

Intr'un studiu anume şi amănunţit voĭ arata toată mişcarea minunateĭ renaşterĭ a limbeĭ şi a literatureĭ provansale. Deo-camdată şi în treacăt mă mărginesc a spune că de la 21 Mai 1854, data rîdicăreĭ Felibrigiuluĭ

în adeverata instituţiune, şi până în ziua de azĭ, librăria felibriană numără vr'o patru miĭ de opere originale! Şi avêntul tot creşte! mijloace incurăjătoare nu lipsesc. Concursurile literare, aşa numite «Jeux Floraux» (*) aduc un folos vădit mişcăreĭ entusiastice ale ţerilor Langedociane.

Initiativa acesteĭ renaşterĭ însă nu se datoreşte luĭ Mistral, care e ceĭ maĭ talentat dintre poeţiĭ suduluĭ Franţieĭ şi al căruĭ succes immens şi universal în urma publicăreĭ luĭ «Mirèio» a avut drept rezultat gruparea maĭ strinsă a Felibrilor în juriul luĭ.

Iniţiatorul mişcăreĭ provansale este poetul Roumanille (1847).

Stînd în contact neintrerupt cu Felibriĭ şi maĭ ales cu intimul meu prieten, vice-preşedinte şi secretar al Felibriginluĭ, Jean Monné, poet talentat şi supranumit «sufletul Felibrigiuluĭ» pentru energia şi devotamentul, ce-l desfăşură pentru causa renaştereĭ, am avut multe prilejurĭ, vorbindu-le despre limba şi literatura romînă, să-ĭ conving ca din toate limbile neo-latine, limba ţăreĭ dunărene e cea maĭ apropiată, cea maĭ mlădioasă pentru traducerea luĭ «Mirèio» şi a tuturor scrierilor provansale; căcĭ ea se pleacă cu uşurinţă la toţĭ metri până şi la metru antic.... Afinitatea acestor două limbĭ-surorĭ d. ex. în formarea sufiptelor adjectivale e într'adevĕr caracteristică: *Arles* dă *Arlesienco* — Arlesiana sau Arlesiancă; «lengo roumanesco» — limba românească; «vers roumanesc» — vers românesc. — «Bello frucho madalenenco» — frumoasa roadă magdalineană («madalenenco» se chiamă zmochină, care se coace pe la Sfánta-Magdalina) etc.

Limba d'Oc are maĭ multe dialecte, carĭ se pot rea-

*). Vadă, cine se intereseazä, „O ochire asupra Felibrigiuluĭ" în „Convorbirĭ Literare" din Noemvrie 1891.

duce ușor la treĭ sau la patru forme literare. Principalul dialect este acel al Felibrigiuluĭ. Majoritatea Felibrilor scriu în dialectul a văiĭ Rhonuluĭ : e dialectul în care sînt scrise : operile luĭ Roumanille în versurĭ și în proză, «Mirèio» și toate creațiunile poetice ale luĭ Mistral, și Păinea Pacatuluĭ a luĭ Aubanel, acestuĭ poet passionat și al căruia plastică ajunge la apogeu.

Intocmaĭ ca și în România se discută și în sudul Franțeĭ, în țerile de Oc, chestiunea ortografieĭ; dar puternica individualitate a luĭ Mistral, care pe lângă minunatele luĭ creațiunĭ poetice, a făcut și «Lou tresor dou Felibrige» dicționarul complect, plin de adînca erudițiune, a tuturor dialectelor langedociane, are, se înțălege, prioritatea. Fonetismul în ortografiea în țerile de Oc, ca, și Fonetismul în România, are rațiunea sa de-a fi; dar și Etimologismul joacă, firește, și el rolul seu. Așa dar în România ca și în Provansa, ajungem tot la acelaș resultat, care e și cel maĭ logic.

De oare-ce cântecul «Magalieĭ» se publică și cu textul provansal, n'ar fi de prisos, credem, de a da lămurirĭ asupra cetireĭ provansale.

Toate literile cuvintelor provansale se rostesc așa ca și în limbă franceză, afară de următoarele excepțiunĭ.

G înaintea luĭ *e* și *i*, apoĭ *j* se rostesc *dz* : jalous (dzalous) — gelos; *jouinesso* (dzuinesso) juneța.

Ch se rostește *ț* : *chato țâto*, fată, copilă.

Dezinența femininuluĭ a vechieĭ limbeĭ romanice *a*, e înlocuită azĭ prin *o*; în dialectul de la Montpellier acest *a* s'a păstrat.

E fără accent sau chiar cu un accent acut se rostește ca franțuzescul *é* : *mete* (pune) mété.

E cu accent grav se rostește deschis

E și *i*, deși urmate de consoane, păstrează sunetul

lor alphabetic; deci «vin» ca și în românește; *plen*, plin.

Trecem la accentul tonic.

1). In cuvintele terminate prin *e* sau prin *o* accentul e pe penultimă: *léngo* — limba «vóle» vroiesc.

2). Dacă în trupul cuvêntului se află o silabă accentuată, accentul tonic cade, în genere, pe ea: *tóuti*, (toți); argènt (ardzènt).

3). Accentul tonic cade pe ultima silabă în toate cuvintele terminate în *a*, *i*, *u* sau cu o consoană: *verita*, adevĕrul; *Magali* (nume de femeie) *vengu* venit; *pitchoun* (pițun) mic, copilandru.

Aceasta din urmă regulă are următoare excepțiune: in persoanele verbelor terminate cu *es* sau cu *on*, precum: *anaves* (tu mergeaĭ) *que digues* (ca să spuĭ, să zicĭ) *sabon* eĭ știu) etc. accentul tonic cade pe penultimă.

In limba provansală sunt diftongĭ și triftongĭ, dară vocalele îșĭ păstrează în tot de-auna valoarea lor proprie. In diftongĭ voacea dominează asupra celeĭ d'întâĭ vocale ca și în limba română: *mai* maĭ (adverbial); în triftongĭ, ca de ex. *niue* noaptea (se maĭ zice și *nueich*) *iue*, ochiu, voacea trebue să domineze asupra vocaleĭ intermediare.

Vocală *u* se rostește ca și în limba franceză, afară de acele cazurĭ unde ea urmează imediat după o altă vocală; în acest caz *u* se rostește ca și în românește. Astfeliu diftongiĭ *au*, *eu*, *ou* și triftongĭ *iau*, *ièu* *iou* se rostesc ca și în cuvintele româneștĭ. Pronumele personal întăia persoană e tot acelaș ca și cel romînesc: ieu! «Es maĭ fort que ieù» «e maĭ tare decat mine».

Dacă sunetele *èu*, *òu*, *ieu*, *iòu* sunt accentuate este pentru a le deosebi de sunetele *eu* și *ou* cari esistă și ele în limba d'Oc și cari se rostesc ca și în limba franceză: (Enfant *Jeuse tout* (tot) *urous*—fericit; *mounde* —lumea) *noun* nu.

Metrul lui «Mirèio» e foarte original. Afară de «Cîntul Magalieĭ» şi a cîntuluĭ de rezboiu poemul e scris în strofe compuse din şapte versurĭ: cele două d'întăĭ sînt versurĭ de nouă picioare şi rimează; apoĭ vine un vers alexandrin care rimează cu al şaptelea; iar cele treĭ intermediare sînt ear de nouă picioare şi rimează trustele:

Emai soun front noun lusiguèsse	Deşi pe fruntea-ĭ strălucea
Que de jouinesso, emai n'aguèsse	Juneţa numaĭ; deşi n'avea
Ni diademo d'or, ni mantèu de Damas,	Nicĭ diadema de aur, nicĭ haine din Damasc,
Vole qu'en glori fugue aussado	Vreau ca să fie înalţată
Coume uno rèino, e caressado	Ca o regină şi căntată
Per nosto lengo mespresado	In limba-ne în dispreţ picată,
Car cantan que per vautre, o pastre et gént di mas!	Căcĭ pentru voĭ cănt numaĭ, o, fiilor din *mas*! [1]).

Traducerea luĭ «Mirèio» am început-o în sudul Franţeĭ.

Aceia ce me preocupă înaintea şi după toate este *fidelitatea,* ritmul şi metrul originaluluĭ; cât despre rimă nu-ĭ sacrific nimică; dacă ânsă sfîrşitul unuĭ vers vine singurel, într'un mod spontan, să-ĭ cânte în struna tovarăşuluĭ seu, îl primesc cu un călduros: *fuguès lou bèn vengu!* (Bine aĭ venit!)

La 20 Noemvrie 1891 Frédéric Mistral cu care stam şi stau în corespondenţă, îmĭ adresase la Marsilia pe lăngă portretul său, şi următoarea scrisoare:

Monsieur,

Je suis heureux de la bonne nouvelle que vous m'annoncez. Outre les traductions allemande, anglaise, aspagnole et catalane, Mireille a en chantièr des versions

1). Mas se numeşte în limba provansală: ferma, gospodăria şi în genere, ţara, locuinţa ţăranilor.

tchèque et suédoise. La fraternelle langue roumaine vient donc à son heure, et à la bonne heure, pour donner à l'héroïne provençale une robe de sa lumière orientale.

Votre système de traduction, aussi littéral que possible, est celui que je préfère entre tous. La traduction en vers dont vous me parlez [2]) m'a fait assez de tort pour que je me réjouisse de votre plan de travail.

Votre version roumaine, moulée d'aussi près que possible sur mon texte, aura pour résultat de montrer aux Roumains,—et aux Provençaux, la proche parenté de leurs idiomes. Recevez donc, Monsieur, avec mon autorisation pour le jour ou vous publierez votre oeuvre, mes voeux les plus sincères pour son accomplissement et l' expression de mes sentiments les plus distiugnés.

F. Mistral.

CÎNTUL MAGALIEI

O Magali încântătoare,
Vin' la fereastră, — arată-ți fața!
Ascult' ast cănt de dimineață
Cu tamburine și vioare.

Te uită: ceru-ĭ plin de stele!
Și vêntul a căzut;
Dar stelele-or îngălbini
Când te-or privi!

Ca de-ale crengĭ șoapte ușoare
Eu mĕ îngrijesc de cîntu-țĭ chiar!

LA CANSOUN DE MAGALI

O Magali, ma tant amedo,
Mete la tèsto au fenestroun!
Escouto un pau aquesto aubado
De tambourin e de viouloun.

Es plen d'estello aperamount!
L'auro es toumbado,
Mai lis estello paliran
Quand te veiran!

Pas mai que dòu murmur di broundo
De toun aubado ièu fau cas!

---

2). E vorba de o traducere franceză în versurĭ, pe care, în una din scrisorile mele adresate luĭ Mistral, am criticat-o aspru. Această *trădare* a originaluluĭ se *datorește* unuĭ magistrat francez, adevărat *carminum conditor*, care sacrifică minunatele frumusețĭ originale din „Mirèio“ rimelor și numaĭ rimelor.

Chiar în cea d'întăia strofa a cănteculuĭ Magalieĭ, trădătorul în numele rimeĭ: „bien-aimée“ face pe inamoratul să cheme pe Magali „sous la ramée“. . . Dar astea îs floricele numaĭ pe lăngă schilodirea cumplită a intregului poem.

Dar mě voiŭ duce în blonda marə
De stîncă să mě fac ţipar.

O Magali! Dacă te schimbĭ
In peşte al undeĭ,
Atuncea eu păscar voiŭ fi
Te voiŭ păscui!

Dar de în păscar te veĭ schimba
Mě schimb în paserea ce zboară;
Cănd mreaja ta veĭ arunca,
Eu zbor peste cîmpiĭ, uşoară

O Magali! dacă te schimbĭ
In păsărică, —
In vănător mě voiŭ schimba
Şi te-oiŭ văna.

La pătirnichĭ, la presurele,
De-ţĭ aruncĭ plasa, apoĭ, sě vezĭ!
Ca earba printre floricele
Mě voiŭ ascunde prin livezĭ.

O Magali! de te prefacĭ
In floricică, —
In apă eu mě voiŭ schimba
Şi te-oiŭ uda.

Dacă te facĭ undă curată,
In mare nor mě voiŭ schimba,
Şi cătră o ţară îndepărtată
In grabă voiŭ fugi aşa!

Chiar în spre India, Magali,
De te veĭ duce.
În vênt de mare m'oiŭ schimba
Şi te-oiŭ purta!

Tu de te schimbĭ în vênt de mare

Mai ièu m'envau dins la mar bloundo
Me faire anguielo de roucas.

O Magali! se tu te fas
Lou pèis de l'oundo,
Ièu, lou pescaire me farai,
Te pescarai!

Oh! mai, se tu te fas pescaire,
Ti vertoulet quand jitaras,
Ièu me farai l'aucèu voulaire,
M'envoularai dins li campas.

O Magali, se tu te fas
L'aucèu de l'aire,
Ièu lou cassaire me farai
Te cassarai.

I perdigau, i bouscarido,
Se vènes, tu, cala ti las
Ièu me farai l'erbo flourido
E m'escoundrai dins li pradas.

O Magali, se tu te fas
La margarido,
Ièu l'aigo lindo me farai,
T' arrousarai!

Se tu te fas l'aigueto lindo,
Ièn me farai lou nivoulas,
E lèu m'enanarai ansindo
A l'Americo, perabas!

O Magali, se tu t'envas
Alin is Indo,
L'auro de mar ièu, me farai,
Te pourtarai!

Se tu te fas la marinado,

In altă parte voiŭ fugi:
Mĕ voiŭ schimba 'n un puĭ de
soar

Ce știe ghiața a topi!

O Magali! dacă te schimbĭ
In caldă rază,
Eu în șopîrlă m'oiŭ schimba
Și te voiŭ bea.

Dacă te schimbĭ în salamandră,
Ce prin tufiș s'ascunde, — apoĭ
Mĕ voiŭ preface în luna plină,
Ce dă lumina-ĭ la strigoĭ.

O Magali! Dacă te facĭ
Luna senină,
Eu deasa ceață atuncĭ oĭ fi, —
Te-oĭ învăli!

De mĕ'nvelește ceața însă
Eu încă tot a ta n-oĭ fi:
Ca trandafir frumos, neatinsă
Eu prin tufiș m-oĭ desvăli.

O Magali! Dacă te schimbĭ
In trandafir,
In fluturaș mĕ voiŭ schimba
Te-oĭ săruta.

Aleargă, aleargă! In zadar,
Tu nu mĕ veĭ atinge, — lasă!
Mĕ 'mbrac în coaja de stejar
Intr'o pădure întunecoasă.

O Magali! Dacă te facĭ
Copac de munte,
In ederă mĕ voiŭ schimba
Te-oĭ 'mbrățoșa!

re

Ièu fugirai d'un autre las:
Ièu me farai l'escandihado
Dòu gran soulèu que found lou
glas!

O Magali, se tu te fas
La souleiado,
Lou verd limbert iêu me farai,
E te bèurai!

Se tu te rêndes l'alabreno
Que se rescound dins lou bartas,
Iêu me rendrai la luno pleno
Que dins la niue fai lume i masc!

O Magali, se tu te fas
Luno sereno,
Ièu bello nèblo me farai
T'acatarai.

Mai se la nèblo m'enmantello,
Tu, per acò, noun me tendras;
Ièu, bello roso vierginello,
M'espandirai dins l'espinas!

O Magali, se tu te fas
La roso bello,
Lou parpaioun ièu me farai
Te beisarai.

Vai, calignaire, courre, courre!
Jamai, jamai m'agantaras.
Ièu, de la rusco d'un graud roure
Me vestirai dins lou boucas.

O Magali, se tu te fas
L'aubre di mourre,
Ièu lou clot d'èurre me farai
T'embrassarai!

Să mĕ cuprinzĭ? De veĭ încerca
Cuprinzĭ stejarul . . . Să am răgaz
Ca maica albă voiŭ intra
In schitul mareluĭ Sîn-Blas.

O Magali! Dacă te facĭ
Măicuță albă,
Eu în duhovnic m'oiŭ schimba,—
Te-oiŭ asculta!

De trecĭ a mănăstireĭ poartă
Al maicelor întregul roiŭ
Vedea veĭ în juru-mi: voiŭ fi moartă
Şi învălită în un linţoiŭ.

O Magali! Dacă veĭ fi
Sărmană moarta, —
In ţerină mĕ voiŭ schimba
Dar te-oiŭ avea.

Acum incep a crede în fine
Că nu-mĭ vorbeştĭ aşa, în zădar;
Decĭ ia'l,—să-ţĭ aminteştĭ de mine,
Inelul meu de sticlă 'n dar.

O Magali, cât bine îmĭ facĭ! . .
Priveşte în sus,
Cum stelele au îngălbinit
Când te au privit!

Se me vos prene à la brasseto,
Rèn qu'un vièi chaine arraparas . .
Ièu me farai blanco moungeto
Dòu mounastiè dòu grand St. Blas!

O Magali, se tu te fas
Mounjo blanqueto,
Ièu, capelan, counfessarai,
E t'ausirai!

Se dòu couvènt passès li porto,
Tóuti li mounjo trouvaras
Qu'à moun entour saran pèr orto,
Car en susàri me veiras!

O Magali, se tu te fas
La pauro morto,
Adounc la terro me farai,
Aqui t'aurai!

Arò coumence enfin de crèire
Que noun me parles en risènt,
Vaqui moun aneloun de vèire
Pèr souvenènço, o bèu jouvènt.

O Magali, me fas de bèn! . . .
Mai, tre te vèire
Ve lis estello, o Magali,
Coume an pali!

Marsilia, 26 Maĭ 1891.

Nota Redacţieĭ. Cetim in Revista muzicală *Lou Felibrige* redactată în limba provansală în Marsilia, fascicula No. 6 din Septemvrie 1892, că juriul jocurilor florale ţinute în anul acesta în oraşul Manosque din sudul Franţieĭ au încuviinţat autoruluĭ traducereĭ de maĭ sus, dl.

Bonaface-Hétrat din Iașĭ (Romănia) o mare medalie de aur pentru „sa traducioun superbo dela cansoun de *Magali* en vers roumanesc e per uno tiero (o serie) di sounet flamejant“ (înfocate sonete). Aceste sonete romîne ale D-luĭ Hétrat urmează maĭ jos :

SONETE

I.

ȘI SE AUDE . . .

Izbește 'n uriașa stîncă valul furios
Sfărmîndu-se în clocote de pulbere-argintie :
Sălbaticul mistral îșĭ urlă cîntu-ĭ fioros,
Și vine noaptea, — iar păscarul . . . nu maĭ vrea să vie !

Pe mal se țin femeĭ : din ele una, dureros,
Ba printre lacrămĭ cercetează întindere-albastrie,
Ba iar cade'n genunchĭ : «O, Doamne Sfinte, fiĭ milos !»
Dar marea nu-șĭ astămpără sălbateca mănie !

Se scoală iar și, alergînd, ea tot maĭ tare strînge
Pe copilașu-ĭ, ce, lipit de sînul eĭ, tot plânge.
Păscarul nu-ĭ, — și tot maĭ tare vîjîe furtuna !

De-odată un val, un groznic val din creasta-ĭ 'ncovoiată
Mugind asvîrle 'n stînca sură o barcă sfărămată :
Și-un sgomot surd . . . se-amestecă cu'n țipet de nebună !

Estaque (Imprejurimile Marsilieĭ)
3 Februarie 1891.

II.

UN VIS — UN CHIN . . .

Plătanele voios se 'mbracă'n frunză iară!
Se simte-un fior de viață caldă 'n firea toată;
Iar florile 'n o simfonie îmbalzamată
Ridică un imn duios la dulcea primavară!

Pe marea de smarald privește barca-ușoară
Cum adierea, dezmierdînd-o, parc'-o 'mbată
Tocănd în pănza-îmflată o toacă cadențată;
Cum valul, lin și'n tact, se suie, se coboară . . .

Ce vis! . . . .
. . . «Cam prea 'mĭ eștĭ trist! Nicĭ căntu-mĭ nu-țĭ
maĭ place;
Să-țĭ dau un leac?» — Te ascult! «Ades, ca din senin
Măhnirea cănd te apucă, apoĭ 'n adîncă mare

Cîntînd, să-țĭ-o înecĭ, cum fac și eu . . . și pace!
— Eĭ, lopătare! giaba o cerc: pentru al meu chin,
Nicĭ marea întinsă nu-ĭ destul d'ncăpătoare!

Golful Leuluĭ (Marsilia)
1 Aprilie 1891.

III

EACĂ!

«Eu le cunosc destul!» — și lopătarul
Se-opri oftînd, pe cînd ca o rîndunică
Pe apa pacĭnică bărcuța mică
Zbura 'nainte. — «Uit'-te! eaca farul!

Colo m'au scos zdrobit și *ea* . . . nemică!
Ba, se fălea pe cînd muream! . . n'am darul
Să-țĭ spun frumos, cu de-amărunt amarul
Ce l'am gustat! Eu le cunosc! Mi-ĭ frică!

Femeia, vezĭ, din fire-ĭ chiar Satană
Când simte că o iubeşĭ nebun: se joacă
Precum cu un şoarec miţa cea duşmană!

Azĭ îĭ sunt drag şi o bat şi tot se'mpacă:
Ca umbra-ĭ după mine, — ce maĭ toană!
Sînt de asvărlit în marea toate, eacă!

Marsilia, 20 Iunie 1891.

IV

GLORIA TIBI!

In lacrimĭ şi în sânge scăldată ne'ncetat,
Sărmana omenire 'n tabere - împărţită,
Işĭ tot crează idolĭ, ce a două zi, pripită,
Şi-ĭ sfarmă ca şi Negrul fetişu-ĭ adorat . . .

Remâne unul însă de vecĭ nestrămutat
Şi creşte-a sa putere ca ceriu nemărginită;
Inaintea luĭ se'nchină şi ceata flămînzită
Şi ceĭ sătuĭ şi Creziĭ şi mîndrul potestat!

«Hosana! gloria tibi!» îĭ cântă-imensa turmă
Muncită pân' la crierĭ de-o boală fără leac:
Căcĭ şi cel slab, de poate, la rêndu-ĭ jder se face,

Pe când viţelul de-aur în blăstămata-ĭ urmă
Priveşte pe iştĭ fantomĭ, ce-şĭ joacă, după plac,
A lor macabră horă făr' de răgaz şi pace!

V

L'AVARE

Foudroyé par la mort et le rictus bizarre,
Surpris d'être plongé dans la nuit sans réveil,

Il fixe obstinément ses pièces d'or vermeil
Qu 'étreint encor sa main, ce pauvre gueux d'avare ! . .

Plus rien ! . . . et malgré tout son oeil ouvert m'effare :
Le troublerait-il donc dans son dernier sommeil
Cet or qui seul tenait ses fibres en éveil,
Qui lui remplaçait tout : l'amour, l'espoir, le phare ?

Non, c'en est fait ! Plus rien ! . . . Pas même un seul ami
Dont le coeur, à sa vue, ait de pitié frémi ;
Pas une chaude larme en ce moment suprême !

Ah ! . . . si ta bouche au moins, sur le seuil du néant
Pouvait tracer un rire, un fou rire éclatant
Entrecoupé de pleurs . . . pour te railler toi-même !

CE STAI ?

Tot staĭ în gândurĭ adîncită
Cu inima-ţĭ pustie :
Ţi-ĭ dor de o clipă fericită, —
Mi-ĭ dor de ea şi mie !

Decĭ vină şi strîngîndu-mĭ mâna,
Ridică-ţĭ fruntea pală ;
Că doar acelaş cînt ne 'ngînă
Şi-acelaş vis ne 'nşală !

ADELA XENOPOL

NUMAI DE DRAGOSTE SĂ-MI TACI

Desmierdător cînd cu-alba mînă
Pletele negre îmĭ desfacĭ
Șoptește-mĭ tot ce vreĭ pe lume
Numaĭ de dragoste să-mĭ tacĭ.

Și cînd cu ochiĭ îndrăgireĭ,
Privirea mea o adînceștĭ
Nu săruta chipu-mĭ de ghiață
Căcĭ teamă 'mĭ-e să nu'l topeștĭ;

Ci lasă-mĕ în amorțire
Ca'n cuget dulce și senin
Din amintirile stinghere
Să te'ncunun ca pe-un străin.

Cînd tu alăturea de mine
Șoapte încetinel desfacĭ,
Șoptește-mĭ tot ce vreĭ pe lume
Numaĭ de dragoste să-mĭ tacĭ.

N. BELDICEANU

Doina voiniculuĭ.

Frunză verde de sulcină,
Mulțĭ ochĭ fără de lumină,
Mulțĭ voinicĭ fără de glas,
La Grivița aŭ rămas,
Și cu jalnice cuvinte,
Vîntul plînge pe morminte;
Plînge iel, căcĭ bine știe:
Mortul că nu maĭ învie. . . .

Frunză verde măr pătat,
Grea-ĭ viața de soldat
Cît aleargă soarele,
Nu-ĭ maĭ staŭ picioarele,
Sabiea, că mi-l sluțește,
Glontele, că mi-l ochește,
Și de zile mi-l sfîrșește.
In războiŭ cînd iel răzbate,
Comandiriĭ staŭ de-o parte,
Căcĭ așa scrie la carte:
Vitejiea pentru proștĭ,
Cinstea celor marĭ pe oștĭ.

Doina floricelului.

Frunză verde lemn de soc,
Am la inimă un foc;
Dar nu-ĭ foc iel de surcele,
Ci-ĭ pojarul mieŭ de jele ;
Şi cum para luĭ mă prinde,
Că şi mintea mi-o cuprinde,
Tot maĭ tare se aprinde;
Ş'apoĭ frunză de răchită,
La căldură sfărogită,
Dorule, cumplit vrăjmaş,
Ce soseştĭ făr' de răvaş,
Şi pe sat şi pe oraş ;
Tu la mine de-aĭ venit,
Cine mi te-a sfătuit,
Răŭ mi te-a călăuzit;
Că ieŭ suflet chinuit,
De am lacrimĭ ca să plîng,
Nu am apă să te stîng. . . .

Frunzuleană de răreţ,
Ce nu sînt douăvieţĭ,
Pentru brazĭ şi pentru florĭ,
Pentru fete şi feciorĭ ? —
O vieaţă de-ar sfîrşi,
Să le poţĭ cu drag vorbi,
Cînd lor moartea le-ar muri,
Şi din groapă s'ar trezi.

Frunză verde arţăraş,
Am avut un fecioraş,
Iel cum ochiĭ deschidea,
Ziua că se veselea,
Şi cu drag la el privea.
Frunză verde busuioc,
Ca o pasăre de foc,
A zburat al mieu noroc.

Frunză moartă, lemn zăcut,
Floricelul ce-am avut,
De și 'n dragoste făcut,
In pămînt s'a desfăcut....

Frunză verde ș'o alună,
Spune soare și tu lună,
Unde-i inima cea bună? —
Dimineața dacă vine,
Dorul calea îmĭ aține;
Și de mă 'ntîlnesc cu sara,
Tot nu mi s'alină para;
Iear cînd noaptea vreŭ să dorm,
Nu pot jalea să-mĭ adorm....

Frunză verde magheran,
Ce amar și ce alean!
Traiul să ți-l pedepseștĭ,
Ochiĭ să ți-ĭ asfințeștĭ.
Intr'o negură de jele,
Fără soare, fără stele.
Frunză verde lilieac,
Cum nu pot găsi vr'un leac,
Scîrbele să mi le 'mpac;
Ce s'a dus, la noĭ să vie,
Ce-a murit, iar să învie,
Mîngîiere să ne fie.

Frunzuleană de trifoiŭ,
Vestejită de nevoĭ,
Dacă, moarte! eŭ știeam,
Că pe cine dezmerdam,
Pămînt astă-zĭ o să-l am,
La ciocoiŭ nu mă prindeam,
Ci la tine mă tocmeam,
Pe cinstit și drept înscris,
Cu venin de lacrimĭ scris,
Țintirimul de-ațĭ prăși,

Doine

Cîte zile voiu trăi ;
Cînd mi-ĭ zice să muncesc,
Mîndre florĭ să răsădesc,
Celor ce nu maĭ trăiesc ;
Iear de-ar fi să hodinesc,
Pe morminte să plivesc,
Dorul mieŭ cel părintesc.

—·—

Doina mîngîerei.

Frunză verde alior,
Cîntă cucul în pripor,
Să mă vindece de dor ;
Frunză verde ş'o răsură,
Cîntă cucu 'n tăietură,
De la scîrbe de mă fură ;
Frunză verde oţetar,
Cîntă cucul în stejar,
Să puĭ grijilor hotar.
Frunză verde foaie lată,
Cîntă cucul de mă 'nbată,
Să las jălea pe o cioată ;
Ş'apoĭ frunză de agude,
Ce-s de roua nopţiĭ ude,
Cît auzul îmĭ aude,
Cîntă cucu 'n deal la vie,
Inima ca să-mĭ învie,
In cap minţile să-mĭ vie.
. . . .
Frunză verde iearbă grasă,
Cîntă cucu 'n sihla deasă,
Din cap grijile să-mĭ ieasă ;
Şi cîntă şi se roteşte,
Şi glasul de-şĭ linguşeşte,
La bine mă sfătuieşte ;
Şi mă chieamă între brazĭ,

Şi-mĭ maĭ spune şi cu haz,
Să mă scutur de năcaz;
Ş'apoĭ zboară într'un soc,
Şi-mĭ tot zice iel cu foc,
Să nu plîng după noroc;
Că norocul ie pribag,
Şi de-ţĭ rîde azĭ în prag,
Mînĭ, să duce pe huceag.

——

Doina drumeţului.

Frunzuleană de pelin,
Mare jale, mare chin!
Prin străinĭ, s'ajungĭ străin...
La năcaz nime nu-ţĭ crede,
Nicĭ cu pîne nu te vede,
Nicĭ îţĭ ţine vorba 'n samă,
Nicĭ te-alungă,—nicĭ te chiamă..

Floare albă de hurmuz
Răŭ îĭ să aĭ călăuz,
Numaĭ vîntul cel hursuz,
Ce ţi-ĭ scîrbă să'l auzĭ;
Frunzuleană de răreţ,
Vaĭ! de tine, biet drumeţ,
Cînd dă floarea pe livezĭ,
Inprejurul tăŭ să vezĭ
Că-ĭ pustiŭ, şi să oftezĭ.

Frunză verde măr pătat,
Om străin de intră 'n sat,
Poarta ţarineĭ îĭ zice:
„N'aĭ ce căuta pe-aice..."
. . . .
Aşa-ĭ cel făr' de noroc,
Nicăirĭ, să n'aibă—loc....

Doine

Frunză verde treĭ granate
Maĭ sînt încă şi pacate ;
De urît şi de năcaz,
Tu sărmane la pat cazĭ ;
Că boala din ce să face ?—
Din scîrba ce 'n suflet zace....
Ş'poĭ, vaĭ ! de biet drumeţ,
Ce-şĭ urăşte-a luĭ păreţĭ,—
Că din tindă până 'n casă,
Iel se vede 'ntins pe masă ;
Iar urîtul şi pustiul,
Vin de-ĭ geluie sicriul.

—

Doina dorului.

Frunză verde mărgărint,
Pe sub nourĭ de argint,
Dragostele mi s'alint....
Frunză verde albăstrele,
Pe de-asupra frunţeĭ mele,
Zboară gîndul vălurele
Spre cărările cu stele,
Unde nu să 'ncape jele....

Frunză verde trandafir,
Pe al dealurilor şir,
Plîngînd minţile se'nşir;—
Lăsînd jos ponoarele,
Zbor, cum zbor cucoarele,
Cînd pe crîng toamna soseşte,
Inima de-o amorţeşte:
Şi cu cît urîtul creşte,
Ca şi frunzele de nuc
Se duc iele, una duc,
Pe aripĭ de vînt năuc....
Frunzuleană de arin,

N. Beldiceanu

Pe sub cerul cel senin,
Frate florilor de in,
Caut dorul să-mĭ alin.
Soarele, orĭ cît îĭ soare,
De și-l plînge bieata floare,
Cînd apune, măhnit moare;
Apoĭ de răsare luna,
Ce 'ntre stele ieste una,
Diminiața de s'aprinde,
De pe ceriŭ cînd o desprinde,
Tot cu moarte o cuprinde...
Numaĭ dragostea cea vie,
Zi și noapte tot învie,
Pe aripĭ de bucurie,
Și s'alint' așa cu drag,
Pe al tinerețeĭ prag,
Că de miere să aĭ ochĭ,
Tot te temĭ să n'o deochĭ....

Frunzuleană de lemn dulce,
Dorule,
Odorule!
Tu maĭ iute de m'aĭ duce,
La prietina cea dulce,
Lacrămile să-mĭ usuce;
Să-ĭ spun cîte nu i-am spus
De cînd lîngă dînsa nu-s;
Că urîtu-ĭ boală grea,
Iel, de facĭ inimă rea,
Intr'o lingură te bea;
Numaĭ inima cea bună,
In cap mințele-țĭ adună;
Iear drăguța dragoste,
Luminează ca o ste,
Și te scapă de năcaz
Cu bujorul din obraz.;
Că lelița de te vede,

Și in brațe dacă-ți șede,
Din ochĭ negri îțĭ dă mure,
Ce știŭ mințile să fure;
Iear de vraĭ să beĭ tu apă,
Tot cu gura te adapă . . .

Frunză verde florĭ de in,
Dorule, nu fiĭ hain,—
Intinde-țĭ aripile,
Ca să trecem ripele,
Și să'ntrecem clipele;
Că nu-ĭ foc, nu-ĭ frămîntare,
Și nu-ĭ sete-așa de mare,
Ca un chin de nerăbdare;
Că ș'aproapele-ĭ departe,
Cînd de draga te desparte,
Și de-aĭ ocoli pămîntul,
Ca să-ĭ deslușeștĭ cuvîntul,
Aĭ lăsa în urmă vîntul. . . .

Frunză verde sorb,
Ca și gîndul orb,
Zborĭ dorule, zborĭ,
Pe straturĭ cu florĭ,
Din rumene zorĭ.
Ochĭ măhnițĭ de in,
Jăle de mălin,
Plîns de liliecĭ,
Trecĭ dorule, trecĭ
Peste nouă mărĭ,
Cu mărgărintărĭ;
Peste nouă țărĭ,
Cu florĭ ce'n cărărĭ
Ișĭ daŭ sărutărĭ,
Și mă du cu drag,
Pe-al iubirei prag,
Dorule nătîng!
Ce mă facĭ să plîng. . . .

——

DOCUMENTE

I.

O notiță a luĭ Șarban Cantacuzino pusă pe o Evanghelie,

Ioan Șerban Cantacuzino Basarab Voevod din mila luĭ Dumnezeu domn și oblăduitor Țăriĭ Româneștĭ tuturor celor ce se va întîmpla a ceti, întru Domnul să se bucure.

Cătră cetitori.

(După ce arată însămnătatea Evanghelieĭ cu pilde din Sf. scriptură sfîrșește astfeliu precuvîntarea):

Aceasta cunoscînd și noĭ, avînd învățătura de la strămoșĭ, pentru dumnezeiasca credință, și cum că credința care ieste nouă dată de Prooroci, și de Apostolĭ făr de faptă ieste moartă, și sufletul credințeĭ sunt faptele.

Nevoitune-am și noĭ să ne arătăm credințeĭ cu fapte, de vreme ce din mila luĭ Dumnezeu, ne-am învrednicit cinstituluĭ acestuĭ scaun al moșilor strămoșilor noștri, a fi stăpîn, și oblăduitoriu, am socotit ca să îndreptăm ceaia ce iaste folositoare sufletelor, și avînd nădeajde pentru ceale viitoare bunătățĭ, ne-am nevoit de am săvărșit acest lucru dumnezăesc, svînta aceasta Evanghelie. Care nefiind maĭ dinainte tocmită la slavonie, să se cetească după rînduiala zilelor și a sărbătorilor celor domneștĭ, și ale sfinților (Nou în această Ev. era împărțirea pe zile).

Poruncit-am frateluĭ nostru Iordache Cantacuzino vel-

stolnic de o au îndreptat și o au așăzat precum umblă cea ellinească, și întru toate asămene, după orînduiala bisericei, alcătuindusă si svintele cuvinte, spre maĭ aleasă înțăleagere a limbeĭ Romăneștĭ.

Și așa cu a noastră poruncă și cheltuială, îndreptăndusă și puinduse și în tipografia ce s'au lucrat la svînta Mitropolie, fiind arhiereu și păstor cinstituluĭ acestuĭ norod, părintele nostru kir Teodosie Mitropolitul, o punem aceasta înaintea tuturor celor ce vor ceti, și dintru mică osteneala noastră, o dăm aceasta dar pe la toate bisericele țăreĭ noastre și a părinților, și fițĭ cu bucurie toțĭ ceĭ ce vețĭ ceti, și pomenițĭ celuĭ ce a cîștigat voaoă acest bine, și rugațĭ pentru spășenia noastră, deapururea pe Dumnezeu.

(Urmează după precuvîntare o însămnare scrisă de însășĭ mîna domnitoruluĭ Șarban Cantacuzino).

Din mila luĭ Dumnezeu Șărban Basarab Voevod Cantacuzino am dat această sfîntă Evanghelie în sat în Telișca bisericei care au făcut vlădica Sava să fie de pomană. Nicĭ popă nicĭ setenii se nu aibă a o vinde, iar de sar afla un nebun a o vinde sau alt nebun a o cumpara sau a o face zălog (pagina următoare pe care era sfîrșitul acesteĭ fraze lipsește). Pe paginele maĭ încolo cetim apoĭ:

Aceasta sau dat cînd au fost în țara muntenească.

(Comunicat de A. D. Xenopol).

II.

O scrisoare a lui Iacob I-iu, relativă la afacerile Moldovei.

Două scrisorĭ propriĭ și un raport venețian [1]) ne fac cunoscută, o clipală, fizionomia unuia din aceĭ nenumărațĭ pretendențĭ la

1). In tomul al II-lea *Tezauruluĭ* luĭ Papiu Ilarian Pag. 299,415—6.

tronul țerilor romîne, cari se pierd în curînd in întunericul neizbînziĭ. Maĭ puțin ghibaciu și cu stăruințe maĭ slabe decît Petru Cercel, fără baniĭ unuĭ Ion cel Cumplit și spiritul întreprinzătoriu al luĭ Despot Eraclide, Stefan Bogdan, străin și fiu de domn străin, nu ajunse nicĭ odată în scaunul dorit al Moldoveĭ.

Scaunul acesta îl ceru pretutindenĭ, luĭ Rudolf care nu voi, luĭ Iacob care nu putu săi-l deie. Cel d'intăiu nu răspunse ofertelor sale de tribut; cel de-al doilea, maĭ blînd pentru pribeagul său frate în domnie, îl ajută cu banĭ întăiu, apoĭ cu scrisorĭ stăruitoare «către aceĭ cari ar fi în stare să-i ajute soarta». Maĭ mult, cînd, la 1608, Stefan Bogdan se afla la Constantinopole, intrigînd contra luĭ Movilă, adăpostul său era casa ambasadoruluĭ englez și acesta stărui în acelaș an pentru liberarea solieĭ moldovene, înțelese cu pretendentul [2]). Era întăia manifestare a depărtateĭ puterĭ apusene în afacerile Orientuluĭ, cu care abia la sfîrșitul veacululuĭ precedent, întrase în legăturĭ statornice.

Apoĭ aventurierul dispăru din istorie, nicĭ o altă cerere nu maĭ veni către puternicul rege al Anglieĭ și nicĭ un respuns altul nu porni de la dînsul.

Poloniĭ aflaseră însă de această intervenție neplăcută. Scaunul Moldoveĭ trebuia să aparție reprezentanților politiceĭ lor acolo, familieĭ luĭ Ieremia Movilă.

Afacerile petrecute la Constantinopole jigniau tradiționalele lor interese: pentru a împiedeca orĭ-ce protecție viitoare a regeluĭ englez, un sol polonez special fu crezut de nevoie. Solul «*Robertus Cuningham*», se plînse pentru cele întîmplate. La cererile sale, la scrisorĭ anterioare pentru acelaș scop, Iacob I. răspunse prin următoarea epistolă din 24 Iunie 1610 [3]).

Iacobus Dei gratia Magnae Britanniae, Franciae et Hiberniae Rex, fidei Defensor etc. Serenissimo Principi ac Domino Sigismundo tertio eadem gratia Regi Poloniae Magno Duci Lituaniae, Russiae, Prussiae, Masoviae, Samogitiae, Livoniae etc. necnon Suecorum, Gottorum, Van-

---

2). *Xenopol, Istoria Rom., III.* p. 489—90.

3). Inedită, se află la Bodleiana din Oxford, No. 1729 p. 110.

dalorumque Ereditaria (*sic*); Regi, Consanguineo, Affini, et Iratri nostro charissimo [4]) salutem et felicitatem. Serenissime Rex frater et amice noster charissime. Litteras vestras per aulicum vestrum Robertum Cumingham accepimus, intelleximus ex iis ea quae de Principe Moldauiae nos rogatis quae cum et prioribus litteris rogassetis. Nos vestrae postulationi ea respondimus quae nunc etiam responderi aequa nobis videntur. Nos cum primum in gratiam Principis Moldauiensis litteras dedimus, non suspicari potuisse eam rem ad vos pertinere; tantum modo calamitate Principis afflicti commotos et scripsisse benerolas litteras ad eos qui fortunam eius iuvare possent et in impendia eius pecuniam aliquam erogasse. Deinceps neque ille nos ultra postularit neque profectum est a nobis aliud quicquam. Quae cum ita siut, minime dubitamus Ser. V. existimaturam id quod egimus optione nostrae neccesitudine Principum omnium consuetudine convenire, quorum exemplo usi sumnus plurimorum qui sui ordinis viros fortuna perculsos ope et consilio suo iuvare pro laude semper duxerunt. Amicitiam vero nostram mutuam subditorumque nostrorum invicem commercium nos ubique ut sancta tectaque permaneant deligentissime curaturos Ser. Va. certo sibi persuadeat. Datum in Palatio nostro Vestmonasterii 24 die Iunie Anno Domini 1610.

Ser. V. frater amantissimus

Iacobus R.

Traducere

Iacob cu mila lui D-zeu regele marei Britaniĭ, Franțieĭ și Irlandeĭ, apărătorul credințeĭ, prea luminatului principe și domn Sigismund al III-lea prin aceiaș milă rege al Poloniei, mare duce al Litvaniei, Rusiei, Prusieĭ, Mazovieĭ, Samogiției, Livoniei și nu mai

4). Transcripția mea poartă „charissimi".

puțin ai Suevilor, Goților, Vandalilor moștenitor; regelui, fratelui și rudeniei noastre celui prea scump, inchinare și fericire. Scrisoarele voastre le am primit prin sluga voastră Robert Cumingham și am înțeles din ele cele ce ne rugațĭ pentru principele Moldovei și despre care ne ați mai rugat și în scrisorile de mai înainte. Noi am respuns stăruințelor voastre cele ce și acum a respunde credem de cuviință. Noi cînd am dat întăiașĭ dată scrisori de recomandare principeluĭ Moldovei, nu am putut presupune că ar putea să vă privească pe voi, ci numai mișcați de nenorocirile principelui am scris către acei ce puteau să-l ajute și i-am dat ceva bani de trebuință. De atunci nici un principe nu s'au mai rugat nici de la noi nu a mai pornit nimic, care lucruri ast-feliu fiind, nu ne îndoim ca luminarea voastră veți socoti că cele ce am făcut erau de datoria ori cărui cap încoronat, anume de a ajuta pe acei loviți de soartă prin puterile și sfatul lor, ceea ce nu ne împiedecă de a purta seninătăței voastre prietenia cu mai curată. Dat în palatul nostru din Wiestmonaster în 24 Iunie 1610.

Al Ser. V. frate prea iubitor

Iacob Rege.

(Comunicat de **N. Iorga**).

CRONICA ȘTIINȚIFICĂ

In ședința din 12 Dec. curent Dl. Moissan prezentă academieĭ de științi din Paris o nouă dispozițiune cu ajutorul căreia se pot obține temperaturĭ foarte înalte.

Se știe că astă-zĭ atît în științĕ cît și în industrie este nevoe de a se produce cît maĭ ușor și maĭ eftin temperature foarte înalte. Se cunosc dispozițiunele întrebuințate pentru a se obține asemene temperaturĭ, în care se aplică ca element combustibil hidrogenul și ca comburant oxigenul, dispozitive imaginate de H. S. C. Deville și perfecționate de diverșĭ constructorĭ, cu ajutorul cărora se topește platina cu multă ușurință. La ultimele expozițiunĭ de electricitate, vizitatoriĭ erau ad-

mișĭ a asista la experiente de *lipire automatică* (soudure automatique) cu ajutorul electricitățiĭ. — Insă atît în un caz cît și în altul, pe de o parte temperatura atinsă nu trecea peste 2000 de grade, ear pe de alta nu se utilizau aceste mijloace de cît pentru cazurĭ cu totul speciale.

Dl. Moissan utilizază căldura enormă produsă de curentul electric, căldura care este cu atît maĭ mare cu cît numărul amperilor curentuluĭ întrebuințat e maĭ însămnat. Dispozitivul întrebuințat este un mic cuptor format din 2 cărămizĭ de var care susțin cărbuniĭ între cariĭ se produce arcul electric; acest cuptor este și el acoperit pentru a se împedeca pierderea căldureĭ.

In experiențele făcute, curentul a variat de la 25 volti și 30 amperi produșĭ de o mașină de 4 caĭ putere, cu care s'o obținut temperatura de 2250° până la 100 volțĭ și 400 amperĭ dați de o mașină de 50 de caĭ, cu care s'au obținut peste 3000°.

In aceste experiențe s'au constatat următoarele fapte: la 2250° oxiziĭ cromicĭ și fericĭ se topesc; la 2500° oxidul de magneziu cristalizază în cîte-va minunte, iar oxidul de aramă este redus astfeliu, în cît, în timp de 10 minunte, se obține un bloc de 120 grame de aramă metalice topită. In fine la 3000° platina se volatilizază; oxidul de aluminen se topește și cristalizază, formînd rubine.

Este maĭ mult de cît sigur că, în curînd vom ave a înregistra fapte și maĭ importante obținute prin întrebuințarea unor asemenĭ temperaturĭ înalte.

Paul Weisengrün. Das Reale, Leipzig 1892. D-nu Paul Weisengrün fiul cunoscutului bancher iașan Samuil Weisengrün a publicat de curînd un studiu filosofic prea interesant asupra bazei cunoștinței *realului.*

Vom publica în numărul viitor o dare de seamă mai amărunțită, cu care lucrare s'a însărcinat dl. membru Ioan Paul.

IAȘI — TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER, STRADA PRIMĂRIEI No. 17

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul IV. Martie și Aprilie No. 3 și 4

Mihail Nazarovici Petrov

PRIVIRE ISTORICĂ

asupra desvoltărei treptate a ideilor despre istorie.

Rusia, împărăția cea mai mare din lume, care au avut și va avea în tot-deauna o înriurire hotăritoare asupra destinelor poporului romîn, de și ne atinge așa de aproape și geograficește și politicește, este totuș țara cea mai puțin cunoscută de noi. Desinteresarea noastră de tot ce se petrece în Rusia, nu este de lăudat.

E de nevoe să cunoști tot atît de bine pe prieteni ca și pe dușmani. Și într'una și în alta din aceste doue ipoteze ar trebui să ne dăm mai multă osteneală pentru a cunoaște cum stă împărăția vecină. Sĕ întrebăm pe un Romîn despre lucrurile din Franția, Italia, Germania, Anglia; fără îndoială că va ști să ne răspundă ceva. Despre Rusia nimic, decît ceea ce ne transmite de. cînd în cînd firul telegrafului. Cu toate că Rusia nu este o țară ajunsă la o stare așa de înaltă de civilizație, încît să poată deveni un focolar de idei, totuși are și ea așezăminte a căror cunoștință și studiu ar putea să ne fie de folos.

Am crezut a face o slujbă științei istoriei, publicînd următorul studiu introductiv la aceasta știință, datorit reposatului vestit profesor de la Universitatea din Harcov, *Mihail Nazarovici Petrov.* Pe lîngă interesul ce acest studiu îl înfățoșază prin el însuși, cuprinzînd o sumă de idei sănătoase și originale asupra științei isto-

riei, el mai înfăţoşază prin noatele sale o oglindă credincioasă a stărei studiului istoric în Rusia. Din aceste noate se va putea vedea cît de mult se lucrează istoria în Rusia. Aşa bună oară istoricul englez Henri Thomas Buckle a fost tradus de două ori în ruseşte. La noi nu numai că nu s'au tradus, dar nici măcar nu s'a scris asupra lui vre o dare de samă (afară de o critică publicată de mine încă de pe cînd studiam la Berlin, sunt acum vr'o 18 ani). Traducerea eminentei lucrări a învăţatului istoric rus o datorim D-lui *P. Munteanu*, licenţiat în Teologie de la Universitatea din Kiev.

A. D. X.

După cum toată cultura noastră ştiinţifică îşi are rădăcinele sale implîntate în lumea greacă, aşa şi *istoria* îşi datoreşte origina sa Grecilor, după cum arată însăşi numirea acestei ştiinţi, primită de noi de la Bisantini.

Grecii au descoperit istoria şi au creat cele întăi modele ale ei. *Herodot*, *Tucidid*, *Xenofont*, *Plutarh* şi *Polibiu* sunt cei întăi care ne au dat chiar în creaţiunile lor toate genurile şi direcţiunile cele mai principale de istoriografie existente şi pănă astă-zi. Dar lumea greacă desmembrată şi imbucăţită, ajungînd numai cu greu la cunoştinţa unităţei sale naţionale proprie, nici odată n'a putut să se rădice pănă la închipuirea despre omenire ca ceva intreg şi pentru aceasta n'au avut nici un feliu de noţiune despre istoria universală sau a întregei lumi care să espună într'un tablou armonic soarta intregului neam omenesc.

Ideia de istorie universală aparţine Romanilor, fiind-că statul roman, orbis romanus, pentru întăia dată într'un chip solid, şi pentru mult timp, au unit toate popoarele istorice într'o singură viaţă generală spirituală, cuprinzînd în marginile sale intreaga lume culturală veche. Trog Pompei cel întăi din scriitorii romani ne a înfăţo-

șat cea întăi incercare de istorie universală, expunînd în colosala sa «Istoria romană» istoria tuturor popoarelor supuse Romei.

Lucrarea lui Trog Pompei n'au ajuns pănă la noi; dar extragerile făcute din ea de cătră *Iustin* precum și cronica lui *Eusebiu*, unde de asemenea e înfățoșată istoria tuturor popoarelor în legătura, și așa zicînd, în acomodare cu istoria biblică, sunt cele întăi modele de istoria universală, pe care lumea clasică le a transmis popoarelor noue [1]).

După aceste modele și-au compus *în veacurile de mijloc*, istoriile lor universale: Orozie în începutul secolului al V, Isidor de Sevila în secolul al VII și Beda în al VIII.

Toți aceștia povestesc «de quatuor summis imperiis», adecă despre imperiile babilono-asirian, medo-persian, grecesc și cel roman, și toți conform cu fericitul Augustin opun imperiile pămîntești celui ceresc, dupa cum opun intunerecul, luminei și răul, binelui.

In general în veacurile de mijloc istoriografia, asemenea tuturor ramurilor de literatură și știință, era în decădere. Călugării aproape singurii istorici ai acelui timp, rare ori se ridicau mai presus de forma analitică simplă a expunerei și evenementele le explicau nu prin lănțuirea cauzelor naturale, dar prin voința Providenței [2]).

---

1). *Ulrici.* Charakteristik der antiken Historiographie 1833; *Kreuzer*, Die historische heimat der Griechen in ihrer Entstehung und Fortbildung 1845; *Cutorg*, Desvoltarea istorică a ideei despre istorie în orient din epoca cea mai veche pănă în timpul nostru (Revista Ministeriului de Instrucținne națională, 1868, partea CXXXVII,VIII); *Roslavschiĭ Petrovschiĭ*, Introducere în. cursul istoriei popoarelor principala a lumei vechi și a eivilizației lor. Harcov 1870; Alaudschii, „Istoria Greciei", Kiev 1885 (vezi introducerea). Despre inceputul istoriografiei la Greci vezi prefața lui Mișceuc la traducerea lui *Herodot* (t I-iu M. 88'') și aparte sub titlul Herodot; locul lui în istoria culturei vechi grecești 1885.

2. Așa de ex. călugărnl britan Henric Hotingdon în cronica sa la anul 1066 zice: „perfecit Dominator Deus de gente Anglorum, quod diu cogitaverit: genti

Această privire medievală asupra istoriei a trecut departe peste veacurile de mijloc, și încă în secolul al XVII și-a găsit reprezentantul său în știutul predicator francez *Bossuet*, a cărui lucrare «Discours sur l'histoire universelle» poate să servească de model providențializmului istoric. Chiar în timpul prezent, providențializmul în diferite chipuri și forme își are o mulțime de următori.

O treaptă mai solidă în desvoltarea istoriei ne înfățoșază *epoca renașterei*, adecă secolul al XV și al XVI, la care au contribuit pe de o parte cunoștința mai de aproape cu strălucitele producțiuni istorice ale anticității clasice precum și viața cea nouă politică ce se incepea în acest timp în Europa de apus, de alta și dorința de a extrage pentru aceasta viață cît se poate mai mult folos practic din istorie. Așa renumiții istorici italieni Machiavelli și Guiciardini caută să găsască în istorie lecții de ințălepciune politică și o consideră după exemplul celor vechi, ca pe «*magistra vitae*». Privirea utilitară asupra istoriei se continuă în secolele următoare și în al XVIII secol își ajunge apogeul său, Reprezentantul ei în acest timp apare lordul Bolingbrocque în scrisorile sale despre studiul și folosul istoriei, susținînd ideea că istoria trebue să ne invețe a fi patrioți rezonabili, buni cetățeni și oameni cinstiți, și pentru ajungerea acestui scop e necesară expunerea elegantă și critica faptelor. Cele întăi modele de un așa feliu de istorie, ne le dau în Anglia *Hume* și *Gibbon*, iar în Francia *Voltaire* și *Montesquieu*. Acești din urmă întăia oară au observat insămnatatea climei, terenului, gradului de bo-

---

namque Normannorum tradidit eos ad exterminandum", iar unul din cei mai buni cronicari germani Otton Treizeugen (XII v.) chiar consiliază a se îndepărta cine-va de lucrurile pământești și să-și întoarcă privirile cătră Ierusalimul ceresc. Despre istoriografia viacurilor de mijloc vezi *Vattenbach,* Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter.

găție, religiei, caracterului național și în general la explicarea soartei istorice a luat în bagare de samă condițiile naturale, economice și morale ale poporului.

Dar veacului al XVIII-le n'a fost numai veacului teoriilor politice, ce au avut influență și asupra chipului cum trebuie a se înțelege istoria; dar încă mai mult a fost un veac filosofic. Pentru aceia filosofia a inceput atuncea pentru înăia oară să înfluențeze și asupra prelucrărei istoriei. Fructul unei asemenea influenți a fost ideia despre existența *legilor desvoltărei istorice*. Cel întăi care a exprimat această idee, a fost invățatul italian *Vico* în lucrarea sa numită: «*Știința nouă*» [3]). — Fiind atras poate mai mult de cît se cuvinea de succesele strălucite de atunci ale științelor naturale și cu deosebire ale astronomiei, Vico caută să găsască și în domeniul afacerilor omenești aceeași regularitate și legitimitate ca și în fenomenele lumei fizice, și pentru aceasta își închipuea, că toată istoria omenirei constă din cicluri de desvoltare ce se repetesc continuu și neschimbat, și fie-care ciclu la rîndul sâu constă din unele și aceleași grade și anume din epocele: divină, eroică și omenească, și că în vremea lui, adică în veacului al XVIII-le, omenirea se găsia la sfârșitul ciclului al doilea, în timp ce lumea veche reprezenta prin sine cel dintăi ciclu acum cu totul terminat, adică trecut prin toate gradele sale inevitabile. Dar dacă din această parte incercarea lui *Vico* ni se prezintă atît de slabă, apoi nu mai puțin lui îi aparține meritul întinderei marginilor istoriei până la acea deplinătate in chipul cum îl cerem acum de la ea, anume Vico cel

3). Scienza nova. 1726. In limba franceză a tradus-o Michelet, adăogând la această traducere și o introducere vastă. In limba rusască o expunere detailată a „Științei nouă" găsim la Stasiulevici: „Incercare de privire istorică asupra principalelor sisteme de filosofia istoriei", pag. 52—147. Despre Vico vezi Ferrari; Vico et L'Italie 1839; Verner. Ueber Vico als Geschichtsphilosophen, 1877 și Giambatista Vico, als Philosoph und gelehrter Forscher de acelaș autor, 1881.

dintăi ș'a dat părerea că istoria nu trebue să se mărginească numai la schimbările politice, dar afară de desvoltarea statului să aibă in vedere și alte părți ale vieței poporului: religia, obiceiurile, arta și știința, și în sfîrșit relațiunile economice.

Al doilea după Vico [4]) filosof de istorie a fost *Herder* a cărui lucrare «Idei despre filosofia istoriei omenirei» au apărut la sfîrșitul veacului trecut [5]). Aici Herder într'un chip amărunțit a descris dependința desvoltărei omenirei de toate condițiunile naturale ale planete, inoastre a formei ei, mișcărei, climei, terenului, caracterului localităței etc., și a pus ca scop al acestei desvoltări atingerea perfecțiunei și fericirei celei mai inalte posibile într'un loc anumit și în niște condițiuni anumite. Ca ideal al unei asemenea perfecțiuni el socoate «umanitatea» (Humanität).

Cu timpurile lui Kant incepe în Europa predominarea *filosofiei idealiste* și reprezentanții cei mai străluciți ai acestei filosofii au fost Schelling și Hegel. Filosofia aceasta cu toate neajunsurile sale n'a remas fără o influență bine-făcătoare asupra unei ințălegeri mai drepte și mai intinse a istoriei, inbogățindu-o cu niște priviri noue mai luminate. Kant cel dintăi a exprimat ideea *progresului continuu* în istorie și speranța că cu timpul se vor descoperi *legile* după care să săvîrșește acest progres; iar Schelling, conform cu doctrina sa despre spiritul absolut, vedea în istorie incorporarea treptată adecă progresivă a acestui spirit în viața neamului omenesc. In sfîrșit Hegel în «Filosofia Istoriei» (Philosophie der Geschichte)

4). Asupra numirei lui Vico de: „intăiul filosof a istoriei" există contro-versă: vezi Careev „Chestiuni fundamentale de filosofia istoriei", I, 6—9.

5). Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit, 1784—91.

a arătat și momentele principale ale acestei încorporări, care după opinia lui sunt patru: Orientul, Grecia, Roma și lumea germană, și fiște-care din aceste momente și-a creat niște forme de civilizație sui generis și din ce în ce mai perfecte, succesele cărei civilizații putem să le socotim după progresul neincetat crescător în conștiința libertăței. Un moment istoric se schimbă în altul, un popor cedează locul altuia, dîndu-i ca moștenire toate achizițiunele sale intelectuate și morale pentru desvoltarea lui mai departe. Așa dar pentru filosoful istoriei nu există trecut, pentru dînsul, totul îi etern în prezent, așa că fie-care moment din istorie cuprinde în sine pe toate cele de mai înainte și prezentul este numai totalul sau suma întregului trecut.

Dar filosofia îmbogățind istoria cu o mulțime de priviri întinse și luminoase a avut asupra ei și oare-care *influență vătămătoare*. Ea a introdus în istorie la modă construirile apriorice si artificiale, pasiunea de a înșira faptele pe vre-o idee preconcepută și de a le înghemui în niște cadre de mai înainte gîndite.

Ca modele de un așa feliu de construire arbitrară în istorie pot să servească nu numai producțiunile multor istorici neinsemnați de pe la anii 30 și 40 ai secolului prezent, dar chiar și lucrările unor așa de renumiți și respectabili istorici ca *Schlosser* și elevul său Gervinus (cel întăi în «Istoria generală și Istoria veac. al XVIII-lea, iar cel de al doilea în Istoria veac. al XIX-lea și cu deosebire în introducerea la această lucrare).

Pe de altă parte filosofia idealistă a contribuit mult la o direcțiune deosebită în literatura de atunci, direcțiune cunoscute sub numele de *romantică*. Romanticii în capul cărora în literatura istorică de atuncea stă *Friderik Schlegel,* contra filosofiei idialiste, negau cu totul progre-

sul și își căutau idealurile lor în trecut ; iar nu în viitor și la istorie se uitau ca la o intoarcere treptată cătră perfecțiunea închipuită a oamenilor primitivi. Și cu toate că Romantizmul are și cîte-va merite esențiale pentru istorie, făcînd pe cercetători să aibă luare aminte asupra studiului puțin cunoscut atuncea a anticităței în general și a vechiului Orient, precum și a veacurilor de mijloc în deosebi, și cu toate că el pentru întăia oară a arătat insemnătatea filologiei în studiul istoriei, totuși aceste servicii aduse istoriei nu l'au impedecat de a împinge până la extrem și abuz elementul filosofic în istorie. Acest abuz a provocat, după cum era și natural, în literatura istorică de atunci o reacțiune, fructul căreia a fost aparițiunea *școalei istorico-critică*, întăi în Germania și după aceea în toată Europa. Părintele acestei noue direcțiuni au fost *Niebuhr*, cel întăi istoric nou în adevăratul sens al acestui cuvênt. Și de și el s'a mărginit cu cercetările sale numai asupra anticităței și cu deosebire asupra istoriei Romei și cu toate că explicările date de el istoriei vechi a Romanilor în timpul present în multe priviri pot părea slabe, totuși *metodul critic* creat de el a devenit model etern pentru toți cei-lalți cercetători, și îndată a fost aplicat de ei și la studiul tuturor celor-lalte părți și diviziuni a istoriei.

In aceasta constă principalul merit al lui *Niebuhr* ; altul nu mai puțin insămnat constă în stabilirea privirei științifice, adecă *obiective* în istorie. Până la Niebuhr în istorie se căutau sau numai niște dilectări artistice, sau lecții de înțălepciune socială, privindu-o numai ca un mijloc de a justifica cutare sau cutare teorie politică, cutare sau cutare sistemă filosofică. Niebuhr cel întăi a emis părerea că istoricul trebue să'și pună de scop cercetarea și *descoperirea adevărului științific*, adecă recon-

struirea obiectivă a trecutului pe baza mărturiilor și a monumentelor istorice verificate și purificate într'un chip critic.

Ceea ce a făcut Niebuhr pentru istoria veche, *Leopold Ranke* a făcut-o pentru istoria medie și nouă. Prin cercetările sale renumite asupra istoriei europene a veacului al XVI-le și al XVII-le și prin critica izvoarelor ei, *Ranke* de asemenea a stabilit un metod puternic pentru prelucrarea istoriei medie și nouă a țărei sale cît și a Europei în general și umplînd cu elevi de ai săi aproape toate catedrele germane de istorie, a creat o nouă școală de istoriografie, exemplul cărei a avut și are o influență colosală departe și peste marginele Germaniei.

Dar și școala critică de asemenea cade cîte odată în extremități ca și cea filosofică. Din causă cercetării exacte a monumentelor, adese-ori se scapă din vedere ideile ce domină în evenementele acelei sau altei epoce; grija despre deplinătatea faptelor și a adevărului lor obiectiv întuneca acum de mult tendințele apărute de a descoperi legile ce guvernează mersul istoriei, legi, fără de care istoria tot-deauna va rămînea o adunătură de cunoștinți folositoare si interesante, dar nici de cum o știință. Și iată pentru complectarea acestui neajuns în timpurile din urmă a început din nou să se ivească o reacțiune contra direcțiunei exclusivamente critică. Inceputul acestei reacțiuni aparține învățatului francez Auguste Comte, autorul sistemei filosofice pozitive[6]). Comte a propus clasificarea știinților de la cele mai simple la cele mai complexe (matematica, astronomia, fisica, chimia, biologia și sociologia), în care clasificațiunea fie-cărei științi, i-a aratat și metodul său de cercetare a acelor legi

6). „Cours de philosophie positive“

ce ea trebue să descopere în domeniul său. Se înțălege că cu cît îi mai complicată știința, cu atîta și metodul ei este mai complicat și greu, și fiind-că științele sociale și în numărul lor și istoria sunt cele mai complicate, prin urmare și studiul lor se găsește încă în fașă, adică ele acum își prelucrează metodul lor, fără de care nu se poate descoperi legile ce guvernează fenomenele sociale.

Cel mai strălucit reprezentant al acestei reacțiuni s'a arătat în anii de la 50 și inceputul celor de la 60 Englezul Buckle, lucrarea căruia: «*Istoria Civilizației în Anglia*» a avut nu de mult un așa de mare succes, cu deosebire la noi în Rusia [7]).

Buckle, și-a pus problema de a face din istorie o știință, tot așa de exactă ca și științele naturale, a declarat științele naturale cea mai bună propedeutică pentru ori și ce istorie și s'a hotărît să aplice la cercetările istorice acelaș metod inductiv care au dat așa de strălucite rezultate în științele naturale. După aceea pe baza acestui metod Buckle s'au incercat să descopere și legile mai principale ce guvernează mersul civilizației și anume: 1) Progresul civilizației depinde de la cantitatea adevărurilor științifice cîștigate și răspîndite într'o anumită societate; 2) Scepticismul tot-deauna precedează unei mișcări puternice de civilizație; 3) Perfecțiunea morală se desvoltă cu mult mai încet de cît cea intelectuală și 4) principalele piedici a civilizațiunei tot-deauna au fost și vor fi tutela bisericei și a statului asupra societății.

Teoria și privirile acestui scriitor pe continentul Europei cu deosebire în Germania, au întîlnit serioase obiecțiuni. Aceste obiecțiuni după cum le a formulat

---

7). History of civilisation in England 2 v. 1858—61. In limba rusască sunt două traduceri a acestei lucrări; una a lui Bestujev Riumen și altă a lui Buinițchii și Nevarocum (cîte-va ediții) *B*.

Droysen [8]), sunt îndreptate cu deosebire contra pozițiunei de plecare a lui Buckle, precum și contra métodului lui.

In întăia privire Buckle purcede de la convingerea cu totul dreaptă, că în mersul istoriei nu-i și nici poate fi arbitrar precum nici hazard; dar pe lăngă aceasta el zice că totul în acest mers se supune unor legi tot așa dė exacte, neevitabile și generale ca și în lumea fizică. O așa de severă regularitate, ce conduce destinele omenirei se bazază, după cuvintele lui, pe aceia că acțiunile omenești și prin urmare și istoria nu se determină nici de vointa Providenței, după cum zic teologii, nici de voința liberă a omului după cum învață filosofia, dar numai și numai de reciprocitatea legilor lumei materiale și a legilor spiritului omenesc. Dar anume acest punct de plecare, adică negarea voinței libere pe care Buckle o primește ca pe o axiomă gata și demonstrată, formează una din chestiunile cele mai controversate și grele, la rezolvirea căreia au lucrat spiritele cele mai înalte și cei mai mari cugetători, începînd cu fericitul Augustin și pănă în zilele noastre și cu toate aceste nu se poate încă socoti hotărîtă.

Dar încă mai șovăitoare este aplicarėa metodului inductiv în istorie. Buckle zice că-i destul numai de a generaliza experiențele și observările omogene făcute în domeniul istoriei, pentru ca să ajungem la descoperirea legilor neschimbate, ce guvernează destinele popoarelor. Dar 1) fenomene cu totul omogene în istorie nu sunt; din contra forțele și agenții istoriei se schimbă neconte-

---

8). „Erhebung der Geschichte zum Rang einer Wissenschaft", mai intăi în Sybel's „Historische Zeitschrift" în 1862, iar după aceea în forma de apendice la „Grundriss der Historik", Leipzig 1868. In limba rusască putem să ne facem cunoscut cu obiecțiunile lui Droysn în articolul lui Tracevskiĭ: „Problemele contimporane a științei istorice" (în revista „Beseda" (conversațiune) 1871, cartea a 10, pag. 111, 120).

nit; 2) influențele din afară și legătura fie-cărui fenomen cu istoria generală a omenirei face izolarea și definițiunea fie-cărui fenomen imposibilă; 3) legile lumei morale se deosebesc într'un chip esențial de legile fizice prin libertatea lor și nici au caracterul unei necesități și exactități severe și prin urmare nici metodul inductiv nu poate să fie aplicat cu succes la cercetarea lor. De aceia chiar legile descoperite de Buckle pe această cale au un caracter cu totul particular și prin urmare sunt departe de a putea fi aplicate la toate epocele istoriei. Și din cauza aceasta aprobarea sau aplicarea acestor legi făcută de Buckle în istoria Angliei, Franciei, Scoției și a Ispaniei în mare parte e neștiințifică și șovăitoare. Lucrul se explică prin aceia că niște legi exacte și generale, care ar fi capabile să facă pe om stăpăn pe viitorul său și pe care Buckle caută să le găsască în istorie nu există nici de cum. Dar dacă este așa, atunci istoria are ca caracterul de știință?

La această îndoială în Germania s'au răspuns astfeliu: adevărat, așa feliu de legi cum caută Buckle în istorie nu sunt, dar sunt altele psihologice și sociologice, ce guvernează mersul și înlănțuirea evenementelor.

Așa filologii Lazarus și Steinthal [9]) probează că ceea ce se supune legilor naturei nici de cum nu ie curgerea evenementelor, însuși cuprinsul istoriei, așa zicînd, dar numai procesele psihologice, după care evenementele să săvărșesc și că prin urmare numai din acest punct de privire, istoria poate să aibă un caracter științific. Așa dar rezultă, că istoria poate să fie just stabilită numai pe

---

9). „Zeitschrift für Völkerpsychologie“ și „Ueber die Ideen in der Geschichte“.

baze psihologice şi prin urmare *psihologia istorică* este cea mai bună şcoală pregătitoare pentru istorie [10]).

Din ceea ce s'a arătat până acum se poate vedea uşor *că istoria ca ştiinţă nu s'a hotărît încă definitiv*, adică n'au ajuns încă până la aceia ca să-şi stabiliască într'un chip solid nici metodul său, nici nişte legi generale hotărîte şi neschimbate, care să guverneze viaţa istorică a omenirei. Pentru care lucru ideea lui Auguste Comte, că sociologia şi prin urmare şi istoria este cea mai complicată şi pentru aceea şi cea mai puţin prelucrată ştiinţă, îşi găseşte, după cum se vede, în cazul de faţă justificarea sa complectă.

In adevăr 1) învăţaţii sunt de acord până acum numai relativ de cuprinsul istoriei, fiind-că toţi fără excepţiune întroduc în domeniul cercetărilor ei întreaga viaţă a omenirei socială, religioasă şi morală, intelectuală şi economică şi al 2) sunt de acord relativ de o singură lege generală, observată în întreaga istorie, anume legea progresului în continuu şi succesiv [11]). Ce se atinge de toate cele-lalte, există o mare controversă de la ideile despre

---

10). In această chestiune în limba rusască autorul unei lucrări insemnate este profesorul Careev („chestiuni fundamentale de Filosofia istoriei" 2 vol. 1883 şi „Esenţa procesului istoric şi rolul individului în istorie" 1 vol. Petersburg 1890). Careev împarte ştiinţele în *fenomenologice* ce au de a face cu fenomenele ca atari şi în ştiinţi *nomologice* ce au de a face cu anumite categorii de legi şi raportînd la cele întăi istoria, iar la cele de a doua psihologia şi sociologia, probează că în esenţă nişte *legi speciale istorice nu există*, dacă este să luăm cuvântul „lege" întru'n sens strict ştiinţific, dar că exist numai *legi psihologice* şi *sociologice*: In istorie noi avem a face numai cu schimbarea succesivă a fenomenelor, care într'o asociare dată ele ni se presintă numai o singură dată; dar dacă faptele istoriei nu se repeţesc în individualitatea lor complicată, fenomenile fundamentale ale vieţei sufleteşti şi sociale se repeţesc *în elementele lor*.

Istoria presintă cu sine o reuniune complicată de procese simple care se găsesc în combinaţiuni diverse de reciprocitate şi fie-care din aceste procese e supus unei legi speciale. Ce se atinge de *filosofia istoriei*, după opinia lui Careev, problema fundamentală a ei constă in comparaţiunea mersului real al istoriei cu formula ideală a progresului..

11). Nici chiar această lege de un progres succesiv şi continuu nu este recunoscută de toţi. In general şi acum încă privirile domnitoare în ştiinţa istorică sunt privirile aşa numitei „şcoalei critice".

esenţa progresului pănă la opiniunile despre chipul cum trebue a expune istoria. Căţi-va (de ex. Schopenhauer) neagă istoriei cu desăvărşire caracterul ştiinţific; iar alţii socot, că istoria *pe cît e ştiinţa, pe atîtă e şi artă*, ba încă ea este mai mult artă de cît ştiinţă, şi că istoricului nu-i e de ajuns ca să fie învăţat, ci trebue să fie şi artist.

Din tot cea ce s'a zis, eu socot că noi suntem în drept de a propune pănă acum următoarea definiţiune: istoria este expunerea ştiinţifică şi în acelaş timp şi artistică a vieţei trecute a genului omenesc: problema ei constă în reproducerea dreaptă şi artistică a trecutului; iar folosul practic a ei constă în aceia, că ea ne învaţă a vieţui în lume conştient, adică a înţelege de unde şi cum au provenit fenomenele vieţei sociale ce ne încunjoară şi pentru ce această viaţă e aşa anume după cum noi o vedem [12]).

Noţiuni despre critica istorică.

Cu toate acestea ori şi cum am privi istoria şi ori cum am prelucra-o, condiţiunea indispensabilă a acestei prelucrări a fost şi va fi tot-deauna cercetarea *adevărului*; dar pentru ca să descoperim adevărul în mijlocul colo-

---

12). Despre desvoltarea ideilor despre istorie vezi în limba rusască: Granovschii „Despre insămnătatea şi starea contimporană a istoriei universale". (Socinenia t I); *Gherie*, „Schiţare a desvoltărei ştiinţei istorice", Mosc. 1865; *Stasiulevici* „Incercare de privire istorică a principalelor sisteme de filosofia istoriei", S. Petresb. 1866; *Mihail Nazarovici Petrov* „Istoriografia naţională modernă în Germania, Anglia şi Francia". Harcov, 1861; *Tracevschii* „Problemele contimporane ale ştiinţei istorice". („Beseda", 1871, cartea 10—11); *Careev*, Chestiuni fundamentale de filosofia istoriei" Mosc. 1883 2 t. şi „Esenţa procesului istoric şi rolul individului în istorie" S. Petresb. 1890 1 t; tot de dînsul „Ideia istoriei universale" S. Petresb. 1885; articolul amintit mai sus alui *Cutorg*, „Introducere" de Raslavschii Petrovschii şi „Istoria Greciei" a lui *Alaudschii*. In literatura străină: *Flint* The philosophy of history in Europe (tradus în limba franceză „La philosophie de l'histoire en France" şi „La philosophie de l'histoire en Allemagne. Paris 1878); Rocholl, Die philosophie der Geschichte, Göttingen 1878; *Mayr* Die philosophische Geschichtes auffassung der Neuzeit, Wien 1877; *Bona Meyer*, „Neue Versuche einer Philosophie der Geschichte" („Histor. Zeitschrift", 1871, XXV v; pag. 303—378. O mulţime şi detailate indicări pentru literatura acestei chestiuni putem să găsim în „Chestinni fundamentale de filosofia istoriei a lui *Careev*.

sului nemărginit de cunoştinţi diverse şi adesa ori chiar contrazicătoare, care au ajuns până la noi despre tîmpurile trecute, e necesară critica, adecă, anumite procedeuri si metoade, cu ajutorul cărora să se poată hotări autenticitatea mărturiilor şi monumentelor trecutului sau a aşa numitelor *izvoare*, atît cele materiale cît şi cele scrise.

Critica istorică este de două feluri, *externă* şi *lăuntrică*. Cea dintăi hotăreşte autenticitatea monumentelor; iar cea de a doua certitudinea însăşi a cunoştinţelor ce se cuprind în aceste monumente. Mai nici nu există nişte regule hotărîte pentru critica istorică, fiind-că procedeurile ei sunt foarte diverse după feliul, calitatea şi caracterul izvoarelor, ce aparţin cercetărilor ei. Totul depinde aici de experienţă şi de talentul cercetătorului.

Ştiinţele ajutătoare necesare pentru istorie:

Dar afară de experienţă şi de talent, criticul istoric sau istoricul pentru reproducerea chipului adevărat a vieţei trecute trebuie să dispună şi de cunoştinţele cele mai varii şi anume: 1) să aibă cunoştinţă de *ştiinţele naturale*, fiind-că numai cu ajutorul lor poate hotări caracterul ţărei ocupate de un popor, înfluenţa condiţiilor din afară asupra vieţei lui, şi în sfârşit toată starea economică a acestuia; 2) să aibă *cunoştinţi de filologie*, necesară pentru istoric nu numai pentru că cu ajutorul ei se horăreşte originea popoarelor, înrudirea şi influenţele reciproce de cultură ale lor, dar cu deosebire pentru că în limba poporului se arată formatul spiritului său şi gradul de desvoltare a lui; 3) să aibă cunoştinţi *de jurisprudenţă* şi în deosebi de istoria dreptului fiind-că în drept se înfăţoşază toată viaţa particulară şi chiar socială a poporului; în sfârşit al 4), să aibă cunoştinţi de *arheologie*, care în senzul cel mai larg al cuvîntului este

știința despre monumentele ce ne au rămas de la viața antică și care cuprinde în sine următoarele părți: a). paleografia, b). diplomatica, c). numizmatica, d). heralidica, e). cronologia, f). anticitățile artei, g). anticitățile vieței și chiar h). geografia veche. Toate aceste sunt științi pregătitoare necesare pentru adevăratul istoric [13]).

Idei generale despre timpurile preistorice.

Cunoștinți mai mult sau mai puțin adevărate avem numai pentru vre-o 5 mii de ani care se chiamă *«timpurile istorice»* și care compun *cuprinsul cronologic al istoriei universale.* Inceputul istoriei așa dar se perde în mituri și ori-ce incercări de a străbate în negura secretă a acelor secule, care se întind mai departe de marginile arătate și pe care din cauza lipsei de mărturii scrise se primesc de știință a le însemna cu numirea de *preistorice*, până acum aceste încercări se razimă numai pe gîcituri și presupuneri [14]).

---

13). Detaliuri găsim la *Bestujev-Riumen*; „Istoria rusască", introducere S. Petresb. 1872; *Sybel*, Ueber die Gesetze des Historischen Wissens. Bonn 1864; *Rehm*, Lehrbuch der historischen Propädentik 1864; *Droysen*, Grundriss der Historik 1868.

14). Cu studiul anticităței preistorice se ocupă *paleontologia.* Inceputul acestei științi se urcă de ordinar până la anii 30 a secolului trecut, când s'a ivit la lumină cercetarea lui Mahudel membru al academiei franceze de inscripțiuni, despre instrumentele vrîstei de piatră, cu toate că ideile exprimate de el în această lucrare, se întîlnesc și mai înainte, de ex. la Italianul *Mercati* (în XVI v.) și la francezul A. de Jussieu în cartea „Sur l'origine et l'usage des prétendues pierres de foudre" (1723). Insă o bază mai științifică și mai solidă, paleontologia a primit-o numai în timpurile noastre, cînd un mare număr de descoperiri interesante în sînul pamîntului au varsat o lumină asupra trecutului preistoric a omului și au făcut posibele oare-care concluziuni și generalizări. Pentru a se cunoaște acest obiect ca ajutoare pot servi: *Charles Lyell*, Antiquity of Man (London 1863; în limba rusască există traducerea de Covalevschii a acestei lucrări: *Lyell* „Vechimea omului pe pămînt"; *John Lubbock*, Prehistoric times. 2 ed; Lond. 1869 (există și traducere în limba rusască: *Djon Lebboc*, „Timpurile preistorice" S. Petresb. 1876) *Djon Lebboc*, „Inceputul civilizației și starea primitivă a omului" S. Petresb. 1872 *Taylor*, „Starea preistorică a omenirei și inceputul civilizației", traducere de Valițchii, Mosc. 1868; *Taylor* „Cultura primitivă". Traducere de Coropcevschii. In două tonuri S. Petres. 1872. *Namy*, „Precis de paléontologie humaine" Paris 1873; Lenormant, „Les premières civilisations" Paris, 1874; (aici sunt 2 articole: „L'homine fossile" și „Les monuments de l'époque néolitique et l'invention des mitaux" I. p. 1—127).

Cu toate aceste pe baza datelor căpătate prin desgropări, arheologii împart întreaga viață existentă a omenirei până la aparițiunea istoriei pozitive în două perioade mari: *Vrîsta de piatră*, cea mai veche și cea mai grosolană, când oamenii, pentru indestularea trebuințelor lor, știeau să intrebuințeze numai instrumente de piatră și *Vrîsta metalelor*, adecă o epocă mai tîrzie și mai desvoltată cînd oamenii știeau acum să scoată și să prelucreze metalele, arama, bronzul și mai tîrziu și fierul. La aceste timpuri îndepărtate adecă la epocele de piatră și de metal se *rapoartă 4 fenomene din cele mai principale în toată istoria omenirei*: 1), un șir de invențiuni principale de cultura (aflarea focului, pregătirea hainelor din pînzături de plantă și lînă, construirea formelor primitive de locuință, căutarea diferitelor mijloace de apărare etc); 2), răspîndirea neamului omenesc pe diferite regiuni ale pământului locuit; 3), impărțirea oamenilor în rase și ginți și 4), formarea diferitelor limbi, dialecte și idiomuri după deosebirea raselor și a subimpărțirilor lor mai mici.

Cît se atinge de chestiunea *despre originea* celor mari diviziuni ale neamului omenesc, care se obicinuește a se numi rase cum și de chestiunea despre *relațiunile lor reciproce*, putem zice că ele aparțin numărului problemelor celor mai grele ale antropologiei. Pe de o parte nu putem nega cu totul existența unor deosebiri exterioare tipice dintre deosebitele rase, cu deosebire ce se atinge de coloarea pelei, forma craniului, dimensiunile unghiului feței, proprietățile părului etc. De altă parte e de netăgăduit că nu tot-deauna pe baza numai a acestor deosebiri e posibil să tragem, printr'o urmare logică, o linie de deosebire, și că chiar în marginile uneia și aceleiași rase

semnele arătate dese-ori prezintă indepărtări în de ajuns de pronunțate de la tipul predominător. Pentru aceasta, o clasificațiune a raselor omenești care ar puteá satisface pe deplin toate regulele unei impărțiri logice, nu este un lucru ușor, și noi în cazul de față dănd preferență sistemei cunoscutului etnograf neamț *Oscar Peschel*, facem următoare observare: că însuși grupele etnice stabilite de dînsul, totuși nu sînt destinse între dînsele destul de pronunțat și admit multe trepte tranzitorii și intermediare.

Peschel imparte întreaga omenire în șepte rase: 1) *rasa australică* la care aparțin locuitorii continentului australic, Tasmaniei și a insulelor oceanului Pacific așezate pe lîngă Australia și Tasmania; 2) *rasa Papuașilor*, ce cuprinde pe Papuașiĭ asiatici și pe cei din părțile de la sudul Asiei (locuitoriĭ Nouei Guinei, insulelor Fidji, Nouei Caledoniĭ, Moluscelor, Filipinelor și a unei părți din peninsula Florida); 3) *rasa mongola*, la care să rapoartă nu numai popoarele Asiei orientale și celei de sud-est, locuitoriĭ Tibetului, cîte-va popoare muntoase himalaice, toți locuitoriĭ Asiei de nord și popoarele înrudite cu ei ale Europei de nord-est, dar de aseminea și Maleziĭ din Polinezia și din Asia, precum și Americanii cu pielea roșă; 4) *rasa dravidiană*, ce cuprinde populațiile nearice ale Indiei anterioare și Belucistanului; 5) *rasa sud-africană* sau *bușmană-hotentotică*; 6) *rasa neagră*, la care aparțin popoarele Africei ce locuesc pe toată întinderea de la părțile de sud ale *Sahareĭ* pînă la populațiile bușmano-hotentotice și de la Oceanul Atlantic pînă la cel Indic; în fine 7) *rasa mediterană*, (numită de ordinar *albă* sau *caucaziană*) care cuprinde popoarele Europei (afară de părțile ei de nord ocupate de popoare de *rasa mongolă*), Africei de nord

și Asiei anterioare precum și India de nord, și prin urmare este așazată în mijlocul lumei vechi[15].

Dar această împărțire a oamenilor nu s'a oprit la rase. Sub influența multor cauze, din care unele locale și climaterice, rasele s'au împărțit în *ramuri*; iar ramurile la rîndul lor în *familiĭ de popoare,* familiile în diferite popoare; iar aceste din urmă în părți mai mici și fie-care parte, nu numai că ș'a dezvoltat un caracter al său deosebit, dar cu trecerea timpului, multe popoare și-au perdut chiar și amintirea despre originea lor comună cu alte popoare și au începnt să priviască la neamurile sale de aproape ca la niște străini. Despărțirea omenirei în rase și a acestora în ramuri să rapoartă cătră o vechime așa de indepărtată în cît nimic nu știm, cînd și cum s'au întîmplat aceasta. Numai nașterea cîtor-va popoare s'a săvîrșit sub ochiĭ istoriei.

Impreună cu individualizarea popoarelor și a părților mai mici, pentru care lucru s'a cerut un timp foarte indelungat, au început de asemenea într'un chip foarte încet și gradat, să apară și să desvolte *diferitele limbi,* ramificîndu-se și ele la rîndul lor în *diferite dialecte.* In forma lor gramatica și compunerea lor lexicală s'au reflectat particularitățile sufletești ale fie-cărui popor, caracterul, ideile lui morale și intelectuale, condițiunile de viață a lui și gradul de desvoltare culturală.

---

15). *Oskar Peschel,* Völkerkunde 2-te Aufl. Leipzig 1875.

Cea mai obicinuită împărțire e cea stabilită de *Blumenbach* în 5 rase, însă în timpurile din urmă aceasta împărțire este respinsă de critică. Aceste rase sunt: 1). *Cea albă,* numită pe nedreptul caucaziană, și care impopulează Asia de sud și de apus, Africa de nord și aproape toată Europa, 2). *rasa galbănă sau mongolă,* ce ocupă Asia de răsărit, de mijloc și de nord, precum și partea nord-estică a Europei; 3). *rasa neagră* (sau etiopeană) ce se întinde pe tot continentul Africei, unde pe țermul de nord și nord-est s'a amestecat cn cea albă; 4). *rasa malaeză,* împrăștiată prin Australia și insulele oceanului indic și pacific; 5). *rasa arămie* sau americană, care acum dispare, dar care pînă în timpul descoperirei Americei de Europeni stăpînea aproape întreagă această parte de lume.

Pentru aceasta studiind trecutul omenirei nu se poate să nu luăm în samă și datele *științei despre limbă,* care stabilește în marginile deosebitelor rase omenești anumite grupe de limbi corespunzătoare deosebitelor ramuri de popoare și a sub-impărțirilor lor.

Popoarele istorice și legăturele lor de inrudire.

Nu toate rasele sunt de o potrivă însămnate în istorie.

I. Cel întăi loc îl ocupă în ea *rasa mediterană* (albă), cea mai talentoasă, și din timpuri imemoriale răspîndită prin regiunile cele mai bune din cele trei părți ale lumei, de la oceanul Indian pînă la cel Atlantic și pe tot basinul colosal ale mărei Mediterane. Aceasta e rasa care cu deosebire poate fi numită istorică, nu numai pentru că ea a contribuit mai mult de cît toate la progresul general al culturei omenești, dar și pentru că a avut o influență mai civilizătoare și asupra altor rase. Cea mai mare parte de popoare, ce aparțin ei, din timpuri foarte îndepărtate au dus o viață stabilă și aproape pretutindenea, unde s'au așezat, foarte de timpuriu au format societăți, așa că aproape toate popoarele, ce au devenit însemnate prin cultură, atît cele vechi cît și cele noue, se reduc anume la aceasta tulpină.

In cartea a zecea a Facerii se cuprinde renumita genealogie a popoarelor primitive și fiind-că această genealogie e singurul monument sistematic de feliul acesta, care a ajuns pînă la noi din antichitate, de aceia și știința modernă nu rare ori se folosește imprumutînd de la el pănă și numirile însăși. După cei trei fiĭ a lui Noea (părintele omenirei de după potop), amintiți în Biblie, istoriciĭ și etnografiĭ de astă-zi împart adesa-ori rasa mediterană tot așa după cum vorbește despre ea Biblia,

adică în trei ramuri: 1) *Camiţiĭ* care s'au despărţit mai degrabă de cît alţiĭ de trunchiul comun şi care ocupau cînd-va toată Asia sud-vestică preçum şi Africa nord-estică; 2) *Semiţiĭ*, ce se împrăştiară pe toată Asia anterioară de la marea Neagră şi Caspică pînă la golful Persic şi de la marea Mediterană pînă la Tigru, şi 3) *Jafeţiĭ* sau *Ariĭ*, ce au luat nişte proporţiuni de întindere cu mult mai mari de cît toţi urmaşiĭ lui Noe, fiĭnd-că ei au ocupat în cursul timpurilor nu numai întreaga Europa (escluzînd numai partea nord-estică a ei), dar deasemenea şi în Asia au ocupat India şi tot Iranul.

Să vorbim aparte despre fie-care din aceste ramuri:

1). *Camiţiĭ* au dat două popoare istorice, pe vechiĭ Egipteni şi Cuşiţi, ce formau pătura cea mai veche a populaţiei Iranului, văei dintre Tigru şi Eufrat, Palestinei şi Feniciei, dar în urmă, parte din ei fiind răspinşi de aici, parte înghiţiţi de Ari şi Semiţi s'au păstrat curaţi numai în Africa, în pămînturile aşezate la răsărit de Nil (în limba egipteană *Kash*, ear cea greacă *Αἰθύοπες*).

Cuşiţiĭ Africani au desvoltat o cultură destul de întinsă, centrul căreı a fost din început imperiul *Napatei* (în Nubia de sud), după aceea *Meroe*, stat preuţesc în una din insulele Nilului, la sud de Napata. In inrudire cu aceste două odrasle ale ramurei Camitice se află *Berberiĭ* (vechii Libieni, Mauritaniĭ, Numiziĭ şi Getuliĭ). Ei ocupau tot ţărmul nordic al Africei pînă la strîmtoarea Gibraltar, acele regiuni în care şi pînă acum se găsesc rămăşiţe de ale lor, împrăştiate în mijlocul populaţiilor de altă origine.

2). *Semiţiĭ*, în timpurile cele mai de samă a stăpînirei lor în Asia anterioară au dat naştere cîtor-va popoare însemnate din antichitate, Evreilor, în parte Fenicienilor precum şi Asirienilor şi Arabilor.

3). *Jafeții*, adecă Arii sau *Indo-Europeii* lăsîndu-și de representanți ai lor în Asia pe Indieni și Irani (Bactrieni, Mezii și Perșii) încetul cu încetul au ocupat aproape toată Europa, depunîndu-și pe continentul European păturile succesive ale populațiilor lor în ordinea următoare:

a). Familia *celtică*, reprezintă pe cei mai vechi Ari în Europa. Cînd-va foarte numeroasă, ea ocupa toată partea de apus a Europei, dar din cauza culturei sale slabe, încetul cu încetul a fost înghițită de alte popoare cu deosebire romane și germane, așa că în timpul prezent s'au păstrat numai niște rămășiți neînsemnate din ea în Irlanda, Scoția, țara Galilor în Anglia și în oarecare părți ale Franției.

b). Unul din locurile cele mai însămnate în istorie aparține familiei *Traco-italice*, ce ocupa peninsula Balcanică și Apenină, fiind-că ea a dat naștere celor două însemnate popoare din lumea veche *Grecilor* și *Romanilor*, cărora Europa le este datoare cu toate bazele civilizației moderne. Amîndouă aceste popoare și-au terminat de mult viața lor politică, dar de la Greci numiți în evul mediu *Bizantini*, au rămas în present *Grecii noi*, iar de la Romani își trag începutul toate popoarele romanice de astă-zi, ce ocupă Europa sud-vestică, Italienii, Francejii, Ispaniolii, Portughejii și Romînii.

c). Familia *germană* din contra, așăzîndu-se în Europa de mijloc și întărindu-se în curgerea timpului pe sama elementului celtic, slav și lituan, a ajuns să creeze cultura cea mai bogată din timpurile noastre și să dee naștere la cîte-va națiuni însemnate atît în evul mediu (*Goților, Normanilor, Francilor*, și *Saxonilor*) cît și în timpurile nouă, *Nemților, Englejilor, Olandejilor*, popoarelor *scandinavice* și *Statelor-Unite* ale Americei de nord.

d). Familia *slavă*, afară de cîte-va popoare din e-

vul mediu, înghițite de Nemți, în timpul prezent constă din *Ruși, Poloni, Cehi, Sîrbi, Horvați* și *Bulgari.*

e). Familia *lituană* puțin numeroasă și neînsămnîndu-se prin nici un feliu de cultură solidă și originală, n'a dat naștere nici unui popor istoric, care să aibă vre-o însămnătate. Din contra împărțirile sale cele mici, *Prușiĭ Lituania, Jmud* (partea Lituaniei de pe lîngă marea Baltică) foarte de timpuriu au întrat în compunerea statelor create de alte națiuni, germane și slave, și din ce în ce mai mult s'au dedat influenței culturale ale acestora din urmă.

II. *Rasa mongolică*, cea mai numeroasă, dar mai puțin capabilă decît rasa mediterană (albă), înpopula cînd-va aproape toată Asia și Europa, dar probabil, puțin cîte puțin a fost împinsă de rasa albă către regiunile de nord și răsărit ale acestor părți de lume. In general ocupînd toate, pămînturile aspre și sărace prin natura lor, deși foarte vaste, poporele mongolice au adus puțin folos culturei generale a omenirei, din contra adesa-ori au înpiedecat mersul regulat al acestei culturi, destrugînd munca intelectuală și morală a popoarelor indo-europene și semitice.

a). Cel puțin aceasta putem să o zicem despre ramura apusană *ciudo-altaică* (sau după cum se mai chiamă *turănă*) a rasei mongolice, răspîndită pe întinderile nemărginite ale Asiei nordice și centrale. Ea constă din trei famili principale, *mongolică, turco-tatară* și *fineză* precum și din cîte-va grupe de popoare, ce nu s'au hotărît încă pe deplin din punctul de vedere *etnografic*, la care între altele se rapoartă *Ostiaciĭ, Jugagiriĭ, Ainoșiĭ* și altele. Popoarele date de această ramură în diferite timpuri, *Sumiriĭ, Acaziĭ, Scițiĭ, Huniĭ, Avariĭ, Maghiariĭ, Peceneghiĭ, Polovțiĭ, Mongoliĭ* și *Tatariĭ*, numai în cazuri rare

apar ca creatori de cultură, mai dese-ori însă sunt cunoscuţi în istorie, ca nişte nomazi războinici, destrugători şi pustiitori.

b). Cît se atinge de ramura *răsăriteană asiatică sau chineză*, deşi ea, ocupînd regiunile avantajoase şi roditoare de pe tot basinul oceanului oriental, s'a dedat aici unei vieţi stabile şi bine organizate, şi a dezvoltat o cultură însămnată şi originală, cu toate acestea cultura de timpurie a Chinejilor a căzut într'o letargie de moarte şi a rămas aproape fără influenţă asupra destinului popoarelor istorice ale rasei mediterane.

c). In sfîrşit ramura *malaeză* a rasei mongolice şi

d). *Populaţia veche a Americei*, ce se rapoartă tot aice şi care, probabil în timpuri imemoriale a trecut în această parte a lumei din Asia prin strîmtoarea de Bering [16]), parte din causa capacităţilor slabe ale lor, parte ca o urmare a condiţiilor nefavorabile locale şi a poziţiei izolate în pămînturi şi insule separate, n'au creat nici o civilizaţie însămnată prin ceva, care în timpurile istorice ar putea contribui la mersul general al culturei universale.

Pentru aceasta, amîndouă aceste ramuri sunt pentru istorie foarte puţin însămnate şi interesante. Tot aşa trebue să o spunem şi despre cele-lalte rase omeneşti, III) *australică,* IV) a *Papuaşilor*, V) *dravidiană*, VI) cea a *Africei de sud*, şi VII) *cea neagră*, nelăsînd nici o urmă în istorie şi rămănînd pînă acum pe treapta cea mai de jos a dezvoltării sociale şi intelectuale. Aşa dar deşi cursul nostru se numeşte *istoria universală*, în acel

---

16. Se presupune că o asemenea strămutare s'ar fi săvîrşit într'un timp foarte indepărtat a epocei preistorice, cînd în locul strîmtorii de Bering de astă-zi era istm şi cînd clima acestor regiuni de nord era comparativ cu cea de astă-zi mai dulce.

sens, că expune viața trecută a întregei omeniri, dar fiind-că problema lui este de a arăta *mersul desvoltărei culturei universale*, apoi el se și mărginește cu descrierea soartei și faptelor aproape numai a popoarelor de rasă mediterană, pentru că numai ele singure au fost principaliĭ mișcători ai acestei culturi [17]).

Mișcarea istoriei universale

Istoria omenirei este tabloul unei mișcări neîncetate, adecă a unei perfecționări continue a culturei universale, și pentru care *munca omului* servește de motor principal. Fie-care popor istoric, ingrijindu-se despre organizarea și ameliorarea vieței sale propriĭ, muncește în acelaș timp și pentru folosul intregei omeniri, fiind-că ori-ce ar creea el măreț și folositor nu se pierde nici odată cu totul, dar trece la alte popoare a timpurilor posterioare și devine moștenirea lor generală. Prin ast-feliu de muncă a agenților celor mai variați s'a format cultura noastră de astă-zi. Istoria universală arată cum s'a săvîrșit această muncă, cum lucrătorii s'au schimbat uniĭ după alțiĭ și cum cultura generală cu toate aceste s'a desvoltat înainte. Succesiunea după care popoarele istorice au lucrat în acest sens este următoarea :

Mai degrabă de cît toți es din starea sălbătăciei primitive popoarele turanice, ce stăpîneau cînd-va Asia de sud, de apus și de nord precum și aproape toată Europa; după aceia oare-care Camiți și anume în Africa, Egipte-

---

17). Clasificațiunea de față a popoarelor istorice după gradul lor de înrudire reciprocă își datorește explicarea sa succeselor filologiei comparate și anume lucrărilor lui *Bopp*, *Grimm*, *Pott*, *Lassen*, *Pictet* și Max Müller și a altor reprezentanți ai acestei științi. Cunoștinți pe scurt despre acest obiect în limba *rusască*, putem să găsim în „Cursul de istoria universală" a lui Zeuss (traducere de Kataev) de asemenea și în articolul lui *Condârev*: „Schițare a Asiei anterioare în timpurile vechi" (Revista Minist. de Instrucțiune Națională, 1869 Dechembrie.)

niĭ și în Asia Cușițiĭ pun cele dintăi baze ale culturei omenești regulate, adecă pun începutul statelor celor mai vechi pe pămînt; după dînșiĭ vin *Semițiĭ* Asiei anterioare; după aceia vin Indieniĭ Ari, și încă mai tîrziu Ariĭ Iranici. Toate aceste popoare dezvoltă o cultură în diferite țări asiatice. După aceia mișcarea principală a istoriei trece în Europa și aici ca motori ai culturei omenești apar mai întăi Traco-Italieniĭ, adecă Greciĭ cu Macedoneniĭ și Romaniĭ, iar după aceia în Europa apar Germaniĭ ca popoare dominătoare în sensul cultural, după cum în Asia și Africa de nord apar Arabiĭ. In sfîrșit mai tîrziu de cît toți însemnătatea culturală o primesc și Slaviĭ. Așa dar civilisația slavă este cea mai tînără în istoria universală.

Cauza pentru care popoarele au lucrat anume în această ordine și pentru ce cultura la unele au apărut mai degrabă, iar la altele mai tîrziu, în chip principal se cuprinde în *pozițiunea geografică și în proprietățile țărilor ocupate de ele.* In întăia privire numai acele țări au putut să ajungă mai de timpuriu la o cultură oare-care, care sunt așăzate în marginele *inimei geografice a lumei vechi*, adecă pe întinderea de la Ind și pînă la Tibru și de la Nil pînă la Dunărea și Amu-Daria, fiind-că în aceste locuri numai cele trei părți a lumei se apropie mai mult între ele prin mijlocul golfurilor și a mărilor interne și prin urmare prezintă mai multe avantaje pentru relațiunea dintre popoarele ce locuiau acolo. Cu cît era mai avantajoasă pozițiunea cutărei sau cutărei țări în acest centru al lumei vechi cu atîta mai degrabă se desvoltă acolo și cultura. Cît se atinge de *a doua din cauzele arătate*, adecă a propietăților pămînturilor ocupate de diferite popoare, apoi și ea de asemenea a avut o înfluență colosală, fiind-că de la teren, climă și caracterul lo-

calităţei depinde direcţiunea întregei activităţi a omului. O lege generală în această privire este că atît pămînturile tropicale cît şi cele polare, sunt cu totul nefavorabile pentru desvoltarea culturei. Numai ţările temperate, prin clima şi bogăţia producţiunilor lor, sunt mai capabile de o asemenea dezvoltare. Dar şi în părţile temperate această capabilitate nu e în tot locul una şi aceiaşi. O natură mai splendită şi o climă mai blîndă, uşor satisfăcînd trebuinţele naturale ale omului, mai degrabă îl chiamă la o activitate intelectuală şi prin urmare la cultură, dar tot pentru aceasta activitatea şi prin urmare însuşi civilizaţia lui sunt slabe şi de scurtă durată. Din contra o climă mai aspră deşi nu cu totul crudă, un teren mai sarac, deşi nu cu totul lipsit, neîncetat reţinînd în om energia şi cerînd de la el o muncă încordată, permit popoarelor ce trăesc în asemenea condiţiuni să ajungă la o stare de cultură cu mult mai tîrzie, fiind-că se cere de la ele mult timp şi multe silinţi în lupta cu natura nefavorabilă, dar in schimb pentru aceasta cultura lor e mai bogată, solidă şi mai durabilă. Aceste sunt condiţiunile principale de la care depinde civilizaţia mai de timpuriu sau mai tîrziu ale diferitelor popoare istorice. Dar poziţiunea geografică şi proprietăţile naturale a localităţilor istorice au hotărit nu numai *timpul* desvoltărei culturale ale popoarelor ce locuiau acolo, ci de la ele depinde de asemenea foarte mult şi însăşi *caracterul şi direcţiunea* activităţiĭ lor. Activitatea istorică ni se înfăţoşază în trei feluri principale, ca *creare, apărare* şi *lăţire* a culturei, şi toate aceste trei feluri sunt de o potrivă principale şi necesare în mecanizmul desvoltărei civilizaţiei universale.

a). *Crearea culturei* constă în perfecţionarea principiilor religioase şi morale, în progresul vieţei de stat, în

dezvoltarea științelor și artelor și în îmbunătățirea stărei materiale.

b). *Apararea* ei este păstrarea acestor achizițiuni de tot aceia ce le poate nimici și opri mersul lor de dezvoltare. Popoarele culturale au trebuit foarte adese-ori să-și apere independența, cultura și bogăția lor de năvălirile altor popoare mai grosolane și mai răsboinice, chiar a uneia și aceleași rase și ramură, cîte-odată chiar de aceeași familie, adecă de neamurile lor mai depărtate sau mai apropiete. Dar inamicii periculoși ai civilizației universale, create prin munca unită a popoarelor de rasă albă, au fost Mongolii și pentru aceasta popoarele culte au trebuit să se lupte cu ei mai mult decît cu ori-ce, apărîndu-și civilizația.

Ciocnirile dese cu ei sunt pe deplin ințălese. In timp ce unele popoare așăzîndu-se în unele continente deosebite și separate unul de altul prin oceanuri vaste, mult timp se mărginea fie-care cu viața sa proprie și pînă în timpurile din urmă n'au avut nici un feliu de relațiune între dînsele, diferitele popoare ale rasei mediterane și celei mongolice, de cele mai multe ori ocupau din timpuri îndepărtate unile și aceleași părți de lume și pe o întindere de multe mii, de milă viețuiau ca vecini nemijlociți. Dar dacă afară de aceasta ne închipuim că popoarele aceste erau străine între dînsele nu numai după sînge, ci și opuse unul altuia prin aspectul exterior, prin chipul de viață, prin limbă și obiceiuri, apoi vom înțelege pentru-ce din cea mai adîncă antichitate pînă în timpurile noastre se află între dînsele o mare dușmănie. Popoarele mongolice find rîpitoare, sălbatice și mai numeroase se sileau ca să robească pe popoarele de rasă mediterană, să le prade și să le rîpiască pămînturile lor cele mai

bune. Aceste din urmă însă prin mijlocul capacităței și a culturei lor, încetul cu încetul au scapat de ele, pînă cînd în fine și-au supus autorităței sau cel puțin influenței lor nu numai pe acești inimici, dar pe toate popoarele și ginţele neamului omenesc. Această luptă a rasei mediterane cu cea mongolică, trecînd aproape prin toată istoria omenirei, este *unul din fenomenile cele mai principale și serioase ale ei*, fiind-că de la dînsa a depins mult mersul întreg al istoriei universale, adecă dezvoltarea treptată și propagarea culturei popoarelor albe în toate părțile lumei.

c). In sfîrșit răspîndirea culturei din țările culte în cele selbatice și mai puțin culte, să face prin mijlocirea coloniilor, comerciului, misiunilor, călătoriilor și a altor relațiuni pacinice, precum adesea-ori și prin mijlocul cuceririlor.

Căreia din aceste trei feluri de activitate istorică s-a dedat cu preferență cutare sau cutare popor, aceasta de asemenea a atîrnat mult de situația geografică și proprietățile pămîntului ocupat de el. Așa mulțămită mai mult decît ori-cărui lucru condițiilor naturale ale țărilor lor, Egiptenii, Haldeii, Indienii, Evreii, au devenit cu preferență creatori ai culturei; Asirienii, Fenicienii, Macedonenii, Arabii au fost cu deosebire propagatorii ei; Romanii și Germanii au fost în acelaș timp și creatori și propagatori de civilizație; popoarele iranice cu Perșii în frunte, deși nu sînt străini de oare-care putere de creare în civilizațiune, cu toate acestea să socot mai mult ca apărători și răspînditori a ei, și numai Grecii de o potrivă s-au manifestat în cele trei ramuri de activitate istorică. Cît să atinge de Slavi, meritul lor istorico-universal mult timp consta numai în apărarea culturei lor proprie

și a celei create de alte popoare și numai în timpurile relative nu de mult, în persoana noastră a Rușilor, cu deosebire ei au început să fie nu numai creatori și apărători a culturei, dar și răspînditorii a ei. Așa dar istoria omenirei se găsește în mare atîrnare de fenomenele și condițiunile naturei fizice. Dar această atîrnare în curgerea timpului slăbește încetul cu încetul și progresul culturei universale să accentuează mai cu samă prin aceea, că omul nu se mai supune acum absolut forțelor naturei exterioare, cum era mai înainte, dar începe din ce în ce mai mult *a și le supune și a domni* asupra lor.

Principalele diviziuni ale istoriei universale

Deși dezvoltarea culturei universale trecînd succesiv de la unele popoare la altele, s'a *săvîrșit neîncetat* în curgere mai bine de cinci mii de ani, dar pentru ușurarea studiului unui așa de îndelungat timp expunerea acestei dezvoltări, adecă istoria universală s'a convenit a se împărți în părți și diviziuni, și anume:

Istoria statelor și popoarelor, care acum de mult și-au terminat viața de stat și activitatea lor culturală, se expune aparte și poartă numirea de *Istoria lumei vechi,* în timp ce expunerea soartei și a faptelor popoarelor de mai tîrziu, din care cea mai mare parte și acum încă trăește și se muncește pentru cultura lumei, se chiamă istoria timpului nou sau simplu *istoria nouă.* Dar aceste două părți, vechea și noua istorie, din nou se subîmparte fie-care în două diviziuni:

I). Cea veche cuprinde în sine a) *istoria Orientului* adecă a statelor vechi asiatice la care se raportă și Egipetul și b) *istoria popoarelor clasice sau de model a antichității*, adecă a Grecilor cu Macedonenii și a Romanilor.

II). *Cea nouă*, însă constă a) din *istoria evului mediu*, ce prezintă trecerea de la lumea veche la lumea modernă și b) *istoria celor din urmă patru veacuri* adecă, a celor mai apropiate de noi (XVI, XVII, XVIII și XIX), în curgerea cărora s'a format viața noastră contimporană. La această din urmă diviziune, sau după cum se mai chiamă *istoria nouă în sensul strict al cuvîntului*, se rapoartă ca parte a ei, și *istoria contimporană*, ce expune numai evenementele veacului al XIX-lea.

Impărțirea aceasta este în general uzitată, pentru că fie-care din părțile și divizunile amintite își are și caracterul său deosebit. In antichitate *viața oamenilor depindea cu mult mai mult de forțele naturei exterioare*, în timp ce în vremile nouă, mulțămită progresului științelor, *omul se eliberează cu încetul de această putere* și acum însuși începe să domnească asupra naturei. Pentru aceea și cultura se dezvolta și se respîndea în antichitate *cu mult mai încet*; timpurile nouă și cu deosebire cele din urmă patru secule se deosebesc în această privință *prin progresul cel repede și prin răspîndirea culturei europene în toate părțile lumei.* Atît în vechime cît și în timpurile nouă, popoarele istorice, au fost diferite: în antichitate Camiții, Semiții, iar din Ari, Inzii, Iranii și Traco-Italienii, în timpurile nouă însă popoarele romanice și germane, Bizantinii și Slavii, iar din Asiatici numai Arabii. Insă Bisantinii și Arabii ca popoare istorice au existat numai în evul mediu, în cele din urmă trei secule și în timpul nostru, *Romanii, Germanii, și Slavii au rămas singurele popoare de cultură.* In sfîrșit istoria veche și *după întinderea timpului*, se deosebește de cea nouă: ea cuprinde în sine *trei-zeci* și mai bine de secule, pe cînd cea nouă numai *patru-spre-zece*.

Cronologicește însă amîndouă aceste părți de istoria

universală se deosebesc în chipul următor: *istoria veche se începe cu aparițiunea pe pămînt a celor dintăi societăți omenești,* cînd apare și cea întăi posibilitate de cultură între oameni, și să determină cu căderea *imperiului roman*, cel din urmă și mai mare din statele vechi (476); timpul însă de o mie și patru sute de ani de atunci și pînă acum formează cuprinsul istoriei nouă.

Cursuri de istoria universală

Cursuri însemnate de istoria universală aparțin pînă acum aproape numai Nemților. Un șir întreg de lucrări nemțești de acest feliu se începe încă din seculul trecut. Dar cu deosebire literatura nemțască de astă-zi e bogată prin lucrări de feliul acesta. Ințălegem că aceste de astă-zi sunt mai principale pentru noi, pentru că ele reprezintă un tot complect de cercetări speciale în diferitele părți a cuprinsului colosal al istoriei universale. Din aceste cursuri, cel a lui Rottek, Schlosser[18]), și Bekker (acest din urmă prelucrat din nou de V. Müller) în Germania și la noi s'au bucurat și se bucură încă în parte de un mare renume; dar mai am putea zice, că cea mai bună sau cel puțin cea mai complectă și mai nouă este: *„istoria universală“* de *G. Veber* (în 15 tonuri), ce a început să iasă la lumină în întîia ediție din 1859 și dusă acum pînă la cel din urmă timp (pînă în anul 1880). In limba nemțască în timpul present a eșit o nouă ediție corectată a acestei istorii, tradusă și în limba rusască de *Andreev.* Cît să atinge de *«Istoria universală»* (Weltgeschichte) a renumitului *Leopold Ranke,* apoi această lucrare, însemnată prin tiparul unei rari originalități, din

---

18). Există și traducerea în limba rusască de *Cernâșevschiĭ* și de V. *Zeițev* (a 2-a ediție S. Petersb. 1871).

cauza morței autorului, nu este terminată, și cea din urmă parte a ei (a șaptea) se termină cu începutul secolului al XVII-lea. Iar din «istoriile universale», compuse nu de unul, dar de mai mulți autori, și fiind prin urmare, mai degrabă niște colecții de producțiuni speciale, cea mai bună din ele este: «*Algemeine Geschichte* in Einzeldarstellungen» ce se editează sub redacția lui *Onken*. Dar deși în cuprinsul acestei colecțiuni întră multe lucrări însemnate, ce aparțin penei unor cunoscuți specialiști, totuși ea, ca rezultat a unei munci de multe persoane, iar nu de una singură, sufere în asemenea caz de un neajuns neevitabil de lipsa unei intregimi și unități necesare precum și de neproporționalitatea diferitelor părți ale sale, fiind-că părțile ce o compun să deosebesc mult una de alta după caracter, calitate și chiar întindere [19]). Francejiĭ n'au nici decum un curs însămnat de istoria universală, afară numai, dacă este să socotim cursul îndeajuns de superficial și scurt (în două tomuri) a lui *Prevost Paradol* («Essai sur l'histoire universelle», 1865), «Histoire universelle» de Duruy și «Cours complect d'histoire» ce aparține penei cîtor-va persoane sub redacția generală a lui G. Monod [20]), curs compus conform programei de învățămînt prin gimnaziĭ, licee etc.

Ce e drept belgianul *Laurent*, a întreprins în limba franceză o așa feliu de lucrare intitulată «Etudes sur l'histoire de l'humanité», dar avînd în vedere scopuri polemice în luptă cu clericiĭ, i-a răpit caracterul strict științific însemnatei sale lucrări. In sfîrșit în literatura

---

19). Putem să arătăm încă ediția intreprinsă de librarul Pertes în Gota: „Handbücher der Geschichte“, Handbücher der alten Geschichte, dar și această serie îi departe de a fi complectă.

20). Redactorul celei mai bune reviste istorice în timpul de față „Revue historique“.

italiană a apărut în aniĭ de la 50 *Cantu* cu lucrarea sa «Storia universale», tradusă în limba franceză și care a avut un oare-care renume și la noi în Rusia, dar această lucrare îi mai mult estetică decît științifică.

La noi în limba rusască sunt multe manuale de istoria universală, dar pînă acum n'avem nici un manual rusesc original, fiind-că toate cărțile de istoria universală cunoscute sunt sau simplu traduceri din limba nemțască sau compuse după modelele nemțești. De sigur că literatura noastră istorică în general va fi mult timp încă în dependență de cercetările istorice nemțești, care după bogăție, variațiune și profunditate au întrecut cu mult lucrările istorice ale Francejilor și Englejilor, cu atîta mai mult, că chiar niște cercetări speciale independente în diferite chestiuni ale istoriei universale la noi sunt foarte puține. Dar a venit timpul acum, ca să avem și noi o carte rusască îndependentă a studiului istoriei universale. Expunerea de față este o încercare de *un atare curs de învățămînt rusesc* de istoria universală. Independența lui va consta de sigur nu în *descoperirea* oare-căror fenomene și părți nouă ale vieței trecute, nu în *originalitatea* cercetărei acum a celor cunoscute, dar cu *deosebire în punctul de privire rusesc* asupra întregului trecut a istoriei universale, în clasificația, alegerea, planul și apreciarea evenementelor conform cu această privire rusască.

V. Buțureanu

Cîte-va observațiunĭ asupra furfuroluluĭ.

(Urmare).

In cursul anuluĭ trecut am avut ocaziunea de a analiza maĭ multe eșantilioane de alcoolurĭ colorate în galbăn-brun și am constatat maĭ întăĭ că, ele sunt colorate cu caramel (zahar ars), apoĭ că conțin cantitățĭ marĭ de furfurol, și că proporțiunea furfuroluluĭ creștea cu cantitatea de zahar ars, întrebuințată pentru a le colora. Aceasta m'a făcut a crede, că cantitatea mare de furfurol ce conțineaŭ acele alcoolurĭ este datorită carameluluĭ; și atuncĭ raportîndu-mă la observația luĭ Völckel, am întreprins maĭ multe experiențe de distilare uscată a zaharuluĭ, din care am rămas convins, că prin distilarea zaharuluĭ și chiar numaĭ în operația preparăriĭ zaharuluĭ ars, se formează o mare cantitate de furfurol. Experiențele definitive aŭ fost făcute în două modurĭ: maĭ întăĭ s'a distilat complect zaharul și s'a determinat cantitatea de furfurol produsă, și apoĭ s'a făcut o operație încălzindu-se zaharul numaĭ pînă ce se colorează, evitînd carbonizarea.

Iată cum s'aŭ condus aceste operațiunĭ și ce rezultate s'aŭ găsit:

Intr'o retortă tubulată s'a întrodus 10 gr. zahar, și în tubulura retorteĭ s'a fixat cu ajutorul unuĭ dop de plută, un tub de brom, în care se afla apă distilată. Gîtul retorteĭ era pus în comunicație cu un balon condensator răcit. S'a încălzit retorta astfeliŭ ca descompunerea să se facă în mod brusc; vaporiĭ abondențĭ albĭ-gălbiĭ cariĭ s'aŭ dezvoltat aŭ fost condensațĭ împreună cu vaporiĭ de apă provenițĭ din descompunerea zaharuluĭ, dînd un

licid galbăn; cînd a început carbonizarea, s'a lasat să cadă încetul cu încetul apă din tubul de brom şi ast-feliŭ s'a putut condensa aproape totalitatea furfuroluluĭ împreună cu vaporiĭ de apă, iar în retortă a rămas un cărbune poros, în care nu s'a găsit decît urme de furfurol.

Licidul distilat a fost adus prin adăogirea de alcool absolut ca să aibă 50% alcool, şi s'a obţinut ast-feliŭ 540 cc.

Acest licid a fost supus la reacţiunea cu acetatul de anilină şi comparat la *Colorimetru* cu o soluţie tip de furfurol ce conţinea 0 gr. 2 la litru saŭ 1 cc. 0 gr. 0002. Operaţiunea a fost făcută asupra 10 cc. de licid la care s'a adaos 0 cc. 5 anilină şi 2 cc. acid acetic cristalizabil. Licorile colorate în roş provenind din licidul distilat şi disoluţia de furfurol tip, aŭ fost comparate la colorimetru şi s'a găsit că, pentru o colonă dc 5 mm. a licoreĭ de furfurol tip a trebuit numaĭ 3 mm. 5 de licid distilat. Deci licoarea provenind din distilarea zaharuluĭ conţine de $\frac{5}{3\ 5}=1.43$ orĭ atît furfurol cît licoarea tip. Atuncĭ: în 540 cc. licoare tip sunt: 0 gr. 0002×540= 0 gr. 108 furfurol, decĭ în 540 cc. licid provenind din distilarea a 10 gr. zahar există: 0 gr. 108×1.43= 0 gr. 1545 furfurol. Şi prin urmare din distilarea a 1 kilogr. de zahar s'ar obţine 15 gr. 45 furfurol.

In a doua operaţie s'a procedat ca şi în cazul precedent, cu deosebire că nu s'a încălzit zaharul de cît pînă aproape de carbonizare, adaogîndu-se apă şi distilîndu-se de maĭ multe orĭ. Licidul obţinut a fost adus la 50% prin adaugire de alcool absolut, ceia ce a dat 275 cc. asupra cărora s'a procedat ca şi în cazul precedent: s'a găsit raportul: $\frac{5}{7}=0.714$. Decĭ în 275 cc. licoare tip se află: 0.0002×275=0 gr. 0550. In 275 cc. licid distilat saŭ, din 10 gr. zahar vom ave: 0 gr. 055×0.714=0 gr. 0392 şi prin urmare din 1 kilogr. zahar distilat în asemenea condiţiĭ vom capata 3 gr. 93 furfurol.

Din experienţele precedente rezultă destul de clar că: în toate substanţele alimentare care conţin materiĭ amilacee saŭ zaharoase şi care aŭ fost supuse uneĭ torefacţiunĭ, trebue să găsim furfurol. Incercările făcute aŭ confirmat pe deplin aceasta. Aşa s'a găsit că:

La 1 kilo *coajă de cozonac* există: 0 gr. 134 furfurol

La 1 kilo *Franck-Kaffe* (pachet cilindric) 0.166 furfurol
» 1 » » » (cutie dreptunghiulară) 0.480 »
» 1 » » » *Weinreb & Fehr* Iași 0.125 »
» 1 » *Chocolat des menages Rolibet & C-nie* à Arenaud Suisse există 0 gr. 023 furfurol.

Alcooluri colorate cu zahar ars:

No. 1	Furfurol	la	litru	0 gr. 115
» 2	»	»	»	0.177
» 3	»	»	»	0.600
» 5	»	»	»	0.275
» 7	»	»	»	0.200
» 10	»	»	»	0.140
» 14	»	»	»	0. 750
» 17	»	»	»	0.375

Bitter Alesandriu conține 0 gr. 43 furfurol la litru.

Examinîndu-se și un mare număr de alcoolurĭ necolorate cu caramel, s'a găsit că majoritatea conține cantitățĭ așa de marĭ de furfurol, încît întrebuințarea lor să fie daunătoare sănătățiĭ publice. In ce privește origina furfuroluluĭ în aceste alcoolurĭ, se știe că la noĭ în velnițe, produsele rezultate din fermentarea popușoiuluĭ, sunt distilate în aparate cu totul primitive, sub influența directă a focului. Am vĕzut însă că, prin încălzirea materiilor zăhăroase cu acizĭ și în cazul ce ne ocupă, cu acid lactic și acetic, care se găsesc printre produsele de fermentare, se formează furfurol, așa că cu cît temperatura la care se face această încălzire va fi maĭ înaltă, cu atît se va produce maĭ mult furfurol. Apoĭ de multe orĭ, transformarea materiilor feculente în materiĭ zăhăroase făcîndu-se prin ajutorul acizilor și maĭ ales a aciduluĭ sulfuric, ușor putem vede origina furfuroluluĭ în alcoolurile provenite din fermentarea și distilarea unor asemenĭ licide. De aceia furfurolul nu se găsește nicĭ odată în alcoolurile distilate prin vaporĭ, saŭ în productele volatile ce distilează în primul loc și care nu pot fi date în consumație din cauza aldehidelor și altor impurităţĭ ce conțin, dar în tot-deauna în rachiurile ce se consumă zilnic, ceia ce constitue adevăratul pericol.

Pentru a ne face o ideie de efectele fiziologice ale furfuroluluĭ asupra organismuluĭ, ne vom raporta maĭ ales la experien-

ţele făcute de *Laborde* şi *Magnan* precum şi acele ale luĭ *Lépine* [1]) din care se vede că injecţiunea furfuroluluĭ la animale micĭ precum cobaĭ, cînĭ etc. provoacă încetarea respiraţiuneĭ, face bătăile inimeĭ micĭ şi accelerate şi apoĭ aduce moarte după 10 minute. Aceasta pentru o doză de la 0 gr. 08 furfurol în sus pe kilogram de animal. O acţiune analoagă se produce şi asupra omuluĭ care întroduce în mod regulat în fie-care zi o cantitate mică de furfurol împreună cu rachiul ce bea; aceste efecte adaose la acele produse de alcoolurile superioare şi aldehide, aduc fără îndoială intoxicaţiunea numită alcoolică ce se termină cele maĭ de multe orĭ cu *nebunia*, dacă nu cu moarte.

Pentru a ne face ideie de cantităţile de furfurol ce se găsesc în rachiurile consumate în ţară, voiŭ spune că: din 150 eşantilioane analizate, s'aŭ găsit 22 eşantilioane conţinînd de la: 0 gr. 02—0 gr. 09 furfurol la litru, 78 conţinînd de la 0 gr. 01—0 gr. 02 şi restul de 50 eşantilioane conţinînd maĭ puţin de 0 gr. 01 furfurol la litru.

Dacă vom considera cele-l'alte bĕuturĭ alcoolice precum rom, cognac, ţuică, vom găsi cantităţĭ destul de marĭ de furfurol, maĭ ales în rom şi ţuică, cu atît maĭ mult că romul în general e colorat cu zahar ars, iar ţuica fiind distilată în aparate primitive trebue să conţină numaĭ decît cantităţĭ marĭ de furfurol. Din 17 eşantilioane de romurĭ analizate, 8 conţineaŭ maĭ puţin de 0 gr. 01 furfurol la litru, pe cînd la unele din cele-l'alte s'a găsit pînă la 0 gr. 1 furfurol la litru. Ţuica de la Fraţiĭ Jilescu din Ploeştĭ, conţine 0 gr. 11 furfurol la litru.

Din cele precedente rezultă că prezenţa furfuroluluĭ în alcoolurĭ precum şi în alte substanţe alimentare constituind un pericol pentru sănătatea publică, trebue a ne feri să uzăm de asemenea producte, căutînd saŭ a le întrebuinţa cît maĭ rar, saŭ a cerceta puritatea lor.

---

1). Comptes Rendus de la Societé de Biologie 8 Juillet 1887 No. 26.

A. D. Xenopol

IDEIA UNIREI

Se pretinde de unii scriitorĭ romînĭ, că ideia unireĭ poporuluĭ lor în un singur stat ar fi aproape tot atît de veche ca și închegarea viețeĭ lor pol tice. Eĭ nu lipsesc a invoca în sprijinul acesteĭ părerĭ numele cele marĭ ale istorieĭ noastre: Mircea, Stefan și Mihaiŭ. In asemene susţinerĭ se poate constata numaĭ o tendință foarte lăudabilă, de a se da ideilor mîntuitoare ale poporuluĭ nostru o adîncă rădăcină istorică, dar care de altfeliŭ nu are nimica a face cu adevărul. Despre Mircea știm atîta că el a prins pe Iuga al II-lea domnul Moldoveĭ și aŭ ajutat frateluĭ acestuia, Alexandru cel Bun, a lua coroana eĭ. De la sprijinirea însă a uneĭ rude, pentru a ajunge la tronul uneĭ țărĭ vecine, pănă la ideea unireĭ cu acea țară este încă foarte departe. Stefan cel Mare știm că a scos pe Radu cel Frumos din Muntenia; ceia ce dovedește învederat că ideea unireĭ era peste putință chiar de conceput pe atuncĭ, este tocmaĭ împrejurarea că el, în loc de a pune Muntenia sub coroana luĭ, o dă unuĭ partizan al său de acolo, Laiot Basarab. Și nu doar că i-ar fi lipsit dorința de a o încorpora, dovadă că atuncĭ cînd a putut, a rupt din ea ţinutul Putnei pe care-l încorporă Moldoveĭ; dar el se temea a arăta o asemene tendință spre a nu trezi o împrotivire în contra luĭ a întregeĭ țărĭ, care nu vroia să fie încorporată în Moldova, de oare-ce atare încorporare ar fi privit-o nu ca unire, ci ca o cucerire. Mihaiŭ Viteazul, de și de fapt realizază întrolocarea celor treĭ țărĭ romîne: Muntenia, Ardealul și Moldova sub stăpînirea luĭ, nu întreprinsese atare izbînzĭ cu scopul de a uni poporul romîn în un singur corp, ci împins numaĭ de nevoia de a scăpa de dușmaniĭ săĭ, ce se în-

cuibase în Ardeal întăiŭ, în Moldova apoĭ. El vroia să cuceriască chiar și Polonia pentru a stîrpi izvorul de unde se alimenta necontenita reîmprospătare a dușmăniilor pornite asupra luĭ. Cea maĭ vie dovadă că Mihaiŭ Viteazul nu au tins prin cuceririle luĭ la unirea poporuluĭ romîn, este împrejurarea că el nu se bazază pe elementul romănesc, nicĭ în Muntenia nicĭ în Transilvania, spre a-șĭ întemeia puterea, ci în cea d'întăiŭ pe mercenarĭ străinĭ, jărtfind pe țăranĭ nevoieĭ sale de banĭ, în a doua pe Ungurĭ, răspingînd pe Rominĭ. Totușĭ Mihaiŭ Viteazul, de și n'a fost îmboldit de ideia unireĭ, în răsboinicile sale întreprinderĭ, are un merit foarte mare pentru atare ideie, acela de a fi pus cadrul eĭ exterior, și de a fi arătat nouă urmașilor pînza ce trebuie umplută cu mărețul tablou. Și apoĭ e curioz de a deduce ideia unireĭ din răsboaie între țările surorĭ. Intre unire, rezultatul uneĭ îmboldirĭ lăuntrice și voluntare, și cucerire, acel al siluireĭ exterioare, este deosebire cît ceriul de pămînt. De altfeliŭ nu înțălegem pentru ce nu s'ar atribui aceiașĭ ideie și luĭ Ioan Vodă cel Cumplit, care pusese pentru un moment mîna pe Muntenia în lupta luĭ cu Petru Schiopul, ba chiar unuĭ principe străin, luĭ Iacob Eraclide Despotul, care căutase a aduce și el coroana Munteniеĭ pe capul său alăturea cu aceia a Moldoveĭ și încă nu prin cucerire și prin o răscoală a boierilor muntenĭ, decĭ prin o mișcare internă, care putea să înfățoșeze maĭ pe deplin o tendință cătră unire. Toate aceste însă sunt numaĭ aparențĭ ; o mișcare cătră unirea politică nu se putea face în un timp în care Romîniĭ erau cu totul lipsițĭ de unire intelectuală.

Cel întăiŭ pas în această direcție fu făcut cu introducerea limbeĭ romîne în biserică, începînd mijlocul său firesc de rostire a servi și de organ pentru cugetarea sa maĭ cultă, reflexivă. Inflorirea literară ce fu o urmare neapărată a acestuĭ fericit evenement, aduse chiar în conștiința poporuluĭ romîn cele d'întâĭ ideĭ relative la originea, la neamul și la unitatea luĭ etnică, și Miron Costin, marele cronicar al Moldoveĭ, proclamă pentru prima oară însămnatul adevăr că «Moldoveniĭ, Munteniĭ și Ardeleniĭ toțĭ de un neam sunt, romănesc» că alcătuiesc decĭ una și aceiașĭ unitate națională. Pe lîngă ideia unireĭ și odată cu ea apăruse celelalte două marĭ ideĭ pe care se razimă întreaga dezvoltare a poporuluĭ romîn : originea luĭ romană, pîrghia cea maĭ puternică a

civilizăreĭ sale și acea a stăruințeĭ sale în Dacia traiană, sprijinul cel maĭ puterric al Romînilor de peste munțĭ, în lupta lor cu Ungurii. De îndată ce atarĭ ideĭ luară naștere în mintea poporuluĭ romîn, se zămisli în el și odrasla unitățeĭ politice, care aștepta numaĭ momentul favorabil pentru a se desvolta și ea ca un arbore trainic.

De și curentul născut în țările dunărene trebui să scadă în puterile luĭ prin împlîntarea grecismuluĭ în mintea românească, totușĭ indirect, prin reacțiunea cultureĭ naționale contra celeĭ străine, ascuțindu-se dorința după o viață liberă și demnă, se întări această direcțiune ; și prin lățirea în ascuns a fonduluĭ comun de cugetare românească, se consolidà baza pe care se hultuise ideia unireĭ.

Un nou avînt trebuia să dobîndească atare ideie prin a doua înflorire a gîndireĭ romîneștĭ la cugetătoriĭ Ardealuluĭ. Eĭ reluară la cercetat, și în chip maĭ temeinic de cît scriitoriĭ moldovenĭ și muntenĭ aĭ veacului al XVI-lea, cele treĭ ideĭ marĭ generătoare ale avîntuluĭ cultural al poporuluĭ romîn, le răspîndiră maĭ întins și le făcură să pătrundă maĭ adinc în conștiința luĭ; de atuncĭ ele deveniră la toțĭ Romîniĭ culțĭ un crez național, și treziră în fundul sufletuluĭ lor un vis măreț, o țintă a viețeĭ, întrolocarea tuturor Romînilor și într'o unitate politică, după cum erau unițĭ prin gîndirĭ și simțirĭ comune.

Pe lîngă această țintă a căreia realizare trebuia să fie îndepartată, tocmaĭ din pricina mărimeĭ eĭ, ideia unireĭ îmbracă însă și o formă maĭ răstrînsă, mărginită de-ocamdată la cele două țărĭ maĭ libere romîne : Moldova și Muntenia. Aicĭ se adăugea pe lîngă unitatea neamuluĭ, și comunitatea de gîndirĭ născute din o soartă comună, repercutate tot dea-una de ecoul celeĭ-lalte țărĭ, un paralelismŭ în desvoltare, așa de deplin în cît încetează de a maĭ fi datorit joculuĭ întîmplăreĭ, și devine productul acelorașĭ puterĭ, care împingeaŭ din lăuntru în atară fenomenele istorieĭ.

Inceputul soarteĭ comune a vlăstarilor romîne din Moldova și Muntenia, cade la însuș descălecarea, care împinsese pe o parte din poporul romîn, a eși din țară de baștină a naționalitățeĭ luĭ, cetatea carpatină și a se revărsa cătră văile roditoare a le Nistruluĭ și Dunăreĭ. Pornite ca niște rîurĭ dătătoare de viață pentru

cîmpiile ce veniră să rodească, ambele ramurĭ ale poporuluĭ romîn trebuiau să deie naștere, în ambele țărĭ născute din a lor răspîndire, uneĭ istoriĭ în mare parte asămănătoare: aceleașĭ zile de fericire și răstriște, aceleașĭ înriurirĭ exterioare care hotărîră în mare parte mersul desvoltăreĭ lor. Mircea și Stefan, Ioan cel Cumplit și Mihaiŭ Viteazul, Mateiŭ Basarab și Vasile Lupu, Brăncovanu și Cantemir, Gh. Lazăr și Gh. Asaki, și apoĭ maĭ încoace răstrîngerea tot maĭ mult a firelor comune, pînă ce se contopesc ambele țărĭ în un corp unitar. Toate aceste împrejurărĭ îșĭ găsesc explicarea în faptul că era istoria aceluiașĭ popor, așăzat în acelaș mediu geografic, și împărțit numaĭ din întîmplare în două state deosebite. Intîmplătoare nu este asămănarea, ci desbinarea lor; de aceia și trebuiau să sfîrșască ele prin unire, menirea lor din vechi, de atuncĭ de cînd pornise ambele pîrăe din creștetul Carpaților, pentru a da în valea roditoare naștere unuĭ riu mare, plin și unic. Forma de astă-zĭ a statuluĭ romîn liber a fost determinată de descălecare, precum unirea maĭ îndepărtată a întreguluĭ neam va avea de pricină comunitatea luĭ de rasă și de originine. Unirea Moldoveĭ și a Munteniеĭ are în ultima analiză o cauză geografică, precum acea maĭ îndepărtată a întreguluĭ neam va fi datorită identitățeĭ luĭ etnografice, căcĭ natura a hotărît tot deauna formele create de mintea omenească.

Cu cît se înaintau vremurile, cu cît se strica maĭ rău soarta poporuluĭ romîn, cu cît se ascuțiau suferințele luĭ prin afundarea tot maĭ adîncă în noianul încălcărilor; cu atîta apărea maĭ în față identitatea intereselor luĭ; cu atîta el se convingea maĭ tare că protestările trebuiaŭ să fie aceleașĭ, spre a avea maĭ puternic efect; cu atîta el învăța a prețui unirea puterilor sale, spre a eși din prăpastia în care era cufundat. După sforțările comune spre a scăpa din apăsarea turcească, acele încercate spre a răspinge de pe capul său copleșirea grecească; și cînd veni ciasul mîntuireĭ cu revoluția din 1821, ea porni în contra Grecilor în ambele țărĭ deodată, căcĭ ambele aveau interesul identic de a nu cădea în peire pentru o cauză ce le era străină. Cînd fură să se reîntroducă domniĭ pămîntenĭ, din ambele țărĭ plecară deputățiĭ și tînguirĭ la Constantinopole și cînd cererea le fu încuviințată ambele se bucurară de izbînda lor. De atuncĭ încoace istoria amînduror provinciĭ romîne reproduce acelaș mers, atît politic cît și cultural, și

o deosebire nu se maĭ poate întîlni de cît în nuanţele faptelor sau în personalitatea oamenilor ce le îndeplinesc.

Este în natura omuluĭ ca faptele să se cristaliseze în ideĭ, şi un fapt care era oare cum în aer, care încunjura pe toată lumea cu puterea evidenţeĭ, trebuia de la o vreme să şĭ găsească un răsunet intelectual. Nevoia cea firească şi naturală a unireĭ trebuia să-şĭ afle şi rostirea eĭ teoretică. In care minte se aprinse pentru prima oară această scînteie, nu se maĭ poate lămuri astă-zĭ, ca toate întrebările asupra începuturilor. Pe la 1830 unirea îşĭ găsia un resunet poetic în strofele luĭ Iancu Văcărescu adresate Milcovuluĭ, în care ocărăşte pe acel pirău pentru despărţirea fraţilor.

O corespondenţă din Bucureştĭ din 1834 spune că ideia unireĭ preocupa pe atuncĭ toate spiritele; dar Ruşiĭ fiind stăpîniĭ principatelor, niminea nu îndrăznea să o propună, cînd de odată şi pe neaşteptate însuş Ruşiĭ o chiamă la lumină.

«Ideia uneĭ întrunirĭ a celor două principate în un mare ducat al Dacieĭ, ne spune acea corespondenţă a unuĭ Moldovan aflător în Bucureştĭ, nu numaĭ că nu a rămas necunoscută Ruşilor, dar a primit chiar nu de mult oare-care încurajare din partea lor. O instrucţie comunicată de dl. Minziaki comitetuluĭ reformelor şi care trata despre dispoziţiile şi principiile generale de stabilit în regulament, arăta cu putere foloasele şi urmările priincioase care ar rezulta pentru ambele principate de la grija ce ele ar lua a răstrînge din ce în ce maĭ mult legăturile care le unesc, aşa ca să nu facă, pe cît ar putea decît o singură naţiune. Unul din comisarĭ, dl. Catargiu (visternicul Iordache Catargiu comisar moldovan) luâ act de atare recomendare pentru a propune unirea ambelor provinciĭ sub o singură ocîrmuire. Atare propunere adoptată de întreg comitetul, şi agreată de generalul Kissileff şi de dl. Minziaki fu trimisă la Petersburg. Ea reveni de acolo cu invitare de a-ĭ da urmare, şi comisiunea să se ocupe cu a eĭ redactare, cînd dl. Catargiu ceru ca, pêntru a înlătura orĭ-ce gelozie, să se adaugă clauzula că principele ce ar fi să se institue, pentru a ocîrmui noul stat, să nu aparţină uneia din cele treĭ marĭ puterĭ încunjurătoare. Dl. Catargiu atribui acesteĭ propunerĭ părăsirea în care fu de atuncĭ lăsat proiectul unireĭ. De acolo înainte nu se maĭ vorbi de el, sau că Rusia să fi văzut, în modul cum

a fost primit, un scop protivnic, sau că clauzele ce vroia a se adăuga dădeau de greş oare-care speranţă de ambiţie personală. Creaţiunea unuĭ mare ducat al Dacieĭ, urmează corespondenţa maĭ departe, mi-a părut a fi aicĭ (în Bucureştĭ) rostirea dorinţeĭ celeĭ maĭ obşteştĭ a acesteĭ ţărĭ. M'am pus în Iaşĭ în legătură cu tot a se putea întîlni ca oamenĭ ce luau o parte la trebĭ, şi cu toţiĭ, fără nicĭ o provocare din parte-mĭ, îmĭ rostiau aceiaşĭ dorinţă. La ideia unireĭ celor două provinciĭ se adauge aceia de a remite ocîrmuirea unuĭ principe străin. Şi aceasta este o dorinţă generală, chiar la aceĭ ce ar avea un interes ca să fie altfeliŭ. Beizadea Ghica îmĭ spunea : tatăl mieu a fost gospodar, moşul meu se află acuma ; cu toate aceste nu sunt jărtfe pe care nu le aş face, pentru a procura ţareĭ mele cele două singure baze de existenţă care să-ĭ poată învoi speranţa uneĭ statorniciĭ oare-care: intrunirea celor două principate şi rîdicarea unnĭ principe străin. Marele vornic Filipescu îmĭ spunea că ar primi cu lacrimĭ de recunoştinţă orĭ-ce principe străin, fie cine a fi: în sfîrşit dorinţa de a videa sau Dacia, sau chiar principatele în starea lor de astă-zĭ, subtrase de la proteguirea excluzivă şi imperioasă a uneĭ singure curţĭ şi pusă sub acea a marilor puterĭ europene, această dorinţă de lung timp manifestată, mi-a fost de aseminea de maĭ multe orĭ repetată atît la Iaşĭ cît şi la Bucureştĭ, şi realizarea eĭ este considerată că trebuind să îndeplinească opera de regenerare a acestorĭ ţărĭ». Tot pe atuncĭ ideia unireĭ ţărilor dunărene găsia un răsunet şi în o pană străină care scriea o broşură asupra acesteĭ chestiunĭ, căutind să dovedească de ce importanţă este Moldo-Valachia în afacerile Orientuluĭ şi rezumînd cercetările făcute prin următoarele cuvinte : «In scurt Turcia, dacă ar gîndi cu maturitate, ar găsi că poate să se lipsască de neînsemnatul tribut pe care i-l oferă aceste ţărĭ, pentru a videa siguranţa în a eĭ împărăţie. Austria va eşi din apatia eĭ pentru integritatea teritoriuluĭ eĭ, iar Anglia şi Franţa pentru interesul civilizaţieĭ şi al comerciuluĭ lor vor executa proiectul unuĭ regat moldo-valach care s'ar împăca cu a lor interese, cu onoarea şi demnitatea lor şi a păceĭ Orientuluĭ».

Corespondenţa reprodusă aice ne arată că de îndată ce ideia unireĭ întrase pe calea reflexivă, ea se limpezise şi dăduse naştere la corolare neapărate pentru a deveni într'adevăr pîrghie a pro-

gresuluĭ. Intăĭ adaosul cătră ea a principeluĭ străin din o dinastie europeană. Şi să nu ne mirăm că Romîniĭ, abia mîntuiţĭ de domnitorĭ străinĭ, iar sub de aceştia vroiau să'şĭ plece capul. Era o deosebire uriaşă între principele străin, aşa cum el era cerut acuma, membru al uneĭ case domnitoare europene care putea să deie coroaneĭ româneştĭ vază şi sprijin la vreme de nevoie, şi atirdisitoriĭ grecĭ, slugĭ ascultătoare ale tiranieĭ turceştĭ. Apoĭ Romîniĭ ştiau prea bine că o stabilitate era peste putinţă cu domniĭ naţionalĭ, întru cît ne maĭ existînd o stîrpe domnitoare, toţĭ boeriĭ puteau să aspire la domnie, şi atare năzuinţă trebuia să arunce vecînic ţările lor în frămîntările şi frigurile schimbărilor de domnie. In contra uneĭ atare stărĭ periculoase nu rămînea însă altă scapare decît dinastia de origină străină. Dar atare cerere a principeluĭ străin era încunjurată ea însuş cu garanţiĭ, pentru a nu face din statul romîn un vasal al puterilor imediat interesate şi de aice clauzula că el să nu poată aparţinea caselor celor treĭ monarhiĭ mărginaşe ale ţărilor romîne. Atare clauzulă răci îndată pe Ruşĭ despre ideia unireĭ Romînilor, de oare-ce eĭ dacă vroise contopirea lor, o făcuse numaĭ în scopul de a-ĭ supune unuĭ principe din neamul rusesc.

A doua cerinţă care trebuia prin îndeplinirea eĭ să vină a încununa opera unireĭ, era scoaterea statuluĭ romîn de sub protectoratul rusesc, care se arătase atît de îngreuietor şi de absorbant, şi punerea acestuĭ stat sub scutul tuturor puterilor europene. Observăm că de şi se agitau atare chestiunĭ de interes naţional printre boierimea timpuluĭ, nu se vede nicĭ o rostire în privirea schimbăreĭ şi a constituţieĭ lăuntrice, a desfiinţăreĭ privelegiilor şi a introducereĭ ideeĭ dreptăţeĭ în un organismu social, care era tocmaĭ tăgăduirea eĭ cea maĭ făţişă. Atare ideie era să fie adaosă de generaţia următoare, cea din 1848, la opera de regenerare a poporuluĭ romîn, şi apoĭ toate aceste cerinţĭ fiind consfinţite prin noua organizare dată de congresul de Paris ţărilor romîne, se introduse în ele o viaţă nouă, bazată pe elementele adevăratuluĭ progres: naţionalismu şi egalitate.

Să ne întoarcem însă la ideia unireĭ.

De şi Ruşiĭ părăsise cum am văzut ideia unireĭ deplină a ţărilor romîne, aşa cum fusese propusă de Iordache Catargiu, eĭ introduc în regulamentul organic ideia lor primordială a răstrîngereĭ

vieţeĭ comune a poporuluĭ din ambele principate, şi legiuirea rusască după ce pune ca principiu în art. 425 că: «originea, religia, obiceiurile şi asămănarea limbeĭ locuitorilor ambelor principate conţin elementele uneĭ unirĭ intime, care a fost întîrziată şi împiedecată prin împrejurărĭ întîmplătoare şi de a doua mînă, că foloasele şi urmările bine-făcătoare ce ar izvori din întrunirea acestor două popoare nu ar putea fi puse la îndoială; că elementele contopireĭ poporuluĭ moldo-valach sunt chiar puse în acest regulament prin asămănarea administraţieĭ ambelor ţărĭ» — după ce, zicem, regulamentul pusese acest principiu, în art. 426 el întemeiază pe dînsul nevoia instituireĭ uneĭ «comisiunĭ mixte din partea guvernuluĭ ambelor principate, cu menirea a preface într'un singur trup legile moldo-valace, identitatea legislaţieĭ fiind unul din mijloacele cele maĭ potrivite, pentru a aduce la împlinire această unire morală».

Ambele ramificărĭ ale ideieĭ unireĭ neamuluĭ romănesc deveniră de acolo înainte nişte puternicĭ ridicătorĭ aĭ vieţeĭ sale morale. Substratul lor, comunitatea de simţirĭ, cugetărĭ şi interese se lăţi tot maĭ mult, prin desvoltarea uneĭ producţiĭ literare şi naţionale, care făcea să tresară în întregul corp struna atinsă în o parte a luĭ. Foile periodice întemeiete, în principate întăĭ în 1829, apoĭ în Ardeal în 1839, deveniră organele de transmitere grabnică şi întinsă a tuturor gîndirilor încolţite în orĭ-ce ungher al ţărilor romîne. Creaţiunile poeţilor, discursurile patriotice, studiile istorice, într'un cuvînt întregul val de gîndirĭ referitoare la trezirea şi slăvirea naţiuneĭ, născute ele orĭ-unde, erau de îndată reproduse de gazetele surorĭ, aşa că toţĭ Romîniĭ din toate părţile se bucurau şi-şĭ încălziau sufletul la razele bine-făcătoare ale soareluĭ naţional. Romîniĭ începură a simţi că pe lîngă viaţa colţuluĭ lor de pămînt maĭ era şi viaţa întreguluĭ.

Pe lîngă această lăţire a cultureĭ naţionale care apropia pe toţĭ Romîniĭ uniĭ de alţiĭ, fapte speciale răstrîngeau tot maĭ mult pe acele două ramurĭ ale lor care trebuiau să se uniască maĭ întăiŭ într'un singur mănunchiŭ. Aşa la căderea luĭ Alexandru Ghica din tronul Munteniei, în 1842, maĭ mulţĭ boerĭ muntenĭ trimit pe Ioan Ghica la domnul Moldoveĭ, spre a-ĭ oferi şi coroana Munteniei, gîndindu-se ast-feliŭ a realiza unirea cea mult dorită. Nu era încă timpul de a se indeplini aseminea ideie şi maĭ trebuiau

încă pregătite minţile pentru ca unirea să devină o pornire a popoarelor şi nu făptuirea cîtor-va individualităţĭ. Domnitorul Munteniei Gheorghe Bibescu face un mare pas spre contopirea intereselor ambelor ţărĭ surorĭ, suprimînd în 1843 vămile dintre ele. Această măsură atît de favorabilă pentru ambele trunchiurĭ ale Romînilor din Muntenia şi Moldova, îĭ făcu să resimtă în interesele lor chiar efectul fericit al înlăturăreĭ uneĭ supărătoare împiedecărĭ. In urma uneĭ aseminea măsurĭ se putu ceti în condiţiile vînzăreĭ vămilor ambelor principate din 1853 următoarele cuvinte mult însămnătoare: »Orĭ unde într'aceste punturĭ se pomeneşte de graniţă, marginĭ sau hotar, se înţălege sub această numire linia încunjurătoare amînduror principatelor». Ast-feliŭ începură Romîniĭ a se deprinde cu *hotarele uneĭ patriĭ comune*, care trecu în curînd de la daraverile comerciale la întreaga viaţă şi toate ale eĭ manifestărĭ. Conform cu atare împrejurărĭ întîlnim în Foia pentru minte din 1843 atribuindu-se de un anomim pricina înapoireĭ Romînilor în faptul că «nicĭ odată Moldova şi cu Muntenia nu au alcătuit o unire între ele, ci au fost vecinicĭ duşmane şi sfişiete chiar în lăuntrul lor prin împărechierile boierilor. Numele Milcovuluĭ, riu cobitor de nenorocirĭ, în loc de a spăla odată păcatele politice ale naţiuneĭ moldo-romîne, astă-zĭ leneş, despărţeşte nu numaĭ trupul în privinţa geografică ci şi politic în toate privinţele». Articolul este însă împiedecat de cenzura austriacă a urma maĭ departe.

Revoluţia din 1848, care aduse în mare fierbere întregul val de gîndirĭ ce se adunase prin lucrarea veacurilor în sufletul poporuluĭ romîn, trebuia să deie o îmboldire mult maĭ vie şi ideieĭ unireĭ şi anume în ambele eĭ forme, atît maĭ răstrînsă a Moldoveĭ cu Muntenia, cît şi maĭ întinsă, a întreguluĭ neam romănesc. Aşa pe cînd Mihaiŭ Cogălniceanu cerea în vestita sa scriere: Dorinţele partizeĭ naţionale din Moldova, ca încununare a tuturor, unirea ţărilor surorĭ, Pruncul romîn a luĭ Constantin Rosetti în apelul său cătră «fraţiĭ nostri din Moldova» spunea că: «Munteanul şi Moldoveanul sunt fraţĭ, o singură naţie. Voĭ fraţilor aţĭ făcut începutul, dar din nenorocire n'aţĭ putut izbuti. Nu e vina voastră: vouă vă rămîne gloria de a fi început, nouă acea de a fi săvîrşit». Şi ideia unireĭ tuturor Romînilor îşĭ găsi un răsunet în revoluţia din 1848, acea mişcare care răscoli toate ideile fundamentale ale poporuluĭ romîn, toate dorinţele luĭ după libertate şi neatîrnare ex-

terioară, dreptate și egalitate lăuntrică și viață comună a întregului neam romănesc. Formularea eĭ cea maĭ lămurită se găsește în o scrisoare a luĭ Neculaĭ Bălcescu în care el expune planul întregeĭ mișcărĭ pe care regenerarea romînă trebuia s'o îndepliniască spre a-șĭ ajunge ținta desăvîrșit, și în care după ce analizază țălul revoluțieĭ din 1821 și acel al mișcăreĭ din 1848, adauge că ar maĭ rămînea de făcut două revoluțiĭ pentru a ajunge capătul dorințelor poporuluĭ romîn, una de unitate și alta de neatîrnare națională. Prin revoluția de unitate el înțălege unirea tuturor Romînilor. «Romănia noastră există, exclamă el cu convingere puternică, și orb e acel ce nu o vede. Ea poate exista sau în folosul Turcieĭ sau în acel al Austrieĭ, după cum una din aceste două puterĭ vor favoriza-o; dar poate exista și în contra lor, de vor vroi s'o împiedice. Maghiariĭ ceĭ luminațĭ nu se opun întru cît vĕd că nu pierd nimica, ba din potrivă cîștigă. Se poate din întîmplare ca revoluția de unitate națională să fie în acelaș timp o revoluție de neatîrnare. Se poate că înainte ca nația noastră să reintre în drepturile eĭ, să se scurgă un veac, un veac în decursul căruia să fim menițĭ a ne răsboi cu Rușiĭ, precum am petrecut zece veacurĭ în lupta cu barbariĭ și patru cu Turciĭ; dar ce este un secol în viața uneĭ națiunĭ»?

Și Bălcescu avea dreptate a închiega în fierbintea luĭ minte atare visurĭ dragĭ și iubite, căcĭ el lucra în Transilvania la împăciuirea Romînilor răsculațĭ, cu Unguriĭ, pentru a se opune cu toțiĭ amenințărilor ruseștĭ. Sub presiunea evenementelor, Unguriĭ se prefăcuse chiar a ceda Romînilor, recunoscîndu-le dreptul de a exista ca naționalitate a parte în Transilvania. Pănă să plece Bălcescu la Romîniĭ din țara Moților, pentru a le propune împăcarea, revoluția ungurească era zdrobită la Villagos de puterile ruseștĭ.

Incă din 1844 se înființase în Paris unde mulțimea de Romînĭ din Moldova și Muntenia căuta învățătură, o societate care avea de scop a sprijini la studiĭ în capitala Franțieĭ pe Romîniĭ din orĭ ce loc. In 1846 societatea îșĭ constitui o bibliotecă prin silințele luĭ Scărlat Varnav, care devine centrul comun de întrunire al tuturor Romînilor. In 1851, însuflețită prin adăugirea emigraților Romînĭ, societatea studenților din Paris publică un ziar intitulat *Junimea romînă* care apare însă numaĭ în decursul a cîtor-va lunĭ din acel an. In prospectul ziaruluĭ redacția spune între altele că

«între talharĭ şi armatele împăratuluĭ Neculaĭ nu e decît o deosebire de număr: din dreptul de apărare naşte principiul solidarităţeĭ între popoarele cu aceiaş soartă. Ast-feliŭ noĭ Romîniĭ care suntem apăsaţĭ de Ruşĭ în Basarabia, de Ruşĭ şi Turcĭ în Moldova şi Muntenia, de Austriacĭ în Bucovina, Transilvania şi Banat, sîntem solidarĭ cu Poloniĭ şi Italieniĭ, care sufăr ca şi noĭ tirania ruso-austriacă». Studenţiĭ cer decĭ neatîrnarea şi unirea tuturor Romînilor şi organizarea adevărateĭ democraţiĭ.

De la acea dată înainte, scrierile care arătaŭ dorinţele Romînilor să înmulţiaŭ pe fie-ce zi, publicate atît de Romînĭ cît şi de străinĭ, maĭ ales Francejiĭ, ce le îmbrăţoşase cauza din curată simpatie, şi aceste scrierĭ publicate parte în broşurĭ, parte în marele organe ale preseĭ europene precum în *le Constitutionnel*, *la Presse*, *les Débats*, le journal *de le Gironde*, *le Siècle*, *le Pays*, *la Revue des deux Mondes*, *Times*, *Vanderer,* puseră în curînd pe întreaga Europă apusană în cunoştinţă despre lucrurĭ cu totul pînă atuncĭ necunoscute de ia: originea, neamul, aspiraţiile Romînilor şi pericolul cărora existenţa lor era expusă.

Cînd veni tratatul de Paris, diplomaţiĭ Apusuluĭ ştiaŭ că pe lîngă chestiunea Orientuluĭ, şi ca o anexă importantă a eĭ, era şi chestiunea Romînilor, şi de aceia eĭ să ocupară de soarta acestuĭ popor în marele act internaţional, căruia datorim existenţa noastră actuală. Iată în ce este însămnată lucrarea revoluţionarilor din 1848.

ALEXANDRU PHILIPPIDE.

Notiţă biografică şi bibliografică asupra luĭ Dimitrie Philippide

In darea de seamă asupra Istorieĭ luĭ *Philippide* (Arhiva, III, 608) regretă dl. Erbiceanu că nu ştie nimic asupra vieţeĭ acestuĭ scriitor. Fiind-că *Philippide* a avut maĭ multe caractere curioaze, anume că a fost un grec filoromîn, că nu s-a îmbogăţit cu furatul, că n-a ajuns boier mare, că a dat ţăreĭ ceva în schimbul adăpostuluĭ pe care l-a primit de la dînsa, apoĭ m-am hotărît să satisfac curiozitatea d-luĭ Erbiceanu şi a celor din lectoriĭ Arhiveĭ care să vor fi interesînd de asemenea nimicurĭ.

Intr'o călătorie făcută în Grecia am cules, în vara anuluĭ 1888, la însuşĭ locul de baştină al familieĭ noastre, următoarele date asupra luĭ *Dimitrie Philippide*, pe care le-am complectat cu cele spuse de *Βρέτος*, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, *μ. b.* Athena, 1857, pag. 345 sqq. Acest barbat, unchiul după frate al bunuluĭ meŭ, s-a născut pe la 1770 în *Μηλιαῖς*, un sat pe muntele Pelion în Tesalia. Era fiul luĭ Philippos Argyriu şi el întîiŭ în familia noastră şi-a luat numele *Philippide.* A învăţat maĭ întîiŭ la şcoala care şi atuncĭ, ca şi astăzĭ, exista la *Μηλιαῖς* susţinută, de baniĭ patrioţilor şi unde eraŭ profesorĭ cîte odată oamenĭ al căror nume a trecut peste marginile satuluĭ lor, precum *Grigorie Constanda* (dintr-o familie înrudită cu cea philippidească), cel care a luat o parte atît de importantă la renaşterea Grecieĭ (vezĭ despre el Bretos op. cit. pag. 290. Doritor de a învăţa maĭ departe, *Dimitrie Philippide* s-a călugărit, schimbîndu-şĭ numele în *Daniel* şi a plecat în Italia, unde să afla deja de maĭ înainte prietenul şi ruda sa *Constanda*. Cît timp va fi stat în Italia, şi unde anume, nu ştim. Pe la 1791 autorul nostru împreună cu *Constanda* eraŭ la Bucureştĭ, unde tipăreaŭ o geografie, la care amîndoĭ colaborase, şi pe

care o dedicaŭ luĭ Potemkin: pe atuncĭ împărăteasa Ecaterina visa cucerirea Constantinopoluluĭ și ceĭ doĭ prietenĭ credeaŭ că servesc cauza Grecilor lingușind pe favoritul țarineĭ. Inșălațĭ în așteptările lor eĭ s-aŭ întors la *Μηλιαῖς*, cu gîndul de a să devota creștereĭ patriotice a tinerimeĭ. Dar numaĭ *Constanda* a persistat în această hotărîre: pînă astăzĭ încă să arată călătoruluĭ scaunul de piatră, de pe care, la umbra unuĭ platan, acest om vorbea copiilor uimițĭ, fără plată, de dimineața pînă noaptea tîrziŭ, despre gloria trecută a Eladeĭ. *Philippide* însă a părăsit îndată patria pentru o nouă călătorie, în care a vizitat Constantinopole, Germania, Parisul, Pisa, oprinduse maĭ mult în aceste de pe urmă două orașe. La 1810, înzestrat cu cunoștințele variate, de care va putea da o idee lectoruluĭ lista operelor sale, și maĭ ales cu un spirit liberal lipsit de egoizmul național al învățaților grecĭ contemporanĭ, cu acel spirit liberal care l-a făcut să apere cauza Romînilor contra Grecilor, să vorbească deja pe la 1816 de o Romînie—și ce însemna Romînia pentru dînsul? Toată Dacia!—într-un timp pe cînd orĭcare alt învățat, Romîn orĭ strein, știa să vorbească numaĭ de o Moldovă și de o Muntenie, *Dimitrie Philippide* s-a întors iar la *Μηλιαῖς*, dar barbaria Turcilor, care de două orĭ pe an numaĭ vizitaŭ satele pentru a strînge birul, însă în acele două rîndurĭ lăsaŭ urme neșterse de o purtare neomenească, l-a silit să să expatrieze pentru totdeauna și însoțit de bunul meŭ, Neculaĭ Philippide, a venit în Moldova, întîiŭ în Bîrlad și apoĭ în Iașĭ. In toată această scurgere de vreme el publicase operele următoare: *Γεωγραφία νεωτερική παρὰ Δανιὴλ Ἱερομονάχου* (în colaborare cu Grigorie Constanda), *ἐν Βιέννῃ* 1791; *Ἡ Λογική, παρὰ Δανιὴλ Ἱερομονάχου τοῦ Φιλιππίδου, ἐν Βιέννῃ* 1801; *Ἐπιτομὴ Ἀστρονομίας συγγραφεῖσα ὑπὸ Λαλὰνδ, μεταφρασθεῖσα παρὰ Δ. Δ. Φιλιππίδου, ἐν Βιέννῃ*, 1803 (la sfîrșit este o tablă cronologică compusă de traducător). In Moldova însă a scris lucrarea sa cea maĭ importantă, pe baza uneĭ îndelungate și conștiincioase cercetărĭ a izvoarelor înseșĭ, *Istoria Romînieĭ* în două tomurĭ, tomul I, despre care a vorbit Dl. Erbiceanu, cu titlul *Ἱστορία τῆς Ρουμουνίας*, și tomul II cu titlul *Γεωγραφικὸν τῆς Ρουμουνίας*, ambele apărute la Lipsca în anul 1816. Această a doua parte a *Istorieĭ Romînieĭ*, rămasă necunoscută D-luĭ Erbiceanu, cuprinde în 223 paginĭ următoarele capitule: a). Poziția Romînieĭ, b). Observațiĭ asupra ca-

lităților climeĭ și ale soluluĭ, c). Diviziunea Romînieĭ, d). Comparație între Ardeal și Elveția, e). Locuitoriĭ Romînieĭ, f). Armeniĭ și Țiganiĭ, g). Solul Romînieĭ, h). Alte observațiĭ asupra soluluĭ, i). Mineralele, j). Animalele și plantele, k). Arboriĭ, l). Animalele selbatice, m) Peștiĭ. n). Apele, o). Subdiviziunile Romînieĭ în districte, p). Districtele Basarabieĭ, q) Districtele Moldoveĭ, r). Districtele agruluĭ romînesc (așa numește el Muntenia), s). Locurile ocupate de Turcĭ (Orșova, Turnul, Giurgiul, Brăila, t). Districtele Banatuluĭ, u). Districtele provinceĭ Ghiula (*Γύλα*: «partea Romînieĭ care să întinde dela Carpațĭ și isvoarele Tiseĭ, unde este și Maramoșul, pînă la Ung și la Murăș»), v). Districtele Ardealuluĭ. Apoĭ urmează un epilog (in loc de prefață) în 17 paginĭ, și tocmaĭ la sfîrșitul volumuluĭ este alipită o materie cu totul alta, anume «Aducerĭ aminte dintr-o istorie despre Șah Nadir»: *Τὰ μνημονευόμενα τῆς ἤδη πρὸ ἑπτὰ ἐνιαυτῶν ἀναγνωσθείσης ἡμῖν ἱστορίας τοῦ σιὰχ Ναδίρ, συντιθείσης παρὰ τοῦ Βατάτζη βυζαντίου*, în 22 de paginĭ. Volumul are treĭ hărțĭ: a). Asia față cu Romînia, b). Romînia (adecă Dacia), c). Basarabia propriu zisă (Bugiacul și gurele Dunăreĭ) Dar frumoasa lucrare a luĭ *Philippide* n-a plăcut Grecilor. In ziarul grecesc *ὁ λόγιος Ἑρμῆς* din acelașĭ an pag. 212—222 a apărut o severă critică: «Ce interes poate să aibă pentru Grecĭ toată această istorisire despre o Romînie?» Autorul descurajat a lăsat atuncĭ condeiul. Iată ce zice în epilogul geografieĭ la sfîrșit: «Și astfel scoborînd și strebătînd timpul povestireĭ de la Sesostres pînă la cele dintiiŭ vremurĭ ale înființăreĭ domniatelor romîneștĭ, care de la Fagaraș și de la Maramoș s-aŭ strămutat în părțile de meazăzi ale Romînieĭ, mă opresc aicĭ, pentru că împrejurările nu-mĭ permit și multe am suferit, mă opresc fără de voie și, zăŭ, a și trebuit să mă descurajez, cînd am văzut că trebue să muncesc numaĭ prin mine, fără să am, din prea marea indiferență și nesimțire a oamenilor, nicĭ un ajutor de nicăirĭ. Pentru aceia, macar că am dorit să vorbesc despre maĭ multe fapte, aș putea zice despre toate faptele —cît este cu putință— privitoare la geografia țăreĭ, m-am mulțămit cu aceste puține și am renunțat la rest. Mulțămește-te și tu, iubite cetitorule, și acele puține cîte le-am spus eŭ să le ieĭ numaĭ ca un îndemn ca alțiĭ să spună maĭ multe. In supărarea și în descurajarea în care mă găsesc nu-mĭ maĭ rămîne alta de zis decît că cer ertare de la concetățeniĭ meĭ că nu mi-am îndeplinit

datoria cum să cade către patrie, fiind-că împrejurări neprevăzute și răutatea—ba ceva maĭ mult decît răutatea—unora m-aŭ împedecat de a imita și eu pe Macarius [1]), pe Balanus [2]) și pe Ioannes cel surd [3]).»

Fiindcă nu maĭ putea trăi în Moldova, *Philippide* a cerut ajutorul ţaruluĭ, căruia îĭ dedicase *Istoria Romînilor*, a fost numit egumen la o mănăstire din Bălțĭ și aicĭ, în acest oraș din Basarabia, a încetat din viață la 1832, Noembre în 9.

In anul 1817, nu știm dacă trăind în Moldova orĭ deja la Bălțĭ, el tipărise la Lipsca *Ἀπόπειρα ἀναλύσεως τοῦ νοουμένου ἑτεροίας παρὰ τὰς νῦν, νῦν πρῶτον ἐκποιηθεῖσα καὶ ἐκδοθεῖσα παρὰ τοῦ ἀποπειρογράφου τῆς Ρουμουνίας*, o carte care, judecînd după titlu (căcĭ maĭ de aproape n-am văzut-o) cuprinde un fel de filosofie cantiană, și *Ἐπιτομὴ τῶν φιλιππικῶν τοῦ Πομπηΐου Τρόγου, νῦν πρῶτον ἐκ τοῦ λατινικοῦ εἰς τὴν αἰολοδωρικὴν ἑλληνικὴν διάλεκτον μεταγλωττισθεῖσα παρὰ τοῦ ἀποπειρογράφου τῆς Ρουμουνίας*. Asupra operelor vezĭ *Bretos* op. cit. No. 215, 329, 352, 580, 581, 606 și 607.

In *Ἑστία*, un ziar din Athena, anul 1886 saŭ 1887, a apărut o biografie a luĭ *Dimitrie Philippide*, scrisă de Miliaraki. Acolo să vor fi găsind poate maĭ multe și maĭ precize știrĭ asupra acestuĭ scriitor. In însemnările care să păstrează scrise asupra lui la Dl. Argyrios Philippide, șeful ramureĭ greceștĭ a familieĭ noastre, datele sînt atît de lămurite precum le-am însemnat eŭ maĭ sus. La *Μηλιαῖς* și pe tot cuprinsul munteluĭ Pelion, unde este cunoscut maĭ ales sub numele de Daniel filosoful, să păstrează aducerea aminte despre dînsul și pînă astăzĭ ca despre un om prea serios și prea înțelept.

La noĭ în Romînia el a fost uitat cu desăvîrșire, macar că «istoricul ar pute afla în el cîte un mărgăritar chiar astăzĭ, ba și cîte un diamant.» Așa crede Dl. Erbiceanu și cu drept cuvînt. Insușĭ a scos la iveală din *Istoria Romîniei* o piatră scumpă: *Philippide* anume spune că la Turnul luĭ Traian era pe timpul

---

1) *Μακάριος Πάτμιος*, profesor în Patmos, mort 1737. Cf. *Sathas*. *Νεοελληνικὴ φιλολογία*, Athena, 1868, pag. 439.

2) *Κοσμᾶς Μπαλάνος*; profesor în Ianina, 1731—1808 *Sath*. l. c 593.

3) Cine e acest Ioannes surdul (*κωφός*), nu pot ști.

împăratuluĭ Iustinian o colonie compusă de Anțĭ și de Romînĭ, pe care Jornandes o numește *Slavinium romanense.* Dl. Hasdeu, care ia toate lucrurile de la capăt, într-un studiu numit *Strat și Substrat* (Revista nouă V. 5 sqq), unde îșĭ dă «ultimul cuvînt asupra unor mărețe nedumerirĭ, care l-aŭ sbuciumat peste un patrar de secol,» să sbuciumă între altele și asupra statuluĭ acestuia slavonoromînesc, pe care l-a scos din Jornandes la iveală deja pe la 1816 modestul ieromonah *Dimitrie Philippide*, și ce ne spune? Ne spune că «Zeuss, *un cap genial* ca linguist și ca istoric totodată, acela care—după expresiunea luĭ Roesler—ne minunează cu atît maĭ mult cu cît maĭ bine îl cunoaștem. . . . . Zeuss reproducînd pasagiul de maĭ sus [4]) constată că . . . *Slavinium rumunense* ar pute să fie actualul sat Slăvenĭ din districtul Romanațĭ, astfel că textul întreg din Jornandes însamnă că locuințele Slavinilor să întindeaŭ în jos pînă la gurele Dunăreĭ și pînă la Olt.» Maĭ înainte de genialul Zeuss învățațiĭ considerau acele cuvinte din Jornandes ca *fără înteles*, nu puteaŭ înțelege ce însemnează. «Și cînd zicea acestea pe gicite—continuă Dl. Hasdeu— *prin puterea geniuluĭ săŭ*, Zeuss nu știa că satul Slăveniĭ de lîngă Olt a fost un punct foarte însemnat deja în epoca romană.» Pe lîngă aceste puține apoĭ Dl. Hasdeŭ știe negreșit să adune decorul cuviincios: D-sa vorbește de diferitele versiunĭ ale cuvintelor *sclavinium rumunense* (într-un manuscript este *a civitate novi et sclavinorumunense*, în altul este *a civitate nova et sclavinorumunensi*, etc.), despre cîte sate *Slăveni* sînt în Romînia, despre sufixul -inus, despre cal =ital. cavallo, despre sufixul -ensis, citează pe Pott (Personennamen, pag. 459), și încheie: «Pecînd Dl. Gr. Tocilescu scormolește cu sapa în mînă și descopere în Dobrogia orașul roman Tropaeum, despre existența căruia nu maĭ e chip a ne îndoi, îmĭ pare bine de a descoperi și eŭ, la un alt capăt al lumeĭ romîneștĭ, orașul oltenesc *sclavinium rumunense*; totușĭ, maĭ puțin norocos decît vechiul meŭ elev și acuma iubit coleg, această descoperire eŭ cat s-o împărțesc cu reposatul Zeuss, ba încă trebue să-ĭ las luĭ partea cea maĭ frumoasă. Merg cu altruismul și maĭ departe: îmĭ pare răŭ că împărțeala nu s-a făcut maĭ denainte între Zeuss și D-l A. Odobescu, căruia un Zeuss ar fi trebuit să nu-ĭ scape din videre cînd scria tocmaĭ des-

4). Este vorba de locul unde Jornandes vorbește de *Sclavinium rumunense.*

spre Slăvenĭ.» Vorba ceia: rîde dracul de porumbe negre și pe dînsul nu să vede. Eu merg decĭ cu altruismul și maĭ departe și zic: îmĭ pare răŭ că împărțeala nu s-a făcut între D-l Hasdeŭ și răposatul meŭ unchiŭ, D-luĭ Hasdeŭ un *Philippide* ar fi trebuit să nu-ĭ scape din vedere, cînd știa bine că l-a citat în *Istoria critică*,— dacă nu cumva D-l Hasdeŭ a citat în *Istoria critică a Romînilor* pe *Dimitrie Philippide* ca și cum l-ar fi cetit din scoarță în scoarță, macar că nu-l cetise, ceia ce iarășĭ să poate. In tot cazul eŭ revendic pentru ruda mea descoperirea genialuluĭ Zeuss și încheiŭ cu acest cuvînt de bun augur.

GRIGORE ALEXANDRESCU

Minunile Părintelui Gheorghe

«De cît aĭ merge cu femeile la drum, maĭ bine o rață pe curechiŭ cu treĭ ocă de vin vechiŭ».

Zicea moș Ioniță rîzînd șiret pe sub musteață și oprind căruța cu caiĭ la crîșma din marginea satuluĭ, ce-ĭ zicea la Poeana Teiuluĭ de pe malul Bistrițeĭ. Pînă la Stejaru doar nu era atîta drum, dar fiind-că cumătra Maria, pe care moș Ioniță o luase din tîrgul Petreĭ, tot într-una îl cihăia, ba că să teme noaptea la drum, ba că-ĭ ostenită, ba una, ba alta, iar moș Ioniță ce gîndi ce să răsgîndi, că să vede treaba nicĭ baba luĭ nu-l a-ștepta acasă cu plăcinte, să hotări să mîe peste noapte la crîșmă.

Așa după ce deshămâ iepușoarele, le dete cîte un braț de coșolină, apoĭ scoase din desagĭ de ale mîncăreĭ, întinse un ștergar pe prispă afară și zise:

— Ia-n poftim cumătră dragă, colea ca la masa cea mare, uitete ce maĭ de bucate! tot fasole mestecate, bob, linte, mazere, schimbă talgere. Apoĭ porunci un kilometru de vin, și după ce mîncară bine, maĭ porunci un kilometru, căcĭ zicea el «mîncarea e fudulie, băuturica e de samă» — Și așa moș Ioniță din dușcă în dușcă să făcu țușcă, iar după ce prinse bine la chef, puse de-ĭ cîntă și o leacă de lăutarĭ, jucă, cîntă, maĭ șugui cu cu-

mătră Maria, pînă ce adormi pe prispă afară, avînd așternut pămîntul, și acoperemînt văzduhul.

*
* *

Rînd pe rînd stelele răsăriră pe fundul înegrit al ceriului, piscurile munților înalți să întunecară, în vale Bistrița clocotea printre ascuțitul stîncelor, talanca de la oĭ suna pe un vîrf de munte, încolo întunerec și tăcere. De la crîșmă lumea să împrăștiase ; moș Ioniță dormea dus.

Cumătra Maria numaĭ, nu putea dormi, deși ședea ia cu ochiĭ închișĭ, dar parcă-ĭ trecea pe dinainte toate minunățiile cîte le văzuse la iarmarocul de la Peatra: panorama cu casele, grădinele, tîrgurile și mîndrețile, care le văzuse prin steclă, chipurile de ceară avidoma numaĭ să grăiască, un șarpe mare încolătăcit după gîtul Nemțoaiceĭ, momița cu chip de om, oglingioara pe care o cîștigase la noroc, caterincĭ care cîntaŭ de-țĭ amețaŭ capul, caĭ, boĭ, în sfîrșit casa eĭ, copilașiĭ eĭ, care o așteptaŭ, și neastîmpăratul de moș Ioniță. Toate aceste să învîrteaŭ înaintea ochilor și o ținură trează pînă hăt tîrziŭ la cîntarea cucoșilor de miezul nopțeĭ.

*
* *

La răsărit geana de ziuă să arată, steaua ciobanuluĭ spre asfințit să coboară, rîndunica ciripește pe streșina caseĭ, un vînt ușor adie din văile pline de negură, încetul cu încetul piscurile înalte cu lumină să încunună, fășiĭ de rază auriĭ străbat prin frunzișul umed de rouă, jos în tufărișul des, miĭ de păsărele ciripesc, sus pe crengĭ mierlele șueră, în văzduh ciocîrlia să înalță cîntînd. Codri parcă din somn s-aŭ trezit și cu șopotul frunzelor și cu ropotul izvoarelor s-aŭ pus la grăit.

Răcoreala dimineţeĭ şi grija drumuluĭ deşteptară din somn pe moş Ioniţă care repede sări în picioare şi parcă un cuţit îl săgetă prin inimă, cînd văzu căruţa singură în mijlocul ogrăzeĭ, iar caiĭ nicăerĭ.

—Saĭ cumătră, că ne-a furat caiĭ, zise moş Ioniţă cu glas spăriet . . .

—E! eĭ! acu-ĭ acu; păĭ, dacă mă potrivesc eŭ la cap de muiere, aşa-îmĭ trebuie; nu era maĭ bine să-mĭ fi căutat eŭ de drum? Păcat de iepuşoare. Şi parcă toate ciuzile îl cuprinseră atuncĭ pe moş Ioniţă care luînd căciula din cap o trînti în pămînt, de sări colbul roată împrejur.

—Ptiu ola, eĭ poftim mă rog, prinde orbu scoate-ĭ ochiĭ, acu poftim acasă jupîn Ioniţă cu înaintea înapoĭ. Halal să-ţĭ fie, de cap să-ţĭ rămîe.

Şi aşa cu mînele fluturînd în vînt, cu părul zburlit moş Ioniţă vorbia singur şi umbla pe lîngă căruţă, apoĭ eşind pe poartă, să îndreptă spre primărie.

—Buna dimineaţă moş Ioniţă ce te primblĭ în zorĭ ca vodă prin lobodă, zise un om dintr-un cîrd de flăcăĭ şi fete ce să îndreptaŭ spre curătură cu săpile în spinare.

—Ea mi-a furat astă noapte nişte vite de caĭ, şi acu mă duc la primărie.

—Milă de silă şi dar de nevoie moşule. . .

Respunse un flăcăŭ din cîrd şi toţĭ începură a rîde cu hohot depărtîndu-se.

—Eĭ păĭ, măĭ mangositule să potriveşte hincul vostru cu scîrba mea?

Zise moş Ioniţă răstit.

—Maĭ bine te-aĭ duce la popa Gheorghe, ca doar el ţi-a ceti în Sfînta Biserică; pun ramaşag că ţi-aĭ găsi paguba; doar aşa a păţit şi Timofti din gura Bistricioareĭ şi omul şi-a găsit vitele repede şi degrabă.

Zise un moșneag bătrîn cu barbă albă și gîrbov, care remăsese în urma cîrdului de flăcăi, cautînd a da și el un sfat bun păgubașului, căci știut este că la bolnav și păgubaș, nu-i om care să nu-l întîlnească și să nu-i spuie vre-un leac saŭ să-i deie vre-o povață.

—Na-ți-o bună că ți-am dres-o, ai vorbit de te-ai prichit, ce are de-a face moșule, popa Gheorghe cu iepușoarele mele.

Și moș Ioniță să îndreptă spre primărie.

La primărie pustiŭ ca de obiceiŭ, un vătăjel dormea în tindă, moș Ioniță îl trezi, îi istorisi pățania cu caii, îi spuse semnele vitelor: două iepușoare la păr ciorichii, pîntănoage la picioare, ținteșe în frunte, cu furculiți la urechi, la coadă . . . . și moș Ioniță nu isprăvi vorba cînd vătăjălul somnoros, scăpătînd capul pe spate și de acolo jos, adormi dus, parcă nici nu fusese trezit.

—Ei poftim mă rog, acesta-i omu zabetului.

Saracele iepușoarele mele nu le mai văd eŭ și pace bună.

Și moș Ioniță supărat de nu videa înaintea ochilor să întoarse spre crîșmă, frămîntîndu-se cu gîndul fel și chip, ce ar face să-și găsească paguba.

—Buna dimineață bade Ioniță, are să-ți meargă bine zise o babă, care îi eși în cale cu cofele pline.

—Mulțumim dumitale mătușă, așa o fi, dar unde-i bine, nu-i de mine, unde-i răŭ, hop și eŭ; iaca mi-a furat astă noapte iepușoarele, răspunse moș Ioniță care, parcă să mai înveseli puțin cînd văzu cofele pline.

—La preut, la preut zise baba îndreptîndu-se în altă parte.

—Mări a napădă lucru și acesta, am să mă duc la popă își zise el și apucă spre biserică.

—Sărutăm dreapta cinstite părinte, zise moș Ioniță cu căciula în mînă, cînd văzu că popa să arată în pragul ușeĭ.

—Ce-ĭ bade, răspunse părintele Gheorghe, uitîndu-se în altă párte, ștergîndu-șĭ nasul cu basmaua luĭ cea roșie și prefăcîndu-se ca și cum nicĭ ar fi vĕzut pe moș Ioniță.

—Apoĭ cinstite părinte am venit să vă facem o poftire și pentru osteneala Sfinţieĭ Voastre vă vom mulţumi.

—Spune ce vreĭ, zise părintele cam pe nas, încheindu-șĭ halatul la piept și îndesîndu-șĭ scufia pe ceafă.

Am păţit o poznă, astă noapte, mi-a furat niște vite și v-am ruga să ne faceţĭ o cîntare în sfînta biserică.

—De la crîșma din capul satuluĭ ţi-a furat iepile astă noapte?

Intrebă părintele trăgînd pe nas liniștit un tabac.

—Taman de acolo, cinstite părinte . . .

—Apoĭ bine fiule, cîntare să poate face, dar bumașcă poţĭ să daĭ?

Și părintele întră în casă.

Bumașcă, să gîndi moș Ioniță . . .

—Al naibeĭ lucru, bumașcă, cam scump. Și parcă toate ciuzile îl păliră.

—Batîr nicĭ nu a maĭ stat de vorbă, și moș Ioniță eși din ogradă scărpinîndu-se în cap.

Ce gîndi, ce să răsgîndi moș Ioniță, dar peste un sfért de ceas să întoarse îndărăpt.

*
* *

Părintele în antereŭ cu patrahirul în gît cînta în mijlocul bisericeĭ; moș Ioniță la ușă cu căciula în mînă, cu ochiĭ în jos, asculta Sfînta Rugăciune.

—Tu Doamne stăpînitor al ceruluĭ și al pămîntuluĭ, liniștitor al vînturilor și al mărilor, tu care aĭ făcut lumea din nimic, dătător de viață și de moarte, tu care ne daĭ pîinea de toate zilele, care ne ierțĭ pacatele, care ne mîngîĭ, ne daĭ viața de apoĭ, iartă și pe acest păcătos și fă ca a tot smeritul rob al tĕŭ să-șĭ îndrepte pașiĭ spre a-șĭ găsi paguba luĭ.

Și părintele îșĭ făcea crucĭ marĭ și bătea mătăniĭ cu toată provlaslavenia.

Luĭ moș Ioniță maĭ nu-ĭ dădeaŭ lacrimile din ochĭ, atît de frumoasă era rugăciunea, atît de puternice cuvintele părinteluĭ, parcă îșĭ uitase acum vitele, și căzu în genunchĭ.

—Ascultă Doamne glasul păcătosuluĭ și arată-ĭ mulțimea îndurărilor tale și mărimea putereĭ tale.

Urmă părintele cam pe nas, rar și îndesat, uitîndu-se din cînd în cînd cu coada ochiuluĭ pe de-asupra ochelarilor la moș Ioniță, care acum îșĭ plecase fruntea la pămînt.

Să făcu de odată tăcere în biserică.

Părintele să apropie încetinel de moș Ioniță și-ĭ zise cu glas hotărît.

—Moșule aĭ auzit?

—Ce să aud cinstite părinte, răspunse moș Ioniță ameţit și spăriet.

—Așa un fel de glas stîns din depărtare, cum s-ar prinde de sus, care prea bunul făcător de minunĭ prin sfîntul Duh, ți-a vestit cum s-ar prinde locul; ian ascultă bine, ce n-auzĭ nicĭ acu!

Și părintele să uita în sus cu gura căscată.

In Biserică era tăcere, un șoarec rodea nafără în altar.

—Nu aud părinte, răspunse moș Ioniță spăriet și

parcă tot părul i să suise în vîrful capuluĭ, maĭ ales cînd să uita la părintele care îl privea ţintă în ochĭ.

—Bre da păcătos maĭ eştĭ, dacă nu auzĭ tu glasul Mîntuitoruluĭ; să daĭ două ocă de unt-de-lemn la Biserică şi să baţĭ 40 de mătăniĭ; pleacă la poeana Bouluĭ de-ţĭ găseşte vitele, aĭ înţeles, la poeana Bouluĭ.

Şi părintele împinse de spete afară pe moş Ioniţă, care parcă să învîrtea lumea cu dînsul. Cînd moş Ioniţă fu afară, să maĭ desmeţi puţin, dar tot era încă plin de frică şi de ruşine.

Mare este puterea luĭ Dumnezeŭ, zise el în sine, făcîndu-şĭ cruce şi întorcîndu-şĭ căciula în mînă, ne putîndu-se parcă deslipi de Sfînta Biserică, şi cu cît să depărta tot să uita în urmă, şi în urechile luĭ parcă răsuna cuvintele « în poeana Bouluĭ », aşa cu un glas stîns din depărtare care parcă vinea de sus, cum îĭ spusese părintele, şi moş Ioniţă tot să oprea şi îşĭ făcea cruce mereŭ.

—Eĭ măĭ Ioniţă, aĭ prins mîţa de coadă, de acu învîrteşte-o, că apoĭ te sgîrie.

Iepuşoarele prăpădite, două ocă de unt-de-lemn, patru zecĭ de mătăniĭ, bumaşcă la popă; ar maĭ trebui să audă şi baba mea şi apoĭ dă doamne bine, şi toate aceste din pricina cumătreĭ! Mă voiŭ întoarce eŭ înapoĭ nu are să-ĭ fie bine nicĭ eĭ.

Şi aşa moş Ioniţă vorbind singur, cînd mînios fluturînd din mînĭ ameninţător, cînd cu capul plecat, cu glasul rugător şi făcîndu-şĭ cruce, ajunse din potică în potică şi din stîncă în stîncă la poeana Bouluĭ.

Aci caiĭ păşteaŭ liniştit. La picioarele de dinainte eraŭ împedecaţĭ cu cîte cu o frînghiuţă de lînă, taman ca aceia din care părintele îşĭ făcuse hăţurĭ la hamurĭ.

Din jur în jur brazii înalţi şi verzi încunjurau poeana; sus să deschidea o luminişte de să vedea cerul albastru. Soarele să rădicase de o suliţă peste munţi în depărtare, talanca de la oile satului răsuna voios în vale.

ANA CONTA-CHERNBACH

POEZII

I.

NOAPTEA

S-aşterne vălul nopţiĭ pe crîng, pe văĭ şi dealurĭ,
Pe frunze roua lasă micĭ boabe de cristalurĭ;
Gîndacĭ şi musculiţe s-ascund prin ciriteĭ,
S-aprind, să stîng în iarbă gîndaciĭ de scînteĭ.
Sus, cerul, văl de umbră, pe-o clipă odihnit;
Jos, păserile mute şi vîntul potolit.

S-aprind pe cerurĭ iarăşĭ făcliile eterne,
Şi pulbere de raze pe codri se aşterne
Cînd luna să înalţă de după dealul pleş,
O clipă de-şi priveşte regatul urieş.
Din vraja razeĭ sale durînd punţĭ de argint,
Poene şi izvoare din umbră să desprind.
Apoĭ, ca o părere, alunecă pe cer;
Să stîng în cale-ĭ stele, în cale-ĭ umbre pier.
Luceafărul de veacurĭ îndrăgostit de ia,
Urmează cu sfială nemuritoarea stea.

II.

MOARTEA

Zile una după alta pîn ce anii să încheagă,
Și s-a dus și tinereța și s-a dus și viața-ntreagă.
La lumină nu mai cauți, îți închizi ochii pe veci,
Rîsul nu te mai îndeamnă, plînsul nu-l mai înțelegi.

Sărutarea cea mai caldă nu-ți dă fiori, — cu întristare
Singur te pornești pe drumul fără nici o încrucișare.
Despre-a tale doruri frînte, despre gînduri sbuciumate,
Flori voioase pe mormîntu-ți, spune-or lumei :
« sînt uitate ! »

III.

LUNCĂ LUNCĂ !

Surorei mele.

Luncă, luncă, mult ești tristă,
Că ți-s duse frunzile !
Nu-ți răsar în toată ziua
Soare, lună, zorile ?

Nu-ți șoptește blînd și tainic
Cel pîrău brăzdat de undă,
Cînd în umbra rar-a toamnei
El aleargă să s-ascundă ?

Cînd îți bate vîntul creanga
Ce te-nec suspinele ?
Ți-or veni iar cîntăreții
Umbră, flori, albinele !

Ia de noĭ maĭ greŭ e-n lume
Cînd s-a stîns dorul vieţeĭ:
Noĭ *odată* trecem numaĭ
Pe cărarea tinereţeĭ!

IV.

VARĂ VINO ÎNAPOI!

Bate vîntu-n frunze galbenĭ,
Rîndunele staŭ să plece.
Cînd te puĭ pe fugă, vara,
Nicĭ iubirea nu te-ntrece!

Ce! să vie iarăşĭ iarna,
Tristă ca un ţintirim?
Să să ducă veselia
Tocmaĭ cînd noĭ ne iubim?

Cînd pădurea n-are umbră,
Razele cînd nu-s ferbinţĭ,
Îţĭ maĭ vin în minte glume
Îţĭ maĭ vine să te alinţĭ?

Şi ce-i dragostea? O . . . şoaptă,
Un suris ce ţine-o clipă —
E o stea ce-o vezĭ cu jale
In neant cum cade-n pripă!

. . . .

Cum să ştiĭ că-ĭ eştĭ luĭ dragă,
Cînd nu-s florĭ să te-ncunune?

Cum să mergĭ rîzînd alăturĭ
Cînd de frig . . . soarele-apune!

Iarnă zăŭ, îndrăgi-vom
Pîn și frigul! Fugĭ de noĭ
Numaĭ-acuma! Iar tu, vară
Vin cu florile-napoĭ!

V.

ZORĬ DE ZIUĂ

Pe cer s-ascunde luna
Și stelele să stîng,
Iar bolta să albește
Și umbra fuge-n crîng.

Stă neclintită creanga
Cu frunza-nrourată;
Staŭ păserile mute
Și iarba nemișcată.

E liniște, odihnă
Pe văĭ, pe cîmp, pe munțĭ,
Doar gîrla de șoptește
Cînd lunecă sub punțĭ.

Un dangăt lung de clopot
Tăcerea o despică,
Și noaptea-ĭ tupilată
Căcĭ ziua să ridică.

Ana Conta-Chernbach

Ce fraemăt lung în juru-mĭ?
Cîntărĭ de ciocîrlie!
O Doamne! Cîtă jale
A fireĭ veselie!

I. Boniface-Hétrat

SONETE

I.

AȘ VREA

Aș vrea . . . aș vrea pe-o frunză de platană
Intr-un cuvînt să scriŭ a mea iubire;
Aș vrea acelaș dor de fericire
Să-l săp în sînul tăŭ cu-aceiașĭ pană.

*

Aș vrea să nu știĭ de nedumerire
Și nicĭ de bănuială cea dușmană . . .
Aș vrea să știĭ în lumea ast-vicleană
Să deosebeștĭ de altele-a mea fire.

*

Aș vrea c-acelaș strop de apă vie
Să-țĭ scalde în viață inima bogată,
Să věd în ochiu-țĭ ce-altul nu maĭ vede . . .

*

Ș-atuncĭ . . . cea frunză, ți-ar aduce-o ție
Pe-aripele-ĭ, adierea-mbalzamată
Că să te-ngăne linu-ĭ freamăt: *Crede!*

II.

AU SONET *).

O, toi qui mets un frein à l'élan poétique
En l'assujettissant au nombre de tes vers!
Que je voudrais pouvoir délivrer l'univers
De tes froides rigueurs, ô, sonnet despotique!

*

Car me voilà forcé, — pour te rendre authentique,
De courir hors d'haleine en cent endroits divers
Pour empêcher tel mot de se mettre en travers
De tout son long! Va-t'en! Tu m'es antipathique.

*

Avec tes deux quatrains suivis de deux tercets
Créés par un oisif pour tendre des lacets
Même à ceux dont les vers se pressent sous
la plume . . . .

*

Que je prèfère un seul mais *spontané* quatrain
A tes quatorze vers martelés sur l'enclume,
Tyran, qui me ravis ma verve et mon entrain!

Nota Redacţieĭ. Acest sonet a fost premiat de juriul concursuluĭ de literatura franceză ţinut în oraşul Bédarieux (dep. Hérault) la 12 August 1891. Vezĭ şi No. precedent al Arhiveĭ.

III.

AU SONNET

J'eus tort de te traiter un jour de despotique :
Car malgré les rigueurs de tes quatorze vers,
Bien loin de mettre un frein à l'élan poétique,
Tu ne l'empêches pas d'embrasser l'univers!

*

A qui la faute si, — pour te rendre authentique,
Un tel court hors d'haleine en cent endroits divers?
Malgré les bouts rimés tout marche de travers
Lorsque la muse dort. Que tu m'es sympathique!

*

Avec tes deux quatrains suivis de deux tercets,
Poème noble et fier! qui ne tends des lacets
Qu'au pauvre rimailleur qui ronge, hélas! sa plume,

*

En s'écorchant le front, pour abattre un quatrain,
Au lieu, de s'en aller marteler sur l'enclume
Le fer, en forgeron, plein de verve et d'entrain!

IV

VAE VICTIS!

(Vițelul de aur rîjindu-se la cer)

Eu te-am învins, Iehova! deșert ți-ĭ ceriu-ntins!
Cînd foametea-o usucă, cînd ciuma o-ngrozește,
De slavă lăcomiea cînd hîd o zăpăcește,
Atuncĭ nu către tine-ndreptîndu-șĭ caldu-ĭ plîns

*

Să roagă-imensa turmă. Iehova! te-am învins!
Pe icĭ pe colea unĭ maĭ cugetă-omenește;
Dar și-a lor năzuința cinstită o nimicește
Ades puterea mea, și steaua lor . . . s-a stîns!

*

(Să întunecă ceriul, fulgere străbat văzduhul. Vițelul de aur, maĭ îndrăzneț)

Privește-țĭ lumea mîndră, cum rîde de-al tăŭ tunet;
Ia, care cam de mult deprinsu-s-a cu glume, —
Pe cînd înaintea mea ia tremurînd să-nchină,

*

Și chiar să tăvălește la-l auruluĭ sunet!

(Iehova în mănie)

—Destul! făptura hîdă! . .

(Vițelul de aur)

— Maĭ hîdă-ĭ a ta lume

Dac-am putut, moșnege, să ți-o înec în tină!

V.

VAE VICTIS!

(Le veau d'or ricanant)

Je t'ai vaincu, Seigneur! ton vaste ciel est vide!
Quand la faim et la peste effare l'être humain;
Quand l'aveuglant désir de vaincre arme sa main
Pour raviver ainsi la haine fratricide,

*

Ce n'est plus devant toi que cette foule avide
Se prosterne en clamant! Et qu'un homme au
coeur sain
Poursuive un but meilleur que l'or, il lutte en vain:
Car tôt ou tard il cède à mon pouvoir perfide . . .

(Le ciel s'assombrit, des foudres éclatent. Le veau d'or de plus en plus insolent)

Tes foudres, Iéhova, loin d'inspirer la peur
N'éveillent, tout au plus, qu'un sourire moqueur;
Tandis que, vois-tu pas comment la lâche tourbe

*

Partout se prostitue au son tentant de l'or?

(Iéhova en courroux):

Vil être, assez! . . .

(Le veau d'or)

Ton monde est donc plus vil encor
Si ce vil être a pu le plonger dans la bourbe!

VI.

DE CE?

Pe mierlă-ntreab-o de ce cîntă;
Pe apă, de ce curge-ușor;
Pe inima-mĭ de ce-o frămîntă
Un dor, un dor, un vecĭnic dor.

*

Pe șoim întreabă-l de ce zboară;
Pe ploaie, de ce cade jos;
De ce închipuirea-ușoară
Îțĭ schimbă totul în frumos . . .

*

Pe viață-întreab-o moartea ce e;
Pe moarte, dacă-ĭ vis plăcut;
Pe timp, de ce nu vrea să stee;
Pe stele, dacă ceru-ĭ mut.

*

Pe piatră-ntreab-o de ce zace
Pe cînd să mișc-ușorul vînt;
Intreabă-mă de ce n-am pace
Și n-oĭ avea pîn-la mormînt?

NEGULAI BELDIGEANU

PĂMÎNTUL

POEMĂ

I.

Intruparea gazurilor

În haos, formă este, deși el formă n-are;
Atomul își urzește ființa prin mișcare;
Atingerĭ neschimbate, schimbîndu-se tot una,
Stihiile, viață vor fi în totdeauna;
Iar moartea ce ființeĭ aduce paos mare,
Orĭ cînd și pretutindenĭ, nu este-n așteptare . . .
A fost și este lume și lumĭ vor zemisli;
Ce moare-n om, în haos începe a trăi . . .

Dar eată! o mișcare pe altele preface;
Rețeaua nebuloaseĭ, icĭ colea, să desface;
Noianul fără margenĭ, făptura mărginește,
Și stampele viețeĭ, mișcarea le croiește,
Și-n cea nemăsurată bulboană, fără fund
A negurilor, unde nicĭ ochĭ de sorĭ pătrund,
La temeliĭ bătrîne, de nopțĭ greŭ adormite,
Pornesc să să urzească acele neurzite.
Schimbîndu-se tot una, luptînd făr-de răgaz,
Materia trudită în forma unuĭ gaz,

Sub alte forme nouă încearcă a trăi.
Inelele marĭ și multe încep a să roti,
Lăsind un cîmp la mijloc de noapte și pustiŭ,
In care curg de-a valma atomiĭ ca un rîŭ.
Plecînd mereŭ spre centru pozderiĭ de vieţĭ,
Găzoasele inele să schimbă în planeţĭ;
Ce nu-ĭ desprins, din negurĭ pe-ncetul să desprinde,
Și cele neaprinse încep a să aprinde.

II.

Pămintul nour

Planetul mic în haos, ca firul cel de linte,
E trup crescut din abur, fiŭ este și părinte,
E fiŭ al nebuloaseĭ, părinte-ĭ pentru noĭ,
Nemurdărit de gloriĭ, de-al patimeĭ noroĭ . . .
Ființă-ncunjurată de-o nefiinţă mare,
Din rîpele de haos posomorît apare,
Și fără de repaos, el vînătul rotund,
Aleargă pe-un negru adînc, ce n-are fund;
Iar pîclele mocnite în petece să rup,
Și să lungesc în feșe pe marele săŭ trup,
Și mărĭ adîncĭ de negurĭ plutesc în tainic zbor
Pe-acest bătrîn de zile și veșnic călător . . .

Măreața întrupare, de plîns nerourată,
El samănă în zboru-ĭ o boambă nourată,
Pe care să resfrînge a plumbuluĭ coloare;
Painjenire tristă a ochiuluĭ, ce moare . . .
Pe calea nesfîrșireĭ, el duce-n întuneric
Discordia, sămînţă a lutuluĭ nemernic,
Ș-acel venin de ură și lacrimile, fiere,
Ce schimbă și azĭ încă știința în durere . . .

Sfînt adevăr! comoară, străină pe pămînt,
Ce nobilă podoabă ești tu pe un mormint!
Cum tace calomnia, cum limba eĭ muțește,
Cînd, prin durere moartea, pe geniŭ îl sfințește . . .
Pămîntule, de crierĭ tîrzie întrupare,
In Galileu sădit-aĭ înaltă cugetare;
El papeĭ îĭ arată, cum pasul tu-țĭ grăbeștĭ
In haos, și răstoarnă a Biblieĭ poveștĭ . . .
Atuncea, nu un Moloh, — un tribunal de popĭ,
Ce pentru sfinte planurĭ, științeĭ sapă gropĭ
Invinuind înalta și nobila gîndire,
Cu lanțurĭ răsplătește a ta descoperire.
Mormînt, viața este, cînd ochiĭ nu aŭ soare,
Cînd în mîhnitul cuget, lumina zileĭ moare;
E crud să-țĭ razimĭ capul pe reciĭ bolovanĭ,
In noaptea uneĭ temnițĭ, la șapte-zăcĭ de anĭ . . .

(*Va urma*).

DĂRI DE SEAMĂ

I.

Delavrancea: *Paraziţiĭ,* Bucureştĭ 1892, pag. 333.

Pentru ce Delavrancea şi nu Barbu Stefănescu? De ce «Paraziţiĭ» şi nu «Nuvele» saŭ alt titlu maĭ corespunzător la 5 nuvele dintre care în una singură să vorbeşte de paraziţĭ, iar în două autorul îşĭ face propria sa biografie? Pe semne d. Delavrancea crede că acest nume şi titlu «Paraziţiĭ» sună maĭ bine; însă, în definitiv, pot schimba titlurile valoarea operiĭ? Nu ştiŭ; probabil însă că d B. Stefănescu, fie chiar d. Delavrancea, crede afirmativa, căcĭ altmintrelea nu văd pentru ce nu ar numi lucrurile cu adevăratul lor nume.

Dar, să trecem la cuprins.

Prima nuvelă intitulată «Paraziţiĭ,» ne arată în adevăr tipurĭ de paraziţĭ. Subiectul e foarte simplu, el e luat din societatea bucureşteană. George Cosmin vine să facă dreptul la Bucureştĭ, dar neavînd mijloace profită de o scrisoare de recomandare a tatăluĭ săŭ, ca să fie primit în casa profesoruluĭ Paul Malerian. Profesorul fiind bătrîn şi soţia sa tînără, ia îl înşală cu Cosmin, Malerian află lucrul şi să sinucide. Gelina, fata luĭ Malerian, care ştiia cauza sinucideriĭ tatăluĭ săŭ, zice luĭ Cosmin că unul din doĭ, el saŭ ia, trebue să plece din casă; Cosmin pleacă şi totul să sfîrşeşte.

In Hagi Tudose, autorul a voit să descrie cu nouă culorĭ pe omul sgîrcit; absolut nicĭ o combinaţiune în acest subiect învechit,

«Bursierul» şi «d. Vucea» sînt amintirĭ din scoală, în primul să vorbeşte de liceŭ, iar în cel de al doilea de scoala primară, saŭ maĭ bine zis de «Scoală domnească». In fine «Irinel» e o gentilă nuvelă în care

epitropisitul iubește pe vară-sa Irinel fata epitropului, și pleacă în streinătate, fiind-că ia să mărită cu altul.

Prin urmare ca subiect nimic extraordinar, ba chiar să poate zice că subiectele d-luĭ Delavrancea sînt maĭ sărace decît ar trebui. « Paraziții, » fac excepţiune la această regulă, însă nicĭ aicĭ autorul n-a inventat nimic, ci s-a mulţumit să ia ca subiect niște lucrurĭ care s-aŭ întîmplat în Bucureștĭ acum cîțĭ-va anĭ. Insă, autorul are o calitate care probabil că e cauza defectelor sale : dînsul scrie bine, și întocmaĭ ca oratoriĭ cu facilitate de vorbă, care nu să interesează ce vor vorbi, fiind-că știŭ că tot frumos vorbesc, cu saŭ fără miez, tot astfel și d. Delavrancea nu-șĭ dă osteneala să combine ceva, fiind-că știe că va scri frumos, cu saŭ fără subiect.

Ce e drept, stilul d-luĭ Delavrancea ne face, în general, să uităm slăbăciunea subiectuluĭ ; autorul, care nu e la primele sale încercărĭ literare, este considerat cu drept cuvînt ca una dintre persoanele care cunoaște și scrie maĭ bine limba romînă. De la început pînă la sfîrșit autorul ne interesează prin stilul săŭ, cu toată sărăcia subiectelor.

Ca model nu mă pot opri să nu reproduc portretul unuĭ parazit, zugrăvit cu aceiașĭ măestrie ca profilele d-luĭ Vlăhuță din « Goana vieţiĭ ».

« Mitică Fileanu e tot ce a produs Craiova maĭ in-
« teligent. Aŭ vorbit și ziarele de modul strălucit cu care
« și-a susţinut licenţa în drept la Paris. Profesoriĭ l-aŭ
« strîns de mînă, numindu-l după afirmaţiunea organului la
« care colaborează Ludoveanu «notre cher collègue» Un sin-
« gur cusur are și poate că e calitate, e un fel de soci-
« alist oportunist în politică. El are un program de ideĭ
« atît de personale, încît nu e de părerea nicĭ a radica-
« lilor, nicĭ a socialiștilor din ţară, și de aceia nu s-a
« sfiit a iscăli treĭ programe în 6 lunĭ cu ocaziunea a
« treĭ alegerĭ, dar, după cum zice el, toate la un loc al-
« cătuesc programul luĭ bazat pe patru ideĭ fundamentale :
« patriot ca romîn, conservator în faţa diplomaţieĭ euro-
« peneștĭ, socialist în faţa capitaluluĭ, democrat în faţa
« poporuluĭ.» (pag. 65).

De asemenea în «Domnul Vucea» sînt pagine de toată

frumusețea, care ne reamintesc neimitabilul » Cum am învățat eŭ romînește» din « Păcatele tinereților » de C. Negruzzi,

Dacă de la aceste observațiunĭ generale, trecem la amănunte, să pot zice foarte multe și nu tocmaĭ favorabile despre « Parazițiĭ » D-luĭ Delavrancea.

Ast-fel, de esemplu, nu pot admite că e de bun gust gîngăvia cu silaba *că* de la pagina 85. De asemenea mi se pare de un gust înduios următoarea farsă, făcută de paracliser luĭ Hagi Tudose în biserică: el aruncă o firfirică și zice sgîrcituluĭ că e a sa; Hagi Tudose să apleacă să o ia, însă neavînd *turul pantalonilor* (!) fiind-că îl tăiase să-ĭ cîrpească pe jos, cînd să iasă, toată lumea rîde și de răul rîsuluĭ, sgîrcitul să oprește și nu ia firfirica. (pag. 158). Scena nu e nicĭ naturală, nicĭ estetică, în orĭ-ce caz nu văd necesitatea de a să petrece numaĭ decît în biserică, chiar cînd autorul ar fi un liber cugetător.

Epitetul de tătar pe care-l dă « D-nul Vucea » la toată lumea și maĭ vîrtos scolarilor săĭ, orĭ-cît de comic ar părea autoruluĭ devine ostenitor, ca să nu zic alt-fel, prin necontenita sa repetire « Ha, ha, tătarul, îndărăt tătarul ; ha, ha, ' tătarule, bine tătarule» (pag. 305). A repeta de 4 orĭ același cuvînt în o linie și jumătate, mi să pare că e prea mult! In fine insistența D-luĭ Vucea de a ști ce or fi făcut tîlhariĭ, mumeĭ, mi să pare de un equivoc necuviincios (pag. 312).

Pe lîngă acestea să pot face d-luĭ Delavrancea critice de alt gen.

Maĭ întîiŭ morala sa e o morală paradoxală, pot zice că niciodată nu am citit ceva maĭ straniŭ ca următoarele reflecțiunĭ ale luĭ George Cosmin, după ce a înșelat pe Malerian abuzînd de ospitalitatea sa. « Și maĭ întîiŭ « cine a înșelat? Bătrînul. El a înșelat natura, care « pururea își răzbună. El a torturat atîția anĭ, și ce anĭ « lungĭ, pe o femee tînără, frumoasă, *voinică* (!) și sănătoasă. « In acest caz *vițiul este maĭ nobil de cît virtutaa. Virtu-« tea ar fi monstruasă»* (pag. 45).

E adevărat că Cosmin băuse treĭ sticle de vin cînd susținea această teorie, admisibilă cel mult în Franța înainte de legea divorțuluĭ ; mă întreb însă dacă atarĭ sofisme sînt de natură a rîdica morala societățiĭ noastre, care

de sigur că nu e aproape de zenit? Nu să teme d. Delavrancea că ceia ce zice Cosmin după a 3-a sticlă de vin, vor repeta alţiĭ fără să fi gustat vinul, cînd vor avea interes să-şĭ scuzeze nedemnele lor pasiunĭ? Ne plîngem că mamele de familie nu daŭ copiilor lor să citească cărţĭ romîneştĭ, spre a-ĭ deprinde cu iubirea romînizmuluĭ; dar cu ast-fel de cărţĭ şi cu aşa morală să va educa generaţiunea viitoare?

O altă imputare ce să poate face D-luĭ Delavrancea e, că nu ţine seamă de curentul modern al naturalizmuluĭ, cu toate că are pretenţiunea de a zugrăvi tipurĭ sociale luate de pe natură şi uneorĭ chiar îşĭ face propria sa biografie. In Hagi Tudose, d. Delavrancea a crezut că inovează în tipul sgîrcituluĭ, întrecînd în exageraţiune pe toţĭ predecesoriĭ săĭ Vreţĭ să ştiţĭ cum mînîncă hagiul? Vedeţĭ pagina 156. El gustă o maslină: fol, fol, de la un băcan, sterpeleşte o bucăţică de icre de la altul: pleasc, pleasc, maĭ ia o bucăţică de pastramă de la pastramagiul din colţ, şi.. .. s-a săturat! Dacă îĭ e sete întră într-o bragagirie, suge un fund de tinichea: ghiorţ, ghiorţ, ghiorţ, tot pe gustate, şi « ast-fel hagiul mînîncă şi să « răcoreşte, şi pe el îl daŭ baniĭ afară din casă. »

Cu fol, fol, pleasc, pleasc, ghiorţ, ghiorţ, şi cu orĭcîte alte onomatopee ar inventa, d. Delavrancea poate mulţumi pe copiĭ, cărora le plac exageraţiunile din basme, poate sătura şi răcori o dată saĭ de două orĭ pe sgîrcitul hagiŭ, însă nu cred că va mulţumi pe cititor nicĭ va reuşi să convingă pe cineva că un om poate trăi numaĭ din gustate, spre a strînge un milion.

Tot lipsă de naturaleţe să poate imputa D-luĭ Delavrancea în « Bursierul », în care descrie viaţa sa din liceŭ. Zicînd aceasta nu fac aluziune la elogiele ce-şĭ aduce caracteruluĭ săŭ în această autobiografie, arătînd că avea un caracter maĭ sentimental şi maĭ alt-fel decît toţĭ ceĭ-l-alţĭ colegĭ de liceŭ. Aci autorul e foarte natural, căcĭ ce poate fi maĭ natural de cît a să lăuda cineva singur? Nu voĭ contesta, de asemenea că primul amor al D-luĭ Delavrancea a putut să fie pentru o chelnăriţă de la Hotel Neubauer şi cu liniile din scrisoarea eĭ cu « Sgumbul meŭ, » i-aŭ părut fermecătoare « tocmaĭ, fiind-că eraŭ

răŭ scrise.» Admit în fine că la prima întîlnire a găsit pe frumoasa Berta în brațele rivaluluĭ săŭ; însă în schimbul tutulor acestor concesiunĭ, sper că d. Delavrancea va binevoi să convină, înpreună cu mine, că următoarele liniĭ nu sînt fermecătoare « de și sînt răŭ scrise »

«Am voit să strig și nu mi-am auzit țipătul; am « voit s-asvărl c-un scaun și n'am putut să mișc mîinele; « am voit să mă repez asupra lor și, in fața mea într-o « oglindă, m-am văzut, vînăt, cu ochiĭ albĭ, cu părul vîlvoĭ, cum caz cu fața în jos, greŭ și drept, ca o pîrghie « de fer. — Ca prin vis am auzit un țipăt, ș-apoĭ ni- « mic.... întunerec.... liniște». (pag. 246).

Situațiunea era cel mult comică, autorul să încruntă și vrea să-ĭ dea un aer dramatic. Și ce dramă! Imaginativă, *un spîrc cu cașul la gură,* aș zice cu Vlăhuță, dacă n-ar fi vorba de însușĭ autorul nostru, care este atît de sentimental încît cade în sincopă, fiind-că găsește o chelnăriță de hotel, din care și-a făcut idealul în brațele rivaluluĭ săŭ. Această furtună psihologică într-un suflet atît de tînăr, îmĭ pare, că să mă servesc cu un proverb frances: une tempête dans un verre d'eau!

Maĭ mult decît atît.

E oare natural ca un tînăr colegian atît de timid și atît de naiv precum era autorul nostru pe acele timpurĭ, încît căuta madonele pe la Hotelul Neubauer, e natural zic ca un așa copilandru să facă scandal noaptea într-un hotel, intrînd cu forța într-o cameră locuită, amenințînd; țipînd și căzînd jos ca o femee isterică?

Și, ceia-ce e maĭ curios, acest copil extraordinar are grijă să să uite în oglindă, să vede vînăt, cu ochiĭ albĭ, cu părul vălvoĭ, ba chiar observa modul cum cade jos « greŭ și drept ca o părghie de fer ». Ar zice cineva că d. Delavrancea voește să descrie pe un actor care îșĭ studiază rolul înaintea oglindeĭ.

In fine autorul spune: « Ca prin vis a auzit un țipet, ș-apoĭ nimic..... întunerec..... liniște! »

La ce servă aceste exagerațiunĭ și fraze romantice, care n-aŭ nicĭ cel puțin meritul de a fi logice? In adevăr întunerecul și liniștea nu puteaŭ fi simțite de colegianul leșinat, căcĭ în timpul leșinuluĭ cineva nu poate percepe nicĭ întunericul, nicĭ liniștea. In cît despre scena

reală care s-a petrecut după leşinarea d-luĭ Delavrancea de asemenea e inadmisibil că s-a petrecut ast-fel cum o descrie dînsul. Dacă Berta şi fericitul săŭ rival, cu care poate s-a împăcat maĭ tîrziŭ autorul nostru, i-aŭ povestit ast-feliŭ lucrurile petrecute în timpul leşinuluĭ, apoĭ aŭ fost nişte răutăcioşĭ, căcĭ l-aŭ indus în eroare. Din contra cred că chelnăriţa şi cu iubitul eĭ aŭ avut să să plîngă de lumina, zgomotul şi scandalul ce aŭ urmat, cel puţin atît cît vor fi fost nemulţumiţĭ de neaşteptata visită a autoruluĭ nostru la acea oră.

Prin urmare bine ar face d. Delavrancea dacă ar lăsa astfeliŭ de fraze romantice pe sama luĭ Ponson du Terail. In orĭ ce caz dacă voeşte să facă romantizm, ar trebui să evite să-şĭ pună în joc propria persoană, saŭ cel puţin să spună lucrurĭ verisimile ca Lamartine în Graziela. Voeşte din contra să ne facă biografia vieţeĭ sale? Atuncĭ să imiteze pe Rousseau, Renan şi alţiĭ, care ne încîntă nu prin exageraţiuuĭ, ci tocmaĭ prin povestirea simplă şi exactă a vieţeĭ lor.

Dar, încă o dată o repet, d. Delavrancea să bazează prea mult pe stilul săŭ şi pe prietinia puţinilor criticĭ ce avem. Copil răsfăţat al publiculuĭ nostru, dînsul abuzează ca orĭce copil, nu fiind-că n-ar putea face maĭ bine, dar fiind-că vede că şi aşa este citit şi apreţiat.

Terminînd îĭ urez în viaţa literară maĭ puţinĭ amicĭ şi maĭ mulţĭ criticĭ, lucru cam greŭ astă-zĭ pentru dînsul, fiind-că d. Delavrancea are deja o situaţiune în literatura noastră, şi în asemenea circumstanţe e maĭ uşor a avea cineva amicĭ de cît criticĭ.

I. Tanoviceanu.

II.

Ferdinand Lot. *L'enseignement supérieur en France, ce qu'il devrait être*, Paris, Welter, 1892, în 8°, 144 p.

I.

Din ce în ce se fac maĭ numeroase cererile de reformă a învăţămîntuluĭ superior în Franţa. Dacă bătrînele generaţiĭ, rutinare şi formaliste, se puteaŭ împăca

destul de bine cu vechiul sistem, tinerii și aceia dintre profesori cari stau în fruntea lor, aŭ protestat necontenit contra organizării nenorocite, care nu deprinde pe nimeni cu munca personală și serioasă.

Generația, care s-a rîdicat după 1870, se deosebește mult de părinții săi și aduce o strălucită desmințire celor ce vedeaŭ o boală națională în efectele triste ale uneĭ rele organizări a instrucțieĭ. Alăturea cu șoviniștiĭ orbĭ, care osîndeaŭ fără preget tot ce avea maĭ înalt poporul dușman, tinerimea muncitoare a privit cu o durere patriotică, dar cu un respect demn, măreața înflorire științifică a Germanieĭ. S-a văzut înapoĭ, mult înapoĭ, nu numaĭ față cu cea maĭ desvoltată dintre națiile moderne, ci și cu altele, ca Austria și Italia, Svițera și Svedia, unde se lucrează cu atîta conștiință și cu atîta inimă. Infrîngerea științifică, înfrîngere pe care într-un chip atît de vrednic de laudă o recunosc ceĭ de dincolo de Rin, nu i-a descurajat, ci i-a îndemnat spre o muncă maĭ harnică și maĭ roditoare. [1])

Cea maĭ însemnată piedecă pe care o aveaŭ înainte, sterilizătoarea activităților tinere, iera Universitatea, așa cum o crease întăiul imperiu și cum o modificase legea din 1880. Intăiŭ o reuniune de conferențe, făcute de profesorĭ cu măiastră vorbire, carĭ se jucaŭ elegant, neimitabil de elegant, în jurul întrebărilor celor maĭ grele de cercetat, înaintea unuĭ public de studențĭ de ocazie: te duceaĭ la Michelet sau la Villemain cum aĭ fi ascultat ierĭ, de și profan în ale Semiticeĭ, pe Renan, cu deosebire numaĭ că profesoriĭ conferențiarĭ se coboriaŭ atunce la nivelul ascultătorilor veniţĭ din patru capete ale lumiĭ. Reforma prefăcu această instituție de lux într-o fabrică de diplome; profesoriĭ părîsiră disertațiile cu subiectul ne lămurit, pentru a pregăti la examenele ce trebuiaŭ să le deschidă cariera de profesorĭ secundarĭ saŭ superiorĭ, pe un public școlar salariat în mare parte. Scopul practic și îngust oprea și oprește încă orĭ ce cercetărĭ desinteresate din partea profesoruluĭ, școlariĭ vînează o diplomă, după a căreia primire puținĭ aŭ curajul să-șĭ asimileze sin-

---

1) Vezĭ p. 6 „Vingt ans d'efforts persistants peuvent nous mettre au niveau des autres peuples."

gurĭ acele cunoștinți numeroase, de care aŭ nevoie erudițiĭ pentru a lucra și pe care școala nu poate să le deie.

De la sfîrșitul imperiuluĭ încă, epocă în care inferioritatea științifică a Franțieĭ începea să fie simțită dureros de fruntașiĭ intelectualĭ aĭ țeriĭ, incapacitatea Universităților săria în ochiĭ tuturor. Un proiect al luĭ Duruy, ministrul din 1868, căută să creeze în afară de instituția oficială și administrativă, un centru de studiĭ neatîrnate; *Școala Înaltelor studiĭ* fu creată atuncĭ, cu un budget minim, ie adevărat, dar cu un corp profesoral maĭ presus de orĭ ce laude ca știință și devotament Tineriĭ ieșițĭ, vreme de două zecĭ și maĭ bine de anĭ, din « Școala practică (alt-fel de *practicism* de cît al Universităților) de istorie și filologie » reprezintă vrednic pe Franceʒĭ în actuala mișcare științifică. Din nenorocire, chemațĭ aiurea de grija viitoruluĭ, studențiĭ nu se grăbiră a umplea micile odăĭ, consacrate, în Sorbona însășĭ, instituțieĭ moderne. Profesoriĭ răŭ plătițĭ n-aŭ nicĭ încurajarea unuĭ succes moral. Nu tot-de-auna o teză apare pe an în fie-care secțiune și înalta scoală ie departe de a fi atins așteptările oamenilor de inimă, patrioților învățațĭ carĭ o fondase.

Luarea aminte fu îndreptată iarășĭ asupra Sorboneĭ și oamenĭ ca Renan, Monod, Lavisse îșĭ exprimară fierbinte dorința de a se aduce o schimbare detestabileĭ organizărĭ de astăzĭ. Cărțĭ speciale fură consacrate [1]) reformeĭ învățămîntuluĭ superios. D. Ferdinand Lot, unul dintre ceĭ maĭ cu viitor dintre tineriĭ istoricĭ franceʒĭ, autorul unuĭ studiu asupra ultimilor Carolingienĭ, pe care Academia l-a premiat dăunăzĭ, a publicat la sfîrșitul anuluĭ 1892 o foarte îndrăzneață și foarte conștiincioasă carte asupra acesteĭ marĭ întrebărĭ a reformeĭ Universităților în Franța.

II

Cartea d-luĭ Lot cuprinde patru părțĭ: în întăia, autorul studiază metodele, sistemul însușĭ; profesoriĭ, studențiĭ și scoalele speciale alcătuesc subiectul celor l-alte treĭ: un apendice cuprinde o sumă de observațiĭ foarte

amănunțite și foarte juste asupra feluluĭ cum să predaŭ și cum ar trebui să să predeie filologia și istoria. La sfirșit o scurtă bibliografie.

Organizarea actuală a studiilor superioare ie supusă la o critică foarte aspră, în cele două scopurĭ principale ale ieĭ, licența și agregația. Cea dintăiŭ ie acordată după esamene în care norocul, superficialitatea lustruită și însușirĭ asimilative hotăresc izbînda. Cel ce a dobîndit după o muncă obositoare și fără folos pentru activitatea sa științifică acest titlu, care-ĭ dă dreptul de a fi profesor de colegiu, nu să poate asămăna ca pregătire cu doctorul german deprins a lucra personal prin teza sa, cît de modestă ca proporțiĭ. Un bun licențiat în litere nu cunoaște cele d'intăĭ elemente ale filologieĭ. Nu ie în stare să cetească un manuscris, să descifreze o inscripție, să clasezo variante, să le critice, să statornicească un text. Situația candidaților la licența în istorie saŭ filosofie, în limbĭ viĭ, ie încă maĭ de plîns. Ieĭ își perd un timp însemnat, deprinzîndu-se a face proaste (piètres) discursurĭ latineștĭ și franceze; în schimb, programul nu cere de la dînșiĭ multe cunoștințĭ neapărate. Ast-fel, licențiatul în istorie nu cunoaște cele d'intăiŭ elemente ale paleografieĭ, diplomaticeĭ, criticeĭ isvoarelor, ș. a, ș. a. Adecă licența noastră, nu ie alta de cît prelungirea învățămîntuluĭ secundar. Un licențiat în litere nu știe citu-șĭ de puțin maĭ mult astăzĭ decît un bacalaureat bun, de acum două-zecĭ de anĭ. (pag. 30).

Agregația, concursul, care alege dintre licențiațĭ pe viitoriĭ profesorĭ de liceŭ, nu crește întru nimic aceste cunoștințĭ foarte generale și foarte nefolositoare erudituluĭ. La istorie, candidatuluĭ i se cere explicarea cătorva autorĭ, a căror listă se schimbă din an în an. Lămuririle cerute trebuie să fie numeroase, dar ie strict oprită orĭ ce întrebuințare de inedit, orĭ ce căutare personală. Strălucire fără temeiŭ și memorizare pripită ca și esamenul precedent. Autorul mîntuie cerînd, nu schimbarea condițiilor unuĭ doctorat, maĭ greŭ decît orĭ unde aiurea, de un timp, ci întroducerea la licență a unor teze analoage cu cele germane (p. 38), care ar fi începutul și pregătirea viitoareĭ activitățĭ științifice a licențiatuluĭ.

Concursul pentru catedrele superioare, ca și pentru

celelalte, nu există în Franța. Profesorii titulari se *numesc* de ministru dintre doctorii în specialitatea lor. De vre-o 15 ani, ici sunt ajutați de profesori auxiliari, sari se împart în *chargés de cours complémentaires*, maestri de conferențe și auxiliari propriu ziși. Profesori de liceŭ prepară încă pe studenți, în universitățile mai mici. De la a doua categorie de profesori, nimic nu se cere decît agregația, care poate fi dată unor oameni cu foarte puține aptitudini științifice. Autorul cere înlocuirea lor cu doctori analogi cu *privat docenții* germani și alegerea titularilor dintre profesorii extraordinari. D. Lot crede apoi, că specializarea prea mare a catedrelor ar împiedeca libertatea unui profesor ce ar vrea să-și schimbe poate cîmpul de cercetări.

Studenții sunt în cea mai mare parte bursieri, 600 pînă la 700 din 3300. Deosebiți funcționari ai școlilor secundare, profesorii auxiliari și profesori repetitori, ajung la aceiași cifră, ca și aceia dintre profesorii titulari de colegii, cărora li se permite să asiste Joia la conferințele de agregație. Rămîn 13-1400 de adevărați studenți. Autorul cere suprimarea celor dintîiŭ categorii de semi-studenți, cărora cu ocupațiile lor zilnice, frecventarea cursurilor nu le poate aduce un deosebit folos.

Capitulul consacrat scolilor speciale ie foarte întins și bogat în amănunte. Se aduc laude în deosebi învățăturei serioase a celor două mari școli de istorie: *Inaltele studii* și *Scoala Chartelor* (*école des Chartes*). In ideia autorului, iele n-ar trebui, ca multe scoli răzlețite în tot Parisul, să formeze individualități deosebite, și o sorbonă modernizată le-ar absorbi cu ușurință, spre mai marea iei înflorire.

La urmă, considerații asupra budgetului redus al bibliotecilor de universitate (15000 de fr. pentru Nancy cf. cele 130,000 de mărci ale universității din Strasburg, 500 de fr. pentru Montpellier și pentru Lyon, etc). Asupra centralizărei escesive (225 de profesori din 597 se află la Paris; în Germania, 178 din 1215 profesează în Berlin), necesității de a se introduce o plată a profesorului și de către studenți, ceia ce ar permite înmulțirea catedrelor, etc.

Ast-fel crede autorul că Franța ar putea nu numai

să cîștige pe încetul terenul pierdut, dar să și dobîndească acea clientelă de studenți străinĭ, carĭ rîspîndeaŭ pretutindene odată o influență Francesă, daunătoare multora, prin escluzivismul ieĭ. Speranța ie întemeiată și poate tinerele generații franceze vor trăi să vadă acea operă de regenerare pentru știința țăriĭ lor, care se va face prin modernizarea învățămîntuluĭ superior.

Inainte de sfîrșit, cîteva cugetărĭ asupra stăriĭ universităților noastre, cugetărĭ pe care fatal țĭ le deșteaptă cetirea acesteĭ cărțĭ de om muncitor și plin de inimă. Sînt capitole întregĭ, care par a fi scrise pentru noĭ. Dacă în adevăr, organizația învățămîntuluĭ nostru superior ie maĭ simplă, dacă nu ne putem plînge de atîtea vegetațiĭ parazite care încurcă o știință cu tradițiĭ așa de vechĭ cum ie cea franceză, am împrumutat multe din părțile cele maĭ nenorocite ale sistemuluĭ existent în Franța. Școlile normale superioare nu sînt, cu actuala lor organizare, decît niște internate, unde cîteva conferențĭ răzlețe, făcută ca în cursul secundar, nu însamnă mare lucru, cînd ar putea să însemne atît de mult. Dacă concursul maĭ mult saŭ maĭ puțin bine aplicat, înlocuește o agregație ce abrutizează, licența noastră, și examenele ce o precedează, cu tot capitalul noŭ de cunoștințĭ pe care-l daŭ unor bacalaureațĭ cernuțĭ cu multă bună voință, nu pregătesc decît foarte puțin pe viitorul erudit. Lucrărĭ practice, maĭ ales în ramurile filologică și istorică, nu se fac nicĭ în una din cele două universitățĭ și teza, suprimată din nenorocire la Iașĭ, nu se scrie decît foarte rar, așa fel, în cît să fie în adevăr întăia operă serioasă a învățatuluĭ. Gustul de muncă nu se deșteaptă din școală (profesoriĭ noștriĭ, bunĭ licențiațĭ adesea, nu produc absolut nimic, după o teză mediocră pentru ceĭ maĭ mulțĭ) și sistemul preistoric de a să face întreaga materie în doĭ-treĭ anĭ (adesea orĭ *într-unul!*), ne permițînd o tratare modernă a subiectelor alese de profesorĭ, nu pot da un model studentilor. In sfîrșit, profesorĭ și studențĭ sînt împiedecațĭ în cercetările lor de bibliotecă universitare, care sînt un adevărat scandal, prin numărul înfim al volumelor, prin valoarea lor, prin lipsa celor maĭ elementare instrumente de muncă (maĭ ales la istorie), cît și prin felul cum sînt făcute cataloagele.

In Franța se lucrează mult pentru a dărîma o tradiție care oprește în loc știința țăriĭ. La noĭ, din fericire, tradiția aceasta nu ie atît de ușor, s'ar putea schimba atîtea, dacă ar fi ceia ce cu prisos se află orĭ-unde, dorința de lucru!

Neculai Iorga.

III.

A. Vlăhuță. *Din goana vieţiĭ* : a 2-a ediție, Bucureștĭ 1892 pag. 219.

D. Al.Vlăhuță e destul de cunoscut publiculuĭ pentru ca să fie necesitate a maĭ vorbi de dînsul.

Mă mărginesc a spune în treacăt că, și eŭ ca mulțĭ alțiĭ, după moartea luĭ Alexandri și Eminescu, consider pe d.Vlăhuță ca cel maĭ distins din poețiĭ pe care-ĭ avem. Publicul romîn, care cu toată lipsa uneĭ criticĭ serioase, începe a să cultiva și a destinge operele de valoare, apreciază cum merită scrierile d-luĭVlăhuță. « Din goana vieții, » un mic volum în proză a ajuns în foarte scurt timp la a 3-a edițiune, și de sigur că succesul săŭ nu se va opri aci, fiind-că e una din rarele cărțĭ româneștĭ în care cineva găsește și stil și ideĭ.

Autorul zugrăvește cu o mîna meșteră profilurĭ din societatea noastră. Portretele sînt foarte bine reușite pentru cine cunoaște originalele, să poate chiar imputa autoruluĭ că e prea străveziŭ, prea lasă să să recunoască persoanele pe care le biciuește cu atîta energie.

Cine, cel puțin în Bucureștĭ, nu va recunoaște pe *Sander*, fantele de tobă, sportmen, cavaler vestit, pe Tiberie Piscupescu, doctor în drept din Paris, doctor în științele politice etc., pe « Un triumfător », care ține la Ateneŭ conferințe cu subiect rococo, și o mulțime de alte tipurĭ așa de bine descrise de d. Vlăhuță? In această colecție de tipurĭ uricioase, fotografiate din nenorocire de pe natură, abia găsim două figurĭ simpatice, pe Mihail Eminescu și pe Grig. Petroni, fostul secretar general al Ministeruluĭ de justiție.

« Din goana vieții » e impregnată de pesimizmu de la primele pînă la ultimele sale linii. Lucrul nu e de mirare. Cine cunoaște societatea noastră, și autorul o cunoaște foarte bine, nu poate să nu simtă o tristeță cu atît mai profundă cu cît simțimîntele sale generoase n-aŭ fost amorțite saŭ distruse de curentul timpului. Precum sufletul nobil al lui Eminescu să revolta pînă la paroxismu de păcătoșia societății noastre, tot astfeliŭ și d. Vlăhuță care pare că a moștenit și talentul și inima marelui poet, nu poate să nu înfiereze această societate, căci ia a rămas aceiași, dacă chiar nu e mai decăzută moralicește vorbind. Sînt fragmente în proză, care îmi reamintesc prin energia lor satira III-a a regretatului Eminescu; aș putea cita între altele, ca model de acest gen pag. 65 și 66 sub titlul « Spoială și funcționarizm. »

De sigur că cuvintele din acest fragment nu sînt tocmai alese; în cît pentru mine, aș fi dorit că delicatul poet care a scris poeziile « Dormi în pace, » « La icoană » și altele, să evite cuvinte ca blotocăreală, mîzgîleli, rățoeli etc. Cred că nu e prea mult a cere d-lui Vlăhuță să fie energic și elegant în același timp. De asemenea era foarte ușor pentru autor a evita fraze de 12 linii, ca acea de la pagina 124.

Dar, e greŭ a face proces de lucruri mici unui autor atît de simpatic prin talentul și mai ales prin inima sa; de aceia sfîrșesc exprimînd dorința ca d. Vlahuță să fie mai poligraf și să ne dea o continuare la « Goana vieții, » a cărei principal defect este că e prea scurtă.

I. Tanoviceanu

DOCUMENTE

I.

*Document din Arhivele **dei Frari** din Venezia.*

D. F. F. Deliberazione Terra ferma M.CCCCLXXVI (1476) die primo Augusti.

Consiliarii. Diebus proximis lapsis, scriptum et mandatum fuit per Dominium nostrum Podestati et Capitaneo Tarvisii [1]), quod pro expensis factis familie et equis Illustrissimi Vayvode Moldavie [2]) dari faceret Bartholomeo hospiti ad Coronam in Mestre [3]) librarum 776 soldos 9,

---

1). *Tarvisi* din document, *Treviso* de astă-zĭ, oraș de lîngă Veneția.

2). E curios că se vorbește aicĭ de *familia* și caiĭ voivoduluĭ Moldovan (Stefan cel Mare) ceia ce ar lăsa a se presupune că Stefan cel Mare venise el singur la Veneția. Documentul nostru ordonă să se plătească acea sumă otelieruluĭ de la „coronă" la 1 August 1476. Fiind vorba de plata uneĭ datoriĭ este inviderat că ea fusese contractată maĭ înainte; prin urmare nu s-ar putea invoca contra prezențeĭ luĭ Stefan în Veneția faptul că el la 26 Iulie 1476 se bătea cu Turciĭ la Valea albă (Ureche în Letopisețe I, 131 și Inscripția de la Răsboienĭ publicată de *Melchisedek* în Conv. Literare XVI., 365). Totuș nu e de primit că Stefan cel Mare să fi fost el singur în Veneția, maĭ întăĭ din cauză că ar trebui să se găsască urmele unuĭ evenement atît de însemnat pentru Veneția din acele timpurĭ, în procesele verbale ale consiliuluĭ ce s-aŭ păstrat în intregimea lor; apoĭ în decursul luĭ 1476 Stefan cel Mare a fost ocupat cu pregătirea apărăreĭ Moldoveĭ contra expedițieĭ luĭ Mohamed II.

Familia din documentul nostru are înțălesul obicĭnuit în limba latină de slugile, adică personalul inferior care întovărășia ambasada luĭ Stefan cel Mare, fără îndoială pe acea ce fusese la Veneția cînd se-ntorcea de la Roma în 6 Maĭ 1476 (*Vezĭ Esarcu*; Stefan cel Mare, documente descoperite în arhivele Venețieĭ, doc. No. III 1476 Maĭ 6. Comp *Xenopol*, Istoria Romînilor în Dacia Traiană, II, p. 339 nota 10).

3). *Mestre* suburbie a Venețieĭ unde se afla otelul la coroană și unde fusese găzduit personalul de serviciŭ al ambasadeĭ luĭ Stefan.

A. D. X.

uti constare per computum clare et lucide cognitum fuit. Et quum idem Podestas nostro scribit talem exbursationem et satisfactionem facere non potuisse in executionem mandatorum nostrorum, obstante lege capta in hoc consilio, ne cuiquam per cameram Tarvisii persolvi possit nisi captum fuerit per hoc consilium, sub pena ducatorum mille; et conveniat dignitati nostre dominii ac equitati ut ipsi hospiti satisfiat. Vadit pare, (sic) quod scribi possit prefato Podestati nostro quod suprascriptas librarum 776 soldos 9 dare et numerare possit, non obstante lege predicta, sicut conveniens et honestum, ut pro dignitate et honore nostri dominii.

De parte 95, de non 13; non sinceri 6.

(Comunicat de D. *Const. Esarcu*).

Traducere

In zilele chiar acum trecute a fost scris și ordonat din partea noastră podestatuluĭ și capitanuluĭ din Treviso ca pentru cheltuiala făcută cu slugile și caiĭ prea ilustruluĭ voivod de Moldova, să să dee luĭ Bartolomeŭ otelierul « la coronă » din Mestre 776 de lire și 9 solizĭ, după cum rezultă din socoteala luĭ clară și lucidă: Dar fiind-că acel Podesta ni-aŭ scris că nu poate face atare plată a datorieĭ, știind împrotivă legea emanată de la consiliul nostru ca sub pedeapsă de 1000 de lire cîrmuirea din Tarviso să nu poată face nicĭ o plată fără o autorizare a consiliuluĭ nostru; convenind însă demnităţeĭ și dreptăţeĭ signorieĭ noastre ca numitul otelier să fie satisfăcut, ordonăm ca să se scrie numituluĭ Podesta al nostru ca suma de maĭ sus de 776 lire și 9 solizĭ să o poată plăti, cu toată legea amintită, după cum este cuviincios și cinstit potrivit cu demnitatea stăpînireĭ noastre.

Pentru 95, contra 13, abţinuţĭ 6.

II.

O scrisoare a luĭ Alexandru Ghica Domnul Munteniei (1834-1842) din 1833, înaintea suireĭ luĭ în scaun.

Polcovnice Pavele.

Răspunzînd la cele ce-mĭ scriĭ prin Dobrea, îțĭ fac cunoscut că celor ce aŭ venit, eŭ am poroncit de s-aŭ slobozit cîte doĭ leĭ la mia de ocă peste a lor tocmală, pentru căcĭ am văzut că aŭ venit pă vreme ră, și cale grea. Acum silește de pornește cheresteaua că nu aŭ meșteriĭ ce lucra. Infățișază-te însuș la domnul ocîrmuitor și îĭ cere înlesnirile ce îțĭ trebuesc pentru găsirea și închirierea carălor de carele m-am rugat prin scrisoarea ce i-aŭ adus însuțĭ și fă-l să-țĭ încredințeze că nu cer podvodă ci înlesnire la învoire și tocmală, saŭ măcar încredințază-te însuțĭ de la dumnealuĭ că nu are de gînd să facă nimica și să-mĭ răspundă ca să știu ce să fac, căcĭ eŭ nu voiŭ putea găsi cară acum cu prețul obicĭnuit, atuncĭ urmează să cumpăr aicĭ cîtă cherestea îmĭ trebuie acum îndată la zidire, și apoĭ cînd veĭ găsi înlesnire închirierei îmĭ veĭ porni-o toată saŭ parte. Aștept răspunsul dumitale. 1833 April 28.

Alexandru Ghica.

(*Comunicată de d. Neculaĭ Xenopol*).

Prezintă oare-care interes pentru caracterul cel drept al luĭ Alexandru Ghica care întrece de la el pentru tocmală o sumă de banĭ spre a mulțumi pe cărăușiĭ.

III.

Proclamația Guvernuluĭ bucovinean din anul 1813.

Buckowiner!

Acht und dreissig Iahre sind es, seit Ihr den milden Szepter Oesterreichs gehorchet. Binnen diesem langen Zeitraum seid Ihr von der im gemeinschaftlichen Verbande, in den Pflichten eines jeden Staatsbürgers liegenden Verbindlichkeit zur Vertheidigung des Staates Blut und Leben zu weihen, enthoben geblieben, ungeachtet der Staat, dem Ihr angehöret, unter dessen Schutz, weisen und gütigen Regierung Ihr Sicherheit, Ruhe, und Wohlstand geniesset, so viele blutige Kriege, besonders seit den lezten 20 Iahren zu führen gezwungen war.

Neuerdings ist unser Allergnädigster Kaiser und Herr, nachdem alle seine Bemühungen zur Herstellung eines dauernden Friedens fruchtlos gewesen; gezwungen zur Sicherheit der ihm von Gott anvertrauten Verkehr, zur Erzielung einer dauerhaften Ruhe für das durch langwierige Kriege erschöpfte Europa, die Waffen gegen den Kaiser von

Bucovinenĭ!

Treĭ zăcĭ și opt de anĭ sînt, de cînd vă aflațĭ ascultătorĭ milostivuluĭ schiptru austrieĭ și întru această lungă vreme a-țĭ fost scutițĭ de datoriile ce stă în legătură de obște, în datoriile fieste-căruia locuitor a împărățieĭ; măcar că împărăția a căreia sînteți, și sub a căreia ocrotire înțăleaptă și milostivă stăpânire avețĭ siguranță, odihnă și norocire, aŭ fost silită spre atîte războaie vărsătoare de sănge, maĭ ales de 20 de anĭ încoace.

După ce aŭ fost în zădar toată silința prea milostivuluĭ împăratuluĭ nostru spre facerea uneĭ păcĭ statornice, de iznoavă să află silit spre siguranța noroadelor, care îĭ sînt de la Dumnezeŭ încredințate, spre facerea uneĭ păcĭ îndelungate pentru Europa care aŭ ajuns prin războacle îndelungate la ră stare a să scula cu armele asupra împăratuluĭ franțuzăsc, care cu puterea sa nu numaĭ că aŭ luat maĭ multe țărĭ din împărăția austriacă, ce încă și

Frankreich zu ergreifen, der durch seine Uebermacht nicht nur den oesterreichischen Staaten mehrere Provinzen entrissen sondern auch viele andere Staaten zerstückelt und zerstöret, der die Ruhe des Welttheils, den auch Ihr bewohnet, das Glück der Völker zu untergraben, nicht aufhöret.

Seine Majestät wollen zwar die Euch bisher zugestandene Befreiung von der Rekrutirung, auch in dem gegenwärtigen wichtigen Momente, wo die übrigen Prowinzen der Monarchie sich in Opfern für den Militärdienst erschöpfen, nicht entziehen, da aber alle übrigen Prowinzen in der Aufbringung bedeutender Trouppenkorps wetteifern, und das patriotische Benehmen der Bewohner der Buckovina vom Jahre 1809 noch im frischen Andenken lebt, so rechnen, seine Majestät auf die bewährte Vaterlandsliebe, und Anhändlichkeit des Adels, der Bürger und Unterthanen der Buckowina an allerhöchst Ihre Person, und erwarten dass sie dem von Seiner Majestät zu erkennen gegebenen väterlichen Wunsche, welcher die Errichtung zweier leichter Frei-Bataillons nebst einer Depots - Division bloss aus Freiwilligen der Bucko-

alte staturĭ l-aŭ împărtit și l-aŭ răsipit, și nu încetează a surpa norocul noroadelor într-această parte de lume, în care vă aflațĭ și voĭ locuitorĭ.

A Sa Mărire nicĭ într-acest ceas în care celelalte provințiĭ să slăbesc prin jărtfire la slujbe ostenească nu voește a rădica scutire ce ațĭ avut pînă acum, a nu da recruțiĭ; însă fiind-că toate cele-lalte provințiĭ să întrec una pe alta în dare de oștĭ marĭ, și fiind-că urmare patriotească a locuitorilorĭ bucovinenĭ din anul 1809 și acum nu este uitată; așa dară a sa împărătească mărire nădăjduește de la dragoste și iubire ce aŭ dovedit nobilĭ, tîrgovețiĭ, și țăraniĭ din Bucovina asupra patrieĭ, și spre înalteĭ persoaneĭ sale, cum că aceste stărĭ vor pune toată silința a împlini părintească voia Măririĭ sale, care razămă spre așazare a două fraĭ-batalioane ușoare, și o divizie de rezervă numaĭ din bucovinenĭ ce să vor meldui de bună voia lor, nădăjduind că cu bucurie vor primi prilejul acesta a dovedi de iznoavă iubire, credința, și dragostea lor asupra patrieĭ.

Bucovinenĭ!

Marĭ eraŭ întîmplările a anuluĭ 1809, în care v-ațĭ făcut vrednicĭ de o laudă

wina beabsichtet, zu entschprechen sich beeilen, und diese Gelegenheit ihre Liebe, Treue und Anhänglichkeit neuerdings beurkunden mit Freuden ergreifen werden.

Buckowiner !

Bedeutend war der Zeitpunkt der Jahrs 1809 in dem Ihr Euch so ruhmvoll ausgezeichnet habt, aber noch wichtiger ist der gegenwärtige Augenblick wo Ihr zur Vereinigung Eurer Streittkräfte mit jenen der übrigen Erbländer aufgefordet werdet, zwar ist die Gefahr für Euch nicht so nahe, als sie damals war, allein wisst Ihr nicht, dass der Kaiser von Frankreich im vorigen Iahre bis nach Moskau vorgedrungen dass seine Armee Kirchen zerstöhret, Altäre umgestürzt und gepflündert, Gebilder der Heiligen vernichtet und zertrümmert, Städte und Dörfer verehret, und seine Schritte mit Blut und Verderben bezeichnet hat? Wisst Ihr nicht dass nur die Beharrlichkeit und Ausdauer des russischen Volks, dessen Vereinigung mit der Armee den gemeinschaftlichen Feind enlich besiegt, und die Vernichturg seiner ungeheuern Armeen zur Folge gehabt habe? Auch die Fortdauer Euerer Ruhe, Eueres Wohlstandes und Glücks hängt

așa mare, însă încă cu mult maĭ marĭ sînt în ceasul de acum în care sînteţĭ chemaţĭ a împreuna puterea voastră cu acelor-lalte ţărĭ moștenitoare; adevărat că pentru voĭ încă nu este primejdie așa aproape, precum era atuncea; însă nu știţĭ că împăratul Franţuzăsc în anul trecut aŭ năvălit pînă la Moscva, cum că oastea luĭ aŭ prădat bisericĭ, aŭ risipit altariurĭ, aŭ stricat icoanele sfinţilor, aŭ prădat tîrgurĭ și sate, și aŭ însămnat pașiĭ săĭ cu sănge, și cu stricăciune? Nu știţĭ că numaĭ statornicia, răbdare și împreunarea noroduluĭ rusesc cu oștile am biruil pe dușmanul de obște, din care biruinţă s-aŭ născut stricăciunea oștilor luĭ celor marĭ, ţinere odihneĭ bineluĭ și a noroculuĭ vostru rază încă din biruinţa vrăjmașuluĭ de obște asupra căruia pre milostivul monarhul vostru s-a împreunat cu puternicul împărat a toată Rusia, cu craiul Prusieĭ, Șveziĭ și Engleziĭ. Toţĭ din ţările austrieĭ din mare împărăţia Rusieĭ, și din ţările Prusieĭ ce sînt în stare a purta arme ce-aŭ apucat, ca, orĭ să izbîndească liniștea de obște a noroadelor Europeĭ, siguranţa și statornicia scaunelor monarhiceștĭ, orĭ să moară, și voĭ aţĭ putea privi fără lucrare la acest sfînt

von der Besiegung des gemeinschaftlichen Feindes ab, wider den sich Euer gnädigster Monarch mit dem mächtigen Kaiser aller Reussen, mit dem Könige von Preussen, Schweden, und England vereinigt hat. Alles was in den oesterreichischen Provinzen in dem weiten Russischen Reiche, in dem preussischen Staate streitfähig ist, greifet zu den Waffen, um für die allgemeine Ruhe der Völker Europens, für Sicherkeit und Selbständigkeit der Throne zu siegen oder zu sterben; und Ihr könntet bei diesem heiligen Kampfe müssige Zuschauer bleiben? Ihr allein euch den verdienten Schande in diesem für das Glück der Völker so wichtigen Kampfe unthätig geblieben zu sein bei der Nachwelt aussetzen? O nein, das werdet Ihr nicht. Ihr müsstet dann aufgehört haben, die Männer von 1809 su sein. Auf dann du streit- und fähige Jugend der Buckowina! stelle, rüste dich; um an den für die Sicherheit der Thronen, für die Ruhe und Wohlfahrt der Völker zu bestehenden Kampfe, an den in der Geschichte ewig bleibenden Ruhm zur Befreiung Europens von der bedrohten Unterjochung mitgewirkt zu ha-

războĭ? Ațĭ vrea să vă însărcinațĭ singurĭ cu rușine la lumea viitoare neînpărtășindu-vă la acest războĭ ce s-aŭ început pentru norocul noroadelor? Nu poate fi aceasta că atunce nu ațĭ fi aceĭ oamenĭ care ațĭ fost în anul 1809. Sculațĭ-vă dar tineriĭ bucovinenĭ care putețĭ purta Arme, adunați-vă și vă înarmațĭ, ca să fițĭ părtașĭ cinstițĭ războiuluĭ ce este spre siguranța a scaunelor monarhiceștĭ, și spre odihna și binele noroadelor, agonisîndu-vă lauda ce pururea va rămînea în istorie, cum că ațĭ ajutat spre izbăvirea Europeĭ de legăturile ce vrea a-i să pune. Impăratul și stăpînitorul vostru vă chiamă la aceasta, iar legea și datoria sudițască vá poroncește. Plata împliniteĭ datoriĭ, bună plăcere monarhuluĭ, și a dinpreună traitorilor, lauda lumeĭ viitoare așteaptă pe voinicul și viteazul fiŭ a patrieĭ.

Urăciune și rușine va ajunge pe cel fricos, care uitînd datoria și cinstea sa, temîndu-să s-ar feri de la acest războĭ sfînt, numele luĭ să rămîe pururea însămnat cu rușine. Iară acela, care pînă într-atîta jăruită datorie și cinstea sa, și prin taină ar fugi în țară străină neascultînd chiemarea monarhuluĭ

ben ehrenvollen Theil zu nehmen. Dein Kaiser und Herr fordert dich auf, die Religion, deine Unterthanspflicht gebietet es, der Sohn erfüllter Pflicht, das Wohlgefallen des Monarchen, der Beifall der Zeitgenossen, der Ruhm der Nachwelt erwartet den muthigen tapfern Sohn des Vaterlandes.

Schmach und Schande dem Eigensüchtigen und Feigen! der gefühllos für Pflicht und Ehre diesem heiligen Kampf sich muthlos entziehet, sein Namen bleibe ewig gebrandmarkt. Derjenige aber, der so pflicht- und ehrvergessen währe und sich durch heimliche Entweichung in ein fremdes Land dem Rufe seines Monarchen und Vaterlandes in diesem wichtigen Moment entzöge, der sei für immer aus dem Bunde des

său, și a patrieĭ sale în această vreme, acela să fie pururea lipsit din legătura statuluĭ a împăratuluĭ Austrieĭ, pe acela prinzîndu-se să-l ajungă pedeapsa cea maĭ mare, și apoĭ să fie izgonit afară dintr-o împărăție, a căreia mădularii a fi l-aŭ făcut nevrednic necredința și vătămarea datorieĭ sale.

In Leov la 13 Septemvrie 1813.

Oesterreichischen Kaiserstaates ausgeschlossen, den treffe die strengste Strafe, wenn er betretten werden sollte, der werde dann aus einem Staate hinausgeworfen, dessen Glied zu sein, seine Treulossigkeit und Pflichtverletzung ihn unwürdig gemacht hat.

Lemberg am 13 September 1813.

(*Urmează subsemnăturile*):

Peter Graf v. Goes
Landesgouverneur

Bernhard Freiherr v. Rossetti
2-ter Gubernial-Präsident

Georg Ritter v. Oechsner
Gubernial Vizepräsident

Johan Edler v. Platzer
Hofrath und buckowiner Kreishauptmann

Ignatz Ritter v. Kollmanhuber
Gubernialrath

Nota. Originalul este în posesiunea D-reĭ Adela Neculcea—Iașĭ.

NOTIȚE

I.

Intîmpinare. La cele zise de Dl. I. Tanoviceanu în studiul săŭ asupra *Arhondologieĭ* Moldoveĭ (v. maĭ sus 39) cu referință la mine, am de răspuns următoarele:

Nu știu dacă cine-va care să consacră studiuluĭ uneĭ chestiunĭ ca acea a *boerilor*, putea să aibă numaĭ de cît o idee optimistă, adorîndu-șĭ subiectul. Cînd am zis că elementul boeresc, ca unul ce era sus pus pe treapta socială, era maĭ dispus a înclina cătră străinĭ, nu cred că am emis un neadevăr istoric. Romîniĭ din Transilvania ș-aŭ pierdut nobleța, care s-a maghiarizat, nobleța Bulgarilor și Serbilor s-a turcit. De ce nu s-a turcit la noĭ boerimea romînă? Inceputurĭ vedem, cînd fiĭ de domn să turcesc, ca Iliaș Rareș; dar, dacă înstrăinarea nu s-a făcut în masă, cauzele sînt altele de cît valoarea boerimeĭ noastre, saŭ acel dor nestîns de țară, cînd patria era numaĭ *moșie,* și cînd *rumîn* însemna a fi *sclav.* Cauza cred că stă în faptul că țările romîneștĭ situate fiind la nordul Imperiuluĭ turcesc, și formînd granița din spre Polonia, eraŭ puse în alternativa a deosebite curente politice: *polon, german* și *turcesc,* care să precumpeniaŭ, unul pe altul. Cu cît provinciile supuse Turcilor eraŭ maĭ spre periferie cu atîta acțiunea de destrugere a fost maĭ slabă, dejucată fiind ba de Nemțĭ, ba de Polonĭ, ba maĭ apoĭ de Rușĭ.

Figurile mărețe a cîtor-va boerĭ fac o excepțiune onorabilă de la regulă; dar un Tăutu, Costin, Cantacuzino, orĭ cît de marĭ vor fi fost, nu spală păcatele claseĭ, nicĭ nu contravin legeĭ istorice.

Eŭ nu sînt un adorator al claseĭ boereștĭ, și de și m-am ocupat ceva cu schițarea funcțiunilor lor, (Uricarul,

XVIII), dar nu voiŭ ajunge a zice că totul în țara romînească să datorește boerilor. Oamenii sînt sub vremurĭ, nu vremurile sub oamenĭ, a zis Miron Costin; și apoĭ rolul persoanelor în Istorie, să știe Dl. Tanoviceanu, e slab față cu influența mediuluĭ, ce a creat oameniĭ.

Cît la supărarea ce i-am cauzat, nearătînd că de la D-sa știŭ că Dragoș, un ascendent al Sioneștilor, să chema *Boul*, regret lucrul, nu din altă cauză, decît că nu l-am repetat și în Prefața Arhondologieĭ; dar l-am zis odată în micul meŭ studiŭ: *Epilologul Izvoduluĭ luĭ Clănăŭ* (Ur. XVII, 365 nota 27), pe care tocmaĭ D-sa îl citează.

In ceia ce privește sfatul ce-mĭ dă și punerea la carantină în cercetările istorice, să știe că precum nu D-sa mi-a inspirat gustul și deșteptat interesul, nu D-sa îl va nimici, și regret că i-a eșit din condeiŭ o asemenea frază ușoară, care departe de-a lovi în mine, se întoarce spre D-sa.

Gh. Ghibănescu

II.

Studiile D luĭ Eduard Gruber, asupra audițiuneĭ colorate. — Colaboratorul nostru D-nul Ed. Gruber, urmează înainte studiile întreprinse de el asupra straniuluĭ fenomen al combinăreĭ sunetelor cu senzațiĭ de colorĭ, care aŭ luat în cercetările maĭ noue ale psicologieĭ numele de audițiune colorată. Revista *L'Intermédiaire des chercheurs et du curieux* din Paris, în numărul săŭ 24 din anul I al serieĭ a III-a, conține următorul articol asupra lucrărilor D-luĭ Gruber:

L'audition colorée et les phénomènes similaires — M. Edouard Gruber, professeur à Jassy (Roumanie), a fait une importante communication, sur ces étranges phénomènes, au Congrès de psychologie expérimentale, qui a eu lieu à Londres au commencement du mois d'août.

Voici les résultats les plus importants du travail de M. Gruber. Il a déterminé le terrain entier de ces associations, terrain qui est très vaste. L'audition colorée n'en forme qu'une partie, la plus importante néanmoins. Il y a la vision colorée, la gustation, l'olfaction, la tactilité, les températures colorées, la motilité, les résistances colorées. Inversement, il y a des sons subjectifs provoqués par des couleurs, les phonismes ; il y a des phonismes des signes graphiques, des nombres, du goût, de l'odorat, phonismes des températures, etc... De même, il existe des sujets présentant des associations pour toutes les combinaisons diverses de tous les autres sens.

M. Gruber a recherché plus spécialement l'audition colorée des sons de la voix parlée : voyelles, consonnes, diphtongues (23 en roumain), triphtongues, téraphtongues, noms communs, noms propres de personnes et de villes, noms de jour de la semaine, etc..., de la langue roumaine. Il a recherché encore l'audition colorée des nombres de cette même langue. Cette partie est la plus intéressante et la plus curieuse ; elle jette une nouvelle lumière sur la nature intime de notre inconscient. M. Gruber a mesuré, d'après une méthode qu'il a exposée devant les membres du Congrès, les taches subjectives colorées, les *chromatismes*, d'après l'expression de l'auteur, que présentent au son de la voix parlée son sujet, homme d'une grande distinction intellectuelle, et le sujet le mieux doué qui ait été observé jusqu'à ce jour. De toute la communication de M. Gruber se détache cette idée dominante : *il y a dans notre inconscient, au moins dans une certaine partie, des faits psychiques très complexes, qui nous sont encore inconnus, mais qui sont régis par des lois mathématiques très simples*. A ces faits nouveaux apportés par M. Gruber, l'éminent savant anglais, M. Francis

Galton, membre de la Société royale, a apporté des preuves. Il a cité l'exemple d'un célèbre égyptologue, M. Lepsius, mort il y a quelque temps, et qui a fait ses éminents travaux de philologie, guidé par cette exceptionnelle propriété psychique. Dans l'ouvrage de M. Galton : *Inquiries into human faculty*, on trouvera un chapitre : *Colour Associations*, où il donne encore d'autres exemples.

Certainement, l'étude de l'audition colorée sera l'étude de l'avenir, et les lettrés, les savants, les psychologues, lui accorderont une très large place.

Asupra acelorașĭ cercetărĭ găsim în marele organ englez *The Times* No. 33,706 din 2 August 1892, următoarele aprecierĭ, pe care le traducem în romînește, întru cît Romîniĭ n'aŭ ajuns *încă* să facă și din limba engleză a doua a lor limbă națională:

«Profesorul Grüber (așa este scris) din Romănia a prezentat congresuluĭ un raport asupra oare-căror fenomene de « audițiune colorată » pe care aŭ urmat înainte a le observa de la congresul din 1889, răspunzînd la o dorință pe atuncĭ rostită. El a expus că cu toate că aŭ întrebuințat terminul de « audition colorée », subiectul saŭ ar fi mult maĭ întins, cuprinzînd toate cazurile în care un stimulent al unuĭ sens trezește imagina simultaneă în altele. Așa nu numaĭ auzirea de litere, cuvinte, numere, etc. chiamă colorĭ ca roș, brun, etc., dar asociațiĭ asămănătoare există între văz și pipăit, văz și gust, văz și sforțările mușchiulare, etc. și fac din potrivă unele combinărĭ între sunete și pipăit, între sunete și gust, etc; schimbărĭ de temperatură produc asociațiunĭ similare și se întîlnesc fenomene caracterizate ca « chromatismes de température » saŭ arătărĭ colorate condiționate de condițiunĭ termometrice particulare.

Subiectul maĭ de samă cu care profesorul Grüber și-a făcut experiențele sale, era un om de o distincție intelectuala însămnată, deprins la o exactă analiză a percepțiunilor sale. Cu acest subiect a fost cu putință a se stabili nu numaĭ o serie variată de colorĭ imaginare corăspunzătoare vocalelor, silabelor, numerelor, etc, dar s-a observat și o regularitate matematică în relațiile dintre aceste spațiurĭ colorate imaginativ, cînd vocalele saŭ numerile eraŭ combinate. Bogăția singulară a limbeĭ romîneștĭ făcu cu putintă, ca aceste proporțiunĭ să fie însămnate cu o mare exactitate.

Inele colorate corespundeaŭ numerelor, iar măsura și grosimea acestor inele cu progresia serieĭ numerice. D-nu Grüber aŭ atras atenția asupra mareĭ extensiunĭ și a bogateĭ varietățĭ al acestor fenomene carĭ aŭ fost observate cu mare îngrijire de D nu Francis Galton. Cercetarea după părerea D-luĭ Grüber, are un interes curat numaĭ științific, cu toate aceste stăruința și precizia a rezultatelor observate vor stabili niște legĭ ce vor putea avea o însămnătate practică în viitor.

Cronica științifică

O nouă aplicațiune a electricităteĭ este: prepararea Cromuluĭ metalic. D-l. Em. Placet prin intermediarul D-luĭ Moissan a prezentat Academieĭ de științĭ din Paris un eșantilion de 1 kilogram de crom, diverse aliaje precum și ornamente de fer, bronz, etc. acoperite prin galvanoplastie cu o pătura de crom.

Mijlocul întrebuințat de D-l. Placet constă în elec-

troliza uneĭ disoluțiĭ apoase de alun de crom adaosă cu sulfat de potasiu și acid sulfuric. Obiectul ce este de a se acoperi cu crom, formează ca de ordinar polul negativ. Depozitul format este foarte strălucitor, de o culoare albă albăstrie, foarte durabil și neatacabil de agențiĭ atmosfericĭ și cel mare număr de reactivĭ.

Această descoperire va aduce de sigur o revoluție în metalurgie precum și în Galvanoplastie, așa precum a produs descoperirea aluminiuluĭ, a nichelajuluĭ etc.

Iașĭ — Tipo-Litografia H. GOLDNER, Strada Primărieĭ No. 17.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚII ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul IV. Mai și Iunie No. 5 și 6

Spiridon Popescu.

Considerațiuni psichologice din viața țaranuluĭ romîn.

(Conferință ținută la congresul studenților). [1]).

Doamnelor și Domnilor,

Iubiților colegĭ!

Să vorbește mult pe seama țaranuluĭ, cu toate acestea mi să pare că încă nu-l cunoaștem.

«Țaranul, să zice de ordinar, nu simte greutatea vieții ca noĭ ; el e mulțumit cu starea luĭ din cauză că nu are gusturile dezvoltate, nu cunoaște alt-feliŭ de viață decît pe a luĭ. Vară și iarnă cu pieptul deschis, aproape disculț, nutrit răŭ și cu toate acestea habar n-are. El nu știe alt-ceva decît să muncească ḑiua, *să doarmă liniștit* și fără nicĭ o grijă noaptea, în fine să beie Duminica și sărbătoarea toată agonisirea din timpul săptămîneĭ . . . . . . Țaranul e sărac din pricină că-ĭ bețiv și așa maĭ departe.

Cam așa e judecat țaranul.

Această judecată e greșită și necomplectă. E greșită din cauza obiceiuluĭ pe care-l avem de a-l judeca

1) Roman 1892.

în absență și-ĭ necomplectă din cauza puținei ostenelĭ ce ne dăm ca să-l cunoaștem.

Nu e de ajuns și de folos să știm ce cugetăm noĭ despre el; e interesant și deciziv, pentru cunoașterea luĭ, *să știm ce cugetă el* despre dînsul și despre noĭ, să știm cum să judecă pe dînsul și lumea încunjurătoare. Ni să impune decĭ nevoia, dacă voim să-l cunoaștem, de a ținea seamă de el, de a întra în sufletul săŭ, de a-l urmări și examina în toate manifestările sale. Numaĭ după ce vom fi cercetat în intimitatea eĭ viața țaranuluĭ, numaĭ atuncea ne vom putea rosti cu toată competența și rezerva cuvenită.

Dacă este așa, și-ĭ evident că așa este, ne rămîne de văzut cum trebue să procedăm.

Din capul loculuĭ ne găsim în fața uneĭ greutățĭ foarte marĭ: *țaranul nu-șĭ deschide inima cu ușurință către orĭ-și cine*; el *are groază de surtucarĭ*. Dacă-l întrebĭ ceva, are grijă să te măsoare cu privirea din tălpĭ și pînă în creștet și să să întrebe de sigur în gîndul luĭ: « de unde și pînă unde mă rog, l-a pălit dragostea să-mĭ vorbească așa de blînd; și acesta va fi vr-un berechet ». Maĭ departe, să ascunde în sufletul săŭ, după cum melcul sub impulsul simțuluĭ de conservare să ascunde în învălitoarea sa, orĭ de cîte orĭ ar voi cine-va să-l examineze.

Greutatea să datorește dar *neîncrederei* pe care o are țaranul în surtucarĭ. Trebue multă răbdare și dibăcie ca să-ĭ poțĭ surprinde o mărturisire curată, o mărturisire, care să arăte adevărata sa convingere. Dacă întrebarea-ĭ pusă ca să zică *da*, el zice *da*, dacă din contra, el ḑice *nu*. De aceia, această cale directă nu poate fi numaĭ ia utilizată de toțĭ cu succes. Maĭ este o altă cale, cea indirectă care are, între altele, și folosul de a putea fi urmată de orĭ-cine ar voi. Să lăsăm adecă

pe ţăran să ne spună el singur conţinutul săŭ psihic, fără să-l întrebăm şi fără să ştie chiar că ni-l spune. Să-l ascultăm cum cîntă şi cum blastămă; să-ĭ ascultăm proverbele, zicătoarele, istorisirile pline de aluziunĭ şi vorbirea de toate ḑilele. Cu alte cuvinte să facem analiza vieţiĭ ţaranuluĭ şi după literatura sa.

Această analiză însă, nu să poate face într-o singură conferinţă; ia ar putea fi obiectul unuĭ studiŭ întins, care ar aduce serviciĭ reale şi nouă şi ţăranuluĭ.

Eŭ mĭ-am propus să fac astă-zĭ *numaĭ o ochire sumară* asupra cîtor-va chestiĭ cari mi s-aŭ părut că nu maĭ pot suferi întîrziere, şi cer numaĭ decît să avem o idee maĭ clară de ele.

* * *

Aşa, am căutat să-mĭ daŭ seamă *pentru ce ţaranul să nutreşte răŭ*? Am găsit pe lîngă *sărăcie* maĭ ales, şi *neştiinţa.*

El *nu a ajuns la concepţia ideeĭ de asimilarea principiilor nutritive din alimente.* Dacă n-ar fi stomahul, nicĭ n-am avea nevoe de mîncare şi prin urmare nicĭ n-am avea nevoe de muncă. Am găsit ţaranĭ care să mă întrebe: pentru ce oamenii nu mînîncă fîn, că doar stomahuluĭ i-ar veni tot una. Stomahul singur are nevoe de alimente, e de ajuns să-l umpli şi eştĭ sătul; dacă-ĭ daĭ mîncare el îţĭ dă pace. Calitatea alimentelor să judecă maĭ tot-deauna după plăcerea ce o simţi în timpul mîncăreĭ; în urmă, maşina din corpul omuluĭ dacă nu-ĭ stricată, şi nu-şĭ dă seamă pentru ce să strică, macină orĭ-ce i-aĭ da. Pentru stomah e indiferent de pildă dacă i-aĭ da, cum îĭ daŭ ţaraniĭ din localităţile cu vin, mămăligă caldă cu drojdiĭ de vin, saŭ i-aĭ da puiŭ fript. Hămisala din postul mare să datoreşte faptuluĭ că mîncarea de post nu place ca mîncarea de dulce; însă el nu ştie pentru ce nu place. Nu cunoaşte legătura dintre alimente

şi sînge şi nicĭ pe acel dintre sîrge şi organizm. *Luarea sîngeluĭ* pentru înlăturarea a o mulţime de bolĭ, în care de multe orĭ tocmaĭ lipsa de sînge face ca ele să să prelungească, este o lecuire tot atît de comună ca şi *descîntecele.*

Poţĭ să mînîncĭ orĭ-şi-ce, numaĭ otravă să nu fie. Am auzit foarte de multe orĭ mume istovite de muncă şi de sărăcie blăstămînd pe copiiĭ carora nu le place mîncarea. « Mînîncă, mîncate-ar ciuma, că ştiŭ că nu-ĭ otravă » ; iar ceia ce ia zice că nu-ĭ otravă, e de multe orĭ o bucată de mămăligă rece, adesa de popuşoĭ stricaţĭ, cu o bucăţică de ceapă, saŭ o strachină de prune verzĭ ferte şi îngroşate cu făină.

Ideile ţaranuluĭ despre nutriment ne explică în parte şi modul săŭ de a să nutri. Sînt ţaranĭ cari ar putea să să nutrească mult maĭ conform cu cerinţele organizmuluĭ omenesc, dacă ar cunoaşte natura acestor cerinţĭ. Atuncĭ ar duce la crîşmar popuşoĭ de pildă, iar nicĭdecum, cum duce astăzĭ *ouăle* de găină ca să cumpere şi să mînînce *oţet;* şi orĭ cît de nestîns ar fi focul iaduluĭ, el n-ar posti, cum posteşte 200 de ḑile pe an. Sînt mulţĭ ţaranĭ cari maĭ postesc încă şi Lunea, ca să nu moară boul de la jug.

Ţaranul nu cunoaşte decît cîte-va feliurĭ de bucate pe care le prepară fără nicĭ o artă. Supa să poate ḑice că nu-ĭ cunoscută. Zama de la răsolul de găină, în genere o aruncă. Carnea de vacă o mînîncă rar şi cu dezgust. Am văzut în armată recruţĭ bolnavĭ, din cauză că nu pot să mînînce «hoit de vacă» cum îĭ zic eĭ. In sate nu să taie vite decît cînd să simte că una e bolnavă; ca să n-o scape mortăciune, o dă crîşmaruluĭ pe cîţĭ-va leĭ; acesta la rîndul săŭ o vinde sub formă de pastramă. Vacile cu viţeĭ, graţie fabuloaselor tocmelĭ agricole, sînt foarte puţine. De alt-mintrelea

«laptele, zice țaranul, e o mîncare copilărească. Laptele îl mînîncĭ așa de gust, după ce aĭ mîncat altă mîncare». Existența porecleĭ «lăptăŭ» dată țaranuluĭ căruia îĭ place laptele, este măsura trecereĭ ce o are laptele între alimente.

Feliurile cele maĭ frequente de mîncărĭ sînt : ceapă, usturoĭ, ardeĭ, pește sărat, și borșul, începînd de la expeditivul borș cu păsat și pînă la fenomenalul de rar borș cu puiŭ. In casa unuĭ țaran să fac cel puțin 300 de borșurĭ pe an ; și o familie de patru persoane mînîncă în termin mediŭ 90 de vedre de borș, calculînd numaĭ cîte 3 oca pe zi, în 300 de zile pe an.

Copiiĭ, maĭ ales în familiele fără vacă cu vițel *sînt nutrițĭ mult maĭ răŭ decît părințiĭ.*

«Copilul, zice țaranul, crește: așa a lăsat D-zeŭ. Pe dînsul îl maĭ amăgeștĭ și cu ce poțĭ, el nu maĭ bagă seamă». Și, mie mi să pare că ceia ce umorul popular aruncă pe socoteala Țiganuluĭ să întîmplă tocmaĭ cu Romînul. Să povestește că un țigan odată mînca saramură de pește ; Țiganul, ca să-ĭ ajungă luĭ, spune dancilor săĭ să întingă de nouă orĭ mămăligă goală și odată fără pește.

In deobște decĭ ceia ce pricinuește răua nutrire a țaranuluĭ, sînt concepțiile luĭ greșite despre rolul hraneĭ, pe lîngă sărăcia care să poate arăta că joacă chiar primul rol în neîndestulătoarea luĭ alimentare ; căcĭ chiar dacă cunoaște țaranul ce trebuie să mînînce, n-are cu ce să-șĭ procure alimentele trebuitoare. Atîta despre alimente.

* * *

Să trecem la altă întrebare, aceia a *traiuluĭ casnic* al țaranuluĭ, pentru că studiul luĭ ne va lămuri pentru ce țaraniĭ să despart destul de des.

Barbatul este recunoscut de stăpîn și stîlp al caseĭ ; nu e bine să cînte găina în locul cucoșuluĭ, deși întîlnim case cu aceste rolurĭ intervertite.

Barbatul e conștient de dreptul săŭ de stăpîn; face uz și maĭ ales abuz de el. «Nu să poate căsnicie fără bătae, zice în genere țaranul. Femeia nebătută-ĭ ca moara neferecată. N-are nimenĭ treabă cu lucrul omuluĭ; dacă o bate, îșĭ bate femeia luĭ, nu poate nimenea să să amestice unde nu-ĭ ferbe oala. Femeia dacă nu-ĭ strunită bine îșĭ face năluce». Și iată cam *în ce împrejurărĭ* femeia-șĭ face năluce.

Trăesc greŭ; zi și noapte să muncesc cu gîndurile cum să urnească nevoele. Femeia învinovățește pe barbat că a făcut răŭ, că cutare nevoe să putea înlătura, dacă o asculta și pe dînsa; barbatul o ia la bătae și.... îĭ probează că n-are dreptate.

Barbatul n-are cu ce plăti birul; perceptorul îĭ ia așternutul pe care femeea l-a țesut cînd era fată mare, etc., femeia desperată insultă pe barbat, acesta îĭ dovedește din noŭ că n-are dreptate.

S-a răcit mămăliga; femeia sare cu gura pe barbat *c-a întîrziat prea mult, că face prea multe datoriĭ* la crîșmă; barbatul maĭ ales acuma nu-ĭ poate îngădui multă vorbă. Nu-ĭ place mîncarea, un motiv puternic de a arunca strachina cu mîncare în capul femeeĭ. Un «tîrîe brîŭ» trece pe drum; barbatul cere femeeĭ socoteală pentru ce să uită înspre casa luĭ; femeia îl ia cu gura, el o ia la bătaie.

In sfîrșit la amîndoĭ le vine să-șĭ iee lumea în cap: femeia de răul hușumuluĭ de barbat, barbatul de răul moreĭ hodorogite, de răul femeeĭ. Și fără întîrziere să și duc; de multe orĭ în această fugă nimeresc la crîșmă. Acolo, barbatul cîntă:

Frunḑă verde de dudăŭ
Ileano de răul tăŭ
Mă duc la crîșmă să beŭ.

La crîșmă la făgădăŭ
Îĭ oca de vin un leŭ,
Acolo-ĭ sumanu meŭ.

Femeia la rîndul eĭ cîntă :

De ciuda bărbatuluĭ
Am să beŭ al draculuĭ.

In realitate nu-ĭ nicĭ unul vinovat, căcĭ tot eĭ cîntă :

Cînd gîndesc să beŭ la vin ;
Grijurĭ necazurĭ nu vin

Și de accia

Prea cinstite poloboc
Ia maĭ stăĭ puțin pe loc,
Să venim noĭ vr-o cîțĭ-va
Inspre mîntuirea ta.

Visul trece și după el vine crîșmarul cu saciĭ, argațiĭ boeruluĭ cu harabaua ca să-ĭ iee recolta de pe arie, unul pentru băutură, altul pentru baniĭ împrumutațĭ din iarna trecută. . . . . Motiv noŭ de ceartă, care maĭ totdeauna să sfîrșește cu bătae. Desperarea e mare, să simte din noŭ trebuință de lumea luĭ Bacus. Acum să cîntă renumitul cîntec „*săracilă și bogățilă*“ în care saracul și bogatul să rîd unul pe altul ; bogatul rîde pe sărac că muncește ; saracul rîde pe bogat că șeade cu gîndul numaĭ la bogățiĭ, pe cînd el n-are nicĭ o grijă.

Tot acum să face filozofia viețiĭ. *Viața-ĭ scurtă, D-zeŭ* știe ce vom maĭ păți pe ceia lume *și de aceia* :

Frunză verde ș-o alună
Bea, bea, bea sărmană gură
Căcĭ ca mînĭ te facĭ țărînă,
Bea, bea, bea sărmăne gît
Căcĭ ca mînĭ te facĭ pămînt.

. . . .

Atîta despre *armonia casnică* ;

Cu această ocazie am văzut în treacăt că: *ţaranul bea pentru că-ĭ sarac.* Lucrul să întîmplă şi vice-versa, însă în mod cu totul excepţional. El *bea ca să-şĭ maĭ uite din cînd în cînd nevoele.* Trebue să spunem încă că numărul ţaranilor nebeţivĭ dar saracĭ e cu mult maĭ mare decît al celor beţivĭ; şi prin urmare dacă dăm cuvîntuluĭ beţie înţelesul de cauză de ruină materială şi morală, găsim că în general, nu beţia e cauză de sărăcie; din contra *sărăcia e o cauză de beţie.*

* * *

Cîte-va cuvinte despre părinţĭ şi copiĭ. Căsătoria fără copiĭ, saŭ părinţiĭ cărora le mor copiiĭ sînt nefericiţĭ pentru că n-aŭ cine să le poarte de grijă la bătrîneţe şi după moarte. *Un părinte nicĭodată nu să întreabă dacă creşterea ce o dă copiilor este bună.* Părinţiĭ care aŭ noroc aŭ copiĭ bunĭ; ceĭ fără noroc aŭ copiĭ răĭ şi norocul doar nu depinde de om. Poţĭ *să baţĭ un copil* «piele ră» orĭ şi cît, dacă îĭ ie scris de la *D-zeŭ* să rămînă răŭ, răŭ rămîne. Părinţiĭ sînt datorĭ însă să poarte de grijă copiilor să nu crească de capul lor, să le facă zestre, almintrelea eĭ aŭ dreptul să-şĭ blăstăme părinţiĭ. Şi, în adevăr, *părinţiĭ îşĭ daŭ silinţa* în acest sens, bine înţeles *cît pot şi cum să pricep.* Idealul părinţilor este ca copiĭ să trăească maĭ uşor şi dacă s-ar putea să nu muncească.

El ştie că dacă-şĭ va învaţa copiiĭ carte, aceştia n-aŭ să să maĭ uite la el, n-aŭ să-ĭ dee de pomană nimic după moarte; cu toate acestea vieaţa i să pare atît de grea şi iubirea de părinte e atît de mare încît îşĭ zice: «facă eĭ cu mine cum îĭ vor lăsa inima, eŭ doresc să mor cu mîngîerea ca eĭ aŭ să trăiască maĭ uşor». Această socoteală şi-o face orĭ-ce părinte, totdeauna însă rămîn numaĭ cu dorinţa.

Mama adoarme copilul cîntîndu-ĭ dorința inimeĭ sale, s-ajungă să-l vadă scriitor la masa întăiŭ, scriitor la cănțălerie, suprefect în *trebunal*, etc. Maĭ pe urmă dacă întrebĭ pe un țaran ce maĭ face, cum maĭ petrece, și dacă te cunoaște, îțĭ răspunde : «slavă D-luĭ copiiĭ mi s-a făcut mărișorĭ, mi-s de ajutor, pot să să hrănească singurĭ, de-acum nu mor de foame».

Cum vedem, *nevoele nu i-aŭ dat pace să-șĭ învețe copiiĭ carte.*

Îĭ vine greŭ să să lipsească de brațe de muncă. Luĭ, nu-ĭ dă mîna să-șĭ învețe copiiĭ decît cel mult clasele primare. Entuziasmul pentru școală scade cu trecerea timpuluĭ, căcĭ *muncitorul crede că școala ar avea de scop suprimarea munceĭ.* Din moment ce să încredințază că școala nu-l scapă de nevoĭ, nu maĭ vede nicĭ o rațiune de a-șĭ da copiiĭ la școală.

Copiiĭ țaranuluĭ rămîn dar, în majoritate, numaĭ cu școala din casa părintească. Să intrăm puțin în această școală ca s-o vedem, căcĭ ia prezentă cel maĭ mare interes.

Copilul începe să gănguească cele dintîiŭ treĭ cuvinte : țîță, mamă, tată ; să umple inima părinților de bucurie. Al patrulea cuvînt e maĭ tot-deauna o injurie, de care părințiĭ fac haz : e semn că copilul are să fie deștept. Copilul să lovește de ceva, părințiĭ îl învață să bată obiectul de care s-a lovit ; el lovește cu bețișorul pe orĭcine îĭ esă înainte : toțĭ fac haz, are să fie mare ștrengar. A încetat alaptarea ; copilul plînge într-una. Ca să-l împace i să dă ori-și ce : el să obicĭnuește cu acest fapt și cere orĭ-ce vede la părințĭ, fie că aceia ce el vede e o oală cu vin saŭ sticla cu rachiŭ. Dacă amețește copilul, nu maĭ plînge ; e vesel, să joacă, facĭ haz de el, saŭ adoarme și scapĭ de bucluc.

Copilul e față la toate certele și injuriile fară perdea

dintre părinţĭ. El vede că cele maĭ dese certe provin din pricina surtucarilor. Vede şi aude pe mumă cum plînge şi blastămă : să dea ciuma în gîtul boeruluĭ, holera în inima perceptoruluĭ şi să-l mănînce vermiĭ de viŭ pe guvern. *De aicĭ frica* copiluluĭ *de surtucarĭ*, frică care nu-l va părăsi toată viaţa.

Muma desperează că copilul n-are minte : ia e necăjită, nu pote suferi copilăriĭ. Îl bate necontenit şi n-are ce-ĭ face. Îl ameninţă că are să-l dee la şcoală unde nu maĭ merge cu nebuniĭ. Are să să ducă la profesor să-l roage ca să-ĭ aducă numaĭ pielea şi ciolanele. *De aicĭ temerea şi ura de şcoală.*

Ocupaţia cîmpeneáscă şi grijele vieţeĭ materiale a părinţilor fac cu neputinţă o privighere maĭ de aproape a uneĭ bune creşterĭ : mulţĭ copiĭ contractează adeseorĭ o mulţime de obiceiurĭ răle care odată încuibate în moralul lor numaĭ cu mare greautate pot fi inlăturate.

Iată generalitatea creştereĭ în familiĭ ; sînt şi unele excepţiĭ.

* * *

Să vedem ce cugetă ţaranul despre legĭ. Cuvîntul lege în înţălesul cel maĭ general însamnă la ţaran, religiunea. Legile civile ocupă al doilea loc. Dacă i-am face analiza sentimentuluĭ religios n-am şti să diagosticăm acest sentiment.

El crede în predestinaţie. «Cum ţi-e scris aşa aĭ să păţeştĭ».

Predestinaţia însă intervine numaĭ ca să-şĭ explice cauzele pentru care n-a reuşit să înlăture cutare pericol saŭ cutare nevoie. «Să vede c-aşa mi-a fost scris».

In ceia ce priveşte legile civile *experienţa nu i-a permis să creadă încă în existenţa egalităţiĭ înaintea legilor.* Pentru boier ḑice ţaranul nu este lege. «Boul nu să poate

pune cu bivolul», iată legea în care crede. De aceia nicĭ nu îndrăznește să spere dreptate, decît atuncĭ cînd să judecă cu un egal, adecă cu un țaran. De aceia maĭ toate daraverile dintre țaranĭ și boierĭ să desleagă de eĭ în patru ochĭ, *fără știrea autorităților.*

Intrebam într-o zi pe un țaran de flăcăul săŭ. El îmĭ spune că-ĭ dus să facă niște zile la curte, pentru o vacă închisă de pe moșie. Apoĭ îmĭ spune că *s-a învoit* cu boierul adecă a zis și el cum a zis boierul și șĭ-a luat vaca acasă. «L-am rugat, zice el, să-ĭ fie milă, că-ĭ păcat de D-zeŭ să-ĭ fac atîtea zile. A ramas tot pe a luĭ. Să te ferească D-zeŭ de mila boierească». I-am spus că avea dreptul, după lege să reclame vaca de la primărie, unde trebue să stea vitele închise de pe moșie: primăria era datoare să ispășască paguba făcută. El începu să rîdă de mine. «Eștĭ tînăr nepoate, îmĭ zice, d-ta știĭ una și eŭ știŭ maĭ multe. Am să-țĭ spun o poveste:

Un țaran o dată s-a dus să să judece cu un boier. Țaranul măcar că nu era vinovat, vroia să ducă judecătoruluĭ un plocon. Cînd a ajuns la judecătorie, tocmaĭ atuncea eșia boĭerul cu pricina, de la judecător. Ce vreĭ să facĭ, zice boerul, eștĭ nebun? Nu știĭ tu că la judecător nu întră orĭ-și cine? Tu știĭ cum aĭ să-ĭ vorbeștĭ? *Adă ploconul să-l duc eŭ.*

Așa a pățit-o țaranul; n-a avut parte nicĭ să dea un plocon de răul boieruluĭ, da de cum să maĭ capete dreptate. Așa nepoate! cine poate oase roade, cine nu, nicĭ carne moale; asta s-o știĭ de la mine».

Amîndoĭ aveam dreptate; ne deosebeam însă prin aceia că eŭ îĭ făceam teorie și el îmĭ spunea din experiență durerea sufletuluĭ săŭ.

«*Te bate boierul, na-ĭ ce să facĭ; așa-s boieriĭ*; povestea cînteculuĭ: capul plecat nu-l tae sabia».

Iată cum mi-a istorisit un țaran impresiunele sale de la tribunal:

«M-a dus păcatele nepoate și pe mine la *trebunal* ca martur. N-am avut de cînd sînt nicĭ o judecată. Tremura inima-n mine de frică: maĭ știĭ batăĭ D-zeŭ, m-or incurca degeaba. Judecătorul m-a întrebat dămol: Eștĭ plugar moșule? Eŭ, de frică, nu știŭ cum hueaŭ casele cele marĭ, n-am auḑit bine ce m-a întrebat; mi s-a părut că mă întreabă: îs Bulgar? «Ce Bulgar D-le judecător, îs Romîn..... Dar am răcnit cît mi-a luat gura. Inchipuește-țĭ capul Romînuluĭ cel prost: *în loc să răcnească el la mine, răcneam eŭ la dînsul*!. El vede că eŭ n-am auzit bine șĭ mă întreabă iar tot cu binișoru: Nu moșule, bagă seamă ce te întreb: eștĭ plugar? Da d-ta nu vezĭ ci-s? Și tot așa am dus-o pînă la sfîrșit: el vorbea cu binișorul, eŭ îĭ răspundeam răstit.

A avut bună minte judecătorul, că de să potrivea mie mă punea la închisoare».

Nu-ĭ nevoe de multă analiză. Experiența l-a făcut să creadă că-ĭ natural ca judecătorul să strige la el. A rămas mirat că-ĭ vorbește dămol, cu binișorul.

Țaranul n-a ajuns la concepția ideeĭ că legile sînt maĭ pre sus de funcționarĭ, saŭ dacă ajunge, experiența îl desminte. Pentru el fucționarul poate să întoarcă șurubul legeĭ cum îĭ place, din pricină că *nu cunoaște nicĭ o lege afară de legea tocmelilor agricole* scrisă pe sabia călărașuluĭ ca «să cetească de să poate....»; cunoaște însă pe funcționarĭ, maĭ ales pe ceĭ inferiorĭ care-l șicanează la fie-care pas. El *nu-ș cunoaște drepturile sale* de om și de cetățean; *despre datoriĭ n-are nevoe să le cunoască*; sînt funcționariĭ care-șĭ păstrează cu sfințenie numaĭ însărcinarea specială de a-l executa în datoriile sale, fără însă a-ĭ arăta și care-ĭ sînt drepturile. Ceia ce el știe

sigur este că *legile sînt făcute de boierĭ și de aceia*, *zice el*, *«nicĭ o lege nu ține cu țaraniĭ»*.

Guvernul, adecă regele (căcĭ țaranul crede că guvernul e o persoană și anume regele) face legile cu boieriĭ; *boieriĭ sfătuesc pe rege să facă legĭ* cu care să stoarcă pe țaranĭ. De aceia, orĭce lege, fie ia cît de umanitară, ca legea sanitară de pildă, nu-ĭ făcută pentru că s-ar fi găsit cineva cu durere de inimă pentru țaranĭ, ci pentru că așa cere interesul guvernuluĭ.

Intr-o zi vorbind cu un țăran despre doctorĭ, îmĭ spune:

„Guvernul știe ce face; el plătește doctorii ca să oprească moartea, că dacă ar scădea lumea, ar scădea și birul»

* * *

Să urmărim acum pe țăran în armată. Flăcăul n-a eșit din satul luĭ, niciodată pentru mult timp. Toțĭ cîțĭ să întorc din armată, spun că-ĭ greŭ: orĭ facĭ armată, orĭ îțĭ ieĭ lumea-n cap, orĭ îțĭ facĭ seamă. *Toate acestea îĭ bagă frica în ciolane înainte de a întra în armată.* Mama plînge în gura mare, căcĭ D-zeŭ știe cum are s-o ducă între streinĭ; iar sorțarul pleacă cîntîndu-șĭ durerea:

Frundă verde baraboĭ
Saracii de noĭ flăcăĭ,
Cum îșĭ face rîs de noĭ
Că ne tunde ca pe oĭ
Și ne duce dinapoi
Ca p-un tamaslîc de boĭ.

Frundă verde de sulcină
Pentr-o pușcă de rugină
Lăsăĭ casă, lăsăĭ masă,

Lăsăĭ nevastă frumoasă
Cu doĭ copilașĭ la brață,
Care strigă : tată ! tată !

. . . .

Soldatul intră în armată cu un capital colosal de frică, care-l face să fie dezordonat în mișcărĭ.

Cu toate acestea, *orĭ ce mișcare a sa e considerată ca facută din ră voință.* Nicĭ nu mi-am închipuit vre-o dată că în armata romînă să fie atita *sărăcie de cunoștință în fiziologiea și psichologia omenească.* Instrucție, hamalîcurĭ, gărzĭ, slugărit, bătăĭ sînt tot atîtea muncĭ care storc și cel din urmă fir de vlagă din soldat.

Obosește la instrucție, mușchiĭ pierd din agerimea cerută, mișcările să întîrzie. Țaranul cînd vede că boul nu maĭ poate trage, îl oprește ca să să maĭ răsufle; galonatul însă să înfurie, comandă aceiașĭ mișcare de zăcĭ de orĭ ; repaos nu dă sub cuvînt că nu esă mișcarea bine ; îl pune la pas gimnastic ca să-ĭ vină gust de instrucție, cade jos : patru *zile de închisoare pentru ră voință la instrucție.*

Soldatul e forțat să facă, ceia ce niciodată nu poate să facă, adecă *să înțeleagă ideĭ exprimate militărește.*

Iată cum să exprimă un căpitan :

«Toată lumea să să uite la mine. Instrucția pe teren variat este foarte importantă. In această instrucție soldatul învață cum să profite de toate accidentele terenuluĭ pentru ca să paralizeze acțiunea inamiculuĭ».

Alt căpitan : «Măĭ dobitocilor, ațĭ mers oblic, trebuia să mergețĭ perpendicular pe direcția primitivă».

Alt căpitan : «Pentru ca glontele să descrie trajectoria pe care o voim, arma trebue fixată bine în umăr ca să nu oscileze».

Soldațiĭ rămîn în cazarmă, afară de ofițeriĭ de ser-

viciŭ, pe mîna sergenților și a caporalilor, de la care învață renumita și teribila «teorie». Ca să-șĭ facă cine-va o idee clară de ceia ce va să zică teorie în armată, cel maĭ bun lucru ar fi să vadă cîte-va lecțiĭ de probă. Cu această ocazie ar vedea pînă unde merge bătaia de joc de natura omenească. Să arăt numaĭ un singur caz.

Unuĭ soldat îĭ vine vestea că a murit tatăl săŭ. Nu capătă concediŭ, dezertează; să întoarce, fusese pe la ceĭ în drept; a doua-zi trebuia să-șĭ înceapă pedeapsa. Sergentul îl chiamă la teorie îl întreabă răstit de ce a dezertat. Soldatul începe să plîngă «Am fost, zice el, ca să îngrop pe tătuța». A! exclamă sergentul, tătuța! încă-l desmerzĭ! ?.. Incepe să-l înjure pe el și pe tatăl săŭ; îĭ dă o serie zăpăcitoare de palme hoțeștĭ! îl pune să tragă cu dințiĭ dintr-un zmoc de hîrtie, îĭ poruncește s-o mestice și s-o înghiță.

După legile militare, *orĭ ce greșală cu saŭ fără voe să pedepseste.* Am văzut însă pedepse pentru...,. nicĭ nu știŭ pentru ce, căcĭ nu e vorba de greșelĭ, nicĭ cu voe nicĭ fără voe. Așa de pildă, am văzut următorul caz:

Un soldat cerca niște cizme nouă ca să-șĭ aleagă o păreche. Unele eraŭ prea marĭ altele eraŭ prea micĭ, prin urmare nicĭ unele nu-ĭ veneaŭ pe picior. Căpitanul cu terenul accidentat, *începe să lovească cu cizmele în capul soldatuluĭ pentru că nu-ĭ vin pe picior.* «Bătae, d-le de sufletul draculuĭ» îmĭ spunea bietul soldat pe urmă.

Am văzut grade care să distrează bătîndu-șĭ joc de soldațĭ. Căpitanul cu oscilația are obiceiul să pună pe un soldat prostit ca să țină cu o mînă arma la ochĭ; cînd acesta o scapă el îĭ dă cu sabia peste mînă.

Intr-o sară ŭn soldat care muncise de la 3 ore dimineața și pînă la 8 oare seara, căzuse de oboseală și adormise îmbracat; sergentul pune un alt soldat să cînte

din fluer, poruncește la toțĭ soldațiĭ să joace; soldatul adormit este scos afară tîrît de un picior, el să roagă:

D-le sergent, lasă-mă că mor!

Sergentul poruncește: *joacă că te omor!*

Sergentul vine noaptea bat, scoală pe soldat îl ia la bătae: *soldatul plînge, sergentul îl bate din noŭ ca să cînte.*

Intr-un cuvînt: din zorĭ și pînă-în mezul nopțeĭ soldatul munceşte în injuriĭ, insulte, bătăĭ și cele maĭ degrădătoare umilirĭ.

Eŭ vorbesc de practica lucruluĭ nu de teoria luĭ, căcĭ pe hîrtie nu există insultă și bătae în armată.

Îșĭ poate cine-va bine închipui *cîtă durere să ingrămădește în sufletul soldatuluĭ.*

Acum ne explicăm pentru ce ziarele înregistrează *aproape zilnic sinuciderĭ in armată;* ne explicăm pentru ce *mulțĭ dezertează și să înrolează în bandele de hoțĭ.*

Nu maĭ vorbesc și de *obiceiurile* și de boalele pe care le contractează țaraniĭ în armată, și cu care să întorc pe la vetrele lor, căcĭ ar trebui să ajungem la concluzia că armata în forma sa actuală, departe de a fi unul din scuturile naționale, este un inquizitor și un pericol național.

Un general a motivat bataia în armată, înaintea uneĭ delegațiĭ de studențĭ, zicînd că *soldațiĭ sînt antropofagĭ.*

Dacă ținem seamă de cele zise pînă aicea, trebue să recunoaștem că generalul a avut o inspirație foarte nimerită, pentru exprimarea tristuluĭ adevăr, că *în armată există antropofagĭ.* Generalul însă greșește adresa, căcĭ soldațiĭ nu poartă galoane.

Numaĭ așa ne putem da seamă ce-l face pe soldat să cînte:

Frunză verde spic de orz,
Cine a stîrnit «haĭ la sorțĭ»
Putrezască-ĭ carnea-n gros

Și ciolanele pe jos
Și picioarele-n butucĭ
Și mîinele-n cătușĭ,
Sîngele pe la țînțarĭ
Și ochiĭ pe la bondarĭ
Iar pielea la dubălarĭ.

* * *

O singură chestiune am să maĭ ating:

Ce idee are țaranul de surtucarĭ. Chiar din cele ce am spus pînă acum să poate întrevedea ideile sale în această privință. Imbrăcămintea, limba, obiceiurile noastre ne deosebesc de el. El vede bine că viața luĭ nu să potrivește cu a noastră. Nu să întîlnește decît cu nevoĭ pe care nu le poate urni; în același timp consideră viața noastră ușoară, pentru că noĭ nu muncim ca el. Și cum el știe că nu poate să trăiască nimenea fără munca luĭ, *crede* prin urmare *că toțĭ surtucariĭ ne profităm de sărăcia luĭ și pentru aceasta sîntem dușmaniĭ luĭ de moarte. Sufletul luĭ e plin de ură și de dorința de răzbunare contra noastră.* Norocul nostru stă în frica pe care o are de noĭ — frică care astupă fără să distrugă ura.

In Iulie anul acesta, eram în comuna Rogojenĭ (Covurluĭ). Vine vestea falșă că într-o cotună aŭ murit 6 oamenĭ de holeră. Unul din oameniĭ cu care vobeam spune: «Las să dea D-zeŭ să moară toțĭ saraciĭ, dar toțĭ, să nu rămînă nicĭ unul, să vedem ce aŭ să maĭ facă bogațiĭ singurĭ»..... Atîta de mare este ura luĭ contra bogaților, încît dorește să moară toată sărăcimea, căcĭ atuncĭ va avea cel puțin satisfacerea să stea deoparte și să privească cum trîntorul piere după moartea albineĭ. El să simte slab, necapabil de răzbunare și de aceia *toată viața blastămă, cere și așteaptă de la D-zeŭ răzbunare.* Dacă D-zeŭ nu-l răzbună pe lumea aceasta, el să nutrește cu speranța

că în cartea vieţeĭ sînt scrise toate mizeriile luĭ de aicĭ, are să să ţină seamă de ele şi *cel puţin pe ceia lume bogaţiĭ aŭ să primească răzbunarea cerească.*

Aşa-ĭ *majoritatea* ţaranuluĭ romîn *din România liberă.*

El nu ştie de existenţa unuĭ corp studenţesc şi, prin urmare, nicĭ nu poate visa cel puţin *calităţile reale şi închipuite* ale acestuĭ corp.

Dacă ar şti şi dacă ar avea puterea de a-şĭ exprima simţirea sa, ar veni de sigur la el şi îngenunchind înaintea luĭ i-ar spune :

Sărutăm mîinele şi piciorele cuconaşilor! Am auzit că aveţĭ o inimă largă, în care să găseşte leacul suferinţeĭ nedrepte ; am auzit că aţĭ făcut să să ducă vestea peste nouă mărĭ şi peste nouă ţărĭ de toate năduhurile Romînilor înstrăinaţĭ şi *nebăgaţĭ în seamă de streinĭ*; am auzit că vi-e întradins cînd ne luaţĭ şi pe noĭ anume de *fraţĭ.*

De aceia, de nu v-ar fi cu supărare, îndrăznim şi noĭ să *cerem loc într-un colţişor din inima Dvs.* !

Intrebaţĭ naţiunea Romînă dacă maĭ are trebuinţă de noĭ ; **uitaţi-vă la noĭ** şi spuneţi-ĭ halul în care ne găsim».

G. Hazu

Sindicatele profesionale în Franța

In timp de maĭ multe secole meseriașiĭ aŭ fost în Franța ca și în cele maĭ multe țărĭ din Europa, asociațĭ în corporațiĭ pe baza unor statute, care hotăraŭ drepturile și îndatoririle acelor admișĭ a exercita o profesiune. Această organizare corporativă stabilind o solidaritate strînsă între membriĭ aceleiașĭ bresle, asigura fiecăruĭ meseriaș concursul corporațieĭ din care făcea parte în caz de boală, incapacitatea de a munci, lipsă de lucru saŭ bătrînețe. Industria mare fiind puțin răspîndită, proletariatul industrial nu exista. Corporațiile să îngrijaŭ cu o rîvnă deosebit de educațiunea morală și instrucțiunea profesională a ucenicilor, în vederea de a forma lucrătorĭ și meșterĭ care să îndeplinească toate condițiunile de moralitate și de capacitate profesională necesare. Sub vechiul regim meseriașul neavînd a să teme de o concurență nelimitată, ținea ca o datorie de onoare la calitatea și renumele obiectelor lucrate de dînsul. Procedeurile de lucru formaŭ cele maĭ adeseaorĭ obiectul unor instrucțiunĭ precise și al unuĭ control sever din partea autorităților corporative, ceia ce constituia, pînă la oarecare punct, o garanție pentru buna calitate a produselor fabricate. Numaĭ Francejiĭ puteaŭ obținea calitatea de meșter și dreptul de a deschide un atelier saŭ de a întreprinde o industrie. Grație acesteĭ măsurĭ streiniĭ nu puteaŭ acapara nicĭ o ramură de industrie în detrimentul elementuluĭ indigen. Asociațĭ în corporațiĭ, meseriașiĭ puteaŭ maĭ bine să să apere în contra abuzurilor, arbitraruluĭ și persecuțiunilor de tot feliul, la ordinea zileĭ în cursul atîtor secole de domnie a forțeĭ asupra dreptuluĭ, la care eraŭ expușĭ, și să lupte pentru a fi respectațĭ în exercițiul profesiunilor lor și libera folosință a produsuluĭ munceĭ lor. Din sinul acestor corporațiĭ de meșteșugarĭ, precum

și din acele de neguțitorĭ s-a format cu încetul, prin muncă și economie, o burghezie puternică și o aristocrație opulentă. Corporațiile aŭ îndeplinit pînă la o vreme un rol însemnat în organizarea socială și economică a timpurilor trecute.

Alăturea însă cu aceste avantaje necontestabile, instituțiunea corporativă prezenta și grave neajunsurĭ.

Dreptul de a exercita o meserie era îngrădit cu o mulțime de greutățĭ, în scopul de a să limita concurența și a să garanta monopolul profesional în favoarea celor acum admișĭ. Unele corporațiĭ nu primiaŭ chiar decît un număr hotărît de persoane în sinul lor. Prin faptul acestor piedicĭ, corporațiile nu eraŭ accesibile, cele maĭ adeseaorĭ, decît familiilor meșterilor precum și acelor ce în lunga și obositoarea luptă pentru obținerea calitățiĭ de meșter, eraŭ în pozițiune de a plăti nenumărate și îngreuetoare taxe, darurĭ și ospățurĭ, ceia ce înlătura, în dauna progresuluĭ industrieĭ, o mulțime de elemente înzestrate cu destoinicie reală pentru arte și meseriĭ.

Situațiunea meseriașuluĭ, în afară de meșteriĭ ce aveaŭ dreptul de a profesa în mod independent, era în deobște mediocră și nu era pentru ceĭ maĭ mulțĭ, decît o servitute fără sfîrșit față cu patronul și cu administrația corporațieĭ. Nicĭ o perspectivă de un traiŭ maĭ bun, nicĭ o aspirație către o situațiune maĭ rîdicată nu era cu putință mareĭ majorităţĭ a meseriașilor, întrucît adeseaorĭ numaĭ un număr hotărît de persoane și în genere numaĭ un număr restrîns puteaŭ rîvni la demnitatea de meșter ce dădea dreptul de a deschide un atelier. Procedeurile de fabricațiune fiind reglementate prin statute și osebite instrucțiunĭ ale breslelor, orĭce inovațiune saŭ perfecționare neaprobată de autoritatea corporativă, adeseaorĭ cea maĭ neînsemnată modificare saŭ abatere de la regulele stabilite, era considerată ca o gravă contravențiune, ca o atingere adusă statutelor și ca o încercare din partea contravenientuluĭ de a să ridica maĭ presus de confrațiĭ ramașĭ credincioșĭ legilor bresleĭ. Vinovatul era aspru pedepsit, iar marfa sa sequestrată și distrusă.

Un lucrător odată admis în o breaslă, rămînea pentru totdeauna legat de dînsa. Iĭ era interzis de a trece la o altă meserie, chiar dacă prin schimbarea modeĭ saŭ a gustuluĭ public, cea dintiiŭ nu maĭ avea căutare și decĭ nu maĭ putea procura lucru.

Cu cît ne apropiem de sfîrșitul ultimuluĭ secol, cu atît situa-

țiunea să înrăutățește. Industria și comerciul desvoltîndu-se, populațiunea înmulțindu-se, corporațiile alcătuite din meșterĭ aveaŭ a susținea o luptă din ce în ce maĭ înverșunată pentru a limita concurența și a-șĭ menținea privilegiile. Lucrătoriĭ (calfele) și uceniciĭ nu maĭ găseaŭ ca odinioară protecțiune și ajutor în sinul corporațiilor, care de maĭ mult timp nu să îngrijaŭ decît de a-șĭ asigura monopolul. Totul era sacrificat în acest scop. Corporațiile impuseră lucrătorilor și ucenicilor statute tot maĭ restrictive și maĭ apăsătoare pentru a descuraja și îndeparta aspiranțiĭ precum și regule amănunțite și severe în privința moduluĭ de fabricațiune pentru a împiedeca descoperirile și învoirile care le-ar fi scos din apucăturile lor tradiționale. Aceste statute și regule avînd nevoe de sancțiunea autorităților, corporațiile eraŭ obligate să plătească sume enorme regeluĭ, încunjurimeĭ sale și diferitelor persoane acăror concurs era necesar. Regalitatea maĭ cu osebire, sub diferite pretexte, supunea corporațiile uneĭ exploatărĭ sistematice în schimbul concursuluĭ ce le acorda. Pentru a să despăgubi de aceste sacrificiĭ, corporațiile urcară din ce în ce maĭ mult taxele ce lucrătoriĭ și uceniciĭ eraŭ obligațĭ să respundă. Relațiunile dintre patronĭ și lucrătoriĭ lor să înăspreaŭ pe fiecare zi. Egoismul corporațiilor, ce nu maĭ cunoștea nicĭ o margine, provocă nemulțumirea generală a lucrătorilor, care să manifestă prin un mare număr de greve și coalițiunĭ și prin aderarea lor la diferite înfrățirĭ religioase. Lucrătoriĭ, acăror situațiune devenise mizerabilă, formară între eĭ societățĭ de companionaj, pentru a să opune tiranieĭ patronilor. Această stare de lucrurĭ precară dură pînă în Februar 1776 cînd Ludovic al XVI-lea după îndemnul luĭ Turgot proclamă libertatea munceĭ și desființarea corporațiilor privilegiate.

In acelaș an însă, cedînd nemulțumirilor burghezieĭ care să simțea atinsă în prerogativele eĭ precum și ale claselor înalte care să consideraŭ amenințate prin recunoașterea oficială a unuĭ principiŭ de libertate, regele reveni asupra primeĭ sale hotărîrĭ, restabilind corporațiile însă în un număr maĭ mic și cu oarecare temperamente în favoarea lucrătorilor și ucenicilor. Această situațiune care nu satisfăcea pe nimenea continuă pînă după izbucnirea revoluțieĭ, cînd Adunarea constituantă desființă pentru totdeauna anticele corporațiĭ ca atentatoriĭ la libertățĭ și la declarațiunea drepturilor omuluĭ (Legea din 17 Mart 1791).

Cu timpul corporațiile maĭ mult saŭ maĭ puțin privilegiate și opresive fură desființate saŭ căzură îndesobișnuință pretutindenea unde existaŭ, ne maĭ putînd să subziste față cu noile condițiunĭ ale vieţeĭ sociale și economice.

Această libertate absolută a individuluĭ și a munceĭ sale, considerată odinioară ca un ideal, nu făcea însă decît să schimbe o stare de lucrurĭ ce devenise nesuferițĭ pentru o alta ce prezenta și ia grave inconveniente sociale. Lucrătorul devenind liber, rămăsese în acelaș timp izolat, cu alte cuvinte slab. Dezvoltarea ce industria mare luase cu timpul, diviziunea munceĭ consequența acesteĭ dezvoltărĭ, făceaŭ existența meseriașuluĭ din ce în ce maĭ nesigură și maĭ precară. In fața uneĭ concurențĭ nelimitate și a atot puterniciеĭ mareĭ industriĭ capitaliste, mijloacele sale de luptă pentru existență eraŭ însemnător reduse. Situațiunea sa în caz de boală, incapacitate de a lucra saŭ bătrînețe, devenea mizerabilă. Uceniciĭ remăsese fără protecțiune îndestulătoare ; instrucțiunea lor profesională era neîngrijită. Valoarea profesională a lucrătoruluĭ nu maĭ făcea nicĭ un progres. In lupta de concurență la care eraŭ silițĭ să iee parte, luptă exagerată prin participarea la exercițiul meseriilor a o mulțime de indivizĭ neîndestulător pregătițĭ și maĭ cu osebire a unuĭ mare număr de streinĭ venițĭ de peste hotare, meșterĭ și lucrătorĭ să mulțumiaŭ adeseaorĭ, pentru a produce cît maĭ mult, cu o fabricațiune aproximativă, adecă inferioară, ceia ce caracteriza o epocă de «Camelote» necunoscută sub vechiul regim. Care era în asemenea condițiunĭ mijlocul de a aduce îndreptare la această stare de lucrurĭ? Diverse ideĭ și sisteme aŭ fost propuse saŭ încercate, toate însă bazate pe principiul asociațiuneĭ, cu alte cuvinte să revenea, sub o formă modernă la vechile așezăminte care stabileaŭ solidaritatea intereselor identice.

Francmazoneria, companionajul, și înfrățirile religioase căzute în desobicinuință, aŭ dovedit că nu pot fi de nicĭ un folos. Sistemele pentru a asigura fericirea universală recomandate de Fourier, Saint-Simon, Cabet, L. Blanc, Proudhon, etc. n-aŭ fost decît niște visurĭ utopice ale unor filozofi saŭ filantropĭ. Numeroasele teoriĭ socialiste, fără a maĭ vorbi de acele anarhiste, puse în circulațiune în cursul acestuĭ secol, țin maĭ mult de sentiment decît de o cunoștință exactă a natureĭ omuluĭ și a condițiunilor indispensabile uneĭ producțiunĭ normale. Ele nu pot avea alt merit de-

cît acela de a stimula mișcarea către reformele necesare. Experiența făcută în cursul acestuĭ secol pare a dovedi, că mijlocul nimerit pentru îmbunătățirea situațiuneĭ materiale și morale a meseriașilor și a lucrătorilor de industrie în genere, consistă în alcătuirea de asociațiunĭ pe bază de cooperațiune și mutualitate, statul neavînd alt rol decît de a înlesni și încuraja dezvoltarea spirituluĭ de asociațiune și economie și de a împiedeca abuzurile orĭ din ce parte ar proveni ele.

Asociațiunĭ de acest feliŭ, libere de orĭce reglementațiune specială saŭ organizate prin legĭ anume, facultative saŭ obligatoriĭ, toate însă avînd la bază libertatea absolută a munceĭ, să înființază pretutindenea, sub diverse forme și intitulațiunĭ. In general aceste asociațiunĭ aŭ și trebue să aibă drept scop : studiul și apărarea intereselor comune ale profesiuneĭ, pretecțiunea și învățămîntul ucenicilor, îmbunătățirea prin diverse instituțiĭ culturale și economice a condițiunelor morale și materiale și a valoareĭ profesionale a lucrătorilor, creditul necesar munceĭ, ajutorul mutual în caz de boală, deces, lipsă de ocupație saŭ incapacitate de a munci, asigurarea în caz de bătrînețe, etc.

Alăturea cu aceste creațiunĭ pornite în mare parte din inițiativa privată, în cele maĭ multe țărĭ a intervenit și statul cu diverse legĭ și măsurĭ, ce aveaŭ drept scop asigurarea viețeĭ, sănătățeĭ și moralitățeĭ lucrătorilor, maĭ cu osebire al acelor ocupațĭ în fabricĭ și care sînt maĭ expușĭ.

Chestiunea organizăreĭ munceĭ și a protecțiuneĭ lucrătorilor preocupă opiniunea publică din toate țările. In cursul acestuĭ secol nenumarate teoriĭ și opiniunĭ aŭ fost aduse în discuțiune, din nenorocire însă cele maĭ multe neaplicabile saŭ nepotrivite. Inițiativa acelora direct interesațĭ, ajutată de guvern a întrat deja pe calea reformelor necesare. Această operă de îmbunătățire a condițiunilor de traiŭ a uneĭ părțĭ însemnate din populațiunile tuturor țărilor nu poate fi săvîrșită nicĭ în grabă nicĭ prin concursul uneĭ legĭ care ș-ar propune să prifacă întreaga organizație socială și economică a omenireĭ civilizate. Ia va fi necesarminte îndeplinită cu timpul și în liniște, grație unuĭ sistem întreg de măsurĭ adînc studiate și perfect apropriate.

Prin această lucrare, odată importanța principiuluĭ de asociațiune pusă în evidență, îmĭ propun să expun organizarea asocia-

țiunilor numite sindicate profesionale din Franța și rezultatele ce ele aŭ dat.

Sub impresiunea abuzurilor și monopoluluĭ opresiv al corporațiilor, adunarea constituantă a mers prea departe cînd s-a decis să le lovească. Această adunare nu numaĭ că a desființat corporațiile, dar prin decretul-lege din 14 Iuniŭ 1791, a interzis în mod absolut orĭce feliŭ de grupare saŭ asociație chiar liberă saŭ facultativă între indivizĭ de aceiașĭ profesiune. Aproape un secol această lege, pornită din teama de reînviere a monopoluluĭ corporativ și menținută în urmă din teama de socializm și anarhie, a constituit o îngrădire pentru libera dezvoltare a spirituluĭ de asociațiune. Trebuința de unire și solidaritate al intereselor comune era însă atît de imperioase, încît un mare număr de societățĭ aŭ fost alcătuite uneorĭ în secret, altĕorĭ tolerate de guvern. Singurile grupărĭ care aveaŭ o existență legală eraŭ societățile de economie, prevedere și ajutor mutual organizate prin legĭ speciale și maĭ în urmă societățile cooperative de consumație, credit mutual și producțiune, a-căror drepturĭ și atribuțiunĭ eraŭ limitate prin legea ordinară asupra societăților comerciale.

Camerile franceze în urma uneĭ marĭ anchete economice și a unor discuțiunĭ prelungite în curs de 4 anĭ, recunoscură în fine că libertatea de a să asocia atit de reclamată de noile împrejurărĭ ale munceĭ, nu poate constitui nicĭ o primejdie pentru ordinea socială. In consequență ele votară legea din 21 Mart 1884 asupra sindicatelor saŭ asociațiunilor profesionale, prin care să abroga dispozițiunile legeĭ din 14 Iuniŭ 1791 și să recunoștea persoanelor de aceiașĭ profesiune saŭ de profesiune conexe, dreptul de a să asocia în libertate fără învoirea guvernuluĭ.

Iată principalele dispozițiunĭ ale legeĭ:

Sindicatele aŭ *excluziv* drept scop studiul și apararea intereselor *economice*, industriale, comerciale și agricole. Ele pot organiza case de ajutor mutual și pensiĭ, oficiĭ de informațiune pentru oferte și cererĭ de lucru și pot fi consultate asupra tuturor neînțelegerilor și asupra tuturor chestiunilor de specialitatea lor. Ele nu pot poseda alte imobile decît acelea necesare pentru întrunirĭ, bibliotecĭ, conferințe saŭ cursurĭ profesionale. Statutele fiecăruĭ sindicat trebuesc depuse la primărie, asemenea și lista comitetuluĭ de direcțiune saŭ administrație. — Numaĭ Francejiĭ pot face parte din

aceste comitete. — Sindicatele aŭ calitatea de a sta în justiție.

In general activitatea sindicatelor (mă ocup aicea numaĭ de acele industriale) îmbrățișează în parte saŭ în total următoarele chestiunĭ : apropierea și strîngerea legăturilor de solidaritate între meseriașiĭ de aceiașĭ breaslă; studiul și apararea intereselor lor comune; înființarea de muzee, colecțiĭ, bibliotecĭ, reviste de conferințe, cursurĭ și concursurĭ profesionale; organizarea de oficiĭ pentru cererile și ofertele de lucru; de case de prevedere și economie, de ajutor mutual în caz de boală, accidente, șomaj, moarte în familie, etc. și de pensiĭ pentru membriĭ ajunșĭ la bătrîneța; de societățĭ cooperative de producțiune, consumație, cumparare de materiĭ prime saŭ obiecte necesare muncei, procurarea de locuințe higienice eftine, vînzarea în comun de producte fabricate și de credit mutual; de societățĭ de asigurare și tontine și băncĭ populare; de consiliĭ de arbitragiŭ, de oficiĭ de informațiunĭ, de consultațiunĭ asupra chestiunilor economice și tehnice, relative la specialitatea lor și de adunarea de date statistice, la disposițiunea autorităților, tribunalele de comerciŭ, consiliilor de prudomĭ și a lucrătorilor; privigherea moduluĭ de executarea contractelor de ucenicie, a legeĭ asupra întrebuințăriĭ copiilor și femeilor în industrie, etc.

Iată numărul și feliul sindicatelor regulat constituite așa cum să găseaŭ la 1 Iuliŭ 1884 (în anul cînd s-a votat legea) și la 1 Iuliŭ 1891 adică 7 anĭ maĭ tîrziŭ:

ANUL	Sindicate industriale și comerciale			*Sindicate agricole*	TOTAL
	patronale	*uvriere*	*mixte*		
1884	101	68	1	5	175
1891	1127 (106157 membri)	1250 (205152 membri)	126 (15775 membri)	750 (269298 membri)	3253

Afară de aceasta maĭ existaŭ încă un număr oarecare de asociațiunĭ neregulate, adică care nu îndeplinise formalitățile prescrise de lege.

Sindicatele profesionale organizaseră pînă la 1 Iuliŭ diverse instituțiunĭ culturale și economice precum: 453 case de economiĭ de ajutor, de credit mutual, de pensiĭ uvriere etc.; 132 școlĭ, cur-

surĭ, conferințe și concursurĭ profesionale ; 382 bibliotecĭ ; 222 biurourĭ de plasare și informațiĭ ; 157 publicațiunĭ diverse : buletine, reviste, anuare ; 42 societățĭ de consumație saŭ producțiune ; 32 cîmpurĭ de experiențe și pepiniere ; 14 laboratoriĭ de analize ; 7 muzee, etc După cum se vede din tabloul de maĭ sus numerul asociațiunilor a sporit într-un mod însemnat ; acel al așezămintelor înființate de dînsele, dacă nu este încă destul de considerabil, aceasta să explică prin greutatea ce întimpină orĭce întreprindere bazată pe cotizațiunĭ facultative (sindicatele nu au dreptul de a primi legate și donațiĭ), de a realiza în scurtă vreme capitalul necesar la asemenea creațiunĭ.

Legea din 21 Mart 1884 permite asociarea sindicatelor în uniunĭ, avînd drept scop studiul din un punt de vedere maĭ general și apararea intereselor economice ale acestor grupurĭ de sindicate. Pînă la 1 Iuliŭ 1891 să constituise 62 uniunĭ, din care 21 patronale, 27 uvriere, 5 mixte și 9 agricole. Uniunile din sindicate nu pot poseda vre-un imobil, nicĭ sta in justiție.

Existaŭ încă la aceiașĭ dată 12 Burse industriale (Bourses du travail), organizate prin aderarea sindicatelor regulat constituite precum și a grupurilor corporative fără organizație specială. Ele să ocupaŭ cu plasarea lucrătorilor, cu înființarea de așezăminte în favoarea lor și cu adunarea de date statistice și economice relative la chestiunea munceĭ.

G. HOGAȘ

Amintiri din o călătorie

Orice călătorie, afară de cea pe jos, e după mine o călătorie pe picioare străine: a avea la dispoziție cupeaua unuĭ tren, roatele uneĭ trăsurĭ saŭ picioarele unuĭ cal, însemnează, maĭ mult saŭ maĭ puțin, a merge șăzînd, și a vede numaĭ ceia ce-ți să dă, nu însă și tot ce aĭ voi.

Iată pentru ce eŭ și tînărul meŭ tovarăș de călătorie, ne hotărîrăm a merge prin munțĭ, de la Peatră la Dorna, pe jos și in răgaz, lăsînd la o parte drumul cel mare. Astfeliŭ în ziua de 6 Iulie, la 2 oare și jumătate, dimineața, eram gata, aceasta nu însemnează altă ceva, decît că aveam toate necesarele de drum așezate în o boccea de forma uneĭ rănițĭ soldăteștĭ legată la spate prin ajutorul unor curele, ce să încrucișaŭ pe peptul nostru: la șoldul stîng cîte un revolver, în mîna dreaptă un baston sănătos, și la picioare opincĭ de piele roșie legate cu sferĭ negre de lînă de capră, care să întorceaŭ în spirală pînă la genunchĭ peste un colțun de lînă vristat cu roș; o pălărie neagră, mare, putea la nevoe, să mă apere și de ploae și de soare: tovarășul meŭ era încă maĭ nostim; el înlocuise pălăria prin un chipiŭ de uniformă, și straiul maĭ gros de lînă prin altul maĭ subțire de doc alb. In revărsatul zorilor, plecarăm. Deocamdată trebuia să mergem la Almaș; fiind însă maĭ dinainte stabilit între noĭ, de a ne feri de drumul mare, nu cunoșteam, pentru moment, o potecă saŭ cu alte cuvinte, un drum maĭ scurt pentru ținta noastră. Eram acum la barieră; nicĭ un suflet omenesc nu era deștept; cițĭ-va cînĭ prea harnicĭ poate, să jucaŭ bătînd la noĭ, saŭ maĭ bine zicînd, la pitorescul nostru costum de călătorie; poate în limba lor, eĭ criticaŭ îmbrăcămintea noastră; orĭcum însă, eŭ gă-

seam de vină pe tovarăşul meŭ, care avusese ciudata ideie de a mărita straele de sub-locotenent cu opincele, bastonul şi bocceaua din spate, şi mă sileam a-l face să înţeleagă, că cînii să adresaŭ exclusiv la dînsul. Ajunşĭ la barieră, apucarăm la stînga pe prundul Cuejdiuluĭ, în direcţia Dărmăneştilor, fără a şti dacă am apucat bine saŭ răŭ; norocul însă favorizază pe călătorĭ: la cîţĭ-va paşĭ, pe prispa uneĭ case albe, gospodarul şi gospodina dormiaŭ, înfăşuraţĭ în o plapomă, lipiţĭ unul de altul pentru a neutraliza, fără îndoială, răcoarea dimineţeĭ, căcĭ, fie zis în treacăt deşi în Iulie, totuşĭ în dimineaţa de la 6 era aerul destul de rece; eĭ dormeaŭ şi poate că visaŭ chiar mîncînd mere din paradis; noĭ însă, şi maĭ cu seamă eŭ, fără respect pentru toate aceste nimicurĭ, şi fără nicĭ o ceremonie, mă apropiaĭ de dînşiĭ, ridic cu băţul plapoma de pe nasul gospodaruluĭ, care dormea la margine, îl împing puţin, îl trezesc, şi fără a-ĭ da buna dimineaţă, îl întreb scurt despre drumul la Almaş! Foarte rar să întîmplă cuĭ-va ca să vadă o figură maĭ eloquentă decît a omuluĭ meŭ: un psiholog ar fi scris volume întregĭ; eŭ însă cred de ajuns a spune, că e, psicologiceşte vorbind, de mare interes expresiunea uneĭ figurĭ ce trece de la adînca linişte a unuĭ somn fără de grijă la izbitoarea întipărire a uneĭ surprinderĭ. Ceia ce s-a petrecut atuncĭ în sufletul luĭ a fost de sigur maĭ iute decît fulgerul; destul că, cu nişte ochĭ de două orĭ maĭ marĭ decît ceĭ ce-ĭ avea de ordinar, cu o faţă maĭ lungă şi maĭ palidă decît un zămos, speriat şi neputîndu-se lămuri asupra provenienţeĭ noastre, să uĭtă zăpăcit la noĭ, măsurîndu-ne de sus pînă jos şi îndesîndu-se tot maĭ tare spre părete, ca şi cum ar fi voit să scape de o vedenie supărătoare; biata femee supusă la o asemenea presiune şi buimacă de somn, începu a să întoarce sub oghial şi a îngăima vorbe neînţelese, care nu puteaŭ fi decît nişte puternice protestărĭ conjugale. Era acum lumină afară. Eŭ începuĭ a rîde şi, pentru a termina scena cu supoziţiile nejustificate ale somnoroaseĭ gospodine, îl întrebăĭ încă odată pe gospodar despre drumul la Almaş;—pe aicĭ ne respunse el în fine, şi pe acolo plecarăm şi noĭ. De sigur că speriatul nostru Cicerone ne va fi urmat mult cu privirea, noĭ însă nu ne-am maĭ uitat îndărăt, ci ne-am urmat drumul pe prundiş, să-

rind, ca niște capre peste bolovanĭ, cursurĭ de apă, bălțĭ și gloduri. Cu toate acestea dimineața era măreață și ne promitea o adevărată zi de Iulie. Nicĭ un nor nu plutea sub azurul ceruluĭ adînc și limpede ca ochiĭ uneĭ virgine; toate stelele dispăruseră, cel mult dacă îndrăzneața stea a ciobanuluĭ maĭ infrunta, din cînd în cînd, valurile de lumină purpurie cu care aurora inunda răsăritul departat. Nicĭ un vînt nu mișca aerul, și grîul, în lanurile de aur, stătea tot așa de neclintit ca și firul de iarbă din fînațele înflorite; roua avea aspectul unor mărgărintare, ce nu așteptaŭ decît o rază de soare, spre a să transforma în strălucitoare diamante; umezala și răcoarea diminețeĭ dădeaŭ întregeĭ naturĭ o nespusă frăgezime. Totul începuse a să deștepta sub primele raze ale zileĭ, dar totul era cuprins de o liniște, de o tăcere, de un fel de înmărmurire solemnă; totul părea că să află în o religioasă așteptare: la răsărit să ivea acum geana de aur și de purpură a unuĭ soare măreț; care, in o clipă, șterse într-o nemăsurată depărtare, umbra de pe fruntea munților neguroșĭ. Noĭ ne urmam drumul, absorbițĭ de măreția tablouluĭ, iar rariĭ drumețĭ ce întîlneam, și pe carĭ-ĭ lăsam în urmă, după ce ne doreaŭ drum bun, să uitaŭ lung și mirațĭ după noĭ.

Spre a merge la Almaș pe drumul mare, ar fi trebuit să suim dealul Balauruluĭ, ce să rădica dincolo de Dărmăneștĭ. Noĭ însă care nu aveam această intențiune, cotirăm de la Dărmăneștĭ, la stînga spre Gîrcina, spre a tăea peste dealurĭ, pe drumul de picior, în spre Almaș. Vechiĭ posesorĭ aĭ Gîrcineĭ s-aŭ îngrijit să capete o șosea comunală, pe care aŭ și capatat-o; această șosea ne conduse spre Gîrcina pînă la biserica din sat, de unde trebuia să apucăm la dreapta spre Almaș; în drum ne întîlnirăm cu preotul de loc, care mergea cu un țaran la un ogor din apropiere; pe preot il cunoșteam personal și-l întrebăĭ despre direcția ce trebuia să apucăm pentru a eși la Almaș; după ce căpătarăm informațiunile nececesare, plecarăm înainte. In urmă tocmaĭ, am aflat că țaranul ce însoțea pe preot era ajutorul de primar al comuneĭ Gîrcina, și că văzîndu-ne în un costum neobișnuit își aduse aminte, că în cercul comuneĭ luĭ are și atribuțiunĭ polițieneștĭ; astfeliŭ, după ce ne departarăm puțin, să întoarse către preot și-l întrebă dacă ne cunoaște. Preotul care în-

țelese presupunerile ajutoruluĭ de primar și care voia să glumească puțin, iĭ răspunde că nu ne cunoaște și nicĭ nu ne-a maĭ văzut vre-o dată pe meleagurile acele; ajutorul, de cuvînt și tot-dea-una cu privighere pentru siguranța publică, căută să afle tot de la preot, dacă avem paspoarte în regulă: acesta dete din umerĭ și-ĭ răspunse foarte serios și cam îngrijit; — știŭ eŭ? Poate că sînt niște evadațĭ de la vre-un penitenciar: ar fi bine să cauțĭ a te informa și cu atît maĭ mult, cu cît avețĭ mi-să pare, la primărie niște ordine în această privință.

— Că bine zicĭ părinte!

Și nicĭ una nicĭ două, să întoarsă din drum, apucînd spre primărie, spre a trimete cîți-va vătăjeĭ în urma noastră, a ne prinde și a ne duce la comună. Preotul văzînd că lucrul devine serios îl lăsă, să meargă puțin, apoĭ începu a rîde cu hohot și-l chemă înapoĭ, spunîndu-ĭ cine sîntem.

— Să mă bată Dumnezeŭ părinte zise sub-primarul, de nu-mĭ spuneaĭ, saŭ de-ĭ întîlneam singur, i-aș fi legat burduf și i-aș fi dus la comună spre a le cerceta paspoartele; cine dracu i-a îndemnat să să îmbrace ca niște marchidanĭ și să cutriere satele? Văzut-aĭ pe cel maĭ tînăr? Tuns cu chipiŭ de uniformă, cu opincĭ și cu boccea în spate, parcă era un dezertor. La Gîrcina i-aĭ scapat sfinția ta; aș vrea să știŭ cine să-ĭ scape pe la alte comune. Și țaranul avea dreptate; cel întîiŭ nespalat avea tot dreptul să ne ceară paspoartele saŭ cel puțin biletele de identitate. In timpul acesta noĭ ne continuam drumul liniștițĭ, străbătînd satul Gîrcina. Gîrcina este un sat și de munte și de cîmp; de munte fiind că e foarte lung; de cîmp fiind că sînt casele foarte dese; străbăturăm decĭ satul acesta, saŭ maĭ bine zicînd, această nesfîrșită stradă de case țărăneștĭ, prin care cineva merge aproape două oare, căpătînd de la o vreme convincțiunea că cel-l-alt capăt trebue să fie pe ceia-l-altă lume. În adevăr, pînă ce să ajungem la jităria satuluĭ despre nord-ost, eram și asudațĭ pe cît de ciudă pe atît de oboseală; băltoagele verziĭ, miasmatice și adîncĭ, care ocupaŭ drumul în lung și în larg, ne sileaŭ a ezecuta săriturĭ gimnastice și de preciziune peste distanțele destul de respectabile, ce să întindeaŭ între bolovaniĭ pușĭ în rînd pe marginea acestor băltoage;

nenorocit piciorul greoiŭ saŭ neghibaciŭ, care n-ar fi avut în el ceva din natura caprelor! O baie de glod, pînă la genunchĭ, ar fi fost neînlăturată; noĭ însă, din fericire, eram deprinşĭ cu aceste punţĭ de un alt soiŭ, şi le trecurăm pe toate fără greş. Eşiţĭ afară din sat, resuflarăm în sfîrşit şi ne urmarăm drumul pe poteca de picior ce taie dealurile dea curmezişul, intre nord şi ost, înspre Almaş; în dreapta să întinde un şir de coline cu cline dulcĭ şi acoperite cu sămănăturĭ, finaţe şi cireteĭ: la stînga colinele devin dealurĭ, şi maĭ departe între vest şi nord, dealurile devin munţĭ, al căror lanţ umple intregul cerc al vedereĭ din acea parte; după un mers grabnic de două oare şi jumătate, eşirăm pe creasta unuĭ deal lutos şi abrupt, care dominează Almaşul la o mică înălţime. Scoborîrăm în sat, trecînd pîrăul cu acelaşĭ nume şi mersărăm la micul schit de maice, ce să află din sus de curtea boerească. Superioara schituluĭ era rudă cu tovarăşul meŭ de călătorie şi, prin urmare, de la sine să înţelege că furăm foarte bine şi chiar cu distincţiune primiţĭ. E foarte atingător lucru a vedea cineva cu cîtă bună-voinţă şi cu cîte sacrificiĭ chiar să îndeplinesc datoriile ospitalităţiĭ în aceste schiturĭ locuite de cîte-va femeĭ sermane. Poate că adevaratele precepte Evanghelice aŭ şi ele cuvîntul lor, în aceste locurĭ cel puţin; e însă dureros în acelaşĭ timp, de a privi nepăsarea cu care atît statul cît şi uniĭ din bogaţiĭ posesorĭ aĭ moşielor statuluĭ şi în specie aĭ Almaşuluĭ, trec pe lîngă asemenea staţiunĭ de caritate publică; ar trebui, pe lîngă altele, să îndulcească, cît de puţin macar, amarul uneĭ vieţĭ izolate şi închinate ceruluĭ, pe care şi-o impun de bună voe nişte femeĭ sărace. Fostul quasi-proprietar al Almaşuluĭ, de şi de o zgîrcenie proverbială, totuşĭ avusese, pe cît să vede un moment de filantropie; el începuse o zidire, pe care însă nu avu timpul s-o termine, şi pe care o destinase mînăstireĭ; aceasta zidire s-ar putea întrebuinţa; totuşĭ nimenea nu se gîndeşte la aceasta şi timpul o ruinează în linişte şi fără piedică. Vizitarăm împrejurimile mînăstireĭ, care sînt de o rară frumuseţă; cîmpenia ce să desfăşură de pe înălţimea de la răsărit e în adevăr fermecătoare. După prînz vizitarăm pe actualul posesor al Almaşuluĭ, care ne primi cu distinsă amabilitate, şi ne opri pînă a doua zi.

De la Almaș trebuia să mergem la Horaița, dar fiind că nu cunoșteam drumul, furăm nevoiți a ne adresa la superioara schituluĭ spre a ne da pe cine-va care să ne conducă; acesta fu lucrul cel maĭ ușor, de vremece maĭca Calistrata să părea că nu îndeplinește în monastire un alt rol decît pe acela de călăuză: ne gătirăm și plecarăm; călăuza mergea înainte și noĭ după ia; și acuma mi să pare că văd aevea pe maica Calistrata; era o femee de o statură mijlocie, mireană la trup și numaĭ la cap călugăriță; poate că acesta era portul eĭ de drum, noĭ ne dădurăm însă cu socoteala, că ia ar fi trebuit să nu pună niciodată altă îmbrăcăminte..... Avea niște ochĭ marĭ căpriĭ, de o expresiune diavolică și, deși trecuțĭ în vrîstă, totușĭ cu strălucirea fermăcătoare a uneĭ tinerețĭ arse de focul patimilor: gura eĭ cam mare, și buzele eĭ deși veștezite, dar totușĭ destul de cărnoase, trădaŭ un trecut, pe care nu s-ar fi potrivit cu nicĭ un preț haina uneĭ mirese a luĭ Hristos: chiar restul figureĭ, care avea ceva din tipul boțit al Mongolilor, mărea încă maĭ mult expresiunea întreguluĭ și te făcea fără de voe, să te gîndeștĭ cu douăzecĭ de anĭ în urmă. Pe tîmplele eĭ eșia de sub comanac, în semicercurĭ, părul eĭ cărunt, dar totușĭ așezat și pieptănat cu multă ingrijire..... Ce păcat că nu era negru acest păr! Ia tăcută, noĭ tăcuțĭ, ia gîndindu-se la cine știe ce, eŭ făcînd reflecțiunile de maĭ sus, ne urmam drumul pe pîrăul Almașuluĭ la deal. Caldura caniculelor era covîrșitoare, și ar fi fost cu neputință de înfruntat dacă umbra pădurilor n-ar fi stîmpărat-o puțin. Din cînd în cînd ne opream la umbră spre a ne odihni: călăuza noastră ne găsia prea bicisnicĭ, și avea dreptate: dacă cineva ar fi avut curiozitatea să să uite la picioarele eĭ, care să iveaŭ cu indiscrețiune pînă maĭ sus de glezne, de sub scurta eĭ fustă și, maĭ mult încă, dacă ar fi făcut cu imaginațiunea o inspecție maĭ sus, ar fi găsit în loc de picioare, niște fuse de oțel, care, lipsite de plenitudinea tinerețeĭ și fără caracter pămîntesc, puteaŭ să să miște în mod mecanic fără sfîrșit; această femee zbura nu mergea; anticul Achil, cel iute de picior, să părea că respiră sub o fustă de cit și un comanac de pîslă. Ș-apoĭ maica Calistrata avea convincțiunea daruluĭ săŭ: pe drumul ce țineam noĭ, să întîmplase cu cîte-va zile maĭ înainte, niște pră-

dăciunĭ saŭ spre a fi maĭ corecţĭ, nişte potlogăriĭ comise de nişte găinarĭ; luase de exemplu, un oare-cine îmbrăcat într-un suman rupt, traista cu făină din spatele unuĭ guşet, iĭ dăduse cîţĭ-va pumnĭ şi dispăruse în pădure saŭ întîlnise un altul pe o proastă, iĭ luase legătura cu fasole şi să făcusă nevăzut. De aceste neajunsurĭ să temea maica Calistrata, să nu ni să întîmple şi nouă, şi să hotărî deci, să ne cetească un paraclis de călătorie, spre a ne ajuta cel de sus să ajungem teferĭ şi nesupăraţĭ de nime la ţinta călătorieĭ noastre. Nu puteam cu această ocaziune, să nu admirăm întinsa prevedere a părinţilor bisericeĭ noastre: precum în medicină găseştĭ leac pentru orĭce boală, tot astfeliŭ găseştĭ în cărţiie bisericeştĭ un paraclis saŭ o molitfă pentru orĭ-ce împrejurare din viaţă: de ploae, de secetă, de frigurĭ, de durere de cap, de cinĭ turbaţĭ, de hoţĭ, de insecte vătămătoare, de nebunie, de drum, de facere, în sfîrşit de tot ce pofteştĭ s-aŭ îngrijit talmudiştiĭ bisericeĭ creştine; e totuşĭ un pas făcut înainte, cînd te gîndeştĭ că ştiinţa şi administraţia aŭ calcat pe terenul spiritual al bisericeĭ, oferindu-ne garanţiĭ reale şi pămînteştĭ în locul celor fictive şi dumnezeeştĭ. Orĭcum fie, totuşĭ călăuza noastră îşĭ scoase metăniile din sîn şi, ca şi cum ar fi vorbit cu sine însuşĭ, începu a recita o rugăciune, însoţind acest monolog de nişte marĭ crucĭ executate cu preciziune pe cele patru puncte cardinale ale persoaneĭ sale. Din cînd în cînd făcea şi cîte o metanie spre răsărit, dîndu-şĭ aerul de quadruped din leit biman ce era; noĭ, care trebuia să fim de legea satuluĭ, simţeam un feliŭ de respect amestecat cu milă pentru această automată care să strîmba sub impulsiuuea unuĭ rezort făurit de o religiune bizară. Credinţa nu poate locui decît la unul din ceĭ doĭ polĭ aĭ sufletuluĭ omenesc: sublimul şi ridiculul; Maria din Magdala era sublimă, maica Calistrata era ridiculă, şi eŭ mă distram căutînd intre ele o trăsură de unire...... Ochiiĭ Marieĭ eraŭ negri, maica Calistrata iĭ avea căpriĭ: poate că acelaş foc iĭ încălzise şi pe uniĭ şi pe alţiĭ; astfeliŭ peste abizul dintre ele, găsisem cel puţin o punte construită din o rază de lumină, pe care gîndul meŭ, trecea de la una la alta, ca şi de la trecut la prezent. Cu astfeliŭ de nimicurĭ în cap, continuam drumul prin potecele umbroase ale munţilor, sărind peste

pîraele ce ne tăiaŭ drumul, saŭ trecînd pe sub giganticiĭ brazĭ răsturnațĭ de vijelie saŭ de moarte naturală, și care rezemațĭ cu vîrfurile lor pe înălțimea brazilor din potrivă, formaŭ pe deasupra capetelor noastre niște urieșe punți aeriene, aruncate de însușĭ D-zeŭ, poate, pentru selbaticiĭ și spărioșiĭ locuitorĭ aĭ pădurilor virgine. Către asfințitul soareluĭ ajunserăm la Horaița, unde furăm primițĭ cu oarecare răceală de către egumenul monastireĭ, care stătea în cerdac la aer curat. Din întrebările și răspunsurile obicĭnuite și reciproce despre sănătate, ne puturăm lămuri că Sf. sa suferea de un gutunar, și că prin urmare, bunul săŭ umor dispăruse în fața aceșteĭ afecțiuniĭ din regiunile superioare ale persoaneĭ sale: cu toate acestea, tot ni să servi un borș cu chiticĭ și un puiŭ de mămăligă, care dispărură iute sub flămîndele noastre lingurĭ și furculițĭ. Ce voițĭ? devenisem la drum maĭ mîncăcioșĭ, decît evangelistul Ioan: păcat numaĭ că părintele egumen nu știa că pofta de mîncare este o virtute pur evangelică și că, maĭ la urmă e foarte problematic să să fi săturat cincĭ miĭ de oamenĭ din cincĭ pînĭ și doĭ peștĭ, de cum să maĭ fi remas și două-spre-zece coșurĭ de fărmăturĭ!! Bine saŭ răŭ, alinarăm contracțiunele spasmotice ale stomahuluĭ nostru, și merserăm apoĭ în biserică, spre a vedea maĭ de aproape această zidire pe care o cunoșteam numaĭ din renume. Pe dinafară, nu e decît un masiv de peatră văruită cu galbăn, în care nu predomnește nicĭ o idee arhitectonică; deasupra o ceată de turnurĭ, care nu să înțeleg între ele, își daŭ brîncĭ și să îndeasă unele în altele, spre a nu cădea jos de pe masivul de sub picioarele lor. Credea, să vede, fundatorul acestuĭ edificiŭ, că frumusețа arhitectonică sta în smocul de turnurĭ ce s-ar pune pe capul uneĭ bisericĭ: dacă i-ar fi căzut sub ochĭ portretul vre-unuĭ Australian înpopoțonat cu pene la cap, de sigur că și-ar fi schimbat ideele sale în materie de arhitectură. Inăuntru biserica dacă nu e frumoasă e cel puțin comodă: amvonul așezat deasupra catapitezmeĭ pune pe predicator drept în fața credincioșilor, așa încît nu e pericol de a eși, din această biserică după o predică cu gîtul sucit în spre stînga. Anvonul la stînga după cum să obicĭnuește în toate cele-alte bisericĭ ortodoxe, devine față cu frequența predicilor dominicale, o chestiune de sănătate

publică, în care andrelele gîtuluĭ ocupă primul şi cel maĭ de căpitenie loc. Credem că bisericile ce să vor zidi deacum inainte vor avea amvoanele lor deasupra catapitezmeĭ. De jur împrejurul interioruluĭ bisericeĭ la o înălţime de cîţĭ-va stînjenĭ şi lipită de zid, stă suspendată o galerie cu balustradă pentru femeĭ. Această galerie nefiind o chestiune de stil, şi pentru localitate nicĭ o chestiune de necesitate, nu are nicĭ un scop şi putea prin urmare lipsi, fără să jignească măreţia, cu care fundatorul avea de gînd să-şĭ împodobească edificiul săŭ. Aceste galeriĭ izolatoare îşĭ aŭ locul, saŭ ar trebui să şi-l aibă în templele unde mulţimea credincioşilor de ambe genurĭ e mare. Acolo în adevăr să duce cine-va de multe orĭ, să vadă cerul în ochiĭ uneĭ femeĭ pe care n-o poate întîlni în altă parte; icoanele de lemn, vechĭ şi răŭ zugrăvite, dispar înaintea altora icoane maĭ nouă şi maĭ artistic zugrăvite: mergem să căutăm cerul şi găsim pămîntul: credinţa în D-zeŭ devine amor lumesc şi locaşul de unire într-un gînd e menit a deveni un locaş, unde prin ochiade să contractează alte unirĭ... tot într-un gînd. De alt-mintrelea muriĭ sînt stropite cu albastru saŭ galbăn: pictură puţină şi rea; toţĭ sfinţiĭ şi toate sfintele cu Isus Christos în frunte sînt eşiţĭ de sub penelul vre-unuĭ iconar rus: unghiurile înlocuesc curbele, şi formele osoase şi ascuţite iaŭ pretutindenea locul formelor cărnoase şi rotunde: de să întimplă ca vre-un sfînt să aibă barbă albă, apoĭ aceasta să scoboară just pînă la brîŭ, saŭ chiar pînă la degetele picioarelor, în formă de con răsturnat. Ioan Botezătorul e departe de a-şĭ deştepta impresiunea misiuniĭ sale biblice, iar Sf.-tele sînt luate după modelul păzitoarelor de capre din văile Cedronuluĭ, cu pelea pîrlită de soarele arzător al ţăriĭ fiilor luĭ Isaac. Cu toate acestea, biserica, orĭcum, capătă o mare însemnătate faţă cu locul în care e zidită. A trebuit muncă şi timp pentru clădirea eĭ în aceste locurĭ neumblate, şi nu să poate contesta zelul şi ardoarea fundatoruluĭ pentru cele sfinte. Orĭ încotro te întorcĭ, te impresoară singurătatea, la hotarele căreia viaţa pare că expiră; omul împrumută aicea mutizmul de la arboriĭ, în mijlocul cărora trăeşte, aşa încît cele maĭ guralive fiinţĭ din aceste locurĭ, sînt numaĭ lăstuniĭ care zbor în stolurĭ negre înainte de apusul soareluĭ şi să învîrtesc ţipînd,

în jurul turnurilor albe şi nemişcate ale bisericeĭ. Nu departe de Horaiţa, pe un munte despre miază-zi să află Horaiţa mică saŭ Horăicioara; schitul acesta e un adevărat cuib de vulturĭ adunat în crăpătura uneĭ stîncĭ aeriene; maĭ totdeauna stă ascuns între norĭ şi numaĭ cînd aceştia să desfac, schitul să vede albind prin brăzişul negru şi posomorit. In zorĭ, adoua zi, eram pe drumul Varaticuluĭ: călăuzul nostru, un băeat ca de cincĭ-spre-zece anĭ, nu ştia decît pe cel maĭ lung şi maĭ răŭ, şi noĭ apucarăm decĭ pe acesta. Cît mersărăm prin umbră, drumul fu plăcut; fagĭ şi paltinĭ ca lumea de bătrînĭ, cu trunchiurĭ albe şi goale îşĭ daŭ mîna din depărtare formînd deasupra noastră o boltă de umbră şi de verdeaţă: singurul glas ce se poate auzi în aceste locurĭ, egla sul vîntuluĭ care să taie în frunza ascuţită a braduluĭ; şi glasul acesta are un farmec nespus. Nu ştiŭ prin ce proces psihologic îmĭ aduseĭ aminte de un glas iubit, care astăzĭ nu maĭ resună în lumea aceasta; îl auziam şi să părea că-mĭ vorbeşte în limba neînţeleasă a vînturilor......; traduseĭ această impresiune în următoarele patru versurĭ:

Şi vîntul ce străbate imensa adîncime
A negrelor prăpastiĭ, ce ochiul ameţesc
Un dor adînc mi-aduce, un dor din altă lume,
Ş-un glas...... de sigur morţiĭ pe vînturĭ rătăcesc.

Toţĭ cîţĭ trecuseră pe aicea, călătorĭ poate ca şi mine, îşĭ sgîriaseră numele in scoarţa netedă a fagilor. Cu drept saŭ fără drept condamnam în gîndul meŭ pe aceştĭ sgîrietorĭ de arborĭ, care avuseră deşarta ambiţiune de a-şĭ eterniza numele în pustiŭ; şi cu atît maĭ mult iĭ condamnam cu cît mi să părea mie, că urma omuluĭ în aceste locurĭ rîpea ceva din măreţia singurătăţiĭ şi să amesteca cu un factor străin şi discordant în sublimul întreguluĭ. Peste puţin scăpătarăm de la umbră şi eşirăm într'un luminiş de semincerĭ şi eram în parchetele de pe Cracăul negru; din depărtare, prin aerul sec ajungea pînă la noĭ glasul omuluĭ şi al toporuluĭ: din cînd în cînd o trăsnitură colosală umplea văile munţilor; eraŭ fagiĭ, paltiniĭ saŭ braziĭ de înălţimĭ ameţitoare, care, în căderea lor prăpăstioasă sfărămaŭ şi doboraŭ tot în calea lor. Regiĭ pădurilor ca şi regiĭ pămîntuluĭ: căderea lor e tot deauna sgomotoasă şi distrugătoare. Eram la jumătate din zi; un aer înflăcă-

rat ne încunjura din toate părțile ; soarele, alb de ferbinte ce era, ploua cu foc peste capetele noastre : poate că o zi asemenea a îndurat și Alexandru Cel Mare sub cerul arzător al Asieĭ : aceiașĭ fulgĭ de foc cădeaŭ și peste noĭ : cu toate acestea noĭ ne urmam drumul pe hăugașul sapat de butucĭ în coasta munteluĭ, și numaĭ din timp în timp eram silițĭ a ocoli prin smidurĭ, băltoagele glodoase și verziĭ ce ne tăeaŭ drumul : eram atît de grăbițĭ a popăsi undeva la umbră, încît nicĭ nu luam în seamă pe un întreg popor de broscoĭ cu ochiĭ holbațĭ și verzĭ, care eșițĭ pe jumătate din umedele și glodoasele lor locuințĭ, ne salutaŭ orăcăind și apoĭ dispăreaŭ iute la apropierea noastră. După ce ne oprirăm puțin la o colibă părăsită, cumpănirăm în valea Cracăuluĭ ; ajunșĭ la acest pîrăŭ limpede ca o picătură de rouă, ne astîmpărarăm setea și începurăm earășĭ a urca de a curmezișul un șir de coline lutoase și secĭ, acoperite cu tufarĭ de alunĭ, mesteacănĭ și arinĭ. Ajunșĭ pe cea din urmă colină ce dominează Varaticul, o priveliște întinsă și încîntătoare să deschise privirilor noastre ; sub noĭ Valea Sacă să întindea, cu casele eĭ albe și curate, între două dealurĭ acoperite cu grădinĭ, fînațe și sămănăturĭ : maĭ departe între răsărit și miază-zi, Bălțăteștiĭ, această Vitezda a țăriĭ noastre, cu mărețele-ĭ grădinĭ și cu stabilimentele sale de băĭ, păreaŭ că voesc a să ascunde după nesfîrșitele alee de plopĭ înalțĭ, de mesteacănĭ blonzĭ și de brazĭ posomorițĭ ; cu toate acestea o rază din soare căzută din cer, peste acest cuib de zînă perdut între îndoiturile verzĭ ale dealurilor, resfrîngea pînă la noĭ, lumina strălucitoare de pe plăcile metalice cu care e acoperit. In fața noastră orizontul era închis de ultimele ramificațiunĭ ale rîpoșilor munțĭ de marnă cenușie aĭ Neamțuluĭ, care să întindeaŭ ca o fășie de fum plumburiŭ încadrată de cîmpul de albastru azur al ceriuluĭ. La picioarele lor, orașul alb cu pîrăul săŭ limpede, scînteiaŭ sub lumina soareluĭ ; alăturea să putea distinge în umbra depărtăriĭ memorabila cetate a luĭ Ștefan, martură neperitoare a glorieĭ noastre trecute. Stăturăm decĭ la umbra unuĭ mesteacăn, spre a ne odihni și a ne sătura ochiĭ pe această măreață și variată priveliște, și cînd soarele scăpătase acum după Ciungĭ, noĭ întram în Varatic. Cine nu cunoaște această monas-

tire de călugăriţe şi care călător nu are de spus un cuvînt pentru ia? Era pe timpul băilor, şi în tot anul o mulţime de oaspeţi, din toate părţile Moldoveĭ maĭ cu seamă, işi petrec aicĭ lunile de vară prin urmare nu ne mirarăm de loc cînd văzurăm, pe drumul mănăstireĭ incrucişindu-se moda lumească cu uniforma bisericească: rochia cu rasa, comanacul cu pălăria, mîna goala cu mănuşa, metaniile cu evantaliul, modestul papuc pe talpă cu provocătorul călcăĭ Louis Quinze: în fine negrul posomorît cu toate culorile din lume, găitanul cu dantelele, smerenia cu îndrăzneala şi în urma tuturor acestora ipocrizia cu francheţa. Contrastul mă făcu să mă gîndesc puţin la modă: şi pentru prima oră îmĭ putuĭ da socoteală, cum iscoditoriĭ saŭ, maĭ bine zis, iscoditoarele modelor, aŭ căutat prin forma dată îmbrăcăminteĭ, să atragă atenţiunea privitoruluĭ asupra formelor ascunse, şi să pună, pe cît să poate, maĭ în evidenţă, rîdicăturile şi ondulăturile provocante ale femeeĭ, maĭ cu seamă. Poate să fie ceva estetică în toate acestea; după mine unul însă, unele părţĭ ale modeĭ sînt îngrozitoare şi scandaloase. Nu e tot astfeliŭ şi cu îmbrăcămintea sacră: canoanele nu oferă ochilor profanĭ decît o şchioapă patrată din întreaga fiinţă a uneĭ călugăriţĭ şi anume de la făşia de pele ce să numeşte frunte şi pînă la buza inferioară a gureĭ dimensiunele în care se socoteşte nasul: de alt-mintrelea nasul şi gura nù se puteaŭ astupa: o fiinţă orĭcît de sfîntă ar fi ia, tot are nevoe să vadă, să respire şi să mănînce; şi sîntem convinşĭ că canoanele ar fi aruncat un petec negru şi peste aceste treĭ organe omeneştĭ, dacă putinţă ar fi fost: restul îmbrăcămintiĭ, negru, lung şi oblu aduce somn. Toate aceste reflecţiunĭ însă nu ne ţineaŭ nicĭ de sete nicĭ de foame şi grăbirăm decĭ a suĭ repede scările lustruite ale arhondariculuĭ: pe treapta de jos stătea o veche mireasă a luĭ Hristos, un feliŭ de movilă de ciolane şi de carne, dar maĭ cu seamă de grăsime: era înzestrată acea movilă şi cu un cap omenesc în care eraŭ aşezaţĭ simetric doĭ ochĭ verziĭ şi stinşĭ, care să mişcaŭ la dreapta saŭ la stînga, în sus saŭ în jos cu o lene aristrocratică: pe restul feţeĭ bătrîneţa şi bunul traiŭ să luptaŭ înverşunat; dacă cea întăiŭ căuta, după obiceiul eĭ să atîrne obrajiĭ în jos, să scoată barba înainte şi umeriĭ feţeĭ în afară, cel al doilea umfla pelea în lăturĭ, nivela

proeminenţile şi neutraliza acţiunea vristeĭ: dacă una tindea să dee feţeĭ asprimea şi paliditatea cuvenită, cel-lalt o netezea, o subţia şi o colora trandafiriŭ; ceia ce n-aş putea spune hotărît, e, dacă să gîndea la ceva saŭ dacă mistuia numaĭ vre-un prînz prea abondent: ceia ce pot însă afirma, e, că ne închinarăm după obiceiŭ şi că drept răspuns, ni să întinsă o mînă spre sărutare, de care eŭ lipiĭ buzele cu o smerenie prefăcută. Actul acesta de smerenie fu ca un feliŭ de paşport pentru rîndul al doilea al arhondaricului, unde ni să dădu casă şi masă.

Stăturăm două zile în Varatic: cu această împrejurare mă putuiŭ convinge, că oaspeţiĭ obicĭnuiţĭ aĭ mănăstireĭ aveaŭ cuvînt să petreacă aicea cîte o lună şi două. In adevăr aerul, apa, preumblările, societatea chiar, sînt atîtea lucrurĭ care îndeamnă pe mulţĭ a eşi din vîrtejul oraşelor marĭ şi a căuta repaosul sufletesc în aceste centrurĭ animate de o viaţă maĭ uniformă, maĭ dulce şi maĭ liniştită. Toaca cu glasul săŭ cicălitor şi subţire, clopopotul cu vocea sa, aspră, rară şi sonoră, sînt capiĭ de familie aĭ acestuĭ furnicar de fiinţĭ negre, care foiesc repede în toate părţile, fără sgomot, cu papuciĭ lor pe talpă şi cu metaniile în mînĭ. După glasul lor să regulează, toate acţiunele văzute ale comunităţeĭ. E totuşĭ foarte greŭ pentru un profan să pătrundă în amănunţimele vieţiĭ călugăreştĭ. Un călător nu poate vedea, maĭ totdeauna, decît suprafaţa lucruluĭ saŭ maĭ bine zis, coaja monahizmuluĭ. Deducţiunĭ însă să pot face. Astfeliŭ dacă eşĭ dimineaţa în medeanul din faţa monastireĭ, unde să vinde şi să cumpără, dacă te porţĭ ziua pe cărările şi pe drumurile ce să încrucişează şi să tae, dacă mergĭ în biserica cea mare la vecernie, ţutrine saŭ liturgie, dacă te ducĭ pe la cunoştinţĭ ziua saŭ seara, nu veĭ putea întîlni decît figurĭ paragrafisite, gheburĭ, sbîrciturĭ, ochelarĭ, catarurĭ cronice, reumatizmurĭ: aleŭ! valeŭ! gingînĭ goale, dinţĭ falşĭ, gurĭ înfundate, bărbĭ eşite, perĭ albĭ şi morală mucegăită; cu toate acestea dacă te întîmpli pe pavagiul interior al mănăstireĭ. cînd să face slujba în paraclisul de lîngă arhondaric şi dacă iţĭ aruncĭ ochiĭ în sus spre negreaţa ce umple cerdacul din faţă, în tihnă şi răgaz poţĭ revizui cu privirea toate acele chipuri femeeştĭ, care în zadar să pare că cearcă a să ascunde sub negrele lor camelauce.

Un fel de milă și de durere te prinde fără voe, cînd vezĭ atita tinereță, atita vigoare și atita frumuseță chiar, transformată într-un șumuiag negru, într-un tăciune de păpușoĭ, sub mohorita îmbrăcăminte sacramentală: și tot atunci și tot fără voe ți să impun o mulțime de întrebărĭ profane, la care ortodoxia monahală n-ar putea respunde, decit stringînd din umere.

E oare cu putință, mă întrebam eŭ, ca noaptea care înfășoară corpul acestor ființĭ să înfășure și inima lor? Aceĭ ochĭ poruncițĭ a privi totdeauna cerul, nu privesc eĭ oare citeodată și pămîntul? Cuvîntul scris în carte e oare destul de puternic el, ca să nimicească cuvîntul scris în inimă? E oare posibil ca rabiniĭ bisericeĭ noastre să fi putut porunci sîngeluĭ să circule maĭ încet, inimiĭ să bată maĭ rar, și natureĭ să reclame maĭ puțin? De cind oare s-aŭ rîdicat la înălțimea de dogmă grosolana eroare că carnea poate să muște gura ce o sfâșie?...... Ș-apoĭ munțiĭ Varaticuluĭ sînt așa de înalțĭ, pădurile atit de umbroase, văile atit de adincĭ și de misterioase, rîurile atit de limpezĭ, fînațele atit de dese, înalte și înflorite, aerul atit de parfumat, încît sufletul cel maĭ zglobiŭ să simte înmuet de o dulce melancolie, și ochiul călătoruluĭ să oprește visător saŭ pe o frunză de mesteacăn tremurătoare, saŭ pe corola rumenă a uneĭ florĭ ce să leagănă grațios sub dulcea suflare a vîntuluĭ, saŭ pe unda care, veselă că a isbutit a să sui pe spatele unuĭ bolovan greoiŭ, trece de ceia parte, iĭ spune o glumă și-șĭ urmează drumul înainte, scăldîndu-să în razele soareluĭ: și în sînul acesteĭ naturĭ atit de simpatice care-țĭ varsă în suflet melancolia și visurile, iar în inimă beția unuĭ nesfîrșit amor, ce vroițĭ să facă omul și maĭ cu seamă femeia? Vroițĭ oare ca acea religioasă din coridorul arhondariculuĭ, cu chip de adevărata venere păgînă să să transforme sub cîrmuirea canoanelor călugăreștĭ, în legendara slabă și slută sfînta Vinerĭ a poveștelor noastre? Voițĭ oare ca ia, în hatîrul unor azbucovne colbăite, să înmorminteze sub umbra comanaculuĭ atitea comorĭ de frumuseță, de vigoare și de tinerețâ? Voițĭ ca ia să rămie pentru vecĭnicie, logodnica închipuită a unuĭ mire, care de două miĭ de anĭ s-a înălțat la cer? Ce gospodărie nostimă! Și să găsesc încă oamenĭ, care iaŭ în serios toate aceste aberațiunĭ mentale.! Din parte-ne trecem în rîndul

smintiților pe toțĭ aceĭ ce cred în virginitatea inimeĭ și trimetem la casa de sanatate pe toțĭ aceĭ ce o ordonă; din acest punct de vedere monahizmul este o erezie de cea maĭ primejdioasă specie.

De altmintrelea Varaticul nu prezintă nicĭ o însemnătate istorică și nicĭ o tradițiune nu să leagă de dînsul; venerabila maică Eugenia Negri a dat la lumină istoricul acesteĭ monastirĭ, cuvînt pentru care ne dispensăm de a-l maĭ face și noĭ.

In dimineața zileĭ a treia, ne îndrumarăm spre Sihla, pe poteca Ciungilor, care e cea maĭ scurtă și maĭ practicabilă. Dascalul Alecu din Varatic era calăuzul nostru. Find-că trecem peste Ciungĭ, nu e răŭ să amintim, că micul podiș ce să deschide pe vîrful lor, oferă locuitorilor din vale una din cele maĭ obicinuite și desfătătoare primblărĭ; s-ar zice că natura a imprimat o dulce primăvăratică sărutare pe sinul munților iernaticĭ și neguroșĭ și că sub această sărutare de nesfîrșit amor, aŭ răsărit ca prin farmec milioanele de florĭ strălucitoare ce acopăr terenul dulce ondulat: că sub ia s-a născut acea lină și răcoroasă adiere, ce vecĭnic suspină în acest loc, și că pilcurile de mesteacăn cu ramurĭ despletite și cu trunchiurĭ de argint, nu sînt samanate icĭ și colea, decît spre a chema pe drumețul obosit, să guste pe un așternut de florĭ o minută de visurĭ și de amor. O Armidă saŭ o Alcină n-ar fi alcătuit maĭ bine grădinele lor fermăcate: și apoĭ cine nu a auzit in acest loc pe grierul șuerător și pe cosașul răgușit, locuitoriĭ nevăzuțĭ aĭ mireșteĭ uscate, cîntîndu-șĭ eternul lor cîntec sub mezul zileĭ înflacarat, cine n-a auzit aicea pe gaița gîlcevitoare certîndu-se cu o alta pe creanga vre-unuĭ fag, acela desigur, n'a avut prilegiul să audă cel maĭ dulce și maĭ armonios concert, pe care artiștiĭ natureĭ îl execută pe niște note necunoscute în scara muziceĭ omeneștĭ; în asemenea împrejurărĭ, Paganini ar ceda unuĭ griere, Verdi uneĭ gaețĭ și Mozart unuĭ cosaș. Și vaĭ de acela ce ar lua apărarea celor dintîiŭ: ar pățĭ poate rușinea luĭ Midas. Astfeliŭ orĭcine trece prin Varatic trebue să viziteze Ciungiĭ, căcĭ altmintrelea să consideră tot așa de profan ca și un Turc care n-a mers la Meca, macar odată în viața luĭ: și aceasta, nu pentru temeiul că s-ar afla aicea mormîntul vre-unuĭ profet saŭ profetese, dară pentru acela, că lo-

cul despre care vorbim e un mic paradis, unde creşte nevăzut poate, arborele cunoştinţeĭ bineluĭ şi al răuluĭ.. ...... Cîţi Adamĭ şi cîte Eve nu vor fi trecut prin el......... Cu toate aceste, nicĭ un înger cu sabia de foc nu păzeşte încă intrarea Ciungilor.

G. GHIBANESCU.

DOCUMENTUL

Studiŭ istoric și arheologic

I.

Numele documentelor.

Sub numele general de *document* să înțelege orĭșice hîrtie veche eșită din cancelaria gospod, cum și orĭșice *act public saŭ privat*, care privește o afacere dintre una saŭ maĭ multe persoane. Cele maĭ multe să referă la vînzărĭ și cumpărărĭ, la schimburĭ de moșiĭ, la daniĭ și miluirĭ, la judecățĭ, la întoarcerĭ de moșiĭ, la vînzărĭ de robĭ și numaĭ rar și incidental amintesc și de cîte un fapt politic, cînd ocaziunea vine. De aicea urmează că valoarea *politică* propriŭ zisă a documentelor e slabă față cu însemnătatea lor istorico-socială, înțelegînd prin aceasta că documentele nu ne spun fapte politice, ca cronicariĭ, ci maĭ mult fapte sociale.

Documentele ne spun pe lîngă fapte și nume de oamenĭ: de aicĭ interesul lor îndoit. In ele cetim care aŭ fost boeriĭ în trecut, pe lîngă că știm care aŭ fost daraverele viețiĭ lor ca oamenĭ; prin ele aflăm înrudirile dintre familiile boereștĭ; dar interesul lor cel mare stă în faptele, ce ne spun. Origina satelor, prețul pămîntuluĭ, valoarea munceĭ, raporturile dintre proprietarĭ și muncitori, robia țiganilor, șerbia saŭ *rumînia*, scene singuratece din viața socială, în fine toată viața poporuluĭ romînesc să oglindește în documente, marture oculare și imparțiale a trecutuluĭ strămoșilor noștri, spunîndu-ne cine aŭ fost, cum aŭ trăit, ce limbă aŭ vorbit, ce obiceiuri aŭ avut și cîte și maĭ cîte altele. Față cu acest mare interes orice document noŭ îșĭ are importanța sa, căcĭ

e o verigă necunoscută la lungul lanț istoric al trecutuluĭ poporuluĭ nostru, lanț al căruĭ verigĭ nu toate s-aŭ aflat pînă acum ; și orĭ-cît de monotone și asemăluitoare ar fi cele maĭ multe în cuprinsul lor, totușĭ valoarea lor nu scade căcĭ altul e omul, satul saŭ locul despre care să vorbește, și dacă ca fapt nu ne spun adesea ceva noŭ, ne vorbesc însă despre alte persoane.

Documentele sînt nenumărate ; nicĭ a mia parte nu s-a publicat : sutimĭ de miĭ zac ascunse prin lăzile particularilor, boerĭ saŭ răzășĭ ; miĭ s-aŭ pierdut și să pierd pe fiece zi.

Documentele sînt hîrtiĭ în care domină *stilul oficial.* Inainte însă de a vorbi de acestea e bine a pomeni ceva de numele, sub care ne sînt cunoscute.

1). *Uric.* Cu acest nume să numesc hîrtiile eșite din cancelaria gospod, scrise maĭ adesea pe pergament. Prin ele să regula în mod definitiv dreptul cum și succesiunea la moștenirea uneĭ proprietățĭ.

Cuvîntul *uric* a intrat în gura Romînuluĭ de mult, așa că a suferit o schimbare de ințeles, ba a format și derivate. Așa *Uricar* era cel care scria uricele, adică *scriitorul, diiacul, gramaticul, piserul,* slujbaș în cancelaria gospod. Cunoaștem maĭ multe nume de Uricarĭ, din care *Axinte* Uricarul, *Nicoară, Nebojatco, Vasile Hăbășescul,* sînt ceĭ maĭ celebri.

Uricele eraŭ de 2 feliurĭ : *marĭ și micĭ.* Să chema *uric mare* (крѣпкыи, *fortis*), actul ieșit din cancelaria gospod, și în care să cuprindeaŭ toate moșiile uneĭ mînăstirĭ saŭ ale unuĭ boer. Așa reesă din uricul dat de Radul Voevod în 1618 April 15 (Uric., Vol. XVIII, p. 285), prin care să întărește mînăstiriĭ Solca toate proprietățile, anume înșirate în uric. Prin diferențiare cînd uricul cuprindea numaĭ o moșie saŭ un petic de pămînt să chema *uric mic* saŭ numaĭ *uric.* Cu uricul mare saŭ *puternic* să stabilea în mod neîndoios proprietatea cuiva și era cel maĭ crezut în procese.

Cuvîntul *uric* e slavonesc, trecut apoĭ la Ungurĭ într-o accepțiune, care o găsim și la noĭ în textele vechĭ, dar pe care azĭ am pierdut-o. Astăzĭ prin *uric* înțelegem hîrtia eșită din cancelaria pospod, prin care să recunoștea cuiva dreptul de proprietate. Zicem azĭ : „posed un *uric* de la Stefan cel Mare" ; adică un document : și cînd zicem așa ne ducem cu mintea la un act scris pe pergament, cu pecete atîrnată, iar nicĭ de cum la ideia de propri-

etate și maĭ ales de moștenire. In slavonește cuvîntul оурокъ masc. însemna *sententia*, *suplicatio* ; așa în оурокн жнтнньна ; ѿтъ реченаго оурока domină înțelesul de sentință, hotărire. Hotărirea luĭ Vodă era totdeauna intrupată intr-un *înscris* (запис), intr-o *carte* (кннга) saŭ *foae* (лнстъ) domnească și să da în cele maĭ multe cazurĭ în daraverĭ de proprietate, fie ca cumpărărĭ, fie ca moștenirĭ. In înțelesul acesta il găsim la Ungurĭ și Rușĭ, unde *uric* însamnă *heres*, *hereditas*, *hereditare*, decĭ *a moșteni*, *moștenire*, *moștenitor*, (öroc =örocinic, *örocina*, *örokuvati*). Cu acest înțeles am putea traduce stereotipa frază din documentele noastre slavone : „како да есть (н ѿ нас) емѹ (нм) о у р н к н съ въсем доходом“ unde *uric* nu prea însamnă propĭru zis hîrtia (uricul), ci *moștenirea* la proprietate, saŭ în genere *dreptul* de proprietate ; „ca să-ĭ fie luĭ și de la noĭ *moștenire* (uric) și cu toate veniturile.“

Mai apoĭ hotărirea luĭ Vodă, dată într-o daraveră de proprietate, înscriindu-să într-un act, actul acela prin care să recunoștea sub pecetea și iscălitura luĭ Vodă dreptul de proprietate, cum și dreptul de moștentre la proprietate, s-a numit *uric* ; cel care-l scria s-a numit *Uricar*.

Părintele Melhisedec zice că cuvîntul *uric* e numaĭ unguresc, și că ar fi însemnind *totdeauna*, adică că dreptul de proprietate să recunoștea pentru totdeauna, dar față cu familia sa dată maĭ sus reesă în mod clar că cuvîntul e slavon, împrumutat maĭ apoĭ de Ungurĭ și de Romînĭ.

2). *Ispisoc.* Inainte ca cuvîntul *uric* să ajungă a însemna hîrtia oficială, prin care să recunoștea pentru *totdeauna* dreptul de *moștenire* la proprietate, numele, sub care eraŭ cunoscute hîrtiile oficiale, era cel de *ispisoc*. Cuvîntul îl găsim în mare întrebuințare în suta a XV-a. *Ispisoc* e slavonul н с п н с ъ, masc. apographum, *înscris*, de la нсписатн-a înscrie. Sufixul *oc* e un adaus romănesc, deși de origină slavonă, și-l găsim la multe alte cuvinte.

E curios de constatat că pe cînd documentele ne daŭ aproape unanim fraza „д а е с ті н м ѹ р н к“, cînd însă e vorba a cita hîrtiile, după care să pretindea dreptul de proprietate să zice adesea nu ѿт ѹрнк за . . . . , expresiune, care o gásim maĭ tîrziŭ, prin secl. al XVII-a, ci *maĭ* totdeauna „ѿт исписок, ѿт запис, ѿт нарѣденїе, ѿт испрнвнанїе“ „din ispisocul, din zapisul, din dresele, din privilegiile“ etc. Și că lucrul așa a fost e faptul că scriitoriĭ

vechĭ îșĭ zic *diïac*, *gramatic*, *piser*, iar nu *uricar*, nume ce-l găsim pe la finele secol. al XVI-lea și inceputul secol. al XVII-lea.

Ispisoc e dar termenul vechiŭ, prin care să denumeaŭ hîrtile eșite din cancelaria domnească.

3). *Zapis*, slav. запись masc. *γραμματεῖον*, libellus—scrisoare, de la verbul писати, записати=a scrie. Să numea *zapis* orîce hîrtie privată, care regula afacerile dintre 2 persoane. Avea cineva de vîndut o moșie, de imprumutat banĭ, de cumpărat ceva, in fine de făcut un angajament, trebuia să să facă *înscris*, *zapis*, pentru a să ști cum a curs lucrul. *Zapisele* eraŭ în mare uz între particularĭ, pe cînd *ispisoacele* eraŭ hîrtiile, ce eșiaŭ din cancelaria gospod. Ispisoacele multă vreme s-aŭ scris în slavonește ca fiind oficiale, pe cînd zapisele, scrise de oamenĭ puțin cărturarĭ, să scrieaŭ in romînește. Țaraniĭ noștri, răzeșiĭ, toate afacerile lor le însemnaŭ în zapise, și multe din ele sînt de un interes capital pentru istoria limbiĭ.

Scrise fără pretențiune literară de oamenĭ puțin cărturarĭ sînt inferioare ca stil și *caractere* ispisoacelor, dar tocmaĭ prin aceasta cîștigă mult ca limbă. Intre dînșiĭ oameniĭ făceaŭ zapise; cînd să duceaŭ însă la divan îșĭ scoteaŭ ispisoace și ùrice.

4). *Privilii* saŭ *privilegiĭ* (slav. привлегїи, привилии, *προνομία*, *προνόμιον*, *προτέρημα*, privilegium), era alt nume prin care să desemna orice act oficial eșit din cancelaria gospod. Cuvîntul *privilie* nu figurează în dicționarul luĭ Miklosich; e dar strein de limba slavonă. Păr. Melhisedec crede a fi întrodus la noĭ din cancelaria polonă, (unde să intrebuința limba latină în cancelarie, probă documentele polone scrise în latinește) și că însemna actul primordial, prin care să acorda un drept de proprietate (Cron. Roman. I 202). Adesea in documente intîlnim acest cuvînt, denotînd un act vechiŭ oficial. Așa intr-un doc. din 1520 April 23, cetim că: „а пак привилїе що имал ѡтец их Стан Плотѹн ѡт.... Илиаша и ѡт Стефана.... а ѡни еи изгѹбили“.. (Uricarul, Vol. XVIII, pag. 86), unde prin привилїе să înțelege actul primordial prin care Iliiaș și Ștefan recunoșteaŭ pe Stan Plotun proprietar pe Sarata, a locului numit maĭ apoĭ *Plotuneștĭ* (v. *Arhiva* Iașĭ I. No. 4—5 „*Istoria uneĭ moșiĭ*“). Cînd a venit cancelaria greacă, cuvîntul *privilii* s-a inlocuit maĭ adesea prin *hrisov*.

5). *Direas* pl. *direase*. e un cuvînt des întrebuințat de ve-

chiĭ traducătorĭ de ispisoace slavone, ca acel vestit dascal *Evloghie* de la Neamț, pe care îl găsim ca traducător între aniĭ 1735 pînă prin 1789. Cuvîntul direas pare a traduce literar pe slavonescul нарѣдениїе (slav. нараждданиїе=dispositio), cuvînt iar des întîlnit in documentele slavone, tot cînd e vorba de a să cita acte maĭ vechĭ, pe baza cărora să dădea noul uric. *Nereadenie* (direase) îl găsim adesea întrebuințat în locul luĭ прикланиїе și испнсоаче (испнсоки), și să înțelegea prin el, orĭ ce act, prin care Vodă orînduia într-un feliŭ saŭ altul o afacere *).

6). *Carte*. Sub acest cuvînt înțelegem toate ordonanțele care eșiaŭ din cancelaria gospod. Să întrebuința următoarea frază, cînd era vorba de a să adresa oficial unuĭ slujbaș inferior, „Și cum veĭ vedea *Cartea* Măriĭ sale“, adică *adresa*, am zice noĭ în termen noŭ. Alte orĭ Domnul scria chiar unuĭ Vlădică „Popo, ce nu judecĭ drept cum îțĭ poruncesc *cărțile mele*“ adică *adresele* mele, circulările mele.—Să întîmpla, de pildă, o hotărnicie de moșie. Cel cu pricina făcea jalobă către Domn, cerînd tot el boerĭ hotarnicĭ *anume*. Domnul după jaloba primită trimetea *carte* la isprăvnicie; ispravnicul conform *cărțiĭ* gospod trimetea adrese la boeriĭ rînduițĭ de Vodă, fără a uita să amintească că îndată ce vor vedea *cartea gospod, de sîrg* să meargă la fața loculuĭ și să cerceteze de cum stă afacerea. In documentele slavone găsim aceste două cuvinte: книгъ și листъ din care листъ e maĭ des întrebuințat. Л и с т ъ masc. *θύλλον*—folium, epistola, *scrisoare*, iar книга f. *γϱαμμα*—littera, epistola, *carte*, *scrisoare*. Traducătoriĭ vechĭ puneaŭ alternativ *carte* și *scrisoare*, în loc de *list* și *cniga*, cuvinte ce le găsim în formularul documentelor în rîndul întăiŭ și ultim: „знаменито чиним исим нашим л и с т о м“ și „. . . привѣсити ксему листу нашему нашу печат.

7). *Hrisov* maĭ des întrebuințat în documentele muntenești și maĭ ales în terminologia cancelarieĭ latine *Chrysobullum* (sl. хрисоκоулъ mas. chrysobullum, хрисовъ); are același înțeles ca și о у р и к, испнсок, era decĭ act eșit din cancelaria domnească. Cuvîntul hrisov îl găsim maĭ des întrebuințat în cancelaria veaculuĭ al XVIII-lea, cînd se zicea și *robĭ hrisovoliți*.

NOTĂ *). Cuvîntul *direas* vine de la verbul *a drege* vechiŭ a *direge*; participul *dres*, *dires*, luat ca substantiv. In înțelesul vechiŭ însemna un *act*, ce cuprindea o dispoziție domnească (nareadenie).

II.

Feliul afacerilor din documente.

Intru cît privește afacerea, pe care Domnul o consacra și o întărea prin cartea sa domnească, era de multe feliurĭ. Și în această privință documentele sînt constante în a observa feliul actuluĭ pe care Domnul vine de-l întărește.

Intăritura ținea mare rol în vechime. Domnul lega strașnic actul săŭ nu numaĭ cu vorba, dar cu întreaga sa autoritate (*urgie*), ba chiar și cu blăstăm și afurisenie. Era obiceiul ca sub orĭce domnie nouă proprietariĭ să vină și să-șĭ scoată hîrtiĭ de proprietate. Și dacă lucrul să întîmplă rar pentru particularĭ, a căror proprietate de la sine era recunoscută, ca fiind una și aceiașĭ persoana proprietaruluĭ, lucrul era absolut necesar pentru o corporație saŭ mînăstire, a căreĭ avere fiind căpătată prin *danie*, saŭ prin un *privilegiŭ* domnesc, trebuia să fie recunoscută și de noul Domn spre a fi valabilă. Să întîmpla foarte adesea ca un lucru statornicit sub un Domn să nu fie recunoscut de Domnul următor, maĭ ales în ceia ce privește procesele. Cel rămas la judecată, sub un domn nu perdea definitiv dreptul, ci îndată cu schimbarea domnieĭ putea redeschide procesul, și chiar să cîștige, căcĭ dreptatea de azĭ putea fi nesocotită mîne și deandoasele. Fiind astfeliŭ lucrurile, particulariĭ și corporațiĭ să grăbeaŭ să-șĭ întărească privilegiile lor, căcĭ în nesiguranța zileĭ de mîne nu știaŭ ce avea să să întîmple. Cînd răsfoim pachetele de documente ne surprinde acest fapt: existența a o sumă de documente de întăritură, ceia ce nu maĭ este în obiceiul timpuluĭ nostru. Așa între documentele mînăstireĭ Probota găsim o sumă de acte de întăritură de la diferițĭ domnĭ din aniĭ 1409, 1410, 1439, 1442, 1444, 1447, 1448, 1452, 1453, 1471, 1472, etc. (Arhiva Istorică și Uricarul XVIII, pag. 193 nota). Mînăstirea Solca are și ia un șir de documente de întăritură (Uricarul XVIII). Tot așa satul Faraoaniĭ, corporația Șaugăilor de la Tirgu Ocna (Arhiva Iașĭ an. II No. 10—12), breasla Calicilor din Iașĭ (Uricarul II) etc... Cînd totul în țara aceasta, *avere* ca și *persoană*, maĭ mult încă *dreptatea*, atîrna de la Vodă. existența uricelor de întăritură îșĭ are esplicarea sa. Era o mare nesiguranță în țară faptul schimbăriĭ domnieĭ; un mare zdruncin

pentru oamenĭ și pentru mersul regulat al afacerilor; cheltuelĭ nesfîrșite, chiar dacă ne gîndim între multe altele numaĭ la cheltuelile iscate cu scoaterea hîrtiilor de întăritură în că găsim adevărat proverbul «schimbarea Domnilor bucuria nebunilor».

Cînd cel interesat venea la domnie și-șĭ scotea un *uric* de întăritură el venea sprijinit pe niște acte. Totdeauna uricul pomenea feliul actelor, în virtutea cărora să cerea întărirea. Acele acte purtaŭ numele general de *zapise*, *direase*, *privilĭĭ* și *scrisorĭ* **(nareadeniĭ).** Domnul zice că *întărește* și *împuterește* (потвръждаши и оукрѣпѣши) acele *direase*, care după cuprins eraŭ:

a). *De danie* (за даание) (v. sl. данїе, n. δόσις datio, danie). Dacă moșia, o avea cineva de danie de la o rudă saŭ de la un străin, saŭ chiar de la un Domn, Vodă în actul de întăritură spunea că are acel sat din *uric de danie* de la cutare Domn. Dania să confunda adesea orĭ cu *mila*, căcĭ mila domnuluĭ să arăta prin dania ce făcea cutăruĭ saŭ cutăruĭ boer. Din milă Domnul întărea actul (ино мы видѣвши эго правою и вѣрною службою до нас жаловали есмы его wсобною нашею милостїю и потвердили); din milă să făcea totul, deși adesea serviciul, pe care cel miluit îl făcea Domnuluĭ, era un serviciŭ real.

Dania, forma veche *daania*, ca *saat*, *jumătaate*, *daat*, *sămănaat*, a jucat un rol mare în țara noastră. Maĭ toate mînăstirile îșĭ datoresc averile lor daniilor pioase ale Domnilor și boerilor din trecut, cari animațĭ de sentimentul evlavieĭ creștine aŭ îmbogățit peste măsură de tare elementul grec, care să încuibase prin mînăstirĭ.

De miluire (за миловаїе) *). Intre a *da danie* și a *face milă*, (жаловании и миловании), este o deosebire. Mila cuprinde în sine ideia că cel miluit este lipsit de mijloace; pe cînd dania cuprinde în sine ideia de a lăsa moștenire, fără a te preocupa de ideia, dacă cel căruia îĭ facĭ danie e lipsit saŭ nu. Bisericĭ ca aceia a Sf. Spiridon saŭ ca acea din mînăstirea Neamțuluĭ eraŭ prea bogate spre a fi miluite, ele care număraŭ moșiile cu zecile. Boeriĭ lăsaŭ danie averea lor mînăstirilor, dușĭ de ideia de a satisface unuĭ sentiment creștinesc. Dania era un puternic mijloc de înbunătățire, și în cetitul documentelor de cîte orĭ nu am dat de cazurĭ, cînd o boeroaică bătrînă lasă danie averea sa unuĭ ne-

*). Милованїе neutru, ἔλεος, misericordia.

pot de soră saŭ de frate, dacă nu chiar unuĭ strein, *copil de casă*, în schimbul slujbeĭ luĭ, de multe orĭ cu condiția ca să i să poarte de grijă pînă la moarte, să i să facă parastasele și să i să pomenească numele la leturghie, dacă dania era făcută la vre-o biserică (v. pomelnicul Bisericanilor, Ur. XXIII,pag. 309...). Dania fără un scop pios nu s-a făcut niciodată : pe cînd *mila* totdeauna Domnul a făcut-o în urma unuĭ serviciŭ real adus domnieĭ de cel miluit. Fraza documentelor e stereotipă : ѡже поша истинныи слꙋга наш . . слꙋжила прѣжде с҃попочившомꙋ ѡтцꙋ нашемꙋ право и вѣрно а днес слꙋжиш (слꙋжѣще) намъ право и вѣрно. Cel miluit era un boer, un curtean, un militar, un om de casa luĭ Vodă : uneorĭ găsim chiar cîte o femee de casa Doamneĭ că e miluită. Așa Vasile Lupul miluește pe boerul săŭ *Iurga visternicul Capechihae* cu satul Boziești ; (Uricarul XXIII, pag. 191). Tot el miluește pe sluga sa Ivan Țurlic și pe femeia sa Gaftona, pentru că „amîndoĭ aŭ slujit în casa Domnieĭ mele“ (idem, pag. 234). etc. etc...

In adevăr Domnul avea de unde milui. Toată țara era a luĭ, și în vechime cînd Domnul zicea țara noastră a Moldoveĭ (оу нашеи земли оу Молдавскѣи), cuvintele aveaŭ înțelesul lor real. Nu eraŭ pe atuncĭ legĭ organice de stat, care să îngrădească omnipotența Domnuluĭ. Nu numaĭ locurile libere și tîrgurile eraŭ domneștĭ, ci el dispunea de persoana oricuĭ, de averea luĭ, și la nevoe putea să-ĭ răpue și capul. Exemplu ilustru avem cu decapitarea luĭ Miron și Velicico Costin, cum și cu a luĭ Luca Arbure, portar de Suceava. Era în obiceiul țăreĭ—căcĭ articul scris de lege nicăirĭ nu-l găsim—ca un boer, care s-ar fi *hainit* contra domnieĭ, să-șĭ peardă averea. Averea era confiscată de domnie pe seama sa, și Domnul putea dispune de dînsa cum voia. Prin acest uz Domnul avea drept de proprietate și asupra proprietăților particulare, plus că el putea refuza întărirea unuĭ drept fie uneĭ corporațiĭ, fie chiar unuĭ particular. Dreptul săŭ era nelimitat în țară, atîta numaĭ că era foarte șubred față cu Poarta și față cu Validelele din haremul Sultanuluĭ. Multe sînt documentele, care ne spun de moșiĭ luate în *hiclešug* (въ хиклѣнство). Sub Domniĭ Ștefăniță cel tînăr, Alexandru Lăpușneanu, Movileștĭ și D. Cantemir s-aŭ întîmplat multe răscoale între boerĭ : mulțĭ și-aŭ perdut averea ; uniĭ aŭ pierdut-o pentru totdeauna, alțiĭ și-aŭ luat-o înapoĭ, dar după multe

judecăți și trăgănărî (Uricarul XVIII, p. 144; Cr. Rom. I, 187). Chiar cuvîntul *viclean*, vechiŭ *hitlean*, cuprinde în sine o pagină interesantă din trecutul nostru social. A fi fost cineva *hitlean* era considerat în vechime a fi un om *isteț*, *hîtru*, *priceput*, *ager*, căcî numaî acela avea *nebunia*, *viclenia* de a nu să mulțămi de starea lucrurilor. Numaî un om oportunist, care știa să împace și capra și varza, putea să trăească, ca un *Ionașco Gheorghița*. Dar *istețimea*, decî faptul de a fi *hîtru*, *hitlean*, era nesocotită de Vodă, fiind că adeseaorî ia să manifesta contra luî, prin comploturî și asasinate; de aicî persecuția pe ceî *hitlenî*, adică pe boeriî revoltațî și *istețî* (nemulțemițî). Stefăniță Vodă a avut de luptat mult cu dînșiî; pe mulțî i-a răpus: la mulțî le-a luat averea: tot așa și Lăpușneanu Vodă: dar în definitiv tot eî învingeaŭ, căcî boeriî hitlenî și pribegî complotaŭ la Poartă și reușiaŭ a răsturna domnia, aducînd alta nouă, spre a să bucura numaî eî, nebuniî.

Cuvîntul *hitlean* vine din slavonul хытръ, de unde romînescul *hîtru*. Forma de azî *viclean* e căpătată prin analogie, ca *movilă* din *moghilă*. S-a zis o dată *hîtrean*, apoî *hitlean*, *hitlenie*, *hitleșug*; apoî *hiclean*, *hiclenie*, *hicleșug*; maî apoî *ficlean*, *ficlenie*, *ficleșug* și în fine *viclean*, *viclenie*, *vicleșug*, (Melhisedec, Cr. Rom. I, 191).

Mila Domnească mergea și maî departe. El nu numaî că dădea pămînt slugilor sale, care pămînt saŭ era din cel liber (gospod), saŭ era cumpărat de Vodă de la particularî și dat slugilor sale. Așa a făcut Ștefan Vodă cumpărînd Scanțireștiî de la Vasluî de la unul Ivul și dîndu-l aproduluî săŭ Ioan: tot așa a făcut Ștefan Tomșa cumpărînd Fărăoaniî de la proprietariî lor și dîndu-i mînăstiriî Solca. Adesea Domnul scutea pe un individ de dările către domnie cum vedem adesea că scutește pe un sat de dărî către vistieria gospod, ca și pe corporațiî saŭ bresle. Cazurile sînt nenumărate. Nicî odată însă Domnul nu putea scuti de *bir*, de *sferturî* pe cineva, de oarece birul era al țăriî și nu intra în punga Domnuluî, pe cînd el putea scuti de *iliș*, *podvadă*, *caĭ de olac*, *de bezmăn*, *braniște*, *văcărit*, *cuniță*, *desetină*, *gorștină*, etc. etc., de oarece acestea eraŭ veniturile domnieî.

Nu trebue însă a crede că dacă Domnul scutea de anumite dărî pe un sat dăruit uneî mînăstirî, apoî satul nu plătea de feliŭ acele dărî. Nu; el le plătea, dar în loc de a veni *ilișarul* saŭ *dă-*

bilarul gospod să stringă dările, venea omul minăstireĭ de încasa venitul.

Și cind ne gîndim la sutele de cazurĭ de scutirĭ și privilegiĭ, ce eraŭ in țara aceasta, ne vom explica graba, ce puneaŭ aceĭ privilegiațĭ de a veni la noul Domn să le recunoască dania, căcĭ să putea intimpla că ceea ce un Domn a miluit din punga sa, altul maĭ zgircit să vină și să șteargă, și atuncĭ aman de ceĭ miluițĭ.

După cele zise vedem importanța faptuluĭ de a să aminti în actul de intăritură, dacă ceia ce să intărește e dat de *danie* saŭ de *milă* (ꙁапис ꙁа даниє и милованиє). Milele eraŭ multe maĭ ales cu sălașele de țiganĭ, marfă vie și de preț prost.

b). *De cumpărătură* (ꙁапис ꙁа кѹпежию, викѹпление *). Cumpărăturĭ de moșiĭ să făceaŭ pe un cap, fie că nevoile sătenilor eraŭ marĭ și-ĭ sileaŭ a șĭ vinde pămintul, fie că ambițiunea unora din boerĭ era de a-șĭ mări moșiile și cumpăraŭ pe neintrecute, cum a făcut serdarul Cantemir, care a cumpărat maĭ toate moșiile de pe valea Elanuluĭ. Actul de cumpărătură era in acelașĭ timp și de vinzare, căcĭ să spunea în el că cutare a vindut (продали) a sa ocină și moșie cutăruia pe o sumă anumită de zlоțĭ, iar el s-a sculat și a plătit deplin baniĭ. Actul care să incheia consemna amindouă faptele ; iar cind să aducea la intărire nu i să maĭ zicea *act de vînzare* (ꙁа продажиїє), căcĭ nu-l aducea vinzătorul, ci cumpărătorul și atuncĭ actul să chema act de cumpărare (ꙁа викѹплениїє). In actul de întărire să spunea de la cine a cumpărat, cu cit a cumpărat, așa că chiar de s-ar fi pierdut originalul, știm de el din actul de intărire. Nu să zicea *uric de cumpărătură*, pentru că maĭ adesea era un simplu zapis particular, neintărit de Vodă. Cele de maĭ multe orĭ să citează *direasele* de cumpărătură prin termenul de исправлаїє (*direase*) adică *hîrtiile*, *scrisorile*.

d). *De schimb* (ꙁа измѣнѹ **). Documentele ne vorbesc deseorĭ de schimburĭ de moșiĭ, lucru care azĭ nu să practică decit poate foarte rar. Să intimpla ca proprietatea unuĭ boer, saŭ a uneĭ mî-

*). въ коупленїє n. emtio, πρᾶσις, venditio.

**). измѣна f ἀνάλλαγμα, commutatio : измѣнениє и ἀλλόωσις mutatio (измѣнити, verb. διαμείβειν permutare) de aicĭ romînescul *izmene*, schimburĭ, și verbul a *izmeni* în ințăles de a-șĭ schimba părerea.

năstirĭ să fie prea departe, ceia ce provoca cheltuelĭ multe. Era silit atuncĭ proprietarul s-o vînză, saŭ dacă găsea pe cineva s-o schimbe. Adesea să făcea *schimb pentru schimb* (изм'кнȣ за изм'кнȣ); aceasta să întimpla, cind moșiile eraŭ deopotrivă de marĭ, aveaŭ acelaș venit saŭ că așa să împăcase ceĭ ce făcuse schimbul. Uricul de intăritură amintea faptul, și fraza измѣнȣ за измѣнȣ o găsim nu arare orĭ. Alte dățĭ schimbul să făcea maĭ dindu-se o mică sumă in banĭ, boĭ, capre, vacĭ, uneorĭ haine și in multe altele. Uricul de intăritură nu uita a aminti deafirapărul cum s-a făcut schimbul. Chiar cumpărătura nu totdeauna să făcea numaĭ cu banĭ, ci și cu lucrurĭ in natură. De multe orĭ în documentele slavone găsim tocmaĭ in acest loc unde să vorbește de adausul la schimbul uneĭ moșiĭ, niște construcțiunĭ romineștĭ, ca ещеж маи придал=încă a *maĭ* adaus etc. (Uricaru XVIII, p. 241). Cind un particular număra moșiile cu sutele, era cu putință a face schimb dintr-o moșie și alta; să satisfăcea maĭ bine interesele prin aceasta atit a unuia cit și a altuia; azĭ însă cind fiecare abia ișĭ are moșioara luĭ îmbucătățită, e greŭ a să maĭ intimpla schimburĭ de moșiĭ. Cind pe un Miron Costin il găsim că are 150 de moșiĭ, pe Duca Vodă aproape 100, pe Balica Hatman vre-o 70, pe Miron Barnovski vr-o 50, iar maĭ apoĭ pe Sturzești vre-o 60, nu ne miră dacă un petec de moșie din cutare județ il vedem schimbat cu altul din alt județ, căcĭ era o combinare ce satisfăcea amindouă părțile.

Faptul schimbuluĭ ne explică în istoria moșiilor noastre modul cum a curs proprietatea.

e). *De împărțeală* (за раздѣление *). Cazurĭ de impărțeală să intimplaŭ maĭ des între urmașiĭ unuĭ bătrin. Pămintul să imbucătățea cu vremea, că era nevoe de o impărțeală spre a ști fiefiecare cit are. Aceasta să întimpla, cind era vorba de a-șĭ vinde cineva partea.

Cumpărătorul in asemenea caz, cind venea să-șĭ scoată act de intăritură, spunea de la cine a cumpărat; maĭ mult de cit atita arăta și de unde avea persoana vinzătoare acea bucată de pămint, și găsim adesea fraza wт испрвнанiеза раздѣленiе, arătind feliul originiĭ proprietățiĭ. Cind cineva avea moșioara luĭ după *dresc* de împărțeală noĭ maĭ trebue să ințelegem că acela era urmașul le-

---

*). раздѣлениiе n. divisio (раздѣлати, $\mu\varepsilon\rho i\zeta\varepsilon\iota\nu$, dividere).

gitim și că dar moștenea de drept parte la un *bătrîn* de pămînt. Mergind maĭ departe cu inrudirea dintre urmașĭ, răpede ne suim la obirșia proprietățiĭ in cutare sat, inspectind spița. De pildă in 1587 unul Lupul cumpără de la Dumitra fata Marineĭ cu preț de 150 zloțĭ a 10-a parte din satul Muncel, partea din sus dinspre apus, pe care bucată de pămint o avea din dresele de impărțeală de pe mama eĭ Marina. Spița a jucat și joacă încă mare rol în daraverile de pămînt dintre răzeși ; numaĭ ia desleagă o sumă de incurcăturĭ pentru moșie. Cu spița te sui pină ce ajungĭ la *bătrîniĭ* satuluĭ. Numele de *bătrîn*, ce des il găsim in documente are un ințăles special ; *Bătrîn* e latinescul *veteranus*, care a dat neologismul *veteran*, un om, care a luat parte la un războiŭ, la o revoluție ; așa zicem veteraniĭ de la 48 ; veteraniĭ de la 77. La Romanĭ *veteranus* era soldatul eșit din armată, dar fiind că pe atuncĭ să făcea arma'a aproape toată viața, soldatul eliberat era un om *bătrîn* (*senis*), și poporul Romîn a păstrat înțelesul de al doilea, fiind că cel întiiŭ dispăruse odată cu încetarea organizăriĭ romane in Dacia. Cind a venit vorba de a să hotărnici moșiile răzășeștĭ, răzeșii știaŭ că in spiță să inrudesc după cutare saŭ cutare *str-ĭmoșĭ* (прѣдѣд, прѣѕик). Vechiĭ proprietarĭ aĭ satuluĭ, dispăruțĭ de mult, eraŭ in ochiĭ tinerilor niște bătrînĭ, reposațĭ de veacurĭ. Dar aceĭ bătrînĭ posedaŭ și pămînt în sat, și din partea lor trăgeaŭ moștenire urmașiĭ. Cu vremea s-a făcut o schimbare de ințeles: pentru a să numi cu un termen maĭ propriŭ porțiunea de pămint, pe care o avusese cutare bătrin, arătat de spiță, s-a numit locul după numele bătrinuluĭ. Il chema pa el *bătrînul Fronie*, și pămintul luĭ, în intinderea care-i avusese s-a numit *bătrînul Fronie* : și dar vorba documentală : *trag parte de pe cutare bătrin*, însemna și filiațiunea după spiță și moștenirea la pămint din pămîntul bătrînuluĭ, dat de spiță. De aicea trecerea la expresiunea generală: „*Am vîndut un bătrîn de pămînt*" e ușoară, ințelegindu-se proprietatea bătrînuluĭ din spiță neimpărțită la urmașĭ, saŭ toate părțile urmașilor, care la un loc formaŭ intreg bătrînul. Cite nu ne spun cuvintele în lungul tor traiŭ in limbă, și cu cit sînt maĭ vechĭ, cu atita ne spun maĭ multe !

f). *De judecată* (ꙁа пѣжѫ *). Procesele eraŭ nesfirșite, fie

---

*). **пАЖА** f. judicium, *κρίμα*, lis ; *μαχη* pugna, onus, res ! etc.

pentru moșiĭ, fie pentru robĭ. Adesea orĭ prin pierderea hîrtiilor cineva era silit în judecată să invoace marturĭ, saŭ alte probe doveditoare și dacă cîștiga, actul emanat de la Domn și de la Divan putea servi ca dovadă autentică despre dreptul săŭ de proprietate. Cazurile sînt multe, cînd să invoacă faptul că cutare stăpînește o moșie, saŭ un sălaș de țiganĭ după un ispisoc de judecată. Nu știm dacă să zice ѡтн испривиліє ꙁа пѣкѫ8; maĭ totdeauna găsim fraza ѡтн испис ꙁа пѣкѫ8, ceia ce arată că ispisoacele eraŭ acte oficiale eșite din cancelaria gospod, pe cînd исприкиліє, нарѣденіє, chiar ꙁапис eraŭ acte particulare neînvestite de caracterul oficialitățiĭ. Pricinele, care veneaŭ in judecată, eraŭ adesea orĭ foarte curioaze, și studiul documentelor ꙁа пѣкѫ8 ar fi foarte important, făcut numaĭ din acest punct de vedere. Cîte obiceiurĭ juridice nu ne descoper documentele, și despre care n-am ști nimic, dacă n-am avea documentele! La judecată multe hîrtiĭ să aflaŭ rele, *făcute cu viclеșug*, (съ лѫкавьствъ *), și dacă divanul le afla, le rupea saù le străpungea cu sulița (Uricarul XXIII, pag. 156, nota). Asemenea hîrtiĭ rele și falșe, odată dovedită falșitatea lor, să ziceaŭ și *hîrtiĭ răsuflate*. Cînd putința de a pune mîna pe o moșie era ușoară, cînd era lesne a făuri un șir de documente falșe, ca acel vestit Simion Stroicĭ, Chițiga saŭ paharnicul C. Sion, cînd marturiĭ să găseaŭ tare lesne spre a jura *pe sufleție* că așa aŭ apucat din bătrînĭ, cum arăta cel interesat, cînd totul să sprijinea pe buna credință, pe cuvînt, nu ne miră faptul dacă și actele falșe eraŭ foarte multe. Ba adesea eraŭ așa de bine făurite că venea foarte greŭ chiar celuĭ maĭ cunoscător boer de divan a deosebi documentul adevărat de cel falș. Ce i dreptul, jurămîntul era strașnic legat în lumea veche. Nu era numaĭ o formulă rece ca azĭ, cînd cel ce jură nu face nicĭ o legătură între jurămîntul dat și ceia ce depune ca martur, ci era îngrădită de o practică consacrată prin uz, și unde credința și teama de blăstăm eraŭ unite. Să cunosc ce sînt *cărțile de blăstăm*, date de Vlădicĭ pentru persoanele chemate ca marturĭ în procese, cum și contra acelora, care pe nedreptul cîștigase procesul. Marturiĭ jurațĭ serveaŭ în proces ca *jurători*, (рожнимници) și numărul lor era de 6, 12, 24, 48. Eĭ juraŭ pe Sfînta Evanghelie și pe cruce, în biserică în fața Episcopuluĭ și a lumeĭ întregĭ. Practica

*). лѫкавьство. n. malitia.

jurătorilor aduce cu jurații de azi; cuvîntul lor era băgat în samă la judecată, și numai ei puteaŭ da de gol falșitatea unui act, dacă alt mijloc de controlare nu era. S-a discutat la noi origina *jurătorilor* (Hajdeŭ „Arhiva Istorică" III pag. 141; Xenopol „Convorbiri Literare" Vol. VIII, pag. 137, Gr. Tocilescu în Foaea Romînizmului 1871, No. 10—12); numele lor să trecea în dosul actului de blăstăm, arătîndu-să și locul, de unde sînt (v. Uricar, XVIII, pag. 139; Arhiva, Iași I, 378)

g). *De mărturie* (за свѣдѣтелство *). In legătură cu cele zise mai sus avem zapisele de mărturie. Adesea o vînzare, o cumpărătură saŭ un schimb să încheia înaintea unui boer, înaintea Șoltuzului cu pîrgarii săi, saŭ chiar a mai multor oameni de toată mîna. Actul încheiat avea valoare, dar nu definitivă; trebuia să fie întărit de Vodă, saŭ *autentificat*, cum am zice astăzi. Pentru graba afacerilor și după cum bunul simț cerea, să putea încheia un act într-un sat. Avea cineva de cumpărat mai multe răzeșii; să ducea în sat, intra în vorbă cu oamenii, dispuși de a vinde, rupea prețul, și pentru a avea zapis la mînă pentru fiecare punea un scriitor, *piser*, care cele de mai multe ori să găsia cu greutate, scriitorii fiind rari pe acele vremuri, și zapisele de vînzare eraŭ gata. Să găsesc cazuri cînd aceste zapise să scriaŭ pe aceiași coală de hîrtie, chiar de scriitori deosebiți, cum sînt cele publicate în Uricarul, XXIII, pag. 128, în număr de 5 și scrise pe aceiași coală de mîni deosebite. Mai adesea însă să scrieaŭ deosebit, cum găsim în pachetul de documente al *Urlaților* (Uricarul, XVIII, XXIII, Arhiva, Iași I. No. 45), unde ni să arată pe Cantemir serdarul cumpărind pe un cap răzeșii mici pe Valea Elanului. Toate aceste mici vînzări să făceaŭ în fața marturilor, oameni de sat, megieși de prin prejur (wколники межиашии), tineri și bătrîni, saŭ chiar streini, cari să *tîmpla* să fie față la acea vînzare. Numele marturilor să trecea în zapis, aceasta într-un mod constant și jos saŭ să iscăleaŭ saŭ își puneaŭ degetele și pecețile, dacă le aveaŭ.

Cumpărătorul, înarmat cu asemenea zapise de vînzare, dacă

*). съвѣдѣтельство n. *μαρτυρία*, testimonium (съвѣдѣтель m. *μάρτυς* testis; съвѣдѣние testimonium; съвѣдѣтельствовати, verb testari.)

voia să-și scoată *uric* pe întregul sat, venea la divan și prin jalobă anume cătră Domn cerea întăritura. Domnul elibera uricul, în care să trecea cu sfințenie toate zapisele de vînzare cu numele marturilor, dacă zapisele eraŭ multe, saŭ numaĭ pomenea că dă întăritura după *zapise de mărturie*, spunînd anume de la cine. La întăritură nu maĭ trebuia să vină toțĭ, adică vînzător și cumpărător, ci era de ajuns numaĭ cumpărătorul, el avînd nevoia de a-șĭ scoate uric de întăritură.

Asemenea hîrtiĭ costaŭ scump, căcĭ găsim cazurĭ cînd la o vînzare de 80 de leĭ, s-a plătit 25 leĭ pentru scosul uriculuĭ de întăritură și acela pe hîrtie, nu pe pergament (Arhiva Iașĭ I 403, II, 615). Eraŭ atîtea bacșișurĭ de dat la slujbașiĭ curțiĭ, că nu ne miră, dacă găsim și pe popa domnesc amestecat între aceĭ ce primeaŭ cîte un leŭ, doĭ.

S-a simțit maĭ apoĭ nevoia de a reglementa taxele pentru actele publice. In 1776. Gr. A. Ghica reguleazā aceste taxe, 6 banĭ de tot *răvașul de jalobă* , 3 banĭ luĭ Izbașa pentru *cartea de jalobă*, 15 banĭ de scris. Pentru o *anafora* să să plătească Logofătuluĭ al doile 2 leĭ ; pentru *carte gospod* cu pecete să să plătească 15 banĭ, 15 banĭ scriitoruluĭ și 3 banĭ divictaruluĭ ; pentru *Hrisov domnesc* să să plătească 5 leĭ Log. al 3-lea, Diaculnĭ de divan să să plătească 1 leŭ, 60 banĭ orĭ numaĭ 15 banĭ ; iar pentru trecerea în condica Divanuluĭ să să plătească 30, orĭ 15 banĭ (P. Rîșcanu « Lefile boerilor » Iașĭ. 1887, CXVII.)

Zapisul de mărturie nu să putea bănui de fals și dacă ne gîndim la faptul că era deajuns iscălitura unuĭ boer spre a să lua ca bună o vînzare, ne vom face o idee de marea autoritate socială, ce aveaŭ eĭ față cu țărănimea, maĭ ales că eĭ eraŭ și judecătoriĭ de drept maĭ a tuturor pricinilor micĭ iscate între țăranĭ.

Adesea zapisul de vînzare, ca unul ce era scris la fața loculuĭ, la țară, de cărturarĭ slabĭ în *slovenie* și maĭ tot atît de slabĭ în *rumînie*, să scria în romînește, pe cînd uricul de întăritură, ce-l scotea cumpărătorul de la Divan, era dat în slavonește, cultura slavonă fiind o pătură foarte subțire întinsă maĭ mult în cercurile de sus și maĭ aproape de Domn. De aicea faptul că cele maĭ vechĭ acte romîneștĭ le găsim în zapisele răzeșeștĭ, iar nu în uricele emanate de la Domn, care abia după 1670 încep a fi scrise numaĭ în romînește, piseriĭ slavonĭ lipsind cu totul. Avem deja cazurĭ cînd

uricul de întăritură dat în slavonește nu-ĭ de cît o traducere literară a zapisuluĭ de vînzare scris în romînește (Uricarul, XXIII, p. 87 nota).

Ceva însă de cuvîntul *mărturie*. Adesea documentele ne daŭ cuvintul slavon свѣдѣтелство, dar nu arare orĭ găsim și expresiunea ꙁапис ꙁа мартꙋріе, unde cuvîntul *mărturie*, pus sub forma *marturie*, cu *a* netrecut în *ă*, deși n-are accentul pe el, *) e un cuvînt romînesc, dar luat de la Grecĭ, de la care pe de o parte vine neologismul *martir* în înțelesul bisericesc de mucenic (v. s. l. мѫченикъ, masc. *μαρτυρ*, martyr; de la мѫченикъ v. torquere punire, excruciare), pe de alta cuvîntul comun *martur* și *mărturie* saŭ *dovadă* (v. sl. довѣдѣти=a dovedi, cognoscere), de unde verbul vechiŭ a *mărturi* (mărturim), azĭ a *mărturisi*, cu sufixul *isi*, introdus prin secl. XVIII-lea de Grecii fanarioțĭ (v. N. Istrati, Babilonia, Romînească). Cuvîntul *mărturie* îl găsim ca nume propriŭ; așa în 1636 găsim o apă numită *Mărturie* (Ur. Vol. XXIII, p. 122). Piseriul slavon traduce însă cuvîntul în slavonește „иа потоцѣ нарицаемом Свѣдѣниіа сирѣч Мартꙋріа", lucru des întîlnit în documentele slavone, unde orașul *Piatra* e numit Камен, *Tîrgul Frumos*, Красной Тръг, iar *Roman* Новоград.

h). *De întăritură* (ꙁа потврьждениіе **). Acestea eraŭ totdeauna *urice* saŭ *ispisoace*, ca unele ce eraŭ eșite din cancelaria gospod. Am văzut în ce constă faptul *întărituriĭ*. Acum uricul de întăritură servea ca proba ceea maĭ evidentă în dreptul de succesiune la pămînt, și cînd cel interesat venea la un noŭ Domn spre a-șĭ înoi întăritura, aducea ca dovadă uricul vechiŭ de întăritură de la Domniĭ anteriorĭ. Faptul să prevedea în uric și să zicea că are moșia din *uric de întăritură* de la cutare Domn (ꙋрик ꙁа потврьждениіе ѿ . . воевода).

Toate documentele ne daŭ stereotip fraza: *am dat și am întărit slugiĭ noastre* (дали и потврьдили есми слꙋꙁѣ нашемꙋ); iar la urmă Domnul obligă și pe urmașĭ să țină în seamă această

---

*). Intunecarea luĭ *a* în cuvintele, unde nu are accentul pe el, nu e fapt general la Romînĭ. Sînt regiunĭ, unde și astăzĭ vorbirea nu cunoaște pe *ă* (ъ), ci numaĭ pe *a* clar, cum sînt satele de pe valea Bistrițeĭ în sus, de la Sabasa la Dorna; să rostește pe acolo, *catra*, *mamaliga*, *batut*, *laut*, rostire care a păstrat-o până astăzĭ Țiganiĭ.

**). потврьждениіе n. confirmatio.

întăritură și să n-o strice, căcĭ va avea a-șĭ da seamă luĭ Dumnezeŭ de va strica-o (томи би емꙋ непорꙋшил нашего даанїа и потвръждениа, а wн бы емꙋ потвръдил и ꙋкрѣпил). Fraza avea înțeles atuncĭ, cînd Domnul noŭ putea strica tot ce făcuse Domnul anterior. De multe orĭ Domnul venea și *reînoia* întăritura dată cu un an maĭ înainte, fie că cea veche să pierduse, fie că cel ce venea să ceară înoirea întăriturii maĭ cumpărase încă altceva și acum avea nevoe de alt uric, în care să să cuprindă toate cumpărăturile. Domnul spunea faptul, că a *înoit* (поновили) *) uricul, pe lîngă că a *dat* și a *întărit* (дали и потврьдили); la aceasta recurgeaŭ maĭ ales corporațiunile și mînăstirile, care, amenințate poate cu procese, eraŭ nevoite a-șĭ reînoi întăriturile spre a arunca colb în ochiĭ pretendenților, că n-aŭ dreptate.

i). *De întorsătură* (ꙁа въꙁвращение; въꙁвраштениие n. reversio). Precum să întîmplaŭ des schimburĭ de moșiĭ, fie în prețurĭ egale, schimb pentru schimb (иꙁмѣнꙋ ꙁа иꙁмѣнꙋ), fie în adausurĭ de banĭ saŭ de lucrurĭ în natură, tot așa să puteaŭ întîmpla cazurĭ, cînd o moșie *luată în putere* (въ сило, în tărie) saŭ vîndută fără știrea rudelor și răzeșilor să să *întoarcă* celuĭ care-a vîndut-o, luîndu-șĭ cumpărătorul baniĭ înapoĭ.

Intre alte particularitățĭ ale obiceiuluĭ pămîntuluĭ era și acesta: nu să putea vinde o parte de răzeșie de unul din răzeșiĭ, ce figuraŭ pe schiță, decît saŭ la rude saŭ la comunitatea răzeșească. Conform acestuĭ obiceiŭ, pămîntul nu să putea înstreina; dar nevoile omeneștĭ fiind maĭ marĭ de cît obiceiurile, mulțĭ răzeșĭ aŭ fost silițĭ să-șĭ vîndă moșioara lor la streinĭ. Trebuia însă să să întrebe rudele și răzeșiĭ, și documentele ne aduc fraza: «și am întrebat rudele și alțĭ răzeșĭ și nimenea nu m-aŭ ajutat și la nevoe banĭ nu mi-aŭ dat: atuncĭ a venit Dumnealuĭ . . . și mi-a dat. . . . zlotĭ pe amea parte de ocină și moșie. . . . .» maĭ la urmă să zicea: «iar dacă cineva din rudele noastre saŭ din răzeșĭ s-ar rîdica și-ar încerca să strice a noastră vînzare să n-aibă nici-un drept, căcĭ la zi de nevoe nu m-aŭ ajutat. , . .»

In asemenna caz vînzarea era bună și nu putea fi infirmată prin rude saŭ comunitatea răzeșilor. Dar eraŭ cazurĭ, cînd cineva

---

*). поновити=вли҄ж, v. *νεοῦν*, renovare.

își vindea casa saŭ moșia prea în pripă. Vînzarea era rea și să puteaŭ întoarce banii orĭ cînd și a să lua înapoĭ proprietatea.

Intre multe altele aduc un caz curios. In 7269 Decembre 8 (1760) femeile Maria și Ileana, nepoatele luĭ David Diaconul, daŭ hîrtie că vreaŭ să-șĭ scoată îndărăt casa lor vîndută boeruluĭ *C. Gîndul*, șătrarul. Lucrul să petrecuse astfeliŭ. Șătrarul Gîndul îngrijise pe cele 2 femeĭ și dîndu-le rînduri rîndurĭ *ban cîte ban*, uneorĭ și făină și vin cu ocaua, ca la niște femeĭ nevoeșe, a pretins la urmă să-ĭ dea casa, căcĭ destul l-a ținut pe el îngrijirea lor ; fără multă judecată casa e luată în valoare de 250 leĭ, tocmaĭ cît arătase el la judecată că a dat femeilor *ban cîte ban, făină și vin cu oca.* Trec la mijloc vre-o 18 anĭ, în care timp un moș de a vînzătoarelor să întoarce din Țarigrad și află de vînzarea caselor ; el să hotărăște să le ia el. Maria și Ileana, instigate de moșul lor Mihălachi Coste să jăluesc Domnuluĭ zicînd că aŭ fost înșelate de Șătrarul Gîndul și că vînzarea s-a făcut rea, căcĭ dînsele n-aŭ întrebat rudele Divanul hotărăște că Maria și Ileana aŭ dreptate, și așa scot casa de la Gîndul. Acest *protimisis* a rudelor s-a păstrat și pînă azĭ în parte.

Dar adevăratele *urice de întorsătură* să dădeaŭ boerilor *hainĭ și hitlenĭ.* Cînd din cauze politice un boer era silit să fugă din țară, căcĭ să *hiclenise* contra Domnieĭ, moșiile sale să luaŭ de domnie, unele pe seama eĭ, altele să dăruiaŭ boerilor credincioșĭ. Boerul expatriat avea putința la reîntoarcere în țară să-șĭ ceară moșiile îndărăpt, bine înțeles altul fiind pe tron domnul, dispus a-ĭ întoarce moșiile.

Așa a fost cazul cu Ion Neculcea. Amestecat în politica luĭ D. Cantemir, a fost silit să fugă în Polonia; moșiile sale aŭ fost luate de Domnul N. Mavrocordat și date vorniculuĭ Lupu Costachi, unul din protivniciĭ luĭ Neculcea. Trec vremurile: Neculcea să întoarce în țară. Era pe tron Vodă Mihaĭ Racoviță, rudă cu Neculcea ; dînsul face jalbă la divan. Divanul dă în 7228 Iuli 1, 1720 *uric de întorsătură* luĭ Neculcea pentru moșia sa *Boianiĭ*, iar Gr. Ghica în 7235 Ghenar 21 (1727) iĭ dă uric de întăritură

j). *Uric de Domnie.* Despre acest soiŭ de urice nu vom găsi nimic în documente. Cronicariĭ însă ne spun ceva. Așa Miron Costin vorbind de Domnia Ieremieĭ Moghilă Vodă zice : «Iar despre partea Hanuluĭ eraŭ aceste ponturĭ» : steagul și tuiurile să le dea

pre mîna Ieremieĭ Vodă și de la împărăția Turculuĭ să-ĭ scoată **Uric de Domnie**, neschimbată în zilele luĭ, care *uric* în limba lor să cheamă **berat**» (Letop., 1² 251). Intăritura de Domn în Moldova să făcea prin *beraturile turceștĭ*, ce și azĭ joacă mare rol în provinciile supuse Turcieĭ.

Tot Miron Costin vorbind maĭ jos despre vrajba și lupta dintre feciorii luĭ Ieremia Vodă zice : «Nu i-aŭ fost luĭ Constantin Vodă *uricul ce-ĭ rămăsese de la tatăl său Ieremia Vodă de domnie veșnică luĭ și ficeorilor luĭ, și nepoților luĭ* că Turcul cu vreame dă cu vreame ia ; precum iaste, și vreamea, așa lasă ; blînd cînd iaste vreame de blîndețe, simeț și ager, cînd are vreame de simeție, Creștinuluĭ nicĭ o dată cuvîntul nu-l ține, nicĭ este a-l amăgire rușine; toate precum iaste vreamea le face. — (Uricarul, XXIV pag. 392).

k). *Drept și părintesc uric* (ѡт праваго η пипомого урика). Adesea în documente ni să spune, cînd e vorba de unul, care îșĭ vinde moșia, că o are din *drept uric*, *din uricul tatăluĭ săŭ* (ѡт праваго урика ѡт урика ѡтец его).Ințelesul acesteĭ fraze e că vînzătorul moștenea după sînge pe părintele săŭ, decĭ proprietatea era a familieĭ, și-n întăritură să pomenea lucrul, dacă moșia o are ca *dreaptă ocină* și moștenire saŭ nu și dacă acea ocină dreaptă și adevărată o are din cumpărătură, din schimb, din judecată saŭ de *moștenire*. Căcĭ ce alt înțeles are fraza „uric din uricul tatăluĭ săŭ“, decît că o are moștenire din averea moștenită de tatăl săŭ de la părințĭ. Adesea pe lîngă expresiunea ѡт праваго să maĭ adaugă și vorba пипомаго урика, cuvînt care-l maĭ găsim în documente, cînd e vorba de a să arăta cu ce banĭ s-a cumpărat moșia, că cu aĭ *săĭ dreptĭ* și *curațĭ* banĭ (правін и пипомін пинѣѕи). Cuvîntul пипомъ (sl. пипомъ adj. *σιτευτὸς*, saginatus, *ἥμερος*, cicur, de la verbul питати *τρέφειν*, alere, educare) a căpătat în documentele romîneștĭ un înțeles cu totul deosebit de acela ce ni-l arată tulpina. Cînd să zicea în documente că are moștenire moșia din al săŭ drept și *pitom* uric, saŭ că a cumpărat cu aĭ săĭ dreptĭ și *pitomĭ* banĭ, însemna că atît averea cît și baniĭ nu sînt împrumutațĭ de la nimenea, ci moștenițĭ de la părințĭ, adică banĭ din casă, din familie, nu streinĭ ; maĭ mult încă că baniĭ muncițĭ, strînșĭ, eraŭ economisițĭ de cumpărător, căcĭ dacă питати însamnă *educare*, apoĭ și baniĭ cresc și să înmulțesc prin muncă și economie. Noĭ am

tradus *pitom* prin *adevărați*, dînd cuvîntuluĭ un înțeles larg, de banĭ *propriĭ*, adevărațĭ aĭ săĭ, nu *streinĭ*.

III.

Titulatura Domnilor.

Formularul vechiĭ titulaturĭ era acesta: **Милостїю божїею мы (Иѡ, Іѡ) (Стефан) Воевода, господарь земли Молдавской, (Ѹнгро-Влахиской)** = «Cu mila luĭ Dumnezeŭ Noĭ Io (Stefan) Voevod, Domn țăriĭ Moldoveĭ», asupra căreia avem a face următoarele observațiunĭ; Nefiind sistemul constituțional, *voința națională* nu-șĭ avea locul săŭ în titulatură. In dosul însă al acesteĭ formule să ascundea un gol și trist adevăr. In locul mileĭ Dumnezeeștĭ, istoria ne spune de acel trafic nerușinos, ce să făcea cu tronurile țărilor Romîneștĭ; și dacă azĭ am aduna toate sumele cheltuite cu prilejul schimbărilor de Domnie, am rămînea înspăimîntațĭ de miliardele cheltuite. La Turc nu mila luĭ Dumnezeŭ avea trecere, ci *banĭĭ*, *sp-tele și inf.uențele politice.* Un Brancovan s-a mănținut 22 de anĭ pe tron grație nesfîrșitelor darurĭ date pașalelor și vizirilor; tot așa Vasile Lupul, și Mateĭ Basarab. In schimb tot acel Turc lacom, cînd a văzut că-ĭ o cumpănă grea în politică față cu elementul Rus de la nord, care începuse a-șĭ arăta puterea, nu a dezistat de a numi ca domn pe Dumitru Cantemir, scutindu-l de toate cheltuelele de Domnie nouă (mucareru), ba dîndu-ĭ chiar și banĭ de drum.

Țara știa de toate acestea, că Domnul a fost numit din *mila Turculuĭ*, dar tăcea, căcĭ într-o hîrtie oficială nu să putea pune decît din *mila luĭ Dumnezeŭ*, maĭ ales cînd era și biserica, care de la înălțimea amvonuluĭ predica, că *toată puterea de la Dumnezeŭ vine.*

Domniĭ ziceaŭ *Noĭ* (**Мы**), moștenind prin aceasta un uz al cancelarieĭ vechĭ Romane. Cînd Impărațiĭ Romeĭ concentrară în mîna lor toate puterile din stat, fiind *consul*, *tribun*, *împărat* tot odată, aveaŭ dreptul de a-șĭ zice *Noĭ*, căcĭ numaĭ era *unul* singur, ci o pluralitate de atribuțiunĭ și puterĭ în stat. O dată ajuns a-șĭ zice *Noĭ*, urma numaĭ decît ca în adresă să i să zică *Voĭ*: De aicea pluralul de Majestate, pe care azĭ il are și țaranul în vorbire, cînd vine față cu o persoană streină, zicîndu-ĭ *Dumnevoastră*, și, luînd ca *tu-ș*, *năuc*, *nebun*, pe acel care *tuește* pe toată lumea, adică zice la toțĭ *tu*.

De la Capul statuluĭ formularul a trecut la slujbașiĭ inferiorĭ și azĭ a ajuns la o întrebuințare generală. Aceasta e esplicarea istorică a pluraluluĭ мкі, ce-l găsim în titulatura Domnească. In hîrtiile date de boerĭ găsim fraza *Eto az* « adică eŭ », dacă unul era boerul, care adeverea actul, saŭ fraza *Se ubo mi* « iată decĭ noĭ » « adică noĭ » dacă actul era adeverit de maĭ mulțĭ.

Dar alăturea cu мы, găsim și pe misteriosul Iw҃, scris adesea Иw, și Iwн ba și Іоанъ și asupra înțelesuluĭ căruia nu s-a convenit pînă acum în mod definitiv.

Nu toate documentele publicate pînă acum (punem pe cele slavone, ca unele ce merg pînă în 1670, decĭ sînt cele maĭ vechĭ), ne daŭ neștirbit pe Iw҃. Din inspecțiunea făcută în colecțiunile de documente slavone (Ulianițchi, Arhiva Istorică, Uricariul XVIII și XXIII) am găsit acest raport. In Ulianițki din 60 documente slavone, 59 ne daŭ pe мы=noĭ, și numaĭ unul de dă pe Iw҃, scris și atuncĭ Іоанъ. Documentul e de la Ștefan cel Mare din anul 1484, In Arhiva Istorică lucrul e maĭ pestriț. Avem acolo publicate documente muntene și moldovene din secl. XIV-lea, pînă în al XVII-lea. Apoĭ titulatura nu era *în totul* aceiașĭ la curtea Munteană și Moldovenească; ia a variat în decursul seculelor; și de unde la început găsim des pe мы, maĭ ales în Moldova, maĭ pe urmă începe a să îndesi și Iw alăturea cu мы, nu numaĭ alăturea cu аз=eŭ, cum vine în doc. secol. al XV-lea și XVI-lea.

Intr-o sumă de acte vedem că Domniĭ să întitulaŭ fără мы și „Iw" ci numaĭ Iwан Воевод б. м. г, М, (1572)". „Петрꙋ Воевод б. м. г. з. М. (1594), „Стефан Воевод, б. м. г. з. М". (1494) etc. *Poate* aceasta atîrna de la scriitorul actuluĭ, care săturat de stilul oficial, uita adesea a maĭ pune pe мы saŭ Iw, saŭ că hîrtia emisă nu purta un caracter strict oficial ca *marele* urice.

In alte documente vedem oscilînd аз cu мы. Așa în documentele, cari cuprind daniĭ pe la mînăstirĭ observăm că formularul titulaturiĭ să deosebește de al celorlalte documente. Ele începeaŭ cam așa: In numele Tătăluĭ și al Fiuluĭ și al Sfîntuluĭ Duh, Troiță sfîntă și nedespărțită. Iată *eŭ* robul stăpînuluĭ mieŭ, Domnuluĭ Is. Hr., închinătorul Treimei, Io (Stefan) Voevod, cu mila luĭ Dumnezeŭ Domn țăriĭ Moldoviĭ (Ungro-Vlahieĭ), [въ има wтца и, сн҃а и ст҃аго Дх҃а Тро҃ица ст҃ѫѫ единосѫщнаа и нераздѣлнмѫа Се аз рабь Владики моемꙋ Гꙋ҃ Іѵ҃ Хѵ Троическiи поклоник Іw

Стефан Воевода в. м. г. з, М. [Ѹнгро-Благлинской]. In asemenea formulare să punea а з, nu м ы і, căcĭ nu vorbea Domnul ca autoritate, ci ca persoană donatoare și atuncĭ față cu Domnul Hristos, cu Troița sfintă, Domnul orĭ cît de mare ar fi fost față cu țara, nu maĭ era мы=noĭ, ci un umil аз=eŭ, închinător Troițeĭ și rob stăpînuluĭ și Domnuluĭ săŭ Isus Hristos.

Fiind astfeliŭ ne explicăm faptul pentru ce nu găsim așa de des pe аз alăturea de Іѡ, ci maĭ totdeauna deosebit prin alte cuvinte. Dar găsim și pe аз Іѡ la un loc. Intrebuințarea luĭ Іѡ e maĭ deasă în documentele munteneștĭ în secl. XV-lea și XVI-lea, și nu greșesc, cînd zic că cu 80% vine maĭ mult în documentele munteneștĭ decît în cele moldoveneștĭ, aceasta pentru secolul al XV-lea. In secolul al XVI-lea încep a să egala în întrebuințarea luĭ Іѡ, iar în al XVII-lea și XVIII-lea devine aproape generală întrebuințarea luĭ. Іѡ atît în Moldova cît și în Muntenia. *Probabil* dar că aicĭ e o înriurire venită de la sud prin Muntenia, Bulgaria influențînd întîiŭ Muntenia și apoĭ Moldova.

Ce însemna acum acel Іѡ҃ (Иѡ҃)? Că nu însemna *Eŭ*, rezultă în mod doveditor din textul documentelor. Ar fi un non sens a crede că în мы Іѡ, аз Иѡ, trebue să cetim pe *noĭ eŭ*, *Eŭ eŭ*. Cancelaria deja dăduse alt înțeles luĭ іѡ҃. Era un termen consacrat prin uz, și care ișĭ pierduse înțelesul săŭ nominal, dar rămăsese ca zicere în titulatură. Că era un obiceiŭ în cancelarie cu іѡ saŭ Іѡ nu maĭ încape îndoială, dar de unde și-a luat naștere acest obiceiŭ? După cum noĭ am imitat pe vecinĭ in port, în administrație, în organizare de stat, tot așa cred că am împrumutat și ceva din formularele oficiale. N-am avut prilejul a vedea colecțiunĭ de documente vechĭ ruseștĭ, bulgăreștĭ saŭ sîrbeștĭ spre a spune dacă nu cumva găsim și la eĭ acest parazitic și misterios Иѡ. Domnul A. D. Xenopol (Istoria II, 212) ne aduce cîteva inscripțiĭ de pe un Evangeliar slavon din 1356, în care cetim în titulatura țarilor Bulgarieĭ pe Іѡ: Constantin Despot zeat velicago țarea І ѡ Alexandra . . . . І ѡ а н Alexandra vă Hristea boga Іѡ̄ Șișman țar sin velicago țar І҃ѡ Alexandra; І҃ѡ Asean țar; sin țarev . . . . In orice caz e *probabilă*, dacă nu certă pînă acum, părerea, care vede în Іѡ (Иѡ) o prescurtare din *Ioan*, maĭ ales că unele documente ne daŭ forma Іоан, Іѡн, (Ulianițki, Hăjdeŭ. „Ar-

hiva Istorică") și aceasta în secolul al XV-lea; nu știm însă dacă să găsește forma *Ion* în secolul al XVII-lea și XVIII-lea.

Scrierea luĭ *Io* variază; îl găsim scris cu Іѡ și Иѡ. Cuvîntul grec *Ἰωάννης* Ioannes (Iohannes) sună în slavonește Иѡнъ și Іѡаннъ. Maĭ adesea ї să întrebuința în scrisul cuvintelor grecești, ce începeaŭ cu *ι*, nu cu *η ἱστορία*; dar uzul n-a fost constant și fiind doĭ i (и, ї) scriitoriĭ aŭ scris unul drept altul, cum și găsim în documente Іѡ҃ și Иѡ҃. Din cauza scrieriĭ cred că s-a ajuns maĭ degrabă la forma Іѡ saŭ Иѡ din Іѡн saŭ Иѡн. In facsimile s-ar putea arăta lucrul, că așa s-a petrecut. Slova н (naș) să azvîrlea de multe orĭ de-asupra rîndurilor, ca o virgulă (҃), în documentele cu caractere cursive, saŭ răsturnat în cele cu caractere unciale; așa Іѡн să putea scrie și Іѡ҃, de unde apoĭ s-a ajuns la forma Іѡ҃. Că așa a fost lucrul, e prezența constantă a acestuĭ semn = pus deasupra luĭ ѡ, care nu-ĭ nicĭ accentul *perispomen*, nicĭ spirit, ci o abreviere a luĭ н răsturnat în =. Cu vremea cărturariĭ aŭ pierdut conștiința despre ce însemna = deasupra luĭ Іѡ, dar știeaŭ că Іѡ҃ din titulatură așa să scriea, și așa îl și scrieaŭ.

Publicarea în facsimile ne-ar arăta minunat de bine, cum s-a petrecut lucrul cu transformarea caracterelor, căcĭ tot prin prescurtărĭ s-a ajuns în secolul al XVIII-lea a să confunda aproape *η* cu i, redus la o simplă aprogietură.

Ruteanul *ïa* în loc de ѧ ѫ n-are a face nimic în chestia lui Іѡ pentru Ioan. Romînul rostește maĭ mult *Ion*, decît *Ioan*, formă veche bisericească și literară, și care în graiŭ să aude numaĭ în Vocativ: *Ioane*.

Ce-ĭ dreptul maĭ apoĭ s-a ajuns la acest înțeles, că *Io* (Іѡ҃) să însemneze *eŭ*, căcĭ îl întrebuințaŭ și particulariĭ în notițele lor pe ceaslov și psaltire, și am greși dacă ĭ-am da înțelesul din titulatura documentelor.

Cîtă vreme actele să scrieaŭ în slavonește, saŭ să conserva încă practica slavonă în cancelarie, să punea *az*, *Eto az*, *Se ubo mi*; cînd însă s-aŭ dus și aceste urme de influență slavonă, a rămas în picioare numaĭ *Io*; atuncĭ cărturariĭ au pus pe *Io* în locul luĭ *az*, și iată cum prin uz s-a pierdut sensul vechiŭ a luĭ *Io* în loc de *Ion*. Ințelesul de *Ion*, ce avea Іѡ҃ ne duce la Inpăratul *Ioniţiu*, Іѡѧн, și prin prescurtare Іѡн Іѡ҃ Иѡ҃. și a căruĭ nume însemna pentru Slavĭ *Caesar*, *Imperator*, *Țar*, *Kaiser*.

Titulatura are importanță istorică, căcĭ în ia cetim adesea extensiunea puteriĭ Domneștĭ; și încă pînă acum titulaturile unor Domnĭ nu ne sînt pe deplin explicate. Așa Alexandru cel Bun să întitulează Воевода. η Господинъ въсеη Молдо-влахiηскоη (6936 Iuli 8, Arh. ist. I, 1, 121); iar Stefan fiiul săŭ să intitulează în (7147) 1439 Maĭ 10, Воевода и Господаръ Молдовлахiиской ѕемли (Ur. Vol. XVIII, pag. 17). pe cînd fratele săŭ Elia să întitula numaĭ господаръ ѕемли Молдавской și chiar singur Ștefan cu cîțĭva anĭ, maĭ înainte în (6942) 1434 April 21 (Ur. Vol. XVIII pag. 8).

Roman Voevod (1392 Mart 30) îl găsim că să întitulează обладая ѕемлею Молдавскою ѿ п л а н и н ы до м о р я = de la munte la mare. Tot așa Domniĭ Muntenĭ pun în titulatura lor господинъ въсеи ѕемли Ѹггровлахiиской и ѕапланинкым стран, Ямлашꙋ и Фагрaшꙋ Хѣрцег etc.

Cum vedem dar în titulatura Domnilor noștri cetim și cunoaștem, care aŭ fost marginile teritoruluĭ țăriĭ cum și puterea Domnilor, și la noĭ trebue să luăm lucrul ca real, nu ca o formulă oficială, cum găsim la Impăratul Austrieĭ, care și azĭ îșĭ zice Rege de Ierusalim. Domniĭ noștri aŭ fost modeștĭ, și tocmaĭ în faptul că titulatura nu să repeta aceiașĭ la toțĭ domniĭ vedem că acolo, unde găsim deosebirea în titlu era și în realitate așa.

— In întiia jumătate a secoluluĭ al XVII-lea apar documentele romîneștĭ, vorbim de cele oficiale eșite din cancelaria gospod. Un Alexandru și Radu Iliaș, un Barnovski, chiar Tomșa, Moise Movilă, maĭ apoĭ Vasile Lupul iscălesc acte romîneștĭ. După 1680 nu maĭ găsim acte slavoneștĭ, cel puțin în Moldova, unde să cunoaște pînă acum maĭ bine lucrul. Totușĭ titulatura a continuat de a să scrie în slavonește pînă cătră anul 1780, cînd începe a să zice *Cu mila luĭ Dumnezeŭ*, în loc de Божiею Милостiю Г. З. М. Dacă piseriĭ uitase slavoneasca, știaŭ însă să scrie titulatura slavonă a domnilor. Cătră sfîrșitul secl. al XVIII-lea să întîmplase marĭ schimbărĭ in cancelaria noastră. Să schimbase calendarul, adică însemnarea anilor, socotindu-să pe aniĭ de la Crist, în loc de ceĭ de la Adam: să înființase condicĭ de înregistrat actele publice, să introdusese în cancelarie pecetluiturile tipărite, adică *țidule* tipărite, nu cum eraŭ maĭ înainte numaĭ manuscrise. Intre toate aceste modificărĭ a fost și acea a titulaturiĭ. Nu știm anume care a fost Domnul, ce a făcut cel dintiiŭ aceste schimbărĭ, venite probabil după

luarea Bucovineĭ. Odată cu schimbarea titulaturiĭ s-a adus o modificare în practica cancelarieĭ. S-a scos titulatura din corpul documentuluĭ și s-a pus în *vedetă*, scriindu-să adesea cu roș și cu caractere marĭ și așa de încurcat și virîte literele unele în altele, că constitue o lungă monogramă. Unele din aceste monograme sînt de o execuție caligrafică, ce te uimește, așa că maĭ îțĭ vine a zice că eraŭ anume scriitorĭ însărcinațĭ ca să scrie numaĭ titulatura. Să scriea de ordinar cu cerneală roșie; dar era și aurită maĭ ales în documentele marĭ.

IV.

Cuprinsul documentelor.

Importanța mare a documentelor stă în faptele, ce ne spun și care constitue cuprinsul lor. Documentele ca stil aŭ un *formular*, care tocmaĭ ne ajută azĭ la cetirea lor, dacă să întîmplă pe alocurea ștersăturĭ și rupturĭ. La cîte din uricele pulicate în Ur. Vol. al XVIII-lea și XXIII-lea n-am complectat golurile prin cunoașterea *formularuluĭ* de frază din alte documente, saŭ prin aceia că repetîndu-se frazele, rîndurile șterse maĭ veneaŭ odată în document.

Ne vom încerca în cele ce urmează a explica unele fraze din formularul documentelor, mărginindu-ne la documentele din Moldova, ca unele ce să cunosc maĭ bine.—Ca tip vom lua un *uric de întăritură*, ce cuprinde în sine pe toate celelafte fără a uita să amintim și alte fraze singuratice, ce vin în documente.

— Imediat după titulatură vine fraza stereotipă: знаменитпочиним исим листом нашим въсѣм кто нанем възрит или его чтоучи оуслышит, wже прїиди прад нами и прѣд 8сими нашими Молдавскими бощре зеликими и малими сл8га наш . . . " „înștiințare facem cu această carte (scrisoare) a noastră tuturor cui vor căuta pe dînsa saŭ o vor auzi cetindu să; cum a venit înaintea noastră și înaintea tuturor boerilor noștri Moldoveneștĭ *a* marĭ și *a* micĭ sluga noastră . ."

Formularul vechiŭ era mult maĭ expresiv și plastic decît al celor de astăzĭ, Domnul înștiința pre orĭ-cine de hotărîrea luată de el în sfatul săŭ adică al boerilor marĭ și micĭ. Faptul acesta ne-ar dovedi că Domnul nu putea lua o hotărîre singur de la sine, ci fiind un uz al cancelariei medievale de a să pune și numele boerilor (nobililor) ca o întăritură și încredințare maĭ mare

dată actuluĭ. Domnul iscălea alăturea cu dinșiĭ. O sumă de documente sînt date numaĭ în numele domnuluĭ, și cu cît venim în secolul al XVII-lea, cu atita să slăbește obiceiul de a să pune numele tuturor boerilor pe orĭce act, ci numaĭ pe cele marĭ.

Variantele în această frază sînt foarte micĭ, maĭ mult ca scris și limbă decît ca stilizare ; așa la unele găsim adausă fraza : комꙋж того емꙋ бꙋдет потреби зна „orĭ cuĭ va fi de trebuință să știe“.

—După această frază stereotipă să istorisește pricina, despre care are a vorbi documentul ; să spune vînzarea (проданіе), cine vinde (продальникъ) rudele vinzătoruluĭ, (племеници), de unde are moșia (ѡт запис, ѡт исписок, ѡт нарѣденіе; ѡт ꙋрик за (раздѣленіе, кꙋпежное, измѣнꙋ, потвръжденіе, поновленіе, въѕвращеніе), unde vine moșia, hotărînd-o totdeauna după *apa*, pe care să află, (на потоцѣ нарицаемомꙋ икꙋл, на рѣцѧ), după ținutul saŭ ocolul (волост, сꙋдство, ѡкол), adesea după numele unor vechĭ *juzĭ* (где ест (быіл) микоулѧ жоуде, saŭ chiar după casa proprietaruluĭ (где быіл Хꙋсꙋл, где ест домъ его, где ест Милѧ ѡт Бахнꙋ, и где ест Баланъ ѡт Стрымба etc. etc.), în fine după localitățĭ și tîrgurĭ vechĭ, dispărute pe vremea cînd să scriea documentul (где был тръг Пꙋтнеен, где был тръг Сърата) ; apoĭ spune prețul cu care s-a vîndut pămîntul, arătînd feliul banilor, *zloțĭ tătăreștĭ* saŭ *turceștĭ*, *ughĭ* (galbenĭ ungureștĭ), *talerĭ de argint*, saŭ *leĭ bătuțĭ*.

Partea aceasta din document, care ne spune de vînzărĭ și cumpărărĭ, cum și numele celor ce vînd și cumpără, e cea maĭ interesanta, căcĭ cîte nume de oamenĭ nu aflăm, spunîndu-ne în același timp de părințiĭ și rudele lor, decĭ ne arată filiațiunea familiilor. Cînd să vor ceti toate documentele, ce există în țară, vom ști atuncĭ despre toțĭ oameniĭ, carĭ aŭ avut daraverĭ pe la divan, și în acelaș timp, le vom afla rudeniile și vom putea înjgheba ceva schițe genealogice, lucru azĭ abia început pe icĭ pe colea. *).

—Trecînd la moșia, care să vinde, cîte nu ne spun documentele ! Să vindeaŭ adesea moșiĭ întregĭ, dar nu arareorĭ găsim fraze, care ne spun de vînzarea unor micĭ părțĭ din trupul uneĭ moșiĭ. Asta în secl. al XVI-lea maĭ rar și maĭ des în cel al XVII-lea, cînd deja proprietățile începuse a să împărți la urmașĭ și decĭ a să îmbucăți,

*) In diferitele note ce însoțesc documentele publicate în cele două volume de Uricar, XVIII, XXIII am avut prilejul a da cîteva schițe genealogice espre familia *Baltag*, *Balș*, *Sion*, etc.

Așa cetim în unele documente că să vinde *a șesea parte din a patra parte din jumătate de sat* jumătate (шестѹю часті ѿт четврътѹю часті половина село половина).

Ințelesul acesteĭ fraze stă în legătură cu un obiceiŭ social, cunoscut și azĭ în comunele răzeșeștĭ, cu așa zisa *spița neamuluĭ*. Dacă vînzătorul **a** spune că vinde a 6 a parte din a 4-a parte din *jumătate* de sat *jumătate*, arată că atîta avea drept în sat față cu rudele sale, căcĭ satul fusese împărțit la început în două părțĭ (половина, два часті), doĭ fiind urmașiĭ vechiuluĭ proprietar. Aceștia formaŭ bătrîniĭ satuluĭ. In a 3-a generație unul din bătrînĭ avînd 4 copiĭ a împărțit jumătatea de sat în 4, patru fiind copiiĭ cu *uric* adică cu drept de moștenire. Unul din aceștia avînd la rîndul săŭ 6 copiĭ, din care unul era vînzătorul, acesta avea, drept la a 6-a parte; din aceasta el vinde o *jumătate*. Dacă moșia ar fi avut 1000 fălcĭ de suprafață, jumătate venea 500 fălcĭ ; a patra parte din 500 venea 125 fălcĭ ; a șesea parte din 125 venea 20 $^5/_6$ fălcĭ, iar jumătate din a șesea parte venea $10\frac{250}{6}$ fălcĭ, decĭ a 96 parte din întreg satul, adică $10\frac{250}{6} \times 96 = 1000$.

Era acum hotărîtă saŭ nu această parte din trupul moșieĭ ? Credem că nu, căcĭ hotărnicitul să făcea chiar în ajunul vînzăriĭ, de aceia nu ni să spune ce mărime avea pămîntul, ci să determina după succesiunea in schiță.

Acest formular din documente corespundea dar uneĭ stărĭ reale de lucrurĭ, și ne ajută la interpretarea a o sumă de fapte sociale în ceea ce privește felul proprietățiĭ răzășeștĭ. Totodată formularul acesta ne arată că proprietatea era de baștină, deoarece vînzătorul moștenea partea luĭ după schiță. In legătură cu aceasta cetim și obiceiul pămîntuluĭ, observat strict la răzeșĭ, că adică să mănținea proprietatea în comun a familieĭ răzășeștĭ, neputîndu-să vinde la streinĭ, decît după întrebarea rudelor și a răzeșilor. Era la noĭ o proprietate individuală, fără însă a-șĭ pierde caracterul colectivizmuluĭ familieĭ răzeșeștĭ. Știa răstrănepotul că are drept la a 96-a parte din moșia moștenită de pe străbunicu-so, dar care anume e acea bucată n-o stiea în mod hotărît : cultiva el o bucată anumită de pămînt, despre care zicea că *i-al săŭ*, dar numaĭ la hotărnicit să afla drept *cît* este ; și hotărnicitul să făcea, cînd să vindea acea parte. N-avea drept de a cumpara maĭ întiiŭ decît o rudă (frate, văr, nepot, etc.), saŭ un răzeș, ce figura pe schiță, fie

chiar maĭ îndepărtat cu filiațiunea, ca *Ciohodăreștiĭ* față cu *Sioneștiĭ*. Numaĭ cînd nu voia nicĭ unul, să putea vinde la un strein, cum a făcut serdarul C. Cantemir în moșiile Plotuneștĭ, Berivoeștĭ, Vlădeștĭ, Urlațĭ, Siliștenĭ, Ghițivoeștĭ, etc. etc., toate pe valea Elanuluĭ și a Sărățiĭ.*

Cîte procese n-aŭ curs din cauza rălelor vînzărĭ, în care să călca obiceiul pămîntuluĭ și cîte vînzărĭ după 20 de anĭ le vedem că să strică, din cauză că să făcuse fără să să fi întrebat toate rudele vînzătoruluĭ, cum și pe răzeșĭ, de aceia să punea în documente fraza ; « iar nimenea din copiiĭ, nepoțiĭ saŭ rudele lor să nu să amestece. »

Acestuĭ obiceiŭ prîmitiv, de a stăpîni nestîlpită și nehotărnicită o moșie să datorește în mare parte ușurința cu care să putea *lua în tăric* (ВЪ СИЛО) bucățĭ întregĭ de pămînt, neștiindu-să bine cît anume, decît după ce să chemaŭ marturiĭ la judecată să jure *pe sufleție și pe Sfînta Evanghelie*, că hotarul a fost pe anumite locurĭ, pe unde să *mersese cu brazda în cap* saŭ *să păruise la hotar*,**) etc. etc.. In deosebitele pachete de documente găsim hîrtiĭ, care ne instruesc în această privință.

Satul, care să vindea, să preciza după *părăul*, pe care să afla așezat, (НА ПОТОЦѢ ВОЛХОВѢ МАРТІОРІА, ЖИЖІЛ), ținutul în care să află (О ВЛОСТ), ocolul de care aparține (ВЪ WКОЛ), ba adesea să spune că e între două județe (МЕЖИ ВЛОСТ БАКОВѢ И ТРОТОШ). Sînt de un interes capital aceste precizărĭ pentru a să ști *locul* și a putea croi astfel un început de *geografie istorică*, ce la noĭ nicĭ nu-ĭ urzită (Uric. Vol. XVIII-lea, prefața). Din documente, și *numaĭ din ele* putem afla *extensiunea teritorială* a vechilor județe ; tot din ele aflăm numele județelor, *ocoalelor*, care eraŭ altele în trecut; așa cetim ținutul Hîrlăŭ cu ocolul Botoșanilor, ținutul Cîrligăturiĭ, adjudului, Trotușuluĭ etc., ; aflăm apoĭ care a fost numele vechiŭ a o sumă de sate, căcĭ multe și-aŭ schimbat numele. In « Moșiile fonduluĭ Bucovinean » *** cetim că unele sate și-aŭ schimbat numele ; așa *Ostrița* s-a numit odată *Chișcăuțĭ ; Măhăla* să numea înainte *Ostrița* ; iar Capul Codruluĭ să numea *Bucureștĭ*.

---

*) Vezĭ studiul meŭ : Istoria uneĭ moșiĭ în *Arhiva* an. II. No 5, 6.
**) Vezĭ *A. D. Xenopol* Ist. Rominilor, IV, p. 126.
***) Publicat de Aron Pumnul. Cernăuțĭ 1865.

—Alt mijloc de precizare a satelor e pomenirea vechilor *juzĭ*, de unde vine numele de *judeţ*, după cum *ţinut* e traducerea rusesculuĭ Дєржава de la дръжати. κρατεῖν, tenere, a poseda. a *ţinea* de unde *ţinut*. Nu ştim pînă acum, care e fenomenul Semasiologic al acestor cuvinte, nicĭ cum prin cuvîntul держава, traducerea literară a cuvîntuluĭ *ţinut*, s-a denumit o porţiune de pămînt. Fost-a oare adevărată stăpînire politică şi administrativă, ca acele paşalîcurĭ, în care ispravnicul era mare şi tare fără nicĭ o răspundere, saŭ a fost numaĭ o simplă derivare verbală, explicîndu-ne faptul prin imitaţiune plecînd de la capul Statuluĭ. Domnul ştim că să întitula nu numaĭ Воєвода и господинъ ci şi самодержецъ, autocrat, *monarh*, *de sine stăpînitor*. El avea puterea nelimitată în ţară, adică de la sine (само), pe cînd boerul însărcinat cu administrarea unuĭ ţinut *stăpînea* nu cu de la sine putere (само), ci prin numirea de către Domn, prin punerea în *boerie* (funcţie), decĭ eraŭ numaĭ держеци (sl. дръжитєл, imperator), *stăpînitorĭ*. Asemenea *derjeţĭ* numiţĭ de Vodă, luaŭ numele de *vornicĭ* de ţara de sus şi de jos, (горнѣи и' долнѣи земли), parcalabĭ de cetăţĭ (градъ), staroştĭ, numiţĭ maĭ în urmă *ispravnicĭ*. De la numele boerieĭ ca funcţiune a luat apoĭ nume teritoriul, peste care era maĭ mare cutare boer, numindu-se *ţinut*, după cum pe altă cale poporul începuse a numi aceilaş lucru cu cuvîntul *judeţ* de la *jude*, vechiĭ boerĭ care aveaŭ autoritatea judecătorească pe anumită întindere de pămînt. Asupra cuvîntuluĭ *judeţ*, avem a observa că în limba veche însemna *judecată* (judicium) cum vine la fiecare rînd în Pravila luĭ Vasile Lupul şi Mateiŭ Basarab; dar începuse a însemna şi ţară, pămînt, căcĭ Istratie Logofătul vorbind de Ijdernia Moldovenilor, spune că ar fi zis Impăratul Rimuluĭ către Laslăŭ, care-ĭ cerea ajutor contra Tatarilor. «Eŭ sînt jurat, cînd am stătut la Impărăţie om de *judeţul* meŭ să nu piae», (Let. I², 377). Inţelesul de *judicium* e maĭ vechiŭ: şi ne arată că puterea judecătorească a fost luată la început ca mijloc de delimitare a ţinuturilor, şi numaĭ maĭ tîrziŭ cea politică, după ce statul să organizase bine politiceşte.

—Tot în documente cetim—maĭ mult printre rîndurĭ—cum s-aŭ format unele sate. In trecut populaţia nu era aşa de deasă ca azĭ; satele eraŭ maĭ rarĭ; cea maĭ mare parte de pămînt era acoperită cu imense pădurĭ. Mulţĭ proprietarĭ posedaŭ pămînturĭ fără nume, căcĭ nu să botezase încă toate locurile. Boe-

rul proprietar iși clădea casa, unde credea că e locul maĭ potrivit. In jurul caseĭ luĭ să strîngea cu vremea lume, oamenĭ muncitorĭ, romînĭ saŭ străinĭ. Adesea singur boerul coloniza locul cu străinĭ, cum a făcut Antohi Sion la Coman, chiar în secolul nostru. Asemenea cărțĭ de *slobozie* găsim multe, căcĭ nu era teamă pe atuncĭ de străinĭ că vor copleși pe Romînĭ (V. A. Ureche «Sloboziile»). Dar locul cum să să denumească ? Sătenii îl botezaŭ după numele boeruluĭ ; iar Domnul, cînd venea vorba de a întări *uricul* de proprietate, nu putea să consfințască acest uz nefiind la început decît *local* în întrebuințare ; nevoit de a-l preciza, punea fraza гдє єсш (был) домъ єго «unde-ĭ casa luĭ». Mulțĭ boerĭ și-aŭ clădit case prin anumite locurĭ, dar nu toțĭ aŭ putut lega numele lor de vre-un sat, căcĭ prin împrejurărĭ, ce nu le cunoaștem, nu s-a putut forma sat. Așa de la *Gug* avem *Gugeștiĭ ;* de la *Plotun* avem *Plotuneștĭ*, dar de la *Husul* și *Roman Blîndul* nu s-aŭ putut forma satele *Huseștiĭ, Romaneștiĭ* pe locurile, unde documentele ni-ĭ daŭ c-aŭ trăit, (v. Ur. Vol. XVIII, pag. 161), făcînd escepție de la regula generală. In vederea aceasta n-am admis teoria Păr. Melhisedec, care luînd faptul ca general, a pus ca fundator tîrguluĭ *Hușĭ* pe acel boer *Hus*, pe care documentele ni-l arată ca trăitor pe valea Elanuluĭ nu a Drăslăvățuluĭ, fără a fi putut da naștere la un sat nicĭ in suta a XVII-a, de și tîrgul Hușiĭ exista încă din suta a XV-a ca tîrg domnesc. Dar multe sate, pe care Domnul le dăruia cuiva, eraŭ deja întemeiate ; ișĭ aveaŭ numele lor, dat adesa după poziția geografică : *Delenĭ, Susenĭ, Vălenĭ:* oamenii de acolo ișĭ aveaŭ proprietate veche, moștenită din neam în neam, si dar satul nu-șĭ putea lua numele de la boerul proprietar. însă ce să întîmpla ? Adeseaorĭ boerul introdus de curînd ca proprietar, pentru a-șĭ avea o bucată de pămînta luĭ, punea și deschidea *poene* în imensele pădurĭ. După obiceiul pămîntuluĭ, pădurea nu era a nimăruĭ, și cel care reușea a deschide o poeană într-o pădure, poeana era a luĭ. De aicĭ faptul ce-l găsim în cele maĭ vechĭ documente, că poeana deschisă purta numele celuĭ care a făcut-o. Acum boerul intîmplîndu-se să-șĭ facă casă pe locul deschis, reușia ca nu după multă trecere de vreme să mute vatra satuluĭ, dacă la aceasta veneaŭ în ajutor și alte împrejurărĭ exterioare Astfel ne-am explica în multe cazurĭ pentru ce s-aŭ mutat la unele sate vatra, schimbîndu-să odată cu aceasta și numele.

— Tot aicea să spune de prețul pămîntuluĭ. Ce era un *pămînt*?

Adesea în documente ni să zice că cineva a vîndut 7 *pămînturĭ* pe preț de 1 leŭ pămîntul, atuncĭ cînd leul era în valoare aproape de un galbăn (*zlot*). *Pămîntul* nu era o măsură fixă. Să măsura *cu funia* și cetim în unele documente că un pămînt avea 12 funiĭ de cîte 20 pașĭ funia, decĭ 120 pașĭ *în lat* nu și *în lung*. Am aflat că la Odobeștĭ sub numele de ***pămînt*** să înțelege un loc de 10 pogoane. Țăranul în graiul săŭ înțelege prin *pămînt*, ogorul luĭ, porțiunea de pămînt din cutare loc, fără a să interesa cătușĭ decît de mărimea luĭ.

— Prețul pămîntuluĭ a variat în cursul timpurilor. Așa o moșie *Hădărăeștiĭ*, de pe Bîrlad în 1497 să vinde cu 200 zlotĭ, cam 2500 francĭ; tot aceiașĭ moșie după 25 de anĭ să vinde din noŭ în 1522 cu 250 zlotĭ, decĭ cu vre o 800 de leĭ maĭ mult (f. Ur. Vol. XVIII, pag 102).

— In ceia ce privește baniĭ, cu care să cumpără vedem iarășĭ o mare deosebire Eraŭ *zlotĭ tătăreștĭ*, *turceștĭ*, *zlotĭ ungureștĭ*, *talerĭ de argint*, (secl. XVI-a și XVII-a) și *leĭ bătuțĭ*. Cuvîntut *zlot* insamnă *galbăn*, *aureus*, și Slaviĭ aŭ botezat ca și Romîniĭ baniĭ de aur după coloarea auruluĭ, că e *galb în* (sl. жлъть adj. ξανθὸς flavus, de unde жлъиница f. munus aureus, scris și ꙁ л а т а). Decĭ *zlotĭ* eraŭ *galbenĭ*. Piața noastră a avut totdeauna monedă streină, ca galbeniĭ tătăreștĭ și turceștĭ în uz în secl. al XV-lea și XVI-lea (ꙁлата татарскыχ), maĭ apoĭ *zlotĭ ungureștĭ*, zișĭ numaĭ *ungureștĭ* și prin prescurtare *ughĭ* (sl. жгринъ m. hungarus, оугрьі, оугри, de unde о у г и, ѹ г); aŭ fost maĭ apoĭ *galbenĭ olandezĭ*, (ducațĭ), apoĭ aŭ invadat pe piață bani turceștĭ, banĭ bătuțĭ (битыχ) Valoarea banilor vechĭ nu e pe deplin stabilită. Studiile de numismatică sînt la început și afară de lucrările D-lor D. A. Sturza, M. Suțu, nu putem cita altele. Cronicariĭ ne amintesc ceva de baniĭ vechĭ, cînd vin și spun de unele dărĭ, ce domniĭ puneaŭ pe țară. Cele maĭ multe notițe ni le daŭ documentele și condicele de visterie, din care puține s-aŭ publicat (P. Rișcanu. „Lefile și veniturile boerilor Moldoveĭ în 1776"). Găsim maĭ multe nume de banĭ (*ort*, *aspru*, *tult*, *potronicĭ*, *costandă*, *grivină*, *zlot*, *taler*, *leĭ*, *banĭ roșiĭ*, *banĭ bătuți*, *etc.*). Tot documentele și condicele ne spun de prețul lucrurilor, lucru interesant pentru a afla raportul dintre baniĭ vechĭ și noĭ (vezĭ *Lupta* din 24 Iunie 1892 „cheltuelile făcute în ziua de 12 Decembre 1772 cu serbarea patronuluĭ Sf. Spiridon). De cursul banilor și de finanțele

țăriĭ putem ceti multe notițe în *Carra*, Vaillant, Melhisedec, „Cronica Hușilor“, A. D. Xenopol (Revista de Istorie și Arheologie I. 1, 45—73). etc.

— După ce să spuneaŭ acestea in documente, să urma altă frază, ce des vine : „și *s-a sculat* sluga noastră. . . . și a plătit deplin toțĭ aceĭ banĭ maĭ sus zișĭ : . . . zloțĭ tătărăștĭ în mînule slugilor noastre maĭ sus zise. . . . (и ȣспакыше слȣга наш . . . . и заплатила ȣсе исполна тоти вышепьсаннї пинѣзї . . . ȣ рȣки слȣгим нашим вышереченим . .“ Fraza aceasta este de-o plasticitate nemaĭ pomenită. Verbul și *s-a sculat* este de-o mare forță vizuală în cît maĭ că ne putem închipui cum era afacerea. Veneaŭ ceĭ interesați la divan ; în spătărie să judeca pricina ; Domnul încunjurat de boeriĭ săĭ divanițĭ cerceta afacerea ; să întreba de numele vînzătoruluĭ ; cu cît s-a vindut moșia și dacă vînzarea e de bună voe (доброю волю); la răspunsurĭ afirmative, Domnul da pe dată ordin diĭaculuĭ de logofeție să scrie actul. Pergamentul era față ; diĭacul să punea să scrie, și scriea mărunțel și legat de parcă era un cuvînt tot documentul. Cînd venea vорба de plata banilor, boerul cumpărător să scula și număra de față înaintea tuturora (за лиц прѣд нами и вьсими нашими болѣри заплатили ȣси тоти пинѣзи) baniĭ, zloțĭ cu zimțĭ în mînule (вь рȣ.и) vînzătoruluĭ.

E sigur că prin secolul al XV-lea și al XVI-lea, jumătatea dintăiŭ, faptul cumpărăriĭ să făcea dinaintea luĭ Vodă și a boerilor și fraza и ȣспакыше слȣга наш era o copie a adevăruluĭ, o expresiune, care spunea un fapt real. Maĭ apoĭ, devenind formulă de cancelarie, s-a șters și în secolul al XVII-lea o găsim foarte rar, ca o reminiștență a trecutuluĭ, despre care scriitorul avea știință, ca unul ce era silit să învețe formulare de documente, dar de care nu maĭ era de lipsă a face uz în mod strict.

— Maĭ departe formularul ne dă stereotipa frază de mare valoare în stilul decumentelor, că Domnul văzînd vînzarea de bună voe, cum și numărarea tuturor banilor *întărește vînzarea*, repetînd din noŭ frazele de maĭ sus, prin care se arăta numele satuluĭ . . . etc. (ино мы видѣвши доброю волю и тькмеж и полною заплатȣ , а мы такождере есмы и ѡт нас дали и потврьдили тота . . . како да ест слȣзѣ нашемȣ . . . и ѡт нас ȣрик и сь вьсем доходом емоу и дѣтем его и оунооучатом его и прѣоуноучатом

є҆о и прашѹрѣтом его и вьсемѹ родѹ его кто сѧ емѹ избереш наиб-близжним непорѹшено емѹ николиже на вѣки) Cuvintele acestea vin neștirbit în cele maĭ multe documente. Intăritura Domnuluĭ să făcea pentru toțĭ urmașiĭ cumpărătoruluĭ, să le fie *lor uric*, adică dreaptă moștenire, și *copiilor* și *nepoților* și *strănepoților* și *răstrănepoților și la tot neamul maĭ de aproape în vecĭĭ vecilor*. Tocmaĭ această frază arată nestabilitatea întăritureĭ, căcĭ ce siguranță avea fapta unuĭ Domn, ce valoare avea vorba luĭ, cînd legĭ nu eraŭ în țară, care să asigure trăinicia și stabilitatea lucrurilor!

— Asupra frazeĭ **и съ вьсем доходом** avem de făcut următoarea observare. Cînd Domnul întărea dreptul unuĭ boer de proprietate asupra unuĭ sat, cumpărat de la un altul, sigur că satul acela avea locuitorĭ, din care uniĭ poate răzeșĭ proprietarĭ de mult acolo Satul însă aducea venit proprietaruluĭ, ca *erbărit*, *desetină*, *bezmăn*, etc., care la un loc constituiaŭ veniturile satuluĭ (**доходъ**) Cînd Domnul zice că dă unuĭ boer un *sat cu toate veniturile*, îĭ da în realitate el pămînt saŭ numaĭ dreptul de a folosi venitul de la locuitoriĭ așezațĭ în acel sat? Cred că maĭ mult venitul și dacă vedem maĭ tîrziŭ ființînd alăturea în aceiașĭ moșie partea boerească și partea răzeșască, aceasta era o nouă fază a evoluțieĭ proprietățiĭ la noĭ, cînd boeriĭ începuse a încalca drepturile răzeșilor. Dar oare Domnul să lipsea de veniturile, ce-ĭ putea aduce Domnieĭ acel sat, în folosul nouluĭ împroprietărit, saŭ nu? Credem că nu, de oare ce documentele ne spun anume, cînd e vorba de a scuti de dărĭ pe un sat în folosul uneĭ mănăstiri, dar nicĭ o dată în întăriturile acestea nu să vorbește de scutirĭ de dărĭ.

In secl. al XVI-lea și XVII-lea începe fraza a fi maĭ lămurită. Partea din sat vîndută cuprindea *vatră de sat*, *țarină*, *livezĭ*, *loc de fînaț*, *prisăcĭ saŭ locurĭ de prisăcĭ*, *grădină*, *pădure*, *iaz*, *heleșteŭ*, *și moară pe iaz*, *saŭ numaĭ loc de moară*. (**съ ватрѹ село и съ нив ѹ царинѹ, и съ синожатии. и съ пасик (мѣсна за пасик) и съ садове и съ лоугъ и съ мѣсто за спав, и за мли и съ вьсем доходом**). Decĭ un sat avea venit de la pădure, de la iaz, de la moară, de la grădină și boerul împroprietărit să bucura de venitul tuturor acestora, cînd cumpăra satul, deși poate proprietatea de fapt era a sătenilor.

Documentele încă ascund multe luminĭ asupra feluluĭ proprietățiĭ din suta a XVI și mulțĭ din terminiĭ documentalĭ, sîntem departe de a-ĭ înțelege în totul din cauza necunoașteriĭ amănunțimiĭ

vieții din acel timp. In orĭ-ce caz nu trebue a vedea numaĭ *formule secĭ* in frazele stereotipe a documentelor, ci niște probe doveditoare a unor stărĭ reale de lucrurĭ consacrate prin fraza de cancelarie, maĭ ales in documentele vechĭ.

— După ce să consacra intăritura, venea fraza stereotipă, care prevedea *hotarul* satuluĭ. Maĭ adesea găsim cuvintele ; а хотар . . . да есть им оусих спорѡи по старомꙋ хотарꙋ по кꙋда из вѣка ѡживали „iar hotarul . . . să le fie din toate părțile după vechiul hotar, pe unde din veac *a umblat* (s-a apucat, *a fost*).“ Alte dățĭ uricul intră și ne arată anume hotarul, maĭ ales dacă delimitarea era necesară, cind moșia avea vre-o incurcătură ; și asemenea hotărnicirĭ găsim in cele maĭ vechĭ acte. Maĭ apoĭ lucrul s-a sistematizat, căcĭ s-aŭ specificat in *cărțile hotarnice*, scoase de boerĭ hotarnicĭ la fața locului. Incă din secolul al XV-lea ni să amintesc numele unor boerĭ hotarnicĭ, a cărora lucrare servea de bază la facerea uricului. „Я хотар . . . да есть , . . по кꙋда хотарили , . . Asemenea frază ne dovedește de existența și altor acte afară de urice, dar care azi sint pierdute saŭ incă nedescoperite, și că dar cancelaria secolului al XV-lea nu era chiar de tot săracă in acte, și că poate asemenea hotărniciĭ să scrieaŭ pe hirtie, iar nu numaĭ decît pe pergament.

Adunind de prin toate documentele hotarele diferitelor sate, lucru, care să poate face foarte lesne, studiind in grup pachetele de documente, ne vom deslusi mult asupra unor chestiunĭ de geografie politică și administrativă veche a țăriĭ noastre.

— По кꙋда из вѣка ѡживали. frază ce o găsim reprodusă și în Dicționarul luĭ Miklosich, caută a fi explicată ; ѡживали vine din verbul ѡживати — vivere, și aicĭ are ințelesul de *a fost* adică pe unde din vecĭ *a fost*. Traducătoriĭ vechĭ aŭ pus *aŭ umblat*, expresiune care consacrată prin uz, am adoptat-o și noĭ in traducerea documentelor slavone : alțiĭ l-aŭ tradus cu *aŭ trăit*, *aŭ apucat*, de și sensul e altul. — Dar importanța acesteĭ fraze stă in următoarele. Cind intr-un document din 1420 să spune de *hotar*, *pe unde din vecĭ aŭ umblat*, sigur că acel sat e foarte vechiŭ, *anterior* descălecatuluĭ, petrecut cu 2 generațiunĭ maĭ inainte. De aceia dar acel из вѣка ѡживали ne duce cu mintea prin veacul al XIII-lea, saŭ al XII-lea, da ă nu și maĭ sus.

Hotarele să stilpeaŭ cu petre hotare, (камен за хотар), cu stilpĭ

(стлъп) și cu semne (знамени, белѣгъ), cu movilĭ, (могыла), cu șanțurĭ, cu semne de bour în stejar (дѫб), etc., etc. Adesa unele semne de hotar le găsim durînd sute de anĭ. Așa în 1480 Ștefan cel Mare cumpără satul *Scanțirești* de la Ivul, cînd îl și hotărnicește; după semnele hotară de atuncĭ Duca Vodă regulează din noŭ în 7176 (1669) hotarele Scanțireștilor, și aceste semne eraŭ încă bune în 1784 la facerea hotarniciĭ din noŭ a Canțălăreștilor (vechiul Scanțireștĭ).

— Rare orĭ în cuprinsul acestuĭ formular să spun fapte nouă; din cînd în cînd cîte o aluziune la un fapt istoric, la un eveniment politic, pe care ni-l spun și Cronicariĭ; dar atuncĭ maĭ totdeauna documentele să deosebesc în stil și nu samănă formularuluĭ comun.

— După arătarea hotarelor vine formula obișnuită a autentificăriĭ, cînd Domnul spre a valida actul pune ca chizeșă credința sa, a copiilor săĭ, cum și numele boerilor cu funcțiunea respectivă. Partea aceasta din document formează în sine o unitate de mare interes pentru istoria politică a țăriĭ, căcĭ ne dă cel maĭ bogat material pentru cunoașterea instituțieĭ boerilor. Noĭ am încercat a înjgheba o listă de boeriĭ țăriĭ, pe un răstimp de 240 de anĭ (Uricariul, Vol. al XVIII-lea „Boeriĭ Moldoveĭ").

Enumerarea boerilor, cari adeveresc actul, ne ajută la stabilirea funcționarilor marĭ de divan din țara noastră; ne spune apoi de familia Domnilor, de copiiĭ și frațiĭ lor etc.

Nu arare orĭ adeveresc actul și capiĭ Bisericiĭ, Mitropolitul și cu Episcopiĭ săĭ, carĭ de drept figuraŭ în Divan alăturea de boerĭ și aveaŭ mare putere prin cărțile de blăstăm și afurisenie, ce scoteaŭ. Maĭ adesea eĭ figurează în documentele, ce reguleazǎ soarta uneĭ mănăstirĭ saŭ Episcopiĭ, saŭ în actele marĭ făcute în numele Divanuluĭ.

— După înșirarea numeluĭ boerilor vine *blăstămul*, scris aproape uniform cu aceiașĭ frază, saŭ cîte o dată maĭ mărit prin blăstăme religioase, cînd era vorba de o danie făcută uneĭ mînăstirĭ. „Iar după viața noastră cine va fi Domn țăriĭ noastre din copiiĭ noștri saŭ din neamul nostru saŭ orĭ pe care altul Dumnezeŭ îl va alege să fie Domn *în țara noastră* a Moldoveĭ, acela să nu strice dania (mila) și întăritura, ci maĭ virtos s-o întărească și s-o imputernicească, pentru că. . . . ."

Nu arareorĭ găsim adus blăstămul celor 318 părinți din Nicea asupra luĭ Arie ereticul; blăstămul prea curateĭ maĭciĭ *Pre-*

cistiĭ, a celor 4 Evangheliștĭ, a tuturor sfinților; să amenință cu muncile Iaduluĭ, cu intunericul cel maĭ din lăuntru, să blastămă să aibă parte cu Jidaniĭ, carĭ aŭ strigat la Isus: singele luĭ asupra noastră și asupra copiilor noștri etc. etc., arătîndu-ne prin aceasta că cancelaria oficială era îmbuibată de ideĭ religioase, cărturariĭ fiind pe atuncĭ oamenĭ dușĭ des pe la biserică. Repetarea aceleiașĭ fraze de blăstăm în stilul documentelor ne ajută la cetire, căcĭ fiind documentul ros, șters saŭ chiar rupt pe aicĭ putem ști ce conțin rîndurile șterse, și adesea nu e nicĭ o știrbire, dacă ne lipsește blăstămul, lucru care l-a și făcut D-l Hăjdău în publicarea documentelor slavone din Arhiva Istorică, unde o sumă de documente sint date în prescurtare, lăsîndu-se de o parte frazele stereotipe. Amintim cu prilejul acesta următorul lucru. Traducătoriĭ vechĭ în mare parte necunoscînd valoarea istorică a documentelor, luase răul obiceiŭ de a lăsa la o parte în traducere nu numaĭ blăstămul care la urma urmeĭ e o formulă, ce nu privește decît cancelaria veche, dar și șirul boerilor; prin aceasta s-ar fi adus o mare știrbire cercetărilor istorice, dacă n-am avea la cele maĭ multe și originalele, căcĭ acea goală înșirare de boerĭ funcționarĭ e singura amintire, ce ne spune de ceĭ ce aŭ fost oameniĭ zilei, așa zișiĭ ***stălpĭ aĭ țăriĭ***. —Din fericire traducerile vechĭ (cele maĭ multe din jumătatea a 2-a a secl. al XVIII-lea) nu sint multe; apoĭ la unele găsim și originalele; dar tot te stinghirește de multe orĭ, cînd în unele pachete daĭ numaĭ de traducere și aceia știrbită.

NOTĂ. Cele publicate aicĭ despre *Document*, sînt o parte dintr-un studiŭ complect, ce Dl. Ghibănescu va scoate în broșură, servindu-ĭ totodată ca prefață la vol. al XXIII-lea din Uricar, ce va eși curînd de sub presă.

Direcțiunea.

NEGULAI BELDIGEANU

P Ă M Î N T U L

POEMĂ

III.

Geneza luneĭ.

Pămîntul, închegare de pînze nouroase,
Ne-avînd niciĭ lut, nicĭ peatră, o plazmă-ĭ fără oase ;
A luĭ îngemănare de feșe plutitoare,
S'atinge'n răpegiune cu feșele din soare,
Și'n danțul ce planeţiĭ îl duc prin întuneric,
Pe drum bătut cu stele și nu de om nemernic,
Din lutul încă abur, un faldur să desprinde,
Și'n grabnică rotire la danț apoĭ să prinde.
E luna, ziua nopțiĭ, senină dragoste,
Ce'n frig și întuneric va maĭ spori o ste.
Deocamdată abur, de zile 'ncepător,
Această zemislire, în mersu-ĭ rotitor,
Pe 'ncetul să închiagă—și palidă-ĭ și stînsă
Urzala-ĭ de lumină, ca fața cînd e plînsă . . .
Și cum tot vin la mijloc tot aburiĭ ceĭ greĭ,
Un ghem se face luna ; iar granițele ieĭ
Ating planeta noastră, așa că la zenit,
In mare parte cerul de lună-ĭ coperit.

Geneză uriașă din lumile stelare,
Cu lumea noastră lună ! aĭ mult' asemănare ;
Din brîul cel de nourĭ, pe cînd atomĭ eram,
Te-aĭ rupt tu ca și Eva din coasta luĭ Adam . . .

IV.

Pămîntul soare.

Un aier ce aripa ajută la suit,
Ușor nu-ĭ ca pămîntul, din aburĭ zămislit ;
El sfera își boltește din zare 'n altă zare ;
Ca somnul de sub gene lumină stinsă are . . .
Dar cum prieteșugul atrage om la om,
Lăuntric sîrguește atomul spre atom —
Și rotunzind pe'ncetul drumețul neguros,
Din abur îl preface în soare luminos. —
Pe cît el să închiagă, maĭ sarbăd că să face,
Iar chiagul să îngroașă, în smoală să preface ;
Lumina luĭ din albă devine aurie,
Și maĭ tîrziŭ rămîne o stea portocalie.—

Greoae-ĭ atmosfera, ca fumul din uzină ;
In pocnetul de tunet, ce nu să maĭ alină,
Urgiĭ de uragane sărbătoresc în șir,
Cu scutur și cu spazmurĭ, al flacăriĭ delir. —
Colo nasc pete negre, ce cresc la nesfîrșire,
Ca negura vieții pe mărĭ albĭ de gîndire . . .
Și petele să 'ncruntă, iar coastele lor late,
De sulițĭ luminoase adînc par despicate.—
Sub ferberea de nour, un crater să deschide ;
Prin gura luĭ de fiară, selbatec focul rîde ;
Lungĭ jerbiĭ de mînie, explozií viĭ de ură,
Venin fac să arunce a crateruluĭ gură,
Și merg, tot merg, să urcă în depărtărĭ, pe care
Nu poate să le-ajungă cea maĭ adîncă zare. —
Cînd fulgeră, de-odată toțĭ nouriĭ iaŭ foc ;

Văzduhul glăsuește ca un bătrîn proroc ;
Treptat albele flacări, năvălitoare oaste,
Înfășură pămîntul și 'l suliță prin coaste ;
Treptat buchete albe, sub nourĭ de porfir,
Iaŭ fețe luminoase de vesel trandafir,
Iar unele, departe, adîncul de 'l pătrund,
Să duc grăbite parcă în funduri făr' de fund.

Maĭ sus de-al lumeĭ abur, metalic și greoĭ,
Prin care lungul fulger deschide ochĭ vioĭ,
Plutesc otrăvĭ de gazurĭ, ce noaptea veselind,
In mortul întuneric, marĭ diamanțĭ aprind,
Ș'acele pîcle-aprinse, ce nu să maĭ alină,
Intind pe geana lumeĭ sprinceană de lumină.

Materia, mișcarea, ca zemislire aŭ
Puterĭ, ce închegare la cumpene marĭ daŭ ;
Și cum prin simpatie ne-atingem om cu om,
Deși nu ne rămîne la urmă, nicĭ atom
De dragoste, tot astfeliŭ mecanica cerească,
Ce stelelor arată, ce cale să păzască,
Aduce între ele o luptă tot maĭ vie
De fluxurĭ însoțite de zgomot și urgie.
Pămîntul, ce jărăște ca focul din cuptoare,
Certat e fără milă de lună și de soare,
Ș-aceste viĭ aprinderĭ, ce zbuciumă natura,
Atrag și resping lutul, ca dragostea și ura . . .
Ecvatorul să urcă, pămîntul în mînie
Toțĭ mușchiĭ săĭ își umflă ;—o Africă pustie,
In scutur epileptic de flacărĭ, se rîdică,
Și-n valurĭ ce-s cît Alpiĭ, cu urlet să despică. —

Ce spaimă, ce urgie ! — De-aĭ aduna-ntr-un glas,
Pe toțĭ Saurieniĭ, ce-n moarte fac popas,
Ș-al tunetuluĭ pocnet și clocot de talaz,
Iar într-un glas, tot glasul ființelor de az,

N-ar spinteca auzul, nicĭ groaz-ar da vieţiĭ,
Ca zgomotul de fluxurĭ ce zbuciumă planeţiĭ.

V.

Pămîntul jaratec.

Cu cît maĭ mult pămîntul, măreaţă întrupare,
Işĭ capătă viaţă prin răpede mişcare,
Ghiulea tot maĭ ferbinte, cu-ncetul să roşeşte,
Şi-n haos pe cît merge, jăratecul sporeşte. —
Un timp veni-va însă, cînd el să va răci;
Deşi fără lumină, el roş ades va fi
Ş-atuncĭ, căcĭ orĭ şi unde războaele vor frînge
Pe ceĭ seracĭ, pămîntul cruşise-va de sînge . . .

Trec veacurĭ, cum pe valurĭ trec fire de năsip,
Şi gazul să închiagă, iar fluidul săŭ chip,
Ca mărĭ înflăcărate, ce nu să maĭ văd az,
Să zbuciumă tot una talaz după talaz;
Grăunţe mişcătoare de foc, în întuneric,
Daŭ spaimeĭ strălucirea tablouluĭ feeric;
Ferbinte atmosfera, ca vatră arzătoare,
Deslănţueşte furiĭ de vînt glăsuitoare,
Şi zecĭ de uragane, din zece părţĭ izbind,
Nu sînt ca uraganul, ce sfredelea mugind,
Acele oceane de groaznică minune,
Pe unde azĭ, în voie, pasc turmele păşune . . .
Lungĭ sfredele de flacărĭ, spre ceriul cătrănit,
In unde arzătoare să urcă nesfîrşit,
Ş-apoĭ să frîng talazurĭ, de fulger spintecate. —
Pe rînd, tot mînă valul, marĭ sloiurĭ închegate
De foc, şi peste ele, furtuna grămădeşte
Jaratec pe jaratec, ce ca troianul creşte,
Ş'acel sleit jaratec pe-ncetul să închiagă,
Şi un troian cu altul, prin sloĭ răcițĭ, se leagă;
Iar lava arzătoare rupînd a sale feşe,

Ca sînge esă roșă din rane urieșe. —
Așa să rupe carnea, așa rodește sînge
Din răni, cînd omul aprig, de zile omul stînge,
Și un tiran cu altul, pe ghemul pămintesc,
Prin oameni, robind oameni, așa să infrățesc . .

VI.

Bataea focului cu apa.

Treptat a lavei undă, subțire coajă prinde,
O mare de mari scorii pe ia treptat să-ntinde:
De gazuri învins lutul să urcă în cupole,
Și cît să vede lume, aleargă fumarole. —
Ici, să rădic-o țară de scorii arzătoare,
Imperiŭ, ce nu știe de sceptru și teroare;
Pe scorii nu-s palate, nu-s urme de calici,
Ba nici arhitectură de castori și furnici . . .
Cînd limbi de foc în luptă cu limbi de foc să fring,
Furtunele-n pustiuri cu glas pustiŭ cînd pling,
Adînc torentul sapă, adînc făcîndu-și loc,
Și curge pretutindeni o Dunăre de foc. —
Dar cum să tot frămîntă din temelii adînci,
Acest pămînt, ce are jaratecul ca stînci,
Al valurilor zbucium și spazmul atmosferei
Le sfarmă și aruncă din jghiaburile sferei
Departe — și din ele, ici colea de plutesc
Districte mici de scorii, ce grabnic să topesc.

Căzînd temperatura, vaporii se atrag,
Treptat sporește frigul peste-al căldurei prag: —
Din pînza plutitoare de nouri plumburii,
Argintul viŭ pornește cu glasnice urgii —
Stropi mari,—pieziș să rupe și cade el greoi,
Pămîntul lustruindu-l cu argintiŭ noroi. —
Otrava și minia ferbinților sudori,

Sus, grabnic sîrgueşte schimbată în vaporĭ ;
Cînd nourul electric ca ucigaşul rîde ;
Cînd ochiul cel de fulger cît ceriul să deschide,
Din albă, ploaea toată să face viorie ;
Işĭ schimbă soriĭ faţa de-atîta grozăvie !
Precum s-alină focul de patimĭ omeneştĭ,
Scoboară termometrul în sferile cereştĭ,
Şi-n lumile de negurĭ, ce-aduc o lume nouă,
Cu cît sporeşte frigul, argintul viŭ nu plouă. —
Atuncĭ alte priveliştĭ ! — vin ploile de apă,
Şi-n valurĭ urieşe pe scoriĭ le adapă ;
Sporind tot furioase, adîncul învrăjbesc,
Apoĭ clocotitoare, ca abur părăsesc
Ferbintele jaratec al mareluĭ pămînt. —
Nu-ĭ pace nicăirea, în zbucium toate sînt,
Mişcărĭ fără de număr pe unde le despică,
Şi ploae să coboară şi abur să rădică,
Şi fulgere turbate pe ceriul tulburat,
Cu sutele ţesute, trăsnesc neîncetat.

Dar cîtă grozăvie şi cîtă frumuseţă
N-aprinde fantazia ş-o face să îngheţă ! . .
Mărgăritarĭ de lacrimĭ din ploaie frumos plîng ;
Icĭ, fulgere albastre în apă să răsfring,
Şi-s ploĭ de viorele şi-s ploĭ de ochĭ albaştri,
Ce lunecă pe raza luminelor din aştri . . .

(Va urma)

I. BONIFACE-HÉTRAT

SONETE

I.

DAR NICĬ NU VREA SĂ CREADĂ....

— Te cunoşteam, Ioane, de-om de treabă, bun la toate.
Eştĭ harnic şi nu beaĭ de cînd „zăcut-aĭ zăcare" ;
Şi drept să-ţĭ spun, îmĭ pare răŭ,—mă-nşală lumea poate—
Dar tot aud că pe nevastă o baţĭ făr-de-ndurare ;

*

Să fie adevărat ?—„D-apoĭ... nu-s toate adevărate ?
Am inimă şi eŭ şi-am încercat şi cu răbdare ;
Dar vezĭ... nu-ţĭ fie cu bănat ! ia chiar din minţĭ te scoate
Cînd a-ndruga la verzĭ şi-uscate-ncepe-n gura mare !

*

Da, zeŭ !.. Cu vorbe dulcĭ s-o iei ?.,—ţi-ĭ munca chiar deşartă
Eştĭ bun şi blînd,—te ia peste picior ca pe-un beteag ;
Ei ! cum să n-o diregĭ din cînd în cînd ca să-nţeleagă ?..

*

Ş-apoĭ-s şirete, cică, hum !.. ba-s proaste, Doamne iartă !
Păn-ce n-o baţĭ, apoĭ nu e destul că nu-ĭ eştĭ drag,
Dar nicĭ nu vrea să creadă, bat'o vina, că ţi-ĭ dragă" !..

II.

GLORIA TIBI !.. (*)

Suant des pleurs de sang dans sa course sans but,
La foule des humains qui, troupeau de Panurge,
Suit ses meneurs, souvent contre ses dieux s'insurge,
Comme le Nègre inculte, au nom de son salut !..

*

Plus de cieux,—ni d'enfers !.. Tout est mis au rebut
Sauf l'implacable dieu qui, puissant Thaumaturge,
Fait que de temps en temps les masses l'on expurge
Du trop-plein menaçant : des va-nu-pieds en rut !..

*

C'est le veau d'or chanté par la tourbe bipède
Que ronge un mal affreux défiant tout remède :
Car l'agneau devient loup, s'il le peut, à son tour !..

*

Et sous les „*gloire à toi* !" le roi des dieux se cabre
En voyant défiler devant luĭ, tour à tour,
Ces fantômes vivants dans leur danse macabre !

(*) *Nota Redacţieĭ.* Acelaşĭ subiect, gîndit în limba romînă, e publicat sub formă de sonet în No. 1—2 al Arhiveĭ.

III.

EI, LASĂ NU MI-Ĭ FRICĂ !..

Işĭ vîjie furtuna'n voie cîntul ;
Pe mare munţĭ de valurĭ ia rîdică !
Pe uscat,—de pe plătane frunza pică
Şi mătură într-un vîrtej pămîntul...

*

— Moşnege, ascultă !.. leagă-ţĭ barca mică,
De nu porneştĭ cu scop să caţĭ mormîntul !.
— „He, he !..-s deprins !.. Ş-apoĭ de urlă vîntul !"
Eŭ mi-oĭ găsi-o, lasă, nu mi-ĭ frică !

*

E la Castelul d'If !.. (*) De dimineaţă
Mi-o tot cat şi-ĭ parc-aturisită !
Colea-ĭ, colea !.. mi-ĭ dor de a eĭ dulceaţă,

*

Mi-ĭ dor ca de-o femeie îndrăgită !
Eştĭ tînăr, nu înţelegĭ !.. Ce mi-ar fi viaţa
De n-aş avea luleaua-mĭ drăgostită ?..

Marsilia, Martie 1892.

(*) Castel istoric, zidit pe o stîncă în mare, la 40—50 minute departare de la mal.

IV.

DEŞTEAPTĂ EŞTI.

Deşteaptă eştĭ ! Cu-un ochiŭ pătrunzător
Tu tot observĭ ; ţi-ĭ cugetarea-isteaţă !
O, dă-mĭ un leac să-mĭ fie drag de viaţă,
Să fiŭ voios ca paserea în zbor.

*

Să rîd ?.. Am rîs !—vreaŭ altfeliŭ de povaţă
Să scap de urîtu-a tot nimicitor !
Deşteaptă eştĭ ! Şi ţi-ar fi prea uşor
Să facĭ să simt al traiuluĭ dulceaţă !

*

Saŭ . . . să amorţesc, tăcut ca piatra rece ?
Să n-aud decît vocea minţeĭ treze,
Ce-mĭ murmură : despreţueşte toate ?..

*

Degeaba-ncerc !... degeaba,—nu maĭ trece !
De visurĭ dus, ce nu vor să-nceteze,
Mi-ĭ dor... să-ţĭ cînt cuvinte fermecate !

V.

DAR IN SFÎRŞIT !..

Dar în sfîrşit, ce-mi pasă mie de lume !
Eŭ cu de-a sila ca s-o scot din tină,
In care mişue de patimi plină,
Nu-s nici un zeŭ macar !.. Facă-alţiĭ spume !

*

Destul !.. In ochiĭ lumeĭ toate-s glume
Afară de-aur ! Şi nu-s *eŭ* de vină
Dac'omul e fiinţă rea, haină :
Cu dinţĭ de fiară-ĭ şi cel slab, anume

*

Să poată lup la rîndu-ĭ să devie !....
„Te-înghit de nu mă-nghiţi !“ răcneşte gloata,
Scaldată-n sînge-n cruda eĭ beţie !

*

Inchipuire !—o vină de-mi arată
In ce să aflu-un strop de apă vie,
Să uit, visînd macar, durerea-mi toată !

VI.

POURQUOI?

(Ipsi sibi)

Pourquoi du sombre ennui la consumante flamme
Ferait-elle pâlir ton front incessamment,
Quand près de toi tout vibre et s'agite et réclame
Son droit à l'existence, aux plaisirs,—grand enfant?..

*

Pourquoi ne pas prêter l'oreille à ce dictame,
Pauvre rêveur? au lieu de songer si souvent
A la lugubre nuit qui fait frissonner l'âme,
En renonçant, farouche, aux leurres du moment?..

*

Pourquoi chercher, perdu dans un éternel rêve,
L'inaccessible fleur qui te frustrant sans trêve
T'éloigne de ces biens que peut t'offrir le temps?..

*

Pourquoi dans ton orgueil, dans ton immense envie,
Ne veux-tu pas cueillir la simple fleur des champs
Pour t'approcher ainsi de l'arbre de la vie?..

———

DIN SHELLEY

Traducere ritmică din limba engleză.

Floarea ce azĭ să deschide
A doua zi piere ;
Cea ce dorim ca să stee
S'opreşte, apoĭ fuge.
Ce-ĭ fericirea in lume ?
Un fulger ce rîde de noapte
Ş-o clipă durează.

Fragedă eştĭ o, virtute !
Şi rară, o prietenie !
Şi cît de scump o, iubire,
Clipele-ţĭ dulcĭ ni le vinzĭ !
Iar noĭ, deşi dînsele trec în curind,
Şi dup'ale lor desfătărĭ maĭ trăim,
Precum după toate, ce—„al nostru" numim !

Cît timp albastru e ceriul
Şi veselă-ĭ floarea.
Cît timp bobocul ce-ĭ copt
Maĭ lasă-o speranţă
Zileĭ, ce-acum să sfîrşeşte,
Visează !.. apoĭ te trezeşte
Din somnul tăŭ că să tot plîngĭ !

Pe cînd, în minunat de bogată literatură engleză, Byron stă izolat, fără discipolĭ în ţara sa (imitatorĭ numeroşĭ şi-a găsit el numaĭ în literaturele streine ; în Englitera însă nu) Shelley (Percy Bysshe), din potrivă, a făcut şcoală, dar nu pe cînd trăia, ci numaĭ vr-o patru-zăcĭ de anĭ după moartea-ĭ ; de la dînsul procede într-un mod direct toată tînăra generaţie poetică pentru care cele patru figurĭ maĭ sublime ale literatureĭ ingleze din trecut sînt : *Chaucer*, *Shakespeare*, *Milton*, *Shelley*.

Nota dominantă a poesieĭ luĭ Shelley este ideia lupteĭ pentru fericirea omenireĭ ; iniţiativa puternică, ura neîmpacată în contra apăsăriĭ şi calda, mărinimoasa iubire pentru tot ce e libertate şi dreptate !

DE NU-MĬ MAĬ CREZĬ...

De nu-mĭ maĭ crezĭ a mea credință,
Minciunĭ îs toate pe pămînt!
Deșartă vorba e căința,
Și chiar durerea-ĭ un cuvînt...

De nu maĭ crezĭ-n-a mea iubire,
Și luciul soareluĭ-ĭ un vis!..
Și cea maĭ sfîntă îmboldire
Nu-ĭ vrednică de-un surîs.

De nu maĭ crezĭ-n-a mea durere,
Ți-ĭ inima de piatră chiar,
Și singura mea mîngîere
Ar fi... să crezĭ atît macar!

Pe cît Shelley, care ca poet liric are foarte puținĭ rivalĭ în Europa, să arată blînd și dulce în melancolicele versurĭ ce le dăm cetitorilor „Arhiveĭ" în traducere romînă,—pe atît de pasionat și de energic ni să înfățișează el acolo, unde e vorba de a lovi în despotizm și în minciună; atuncea versul săŭ nervos și puternic taie în carne vie și cade ca un ciocan turtind nemilos tot ce află pe ilăŭ... Așa de exemplu, în cîntul săŭ pasionat, ce l-a scris la 1819:

Men of England, wherefore plough
For the lords who lay ye low?
(Inglejilor! la ce să-arațĭ
Pentru lordiĭ ce v-apasă)?

In ochiĭ posterităţiĭ Shelley e menit de a lăsa în urmă pe Byron, căcĭ cu cît data morțiĭ sale să îndepărtează cu atîta maĭ mult crește al săŭ nume. De abia pe la 1860,—pe cînd gloria luĭ Byron era acum de mult, precum e și astăzĭ, universală,—memoria luĭ Shelley a început a fi scoasă din penumbră. In zilele noastre nenumăratele lucrărĭ biografice îl arată în adevărata sa lumină.

J. Boniface-Hétrat.

C. LARA

SONET.

Eĭ.

Trecut-aŭ-anĭ și timpul pe-a ta fațǎ
Brazdat-a cruda-ĭ urmǎ nemilos;
Dar în privirea-țĭ tot nu-ĭ stinsǎ viața
Și chipul tǎŭ rǎmas-a tot frumos.

*

Trecut-aŭ-anĭ. Prezicerea-mĭ isteațǎ
S-a împlinit, căcĭ azĭ cu-n glas duios
Imĭ spuĭ cǎ-aĭ vrea sǎ-urmezĭ a mea povațǎ;
La rîndul meŭ te-ascult fǎr'de folos!..

*

Aĭ vrut-o așa,—de-țĭ aducĭ bine aminte
Cǎ aĭ zimbit la asprele-mĭ cuvinte:
„Tu mǎ coborĭ în loc sǎ te ridicĭ!..“

*

In urma multor încercǎrĭ, sǎ vede,
De-abia acum aĭ început a crede
Cǎ te scapam de-o gloatǎ de piticĭ!

Paris 16 Februar 1893.

I. PAUN

NEBUNA.

Pe sub teiĭ de pe vale
O copilă strînge'n poale:
Florĭ de cîmp—florĭ de pădure;
Ca în urmă-npodobită,
A luĭ minte să i-o fure:
Florĭ să-ĭ deie, să-l îndure...

Şi porneşte împăcată,
In spre apa fărmăcată.
Lăcrămînd de-o dulce jele;
Iar de-atîta-nduioşare,
Cîntaŭ blînde păsărele;
Apele cîntaŭ şi ele...

Aiurind în păr presară
Mîndre florĭ de primăvară:
Şi-n blajina ieĭ visare,
Să priveşte 'nfiorată
In oglinda apeĭ clare
Iar din păru-ĭ cade-o floare.

Ia zimbeşte şi pogoară...
Cercurĭ moĭ o împresoară....
Aiurite să resfrîng,
Molcom pe mormînt de valurĭ
Şopotirile să stîng,
Florile stinghere plîng,..

Giordano.

EPIGRAME

BEȚIVULUI STAN

E latin. In gură-ĭ poartă
Totdeauna *limbă moartă*. . . .

TOT LUI STAN

Vanitas...

Stan a citit proverbul,
Dar nu l'a priceput ;
De-aceia nicĭ-o-dată
Deșert nu l'aĭ văzut...!

LIBERALULUI L.

Eștĭ liberal, eŭ nu zic ba,
Dar asta nu-ĭ vre-o fală ;
Simpatica soţia ta
E mult maĭ liberală. . . .

REFORMĂ

In vremurĭ vechĭ eraŭ *nebunĭ*
Și-un *duș* servea ca doctorie,
Azĭ oamenii ci că-s *nervoșĭ*
Și dușu-ĭ *hidroterapie*...

BANCHERULUI W.

Și dacă i-aĭ făcut vr-un răŭ ?
Să-șĭ resbune el ? Ferească !....
Eŭ îl cunosc de mult, și zăŭ
Nu-ĭ deprins ca să plătească.

DOCTORULUI L.

Cunoștĭ atît de multe....
Și doctor te numești,
Dar nu știŭ bine, Doctor
In ce anume eștĭ ?...

LEXICOGRAFULUI G.
Epigramă-monolog.

«De două orĭ am început faimoasa mea lucrare
Și cum gătesc pe A nu-ĭ chip să meargă înainte;
Decĭ opul meŭ e ca sfîrșit, și spun drept salutare:
Adio, n'am cuvinte...»

DOMNIȘOAREI C.

. . . .
Ia sama Domnișoară,
In lume nu-ĭ așa:
Cînd cine-va-ĭ ușoară
Maĭ poate fi și grea...

DĂRÎ DE SEAMĂ

I.

Literatură și știință. Revistă publicată sub direcțiunea D-luĭ *C. Dobrogeanu Gherea.*

Ne credem datorĭ a anunța cetitorilor noștri lucrarea de maĭ sus, apărută zilele acestea în editura librărieĭ E. Graeve et. Comp. la Bucureștĭ; format mare în 295 paginĭ, prețul 5 fr. Este o lucrare de cea maĭ mare importanță în mica noastră literatură; la care pe lîngă cunoscutul nostru critic literar Dl. Gherea, lucrează un număr însemnat din scriitoriĭ noștri de seamă. Astfeliŭ e o interesantă conferință asupra onestitățiĭ în artă, și un început de poezie a d-luĭ A. Vlăhuță, 4 novelete de Dl. Delavrancea, un studiŭ asupra noilor cucerirĭ transformiste de Dl. D. N. Voinov, o scriere serioasă care dovedește mult talent de rezumare și de popularizare a științeĭ, un studiŭ stiințific asupra ereditățiĕ fiziologice și psichologice de Dl. Dr. Urechiă, un important studiŭ istoric social despre formarea mareĭ proprietățĭ la noĭ de I. Nădejde, o schiță literară întitulată «Note și impresiĭ» de Dl. I. Găvănescul, maĭ multe poeziĭ de O. Carp, A. Stavri, N.

Beldiceanu, Iorga, A. Bacalbaşa, şi alte lucrări maĭ mărunte. Lectură instructivă şi poeziĭ de o adevărată valoare literară. Recomandăm publiculuĭ cetitor această revistă, care e chiemată, sîntem siguri, a face un pas înainte în literatura noastră. Vom urmări cu interes lucrările de valoare din această revistă pentru a atrage atenţia cetitorilor noştri asupra lor. De astă dată ne permitem cîteva observaţiĭ asupra a treĭ lucrări semnate de dl. Gherea: 1) Mişcarea literară şi ştiinţifică; 2) Asupra esteticeĭ metafizice şi ştiinţifice, articol polemic în potriva D-luĭ T. Maiorescu; 3) Un alt articol de asemenea polemic în contra D-luĭ A. Philipide, intitulat «Idealurile şi arta.»

Prin lucrările D-sale critice de maĭ înainte, Dl. Gherea ne-a obicĭnuit a aştepta de la D-sa studiĭ serioaze, ţinute într-un ton academic, totdeauna limpezĭ şi nicĭ odată fără folos şi pe nedreptul răutăcioase. Astfeliŭ e şi studiul D-sale «Mişcarea literară şi ştiinţifică» din fruntea revisteĭ. Cu multă pătrundere şi dreptate D-luĭ analizează cauzele care aŭ determinat mişcarea literară din generaţia trecută, precum şi împrejurările care aŭ produs epoca luĭ Eminescu. Arată cauzele seceteĭ literare de astăzĭ şi prevede că clasa care va da naştere uneĭ nouă mişcărĭ literare în viitor are să fie proletariatul intelectual şi păturile maĭ culte ale proletariatuluĭ manual orăşănesc. In ce priveşte idealurile care vor însufleţi şi vor inspira viitoarea mişcare literară, să înţelege, Dl. Gherea prevede că vor fi cele socialiste. N-are să să maĭ preamărească trecutul barbar, ci viitorul de aur. Acest articol e foarte instructiv.

Nu tot astfeliŭ ni să par celelalte 2 articole polemice în contra D-luĭ Maiorescu şi Philipide. N-avem de gînd să apărăm nicĭ pe Dl. Maiorescu, nicĭ pe Dl. Philipide, D-lor sînt oamenĭ cari înţeleg şi ştiŭ ce vor şi ce zic,

cînd scriŭ; să vor apăra singurĭ, de vor crede de cuviință. Ceia ce ne doare e însă tonul jos, zeflemeaua aspră și totușĭ ușoară, spiritul ieftin pe care Dl. Gherea îl întrebuințază în aceste 2 articole polemice. S-ar erta această ușurință, saŭ cum să-ĭ zicem, unuĭ criticastru neobservat, dar D-luĭ Gherea nu, fiind că D-luĭ să pare a avea de gînd să creeze școală în această materie și s-ar putea ușor să fie imitat, cum să întîmplă, maĭ mult in cele răle decît în cele bune.

Sînt două feliurĭ de scriitorĭ *criticabilĭ*, uniĭ groșĭ la ceafă și răbduriĭ la nas, carĭ să leagă de condeiŭ cu mînĭ cu picioare și scriŭ orbĭ înainte. De aceștia am avut o mulțime înainte de întemeerea Junimeĭ. In contra acestora ni să pare justificată critica ințepătoare, pe care a întrebuințat-o Dl. Maiorescu atuncĭ, fiind că cu astfeliŭ de scriitorĭ nu poțĭ sta de vorbă fără ciomag, vorba ceia. Ințeleg, tot din acest motiv, și unele criticĭ ale D-luĭ Gherea, unde, cum zice D-sa nu e pentru polemică «*à l'eau de rose*».

Sînt însă scriitorĭ, față de carĭ zeflemeaua criticuluĭ e o necuviință.

Dl. Gherea după publicarea importantelor D-sale criticĭ a fost foarte mult și după merit apreciat de publicul romînesc; și cum să întîmplă, aceasta îl va fi făcut escesiv de sensibil, în ce privește persoana și părerile D-sale. Așa numaĭ ne putem explica cum de în articolele D-luĭ Maiorescu și Philipide, a putut găsi locurĭ care să-l scoată din sărite și să-l facă a cădea în păcatul, pe care pe nemeritate îl impută D-lor Maiorescu și Philipide, să ajungă la vorbă dură și aluziĭ nu tocmaĭ subțirĭ.

Cetind o scriere dinainte de întemeerea Junimeĭ și una de astăzĭ și făcînd comparațiile cuvenite, Dl. Gherea va înțelege ușor rolul d-luĭ Maiorescu și al Junimeĭ și credem că înțelegînd cu inimă curată va găsi și D-luĭ că e păcat

nu pentru Dl. Maiorescu, ci pentru D-sa și pentru critica noastră literară, dacă a intrebuințat stilul, pe care l'a întrebuințat. De altfeliŭ și ca fond de ideĭ acest articol al D-luĭ Gherea, nu ni s'a părut prea roditor. E o discuție de cuvinte, o vinătoare obositoare după contraziceri în părerile d-luĭ Maiorescu ale căruĭ cuvinte le tălmăcește cum D-sa voește. Nu e mai enervant într-o discuție, decit a nu fi lăsat în pace ca să-țĭ înțelegĭ vorbele cum iți place, să ți să intoarcă vorbele pe dos, și să li să dea înțelesurĭ pe care nu le aŭ.

In articolul polemic în contra D-luĭ Philipide, Dl. Gherea e și maĭ neindurăt. Nu-l cunoaște nicĭ personal, nicĭ nepersonal (adecă ca scriitor), zice D-sa, îĭ răspunde însă fiind că Dl. Philipide, i să pare că a combătut părerile D-sale despre Junimea, dintr-o însărcinare a statuluĭ major al junimeĭ. Dă, nu știm cum a scris cum n'a scris Dl Philipide, nicĭ dacă Dl. Gherea îl cunoaște personal: dar dacă impersonal, adecă ca scriitor, nu-l cunoaște, aceasta nu pentru Dl. Philidide e o pagubă. E cunoscut Dl. Philipide, ca unul din ceĭ maĭ distinși dascălĭ, maĭ ales la noĭ, unde nu trebue multă oboseală pentru a să distinge pe oamenii intr-adevăr de valoare.

E cunoscută, prea cunoscută cartea D-luĭ Philipide asupra Istorieĭ limbeĭ și literatureĭ romîne, în această materie cea maĭ muncită și cea maĭ onestă carte romînească și Dl. Gherea criticul nostru *științific* modern, era vrednic, credem, să o cunoască: iar dacă o cunoaște intr-adevăr atuncĭ nu înțelegem feliul acesta de modestie, de a spune cu tot prețul, că n-o cunoaște. Așa fiind și necruțătoarele zeflemele în contra d-luĭ Philipide n-aŭ servit la alt-ceva, decit să umple fără folos niște paginĭ și să gonească din ele discuția instructivă, pentru ca Dl. Gherea să-șĭ răcorească inima, fără de cauză înfierbîntată. Nicĭ acest

articol nu să distinge ca fond de ideĭ, fiind că așa e cînd să ia omul după inimă, să duce, să duce înainte și cînd să trezește, vede numaĭ că degeaba a umblat.

Simte Dl Gherea însușĭ, că scrie de răcoreală numaĭ, fiind că în articolul contra D-luĭ Philipide mărturisește cu o șiretenie naivă, saŭ maĭ bine cu o naivitate șireată, că s-a molipsit de Dl. Philipide și scrie lucrurĭ de prisos; dar cetitorul n-are decît să elimineze prisosul. Această mărturisire e adevărată în partea a doua, că adecă scrie lucrurĭ de prisos, dar e falșă în partea întiiŭ, unde boala să atribue molipseleĭ. E dublu adevărată partea a doua, fiind că de prisos și de eliminat e tot ce spune în ambele articole polemice și contra D-luĭ Philipide și contra D-luĭ Maiorescu. Curat să elimineze cetitorul aceste articole din socoteala literară a d-luĭ Gherea.

Intr-adevăr cetind cele două articole și întrebîndu-te la fine ce aĭ profitat, ce aĭ înțeles? Afli că Dl Gherea e supărat pe Dl Maiorescu, că și-a permis a avea păverĭ critice, și-a permis a scrie și a pune la cale dreaptă literatura, înainte de Dl. Gherea. E suparat pe Dl Philipide că apără isprava muncită a Junimeĭ; e suparat și iarășĭ suparat și altă nimic.

Sînt fără folos astfeliŭ de polemice pentru public și nepotrivite pentru Dl. Gherea. *I. Paul*

II.

Henriette și Mihail Eminescu, scrisorĭ către Cornelia Emilian și către fiica sa Cornelia. Colecția Șaraga. Ediție de lux.

Sub acest titlu a eșit în zilele trecute o broșurică, ca-

re avînd numele luĭ Eminescu drept firmă, de sigur va fi adus librărieĭ editoare profitul nădăjduit.

Broşura cuprinde scrisorĭ maĭ lungĭ şi maĭ scurte ale suroriĭ luĭ Eminescu şi cîteva bilete scurte ale luĭ, adresate D-neĭ şi D-şoareĭ Emilian. Din toate reesă nespusa recunoştinţă a D-reĭ Eminescu şi a luĭ Eminescu pentru D-na şi D-ra Emilian, care în calitate de casiere a uneĭ societăţĭ de dame, i-aŭ trimis ajutoare în banĭ în timpul boaleĭ sale. Ce priveşte scrierile luĭ Eminescu reesă că o poezie din urmă, întitulată «Recunoştinţa» nu alteĭ dame, ci D-reĭ Emilian a gîndit Eminescu să o dedice.

Ceia ce să desluşeşte din scrisorĭ maĭ ales e un motiv *de critică ştiinţifică literară modernă*, că adecă Eminescu nu din cauze sufleteştĭ a nebunit, ci din cauza boaleĭ sale şi a vieţiĭ proaste ce a dus. Boala luĭ maĭ ales e analizată şi paraanalisată în fiecare scrisoare.

Pe lîngă acestea maĭ sînt insultaţĭ amicĭ morţĭ şi viĭ de-aĭ luĭ Eminescu, în modul cel maĭ necruţător, amicĭ care aŭ făcut şi eĭ fără să ştie stînga ce face dreapta, aŭ făcut ce aŭ putut pentru a uşura mizeria amiculuĭ lor.

Toate aceste materiĭ, credem, că de ar fi prevăzut Eminescu că să vor publica odată, ar fi preferit să moară cu cîţiva anĭ maĭ curînd, fără să maĭ fie ajutat de nimenea.

Fără voie ne vin în minte versurile luĭ :

«Iar deasupra tuturora va vorbi vr-un mititel
Nu slăvindu-te pe tine,—lustruindu-se pe el
Sub a numeluĭ tăŭ umbră, iată tot ce te aşteaptă.
. . . .
Dar afară de acestea, vor căta vieţiĭ tale
Să-ĭ găsască pete multe, răutăţĭ şi micĭ scandale :
Nu lumina
Ce în lume-aĭ revărsat-o, ci păcatele şi vina,

Oboseala, slăbiciunea, *toate rălele ce sînt*
Intr-un mod fatal legate de o mîna de pămînt,
Toate micile mizeriĭ unuĭ suflet chinuit
Mult maĭ mult iĭ vor atrage, decît tot ce aĭ gîndit.

I. Paul.

III

M. Strajan, Principiĭ de estetică și poetică, Craiova 1893 o broșură de 171 de paginĭ mic în 8.

Colaboratorul nostru D-l. M. Strajan în această scriere menită pentru școlĭ vroește să pună bazele poeticeĭ, studiŭ prevăzut în program și care după d-sa nu are nicĭ un înțeles fără cunoștința principiilor frumosuluĭ, fără studiul esteticeĭ. S'ar putea dezbate chestiunea dacă este folositor pentru copiĭ a să introduce în liceŭ și cursul esteticeĭ. Eŭ sînt în deobștie de părere că programele și așa cum să află, cer prea mare încordare a inteligențiĭ. Nu că estetica ar fi maĭ grea decît alte științĭ, ba ia referinduse la întrebărĭ ce ne ating zilnic, chiar din vrîsta maĭ fragedă, ar fi poate una din disciplinele cele maĭ ușoare pentru mintea copiilor, *cacĭ ceia ce ne place nu ne pare greŭ* și estetica propusă în chip inteligent nu poate să nu intereseze. Dar eŭ sînt de părere că trebuie strict limitat cercul învățăturilor secundare și maĭ ales dat copiilor să învețe numaĭ acele științĭ asupra cărora nu există controverse, căcĭ spiritul de critică nefiind dezvoltat în copil, nu are el să cumpănească adevărul. De aceia în istorie sînt de părere a să omite din studiul secundar elementul critic și a să preda numaĭ rezultatul neîndoelnic al cercetărilor de pînă acum. Aceste rezerve însă făcute,

cartea D-luĭ Strajan este un escelent manual, clar și concis în acelașĭ timp, care esplică lucrurile după puterile mințiĭ copiilor adolescențĭ din clasa a VII-a. In partea privitoare la artele plastice textul este însoțit de figurĭ neaparat trebuitoare în studiul frumosuluĭ.

A. D. Xenopol.

DOCUMENTE

I

O poveste sîrbească despre împaratul Traian.

Povestea ce urmează sub titlul « Trojan împarat cu urechile de capră » este o traducere a povesteĭ cu aceiașĭ numire (« U cara Trojana Kozje uši ») din colecțiunea luĭ Vuk Stefanović Karadžić, Srspke narodne pripovijetke, ed. 2, No. 39.) Intr-însa este fără îndoială vorba de împăratul Romanilor Traian, care a intrat între personajele mitice ale poveștilor sîrbeștĭ sub două forme, ca împarat nu urechĭ de capră și ca o ființă, ce fuge de soare, de frică ca să cu să topească de el (cf. lexiconul sîrbesc al lui Vuk Karadžić, sub voce « Trajan »). Calea pe care s-a făcut această transformațiune a istoriculuĭ Traian este pînă acum nelămurita, cu toate că s-a scris destul asupra acestei chestiunĭ (Cf. literatura chestiuneĭ la Kreck, Einleitung in die slavische Litteraturgeschichte ed. 2, p. 277—278.) Ne mărginim deocamdată la traducerea aceșteĭ poveștĭ. Cealaltă n'o cunoaștem încă în forma în care o istorisește poporul, ci numaĭ în extrasul scurt din Karadžić și Miličević. Cu o altă ocaziune vom încerca a explica naşterea acestor poveștĭ în legătură cu celelalte cîte există la slavi despre Traian.

Troian împarat cu urechĭ de capră

Era odată un împărat, ce să chiema Troian împărat. Acest imparat avea în toate chip de om, numaĭ urechile-ĭ eraŭ de capră. Ca să nu afle aceasta norodul și curteniĭ, el chiema în toată ziua des de dimineață cîte un bărbier de i le rădea. Dar cițĭ să duceaŭ nu să maĭ întorceaŭ, căcĭ îndată ce'l bărbiereaŭ, imparatul întreba pe bărbierĭ : ce-aŭ văzut la dînsul ? Bărbieriĭ respundeaŭ c'aŭ văzut urechĭ de capră, iar împaratul Troian mîniindu-se foc, poroncea să-ĭ tae unul cîte unul. Așa veni odată rîn-

dul unuĭ bărbier foarte șiret, care dacă fu chiemat la împaratul, să făcu că-ĭ bolnav și trimese-n locul său pe un ucenic

Cînd ajunse ucenicul la împaratul, îl întrebă acesta : « de ce n-a venit stăpînul tău băiete ? »

Băietul îĭ respunse că stăpînul său e bolnav de nu poate sta pe picioare. Troian împărat crezîndu'l, să pusă frumos pe scaun ca să'l rază. Ucenicul bărbierind pe împarat văzu că el avea urechĭ de capră, dar cînd 'l întrebă împăratul ca pe ceilalți : « ce aĭ văzut la mine băiete ?» ucenicul spuse că n'aŭ văzut nimic. Atuncĭ împaratul plin de bucurie îĭ dete doi-spre-zece galbenĭ și-ĭ porunci să vie totdeauna de aci 'nainte ca să'l bărbierească. Cînd să dusă acasă ucenicul, îl întrebă stăpînul «Eĭ, băiete», cum stă cu împăratul ?» «Bine stă, stăpîne,» zise ucenicul, mi-a poroncit să merg de aci 'nainte în toată zioa la dînsul, și îĭ arătă ceĭ doĭ-spre-zece galbenĭ, ce-i dete împaratul, nu-ĭ spuse însă, că acesta avea urechĭ de capră.

De atuncĭ ucenicul să ducea în toată ziuoa la Troian împarat de'l bărbierea și de fiecare bărbierit căpăta cîte doĭ-spre-zece galbenĭ, dar nimăruĭ nu spunea că Troian împarat ar avea urechĭ de capră. De la o vreme însă începu băietul a să usca văzîndu-l cu ochiĭ, căcĭ nu putea spune nimăruĭ taina aceasta. Stăpînul îl vedea și-l întreba mereŭ, « Ce-ĭ cu tine, băiete, de te usucĭ de pe picioare ? Nu cumva aĭ vr-un dor ce-țĭ roade inima, orĭ aĭ vr-o taină, ce nu îndrăzneștĭ s-o spuĭ ?» Băietul tăcea și nu zicea nimic. Dar după multe întrebărĭ îĭ spuse-n sfîrșit, că are o grea taină pe inimă, dar nu cutează s-o spuie nimăruĭ.

«Dacă a-șĭ spune-o cuĭva, pare că m'așĭ ușura îndată » zicea el. Stăpînul îĭ zise atuncĭ : «Spuni-mi-o mie, băiete, și fiĭ pe pace, că n-o voĭ destăĭnui nimăruĭ ; iar de te temĭ să-mi-o spuĭ mie, dute la duhovnic și i-o spune, iar de te temĭ și de duhovnic, atuncĭ ieșĭ la cîmp afară, sapă o groapă în pămînt vîrățĭ capul întrînsa și spune pămîntuluĭ de treĭ orĭ tot ce aĭ pe inimă, astupă apoĭ groapa și întoarce-te acasă.» Ucenicul alese al treilea sfat, eși din oraș la cîmp, săpă o groapă în pămînt, îșĭ vîrî capul întrînsa și strigă de treĭ orĭ din răsputerĭ : «Troian împarat are urechĭ de capră ;» astupă groapa și liniștit să duse acasă.

După ce trecu o bucată de vreme, ce să vezi? din groapă crescu un soc cu treĭ ramurĭ drepte și frumoase ca luminările. Niște ciobanĭ trecînd odată pe lingă el, li să făcu poftă să taie o ramură dintrinsul și să-șĭ facă un fluer. Așa și făcură; cînd voiră însă să fluere, fluerul începu a zice: «Troian împărat are urechĭ de capră.» Iute ca fulgerul să lăți vestea peste tot orașul, și'n curînd auzi chiar împaratul Troian cum cîntaŭ băiețiĭ pe ulițĭ: «Troian împărat are urechĭ de capră.» Auzind aceasta împaratul turbă de mînie, chiemă îndată la sine pe ucenicul de bărbier și să răsti la el zicîndu-ĭ. Nemernicule, ce teaŭ împins păcatele să spuĭ noroduluĭ meŭ despre mine?» Ucenicul săracul a voit să să desvinovățască, zicînd că a văzut ce are împăratul, dar că n'a spus nimăruĭ nimic; atuncĭ Troian împărat scoase sabia din teacă și voia să-l tae numaĭ decît; dar băietul să aruncă la picioarele luĭ și-ĭ povesti pe rînd toate cum să'ntîmplaseră, cum s-a spovedit el pămîntuluĭ, cum pe locul acela a crescut socul cu treĭ ramurĭ, cum ciobaniĭ au făcut dintrînsul fluer, și cum fluerul de soc, cînd incepură a sufla întrînsul în loc să fluere, începu a zice: «Troian împarat are urechĭ de capră». Troian împarat cîtă vreme îĭ povesti băietul, să îmblînzi, să pusă într-o căruță cu el și merse la locul cu pricina ca să vadă cu ochiĭ luĭ, drept este ce povestește băiatul, orĭ ba. Cînd ajunseră acolo nu maĭ rămăsăsă decît o singură ramură de soc. Troian împărat porunci s-o tae și să facă din ia un fluer ca să vadă cum are să cînte. Dar cînd voiră să fluere, fluerul începu, ca și celelalte, a zice: «Troian împarat are urechĭ de capră».

Atuncĭ Troian împarat să-ncredință că pe pămînt nimic nu să poate ținea ascuns, dărui bărbierului viața, iar noroduluĭ vesti că de aci înainte orice barbier poate veni să-l bărbierească.

Comunicată de Ioan Bogdan profesor la Universitatea din Bucureștĭ.

II

Introducere la un trebnic slavon *tipărit în Muntenia în 1636 Iulie 30.*

Vorbind cu cuvintele Sf. Grigorie, acest cuvînt pentru suflet este tot aceia ce pentru corp este hrana. Eŭ, cel maĭ păcătos dintre creştinĭ, am văzut în ţara mea foamete şi săte, dar nu de pîne şi de apă, ci, după cuvintele prooroculuĭ, de hrană şi sete sufletească şi foarte m-am întristat, văzînd că o asemenea hrană şi băutură nu-ĭ nicăirĭ. Această foamete, ni să pare, a provenit în ţară în urmarea împuţinăreĭ sf. cărţĭ. Această împuţinare a provenit din cauza năvăliređ diferitelor popoare de altă credinţă, trimise de urgia Dumnezeească pentru pedeapsa noastră şi din cauza prădăciuneĭ celeĭ fără de milă a acestor popoare, după cum aceasta s-a întîmplat şi-n multe alte bisericĭ.

Pentru aceasta fiind mişcaţĭ de zelul către Dumnezeŭ şi aprinşi de conştiinţa acesteĭ săte vătămătoare pentru suflet, după cum este zis: «rîvna caseĭ tale m-a mîncat pe mine», şi de aseminea fiind încurajaţĭ şi de cîţĭ-va din boeriĭ ceĭ maĭ nobilĭ, carĭ aveaŭ acelaş zel, aducîndu-ne aminte de aceasta şi încă maĭ mult fiind încurajaţĭ de rugăciune ferbinte, noĭ am gîndit ce este de făcut pentru ca să uşurăm greutatea provenită de la această foamete.

Eŭ am înţeles că fiind că răul a provenit în urma sărăcieĭ de cărţĭ divine, de sigur el să va nimici tot prin înmulţirea lor şi prin ajutorul cel cu abundenţă a luĭ D-zeŭ va veni binele. Noĭ gîndim că această abundenţă de cărţĭ nu-ĭ posibilă altmintrelea decît introducîndu-se tipografia saŭ imprimeria. Pentru aceia noĭ socotim nu fără de folos lucru a vă comunica pietăţiĭ voastre scurta istorie despre aducerea tipografieĭ de departe şi introducerea eĭ. Cînd noĭ eram în nedumerire, cum şi ce-ĭ de făcut, ajutorul luĭ D-zeŭ, care de ordinar nu părăseşte intenţiunea cea bună omenească şi contribue la buna îndeplinire a afacerilor şi care şi acum întăreşte speranţa noastră cutezătoare la ajutorul şi limpezirea nedumeririlor, — (acest ajutor divin) ne-a arătat pe un barbat — strein —

pe dreptul călugăr cu numele Meletie Macedoneanul, care a venit din părțile Rusieĭ spunîndu-ne următoarele : văzînd tipografia și aflînd despre prețul eĭ, am venit să vă comunic, nu vi să pare lucru bun (a o înființa)?. Noĭ atuncea îndată ne-am sfătuit cu barbatul—ieromonahul Nectarie Pelagoneanul amicul luĭ Meletie Macedoneanul, și l-am trimes la imprimerie în Rusia de sud și impreună cu dînsul și pe credinciosul nostru servitor cel sprinten la mers (borzohodț), avînd cu dînsul scrisorĭ particulare de la persoana noastră și obșteștĭ de la obștie către actuatul Mitropolit de Kiev Petru Movilă, către judecătorul și către alțiĭ ceĭ maĭ de samă și ceĭ maĭ blagocestivĭ a acestuĭ principal oraș. Afară de aceasta noĭ ne-am învrednicit de a trimete darurĭ barbatuluĭ însămnat amintit maĭ sus, după a caruĭ dispozițiune și îngrijire și prin rugăciunele Preacurateĭ Maĭceĭ D-luĭ, noĭ am fost demnĭ din grația luĭ Hristos a videa în scurt timp împlinită fericita dointă ce era în noĭ. Eŭ înțeleg înființarea întregeĭ imprimeriĭ. . . . . . și pe abilul tipograf al eĭ Timoteiŭ impreună cu alțiĭ, cărora noĭ le am arătat pentru aceasta un loc deosebit – orașul numit Cîmpul-Lung și am poruncit ca să vieţuească acolo, să să hrănească din contribuția orașuluĭ și să să îmbrace, să să recompenseze și să să folosască dintrînsa (contribuție) și pentru alte cheltuelĭ bine socotite. După-ce s'aŭ făcut de către eĭ toate instrumentele de lemn necesare pentru acest meșteșug, noĭ le-am ordonat ca să deie la lumină maĭ inainte de toate această carte ca cea maĭ necesară.....

. . . .

(La sfîrșit să află adaosul), edată în orașul nostru Cîmpul-Lung, intăiașĭ dată populat.

. . . .

. . . .

(Lăudîndu-l pe el pentru aceia), că nu numaĭ că împodobeste bisericile D-zeeștĭ : dar și cărțile de D-zeŭ insuflate, ce să află în ele, le păzește fără orĭ și ce schimbare

(Continuă) : Petru aceia tu cu scrierile și epistolele tale aĭ trecut prin multe țărĭ în depărtate ; și țările Ungureștĭ și Voline (provincie rusască alăturea cu Podolia) și chiar aĭ ajuns pînă la capitala principatuluĭ de Kiev și pînă la însușĭ locotenentul și șeful administrațiuneĭ întregeĭ bisericĭ ruseștĭ, atot onoratul Petru Movilă, Arhiepiscop,

Mitropolit al Kievuluĭ cu îngrijire, rugîndu-l relativ de oamenĭ cunoscătorĭ de sfînta scriptură, precum şi de oamenĭ experţĭ în afacerile de tipografie şi prea gloriosul D-zeŭ după mila sa obicĭnuită ne-a ajutat ca să găsim aseminea oamenĭ. Ca să găsim pe aceştĭ oamenĭ şi să săvirşim acest lucru a bine-voit Vlădica Hristos.

Iscălitura: Cel maĭ mic din tipografia mileĭ tale domneştĭ, lucrătorul şi îngrijitorul Ioan Glebcovicĭ, compunătorul de cuvinte, împreună cu alţiĭ să închină şi exprimă dorinţe bune.

La sfirşitul cărţiĭ e scris, că această carte a fost scrisă de mult păcătosul, şi nevrednicul rob Timoteĭ Alixandrovicĭ. . . . . .

1836 Iuliu 30.

III

O scrisoare a luĭ Sofronie Pociatschi.

Scrisoarea luĭ Sofronie Pociatschi egumenul monastireĭ Treĭsfetitele din Iaşĭ, către frăţia din Liov (Lemberg), în care amintind despre primirea ră făcută luĭ de către fraţĭ în timpul şedereĭ luĭ în Lemberg cu scopul de a căpăta pentru Vasile Lupu tipografie, spune că el ca eguămen după poronca luĭ Hristos îĭ iartă şi-l roagă tot odată ca să nu întîrzie cu trimeterea şriftuluĭ grecesc vărsat acolo din ordinul gospodaruluĭ Moldovan.

1642 Fevruarie 17.

Cerinţa luĭ Pociatschi ca să i să trimeată de către fraţiĭ din Liov şriftul Grecesc cerut de gospodarul Moldovan a fost îndeplinită de el.

Această scrisoare din 1642 Fevruarie 17 a luĭ Sofronie Pociatschi a fost extrasă de profesorul universităţeĭ de Kiev, Ştefan Golubev din originalul ce să păstrează în arhiva institutuluĭ stavropigial din Liov.

(Comunicate ambele documente de D. Petru Munteanu aflate de d-sa în biblioteca din Kiev).

NOTA. In vol. IV. al Istorieĭ Romînilor din Dacia traiană, p. 73 spuneam următoarele ; deşi data celor întăĭ tipăriturĭ din

Muntenia, adeverite în chip neîndoielnic nu să urcă maĭ sus de anul 1640, acel în care să tipăreşte Pravila cea mică, tocmaĭ de Meletie Macedoneanul tipograful din Govora, totuşĭ sînt unele împrejurărĭ care ne lasă a crede că tipăritara de cărţĭ romîneştĭ începuse în Muntenia înainte de acel an, de şi pînă acuma nu s-a descoperit exemplare din ele; anume pînă încă a nu eşi din teascurile tipografieĭ din Alba-Iulia. catehismul calvinesc din 1642 să tipărise tot acolo o cazanie, care fu sfîrşită în 1641 sub Mitropolitul Iorist. Din prefaţa acesteĭ cazaniĭ aflăm că ia fusese pusă în lucru de Mitropolitul Ghenadie în 1638, predecesorul luĭ Iorist şi că Ghenadie începuse tipărirea eĭ prin dascalul popa Dobrea venit din ţara Romînească. Aşa dar încă în 1638 eraŭ tipografiĭ în Muntenia".

Din prefaţa reprodusă maĭ sus să vede că tipografia în Muntenia a fost introdusă din noŭ (că existasă'n vremile maĭ vechĭ pe la 1636 şi anume tot prin cererea de meşterĭ şi unelte de la Mitropolitul Kievuluĭ Petru Movilă, ca şi în Moldova). Deşi tipăritura cea dintăĭ aflată în Kiev e slavonă, ea adevereşte totuşĭ în parte presupunerea noastră, in privirea existenţeĭ tipariuluĭ în Muntenia înainte de 1640, dacă nu chiar în privirea tipărituręĭ de cărţĭ româneştĭ.

A doua notiţă extrasă de domnul P. Munteanu are importanţă, fiind că dovedeşte că în tipografia luĭ Vasile Lupu exista şi caractere greceştĭ, ceea ce lasă a presupune cu atît maĭ mult învăţătura limbeĭ grece în scoala luĭ. (Comp. Ist. Rom. IV p. 83).

A. D. X.

IV,

Cuvîntul unuĭ ţaran către boerĭ.

(Veacul al XVIII-lea).

Intăĭ mă rog luĭ D-zeŭ, d-voastră boerĭ, ca mie săracului să-mĭ fie întru ajutor şi d-voastră să vă induplice inima ca să mă ascultaţĭ în tăcere. Pentru ca din spusul nevoilor noastre, cunoscînd ticăloasa stare în care ne aflăm, să vă milostivițĭ şi să ne sprijiniţĭ. Că pînă cînd noĭ vom fi în virtute şi vom putea ridica nevoile, d-voastră nu veţĭ păcătui, ci veţĭ petrece în desfătare, din care a cădea, după ce s'aŭ deprins cine-va, cu greŭ este şi cu amar. Drept acea cuvîntul meŭ iaste nu numaĭ pentru uşurarea noastră, ci şi pentru folosul d-nilor voastre. Că credeţi-mă boerĭ, că dacă nevoia aceia, care după ce vine te sileşte orĭ să o suferĭ orĭ să găseştĭ chipul a te mîntui de dînsa, de nu m'ar fi strîntorit, nicĭodată din bordeiaşul meŭ nu aşĭ fi eşit; că acolo am petrecut pînă la a-

ceastă vrîstă, îngreuiat de anĭ, de multe orĭ nemîncat, nebăut, neavînd cu ce-mĭ învăli ticălosul meŭ trup, pre frigurile cele marĭ a ierneĭ. Dar acelea toate le-am suferit, una că cu sărăcia eram deprins, al doilea că nu socotiam maĭ mare fericire decît a petrece în depărtare şi cu odihnă. Insă aŭ venit altele asupra noastră, care ne-aŭ făcut să uităm pe acelea, şi încă să le socotim ca nişte marĭ fericirĭ, şi să ne rugăm luĭ D-zeŭ ca să ni le lase pe acele care le blestemam; atita starea noastră aceasta este de ticăită, şi încă de cît toate aceste nevoĭ una este maĭ mare, că nu avem la cine să năzuim, nu avem cuĭ spune ticăloşiile noastre, nu avem, la cine tinde mînile noastre, şi să să milostivească să ne primească şi să ne ajute, am rămas cu toţiĭ să ne prăpădim orĭ să venim la o desnădăjduire amară. Că de cîte orĭ uniĭ de aĭ noştri împinşĭ de greutăţile ce i-aŭ cuprins aŭ alergat către d-voastre nimic n-aŭ folosit, ci s-aŭ întors cu lacrimile pe obraz, şi cu jale nestîmpărată în inimă. Şi mulţĭ care aŭ fost maĭ slabĭ, de ciudă aŭ şi murit, pentru că nu numaĭ că nimic nu s-aŭ mîngăit de cătră d-voastră, ce încă şi cu cuvinte de ocară aŭ fost scoşĭ afară, atita obiceiurile pămîntuluĭ acestuia s-aŭ schimbat şi s-aŭ stricat! Pe semne că acesta nu este alt fară numaĭ un blăstăm Dumnezeesc care aŭ tulburat sfaturile cele bune şi le-aŭ cuprins întunericul păcatuluĭ ca să să prăpădească ţara aceasta. Dar nu vă amăgiţĭ că veţĭ rămînea d-voastră, dacă ne vom prăpădi noĭ; că dacă să strică temeliă de grabă să strică şi casa.

Bătrîniĭ noştri ne spunea (şi pe semne că aşa aŭ fost în vremurile cele de aur) că de cîte orĭ le venia vre-o nevoe asupră, greutatea lor era pîn venia de arăta jalbile lor la boerĭ şi îndată uşurare şi mîngiiere aflaŭ; încît ţaraniĭ nu pohtea altă fără numaĭ a boerilor putere să ţie, şi boeriĭ nu socotea maĭ mare şi înţelepciune şi putere şi cinste cît a căuta folosul ţăriĭ. Mulţĭ de atuncea din boierĭ, numaĭ pentru starea ţereĭ singurĭ în potriva celor ce vreaŭ să o strice şi-aŭ vărsat sîngele: a cărora pomenire pînă astăzĭ la noĭ este cinstită şi sfîntă, şi a cărora moarte şi fapte încă vă ţin pe d-voastră de sînteţĭ ceva. Ia aduceţi-vă aminte de vremurile acelea, ce cinste avea boeriĭ şi ce strănicie! Aŭ numaĭ pentru că să numiaŭ cu acest nume? Nu, credeţi-mă, ci pentru că fieşte carele ştia

cîtă îndrăsneală era întrînșiĭ, cîtă sumeție povățuită de bun cumpăt, și de mare înțelepciune! Căcĭ ca nisce bunĭ păstorĭ aparaŭ turma și de lupĭ, și mînca și laptele. Și socotițĭ ce aŭ ramas la d-voastră, fără numaĭ un nume deșert, o umbră și un fum, și pentru că d-voastră nu sînteţĭ după cum s-ar cădea, ne năcăjim noĭ; aduceți-vă aminte de moșiĭ d-voastre și vedețĭ fericițiĭ aceĭ bătrînĭ cum să purtaŭ. Ore ședeaŭ să petreacă viața lor întră-o ocărită lene? Ore să zăboveaŭ după porturĭ muereștĭ? și după întrecere de a-șĭ face case marĭ? Ba, una pregeta, una făcea, către aceia întorceaŭ și gîndurile și sfaturile lor, cătră folosul zic a pămîntuluĭ și a țăriĭ. De multe orĭ pribegĭ, de multe orĭ închișĭ, dar tot-deauna biruitorĭ, cinstițĭ și lăudațĭ, să întoarceaŭ voios în mijlocul noroduluĭ, care le da blagoslovenie și să ruga luĭ D-zeŭ pentru dînșiĭ, părințiĭ și apărătoriĭ pămîntuluĭ numindu-ĭ. Aceia zic eraŭ vrednicĭ să să numiască boerĭ. Intrînșiĭ noĭ săraciĭ găsiam apărarea și odihna noastră și zid nesfărmat în protiva tuturor nevoilor. Că nicĭ punga, nicĭ cinstea, nicĭ viața lor cruța pentru folosul pămîntuluĭ, destulă cinste și slavă le socotea că le rămîne cînd putea să-șĭ apere țara lor. Dar nu știŭ acum cum s-aŭ prefăcut lucrurile, nu știŭ obiceiurile cum s-aŭ stricat, că nicĭ unele care la bătrîniĭ d-voastră era, nu sînt: în locurile lor ședețĭ; dar acelea care le făceaŭ eĭ nu le facețĭ. Ale lor nume purtațĭ; dar alte căĭ ațĭ luat. Cînd îmĭ aduc aminte de aceĭ boerĭ, cu ce prostie trăiaŭ, cu ce cumpăt, cu cîtă luare aminte, fără multe slugĭ, pe ulițĭ printre norod umblaŭ și eraŭ arătațĭ și cunoscuțĭ nu din podoabele hainelor, ci din strălucirea faptelor lor celor vrednice. Cu ce unire eĭ între eĭ pentru folosul țăriĭ trăiaŭ, și cînd vă văd pe d-voastră mi să rănește inima, și am o jale atîta de mare cît nu-mĭ pot ținea lacrămile. O vremĭ scumpe, o obiceiurĭ neprețuite! unde suntețĭ? de-ar veni unul din bătrîniĭ aceia boerĭ și să vază podoabele voastre, casele și mesele, cred că de odată ar socoti că sînteţĭ ceĭ maĭ fericițĭ. Iar cînd ar cauta maĭ de aproape să vază aceia a voastră slăbăciune, și cum niște veneticĭ vă supun și cu cîtă ocară vă lingușițĭ și vă cucerițĭ pe lîngă dînșiĭ, ca să agosițĭ un nume deșert și cum vă stăpînesc, și noĭ săraciĭ cum ne pedepsim, știŭ bine că suspinînd ar zice: bine era murind noĭ și seminția noastră să nu fi rămas, de

cît în atîta nevrednicie să petreacă: eĭ să să veseliască într-o ocărîtă robie, și săraciĭ să plîngă și să să năcăjească; nime să nu-ĭ apere, nimic pentru dînșiĭ să nu gîndească. Ca să zicem adevărul, d-voastră nu puteațĭ să facețĭ lucrurile ce le făceaŭ bătrîniĭ voștri, că ațĭ zidit case marĭ, avețĭ număr mare de slugĭ moĭ; iar nu harnicĭ, umblațĭ îmbrăcațĭ împodobițĭ ca niște muierĭ, sînteţĭ fără de bune obiceiurĭ, în leftițe primblațĭ, pînă încăt și a merge călare nu știțĭ. Vorba voastră nu e altă fără numaĭ ce-țĭ mînca maĭ bun și ce-țĭ bea. A cinsteĭ pohtă nicĭ să află în inimele voastre, nicĭ o știțĭ ce iaste. Pohtițĭ să suferițĭ orĭ ce, numaĭ din casele voastre să nu eșițĭ. Ațĭ perdut și voroava. Unde sînt acelea a bătrînilor voștri cuvinte de care veneticiĭ aceștia se sfia? Unde-ĭ acea îndrăzneală, unde acele sfaturĭ chibzuite? la voĭ nu sînt, că nicĭ ale avea ațĭ vrut, saŭ v-ațĭ silit. Privițĭ nevoile cum ne sfarmă, cum ne înghit de viĭ. Auzițĭ glasurile noastre, plînsurile văduvilor, a nemernicilor suspinurĭ; nimic nu vă deșteaptă. Dormițĭ ne întorșĭ în sinul leneĭ și a trîndăvieĭ. Atîta numaĭ sunteți deșteptațĭ, ca să vă ascuțițĭ dințiĭ unuia împotriva altora. Pizma și zavistia dintre voĭ nu lipsesc, și pentru că voĭ vă sfădițĭ noĭ ne prăpădim. Căcĭ ce nu pățim ticăloșiĭ? Ce am avut am dat tot: aceĭ zlotașĭ cumplițĭ vin de ne leagă muerile și copiĭ, și pe noĭ în tot chipul ne ocăresc, ne sudue, și ne ustură cu bătăĭ, cît ne-am săturat și de viață. Oh! săraciĭ de noĭ ce să facem! pînă am avut am dat; acuma am sfîrșit, dar nu ne cred! ne bat ca să dăm ce nu avem, și de unde? la voĭ venim, nu ne ascultațĭ; a casă de aceste cazne nu putem trăi. Sîntem învăluițĭ în atîta năcazurĭ, cît am perdut toată nădejdea. Aceste sînt nevoile care le suferim din pricina voastră, că de ar fi alțiĭ maĭ vrednicĭ n'am suferi atîta; ar-fi care ar căuta și de rîndul nostru. Iar voĭ nu numaĭ că nu ne căutațĭ, ci încă în tot feliul ne ocărîțĭ, și socotindu-ne în rîndul dobitoacelor, zicețĭ: mojiciĭ n-aŭ minte, nu le trebue nimica; ce aŭ, să cade să li-se ia. Nu știțĭ că cu aceasta facețĭ două greșelĭ: întăĭ că voĭ nu sunteți din alt lut zidit: al doilea că fiind oamenĭ și noĭ trebue să avem cele trebuincioase. La voĭ toate prisosesc și nu vă mulțumițĭ, ci și la lipsa noastră vă lăcomițĭ. In loc de boeriĭ ce eraŭ odată apărătoriĭ acum sînt jăfuitoriĭ noștri. In

toate dreptatea a-ţĭ perdut; încă de iaste D-zeul dreptăţeĭ sprijinitor, nu vă aduceţĭ aminte. Unde să să auză vre-o dată milă în pămîntul acesta? ce era maĭ ocărît decît mizda (?) că adevărat cine o primesce este lepădatura oamenilor (sic): iar acuma pentru ca să-şĭ afle cine-va dreptatea trebue să plătească. De ar străluci ca soarele adevărul, fără de dare să întunecă. O săracií de noĭ, şi judecata care este a luĭ D-zeŭ nu o vedeţĭ. Oare maĭ putem noĭ ceva nădăjdui de la voĭ, cînd pre însuşĭ rîndurile voastre, lăcomia şi zavistia voastră nu le cruţă? Cum iţĭ putea nouă să ne faceţĭ bine cînd fraţilor voştri faceţĭ răŭ? Cum poate gîndul bineluĭ să se lipească de voĭ, cînd sunteţĭ cuprinşĭ de minciună, şi vă vedeţĭ cu atita pismă porniţĭ înşivă unul asupra altuia? Despre această parte cine v-ar asculta, v-ar vedea ceĭ maĭ harnicĭ şi neadormiţĭ; iar de ceal-altă parte ceĭ maĭ trîndavĭ şi fără vrednicie, gonind lucrurĭ micĭ şi muereştĭ, şi întinzindu-vă să prindeţĭ vîntu, carele nicĭ odată nu să prinde, nicĭ stă în legăturĭ. Şi peste toate păcatele noastre! v-aŭ îmbătat mîndria, nu vedeţĭ pre nime, nicĭ cunoaşteţĭ. Vă asemănaţi cu D-zeŭ; puţin aŭ rămas să cereţĭ să vă tămiiem şi de ar fi vre-o statornicie în starea voastră nu ne ar fi nicĭ o ciudă: dar sinteţĭ şi voĭ supuşĭ unor întîmplărĭ; căcĭ prea mulţĭ din neamul boeresc, astăzĭ ţăranĭ de trag cu mine în jugul dăjdiilor, iĭ ştiŭ. Nu socotiţĭ că poate şi feciori voştri vor da peste această întimplare? De osîndă nu vă e frică, căcĭ pe semne nu credeţĭ că este D-zeŭ resplătitor faptelor tutulor, şi maĭ cu dinadinsul împotrivitor mîndrieĭ. Cîte eŭ singur de aceste prefacerĭ am văzut, cîte prin ochiĭ meĭ saŭ prefăcut n-aŭ număr!

Aceste să nu fie nimic boerĭ? D-zeŭ să nu răsplătească faptele: mîndria să nu o urească? Dar oare cumpătul vostru cel răŭ nu vi-ĭ frică că va da de mal, că să va predădi; aŭ nicĭ aceasta nu credeţĭ? Fie aşa! Măcar că ştiŭ că-ĭ prea adevărat, că tot-deauna neunirea din casă aduce vrăjmaşul de-afară, care o potoale cu adevărat, dar cu stricăciunea şi prăpădenia amînduror părţilor. Că iată aproape sunt să să plinească ce zic eŭ. Ţara s-aŭ stricat, după a căreia răsipă în grabă a voastră trebue să urmeze. Vouă nu vă pasă, cheltuiţĭ vremea în bencheturĭ, atuncia cînd noĭ murim de foame. Vă veseliţĭ cu cîntărĭ, şi noĭ plîngem, suspinăm şi nu ne ascultă nimenĭ. Obi-

ceiurile toate s-aŭ strămutat, s-aŭ stricat, şi nimenĭ nu ia aminte; pe semne aicea-ĭ unde trăeşte fieşte cine cum poate. De este aşa după cum prepunem, să ştiţĭ că măcar că suntem mojicĭ, cum ziceţĭ voĭ fără minte, noĭ singurĭ ne vom apăra, că tot-deauna noĭ putem maĭ mult, dar n-am socotit că trebue să facem cum putem, ci ce să cade, adecă: să vă ascultăm, să ne supunem vouă, carele am făcut-o. Dar voĭ orînduelilor celor bune nu vă supuneţĭ şi pre noĭ nu ne apăraţĭ. De ce din spetele noastre să purtaţĭ, şi din sudoarea noastră să vă hrăniţĭ; să trudim ca să strîngeţĭ voĭ mişinĭ, amestecăturĭ, adunăturĭ de avere! Destul până aicea. Răbdarea maĭ mult nu poate. Orĭ ne faceţĭ dreptate, orĭ noĭ ne vom face! Că bătrîniĭ noştri ne povestea că nu ştiŭ de mult oare cînd de asemenea s-aŭ fost buicit boeriĭ; aŭ fost perdut orînduelile cele bune; toate mergea după părerile lor îndreptate. Şi ne zicea: pînă n-am cruntat topoarele noastre în sîngele lor nu ne-am pus la cale.

(Comunicat de Const. Erbiceanu)

Acest cuvînt să află în o condică, proprietatea mea, scrisă între aniĭ 1770-1775 care cuprind între altele şi vestitul necrolog al luĭ Ştefan-cel-Mare. Stilul curat, fraza clară şi limpede, apoĭ concepţiunea ideilor, îmĭ dovedesc că autorul nu este un ţăran ordinar, necărturar, ci un boer, luînd apararea ţaranilor. văzînd situaţia lor tristă şi decăzută din cauza întîmplărilor provenite prin grelele dabile impuse asupra ţăranilor pe timpul domnieĭ Fanarioţilor.

Tot o dată această cuvîntare descrie cu colorĭ foarte viĭ starea societăţiĭ inalte, la cîtă înjosire ajunsese pe timpul Fanarioţilor şi cît pierduse boerul romîn din caracterul săŭ eroic şi naţional, uitîndu-şĭ rolul săŭ străvechiŭ şi trăind numaĭ pentru satisfacerea dorinţilor sale individuale. Rar am întîlnit asemenea putere şi vigoare in stil, şi atîta energie; de acea am şi dat-o publicităţiĭ ca model de scriere romînească. Scriitorul acestuĭ cuvînt este un anonim Moldovan.

C. E.

NOTIȚE

Biserica armeneneascǎ din Iașǐ.

Se zice cǎ biserica (Sf. Sava) *Uspenia* a fost construitǎ de Armeniǐ (cu hramul la 15 August) de cǎtrǎ Ohan bǎtrînul de la Anin s-aŭ Anis (familia Ohaneșilor) cam între aniǐ 1300—1330.

Prin o întîmplare extra-ordinarǎ s-a expropriat de autoritǎțile moldovene cam pe la anul 1390, și armeniǐ cu baniǐ din rescumparare și cu ceǐ oferițǐ de hagiiǐ Hacico, Marcovi, și Grigore din Huha, cu popa Iacob din Sis, vin și pun alǎture fundamentele bisericeǐ actuale cu acelaș hram, Uspenia, 15 August 1395 (844 datǎ armanǎ) Biserica sf. Sava (Uspenia) a fost restauratǎ de un Romǎn VV. cam pe la 6902 (1394). Apoǐ de un Alexandru VV: cam pe la aniǐ 6915 (1407). Apoǐ de un Ștefan VV. cam pe la aniǐ 6968 (1460). Apoǐ de un Petru VV. cam pe la aniǐ 7053 (1545). Apoǐ de un Petru VV. la 7073; aice vǎd pietrele oficiale ale exarhieǐ greceștǐ, marca cu anul.

La școalǎ, de-asupra ușeǐ, unde este pusǎ firma școaleǐ actuale, sǎ sǎ iee tabla și în dos este marca bisericeǐ vechǐ Uspenia ce exista înainte de 1625; căcǐ data de 1625 (7133) este data (de astǎzǐ a) bisericeǐ tot cu hramul Uspenia, dupǎ cum sǎ vede din inscripția slavonǎ de de-asupra ușeǐ bisericeǐ, care este sub clopotnițǎ. — Pecetea oficialǎ a exarhieǐ greceștǐ sǎ poate vede pe orǐ-ce act saŭ document oficial de pe atuncǐ; ea sǎ distinge din toate pecețile prin o pasere (cocoarǎ).

Data bisericeǐ de la 1625 sǎ poate vede din inscripțiile: douǎ sub clopotnițǎ, și una la ușa despre aposfora (Se zice cǎ biserica Sf. Sava dupǎ vreme devenise mitoc).

Sǎ sǎ scie cǎ hramul *Uspenia* a existat și s'a serbat

din cele maĭ vechĭ timpurĭ pînă la 1832, cînd s-a înlocuit cu Icoana Sf. Sava, iar icoana Maiceĭ domnuluĭ s-a permutat de la locul eĭ spre stînga, şi în loc s'a pus pe acea a Sf. Sava care să serbează numaĭ de la 1832 încoace, adică de cînd s'a prefăcut şi catapiteasma. Să se cerceteze urmele pietreĭ vechĭ ce a fost pusă în zidul clopotniţeĭ spre apus, de asupra uneĭ uşĭ (astăzĭ zidită) de ctitorul Ioan Paladi. la 1625 Astăzĭ piatra asta nu să ştie unde să fie.

Dacă se va face vizitaţiĭ acesteĭ bisericĭ de cătră cineva, apoĭ să se cerceteze :

1) Scara secretă din altariu, pe unde eclesiarhul merge de face foc, însă trebue a să păzi de grota de sub picioare la capătul de sus.

2) Tainiţa de din dosul uşeĭ clopotniţeĭ (o poartă mică patrată deschisă în urmă).

3) Casele din clopotniţă amîndouă odăile, şi vatra de unde s-a desgropat nişte sămînţă de in.

4) Conductele dintre bolţĭ şi cele-l-alte.

5) Treĭ inscripţiĭ pe biserică, una slavonă şi două greceştĭ.

6) Marca de de-asupra caseĭ (antretul de la şcoală).

7) Inscripţia de pe stilpul caseĭ de la îngrijitor în dreapta.

8) Urmele amvonuluĭ bisericeĭ vechĭ ce să află într'o catacombă a bisericeĭ.

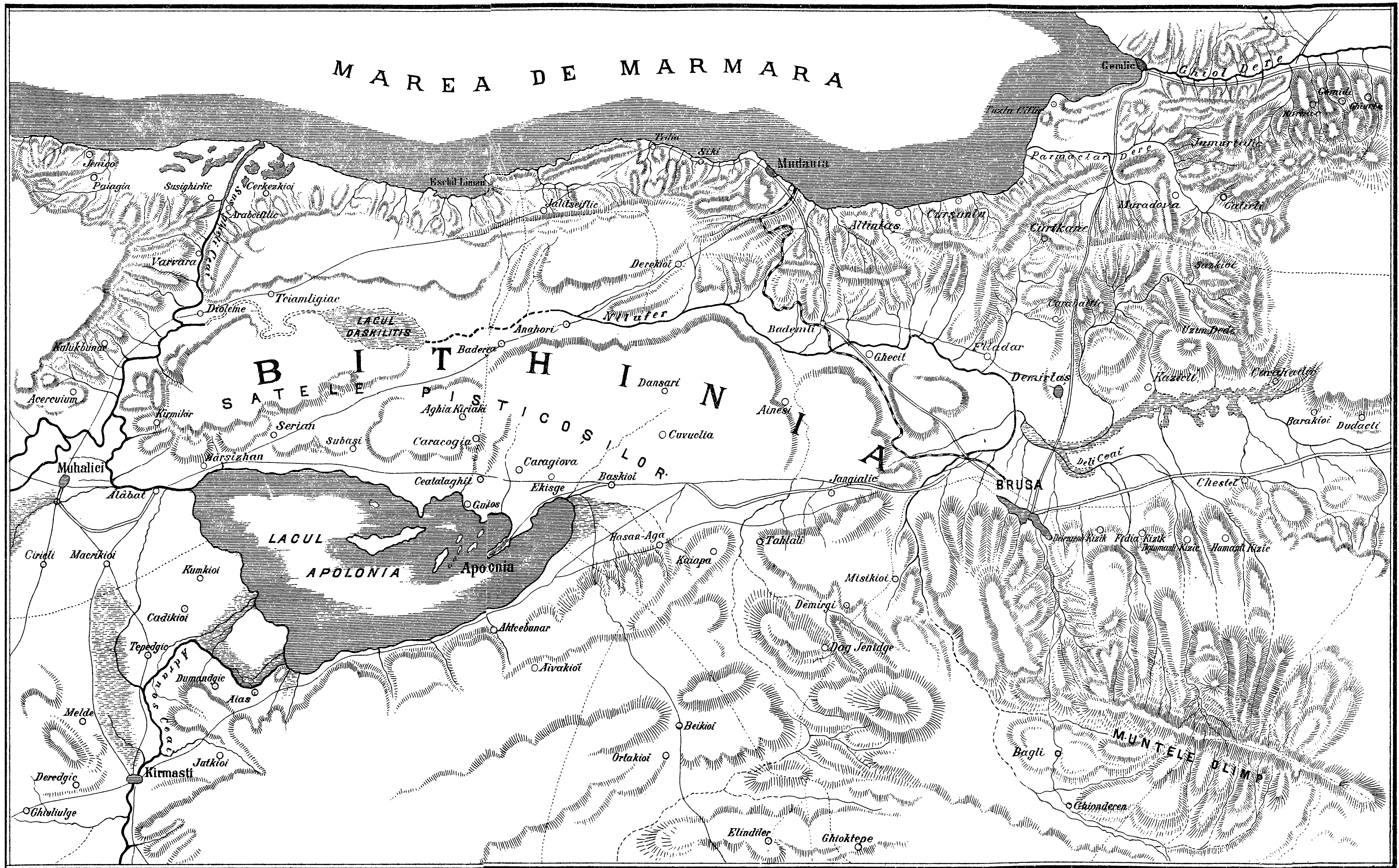
9) Mormîntul luĭ Enachi marele arhitect a luĭ Vasile Lupu VV.

A se vede şi descrierea luĭ Paul de Aleppo în Arhiva istorică a luĭ B. P. Hasdeŭ.

Iaşi—Tipo-Litografia H. Goldner, strada Primăriei No. 17.

ASIA

MAREA DE MARMARA
BITHINIA
SATELE PISTICOSILOR
LACUL DASKILITIS
LACUL APOLONIA
Apolonia
Muhalici
Kirmasti
Mudania
BRUSA
Gemlic
MUNTELE OLIMP
Niluffer
Deli Ceai
Adranos Ceai
Varvara
Dioleme
Tciamligiac
Anahori
Baderia
Derekioi
Bademli
Ghecit
Demirtas
Kazikioi
Ainesi
Dansari
Cuvuclia
Caracogia
Aghia Kiriaki
Serian
Subasi
Barsizhan
Kirmikir
Acercuium
Kulukbunar
Alabat
Ceatalaghil
Caragiova
Golos
Ekisge
Baskioi
Jangialic
Chestel
Barakioi
Dudacli
Tahtali
Hasan-Aga
Kaiapa
Misikioi
Demirgi
Dag Jenidge
Ahicebunar
Aivakioi
Beikioi
Orlakioi
Elindiler
Ghioktepe
Bagli
Chiondere
Cirisli
Macrikioi
Kumkioi
Cadikioi
Tepedgic
Dumandgic
Aias
Melde
Deredgic
Jatkioi
Ghiuliulge
Jenigo
Paiagia
Susighirlic
Cerkezkioi
Arabciftlic
Jalitseiftlic
Eschil Liman
Trilia
Siki
Altintas
Carsanbu
Curtkane
Muradova
Saskioi
Uzun Dere
Ghiol Dere
Parmaclar Dere
Tuzla Ciftlic
Codrea
Fildar
STAB. GRAFIC „MIRON COSTIN" IAȘI.

NOTIȚE

I

Dictionarul Latino-romîn ediția Goldner.

In editura tipografieĭ Goldner din Iașĭ a apărut de curînd : *Dicționarul complect latino-romîn* lucrat de cunoscutul autor didactic *Ioan Nădejde.* La o inspecțiune grabnică, ne-am putut convinge că este o *lucrare conștiincioasă* care redă în românește în modul cel maĭ precis și tot-odata maĭ variat înțelesul cuvintelor latineștĭ. Dicționarul d-luĭ Nădejde este lucrat în primul loc pentru scoală și va aduce marĭ serviciĭ în studiul limbeĭ latine, ne maĭ fiind nevoițĭ eleviĭ a se sluji de dictionare latino-franceze, cînd eĭ nicĭ limba franceză n-o cunosc bine.

Credem că una din piedicele cele maĭ însemnate ce s'aŭ opus până acum unuĭ studiŭ maĭ serios al limbeĭ latine a fost tocmaĭ lipsa unuĭ dicționar care să reproducă în echivalențe româneștĭ gîndirile latine.

Credem decĭ că atît d. Nădejde cît și editoriĭ aŭ făcut un bun serviciŭ scoalelor și tinereĭ generațiunĭ punîndu-le la îndămînă un instrument cu care să poată maĭ ușor învinge greutățile limbeĭ noastre mume.

In unul din numerile viitoare va apărea o dare de samă maĭ amănunțită făcută de un om competent.

II

Studiile de Psihologie ale D-luĭ Eduard Gruber

Aflăm că D-l Eduard Gruber, care s-a făcut deja cunoscut în două Congrese psihologice, la Paris în 1889 și la Londra în 1892

și-a trecut cu mult succes doctoratul în Filosofie la Universitatea din Leipzig înaintea profesorilor Wundt, Leuckart, (naturalist) și Wiedemann (fizician). Dl Eduard Gruber s-a specializat în psihologie experimentală. D-sa a lucrat timp de doĭ anĭ de zile în *Institutul de psihologie experimentală* de la Leipzig, condus de ilustrul profesor Wundt; a luat parte la lucrările și discuțiunile asupra celor maĭ însemnate probleme ale psihologieĭ contemporane, iar singur a condus și isprăvit o lucrare foarte importantă de optică fiziologică: *Cercetărĭ experimentale asupra lumineĭ colorilor*. Aceastä lucrare constitue teza de doctorat a D-luĭ Gruber; ia va apare prin Octombrie în *Philosophische Studien*, cea maĭ însemnată revistă germană de psihologie, sub conducerea luĭ Wundt—și în tipăritură aparte ca lucrare de doctorat.

In lucrarea sa Dl Gruber ișĭ propune a cerceta și rectifica o serie de părerĭ emise de ilustrul învățat german Helmholtz în a sa vastă operă: *Optica fiziologică*. Dl Eduard Gruber după îndemnul și sfătuirea profesoruluĭ Wundt a ajuns a dovedi — printr-un mare număr de experiențe, făcute cu multă băgare de seamă, în toate condițiunile cele bune de experimentare psihologică asupra indivizilor cu vederea normală — a ajuns a dovedi că sensațiunile de lumină a colorilor să pot măsura, ca un element separat și independent, cu o precisiune aproape matematică. Aceasta e o vedere nouă și primul punct însemnat al acestor cercetărĭ experimentale, prin care să arată, cît sînt de puternice mijloacele psihologieĭ de astăzĭ în analiza subiectivă.

Al doilea punt însemnat reesă din experiențele ce Dl Gruber a făcut cu subiecțiĭ săĭ cu văzul normal în camera obscură și cu un daltonist (orb pentru colorĭ) pentru verde la lumina zileĭ. Din aceste experiențe scoate încheerĭ opuse ipotezeĭ enunțate în 1886 de ilustrul fiziologist de la Praga, profesorul Hering asupra așa numiteĭ « *luminĭ specifice a colorilor* ». Această teorie care a fost desvoltată în numele luĭ Hering, cu mult talent de un privat-docent de la Universitatea din Viena, Dl Hillebrand, într-o comunicațiune făcută Academieĭ de șiințĭ din Viena (1889), este pentru prima oară combătută cu motive maĭ puternice în lucrarea specială a d-luĭ Gruber. Dl Gruber însă nu dă rezultate definitive asupra acestuĭ punct, de oare-ce trebuesc făcute experiențe cu mulțĭ daltoniștĭ pentru felurite colorĭ și în felurite condițiunĭ. Aceste experiențe cer timp îndelungat și noroc în capatarea de subiecțĭ orbĭ pentru unele colorĭ saŭ pentru toate chiar. Dl Gruber ișĭ propune a urmări maĭ departe aceste cercetărĭ asupra « *lumineĭ specifice a colorilor* » în țară, atît prin experiențe asupra daltoniștilor, cît și prin o sumă de alte mijloace puse la dispozițiune de Optica fiziologică. Discuțiunea asupra acesteĭ chestiunĭ însă va urma multă vreme — de oare-ce e una din cele maĭ grele și maĭ complicate chestiunĭ de analiză psihologică și părerile vor rămînea împărțite pentru multă vreme între Hering și Hillebrand deoparte, pentru existența uneĭ luminĭ specifice și Wundt și Dl Gruber de altă parte, pentru neexistența uneĭ atarĭ.

A treia conclusiune importantă ce Dl Gruber trage din experiențele făcute în *Institutul de psihologie experimentală* e relativă la așa numitele fenomene de contrast a colorilor. Dl Eduard Gruber stabilește putința uneĭ măsurărĭ quantitative a contrastuluĭ. Rezultatele sale sînt de acord cu acele ale experimentatorilor ce s-aŭ ocupat cu această chestiune a contrastuluĭ pănă acuma și cari sînt în cea maĭ mare parte elevĭ de aĭ luĭ Wundt.

Cu această lucrare Dl Gruber, nu numaĭ că stabilește un punct foarte însemnat și controversat din psihologia văzuluĭ, dar ea este în acelașĭ timp prima lucrare de bază a uneĭ seriĭ de lucrărĭ ce Dl Gruber ișĭ propune a face de acuma înainte asupra senzațiilor de colorĭ, asupra luminiĭ specifice, asupra contrastuluĭ și a unuĭ mare număr de iluziunĭ și particularitățĭ optice. Scopul final însă ce urmărește Dl Eduard Gruber în toate aceste cercetărĭ psihologice este a ajunge la niște vederĭ maĭ pozitive, de cît acele ce sînt astăzi, asupra colorilor. O teorie exactă a colorilor, după părerea d-luĭ Gruber, pe lîngă un șir întreg de fenomene, trebue să maĭ explice și fenomenele straniĭ, dar atît de răspîndite și bine observate de un mare număr de observatorĭ, ale așa numiteĭ « *audițiunĭ colorate* ». Și tocmaĭ această audițiune colorată este chestiunea nouă și însemnată prin care Dl Eduard Gruber s-a făcut cunoscut în lumea psihologilor. Dl Eduard Gruber a făcut la *Congresul de psihologie experimentală* de la Londra în August 1892 o comunicație remarcabilă, ce a atras atențiunea asupra sa a psihologilor celor maĭ distinșĭ precum Alexander Bain, Francis Galton, care răspunzînd d-luĭ Gruber, laudă inteligența și energia cea mare cu care D-sa a pus această chestiune, a luĭ Sidgwick, președintele Congresuluĭ, a luĭ F. W. Myers și James Sully, secretarĭ aĭ congresuluĭ, a luĭ Ebbinghaus (Berlin), Delboeuf (Liège), Charles Richet (Paris), Alfred Lehmann (Copenhaga) etc. cari l-aŭ felicitat călduros.

Afară de aceasta o sumă de psihologĭ și savanțĭ, ce să interesează de psihologie, saŭ aŭ făcut dărĭ de seamă despre lucrările D-luĭ Gruber pe acest tărîm, saŭ răspunzîndu-ĭ la : *Chestionarul psihologic asupra audițiuneĭ colorate, figurate și luminate* (tipărit la Leipzig în Fevruar 1893 și răspîndit in Germania maĭ ales la Leipzig, Berlin, München și Dresden ; tradus și reprodus în *Revue philosophique* Maĭ 1893 ; rezumat într-o revistă italiană) îl incurajează de a urmări înainte aceste cercetărĭ însemnate.

Astfel Alfred Binet, Directorul *Laboratoruluĭ de psihologie fiziologică de la Paris* și unul dintre ceĭ maĭ distinșĭ dintre tineriĭ psihologĭ francejĭ, făcînd o dare de seamă în *Revue des deux mondes* Maĭ 1893 despre lucrările Congresuluĭ, discută, vorbind de psihologia descriptivă, numaĭ două lucrărĭ din 12 prezentate, ca avînd un interes însemnat pentru metodele de cercetare ; aceste lucrărĭ sînt : una a D-luĭ Th Ribot, directorul de la *Revue philosophique* și ceealaltă e comunicațiunea D-luĭ Gruber. Dl Binet pune obiecțiunĭ cu multă rezervă la cercetările surprinzătoare ale d-luĭ Gruber—care se vor dovedi în curînd de sînt adevărate, saŭ nu—dar lauda «îndrăznea-

la cea mare de spirit» și «metoda nouă» a d-luĭ Gruber de a cerceta aceste fenomene de audițiune colorată.

In revista italiană *La scena ilustrata* un profesor, D-rul Mario Pilo de la Belluno, un distins estetician în Italia, dă o admirabilă descripțiune a cazuluĭ săŭ propriŭ de audițiune colorată ca un răspuns la chestionarul «psihologuluĭ Gruber» publicat in *Revue philosophique.*

O dare de seamă mult maĭ detailată asupra uneĭ părțĭ din cele maĭ interesante din întinsa lucrare încă inedită a D-luĭ Gruber o face profesorul Flournoy de la Geneva în o carte apărută de curînd : *Des phenomènes de synopsie* (*audition colorée*). *Photismes.* — *Schèmes visuels.—Personifications.* Paris, Felix, Alcan 1893. — Dl Flournoy pentru a scuza lipsa unor părțĭ din lucrarea sa, arată imposibilitatea în care a fost de a-și procura literatura anterioară a acesteĭ chestiunĭ cum și «faptul că profesorul Gruber, precum a-« ceasta e de notorietate publică, pintre aceĭ ce să ocupă de « așeastă materie, prepară în acest moment asupra audițiuneĭ co-« lorate o operă cu privire d'ensemble în care literatura și istoria « chestiuneĭ vor fi tratate, cu atita întindere, pre cîtă competență, « așa ca iubitoriĭ de acest subiect nu aŭ nimica de pierdut.» (pag 3). Profesorul Flournoy vorbește în maĭ multe locurĭ din cartea sa despre *Chestionarul* D-luĭ Gruber, de statistica întreprinsă de D-sa asupra *Supravețuitorilor* (toțĭ aceia carĭ aŭ făcut saŭ comunicat observațiĭ de audiție colorată, cu un șir de anĭ în urmă și trăesc încă, sînt rugațĭ a da acuma după un maĭ lung orĭ maĭ scurt interval de timp, o nouă observație) și alte chestiunĭ. La urma cărțiĭ Dl Flournoy resumă după mauuscriptul francez al autoruluĭ romîn « *Cazul D-luĭ Gruber* » Aceste detaliĭ date de eminentul profesor de psihologie de la Geneva, se pot considera ca o a treia comunicațiune a D-luĭ Gruber, o desvoltare a uneĭ părțĭ din comunicațiunea de la Londra. Recomandăm cartea D-luĭ Flournoy tuturor acelora ce se interesează de această chestiune.

In sfîrșit tot ca părerĭ exprimate de autoritățĭ necontestate in psihologie sînt maĭ întăĭ cîte-va scurte, dar cuprinzătoare cuvinte, ce Dl Ribot spune despre Chestionarul d-luĭ Gruber. «Le present « Questionaire, que Mr. Edouard Gruber de Leipzig soumet au public, « a un interêt psichologique incontestable». Iar în noua ediție, ediția a patra din *Grundzüge der physiologischen Psychologie* a luĭ Wundt găsim un pasaj, care să rapoartă *numaĭ* la cercetările d-luĭ Gruber.

Iată acest pasaj în original și în traducere :

«Ausser diesen mehr allgemeingültigen Asociationen beobach-«tet man nicht selten noch bei enzelnen dazu disponirten Personen «speciellere zwischen Worten und Farben, Farben und Tönen oder auch Verbindungen der beiden letzteren mit Geschmacks—und Ge-»ruchsempfindungen. *Bei manchen Individuen nehmen zugleich die «zu bestimmten Klängen associirten Farben geometrische Formen «an, derenGestalt und Grösse sich mit dem Charakter des Klanges »verändert».* (pag. 579)

(Afară de aceste asociațiunĭ maĭ mult generale, să maĭ observă nu arare orĭ încă, la unele persoane predispuse, altele maĭ speciale între cuvinte și colorĭ, între colorĭ și tonurĭ (sunete muzicale) saŭ chiar legăturile acestor două din urmă cu sensațiunĭ de gust și sensațiunĭ de miros. ***La uniĭ indivizĭ iaŭ în acelașĭ timp colorile asociate cu anumite sunete și forme geometrice, a căror formă și mărime variază cu caracterul sunetuluĭ.***)

Aceste cuvinte subliniate resumă toată partea noŭă descoperită și cercetată de Dl Gruber. Wundt inchee maĭ departe, citind cu un «besonders = maĭ cu samă», din literatură de peste 100 de autorĭ ce aŭ scris despre audiția colorată, numaĭ lucrarea clasică a luĭ Bleuler și Lehmann apărută în 1881, amîndouă comunicațiile d-luĭ Gruber, dela Paris și Londra și cazul luĭ Kaiser. Profesorul Wundt recunoaște în cartea sa clasică meritele energiculuĭ cercetător, a compatriotuluĭ nostru, Dl Gruber.

Maĭ multe reviste americane precum *American Journal of Psyhology*, *The Popular Science Monthly* etc. amintesc cu elogiĭ cercetările d-luĭ Gruber asupra audițieĭ colorate.

Afară de aceasta Dl Gruber a primit ca răspuns la chestionarul săŭ un șir de observațiĭ propriĭ saŭ consiliĭ, chiar de la autoritățĭ nediscutate precum: Dr. Charles Féré, Dr. Chaslin, Bourdon, Dr. Charcot, A. de Rochas, Arreat (Franța) Prof. Hensen și Prof. Quincke (Kiel), Prof. Rosenbach (Breslau) Prof. Steinbrügge (Giessen), Prof. Goetz Martius (Bonn), Prof. Benedikt (Viena), Prof. Vittorio Grazzi (Florența), de la Iulius Stinde, renumitul humorist german de la Berlin etc...

Dl Eduard Gruber va face în decursul acestuĭ an chiar o comunicație despre resultatele statisticeĭ sale în Germania și va publica și un program vast, după care gîndește să lucreze opera sa asupra audițiuneĭ colorate. In definitiv cercetările începute de Dl Eduard Gruber in 1889 la Iașĭ asupra audițieĭ colorate și complectate prin cele de optică fiziologică la Leipzig constituesc doĭ poliĭ opuși, cari sînt menițĭ să ducă la una și aceeiașĭ mare chestiune a psihologieĭ contemporane: o teorie a colorilor!

Din parte-ne felicităm cu multă căldură pe dl Gruber dorindu-ĭ succes in cercetările științifice.

M. C.

III

Lucrările istorice ale d-luĭ Xenopol în limba franceză

Domnul *A. D. Xenopol* în călătoria sa din anul acesta în străinătate a fost la Paris, unde a dat în editura d-luĭ *Ernest Leroux* prelucrarea franceză a Istorieĭ Romînilor din Dacia Traiană. Ea va consta din două volume de 6—700 de paginĭ cuprinzînd cel I-iŭ istoria ve-

che și medie pînă la Mateĭ Basarab și Vasile Lupu, al II-lea Istoria modernă și contimporană pînă la 1859. Volumul I-iŭ fiind gata s-aŭ lasat spre imprimare în timpul căruia va pregăti vol. II. Tot-odată s-a înțeles maĭ cu deamăruntul asupra colaborăreĭ sale la marea istorie universală a Europeĭ (*Histoire générale depuis le IV-ème siècle jusqu'à nos jours* publiée vous la direction de Ernest Lavisse membre de l'académie française et Alfred Rambaud professeur à la faculté des lettres de Paris) pentru partea romînească; a revăzut împreună cu d. Rambaud și a stabilit textul definitiv al capitoluluĭ asupra aparițieĭ Romînilor în istorie și a imperiuluĭ Valaho-bulgar, capitolul scris de d. Rambaud înainte de a fi luat în ajutor colaborarea d-luĭ Xenopol) care capitol aŭ apărut în fascicolul 21 al Istorieĭ generale și va fi reprodus după cît am aflat, de un număr literar din Indépendance Roumaine. D. Xenopol apoĭ împreună cu D. Rambaud revăzură capitolul scris de d. Xenopol pentru volumul III-lea al istorieĭ generale. *Les Roumains et leur luttes contre les Turcs*, care expune în chip concis, dar colorat și plin de fapte, luptele urieșe repurtate de Alexandru Basarab, Mircea cel Mare, Vlad Țepeș și maĭ ales Stefan cel Mare contra Turcilor, arătînd importanța acestor lupte pentru apărarea civilizațieĭ apusene de puhoiul musulman. A determinat apoĭ capitolele viitore și locul pe care-l vor ocupa în volumurile istorieĭ generale. D. Xenopol a fost foarte bine primit de somitățile învațate din Franța, care aŭ arătat istoricului nostru multă considerație.

Prin această duplă lucrare ce apare în limba franceză, publicația Istorieĭ Romînilor din Dacia traiană în două volumurĭ și expunerea destinelor lor în Histoire générale de l'Europe, istoria poporuluĭ nostru va fi cunoscută apusuluĭ într'un mod deplin și demn de importanța ce o are. D. Xenopol dă toată atenția cu putință pentru ca ediția franceză să corespundă pe deplin cerințelor istoriografieĭ contimpurane.

IV

Tezele d-luĭ N. Iorga

Domnul *Neculaĭ Iorga* care să află acuma la Lipsca a scris acolo pentru doctoratul în litere o teză asupra

luĭ *Thomas III marquis de Saluces* care va fi trimisă în un număr de exemplare și în Romînia. In Paris d. Iorga care a terminat studiile la scoala des hautes Etudes, dobîndind titlu de absolvent al acesteĭ scoale, singurul ce să poate obține, și a scris o altă teză asupra luĭ *Philippe de Maizieres,* un volum de vr-o 500 de paginĭ care va apărea în bibliothéque de l'école des hautes Etudes.

Tot d-sa a scris și un articol asupra aceluiașĭ personaj: Une collection de lettres de Philippe de Maizières, care a fost primit în marea Revistă franceză, la Revue Historique, și publicată în fascicolul Iulie—August 1892.

Compatriotul nostru maĭ lucrează apoĭ pentru partea romănească și la marea Encyclopedie franceză, făcînd cunoscute maĭ cu deosebire personajele istorice, a căror biografie o prelucrează după Istoria Romînilor din Dacia traiană de A. D. Xenopol. Iată o activitate care face onoare numeluĭ romînesc și pentru care țara noastră trebue să fie recunoscătoare d-luĭ N. Iorga.

TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER, Str. PRIMARIEI.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂŢII ŞTIINŢIFICE ŞI LITERARE

DIN IAŞI

Anul IV. Iulie şi August No. 7 şi 8

JOAN TANOVICEANU

Un document istoric

Arhivele publice şi private conţin încă, cu toate cercetările de pînă astă-zĭ, un izvor nesecat şi foarte preţios pentru istoria ţăriĭ noastre. Atît de mult drum ne maĭ remîne încă de făcut în această privinţă, încît să poate afirma că cercetările de pînă astă-zĭ nu sînt decît un început. Pe fie-care zi să descoperă nouă documente şi în tot momentul dispare întunerecul ce acoperea istoria ţărilor romîneştĭ.

In cercetările noastre adesea-orĭ am găsit documente preţioase sub diferite puncte de vedere, însă mărturisim că pînă astă-zĭ nu am avut ocaziunea să ne cadă sub mînă un document de importanţa aceluia pe care îl publicăm maĭ la vale. Deşi e vorba de un document de moşie, însă putem să zicem că sîntem maĭ mult în faţa unuĭ fragment istoric, scris de cronicarul Ioan Neculce, cu colaborarea Domnitoruluĭ Mihaĭ Racoviţă, a Mitropolituluĭ Ghedeon şi a tuturor boerilor din divanul ţăriĭ din a 3-a domnie a luĭ Mihaĭ Racoviţă.

Acest document de o importanţă istorică nespusă, l-am găsit printre numeroasele hîrtiĭ de familie ale D-reĭ Adela Neculce, pe care D-sa a avut buna-voinţă a ni le pune la dispoziţiune [1]).

---

1). Reposatul Iancu Neculce, tatăl D-reĭ Adela Neculce, este, după cum rezultă din documentele familieĭ, resträněpot al patriotuluĭ cronicar Ioan Neculce.

Din nenorocire originalul documentuluĭ lipsește, fiind-că moșia Boianul din Bucovina, la care să raportă, a fost vîndută în secolul nostru de vornicul Ioan Neculce, strănepotul cronicaruluĭ, și atuncĭ s'a remis și documentele moșieĭ cumpărătoruluĭ, la care să află probabil astă-zĭ originalul documentuluĭ ce publicăm [2]). Autenticitatea copieĭ de care ne-am servit nu poate însă să fie bănuită pentru maĭ multe motive, dintre care unul singur e suficient ; acela că după caracterele scrisoriĭ să vede că copia însășĭ dacă nu e contimporană cu actul, apoĭ are cel puțin 150 de anĭ. Pe lîngă aceasta vom adăoga că coprinsul actuluĭ și rezultatul judecățiĭ să află confirmat printr-un alt hrisov, acela original, emanat tot de la Mihaĭ Racoviță, așa încît nu să vede ce interes ar fi avut cine-va să facă un document falș.

Ne pare totușĭ foarte rău că nu avem documentul original, fiind-că copia e nedatată, rău scrisă, și chiar pe unele locurĭ neînțeleasă, probabil din cauza săriturilor de rînd saŭ greșelilor, foarte naturale în copiarea unuĭ document de o mare întindere.

In rezumat cuprinsul actuluĭ e cel următor.

In primul războĭ între Rușĭ și Turcĭ din anul 1711, Rușiĭ fiind învinșĭ, Dumitrașcu Vodă Cantemir, împreună cu cîțĭ-va boerĭ care-ĭ eraŭ maĭ credincioșĭ și prin urmare maĭ compromișĭ față cu Turciĭ, fugise în Rusia de frica Turcilor. Intre aceștĭ boerĭ să afla hatmanul Ioan Neculce, cumnatul săŭ vistierul Stefan Luca și alțiĭ. Vornicul Lupul Costache, fiul celebruluĭ hatman Gavriliță Costache, om foarte duplice, după cum îl arată documentul, fiind chemat de vizirul ca să dea seamă, aruncă toată vina pe capul celor absențĭ, zicênd că eĭ aŭ sfătuit pe Dumitrașcu Vodă ca să să unească cu Muscaliĭ. Cu modul acesta el reușește pe de o parte să facă pe vizirul ca să poruncească să înceteze jăfuirea țăriĭ, iar pe de altă parte ca el însușĭ să fie numit caimacan împreună cu hatmanul Antiohie Jora și cu Maxut postelnicul. Insă puțin în urmă caimacanii sînt aruncațĭ de vizir în închisoare la Varna, unde eĭ staŭ cîte-va vreme. Cănd să întoarce în țară Lupul Costache cere, și Domnul Nicolae Mavrocordat împreună cu tot divanul țăriĭ, îĭ dă, ca răsplată pentru că a scăpat țara de peire ; a

[2]). Astăzĭ moșia Boianul e proprietatea erezilor defunctuluĭ bancher din Ieșĭ I. Neuschotz.

suferit închisoare și a făcut cheltuelĭ ca să iasă din închisoare, jumătate moșia Barboșĭ a luĭ Luca vistierul și moșia Boianul a luĭ Ioan Neculce hatmanul, care pe acea vreme să aflaŭ în Rusia.

Maĭ tîrziŭ boeriĭ sînt ertațĭ de Turcĭ, însă Rușiĭ nu voiaŭ să le dea drumul pentru diferite motive care să arată în hrisov. Stefan Luca fiind aproape de marginea țăriĭ scapă de sub privighere, trece în țară și chiar Nicolae Mavrocordat poruncește luĭ Lupul Costache vornicul să-ĭ dea Barboșiĭ înapoĭ. Neculce rămîne 9 anĭ în Rusia la Harcov, și în sfîrșit la anul 1720 reintră în țară cu ertarea Turcilor sub a treia domnie a luĭ Mihaĭ Racoviță. Indată ce intră în țară, Neculce chiamă la divan pe Iordache Costache căpitan de codru, fiul răposatuluĭ Lupuluĭ Costache vornicul, care fusese omorît cu cîțĭ-va anĭ maĭ înainte din ordinul viziruluĭ Gin Ali Pașa (Letopisețe Cogălniceanu ediția II-a T. II p. 351); cerînd să-ĭ dea înapoĭ moșia Boianul, fiind-că e luată cu strîmbătate. Hrisovul arată judecata acestuĭ proces și argumentele aduse de amăndouă părțile care să judecaŭ.

Iordache Costache să întemeia pe un hrisov domnesc de danie iscălit de Mitropolitul și toțĭ boeriĭ țăriĭ, dintre care mulțĭ în frunte cu Mitropolitul eraŭ încă în viață și continuaŭ a face parte din divanul țăriĭ. Neculce combate însă punct cu punct toate învinovățirile ce-i s-aŭ făcut când i-aŭ luat moșia, precum și pretinsele serviciĭ făcute de Lupul Costache țăriĭ. Intr'o pledare al căruĭ rezumat substanțial să află cuprins în hrisov el face adevărată istorie, arătînd că nu el, cumnatu-săŭ Luca saŭ chiar l-a îndemnat Dumitrașcu-Vodă, a adus războiul între Rusia și Turcia și nicĭ să să închine Muscalilor, ci numaĭ ca slugă credincioasă aflînd taina Domnuluĭ lor cĭ nu aŭ putut să o vădească. Maĭ spune că toțĭ boeriĭ erau bucuroșĭ de venirea Muscalilor, și chiar Lupul Costache vornicul, că tratativele între boeriĭ moldovenĭ și între Petru cel Mare, eraŭ începute înainte de venirea luĭ Dimitrie Cantemir, așa că atuncĭ când s-a dus Stefan Luca sol la Petru cel Mare din partea Domnitoruluĭ, el a găsit acolo maĭ mulțĭ boerĭ trimișĭ încă maĭ înainte din partea Mitropolituluĭ și a boerilor țăriĭ. Decĭ cu toțĭ am fost greșițĭ, zice Neculce preseninateĭ Porțĭ, și cu toțĭ am fost bucuroșĭ de venirea Muscalilor. Ca perorațiune Neculce face apel cu glas tare la conștiința judecătorilor săĭ să jure

eĭ dacă nu este așa, și atuncĭ nu numaĭ că nu va maĭ cere Boianul, dar chiar primește să fie aruncat în foc.

Domnitorul fiind frate cu hatmanul Dumitrașcu Racovița socrul pîrîtuluĭ Iordache Costache, nu voește să ia parte la judecată și lasă hotărîrea pe seama divanuluĭ făcînd jurămînt că nu va avea leac de bănat pe eĭ, să judece cum vor ști. Mitropolitul Ghedeon, recunoaște împreună cu tot divanul țăriĭ, în care să afla și Dumitrașcu Racovița și Constantin Costache socrul și vărul primar al luĭ Iordache Costache, că pe nedrept s-a luat moșiile Boianul și Barboșiĭ, fiind-că cu toțĭ aŭ fost greșițĭ preaseninateĭ Porțĭ. In consecință Mitropolitul Ghedeon, în mîinele căruia Domnitorul încredințase hrisovul de danie al luĭ Mavrocordat, îl remite luĭ Ioan Neculce, spre a-șĭ stăpîni moșia ca maĭ înainte.

Acesta e în resumat cuprinsul documentuluĭ ce publicăm; el are o mare importanță fiind-că aruncă o vie lumină asupra primelor noastre relațiunĭ cu puternica împărăție rusească, care avea să joace de aicĭ înainte un așa mare rol în istoria țăriĭ noastre. El e cea maĭ veridică istorie ce putem avea despre acele timpurĭ, căcĭ provine de la un contimporan competinte, care a jucat oarecare rol în evenimente, și care vorbea către contimporaniĭ săĭ marturĭ eĭ înșișĭ aĭ acelor evenimente.

Situația luĭ Iordache Costache era pe atit de tare, pe cît era de simplă; el invoca un hrisov domnesc de danie și făcea apel la Mitropolitul Ghedeon și la cîțĭ-va boerĭ din divan să facă onoare iscăliturilor lor din 1711. Totușĭ adevărul istoric și dreptatea triumfă în cele din urmă în contra intrigelor luĭ Lupu Costache vornicul, acela care, după cum să vede în document nu să sfia să trateze in același timp cu Rușiĭ și cu Turciĭ, și care pe de o parte cerea răsplată de la Nicolae Mavrocordat pentru pretinsele sale serviciĭ aduse țăriĭ, iar pe de alta lucra în potriva luĭ la Turcĭ. Să vede însă că intrigile și duplicitatea bizantină, sînt arme de care un Romîn nu să poate servi decît cu riscul ca să să lovească pe el însușĭ, ast-feliŭ îmĭ explic faptul că Lupul Costache cu toată inteligența, activitatea și duplicitatea sa îșĭ termină cariera intr'un mod miserabil tăiat de Turcĭ, blestemat de Rușĭ și urît de toată lumea. Iar lăcomia luĭ de a lua moșiile luĭ Luca și luĭ Neculce, nu i-aŭ slujit la nimic alt-ceva decît să să expună nu numaĭ a fi

executat de Neculce înaintea contimporanilor săĭ, ci și de contimporanĭ în fața posterităţiĭ.

Io Mihaĭ Racoviţa voevod bj. mlstiio gpdr. zemliĭ Moldavscoi, împreună cu ot sfinţiia sa părintele Mitropolitul Chir Ghedeon, a ţăriĭ Moldoviĭ, și cu tot al nostru sfat, boiarĭ marĭ și micĭ; facem știre cu această carte a Domnieĭ meli précum au venit Ion Neculce biv hatman și cu Stefan Luca biv vel vist. de a jăluit pe dumnéluĭ Iordache Lupul Costache căpit. de codru, précum dumnéluĭ tămplănduse de-u fugit cu Muscaliĭ, iar dumnéluĭ vor. Lupul, au aflat vreme atuncia, fiind putincios, de s'au făcut uric pe moșiile dumilorsale hat. Ion și a Lucăĭ vist., a nume pe sat pe Boian și pe Bărboși, făr nicĭ o dreptate, nefiind dumnélor faţă. Decĭ dumnéluĭ Iordachi sin Lupul scoase un uric de la Mărie Sa Nicolae Vodă, care scrie precum au fost dumnélor acești doĭ boiarĭ sfetnicĭ luĭ Dumitrașco Vod Cantimir și cu alţĭ boiarĭ soţie lor care anume n'au vrut să-ĭ pomeniască în uric de-u adus pe ţariul Moschicesc cu oștĭ asupra preaseninatei Porţĭ turceștĭ și au luat și banĭ de la Muscalĭ de-u făcut oaste, pe urmă s'au dus în ţara moschicéscă, iar ţara au căzut la mari peire și robie, și văzind dumnéluĭ di-atăta robie singur s'au plecat capul de bună voe lui de-u mărs la Vizirul zicănd cătră vizirul că iăl iaste drept, au întors mila viziruluĭ și l'au pus pe dumnéluĭ caimacan, iar pe urmă după ce au stătut caimacan fără zăbavă l'au făcut acel vizir surgun la Varna împreună cu 2 boiarĭ, de-u șezut la închisoare cătăva vreme, din pricina dumilorsale hatmanuluĭ Ion și a Lucăĭ vist., precum maĭ sus să pomenește [3]) Decĭ moșiile acelor 2 boiarĭ s'au luat

3). Ceilalţĭ doĭ boerĭ arestaţĭ la Varna de Turcĭ pentru propus de partașiĭ cătră Rușĭ sau Antioh Ion și Macsut postelnicul. Vezĭ *Xenopol*, Istoria Romînilor în Dacia Traiană V, p. 10 și maĭ jos acest document în dreptul noteĭ 15.

în sama gd [4]); deci satul Boian cu vecinĭ a hatm. Ion și giumătate de sat de Bărboșĭ, cu toate cumpărăturile a Lucăĭ vist. au socotit Mărie Sa Neculae Vodă împreună cu tot sfatul Măriĭ sali ș'au dat dumisali vorn. Lupuluĭ pentru aciali bini ce au arătat c'au făcut bini țărăĭ și pediapsă și cheltuială ce au tras la Varna ca să-ĭ fie dumisale moșie în vecĭ.

Decĭ dumnéluĭ hatm. Ion și Luca vist. dederă samă. După ce au înțeles ca s'au milostivit Poarta de au ertat pe toțĭ greșițiĭ, vrut'au îndată din Chiov să să întoarcă la mila Porțiĭ să vie la pămăntul sĕu. Iar Dumitrașco vodă iau părăt cătră Muscalĭ să nu-ĭ lase să se întoarcă înapoĭ că iaste ficiorul luĭ Șeremet la Poartă și eĭ întorcănduse înapoĭ ar face mestecăturĭ și n'a mai eși ficiorul luĭ Șeremet de la Turcĭ. Decĭ Muscaliĭ îndată au crezut și au pus pe Luca vist. supt pază în Chiov, iar pe hat. Ion l'au dus cu vartu [5]) piste Nipru 40 mili la un tărgu a-nume Harcov și l'au ținut acolo 2 anĭ supt pază, iar Luca vist. fiind la marginĭ din coace de Nistru în Chiov fostuiau și mai pe lesne din paza Muscalilor și-au fugit numaĭ cu trupul, iar alt ceau avut tot au rămas acolo în Chiov și făcănd știre Măriĭ sale luĭ Neculae vodă c'au venit la margine leșască l'au ertat de-u vinit în pămăntul său; multe mestecăturĭ și năpăstĭ i-au aruncat dumnéluĭ vor. Lupul asupra luĭ, de nu puté să margă la casăli sali să se odihniască de mestecăturile dumisale vor. Lupuluĭ, căcĭ d-lui vor. Lupul nu ține numaĭ satul Bărboși ce șede în casa în Cucuteni și stăpăne toate moșiile luĭ. Decĭ din pădurĭ cu marĭ cheltuele și cu multe lacrămĭ și ostenială au înștiințat tot adăvărul pe Mărie

4). Gospod, adică în sama domnieĭ.
5). *Vartu* de la germanul *Warte*-guardă, cuvînt rămas de la lefegiiĭ germanĭ întrebuințațĭ de curțile domnilor romînĭ.

Sa Neculaĭ vod și-nțelegănd Mărie Sa cum că este mare năpaste asupra luĭ au socotit că de va face divan cu Lupul îĭ va veni mare urgie asupra luĭ pentru năpaste ce au făcut și multe fețe de boiarĭ să vor rușina și poate și la primejdie vor veni și a zis Nicolae Voda vor. Lupuluĭ să caute să-ĭ dé moșiile luĭ inapoĭ că nu le-u luat cu dreptate, să n'aștepte divan, că fiind divan apoĭ a veniĭ greu de dînsu. Deci Lupul văzind așe îndată au chemat pe Luca vist. la gasda lui, și s'au făcut că-ĭ dă de bună voe luĭ moșiile, și i-au dat moșiile. Iar hatmanul Ion tămplănduse de era maĭ depărtat peste Nistru în țara Căzăcească nu pute să fugă nicĭ cum, ce au stătut cu mare gălceavă și cu multă cheltuială și jalobă asupra luĭ Dumitrașcu vod cătră țariul Mosculuĭ pentru năcazul și robie ce trăgé acolo păn s'au plinit 2 anĭ, și viindu cărțĭ de la ficiorul luĭ Șeremet în Chin la tată sĕu Șeremet cum că el au eșit de supt vart, să slobod drumul cum că au jăluit la Poartă boiarĭ și neguțătorĭ care sînt poprițĭ [6]), s'așe au slobozit Șeremet pe hat. Ion și pe Iordache vor. și pe alț Moldovenĭ maĭ de gios și neguțitorĭ cariĭ au fos acolo la Chiov propriț. Decĭ viind dum. hatm. Ion aice în țara leșasca [7]) îndată și au agiuns la Mărie Sa Neculae vod, și Mărie Sa Neculae vod au stătut de i-au isprăvit de la doĭ pașĭ firmanul ca să-șĭ vie la pămăntul său, care ne-au arătat și carte Măriĭ sali luĭ Neculaĭ Vod. că toate greșelile despre Poarta sînt ertate. Caré și giupănésa dumisali cari cu poronca Măriĭ sale luĭ Neculaĭ vod o trimisese în țară de-u șezut un an în pădurĭ; iar dumnéluĭ vor. Lupul de zi de noapte sta pedecă și făcea multe mestecăturĭ nedrepte în neguțitoriĭ și prin boiarit

6) Frază confuză, poate rău reprodusă în copia documentuluĭ.
7). Aice în țara Leșască documentul e dat din Moldova; poate să fie o scăpare de condeiŭ în original saŭ iar o greșală de copist.

de să pune și'n protiva mili préseninateĭ Porțĭ, pentru ca să tot facă zabavă să mănănce moșiile făr de nicĭ-o triabă, găndinduse că a peri în pămănt strein și-ĭ va rămăne moșiile luĭ; așé îndelungându-se vremea s'au dus Neculaĭ vod cu domnie în țara munteniască și fermanurile acelia celi isprăvite Mărie Sa Neculae vod și cu cheltuiala și a hat. Ion s'au ascuns aceli firmanurĭ după ce s'au dus Neculaĭ vod în țara munteniască. Și, viind noĭ cu stăpănire din mila préseninateĭ Porț început'am și noĭ ca să isprăvim alte fermanurĭ ca să-ș vie dumnéluĭ la pămăntu numaĭ îndată, și n'au zăbovit vreme s'au și făcut maĭ tulburărĭ în pămăntul nostru c'au venit de la Poartă de-u luat pe vor. Lupul de-u perit și nu zăbav au și eșit catanĭ pe urmă foamete și ciumă și n'am maĭ avut vreme ca să stăm pentru triaba dumisali să-ĭ isprăvim, iar acmu maĭ răsuflăndune Dumnezeŭ de mănie sfințiĭ sale, neu poroncit noaî Poarta și Măria Sali Abdi Paș care este acuma sarascher în Hotin de i-au făcut buiurultu [8]) ca să fie ertat de toate greșelile sali, să vie în pămîntul său să-șĭ stăpănească moșiile sale precum li-au stăpănit și maĭ înainte, să fie plecat preseninateĭ Porțĭ și noao, care acmu la vlétu 7228 [9]) au vinit la pămăn ul său trăgănd 9 anĭ greutate în streinătate. Jăluitus'au de mare strămbătate și năpaste ce-au avut de la vor. Lupul și după vor. Lupul de la giupănésa dumisale și a fiuluĭ sĕu luĭ Iordache vel căpitan de Codru [10]). Decĭ dumnéluĭ Iordache cap. au scos acest uric care maĭ sus

8). *Buiurultu* cuvînt turcesc ce însamnă *întoarcere*.

9). Documentul de și nu conține data și copia după care-l reproducem, se vede decĭ că e din anul 7228-1720 pe cînd domnia pentru a 3-a oară Mihaiŭ Racoviță în Moldova. *Xenopol*, V, p. 49.

10). Să vede decĭ că Iordache Lupu vel căpitan de Codru era fiul vorniculuĭ Lupu. Această arătare explică rîndurile de la începutul documentuluĭ unde s'ar părea că titlurile de vel căp. de Codru și vornic să referă tot la Iordache Lupu, ceia ce nu să poate.

să pomenește și mărturie a dumilorsale boerilor pe acest uric făcută.

Decĭ dumnéluĭ Ion hat. și Luca vist. așa dedi samă că nu sînt eĭ harnicĭ sau stăpânul lor Dumitrașco vod să rădice putere împărăţiĭ Mosculuĭ să vie asupra Porţiĭ turceștĭ, că puterile impărăteștĭ nu cu mica sumă și când să rădică unul asupra altul, sau cu micĭ pricinĭ, ce tâmplânduse de au fugit craiul șfezesc la Tighina și cu voivod Chiovschiĭ din voe luĭ Dumnezeŭ s'au făcut amestecăturĭ între monarchi, și s'au stricat pace ce au avut Turciĭ cu Muscaliĭ maĭ înainte cu vr'o 2, 3 săptămânĭ ce-au venit Dumitrașco vod în scaun. Ce aceasta vor. Lupul cu mare năpaste au grăit că nu numaĭ ţara Moldoviĭ ci și alte ţerĭ dinprejur știu. Așijderé c'ar hi fost sfetnicĭ ei Dumitrașco vod de s'au închinat la Mosc, dumnélor dederă samă cu frica luĭ Dumnezeŭ cum că eĭ nu l'au sfătuit nicĭ l'au îndemnat ca să să închine, numaĭ slugĭ au fost, n'au putut taina luĭ după ce au văzut'o să o vădiască; nicĭ Dumitrașco vodă nu arăta așé că va face grabă, nicĭ au știut numaĭ iaĭ, ce au știut toată boerime și au fost bucuroș Muscalilor cu toţĭ și greșiţĭ toţĭ, și mergând Luca vist. cu cărţĭ la impăratul Mosculuĭ au găsit acolo pe alţiĭ maĭ înainte trimiși solĭ de boiarĭ făr de știré luĭ Dumitrașco voda [11]).

S'au adus un vrav de cărţĭ a boiarilor ce-au fost trimis la împăratul Mosculuĭ, a sfinţiĭ sale Părinteluĭ Mitropolituluĭ Chir Ghedeon, și a luĭ Antiohie hatman, și a luĭ Savin banul ș'altora mulţ; scriind cu feliurĭ de feliurĭ de îmbunăturĭ deșerte zicând că sîntu 10,000 oaste

11). Luca vistierul fusese solul luĭ Cantemir care încheiase tratatul cu Petru cel Mare. *Xenopol* IV, p. 513, spusele documentuluĭ că toţĭ boeriĭ trecuse la Muscalĭ să văd și în Letopisețul luĭ Ioan Neculcea, *Idem*, IV, p. 522.

gata făr nicĭ-un ban să slujască și 500 ficiorĭ de boerĭ cu caĭ cerchezeștĭ și turceștĭ cu rafturĭ cu săĭdacĭ ferecate înzăoațĭ și-mbrăcațĭ cu haine de cinste, și acmu înainte dintr' aceli 500 au venit 50 la Banul în țara leșască și poftește țara cum maĭ în grabă să trimăt împărăție Mosculuĭ vr'o 10, 15,000 de Muscalĭ să lovască Eșiĭ să prindă pe Domnu, să triacă să strice podul la Oblucița, să ferme (?) Bugiacul. Și cu aceștĭ 50 ficiorĭ de boerĭ și cu aceste cărțĭ ce scrie, au fost dumnéluĭ Lazul sulger, ficiorul Enoia, Patrule, Moțoc, Cálmășul [12]) și alțiĭ maĭ de gios, ca vr-o 10, 20 oamenĭ, care mărturisind Dumnéluĭ Ion hat. și Luca vist. înainte divanuluĭ n'au putut tăgădui părintele Mitropolitul înainte divanuluĭ nostru. Și încă maĭ înainte în postul Crăciunuluĭ păn nu se încep a să porni poghiazurile și oștile și nicĭ unele de aceste ce scriu maĭ sus, încă nu începuse a se face, au trimăs împăratul Mosculuĭ de-u lnat pe Ilie Abăza și pe Ion Merescul din Chiov de iau dus la Stoliĭ cu toțĭ și iau întrebat cum este de la Nistru, de-i departe păn la Iaș, și de la Iaș păn în țara munteniască și păn la Dunăre și de la Dunăre la Țarigrad; și aflas'a păine și oaste multă în țara Moldoviĭ au, ba și cum știu pe Domnu și pe boerĭ ține-ar cu dănsul au ba? Care după atuncia era socotiala luĭ să vie în Moldova [13]).

Așișdere ce zice că au luat banĭ de la Muscalĭ să facă oaste, ce după ce au venit Muscali în Iaș au dat Muscaliĭ Domnuluĭ iar nu lor, și Domnul a dat tuturor; uniĭ au luat să slujască, uniĭ au luat să cumpere păiné, alțiĭ au luat să cumpere vite, și nu numaĭ Moldovenilor

---

12). Acest Călmășul era fără îndoială Toader Călmășul tatăl luĭ Ioan Călmășul cunoscut în domnia Moldoveĭ sub numele greșit de Calimah, *Xenopol*, V, p. 144.

13). Toate aceste prețioase amărunțiunĭ nu sînt conținute în cronicarĭ. Documentul nostru le dă pentru întîia oară.

au dat Muscaliĭ banĭ la aceia vreme ce și Leșilor si Muntenilor și Sîrbilor; și dumnéluĭ Lupul vor. încă să făce bun, nu era așe, că și dumnéluĭ au luat banĭ de la Dumitrașco vod să cumpere zaharé și slugile luĭ au prădat Bugiagul și hergheliĭ și turmele musaipuluĭ maĭ înainte păn nu au mărs Kighiecĭ la casa luĭ li-au luat și li-au ascuns pe Racov și au trimis limbă tătăr la împăratul Mosculuĭ și au scris că aré căteva miĭ de oaste gata și va eși la Fălciĭ înainte. Cănd au început a treci vizirul Dunăré îndată au răpezit la împăratul Mosculuĭ de i-au dat știre cum că vizirul trece Dunărea în această parte. Dacă au fost dumnéluĭ drept Porțiĭ pentru căcĭ au dat știre Muscalilor că trec Tutciĭ Dunăré, poate că ar hi fost și maĭ rău de Muscalĭ de cum s'au tămplat de n'ar hi dat Dumnéluĭ știre. Așișderé și dumnéluĭ spătarul Costantin încă au luat banĭ de la Muscalĭ 3000 ruble să cumpere vite, și încă dumnéluĭ maĭ cu dreptate au slujit Muscalilor de căt alțiĭ, că alțiĭ cățĭ banĭ au luat tot i-au măncat, dar dumnéluĭ dintr'aceștĭ 3000 ruble, 2000 li-au trimis înapoĭ, tocma la Nistru an agiuns baniĭ pe Muscalĭ, iar o mie au scris că au fost cumpărat vite și la bătae le-au luat Tătariĭ. Și dumnéluĭ vor. Lupul acolo era fața pentru ce au lăsat de-u trimis baniĭ înapoĭ dacă au fost drept, căcĭ nu i-au dat viziruluĭ?

Așijderea scrie ispisocul că dumnéluĭ văzînd atăta robie ș'au plecat capul de s'au dus la vizirul ș'au așăzat toate lucrurile ș'au scos mulțĭ robĭ ș'au potolit toată mănia stăpăniască; pentru acesta lucru dumnéluĭ Ion hat. și Luca vist. așa dederă samă că nu iaste cuum au dat samă c'au mărs de bună voe sa, ce au vinit capigĭ bașe viziruluĭ de l'au luat și l'au dus la vizirul făr voe dumisali și l'au mustrat după obiceiul stăpănesc, și el hiind singur s'au măntuit, și s'au apărat de-u grăit cum

iau fost voe luĭ și cum au fost învățat. Că nu numaĭ la aceia vreme văzind greu au năpăstuit pe dânșiĭ ce și maĭ de nainte vreme în căte schimbărĭ de Domnĭ 'ĭ s'au tămplat de-u fost păn trăe dumnéluĭ la toate cu gălcevĭ și cu năpaștĭ asupra Domnilor și cu apucărĭ, cu stăngerĭ de casa boiareștĭ, la o vreme pe uniĭ, la altă vreme pe alțiĭ și el tot făcănduse bun, și acmu această furtună iarăș acela obiceĭ au ținut ca să înghită moșiile lor. Decĭ pré luminatul vizir Mehmet Baltagiul în grabă văzind maré pustiiré și spaimă țăriĭ că fug toțĭ în toate țările pe o parte s'au milostivit după obiceiul stăpănesc, pe altă parte au socotit să să îmblănzasca ca să nu să facă și maĭ mare turburare și toate cu mila sa greșelile țăriĭ le a ertat și l'au pus pe dumnéluĭ caimacan și i-am dat poroncă pe toț să-ĭ îmblănzască și să le dea știre să vie cineș în pămăntul lor [14]).

Iar dumnéluĭ după ce au mărs în Iaș n'au trecut 4, 5 zile, nicĭ au socotit că este focul aproape Mărie Sa Vizirul neeșit încă din pămîntul nostru ci au și uitat toate învățăturile Măriĭ Sale Viziruluĭ fiindu-ĭ deprindere maĭ denainte vreme cu lăcomie, ș'au și triimis în toate părțile pe la casăle boerilor fugițĭ armașĭ a jăcui, a bate prisăcile ș'a îngrozi oameniĭ ce rămăsese pe la casăli lor, și alte bucate ce găsie lua tot și pe la bajeniĭ a spăima și a lua de tot carele căte 2 leĭ, căte 3 leĭ, și în Iaș mare groază pe neguțitorĭ și pe slujitorĭ și pe căpitani de le lua pungĭ de banĭ și dintr'acea soma mult ce strănge au trimis 11 pungĭ de banĭ și viziruluĭ ca să-ș facă el obraz ; iar huetile și țipetile și lacrămile săracilor au a-

14). Videm decĭ ce om *telpig* era Lupu vornicul, deși lua banĭ de la Rușĭ și-ĭ înștiința de trecerea Turcilor pesta Dunăre, totușĭ izbutea prin meșteșugurile sale și să introdusă pînă într'atît în inima lor încît să-l numiască caimacan. Vezĭ și nota 16.

giuns păn în ceriŭ și n'a putut să rebde Dumnezău îndelungu; tămplănduse și Bichir aga omul vizirului în Eș și văzind atăta țipăt în Oamenĭ și 20 caĭ cu șelĭ gata legațĭ ș'ințelegănd că au scris cărțĭ după împăratul Mosculuĭ cu îmbunăturĭ au dat știre viziruluĭ, și vizirul îndată au trimes de l'au luat și l'au făcut surgun la Varna, care ace surgunie a luĭ o pot pricepi toț și o cunosc c'au venit din nesocotiala și lăcomia luĭ. Și șăzind cătăva vreme acolo la închisoaré zici Iordachi sină Lupul c'au dat tatăsău niște moșiĭ Hanuluĭ de-u eșit de la ace închisoare ș'au eșit cheltuit căt-va tatăsău la ace închisoare. Decĭ Dumnéluĭ hat. Ion și cu Luca vist. așe răspunsăr că maĭ mult au stătut Brăncovanul de l'au scos și eșind din închisoare alțĭ 2 boerĭ Antioh și Macsut n'au maĭ umblat cu alte meșterșugurĭ și au mărs drept la Mărie Sa Nicolae vod, iar dumnéluĭ vor. s'au dus în țara Munteniască la Brăncovanul ș'au început cu alte meșterșugurĭ să facă la Poartă înpotriva luĭ Neculaĭ vod, și pe altă parte dăndu ponturile luĭ Neculae vod și cerănd moșiile luĭ Ion hat. și a Lucăĭ vist. și 11 pungĭ de banĭ ce li-au luat di pi la uniĭ și alțiĭ cari maĭ sus s'au pomenit zicănd că li-au luat cu datorie și i le-au dat [15]. Decĭ Nicolae vod hiind turburat la o vreme ca aceia i-au adeverit, și viind din țara Munteniască aice în țară la Mărie Sa Nicolae vod în grabă au apucat ș'au făcut ispisoc pe moșiile acelor 2 boerĭ ce scriu maĭ sus. Decĭ sfinția sa Mitropolitul și Episcopiĭ și toțĭ boeriĭ fiind atunce toțĭ greșițĭ. în grabă în grija morțiĭ fiind poarta tulburată toțĭ s'au lepădat că nu-s vinovațĭ precum s'au lepădat și știĭ Piatăr [16]) la răstigniré Domnuluĭ Hrs. făr

15). Vezĭ nota 3.
16). Maĭ curios de a scrie *Pitru.*

căt unul dumnéluĭ Neculae Costin vel logofăt, 3 zile s'au apărat și n'au vrut să iscăliască în mărturie, și pe urmă Neculaĭ vod au trimis o slugă a Măriĭ sali cu scărbă de-u iscălit mărturie și așe cu aceasta au stăpănit aceste moșiĭ și celi 11 pungĭ de banĭ ce-i le-u adeverit Necolae vod 'ĭ li-au dat, care acele 11 puugĭ de banĭ nu le didese dumnéluĭ de la casa dumisali ci le au luat de pe alțiĭ, care maĭ sus să pomenește și al doile rănd cu năpaste li-au luat de la țara. Și răspunzind aceste răspunsurĭ dumnéluĭ Ion hat. au strigat cu glas mare înainte noastră și a tot sfatul nostru, cu blăstăm au grăit de va lua sfinție sa Părintele Mitropolitul și cu toțĭ boiariĭ sfatuluĭ nostru asupra sufletelor lor précum este numaĭ el singur vinovat, și iaste adévărat făcut ispisocul vor. Lupuluĭ numaĭ pe dănsul și alțiĭ nicĭ au fost bucuroșĭ nicĭ au fost amestecațĭ nicĭ sînt vinovațĭ, atuncĭ nu numaĭ de Boian să fie iăl păgubaș ce și di viața să fie pierdut, de viu în foc să să dé. Decĭ sfinție Sa părintele Mitropolitul și cu toțĭ boiariĭ sfatuluĭ îndată cu glas mare au strigat s'au mărturisit înainte noastră, cum toțĭ au fost vinovațĭ și amestecațĭ și bucuroșĭ Muscalilor, și greșițĭ pre luminateĭ Porțĭ; numaĭ atunce cănd au făcut Lupul vor. acel ispisoc fiind în grabă și cu maria turburare Poarta, și Mărie Sa Neculaĭ vod. Domn stéin, împemintian au căutat să facă voia după pofta dumisali vornicului Lupuluĭ [17]). Dar nicĭ Lupul vor. n'au fost maĭ crédincios Porțiĭ, ce tot într'un chip greșițĭ cu toțiĭ Porțiĭ; n'au avut la ace închisoaré nicĭ o pagubă că-i s'a plătit îndoit.

Decĭ eu văzind că nu numaĭ odată sau de doao orĭ

17). Această siluire a divanuluĭ pentru a hotări altfeliŭ de cum era adevărul nu este singurul păcat de acest feliŭ al Domnuluĭ Grec. Maĭ amintim și procesul vistierniceseĭ Marieĭ Cantacuzino cu egumenul de la Hangu în care iarășĭ boeriĭ fură silițĭ de cumplitul Mavrocordat să rostească o hotărîre în contra conștiințeĭ și a convingerilor lor. *Xenopol*, V, p. 14.

au luat asupra sufletelor lor boiariĭ că-ĭ maré năpaste hat. Ion, nicĭ cu atăta n'am lăsat, văzind că scrie ispisocul și cu blăstăm ca să nu să maĭ strice și fiindu-m Iordache Lupul Costache și ginere ţiindu-m o nepoată de frate am socotit și la nimic nu m'am uitat făr căt la maré dreptate; au luat aceli drese ce mi li-au arătat făcute de Neculaĭ vod și li-am dat în măna Mitropolituluĭ chir Ghedeon, am zis Sfinţiĭ Sale și dumilorsale boiarilor și li-au dat voia cu giurămănt despre parte me făr dé liac de bănat, cum știu iăĭ cu sufletul lor așe să facă; or să de uricile în măna hat. Ion să-știe Boianul or de să cade să li dé în măna luĭ Iordache sin Lupul și hat. Ion să-ș ia plata vieţiĭ după cum s'au apucat înainte divanuluĭ, și nicĭ unul n'a cutezat să zică ceva în potriva hat. Ion să-l scoată numaĭ pe dănsul vinovat, ce s'au arătat că sînt toţĭ vinovaţĭ précum maĭ sus să pomenește, ce săngur Părintele Mitropolitul de bună voe luĭ au dat uricile în măinele hat. Ion, că să-ș ţie moșie precum au ţinut'o și moșiĭ și strămoșiĭ, așe și el și ficioriĭ ficiorilor luĭ. Decĭ noĭ văzind așé i-am dat uric să-ĭ fie de moșie și de crédinţa précum maĭ sus să pomenește. Așijdere maĭ răspunsă Iordachi cum că un Domn au dat și volnic au fost să de și să ia; pentr'aceasta eu am fost dé 3 orĭ domnu din vrere luĭ Dumnezău și pemintian și n'am apucat nicĭ eu maĭ dinainte de răposaţiĭ Domnĭ ca să ia Domnul moșiile altor boiarĭ sau proști să-le dé altora făr dé vină, făr căt din hotarele tărgurilor sau dintr'acelor moșiĭ ceaste de pe niam cu cele au fost volnicĭ Domnĭ să li dăruiască cum i-au fost voe, iar acest obiceĭ par acmu n'am maĭ fost nicĭ eu nu priimăsc să hie [18]). Maĭ

---

18). Racoviță aicĭ încurcă lucrurile. Intr'adevăr că Domniĭ nu puteaŭ confisca moșiile oamenilor *fără de vină*, care vină însă bine înțeles era la aprețuirea lor.
Racoviță însă adaogă că Domniĭ puteaŭ dărui numaĭ din hotarele tîrgurilor saŭ

zise dumnéluĭ Iordachi că și moarte tatăsău dintr'aceste pricinĭ iau vinit di-au perit la Poartă, caré la acest lucru s'au tămplat nu numaĭ dumisali perire ce și Domnuluĭ muntenesc și a căț-va boiarĭ munteneștĭ și sîrbeștĭ. Și Sfinția sa Părintele Mitropolitul chir Ghedeon mărturisi înainte divanuluĭ nostru că cănd au vrut să purceagă Mărie Sa Neculaĭ vod în țara Munteniască cu domnie, ș'au făcut molitva de drum după obiceĭ și s'au ispovedit și cu mare ciudă s'au jăluit Neculaĭ vod cătră Mitropolitul pe Lupul vor. zicănd « Părinte, mare cinste și mult « biné i-am făcut Lupuluĭ iar iel în loc de mulțămită după « cum îĭ învățat multă supărare îm face, pentru care să « știĭ Sfinția Ta că mă voĭ nevoi scurte să-ĭ fie zilele luĭ « și de la mine să-ĭ fie peire ». Și au mărturisit înainte a tot sfatul nostru și s'au tămplat și frate-meu Dumitrașco hat. socrul luĭ Iordachi și vărusău Costantin vel spat di-au auzit la toate aceste ce maĭ sus scriu, care nicĭ eĭ hiind maĭ aproape rude n'au putut să răspundă nicĭ cu un fel de răspuns înainte hat. Ion [19]).

Pentr'aceasta de s'ar tămpla după urma viețiĭ noastré pe cine ar milui Dumnezău cu stăpănire în locul nostru și-ar scoate niscaiva întăriturĭ domneștĭ sau boereștĭ sau turceștĭ făcute cu meșteșugurĭ și ar scorni niscaiva gălcevĭ pe moșiile hat. Ion sau a Lucăĭ vist. să nu fie de crédință.

---

moșiile lor propriĭ după bunul lor plac. Așa ceva putea fi adevărat pe timpul luĭ Racoviță, cănd moșiile domneștĭ eraŭ pe sfîrșitele saŭ chiar aproape istovite, nu însă pentru vremile maĭ vechĭ cînd Domnul dărui nu numaĭ braniștele tîrgurilor și moșiile din propriul lor patrimoniu și din pămînturile domneștĭ ce constituiaŭ în cît-va urcăm maĭ sus tot maĭ întinse lățindu se. *Xenopol,* III, p. 536.

19). Moartea luĭ Lupu vornicul a provenit din dușmănia ce-i o jurase Mavrocordat. Nu să cunosc pricinile aceste dușmăniĭ care par a fi fost personale și aŭ provenit din îndoioasa purtare a Lupuluĭ cînd cu venirea Rușilor.

Adnotările sînt făcute de mine: A. D. Xenopol.

Dr. LEON COSMOVICI

Ce trebue să înţelegem prin **„system aquifer, organe segmentare, organe excretorie, Nephridii“.**

RAPORT

înaintat Congresuluĭ internaţional de Zoologie de la Moscova.

I

Inainte de a dezvolta chestiunea pusă, să ne întrebăm, *de este saŭ nu nevoe de asemenea discuţiunĭ.*

Din nenorocire da, căcĭ nu e altă ştiinţă care să aibă maĭ puţin crezămînt în masa poporuluĭ decît St. Naturale şi în special Zoologia şi aceasta din pricina unuĭ număr însemnat de fapte nesigure, de feliŭ de feliŭ de controverse (să să vadă exemple maĭ departe) şi maĭ cu samă, din pricina neînţelegerelor de tot soiul ce să află printre apostoliĭ acesteĭ ştiinţĭ.

Deschidețĭ un tratat de Zoologie oare-care, fie scris în vederile aceleia-şĭ şcolĭ, fie după şcolĭ deosebite şi vețĭ găsi sp. ex. numărul încrîngăturilor animale, variind la infinit. Şi nu ar fi cea mare pacoste, dacă cel puţin toţĭ autoriĭ ar fi înţeleşĭ asupra valorelor de dat diferite-

lor grade ierarhice din clasificarea regnuluĭ animal; dar să vezĭ pe cutare, că consideră un grup oare-care de animale ca un **ordin** saŭ un **sub-ordin**, ba poate ca o **familie**, pe cînd un altul îl rădică la gradul de **încrîngătură** *), curat atuncĭ că nu știĭ ce să maĭ zicĭ și după cine să te maĭ ieĭ.

Nu avem jaloane statornice, nu putem avea siguranță, și să nu credem că e jucărie. Avem nevoe să instruim și este silit să călăuzeștĭ pe începătorĭ și să-ĭ deprinzĭ cu legile consfințite de știință. Vă întreb, pe cine vețĭ urma — în asemenea împrejurărĭ — dacă sp: ex: e vorba să hotăreștĭ diviziunele cele marĭ ale regnuluĭ animal? Cuĭ veĭ da preferența?

Și ceia ce am spus de clasificație să aplică maĭ cu samă cînd e vorba să *numeștĭ* organele.

Orĭ și ce organ trebuie să facă ceva — să lucreze — și aceleașĭ organe, îndeplinesc aceleașĭ funcțiunĭ, cu deosebirĭ numaĭ, în ceia ce privește calitatea — ca să zic așa — a lucruluĭ și care e în strînsă legătură cu gradul de perfecționare ce a suferit cu timpul acele organe.

In cazul nostru, organele ce găsim în corpul animalelor și înscrise acuma sub numirile de *organe excretorie* acuma sub numirile de *organe segmentare*, *organe aquifere* saŭ *nephridiĭ*, sînt ele diferite unele de altele, îndeplinesc funcțiunĭ deosebite?

Mi să pare, că după clasificărĭ și nomenclatura specielor, *aceste organe* aŭ nevoe de a fi discutate în mod științific și cu multă seriozitate.

Nu să poate o maĭ grea sarcină pentru un profesor conștiincios, ca să lămurescă într-un curs adevărata morpho-

*) Așa sp. ex. Ed. Perrier (Tratat de Zoologie p. 406) consideră *Noctilucele* ca o **încrîngătură** al diviziuneĭ primordiale: Protozoară și *Infusoriile*, ca o altă încrîngătură.

logie și fiziologie a organelor mai sus amintite, ținînd sama de cele ce s'aŭ scris prin tratate.

Vecinic aceiași întrebare: cine are dreptate, pe cine să credem ?.

Dar auditoriul nu să va întreba: *oare este ceva sigur în științele acestea, așa zise Naturale?*

II

Orĭ și ce celulă animală saŭ vegetală să hrănește și această hrănire are loc numaĭ în urma uneĭ seriĭ complicate de compunerĭ și descompunerĭ ce să petrec în intimitatea protoplazmeĭ.

Pentru ca asemenea lucrărĭ să aibă loc, trebue pe de o parte *un element anatomic viŭ*, pe de alta, *un mediŭ ce să cuprindă substanțe* **organice**, dacă celula este animală. Acele substanțe intrînd în constituțiunea moleculară a uneĭ celule, sînt *asimilate*, pe cînd un număr oare-care de molecule ce pînă atuncea făceaŭ parte din elementul anatomic, trebue să fie date afară, decĭ **desasimilate**, fără care, nutrițiunea (hrănirea elementuluĭ) nu poate avea loc.

Productele de desasimilațiune făcînd loc celor asimilatorie ajung netrebuitoare, încît trebuesc a fi aruncate; de altmintrelea elementul moare. —

Aceste fapte importante din biologia animală, trebuiau să fie amintite — ceia ce am făcut.

La animalele superioare, un foarte mare număr de celule asociindu-să pentru a le organiza corpul, aŭ cerut pe de o parte înjghebarea unuĭ mediŭ licid îndestulător, capabil să primească în el substanțele asimilabile trebuitoare protoplazmelor celulelor — **sîngele**, pe de altă parte, înjghebarea de organe capabile să pregătească acele substanțe asimilabile și să le treacă sîngeluĭ — **tubul digestiv și a-**

nexele luĭ; în fine organe capabile să culeagă și să înmagazineze *oxigenul*, un principiŭ de cea maĭ mare trebuință pentru orĭ-ce materie vie — **organe respiratorie**, și altele *capabile să filtreze sîngele* (meziul încărcat de principiile hrănitoare) *de productele desasimilațiuneĭ și maĭ cu samă, acele cristalisabile* — **rărunchiĭ**. Căcĭ între aceste din urmă producte avem și gazurĭ — *ca acidul carbonic* și licide *ca apa*.

Acidul carbonic este aruncat prin mijlocirea organelor respiratorie în momentul absorbțiuneĭ *oxygenuluĭ*, decĭ e un act respiratoriŭ. *Apa* în parte, este aruncată la animalele aeriane sub formă de vapoare, prin suprafața organelor respiratorie și cea maĭ mare parte, prin *rărunchĭ*.

Rărunchiĭ, sînt organe ce aŭ o morphologie, consacrată în anatomie sub numele de **ghindură**. Dar în organizmul animal maĭ avem un foarte mare număr de ghindurĭ, ce îndeplinesc funcțiunĭ cu totul deosebite de acele ale rărunchilor. Pe cînd aceste din urmă *filtrează sîngele de principiile desasimilațiuneĭ* — principiĭ fără nicĭ o trebuință — ba încă vătămătoare organizmuluĭ, cele alte ghindurĭ, înprumutînd sîngeluĭ apa și oare-care principiĭ ce maĭ cuprinde în disoluțiune, *maĭ fabric ele singure alte principiĭ* ce aŭ de îndeplinit acte fisiologice de o însemnătate fără marginĭ.

Trebuea să să califice prin numirĭ anumite fie-care din aceste lucrărĭ ale celor două felurĭ de ghindurĭ și am propus (să să vadă jurnalul « le Naturaliste » No. 75 și 76 din 15 Aprilie și 1 Maiŭ 1890) numirele de **excrețiune**, pur și simplu pentru *funcțiunea renală* și de **secrețiune**, pentru ghindurile fabricatoare, multe la număr și împrăștiate cu multă ghibăcie în organizmul animal.

Și fiind că atît productele excretorie cît și cele de secrețiune, trebue să fiă duse prin conducte, pînă la o dis-

tanță oare-care de la ghindurile ce le-a produs și pentru împedicarea confuziunelor am propus a să numi în totdeauna acele canalurĭ ce primesc și conduc asemenea producte — **canalurĭ de scurgere** saŭ **canalurĭ evacuatorie** și nicĭ odată **canalurĭ excretorie** după cum fac toțĭ.

Și pentru a sfârși cu precizarea terminelor : *excretor*, *excrețiune*, *secretor*, *secrețiune* să maĭ adăugim :

Că în licidele excretate, nicĭodată nu să găsește vre-o substanță ce să nu fi fost maĭ înainte în sînge și că orĭ ce ghindură secretătoare, poate, în unele momente date să înprumute sîngeluĭ oare-care principiĭ medicinale saŭ de o altă natură și aceasta în un mod ales — decĭ pot juca pînă la oare-care punct, de almintrelea în limite foarte, foarte mărginite, și un rol *excretoriu*, (orĭ și ce țesut viŭ ia din sînge oare-care principiĭ). — Cu toate acestea, *absolut nicĭ odată nu să întîmplă uneĭ ghindurĭ eminamente excretorie să* **secreteze** *ceva, adecă să fabrice o substanță ce nu să află în sînge.* —

Din nenorocire — și pentru aceasta îm ridic glasul cu atîtă tărie — maĭ toțĭ Zoologiĭ prin **excrețiune**, înțeleg *un act evacuator* și decĭ să nu să uite acest fapt, dacă cineva dorește să înțeleagă discuțiunele ce aŭ să urmeze.

III

Ținînd samă, de fenomenele ce aŭ loc în organizmul animal, fenomene ce am amintit, precum și de numirile ce Anatomia și Fiziologia le-aŭ consacrat, cînd e vorba de organizmele superioare, să căutăm în organizmele inferioare, dacă aŭ loc în acelaș mod și dacă nu, atuncea cum ?

In acest moment am prilejul să arăt ce înțeleg Naturaliștiĭ prin **organe segmentare** ; căcĭ excrețiunea — în

înțelesul, stabilit de noĭ — trebue să aibă loc și la nevertebrate, și după cum vom vedea din cele ce vor urma. *Organele segmentare* sînt tocmaĭ *organe renale* (excretorie).

Thomas Williams [1]) a fost cel întăĭ (1858), care a întrodus în știință numirea de *organe segmentare*, și pentru dînsul aceste organe așezate părechĭ — părechĭ, în cea maĭ mare parte din segmentele corpuluĭ anelidelor, ar fi **ovare** saŭ **testicule**, după sexe, *și cu canalurile lor evacuatorie* (oviducte— spermiducte).

Claparède [2]) (1863) lasă să înțeleagă că org. segmentare ar avea maĭ multe funcțiunĭ: «porțiunea glandulară al acestor organe, *cu desăvârșire asemenea elementelor renale ale gasteropodelor* (Amphictémiene, Phérussiene), ne silește a crede că organele segmentare joc în parte, un rol excrementiel și cealaltă porțiune să însărcinează cu conducerea productelor de generațiune».

Pentru Ehlers [3]) (1864-1868) org. segmentare ar fi organe evacuatorie ale productelor de generațiune.

In lucrările mele asupra Anelidelor (1880) și răzămîndumă pe observațiunĭ morphologice relativ la structura acestor organe, am ajuns la următoarele concluziunĭ :

1). La Polychete, precum și la Ghephyriene (siponculi), există, aproape la majoritatea genurilor, **organe renale** — decĭ excretrice, în sensul stipulat maĭ sus.

2). La toate Anelidele să află conducte eferente anexate ghindurilor reproductorie și — fiind-că Williams, găsindu-le tot părechĭ, părechĭ — le numisă *org. segmentare*, m-am apucat și le-am pastrat numirea, (eram în acord cu idea morphologică ce avea acest naturalist despre așa numi-

---

1). Researches on the Structure and Homology of the reproductive Organs of the Annelides (Philos. Trans. 1858).

2) Structure des Annélides sédentaires (1863).

3). Borstenwürmer. Ann. Chètopodes (1-2) 1864—1868.

tele lui org. segmentare). — Să va vedea, la finele acestui raport, ce mai păstrez din acea nomenclatură.

De la acea dată, iată, ce mai găsim prin cele mai principale tratate:

C. Claus [1]) 1884, consideră *urina* ca un product de secrețiune și *rărunchii* ce o secretă, sînt reprezentați la *Protozoare* prin așa numitele *vacuole pulsatile* (p. 56); la *Vermi*, prin așa numitele *vase aquifere*, vase ce ar pleca din țesutul parenchymatos saŭ din camera viscerală a corpului, *prin capete, avînd înfățoșarea unor leice saŭ cornete deschise și ciliate pe din lăuntru.*

Inadins subliniez, originea vaselor aquifere, ca să atrag luarea aminte a naturaliștilor asupra părerilor ce are Claus, despre morphologia acestor organe.

Și pentru ce, această numire de aquifer? Saŭ poate că să admitem opiniunea lui Williams, după care, org. segmentare a tuturor Polychetelor ar primi, prin un capăt, apă din afară și prin celalalt capăt ar lăsa să iasă acea apă, ceia ce nu este adevărat.

In orice caz, pentru ce la Vermii lați endoparaziți ar fi vase aquifere cu conformațiunea ce le o dă Claus? Avem fapte cu desăvîrșire demonstrative — că, *orice organ ce nu mai funcționează, să atrofiază.* Pentru ce atuncea systemul aquifer al Trematodelor nu a urmat acea cale — saŭ poate este cutrierat de apă?!

In fine Claus ne mai zice (p. 57), că la Vermii inelați, **rărunchii** părechi să repet în fie-care segment și din această cauză mai port numirea de *canaluri* saŭ *org. segmentare.*

Deci, prin aceste două numiri (segmentare-aquifere) Claus înțelege unul și acelaș organ — **rărunchi.** Ce deosebire mare între dînsul și Williams!

---

1). Traité de Zoologie 1884, traduit par G. Moquin—Tandon.

De și rărunchiĭ, pentru Claus, sînt ghindurĭ secretătoare, adeseorĭ îĭ maĭ descrie și sub numele de organe excretorie (loc. cit. pag. 464), adecă, *organe ce conduc afară.* Și cînd să ocupă de organizarea Vermilor iată ce ne maĭ spune că «**organele excretorie** sînt reprezentate prin **vasele aquifere**, canalurĭ cu calibrurĭ schimbătoare, așezate symetric, umplute de un licid apos cu oare-care granulațiunĭ și care comunic cu exteriorul prin unul saŭ maĭ multe orificiĭ. Și cînd acele canalurĭ pornesc, prin capete în formă de coructe, comunicînd astfeliŭ cu camera viscerală, pot să îndeplinească și o altă funcțiune, acea de a conduce afară, productele.»

Judecînd bine asupra celor găsite în tratatul luĭ Claus ne încredințăm că maĭ adesea acest învățat nu a cam fost lămurit în numirile întrebuințate pentru caracterizarea unor organe.

Dacă analizăm cele scrise în tratatul luĭ Carl Vogt și E. Jung [1]) găsim nesiguranță și maĭ pronunțată:

Așa sp: ex: de *vesiculele pulsatile* ale protozoarelor, în general aceștĭ învățațĭ ne spun la p. 51 « că aceste vesicule saŭ *vacuale* aŭ fost considerate cînd ca *organe circulatorie,* cînd ca organe *excretorie* și cînd ca *org. aquifere*, **fără a să spune în mod lămurit cine are dreptate**. In realitate (zic aceștĭ naturaliștĭ) *să poate ca vacualele să cumuleze trustrelele funcțiunĭ* ».

Decĭ, alb pe negru, pentru aceștĭ domnĭ, ar exista o *funcțiune aquiferă* și *organe aquifere.* Dar în ce constă acea funcțiune și căreĭ funcțiunĭ din organizmele superioare corespunde ia,

Ceva maĭ jos (tot pag. 51), ne maĭ spune « *că licidul ce le umple, neprovenind cu siguranță din afară* (toc-

1) Traité d'anatomie comparée pratique. 1888 Paris.

maĭ contrarul), *ci, în parte cel puțin din protoplazma corpuluĭ lor* (protozoarele sînt reduse la o bucată de protoplazmă), *poate să fie considerate până la o limită oarecare ca un product de secrețiune a protoplazmeĭ* (eŭ cred că aŭ vrut să spue un product de excrețiune) *și în fine, aruncarea aceluĭ licid fie în afară — la oare-care Infuzoriĭ — fie din noŭ în masa corpuluĭ* (niciodată după mine) — *cum e cazul cu majoritatea Protozoarelor, învoește să să considere acele vacuole ca* **aquifere** *saŭ* **respiratorie** ».

Oare o contradicție maĭ flagrantă să poate ?

Pentru ce aquifere ? dacă singurĭ spunețĭ că licidul ce le umple, cu *siguranță* nu este luat din afară, decĭ nu e apă ? Pentru ce respiratorie ? căcĭ singurĭ spunețĭ că *e un licid de secrețiune*, licidul aruncat de vacuole și apoĭ ocupîndu-vă de respirația protozoarelor nu ne spunețĭ că apa circulă prin masa protoplazmică a corpuluĭ lor, apă ce este ne-contenit dată afară și în altă parte (p. 53); maĭ zicețĭ: „că apa ce să întroduce neîncetat cu materiele hrănitoare contribue pur și simplu la răcorirea protoplazmeĭ endosarcice și în fine, că respirația are loc prin toată suprafața corpuluĭ, *fără a fi localizată* în vre-un organ special ?

Cînd e vorba de dovezĭ puternice, că numaĭ siguranță nu e relativ la funcțiunea organelor ce le tot numesc *aquifere*, *excretorie* și *segmentare*, n-avem decît să răsfoim monografiele diferitelor grupurĭ de nevertebrate ce ne le daŭ aceștĭ doĭ învățațĭ.

Așa ne spun că **Cestodele** aŭ un *system excretor*, adecă *renal*. Cu această împrejurare e bine de amintit cele ce ne spune Th. Pintner [1]) citat în tratatul ce analizăm, după care capetele systemuluĭ săŭ aquifer ar fi niș-

1). In den Beobachtungen über das Wassergefässystem der Bandnümer. Arbeiten aus dem Zool. Institute. Wien, IV, 1885.

te *leice astupate*, fără comunicaţie cu systemul lacunar, după cum susţine, din contra Fraipont [2]). Şi cînd comparăm numirele unor altora, rezultă că prin *syst. aquifer* trebue să înţelegem un *syst. excretor*, adecă *renal*.

Dacă este aşa, pentru ce la pag. 51 amintită, ne spun că funcţiunea excretrice e o functiune deosebită de acea aquiferă.

Şi aceste contradicţiunĭ sînt şi maĭ săritoare în ochĭ, dacă analizăm cele ce ne spun la **Trematode** şi la ceĭ-lalţĭ **Vermí**. La ceĭ dintăĭ (p. 234) systemul excretor ar avea un alt mod de aşezare decît canalurile aquifere ale Cestodelor şi cu toate acestea, zic eĭ « le putem considera ca homoloage ».

Maĭ întăiŭ s-a văzut că nu aŭ descris la costode un syst. aquifer, ci unul excretor, şi dacă aceste două sisteme sînt homoloage, pentru ce două numirĭ ?

La **Nemerte** ar fi aşa numite *org. laterale* (încă o nouă numire) homoloage org. segmentare de la ceĭ lalţĭ Vermĭ şi *în comunicaţie cu systemul sanguin* (găsesc că e culmea indiferenţeĭ în scrierĭ morpho-fiziologice, cînd să debitează asemenea fapte : comunicaţie între org. segmentare (org. *renale*) şi syst. sanguin.

La **Hirudinee**, ar fi *org. segmentare, excretorie* saŭ *nephridiĭ*.

La **Nematoide** ne descriŭ *org. excretorie*.

La **Gephyriene**, descriŭ *org. segmentare* şi de astă dată iată ce ne spun de funcţiunea lor «Să găseşte spunci (p. 413) cîte odată, în ţesutul conjonctiv descris, micĭ concreţiunĭ ce ar arăta o *funcţiune renală ca îndeplinită de org. segmentare*. In tot cazul, sînt însărcinaţĭ cu cealaltă

---

2) Recherches sur l'appareil excréteur des Trématodes et Cestoides. Arch. de Biologie T. I. et II, 1880—1881.

funcțiune însemnată a org. segmentare, ce constă în conducerea afară al productelor genezice ».

După cum să vede lămurit, prin excretor, acești învățați nu înțeleg o funcțiune renală, după cum o presupusăm, și org. segmentare nu sînt **rărunchi** ci *oviducte* și sperniducte — anexe ale aparatului reproductor. De ce atuncea să scrie la Hirudinee că aŭ ap. *excretor* saŭ *nephridiĭ*? și pentru ce sînt homoloage org. laterale ale Nemertelor.

Și ca să sfîrșim, lăsînd de o parte **Rotiferele**, la care ne descriŭ un system excretor saŭ aquifer — **Oligochetele** la care descriŭ system excretor cu următoarea funcțiune (p. 467) « *ca să culeagă din licidul periviseeral oare-care* « *producte ce aŭ nevoe a fi eliminate și grație cornetelor* « *largĭ deschise ce aŭ* »; să ne oprim puțin la **Polychete**.

Sub titlul de *org. excretorie* (p. 499), găsim că ne descriŭ organe ce ceva maĭ jos, le numesc *org. segmentare* **și cu funcțiunea de a expulza productele genezice**, adăogînd « **că** interpretația dată de Cosmovicĭ (p. 501) asupra na- « tureĭ bojaniene (să să cetească **renală**) a porțiuneĭ ve- « siculare a acestor organe, *nu ne pare razamată pe nicĭ* « *un fapt serios* ».

Iată textual ce a scris acești doĭ învățați la numita pagină. Atuncea (și nu știu cît să cer ca să să cetească cu mare luare aminte toate aceste descrierĭ să să vadă cum să critic de ușor chiar în streinătate, unele lucrărĭ foarte serioase, dar care nu le convin criticanților), atuncea zic, org. segmentare saŭ excretorie ale Polychetelor nu aŭ o funcțiune renală (așa reese din spusele lor). Cum să face că la pag. 511 vorbind tot de org. segmentare ale Polychetelor, spun » *din punctul de vedere al funcțiuneĭ, aceste ca-* « *nalurĭ în laț, căptușite cu cili vibratilĭ, ce întrețin un cu-* « *rent cu o direcțiune constantă din lăuntru în afară, sînt*

« **desigur** *org. excretorie* **iar porțiunea lor glandulară, încon-**
« **jurate de numeroasă vase sanguine, strecoară licidul hrăni-**
« **tor de productele desasimilațiuneĭ** ».

Eĭ bine, e serios? și ce maĭ rămîne ca adevărat în toată seria descripțiunelor tratatuluĭ ce am analizat?

Pentru Edmond Perrier [1]), org. segmentare saŭ nephridiele sînt org. renale, dar acele ale **Gephyrienilor** și **Polychetelor** [2]), suferind oare-care diferențierĭ, ar servi ca *excretorie,* adecă la evacuarea productelor genitale (excrețiunea evacuare) și *funcțiune renală e o secrețiune.*

A. Giard [3]) în scrierele sale, să pare cîteodată că prin excrețiune înțălege o funcțiune renală. Zic, cîte-odată căcĭ în articolul citat, găsim următoarea frază „ *cu toate acestea, lipsa de org. excretorie renale...* “ vra să zică; sînt și org. excretorie ne-renale. Cît privește *systemul aquifer,* pentru Giard nu ar avea nicĭ o homologie cu un aparat excretor — fapt foarte însemnat — cel puțin acel al Echinodermelor (loc. cit.) și pentru dînsul, ap. excretor al nevertebratelor e construit după două tipurĭ principale, înscrise în cursurile sale sub numirele de *protonephre* și *deutonephre.* Cu tipul întîiŭ ar fi după Giard, **Turbelariatele, Cestoidele, Trematodele, Rotiferele,** *Boneliele,* dintre **Gephiriene,** rărunchiĭ cephalicĭ aĭ embryonilor de *Polygordius* și ale larvelor **Moluscelor** și — fapt însemnat asupra căruĭ atrag luarea aminte — Giard, consideră aparatul tracheen al Insectelor ca o modificațiune de ale aparatuluĭ excretor protonephros (!).

Cred că am analizat în destul părerile predominătoare relativ la funcțiunea și morphologia acestor organe și

1)Le transformisme. Paris 1888 p. 195

2) Traité de Zoologie, Fascicule 1 Paris. 1891 p. 100.

3) Observation sur la note précédente. Bulletin scientifique du département du Nord, 4-ème année 1881 T. XIII, p. 376.

nu ne rămâne decît să precizăm ceia ce trebuie de primit ca bun.

IV

Relativ la morphologia lor, lăsînd deoparte pentru moment *vesicula pulsatilă* a Protozoarelor, noĭ găsim un rezumat al părerilor naturaliștilor în tratatul de zoologie al D-luĭ E. Perrier, apărut de curînd (loc. cit. p. 98—101).

La Arthropodele terestre, aparatul urinar ar fi reprezentat prin un număr oare-care de tubi delicațĭ — *tubiĭ luĭ Malpighi*, — ce să deschid, fie în pozițiunea terminală a intestinuluĭ (**Arahnide**, **Myriapode**), fie între porțiunea stomacală și cea intestinală a tubuluĭ digestiv (**Insecte**). Intre Arthropodele aquatice (**Crustacee**), ne spune că numaĭ la *Amphipode* acest aparat ar fi reprezentat. Și cu toate acestea, ghindurile verzĭ ale *Decapodelor*, sînt ghindurĭ renale ce aŭ întocmaĭ aceiașĭ morphologie ca și acele ale Polychetelor ce voĭ descrie în curînd.

Pentru Perrier ap. renal ar avea o mare dezvoltare în seria Vermilor, aparat ce nu ar avea cu aparatul digestiv decît niște legăturĭ foarte secundare. — Așa:

La **Rotifere**, ar consista în doĭ tubĭ sucițĭ, ciliațĭ pe dinăuntru, cu un număr oare-care de ramificațiunĭ laterale, ce să deschid în camere viscerale prin micĭ pavilioane vibratile și comunic cu exteriorul prin mijlocirea cloacului.

La **Bryozoere entoprocte**, org. segmentare ar fi reprezentate prin doĭ tubĭ ciliațĭ fie-care avînd cîte un orificiu de comunicație cu interiorul și cîte un altul cu exteriorul, acest din urmă așezat pe membrana peristomiană.

La **Brachyopode**, org. segmentare maĭ voluminoase cam umflate în porțiunea lor mijlocie, ar fi înzestrate cîte

cu un larg pavilion vibratil și pe cînd toate nu aŭ decît un singur organ, *Rhynchonelele* aŭ o păreche.

La Vermiĭ înelațĭ, org. segmentare în forme de tubĭ, ar fi așezate tot părechĭ, părechĭ, în fie-care segment și ar avea cîte un ram deschis în camera viscerală prin mijlocirea unuĭ pavilion — *nephrostomul* — și un alt ram deschis la exterior.

Aceste organe suferind în seria Vermilor, numeroase modificațiunĭ, să găsesc sub maĭ multe înfățoșărĭ. Așa la multe **Hirudinee**, org. segmentare nu aŭ *nephristom*.

La **Turbellariate**, **Trematode** și chiar **Cestode**, din cauza disparițiuneĭ metamerisăreĭ corpuluĭ, org. segmentare s-a transformat în o păreche de canalurĭ cam sucite cu numeroase ramificațiunĭ, ce să întind în lungul corpuluĭ și să deschid la exterior în maĭ multe modurĭ, după genurĭ. Cele din urmă ramificațiunĭ ale acestor canalurĭ să sfîrșesc prin umflăturĭ, în interiorul cărora să vie cîte un lung flagel.

Din descrierile sus arătate, rezultă că vîrfurile ramificațiunelor org. segmentare, cîteodată să deschid în camera viscerală (*Rotifere, Bryozoare, Brachipode, Polychete, Oligochete*) și cîte odată nu (*Turbellariate, Trematode*).

Iată ce pot spune asupra morphologieĭ org. segmentare, răzămîndu-mă și pe observațiunĭ personale și pe deducțiunĭ.

Nu trebue să avem nicĭ o îndoială că și la nevertebrate, trebue să aĭbă loc o funcțiune renală și pe cînd la Arthropodele terestre și la Crustaceiĭ amphipode această funcțiune să indeplinește de niște **tubi** — *tubiĭ luĭ Malpighi*; la alțiĭ, prin un fel de **buzunare** glandulare numite, *organele Bojaniene* la Moluște, *ghindurĭ verzĭ* la unele Arthropode aquatice (Decapode). Asemenea buzunărĭ nu sînt altă ceva decît tot tubĭ, dar maĭ înghemuițĭ.

In seria Vermilor *rărunchiĭ*, aŭ tocmaĭ forma de *tubĭ* lungĭ și încălcițĭ la uniĭ—*Oligoechete* și unele *hirudinee*; lungĭ și cu ramurĭ la alțiĭ —*Rotifere* — lungĭ și cu foarte multe ramificațiunĭ la *Turbellariate*, strînșĭ în formă de buzunare maĭ mult saŭ maĭ puțin voluminoase, la restul de *Hirudinee*, la *Gephyriene* și *Polychetele sedentare*.

Nicĭ odată, aceștĭ tubĭ saŭ buzunare glandulare nu comunică cu camera viscerală, și capetele lor libere aŭ forma unor bobițe maĭ mult saŭ maĭ puțin voluminoase ce plutesc oarecum în camera viscerală ; căptușite pe dinlăuntru cu cili scurțĭ saŭ lungĭ (flamelele vibratile ale naturaliștilor).

Zic niciodată, afară de cazurile cînd *oviductele* saŭ *spermiductele*, in forma unor leice cu gîtul maĭ mult saŭ maĭ puțin lung, vin de să fixează pe org. segmentare ; ceea ce să observă la unele *Polichete sedentare* și unele *Gephyriene*.

Neg existența *nephrostomelor*, căcĭ nicĭ-odată nu le am găsit nicĭ la *Naiade*, dintre Oligochete, nicĭ la *Branchiobdella astaci* dintre Hirudinee și nicĭ la *Rotifere*, iar flamelele vibratile ale naturaliștilor nu sînt pavilioane ciliate.

Apoĭ la Polychete sedentare [1]), avem destule probe că org. segmentare ale luĭ Williams nu sînt altă ceva decît *org. renale și fără vre-o comunicație proprie* cu camera viscerală.

Și sînt **org. renale**, căcĭ aŭ o asemenea structură, macar că Vogt și Yung nu vroesc la pag 501 al tratatuluĭ lor să recunoască tocmaĭ ceia ce recunosc la pag. 511 ; o structură în totul asemănătoare celeĭ ce aŭ corpiĭ Bojanienĭ (renalĭ) aĭ Moluscelor. Acea structură am reprezentat-o la *Arenicola piscatorum* (loc. cit. Pl. XXI, fig.

---

1) Etude des glandes génitales et des org. segmentaires des Annélides polychètes par Dr. Leon C. Cosmovicĭ. Paris 188?.

13, 14 și 15) și la *Terebella gigantea* (Pl. XXIII fig. 14) și apoĭ alțĭ naturaliștĭ cu mult inaintea mea — deși cu inîndoială — dar aŭ înaintat și eĭ o asemenea părere.

Ele nu comunică nicĭ odată cu camera viscerală și leica este un organ strein, anexat org. reproductorie ce a venit să să alipească de un org. segmentar, căcĭ:

a) La Polychetele erante, nu găsim decît aceste leicĭ și nicĭodată buzunările glandulare, și acestea încă numai în acele segmente de ale corpuluĭ în care să desvolt ghindurile reproductorie (Sthenelaïs Edwardsiĭ, Marphipa sanguinea Pl. XXVIII fig. 3, 4, 7 și 8).

b) La Polychetele sedentare și tocmaĭ la acele ce aŭ și buzunărĭ glandulare și pavilioane ciliate (Arenicole Terebele, Opheliene, Sabeliene, Myxicole), nu găsim de asemenea leicĭ aninate de buzunarele amintite, decît excluziv în acele segmente unde să află și ouă saŭ ghindurĭ reproductrice.

Maĭ mult încă. Pe cînd la *Terebella gigantea*, numaĭ acea păreche de buzunare glandulare ce să află înaintea diafragmuluĭ cephalic e lipsită de pavilioane, la *T. conchilega*, în asemenea condițiunĭ să găsăște și părechea de buzunare așezată în dărăptul aceluĭ diafragm, iar pavilioanele sînt așezate singurele, imediat maĭ îndărăpt, tot părechĭ și întovărășite și de ghindurile reproductorie. — La *Ophelia bicornis* de asemenea, cele 5 părechĭ de buzunare renale sînt precedate de alte 5 părechĭ de pavilioane și acestea singure maĭ sînt înconjurate și de gl. reproductorie. Și să nu să uite că tipurile amintite aŭ perdut în mare parte caracterul metameric (diafragmele lipsind), așa de bine caracterizat în corpul Erantelor. Iar la tipurile ce arăt trecerea de la Polychetele erante la cele sedentare, reprezentate prin *Myxicole*, *Sabele* și altele noĭ găsim o singură păreche de buzunare renale, așezate

tocmaĭ in extremitatea cefalică, acolo unde să adună cea maĭ mare parte din sîngele vascular și în restul corpuluĭ in fie-care inel ce are ghindurĭ reproductorie găsim cîte o păreche de cornete cu gît maĭ mult saŭ maĭ puțin lung. Buzunarele glandulare însă sînt lipsite de orĭce comunicațiune cu camera viscerală. Decĭ iată încă o probă in sensul interpretăriĭ noastre.

Și cu toate acestea găsim în diferite memoriĭ că aceste buzunare comunic cu camera viscerală, prin cîte o perforațiune. In fața unor asemenea scrierĭ, trebue să ne intrebăm cine are dreptate?

De astă dată am să mă slujesc și de deducțiunĭ.

Și maĭ întăĭ, mărturisesc, că după ce cetisem tot ce să scrisesă asupra org. segmentare, de la Williams pînă în 1877, cînd începusem studiul lor în laboratoriul de la Roscoff a venerabiluluĭ meŭ profesor Dl. Henri de Lacaze Duthiers, perdusem aproape un an de zile, fără să mă fi convins de cele ce înaintase naturaliștiĭ. Descurajat, am părăsit ideile culese, din atîta cetire și chiar modul de investigațiune, și am inceput à cerceta din noŭ aceste org. segmentare, însă nu prin transparență nicĭ prin tăeturĭ microscopice, dar despărțindu-le feliŭ de feliŭ, de pe corpul animalelor viĭ. Numaĭ așa am putut să văd cornetele genitale, grefate, acuma pe buzunărĭ glandulare, singurele vizibile, acuma direct pe tegument.

Pentru a varia cercetările, am părăsit chiar *Polychetele* și începusem a observa aceleașĭ buzunărĭ glandulare la *Sipunculus nudus* și *Gygas*. Atuncea, și fui cel dintîiŭ, [1]) am găsit ghindurile reproductorie (*ovare-testicule*) aninate la baza mușchilor retractorĭ ventralĭ aĭ trompeĭ

1). Carl Vogt și Yung în monografia lor amintesc aceste ghindurĭ cu aceleașĭ raporturĭ, fără să mencioneze că eŭ le-am găsit, în cît autoriĭ maĭ modernĭ, citează pe Vogt și Yung, ca-și cum aceștia le-ar fi descoperit.

(Ianuarie 1879) și tot atuncea am văzut, pe capătul superior al buzunarelor glandulare cefalice al acestor Vermĭ cornete ciliate cu aceiașĭ conformațiune ca și acele ale Polychetelor (comunicație la academia de științĭ din Paris, la 26 Maĭ 1879) și *încă niște cornete foarte voluminoase, numaĭ foarte transparente, încît cu multă anevoe să pot zări*. Făcuĭ tot feliul de experiențe și mă incredințasăm că *cilii* ce acopăr buzele și interiorul acelor cornete, intrețin curențĭ dinspre camera viscerală înspre interiorul buzunarelor glandulare pe care sînt aninate, și din buzunare înspre poriĭ exteriorĭ prin care comunic cu exteriorul, pori ce am văzut foarte bine și chiar desinat. Ciliĭ de care vorbesc sînt foarte viĭ în momentul activitățiĭ ghindurelor reproductorie și perd aproape toată energia lor de îndată ce aceste ghindurĭ încetează de à maĭ secreta. Vra să zică, *pentru a găsi pavilioanele amintite trebue să știĭ în ce anume momente să le cauțĭ.*

Eĭ bine aceĭ naturaliștĭ, *care descriŭ cornete* pe capetele ramurilor org. segmentare ale Rotiferelor și Turbellariatelor, *neagă* existența acelor cornete pe capetele buzunarelor glandulare ale Siponculelor *și descriŭ pur și simplu, și tocmaĭ în acele locurĭ, numaĭ niște perforațiunĭ* (Vezĭ Carl Vogt și Yung loc. cit. pag. 412).

Nu am oare dreptate să le spun că greșesc? A vedea tocmaĭ ceia ce e maĭ greŭ — *o perforațiune* și a nu vedea încă cornete așa de dezvoltate ca acele ale Siponculelor (**animale marĭ**) și încă a vedea cornete ca acele ce pretind că să află la Rotifere (**animale microscopice**), mi să pare că e tot ce poate fi maĭ curios.

Maĭ mult decît atîta. Tot aceștĭ naturaliștĭ descriŭ perforațiunĭ pe buzunările glandulare cephalice ale *Myxicalelor*, *Sabelelor*, *Serpulienelor*, tocmaĭ care nu aŭ nicĭ o perforațiune și de astă dată maĭ găsesc încă un natu-

ralist, Albert Soulier, care e de părerea mea, considerînd (nu cum să făcea pînă la mine) aceste buzunărĭ ca niște *rărunchĭ*.[1])

Ne maĭ rămîne, ca să sfârșim cu morfologia org. segmentare—renale — ale nevertebratelor, să ne maĭ oprim și asupra *vacuolelor* Protozoarelor.

Care e natura și funcțiunea acestor vacuole contractile ?

Cred, cel puțin cît privește funcțiunea că răspunsul îl găsim în vesicula contractilă a Rotiferelor [2]). La aceste animale un curent de apă întră neîncetat prin deschiderea bucală, cutrieră tubul digestiv și trebue să fie dat afară. In acest scop, cea din urmă parte a tubuluĭ digestiv, în care să deschid și canalurile de scurgere ale org. segmentare și aceĭ ale ghindurilor reproductorie — jucînd dar rolul de cloacă, să lasă a fi întinsă de apa ce a cutrierat tubul digestiv, pînă la un grad oare-care, și apoi contractîndu-se aruncă acea apă afară. Vesicula contractilă a Rotiferelor proporționează dară cătimea de apă ce să adună în lăuntrul tubuluĭ digestiv al animaluluĭ și *nicĭodata nu aruncă licidul periviscral*, după cum susțin maĭ toțĭ naturaliștiĭ.

La *Protozoare* și maĭ cu seamă la aceĭ ce să slujesc de cilivibratili și'n actul nutrițiuneĭ, provocînd curențĭ de apă înspre deschiderea lor bucală, nu să poate să nu admitem, că oarecare cătime din apă strebate în interiorul corpuluĭ lor și să înfiltrează prin un feliŭ de crăpăturĭ de care masa protoplazmică trebue să fie prevăzută, întocmaĭ cum să înfiltrează apa de topire, în orĭ-ce bloc

1) Recherches sur les org. formateurs du tube chez quelques *Annélides* Tubicoles. Assoc. français pour l'avancement des sciences 19-e session. Limoges 1890 1-re partie p. 120.

2) Sur la vésicule contractile des rotifères (Dr. Cosmovici). Bulletin de la société Zoologique de France. Vol. 13, 1888 p. 167.

de ghiață. La cele din urmă apa din infiltrațiunĭ să adună in anumite locurĭ, împingînd din jur împrejur masa protoplezmică. Această — substanță vie — să va lăsa a fi intinsă, dar pînă la un punct oare-care, cînd să va deștepta, să va pune pe lucru și va arunca apa de sigur afară.

Aceĭ ce aŭ avut răbdarea să observe, fie *Infusoriĭ* (Vorticele) fie *Radiolariene* (Actinophrys) ceasurĭ întregĭ și nu numaĭ odată ci din timp în timp, e cu neputință să nu să fi încredințat că așa ceva trebue să să petreacă în locurile unde să arată vacuolele.

Așa, la 11 Fevruarie 1891, avuĭ ocaziunea să găsăsc în apa din un bocal, ce o luasem din pîrăul Bahluĭ tocmaĭ din luna luĭ Noembrie 1890 un *Actinophrys sol.* Animalul nu să mișca din loc și vesicula-ĭ contractilă să găsea în un feliŭ de activitate cum rar să întîmplă. Căcĭ să întîmplă uneorĭ să staĭ oare întregĭ să te uițĭ la un asemenea animal fără a avea norocul să-ĭ vezĭ o singură contracție vacuolară și uneorĭ chiar nicĭ nu o vezĭ. Decĭ trebue de crezut că-n unele momente, protozoarele să găsăsc în o stare așa că reclam o nutrițiune maĭ înbelșugată și atuncĭ cătimĭ însemnate din apa ce le încunjor să iufiltrează în masa lor protoplazmică — natural că odată cu acea apă, străbat părticele fine de materiĭ organice.

Așa pe individul amintit observăĭ :

1). Că după fie-care contracțiune să strecură un timp de 15 secunde pînă ce începe vesicula a să ivi din noŭ, și întinderea eĭ complectă să făcea tocmaĭ după 38 de secunde, cînd să contracta din noŭ.

2). Că-n momentul contracțiuneĭ, licidul ce o umplea, era aruncat în totdeauna în o direcție opusă celeĭ pe unde visicula îl primea.

3). Că licidul aruncat de vesiculă rîdica masa protoplazmică în direcțiunea uneĭ liniĭ drepte, ce-mĭ arată incotr'o el era îndreptat și fiind că acea rîdicătură a protoplazmeĭ să oprea la o mică distanță de vesiculă, trebue să presupunem că acolo era un orificiŭ prin care apa să scurgea în afară.

De asemenea la 26 Noembrie 1888, avuĭ ocaziunea să observez un *Paramecium Aurelia,* mărit de 750 de orĭ care îșĭ contracta destul de des vesicula-ĭ contractilă, vesicula așezată la limita ectosarculuĭ și-n fața orificiuluĭ anal, și-n ziua de 19 Decemvrie acelașĭ an, la un Vorticel ce nu am determinat încă și mărit tot de atîtea orĭ, am văzut nu să poate maĭ bine, întocmaĭ ca și la Actinophrys, dilatația regulată a vesiculeĭ contractile, vesiculă așezată înspre înfundibulumul bucal, între orificiul bucal și cel anal, și la fie-care contracțiune protoplazma era rîdicată în direcțiunea anusuluĭ, sub forma uneĭ vîrcĭ. Așa de bine am văzut încît afirm :

Că *vacuolele* Protozoarelor sînt un feliŭ de scobiturĭ în masa protoplazmică al corpuluĭ acestora în care să adună apa, ce să înfiltră, și aceasta, pînă la un moment, cînd protoplazma să contractă și aruncă apa afară.

Că une-orĭ contracțiunele protoplazmeĭ sînt puternice și regulate, în acele momente infiltrațiunea făcîndu-se pe o scară întinsă, și alte dățĭ, acele contracțiunĭ aŭ loc din timp în timp, infiltrațiunea fiind slabă.

Și cînd avem sub ochĭ un *Amib* ce să mișcă și dacă vacuola-ĭ e foarte întinsă, observînd cu multă bagare de samă, ne vom încredința că microsomiĭ (granulațiile) lunec împrejurul aceleĭ vacuole, fără a o umplea și pretinsa dislocare (vogabondare) a vacuoleĭ în masa protoplazmică, e o simplă aparență. In realitate, orĭ ce schimbare de poziție a vacuoleĭ e relativ la periferia maseĭ protoplazmice, singură contractila și ne-constantă.

Din aceste descripţiunĭ rezultă că corpul Protozoarelor poate fi comparat uneĭ bucăţĭ de ghiaţă, maleabilă, plastică, bucată umplută de microsomĭ şi maĭ mult saŭ maĭ puţin cutrierată de crăpăturĭ ; că în legătură cu starea de contractilitate a maseĭ protoplazmice, apa să poate infiltra în maĭ mare saŭ maĭ mică cătime şi la uniĭ din cauza acesteĭ stărĭ de contractilitate, apa să poate aduna în unele părţĭ a cutăreĭ saŭ cutăreĭ crăpăturĭ ; la alţiĭ, ceva maĭ superiorĭ în organizaţie, numărul crăpăturelor micşurîndu-se precum şi cel al locurilor capabile să adune apa (scobiturele amintite), e natural că să provoacă o localizare — apa să va aduna în locurĭ anumite (vacuolele).

Decĭ la Protozoare să află un *sistem aquifer*, redus la cea maĭ simplă expresiune, închgebat din un număr oare care de canalurĭ capilare sapate in însăşĭ masa protoplazmică a corpuluĭ, system ce ajunge la unele Metazoare a fi foarte bine organizat, canalurile căpătînd pereţĭ propriĭ şi avînd cu totul altă destinaţie, de cît acea a organelor segmentare *renale* şi care dispar de îndată ce organizmul face un pas maĭ mult spre perfecţionare.

Funcţiunea acestuĭ system aquifer, la animalele inferioare constă în introducerea în masa protoplazmică a corpuluĭ, odată cu apa în mijlocul căreia trăiesc, a unor cătimĭ cît să va putea maĭ marĭ, de substanţe hrănitoare ; la cele superioare, în proporţionarea cătimeĭ de apă, ce întră in tubul digestiv, silit, odată cu alimentele (Rotifere) şi la altele în provocare erecţiunei organelor locomotorie (Echinodermele).

V.

Odată aceste chestiunĭ fiind lămurite putem să căutăm probe ce vor dovedi vederele noastre, în morphologia şi

embryologia aparatuluĭ segmentar al vertebratelor, descoperit de Carl Semper profesor la Universitatea din Wurzburg — la Peștí [1]); de Francisc Balfour [2]) de la Cambridge, la aceleași animale; de Spengel [3]) la Amphibiĭ; de Brami [4]) la reptile și de Kölliker [5]) la păserĭ.

La embrioniĭ vertebratelor și foarte de timpuriŭ, să ivesc organe excretorie (renale), reprezentate maĭ întîiŭ prin o păreche de canalurĭ și maĭ tîrziŭ și prin o păreche de ghindurĭ care să dezvolt în capătul superior al fie-căruĭ canal (animalul cu gura-n sus). Acește organe primitive sînt cunoscute sub numirea de *systemul wolffian*, adică *corpurile luĭ Wolff* partea glandulară și *canalurile luĭ Wolff*, conductele de scurgere.

Corpurile luĭ Wolff sînt înjghebate din un număr oare-care de tubĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin încîlciți ce să sfîrșesc înspre interiorul corpuluĭ prin vesicule ce chiar de la început aŭ conformațiunea glomerulelor malpighiene, și prin celalt capăt aceĭ tubĭ să deschid în canalul Wolffian corespunzetor.

Aceste vesicule renale primitive, numite de Kölliker— *utricule renale primitive*, de Ratke — *vesicule renale primitive*, și de Braun — *vesicule segmentare*, aŭ o origine ce nu e de loc bine determinată.

Pe cînd *Waldeyer* (1870), *Forster*, *Balfour* (1874) și Ponchet (1876) ne spun, că acele vesicule nasc în unghĭ drept pe marginea internă a fiecăruĭ canal Wolffian, sub forma unor degete de mănușă ce să lungesc necontenit, sucindu-să; alțiĭ, ca *Remale* zic că nasc deosebit, alătu-

1) Das Urogenitalsystem der Plagiostomen. Leipzig 1875. 2) The developement of Plasmobranhe fischel. Journ. of Anat. and Physiol. 1876, 77, 78.— 3) Das Urogenitalsystem der Amphibien Arb. aus d. zool. zoot. Institut in Würtzburg III 1876. 4). Urogonitalsystem der Reptilien. Arb. ans. d. zool. zoot. Institut in Würtzbourg IV. 1877. 5) Entwickl. d. Menschen etc. 2 a Auflage 1876.

rea cu canalurile Wolffiene, în care, mult, maĭ tîrziŭ să deschid, lungindu-se înspre dînsele.

Kölliker ne spune că originea acestora ar avea loc în două modurĭ : la paserĭ, un feliŭ de tuburĭ pornind din camera viscerală și îndreptîndu-se înspre canalurile luĭ Wolff ar lua de la o vreme înfățoșarea vesiculară, *utriculele renale primitive*, rămîind însă în comunicație cu camera viscerală prin cîte un orificiŭ foarte mic și greŭ de găsit; tuburĭ, ce maĭ tîrziŭ s-ar deschide în canalurile luĭ Wolff corespunzetoare, sucindu-să în formă de *S*. La mamifere, *utriculele* s-ar ivi sub forma unor organe pyriforme pline, ce maĭ tîrziŭ s-ar scobi, și numaĭ după complecta lor organizare, cînd aŭ înfățoșarea unor glomerule cîte ca un tub lung și sucit, să deschid în canalurile Wolffiene. La mamifere, acest sistem nu ar comunica de loc cu camera viscerală.

Braun de asemenea la reptile, nu a găsit asemene comunicărĭ.

Semper și *Balfour* descriŭ la Plagiostomĭ, corpurĭ de ale luĭ Wolff, înjghebate din un număr oare-care de canalurĭ, ce nasc prin atîtea invaginațiunĭ peritoniale — *canalurĭ segmentare* — care să duc de să deschid în canalurile Wolffiene și acele invaginațiunĭ ar avea forma unor cornete ciliate, deschise în camera abdominală și dintre care unele s-ar pastra cu acea înfățișare, toată viața animaluluĭ (Squali).

Lăsînd pentru moment la o parte aceste neînțelegerĭ între anatomiștĭ, să amintim, că ghindurile reproductorie *ovarele, testiculele* — nasc în megieșia corpilor luĭ Wolff și la mamifere, paserĭ, reptile și batracienĭ, alăturea cu fie-care canal Wolffian să maĭ organizează cîte un canal— *canalul luĭ Müller* — însărcinat cu culegerea productelor acestor ghindurĭ. *Faptele acĭ amintite sînt de o foarte mare însemnătate.*

Cu dezvoltarea embryonuluĭ, să observă la indiviziĭ de genul masculin, că aceste canalurĭ ale luĭ Müller să atrofiază şi rămîn canalurile luĭ Wolff ca să vie în ajutorul testiculelor și să le arunce afară productele lor de secrețiune și aceasta, prefăcîndu-șĭ porţiunele lor inferioare în *spermiducte* (canal deferent şi cele-lalte conducte).

Să lăsăm de o parte și modul de naştere al canalurilor luĭ Müller și să recapitulăm următoarele două fapte de cea maĭ mare însemnătate :

1). *In tot deauna organele renale să organizeaza maĭ întîiŭ și-n urmă cele reproductorie*, și la majoritatea peştilor (Cyclostomĭ, Ganoide, Telcosteenĭ) corpiĭ luĭ Wolff rămîn ca rărunchĭ ; la alțiĭ (Selacienĭ) și la batracienĭ, numaĭ partea inferioară a fie-căruĭ corp Wolffian ajunge un *rărunchĭ definitiv,* cea-laltă porțiune, saŭ să atrofiază la sexul femenin, saŭ organizează epididymul, la sexul masculin.

2). *La ceĭ maĭ mulțĭ peștĭ nu este nicĭ o relațiune între aparatul urinar și cel genital.*

Insă naturaliștiĭ găsesc între org. segmentare ale anelidelor și corpiĭ luĭ Wolff ale vertebratelor, cele maĭ marĭ homologiĭ. *Dacă este așa, nu am dreptate considerînd org. segmentare ale vermilor ca org. renale* ?

Şi naturaliștiĭ aŭ dreptate, chiar la vertebrate, org. renale aŭ forma unor tubĭ maĭ mult saŭ maĭ puţin sucițĭ, cu singura deosebire, că în loc să să deschidă în afară, fie-care în parte, să deschid în un canal colector păreche.

Maĭ rămîne în discuție, prezența saŭ absența pavilioanelor pe capetele interne ale org. segmentare (renale),

Am arătat descrierile Naturaliștilor și vedem că majoritatea, chiar Balfour [1]), neg existența unor asemenea pavilioane saŭ orificiĭ.

1) Traité d'Embryologie et d'Organogénie comparées. Tome second p. 626.

Nu le-am căutat la aceste animale. Insă :

Văzînd modul cum sînt descrise aceste pavilioane la Vermiĭ ce-n adevăr aŭ asemenea organe.

Văzînd că să descriŭ pavilioane tocmaĭ acolo unde nu exist.

Văzînd cá din contra să descriŭ simple orificiĭ acolo unde să află marĭ pavilioane (Siponculi).

Văzînd că toate figurile ce să daŭ sînt capatate pe preparaţiunĭ făcute după învîrtoşarea cu reactivĭ aĭ embrionilor şi nicĭ odată pe preparaţiunĭ făcute prin disecţiunea embrionilor proaspeţĭ.

Văzînd că foarte mulţĭ naturalişti neg lipsa totală al acestor pavilioane pe tubiĭ renalĭ aĭ vertebratelor,

Răzămîndu-mă şi pe observaţiunele mele personale relativ la organizarea acestor tubĭ (org. segmentare) la majoritatea Vermilor.

In fine, ţinînd seamă şi de trebuinţa unor asemenea pavilioane, care nu aŭ absolut nicĭ un sens, chiar la animalele cele maĭ inferioare.

Conchid :

Că nu să află pe capătul intern al org. segmentare ale vertebratelor orificiĭ de comunicaţiune cu camera viscerală, precum nu să află nicĭ la nevertebrate, şi orificiile văzute de uniĭ, sînt datorite unor observaţiunĭ greşite.

Dacă maĭ mulţĭ zoologiştĭ s'ar însărcina în acelaşĭ moment, dar în institute de cercetărĭ deosebite (căcĭ aceĭ ce conchid că Semper aŭ lucrat în acelaşĭ laboratoriŭ) ca să cerceteze prezenţa saŭ absenţa acestor orificiĭ, sînt foarte sigur că vor ajunge la aceleaşĭ concluziunĭ ca şi mine.

VI.

Ca concluziunĭ, iată ce vom respunde la întrebarea pusă :

1). *In orĭ-ce organizm animal, are loc un act fiziologic de cea maĭ mare însemnătate, acel al* **excrețiunei** (aruncarea afară a productelor cristalizabile provenind din desasimilațiune), *îndeplinit la majoritatea animalelor prin mijlocirea unor ghindurĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin simple, maĭ mult saŭ maĭ puțin metameric așezate, reprezentate în cazurile dintîiŭ prin o părechе de tubĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin sucițĭ, alte dățĭ, prin un număr oare-care de părechĭ de ghindurĭ, ce trebue să numim saŭ simplu* **renale** *saŭ* **nephridii.**

2), *Ca consecință, trebue să ștergem din nomenclatura științifică, terminiĭ de org. segmentare saŭ excretoric, căcĭ Williams a înțeles prin segmentare, ghindurile reproductorie cu ale lor conducte; iar prin excretor, maĭ toțĭ anatomiștiĭ înțeleg actul aruncăriĭ afară* (al scurgereĭ) *al unuĭ product oare-care.*

Și dacă terminul de *segmentar* e prea înrădăcinat în limbajul științific, și cam greŭ să poate dezbăra de dînsul, trebuie să înțelegem prin acel cuvînt numaĭ *un organ renal.*

3). *La cea maĭ mare parte din organizmele aquatice să află un sistem aquifer, maĭ mult saŭ maĭ puțin organizat, une-orĭ, adaogit aparatuluĭ circulator, cînd înlesnește introducerea în sistemul irigator a unor cantitățĭ de apă, trebuitoare erecțiuneĭ organelor de locomoțiune* (ambulacrele Echinodermilor), *alte dățĭ în legăturĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin strînse cu funcțiunea aparatuluĭ digestiv, destinat fiind la introducerea și cărăbănirea substanțelor alimentare* (Monere,? Amibe, Radiolare, Infusorĭ, Spongiere, Rotifere).

4). *La animalele lipsite de nephridiĭ, productele desasimilațiuneĭ, cad propabil în sistemul aquifer și în chipul acesta pot fi aruncate afară.*

Faptul acesta nu ne învoește cîtușĭ de puțin a considera sistemul aquifer ca homolog celuĭ nephridian (seg-

mentar), precum proprietatea excretoriă foarte mărginită a ghindurilor secretătoare, nu ne permite, ale amesteca cu acele eminamente excretorie (renale).

5). *Nu trebuie să confundăm conductele evacuatorie a le org. reproductorie cu org. segmentare precum să face maĭ ales în grupul Chetepodelor, aceste din urmă organe apărînd în tot-deauna înaintea celor dintăĭ* (Vermĭ-Vertebrate) *și adesea ne-făcînd altă ceva decît, că vin în ajutorul ghindurilor reproductorie, învoindu-le să-șĭ grefeze pe dînșiĭ, oviductele și spermiductele* (Anelide sedentare pr. zise. Vertebrate).

6). *Tubiĭ maĭ mult saŭ maĭ puțin vesicularĭ aĭ nephridielor* (org. segmentare) *să sfîrșesc în tot-deauna prin capete maĭ mult saŭ maĭ puțin ampuliforme, ciliate dinăuntru și nicĭ-odată nu port orificiĭ, decît în cazurile cînd oviductele saŭ spermiductele ce aŭ forma unor cornete cu gîtul maĭ mult saŭ maĭ puțin lung, vin de să grefează pe dînsele.*

7). *Oviductele și spermiductele pot să să organizeze prin o diferențiare al unor părțĭ din nephridiĭ* (org. segmentare) *precum să observă la Oligochete* (?) *și la Vertebrate, dacă în tot cazul trebue să credem pe aceĭ anatomiștĭ care consider că astfeliŭ să organizează canalurile luĭ Müller, căcĭ mulțĭ alțiĭ și încă dintre ceĭ maĭ eminențĭ, spun că să organizează* (canalurile luĭ Müller), *alăturea și nu din nephridiĭ.*

8). *Aceste lămurirĭ sînt de un mare folos: pe de o parte, pentru uniformitatea predăriĭ sc. naturale, pe de alta pentru a da un maĭ mare crezemînt acesteĭ științĭ, singura, după cum o spuseĭ la început, avînd cele maĭ multe fapte controversate și adesea din cele maĭ regretabile.*

BONIFACIU FLORESCU

Din Dicționarul Franceso-Român

Ministerul de instrucție văzînd lipsa de Dicționare a limbelor moderne, aŭ însărcinat pe maĭ mulțĭ profesorĭ cunoscuțĭ cu elaborarea unor lucrărĭ lexicografice care să umple acest gol atît de simțit în literatura romînă. Dl. *Bonifaciu-Florescu* și Dl. *Fréderic Damé*, cunoscuțiĭ profesorĭ de limba franceză, aŭ fost însărcinațĭ cu lucrarea, cel dintîiŭ a Dicționaruluĭ Francezo-Romîn, al doilea cu acel Romîno-Francez. Publicăm în acest număr specimene din lucrarea D-luĭ Bonifaciu-Florescu, remînind ca în numărul viitór să dăm la lumină exemple din acea a D-lui Damé, spre a pune pe cititoriĭ revisteĭ noastre în cunoștința acestor două eminente scrierĭ de lexicografie romînească.

Aboutir v. neutr. A atinge printr'un capăt, a să învecina printr'un capăt, a ajunge la, a să impreuna cu, a avea drept țintă, drept rezultat: *ce champ aboutit d'un côté au grand chemin, de l'autre à ma propriété*: cîmpul ăsta merge d'o parte pînă la drum, de cea-l'altă pînă la proprietatea mea. *Ce champ aboutit à un marais*: cîmpul ăsta dă de o baltă. *La veine care aboutit au coeur* saŭ *dans le coeur*: vîna mare ajunge pînă la inimă. *Cet arbre aboutit en pyramide*: copacul ăsta să sfirșește în formă de piramidă. *Là viennent aboutir deux routes*: acolo vin să să intîlnească două drumurĭ. *Tous les rayons d'un cercle aboutissent à son centre* (Vaug): toate razele unuĭ cerc să întîlnesc la centrul luĭ. *L'état devint un tout régulier, dont chaque ligne aboutit au centre* (Volt): statul

deveni un tot regulat, în care fiiecare linie să sfîrşi la centru. *Ce procès a enfin abouti à une transaction* (Trév.): Acest proces s-a sfîrşit la urma urmelor, printr'o împăcare. ‖ In înţeles, rău; a ajunge la: *Voilà à quoi aboutit la folle vanité des hommes.* (Fén): iată unde ajunge, unde duce nebuna zădărnicie a oamenilor. *Le mouvement allait aboutir à une sédition*: mişcarea era să ajungă la o răzvrătire. *Voyons où aboutira tout ceci*: să vedem unde o să iasă toate aste. *Ses projets aboutirent à la ruine*: proectele luĭ l'aŭ dus la ruină. ‖ Fără regim: a ajunge la capăt, fig. la ţintă: *cet homme a abouti*: omul ăsta a ajuns. ‖ A să aplica la: *Les soins qui aboutissent au corps sont infinis* (Mass): grijile privitoare la trup sînt nesfîrşite. ‖ Med. A să uni cu: *Les matières absorbées viennent toutes aboutir au sang* (Adelon): materiile absorbite vin toate a să împreuna cu sîngele. ‖ A sparge: *Cette tumeur aboutira*: buba asta o să spargă. Să zice şi *s'ouvrir*. ‖ A da mugur, a muguri: *Les arbres aboutissent fort bien cette année*: copaciĭ daŭ mugurĭ mulţĭ anul ăsta. ‖ Arch. A acoperi cu tăbliţe de plumb o podoabă de arhitectură (Să zice şi *amboutir*). ‖ Idraul. a uni două ţevĭ de plumb. ‖ Conjugat cu *avoir*, arată faptul; cu *être* starea ce rezultă din acest fapt. ‖ **S'aboutir**: a muguri: *Les poiriers se sont bien aboutis* (Trév): periĭ muguresc bine. ‖ Berry: *aboter*, *abouter*: Val. *aboţi* (a sparge).

Abriter. v. tr. A pune la adăpost, a adăposti, a aciua. ‖ Fig. a adăposti, a ocroti. ‖ Cu *de*: A feri de: *Si quelques végétaux ferment leurs fleurs dans les ténèbres, c'est pour les abriter de l'humidité.* (B. de St. Pierre): De 'şĭ închid unele vegetale florile în întuneric, e pentru a le feri de umezeală. ‖ *S'abriter*, a să adăposti, a să aciua. *S'abriter derrière un mur* (Ac): a găsi un adăpost după un zid. *Voici l'orage, abritons nous.* (Ac): Vine vijelia; cată să ne aciolăm. *Beaucoup de vos frères manquent d'un toit pour s'abriter* (Lam): mulţĭ din fraţiĭ voştri sînt în lipsă de un acoperiş sub care să să acioleze. ‖ A să ajuta: *unissez-vous les uns aux autres, et appuyez-vous et abritez-vous mutuellement* (Lam); uniţĭ-vă laolaltă şi fiţĭ uniĭ pentru alţiĭ un sprijin şi un adăpost. ‖ Fig. *Il s'abritait sous le nom d'un homme puissant.* Să punea la adăpost sub numele unuĭ om puternic. ‖ Pic. nor. *abrier*. Ber. *abrier*, *abrisser*, pr. *abriar*, *abricar*, sp. *abrigar*.

Accent. (a—ksan) s. m. ‖ Sînt maĭ multe felurĭ de accente.

1). Accentul tonic (*tonique*) e tonul ce punem pe o silabă din vorbă. Acest ton să pune numaĭ pe vorbele de ideĭ, subst. adj. verbe și adverbe. Dar să pune pe vorbele de raporturĭ un accent tonic secundar. Locul accentuluĭ variază în fiecare limbă. In franțuzește, el se pune în tot-deauna pe ultima vocală sonoră, adică pe silaba din urmă, și pe cea penultimă numaĭ cînd silaba din urmă e mută: *maison* are tonul pe *son; livre* il are pe *li*. Cum omul are aplecare de a lăsa să cază vocea pe silaba din urmă, faptul că Francezul pune tonul pe ultima vocală sonoră, are de rezultat că, în loc de scrim grafic, să fie înnalțată silaba tonică maĭ presus de cele-lalte și de a însemna de pildă vorba *gouvernement* prin figura - - - - ' tendința de a lăsa să cadă vocea pe silaba din urmă, combătînd innălțarea voceĭ prin intonare, aduce silaba din urmă la nivelul al celor-l'alte, și avem figura - - - - - De aceia să zice ceia ce teoric e falș, că limba franceză n-are accent. Vorbelor împrumutate de la streinĭ, Francezul le impune accentul săŭ: *omnibus*, are accentul pe *bus*. Asemenea vorbe latineștĭ cu înțeles de tot schimbat fac excepțiune de la marea regulă că în derivațiunea din latinește s-a păstrat accentul neclintit, contractîndu-se finala. *Fragilis* care are accentul pe *fra*, a dat *frêle*, plăpînd. In neștiința acesteĭ regulĭ, învățațiĭ veaculuĭ al XVI-lea aŭ luat întreagă vorba latinească și i-aŭ schimbat accentul. Asemenea vorbe, prin decursul timpuluĭ aŭ putut deveni populare. De pildă *fragile*, lesne de spart. Despre raporturile între accent și cantitate vezĭ *Quantité* și *Circonflexe*.

In limba romînească, accentul tonic poate izbi cincĭ silabe diferite: cea din urmă (*gînd*, *iubea*), penultimă (*floare*, *robie*), ante-pen-ultimă (*oa*menĭĭ), a patra (*oa*menilor), a cincea (*pre*pelițelor, *ve*verițelor), și avem aceiași regulă ca și Francejiĭ pentru derivațiunea din latinește. Avem un accent tonic secundar pentru vorbele de raport, pus pe silaba pen-ultimă (*pen*tru, *că*tre). 2). Accentul de sprijin (*d'appui*) saŭ de echilibru (*d'équilibre*) izbește în franțuzește și în romînește, silaba ce începe o vorbă polisilabică, maĭ ales cînd începe cu vocala nazală saŭ cu o consună saŭ două. Cum vocea slăbește pe silabele mijlociĭ, acest accent pune cea d'întîiŭ din franțuzește la nivelul celeĭ tonice, nițel maĭ jos de acest nivel în romînește. Astfeliŭ *prononciation* să va însemna grafic - - - ' și pronunțare - - ' - 3). Accentul de origină (d'*origine*) particular

limbiĭ romîne, care păstrează, în derivate, un semi-accent pe silaba ce a fost tonică în rădăcină. Ast-fel *suflet* avînd tonul pe *su* *a însufleți* să va nota grafic - - - ' 4). Accentul frazeologic (*phraséologique*) dă frazeĭ unitatea sa, izbind maĭ mult o vorbă anume, predicatul maĭ mult decît subiectul, vorba determinătoare maĭ mult decît cea determinată, vorba de ideie maĭ mult decît cea de raport. *L'élève lit ;* accentul e pe predicatul *lit*. *L'élève lit un livre*; accentul trece pe *livre ;* va trece pe *intéressant* în : *l'élève lit un livre intéressant*, și aceasta ființează și în romînește, chiar de avem inversiunea : o interesantă carte citește școlarul. *L'élève le lira* : accentul rămîne pe *lira, le* fiind vorbă de raport. 5). Accentul oratoric (*oratoire*) e accentul ce punem, după simțimînt, pe anume vorbe din frază ; în *Là gît Lacédémone*, *Athènes fut ici* vorbele *là* și *ici* sînt izbite de accentul oratoric. 6). Accentul patetic (*pathétique*) e o intonație generală dată uneĭ bucățĭ după simțimînt E învederat că blestemul aruncat de Athalia luĭ Joas, poezia *La feuille* de Arnaut, *L'isolement* de Lamartine, *L'expiation* de Victor Hugo, cer tot atîtea tonurĭ diferite. 7). Accentul prozodic (*prosodique*) innalță un accent tonic la valoarea de lungă in versurĭ : Vous m'*avez* de Cé*sar* confi*é* la jeu*ne*sse ; tonicele *vez*, *sar*, *é*, *ne* aŭ devenit lungĭ determinînd tăerea versuluĭ în 3—3—3—3. 8). Accentul ritmic (*rhythmique*), înmoaie în versurĭ accentul tonic principal, după trebuințile ritmuluĭ și ale simțimîntuluĭ saŭ înnalță un accent tonic secundar la demnitatea de accent prozodic saŭ de lungă. In : *Approchez*, *mes enfants*, *Enfin*, *l'heure est venue*, *fin* (care-ĭ netonic) are accentul prozodic, din causa simțimîntuluĭ, și *heure* (care-ĭ tonic) îl pierde, și versul are forma 3—3—2—4 (V. **Prosodique** și **Rhythmique**) ‖ Inflexiunĭ particulare uneĭ națiunĭ ; inflexiunĭ localnice, provinciale : *L'accent du pays où l'on est né demeure dans l'esprit et dans le coeur*: *comme dans le langage*. (La R) : Accentul din țara în care te-aĭ născut îțĭ rămîne în minte și în inimă, ca și pe buze. ‖ Mod de a-șĭ exprima cugetarea : *les accents de la passion*, *de la colère*, accentele patimei, ale mînieĭ. *Des clairons les belliqueux accents* (Delav) : Accentele războinice ale trîmbițelor. ‖ Semn ce să pune în franțuzește pe unele vocale, în diferite scopurĭ. Sînt treĭ, accentul ascuțit, *aigu* (´) accentul grav, *grave* (`) și accentul circonflex *circonflexe* (ˆ). Vezĭ aceste vorbe. ‖ Pr. *accent*, sp. *acento* (*accentus*)

de la *ad* și *cantus*, cînt. || Semn muzical pentru a arăta gradul de tărie saŭ de dulceață de dat uneĭ note.

Accès. (a-ksè ; — s să leagă) s. m. Sosire, apropiere, întrare, străbatere, (la propriu și fig.) : *Comme personne n'avait accès dans le temple*: cum nimenea nu putea intra în templu ; *comme personne n'avait accès auprès de lui*: cum nimenea nu să putea apropia de dînsul, nu era priimit de dînsul, la dînsul. *Lieux d'un difficile accès*: locurĭ grele de străbătut. *Pour ne laisser aucun accès à l'air*: spre a nu lăsa aerul să străbată pe unde-va, *aux abeilles :* albinele să să apropie, să pătrundă. *Soyez d'un facile accès*: lăsațĭ lumea să să apropie de voĭ. *Ils étaient du nombre de ces petits à qui Jésus Christ donnait un accès si facile auprès de sa personne* (Bour): Eraŭ dintr'acele persoane neînsemnate pe care Isus Hristos le primea așa de voios pe lîngă dînsul. *Il me fermera tout accès auprès d'elle*: îmĭ va închide toate ușile la dînsa. *L'amant eut à la fin accès chez sa maîtresse* (La F.): Iubitul putu în sfîrșit să între slobod la iubita luĭ. *La pitié eut accès dans son âme* : mila i pătrunsă în sfîrșit în inimă. *Un accès plus facile aux honneurs*: o înlesnire maĭ mare de a dobîndi dregătoriile. *Laisser peu d'accès à la vérité*: a închide maĭ toate ușile adevăruluĭ. *La colère ne rouve pas d'accès dans l'âme du sage*, mînia nu poate pătrunde în inima înțeleptuluĭ. *Ceux qui ont accès auprès des rois* (Fléchier): ceĭ care sînt pe lîngă regĭ. || Năpădire periodică a unor bolĭ. *accès de folie*: furie, acces de nebunie, *de goutte*, atac de podagră, *de fièvre*, atac de frigurĭ. || Pornire vremelnică și neînfrînată a sufletuluĭ : *accès de colère*, furie de mînie ; *il a des accès de libéralité*, îl apucă cîte-odată furie de dărnicie. *Accès de frayeur*, spericiune. *Accès de joie*, pornire de veselie. *Accès de chagrin*, pornire de mîhnire. *Accès d'humeur*, pornirĭ de nemulțumire, de supărare. || La alegerea papilor, *accès* să zice de balotagiul făcut între cardinaliĭ propușĭ. (fiind-că formula este *accedo ad*, mă unesc cu). *Il fut fait pape à l'accès*, (Acad). fu ales papă prin balotagiŭ. || Puterea de a poseda un beneficiu neocupat. || Une orĭ, început : *les accès de la science ne sont pas sans difficulté.* (Raym): Inceputurile științeĭ nu sînt lesnicioase. = *Accessus.*

CALISTRAT HOGAȘ

Amintirĭ din o călătorie

(urmare)

Cu cît înaintam pe drumul Sihleĭ, cu atît natura devenea maĭ severă; s-ar fi zis că ea-șĭ încrețește fruntea saŭ că mustra pe drumeții prea cutezătorĭ, care îndrăzneaŭ să calce peste hotarele pustiuluĭ și să turbure, cu zgomotul pașilor saŭ al respirăriĭ lor, adînca liniște a singurătățiĭ. Pe nesimțite, pajiștea înflorită făcuse loc unuĭ așternut de foĭ uscate, care trăsneaŭ sub pașiĭ noștriĭ; mesteacănul ne părăsise și bradul saŭ fagul, cu frunțĭ despoete de bătrânețe saŭ de vînturile, care etern suflă în regiunele superiore ale aeruluĭ, spintecaŭ văzduhul și să încadraŭ într-un chip fantastic și trist pe albastrul adînc al ceruluĭ. Pe alocurea, poteca să strîmta așa de tare, încît de abia puteaĭ străbate cu sufletul prin desișul întunecos al uneĭ sihle de carpenĭ tinerĭ, care formaŭ, de o parte și de alta, doĭ părețĭ nestrăbătuțĭ. — Aicĭ, îmĭ ziceam eŭ, trebue să fi aruncat feciorul de împarat perica sfinteĭ Vinerĭ, din care, fără îndoială, a resărit această pădure, spre a tăea calea zmeoaiceĭ ce-l urmăria. Noĭ înși-ne, mo-

lipsindu-ne de asprimea locurilor ce străbăteam, devenisem tăcuțĭ și gînditorĭ. — Cît despre mine unul, gîndul meŭ plecase pe un povîrniș fantastic : poate că Aeneas, mergînd pe calea Iaduluĭ, tot ast-feliŭ de locurĭ străbătuse, și-mĭ aminteam, prin urmare, frumoasele versurĭ ale regeluĭ poeților latinĭ :

Ibant . . . .
Quale per incertam lunam sub luce maligna,
Est iter in silvis, ubi coelum condidit umbra
Jupiter, et rebus nox abstulit atra colorem. *)

Cîte o dată mă așteptam să întîlnesc în cale-mĭ vre o mare poartă neagră, pe care să citesc, cu propriĭ meĭ ochĭ, celebrul :

Per me si va nella città dolente. *)

Cu cîtă părere de răŭ însă, nu mă trezĭĭ eŭ din această fantazie clasică apropiindu-mă de Sihla..... Și totușĭ cu cîtă mulțumire nu salutarăm noĭ prima rază de lumină, pe care o întîlnirăm, intrînd în strîmta eĭ poeană !... Cultul Soareluĭ și al Lumineĭ a trebuit să să nască din groaza întunericuluĭ.... Devenisem idolatrĭ, pentru-n moment. Nicĭ-o-dată n-am gustat cu maĭ mult deliciŭ și n-am căutat să absorb cu maĭ multă lăcomie, prin toțĭ poriĭ ființeĭ mele, lumina și căldura bine făcătoare a ceruluĭ. Sosisem prin urmare la Sihla, adică la acel loc perdut în crieriĭ munților, în care numaĭ vulturul cu zbor îndrăzneț maĭ străbate, din cînd în cînd, pe căile fără de urme ale aeruluĭ. Pînă atuncĭ, Sihla era pentru mine o

---

*) Mergeau . . . . . .
Ca niște călătorĭ ce străbat în timpul nopțiĭ, o pădure întunecoasă : Luna acoperită de norĭ nu respîndea de cît o lumină slabă și înșelătoare, cerul era învăluit și orĭ-ce culor a dispărut.

*) Pe aicĭ e drumul spre locul durerilor.

închipuire, ce ţinea maĭ mult de domeniul poveştilor; cunoşteam locul acesta numaĭ din spusele unora şi altora; şi aceste spuse atîta să încrucişaŭ şi mînaŭ lucrul peste marginile realuluĭ, în-cît tot-dea-una, cînd mă gîndeam la Sihla mi-o înfăţişam sub forme şi proporţiunĭ fantastice. Ast-fel, nu-mĭ eşia din minte acel ermit, bătrîn ca şi braziĭ pădurilor virgine, care, autocton al acestor locurĭ, fusese poate conceput de vr-o ursoaică, în mod inconştient, sub fecunda suflare o vre-unuĭ vînt de primăvară; îl vedeam mergînd şi încurcîndu-se în alba şi lunga luĭ barbă neprihănită încă de vr-un pieptene; il vedeam împărţindu-şĭ cu bună învoeală, acela-şĭ rug de smeură cu urşiĭ, saŭ dînd ţapilor selbaticĭ, care-l credeaŭ, poate, de protopărinte al lor, cu propria sa mînă, ceĭ întîĭ mugurĭ, care plesniaŭ sub calda suflare a primăvăreĭ. Frumoasă sf. Teodora, legendara anahoretă a locurilor acestora, să înfăţişa închipuireĭ mele ca o a doua Marie din Egipet, cu aceleaşĭ nenorocirĭ; tot ca şi ia sf. Teodora renunţase, poate, la plăcerile îmbătătoare ale lumiĭ, preferind crăpătura umedă a uneĭ stîncĭ în locul palatelor aurite, unde luxul şi desfrîul dominaŭ cu resfăţare; ca şi ia acum, st. Teodora scrisese, poate, pe nisip secretul misterios al trecutuluĭ eĭ, lăsînd celuĭ întîĭ vînt grija de a duce departe, amintirea unuĭ trecut svînturat. — Apoĭ, floarea miraculoasă, etern nevestejită şi albastră ca azurul ceruluĭ, la rădăcina căreia domnea o veşnică primăvară, în timpul ce munţiĭ din prejur crîşcaŭ sub ernatica suflare a Crivăţuluĭ, era darul ceresc, darul de mîngîere al sf. Teodora: curtezana, devenind sfîntă, închinase ceruluĭ sufletul săŭ, şi nu-ĭ ceruse în schimb de-cît o floare.... Pînă în cele din urmă, sfînta remăsese tot femeie! Cerul o ascultase şi făcuse să crească pe o aschie de stîncă, într-un strop de ţărînă nemuritoarea şi miraculoasa floare, care trebuia să fie

imaginea virtuţiĭ statornice şi nepătate a sf. Teodora: Apa pămîntuluĭ nelegiuit iĭ ardea măruntaele, şi prin urmare, ia nu-şĭ alina setea de-cît cu apa căzută din cer; pentru aceia işĭ săpase saŭ, maĭ bine zis, işĭ sgîriese ia, cu propriile sale unghiĭ, o mică cisternă, pe care nouriĭ văzduhuluĭ eraŭ poronciţĭ s-o ţină veşnic plină; caprele selbatice nu ştiaŭ locul acesteĭ fîntînĭ, şi de l-ar fi ştiind chiar n-ar fi putut ajunge pînă la el. Am căutat deci să rup haina fantastică, cu care Sihla era înbrăcată în închipuirea mea, şi pentru aceasta trebuĭ să întreprind un feliŭ de pelerinaj.

Dacă Sihla nu păşeşte din colo de marginele realuluĭ apoĭ are cel puţin rarul privilegiŭ de a atinge, aproape, idealul de asprime, singurătate şi selbătăcie al celeĭ maĭ puternicĭ închupuirĭ. — Ast-feliŭ cu greŭ aş putea hotărî natura feliuritelor întipărirĭ ce-mĭ lăsară aceste locurĭ. Credeam pentru moment că nu maĭ există o altă lume; atît de retrasă şi de perdută în crieriĭ munţilor e selbatica Sihlă. Pietatea, această sublimă fiică a ignoranţeĭ omeneştĭ, slabă, şi bătrînă, stă aicea adăpostită sub păreţiĭ uneĭ bisericuţĭ clădite din braziĭ pădurilor neprihănite; de jur înprejur, ca şi cum s-ar ţinea de mînă, staŭ munţiĭ cu piscurĭ înalte, peste care brăzişul negru şi posomorît să întinde ca o haină de doliŭ; nicĭ o pasere nu-şĭ îndreptează zborul săŭ rătăcitor peste locul acesta selbatec şi tăcut unde iarba stearpă şi avară e fără de sămînţă şi unde numaĭ brusturul de munte, cu floarea galbenă şi lată cît podul palmeĭ, maĭ are curajul să să uite, de pe creasta stîncilor aeriene, în prapastiile negre şi fără fund, ce să deschid, ca nişte gurĭ de Iad, sub picioarele luĭ. Rare-orĭ numaĭ, azurul limpede al ceruluĭ să pătează de cîte un punct negru dar trecător: e un vultur prădalnic, care ocheşte, poate, din înălţimea aeruluĭ, vre-o sprintenă veve-

riţă; glasul vîntuluĭ îţĭ strînge inima, atît e de lugubru şi de întristător! S-ar zice că Iuliŭ devine, în aceste locurĭ, fratele maĭ mic al luĭ Decembre: aceiaşĭ ochĭ, aceiaşĭ privire aspră; acelaşĭ glas, aceleaşĭ sprincene încruntate! Numaĭ cărunteţa îĭ lipseşte spre a să îndeplini asemănarea. — Întorcînd privirea spre Apus, îţĭ vine să crezĭ că un popor de Giganţĭ au populat, in alte vremurĭ, locul acesta, şi că, odinioară s-a asvîrlit Pelionul peste Ossa, spre a să lua cerul cu asalt; tot ast-feliŭ şi aicĭ s-aŭ îngrămădit, una peste alta, acele stîncĭ colosale, spre a-şĭ da, poate, pămîntul mîna cu cerul: şi sînt acele stîncĭ atît de enorme, atît de goale şi tăete de nişte mînĭ supranaturale, pe nişte clivagiĭ atît de nemăsurate şi capriţios unghiulate, încît îţĭ aduce ameţeală in suflet, îţĭ întrerupe firul gîndireĭ, să apasă pe creerĭ şi te lasă mut şi nemişcat, inspirîndu-ţĭ o pasivă admiraţiune.

Pe o cărăruşă strîmtă şi cotigită, pe sub păreţiĭ de stîncă, care să perdeaŭ in văzduh de-asupra capetelor noastre, suirăm la deal, conduşĭ de octogenarul şi singuraticul călugăr al Sihleĭ, spre a vizita locurile memorabile din împrejurime. Merserăm decĭ la peştera sfinteĭ Teodora. Spre a ajunge acolo, trebui să ne transformăm puţin in acăţătoare, să ne vărîm pe sub, sa'ĭ să sărim, ca în sbor, pe deasupra stîncilor, care de care maĭ anevoioase şi maĭ grele de trecut. După un pătrar de oară, să făcu la stînga noastră o despicătură verticală în păretele de stîncă, ce ne însoţise neîntrerupt pînă atuncĭ; printre păreţiĭ ei umezĭ, ne strecurarăm lăturiş pînă în fund, aicea să face o excavaţiune aproape circulară, în mijlocul căreia zace o stîncă lată şi puţin înaltă. Din fundul negru al acesteĭ excavaţiunĭ, străbătea o rază de lumină pînă la noĭ, prin un fel de resuflătoare scobită de însăşĭ natura, pentru circularea aeruluĭ în acest beciŭ umed din pîntecele munteluĭ; aceas-

tă era peşterea sf. Teodora. — După cum să zice, ia a trăit 60 de anĭ în această vizunie, pe care nicĭ urşiĭ nu i-ar fi disputat-o. Peatra din mijloc iĭ servia să zice, de vatră, pe care aprindea, din cînd, în cînd cîte puţin foc spre a frige cîţĭ-va bureţĭ, s-aŭ pentru a-şĭ desmorţi trupul biciuit şi îngheţat de vînturile ierneĭ: păreţiĭ poartă, în adevăr, urmele negre al unuĭ fum înăduşit. Stăturăm vre-o zece minute în acest loc; cercam să mă conformez, în gînd, sfinţenieĭ loculuĭ pe care calcam; voiam să trimăt, în altă lume, sf. Teodora, din propria eĭ locuinţă pămîntească, vre o simţire s-aŭ vre-o cugetare cucernică şi umilită; şi pentru aceasta căutam, în mod paleontologic, să-mĭ reconstruesc în minte sacra eĭ fiinţă din lumea aceasta; ast-feliŭ, o dezbrăcam, cu închipuirea, de strălucitoarea aureolă a sfinţilor mucenici; iĭ scoteam încet haina lungă şi bine încheiată, cu care aŭ dăruit-o ingeniosul zugrav al Varaticuluĭ: iĭ luam stîlparul din mîna, şi o readucem fără voe la starea eĭ primitivă; voiam, în fine, să înjghebez din sf. Teodora un personaj tragico-religios; dar gîndul meŭ veşnic să izbea de o mulţime de nimicurĭ care mă făceaŭ să zimbesc; nu-mĭ plac bureţiĭ fripţĭ, şi n-aşĭ putea, prin urmare, să venerez memoria cui-va numaĭ pentru rezonul, că toată viaţa şi-a impus un regim de ciupercĭ: îmĭ place să fiŭ decent in îmbrăcăminte, şi nu voiŭ săruta, decĭ, moaştele uneĭ fiinţĭ, numaĭ pentru că, toată viaţa, a avut bizarul gust de a-şĭ desemna în zarea aeruluĭ bifurcaţiunea corporală; virtutea evangelică trebue să lupte făţiş cu viţiul şi corupţiunea. In pădure şi în societatea urşilor necuvîntătorĭ, cine-va devine sfînt şi fără de voe; şi dacă cerul să capătă pe această cale, apoĭ eŭ unul renunţ de a maĭ rîvni fericirile paradisuluĭ din altă lume, de oare-ce sfînta nuditate îmĭ inspiră desgust.

Ast-feliŭ, eram suparat pe mine însu-mĭ, că nu puteam

da un lustru eroineĭ mele din acel moment; eşiĭ deci desiluzionat din igrasiosul sanctuar în care călcasem şi merserăm la fîntîna sf. Teodora. Ajuns aicĭ, trebui să mă suĭ pe o scară, pusă anume, pînă la o înălţime de vr-o doĭ stînjenĭ, şi, numaĭ ţinîndu-mă în echilibru de-asupra prăpăstieĭ, şi dînd mîna cu rădăcina şubredă a unuĭ brad tînăr, putuĭ sări deasupra. Aicea să poate videa o mică scobitură patrată şi puţin adîncă căptuşită cu mătreaţă, în care zace vecĭnic o apă infectă, strînsă din ploĭ saŭ din roua dimineţiĭ; cu această apă, să zice, sfinta îşĭ alină setea; să poate; eŭ însă, privind această apă, îmĭ dăduĭ cu socoteală, că e cîte o dată, maĭ nimerit de a muri de sete, de cît să cîştigĭ cununa de mucenic bînd apă cu mătreaţă. — De alt-mintrelea moaştele sf. Teodora, după afirmarea localnicilor, odihnesc şi astă-zĭ la Tesalonic.

Pentru a merge la *stînca căprioarelor*, trebui să ne întoarcem puţin în dărăt: ast-feliŭ, părăsirăm fîntîna sf. Teodora, unde în zadar căutarăm minunata eĭ floare albastră.... Cine ştie, poate că sămînţa peregrină a vre uneĭ speciĭ de aconit s-aŭ de holbură cu floarea ca un păhăruţ de azur, va fi încolţit şi înflorit cînd-va pe locurile acestea sub căldura vre uneĭ primăverĭ fecunde şi va fi dat loc legendeĭ amintite. Orĭ-cum ar fi însă, o floare e tot dea-una o minune, un dar ceresc, în sinul acestor sterpe regiunĭ. Drumul, ce trebuia să ţinem, să încovoia ca un şerpe pe după stîncile, ce ne împrejmuiaŭ mersul, şi să părea a nu fi bătut decît de urmele selbatece ale fiarelor din natură cărora şi noĭ, să părea că împrumutasem ceva: atîta devenisem de uşorĭ şi de îndemănatecĭ, atît de bine învaţase piciorul nostru a-şĭ mlădia talpa pe unghiul ascuţit al petrelor, saŭ a să înţepeni cu siguranţă acolo unde un alt picior profan ar fi tremurat şi n-ar fi îndrăznit să înfrunte un lunecuş primejdios. Ast-feliŭ merserăm ca

un patrar de oară, şi după ce trecurăm pe o scîndură aruncată ca o punte peste despicătura adîncă dintre două stîncĭ enorme, sosirăm la stînca căprioarelor. Să numeşte ast-feliŭ stînca aceasta, fiindcă, în timp de grele iernĭ, căprioarele îşĭ daŭ întîlnire deasupra eĭ; şi chiar poate fi aşa ceva, de vreme ce, stînca de care vorbim prezintă o suprafaţă netedă şi acoperită cu un muşchiŭ, din care resar, icĭ-colea, cîte-va fire de un feliŭ de iarbă roşietică şi selbatecă; apoĭ, ia ie şi cea maĭ eşită din planul giganticuluĭ brîŭ de stîncĭ ce încinge muntele despre nord-vest, şi prin urmare şi cea maĭ expusă vînturilor erneĭ; aceste vînturĭ mătură omătul de pe ia şi lasă descoperit muşchiul ce o îmbracă sub forma unor ochiurĭ de verdeaţă, unde căprioarele vin să cerşească ierneĭ sgîrcite o sărăcăcioasă hrană.

Cu toate că duceam de cîte-va zile o viaţă idilică şi ni s-ar fi cuvenit, prin urmare, să gustăm un minut de odihnă sub umbra vre-unuĭ fag stufos, totuşĭ ne mulţumirăm, de astă dată, cu umbra rară şi ingustă a unuĭ tînăr brad care nu oferi răcoroasa-ĭ ospitalitate decît capetelor noastre pîrlite şi înferbîntate de înflăcăratul miez al zilelor de Iuliŭ. De alt-mintrelea, un vînt uşor, ce să iscase tocmaĭ atuncĭ ne dădea răcoarea pe care lipsa umbreĭ ne-o refuza? Cît de dulce-ĭ odihna cîte o dată! Ş-apoĭ de pe înălţimea pe care stăteam, ochiul nostru înota în văzduhul deşert de sub picioarele noastre, îmbrăţoşind nemărginitul cerc închis în depărtare de picioarele negre ale munţilor păduroşĭ. Pe alocurea, munţiĭ să desfac şi lasă ochiuluĭ visător o poartă de trecere cătră spaţiŭ...... Maĭ încolo, azurul albastru— această stavilă eternă a vedereĭ omeneştĭ, părea că insemna, în infinit, hotarul nestrămutat dintre împărăţia ochiuluĭ şi a imaginaţiuniĭ. Sub picioarele noastre, sub înălţimea pe care stăteam, să adăposteşte mica şi vechea biserică clădită de cel întiĭ anhoret al Sihleĭ. Al-

tă dată rugăciunele către D-zeu să faceaŭ în ia; astă-zĭ însă nu să maĭ oficiază întrînsa; şi numaĭ ca relicvie să maĭ îngrijeşte de bătrînul singuratic, care infruntă pustietatea locurilor acestora. Trebue să mărturisim, de alt-mintrelea ca solitarul Sihleĭ a remas şi pină astă-zĭ o enigmă pentru noĭ. Ast-feliŭ, să tînguia, că hoţiĭ l-aŭ calcat în cîte-va rîndurĭ, bine înţeles, numaĭ pentru a-ĭ lua cele cîte-va velinţe rupte şi vechĭ, căcĭ baniĭ şi provizionările nu-l prea încurcaŭ, după cum uşor e de presupus.

— Apoĭ atuncĭ cum şi pentru ce staĭ Sfinţia ta în asemenea pustietate, îl întrebaĭ eŭ, dacă maĭ ales, după cum spuĭ, hoţiĭ te calcă şi te pradă?

— Pentru ascultare şi pentru Domnul, fiule, îmĭ respunse el pe o notă oare-care din pisaltichie, pironindu-şĭ ochiĭ în pămînt şi încrucişindu-şĭ, într-un chip evlavios, mînele pe pept. — Şi eŭ nu mă puteam sătura, privind contrastul izbitor, ce făcea această atitudine umilită cu faţa luĭ roşie şi plină, cu ochiĭ luĭ negri, micĭ şi scînteitorĭ cu mînele luĭ uşoare, care părea a fi deprinse cu multe nevoĭ şi cu acea privire maĭ cu samă, care să furişa din cînd în cînd, repede spre noĭ şi pe care nişte gene deşi destul de dese nu o puteaŭ îndestul ascunde.

Era rus de origine; cel puţin accentul luĭ vorbia în acest sens.

— Şi cu ce trăeşte sf. sa pe locurile acestea? îl maĭ întrebăĭ eŭ.

— D-zeŭ şi oameniĭ ceĭ bunĭ nu ne lasă să perim.

Cînd e vorba de D-zeŭ, gîndiĭ eŭ, nu zic ba; ciuperci şi rădăcinĭ va fi sămănat cu îmbelşugare părintele ceresc pe locurile acestea; cînd însă e vorba de oamenĭ bunĭ, apoĭ aceştia nu vor fi dînd pe aicea decît din an în an; şi timpul acesta e de ajuns ca să poată murĭ de foame chiar ascetismul cel fără stomac. Şi nu merseĭ maĭ depar-

te cu reflecțiunele mele, deși oare cînd, înaintea judecățiĭ fu tras, ca complice la maĭ multe prădăciunĭ, un sfînt ermit, și, dacă nu mă înșel, chiar al Sihleĭ, mi să pare. Orĭ cum însă, trebuia să fim și noĭ oamenĭ bunĭ; ast-feliŭ scoaserăm restul de pîne, rachiu și merinde ce mai avem, spre a maĭ potoli acea hoțomană de foame, cum o numia Erod, Antipos — și care, tot drumul, să ținuse grapă de noĭ. Paharul de rachiŭ merse cerc împrejur, începînd, bine înțeles, de la sf. sa care'l luâ cu multă evlavie, il bine cuvîntă, își făcu cruce, il goli pîna în fund, își șterse gura cu mînica cafenie a raseĭ sale, și'l înapoi maĭ încet de cum il luase..... *Bis repetita deo placent* *) este o zicătoare născută pe Olimp, confirmată în Ierusalim și eternizată în Vatican. Și apoĭ dacă repetiția nu să poate face cu nectar saŭ lacrima christi, pentru ce, adică nu s-ar face cu rachiŭ? Și încă, pentru ce netrebnicii muritori s'ar lăsa maĭ pe jos decît acel furnicar de Dumnezeĭ, care au guvernat lumea pe rînd și care, toțĭ în zilele lor, aŭ fost niște rafinațĭ cunoscătorĭ în ale mîncăriĭ, băutureĭ și altele? Astfel, unora le place nectarul, altora ambrosia; uniĭ aveaŭ fantazie pentru prinoase, arderĭ de tot și vițeĭ grașĭ: Iehova nu mînca de cît carne de miel fără legume; Pluton fura nevestele altora și nu mînca de cît boĭ, vacĭ, oĭ, sau în lipsă, și găinĭ negre; furtunaticul zeŭ al mărilor, pentru a poronci vînturilor să sufle spre Troia, ceru pentru ospățul săŭ carnea nobilă și fragedă o Ifigenieĭ; în fine cîțĭ D-zeĭ atîtia gusturĭ; pentru ce, decĭ, umilitul, cucernicul și drept închinătorul sfînt anaharet al Sihleĭ n-ar fi avut și el un singur inofensiv și bine determinat gust pentru rachiŭ? Ast-feliŭ al doilea și al treilea pahar fură golite cu același ceremonial, și poate, și al patrulea s-ar fi bucurat de da-

*) Cele de două orĭ repețite plac luĭ D-zeŭ.

rul bine cuvîntăriĭ, dacă dascalul Alecu, călăuzul nostru, înspăimîntat de seceta ce-l amenința nu și-ar maĭ fi încruntat sprinceana la timp. — Mila ta spre noĭ! zise el în terminĭ destul de cunoscuțĭ servitorilor bisericeĭ; și sticla cu rachiŭ trecu întreagă în mînele luĭ. Dascalul Alecu n-avea nevoe de pahar: el ar fi fost în stare să soarbă rachiul prin fundul gărăfiĭ; privindu-l, mi să părea că văd pe Giocondo în fața Fiamineĭ: orĭ ce ceremonial e de prisos, buna înțelegere e de ajuns; și-apoi, intră dascalul Alecu și sticla cu rachiŭ, buna înțelegere era veche și solid stabilită; cel puțin nasul luĭ roș-plumburiŭ și lung vorbia destul de lămurit în acest senz. Mîncarăm tot și băurăm tot. Desagiĭ noștriĭ remăseseră goĭ ca și sacul luĭ Esop; dar nădejdea ne era în monastirile pe unde aveam încă de poposit. Săhăstria, Secul, Agapia erau atîtea stațiunĭ, unde gîndem noĭ că vom găsi cele de trebuință. Ne luarăm, decĭ rămas bun de la Sihla și ne îndrumarăm spre Săhastria. Atît Sihla cît și Săhastria sînt dependințe ale monastireĭ Neamțuluĭ; Secul de asemenea. Și sînt presurate aceste dependințe, aceste metoace prin creeriĭ munților, în scopul de a servi ca locurĭ de retragere la timpurĭ grele: acesta de alt-mintrelea, e o prevedere călugărească, dar totușĭ o prevedere. Inainte de a sui la Săhăstrie, trecurăm peste un fel de mic Șat-el-Arab format de întrunirea celor două pîrae celebre ale Săhăstrieĭ: pîrăul Alb și pîrăul Negru; și apa unuĭ e, în adevăr, albă, pe cînd a celui-lalt să pare neagră: cel întîĭ curge, pe cît să vede, pe țermurĭ friabile de calcar, tîrînd în depărtare pulberea lor albă supendată în apele luĭ; cel al doilea își colorează în negru saŭ ruginiu petrele din albia luĭ cu pulberea adusă din vre un depărtat strat feruginos, din care poate își ĭea naștere. Trebue să fi existînd vre o legendă asupra acestor două pîrae; cu tot interesul însă ce am pus, n-am găsit pe cineva, care să-mĭ spună despre ia.

Sâhăstria, după cum însuşi numele eĭ arată, e un cuib de oamenĭ saŭ maĭ bine zis de strămoşĭ aĭ omenireĭ retraşĭ în adîncurile cele maĭ nepătrunse ale singurătăţiĭ. Aicea, deşi natura nu e aşa de aspră şi de măreaţă ca la Sihla, totuşĭ fioriĭ pustiuluĭ iţĭ răcesc inima şi te fac, fără de voe, să doreştĭ a te afla pe aripele uneĭ pajurĭ din poveste spre a te scoate la lume. Maĭ mult încă : ţi să pare că cele nouă poloboace de apă şi cele nouă cuptoare de pîne, încarcate pe spetele acesteĭ corăbiĭ aerene, n-o să-ţĭ fie de ajuns pînă ce ţi-ar fi dat să vezĭ o faţă de om. Ajunşĭ în poeana Săhăstrieĭ, nu văzurăm de o cam dată, de cît pătratul neregulat şi nemişcat al chiliilor care păreaŭ că să îndeasă de frică una în altă. Ruina şi putregiunea rînjaŭ spăimîntătoare de pe acopereminte şi de pe păreţĭ : zidurile iarăşĭ rînjaŭ şi, rînjind îşĭ arataŭ dinţiĭ lor de cărămidă roşie de sub buzele livide de un var, odată alb ; buruenĭ acăţătoare, cu cîrceĭ în loc de picioare, puţin maĭ aveaŭ pînă ce să-şĭ dee mîna cu paciniciĭ şi somnoroşiĭ bureţĭ crescuţĭ fără sămînţă pe şindila putredă a coperişuluĭ. Afară din planul superior al pătratuluĭ chiliilor, eşia crucea veche, ruginită şi plecată a bisericeĭ, dar numaĭ crucea . . . . pentru acest mormînt nu maĭ trebue decît atîta ! Nu ţin minte să fi simţit frică vre-o dată ; pustiul însă în pustiŭ îmĭ strînse inima şi nu frica, dar un feliŭ de teroare mă cuprinse. Eram hotărît a trece înainte fără a mă opri în acest loc, cînd, la o depărtare ca de o svîrlitură de băţ văzuĭ iarba clătinîndu-se ; mă înălţaĭ pe vîrful picioarelor ; înfipsăĭ privirea în locul cu pricina şi spre marea mea nedumerire, văzuĭ o clae de păr mişcîndu-se cînd la dreapta, cînd la stînga, cînd înainte, cînd înapoĭ, ca şi cum vînturile celor patru punte cardinale s-ar fi înţeles între ele, ca să să joace de-a mingea în poeana Săhăstrieĭ. Era un om saŭ era un urs ? Iată ceia ce, de o cam dată, nu

putuĭ ști cu siguranță. Pentru mine care mi să părea că simt în vinele mele circulînd un sînge acru și selbatec, șoapta vînturilor sămăna acum cu mormăitul urșilor, florile strălucitoare ale poenelor sclipiaŭ acum ca atiți ochĭ roșĭ aĭ duhurilor pustiuluĭ; în fine crezuĭ pentru moment, că e vr-un urs de prin împrejurime. Fară de vrute însă, auziĭ, de la spate, pe dascalul Alecu strigînd cu voacea luĭ răgușită, dar totușĭ destul de puternică: Blagoslovește părinte! Bine-am găsit! ce maĭ facĭ? coaptă-ĭ săcărica? Toate salutările le înțeleseĭ, afară de cele cu săcărica; cu toate acestea dascalul Alecu știa ce vorbește; în adevăr, claia de păr să intoarse împrejur ca o balama veche pe o țițină ruginită, fără însă a scîrții, și c-un feliŭ de adîncă plecăciune, mornăi ceva de sub niște mustățĭ încîlcite la un loc cu o barbă încultă și neatinsă încă de vr-un peptene, care-ĭ acoperia fața, dînd loc spre afară numaĭ la doĭ ochĭ albicioșĭ și stinșĭ de bătrînețe. Privind drept în față pe acest om saŭ, maĭ bine zis, pe acest protopărinte al omenireĭ, mi să păru că sprincenele luĭ stufoase și plîngătoare să mișcă într-un mod neobicinuit; nu cum-va această pădure de un alt gen era frămîntată de o lume autoctonă care, ne maĭ încăpînd-o locul nătal, cauta să emigreze în regiunĭ maĭ spățioase și după familiĭ ca vechiĭ patriarhi? Poate da și poate nu: cu toate acestea e, în multe împrejurărĭ, necontestată autoritatea unghieĭ, și era în cazul de față maĭ mult, poate, de cît în altele. De altmintrelea n-am mări de loc lucrul, dacă am afirma că, pe tăetura transversală ce s-ar fi practicat în crusta ce acoperea fața, geologiĭ ce țin de scoala cauzelor actuale ar fi putut face nouă și importante descoperirĭ: atît de nesmintite și de regulat suprapuse trebue să fi fost stratificațiunile diferitelor epoce. Prin rasa luĭ lustruită de murdărie, să vedeaŭ stelele; de cămeșă nicĭ nu era vorba, fiind

că acea cu care să călugărise să topise poate de mult pe el; ș-apoĭ ni să pare că, în această privință, părintele nostru era corect, de vreme ce știut e de toată lumea că un monah trebue să să îngroape în cămeșa în care și-a primit darul; închipuească-șĭ cine-va ce s-ar intîmpla, dacă s-ar păzi cu sfințenie canonul cămeșeĭ! Pentru acestea să calcă acest canon și pe lîngă el, bine înțeles, și multe altele. Cu toate acestea Sihăstria numeră vr-o șese viețuitoare de specia amintită maĭ sus; dintre toate însă, intîmplarea ne scoase înainte tipul cel maĭ perfect. Așa dar, spre a lua iarășĭ firul povestireĭ, singuraticul călugăr culegea săcărică, cu care, pe cît aflarăm, făcea un mic comerț. Eram obosițĭ și flămînzĭ; iearba cea înaltă, deasă și înflorită ne oferia un așternut moale, răcoros și plăcut; pîrăul din vale să părea că ne întreabă dacă nu ni-ĭ sete; însă eram maĭ bucuroșĭ să ne fi întrebat cineva dacă nu ni-ĭ foame; și acest cineva nu putea fi, pentru moment, decît bătrînul călugăr; fiind însă că el nicĭ nu să gîndea la aceasta, dascalul Alecu să hotărî a fi înterpretul nostru pe lîngă cuvioșia sa.

— Pînă una altă, părinte, zise călăuzul nostru, dacă aĭ ceva dă-ne să mîncăm. Sîntem hămisițĭ de foame și căzuțĭ de oboseală. Cam așa ceva trebue să să fi petrecut între Esav și Iacob, și dacă dascalul Alecu, în acel moment ar fi avut de vînzare vre-un drept de primogenitură, l-ar fi vîndut foarte bucuros pentru o coajă de pîne și un fir de ceapă.

— D-apoĭ ce să vă dăm păcatele mele — răspunse cu rezignație călugărul; noĭ singurĭ, și n-avem ce mânca pe locurile acestea.

— D-apoĭ sf. ta nu mînîncĭ cînd ți-ĭ foame? ce mînîncĭ sf. ta, dă-ne și nouă.

— Ce să mînînc! Ia, sclipuim și noĭ cîte un hrib, cî-

te un burete — cum dă D-zeŭ şi trăim de azĭ pe mînĭ; ş-apoĭ D-voastră nu-ţĭ mînca ce voiŭ da eŭ.

— Mîncăm şi pe dracu fript, părinte, numaĭ să nu ne rupem dinţiĭ în el, zise dascalul nostru cu un feliŭ de desperare, care să părea că porneşte din fundul conştiinţeĭ stomahuluĭ săŭ.

Drept vorbind, călăuzul nostru era un liber cugetător. Scandalul fu la culme; bătrînul sihastru scuipă de treĭ orĭ, să întoarsă şi dispăru, făcîndu-şĭ cruce, prin scobitura ce ducea în interiorul masivuluĭ ruinat al vechilor chiliĭ. După cîte-va minute însă, să întoarsă cu ceva la subţioară şi în mînă: era un zmoc saŭ maĭ bine zis, o sarcină de ceapă verde şi două micĭ pînişoare rotunde şi negre ca şi pămîntul din care să păreaŭ a fi făcute; puse toate acestea înainte noastră şi să trase îndărăt; luăĭ una din pînĭ şi voiĭ s-o rup, dar neputînd o dăduĭ dascaluluĭ Alecu; ţine dascale zisăĭ eŭ, părintele ţi-a făcut pe plac; iată ţi-a adus pe dracul cel maĭ bătrîn schimbat în o pîne; cearcă-ţĭ dinţiĭ în el, şi, dacă-ţĭ va maĭ rămînea vre unul teafăr, să-mĭ spuĭ şi mie.

— Hei! d-apoĭ, cucoane, să vede că d-ta nu ştiĭ că dracul numaĭ la foc, în fundul tartăruluĭ, e tare şi că la apă să moae? Parcă agheazma de geaba-ĭ apă? Aşa-ĭ părinte că agheazma-ĭ făcută din apă ca să moae pe dracu? Şi zicînd aceastea să scoborî la pîrăŭ cu amîndouă pînele şi cu o cofiţă ce-ĭ dădu călugărul.

— Il cunosc de mult, îndrăzni călugărul să zică, după ce dascalul Alecu să depărtă; era maĭ bun de hoher de cît de dascal; numaĭ cît spurcă cele sfinte; D-zeŭ să-l erte; şi făcîndu-şĭ cruce tăcu.

Era şi timpul, căcĭ dascalul Alecu era acum lîngă noĭ cu cofiţa cu apă şi cu pînele muete în pîrăŭ.

— Am botezat, părinte, pe dracu şi i-am pus nume-

le Galaction — poate că pe călugăr îl chema aşa — şi ian te uită cum s-a muet ; şi zicînd aceasta rupse una din pînĭ în două. Bietul călugăr simţia jaratic sub tălpile luĭ şi, de şi-mĭ inspira milă, totuşĭ îmĭ plăcea păgînizmul plin de spirit al călăuzuluĭ nostru. Ne aşezarăm decĭ în mod antic pe iarba moale şi înflorită şi începurăm strălucitul nostru ospăţ. Dascalul Alecu era tot aşa de mîndru ca şi Regele Solomon, şi mă aşteptam să ne spună că Luculus era un calic şi Labdacus saŭ Moschivu nişte proştĭ bucătarĭ ; să vede însă că în Arghir saŭ Tilu-Buhoglindă, care precum spunea el însuşĭ, formase educaţia luĭ literară, nu să spunea nimic despre aceste treĭ personage. Orĭ cum însă, pînea pînă la cea din urmă fărmătură, şi ceapa, pînă la cea din urmă foae verde fură desfiinţate ; ospătasem ; şi încă dascalul Alecu pretindea că de mult nu-şĭ aducea el aminte să fi mîncat cu atîtă poftă. Cît despre mine, ştiŭ atîta că mirosam a ceapă ca întreg Israilul, iar tovarăşul meŭ sufla în vînt şi bea apă. — Ospătaţĭ şi odihniţĭ, apucarăm pe potica ce duce spre Secu. După două oare de un mers grabnic şi fără nicĭ o întîmplare, eşirăm din adîncimea întunecoasă a pădurilor şi poposirăm puţin în valea strîmtă dar luminoasă, prin care curge limpedele pîrăŭ al Seculuĭ. Plăcile de calcar late şi albe pe care să răstogoleşte el ca din treaptă în treaptă, păreaŭ poleite cu aur sub razele soareluĭ, care străbăteŭ prin apa clară pînă la ele. Trecînd pîrăul şi suind malul stîng, zărirăm turnul înalt al Monăstirei şi albul zid împrejmuitor cu creasta luĭ de olane roşiĭ. Picioarele nostre călcaŭ decĭ ţărîna unuĭ pămînt sfînt şi blestemat în acelaşĭ timp. In adevăr, Eteria, cu toată ororile eĭ, trecea ca un pîrăŭ de sînge cald prin mintea mea. — De acolo, din acel turn, restaurat acum, îmĭ ziceam eŭ, Farmachi şi căpitan Iordachi, cu mîna lor de voinicĭ, trebue să fi înfruntat furia turbată a Turcilor ; la

această poartă, de sigur dragomanul Udriski aŭ uneltit, poate, cînd-va infama amăgire; şi tot atuncĭ, de sigur, căpitan Iordachi, cu cîţĭ-va din aĭ săĭ murirä într-un mod atît de eroic. Şi în toată acestă dramă sîngeroasă eroizmul de sigur n-a lipsit; cînd însă mă gîndeam că toţĭ aceştĭ fiĭ aĭ Eladeĭ nu-şĭ varsaŭ sîngele lor decît spre a plămădi cu el robia ţăriĭ noastre, admiraţiunea făcea loc indignaţiuniĭ şi despreţuluĭ pentru toţĭ eroiĭ grecĭ, de la Ahil şi pînă la căpitan Iordachi. Secul e una din paginile viĭ ale istorieĭ nefericirilor noastre; şi fie-care zgîrîetură de pe zid, fie care olan strămutat de vr-o furtună de la locul săŭ, lua în ochiĭ meĭ, proporţiunea vre-uneĭ urme de eroizm al luptătorilor înverşunaţĭ. De altmintrelea Secul e una din Monăstirile bine conservate încă, şi aspectul general al interioruluĭ îţĭ deşteaptă ideea uneĭ bogăţiĭ trecute. Cele două rîndurĭ lungĭ de chiliĭ, suprapuse în forma unuĭ vast patrat, vorbesc şi astă-zĭ indestul de lămurit, despre furnicarul ce trebue să fi insufleţit altă dată acest locaş, al căruia tăcere nu e întreruptă acum, decît de zgomotul cadenţat şi monoton, ce-l fac prin coridoare ciobotele greoae ale cîtor-va călugărĭ bătrînĭ şi gîrbovĭ; cel mult dacă de afară, auzĭ vre o tînjală căzind greŭ pe pămînt de pe gîtul vre unuĭ boŭ obosit; grajdurile marĭ şi spaţioase cu gurĭ negre şi pustiĭ, bucătăriile vaste cu păreţiĭ afumaţĭ şi cu vetrele recĭ fără cenuşă, mi să păreaŭ că povestesc o istorie veche dar veche de tot: istoria cornuluĭ Amalteeĭ saŭ a cornuluĭ de îmbelşugară din poveştile noastre, şi treceaŭ prin mintea mea, pe rînd, toate acele carete grele şi cu arcurĭ elastice, trase de patru caĭ rotunzĭ cu hamurĭ late, carete largĭ cu perine moĭ, în care stătea resturnat a lene un călugăr gros şi învălit în mătăsurĭ scumpe şi blănĭ călduroase. Astă-zĭ, cel mult, dacă un cal costeliv, cu pelea-n şoldurĭ, să maĭ poate mişca de icĭ pînă

colea, între cele două hlube albe ale uneĭ cotiugĭ hodorogite. — Unde maĭ sînt acele cirezĭ de boĭ cu coarne marĭ care altă dată, foiaŭ albind prin verdeața pădurilor? Herghelíile de caĭ, turmele de oĭ, argățimea cea multă, murdară și veselă, care să mișca în toate părțile după treabă cu pașĭ greoĭ și largĭ..... toate acestea nu maĭ sînt! Secularizarea a suflat ca un vînt de peire peste opulența de altă dată a cuiburilor acestora de închinătorĭ în pustiĭ; și prezentul zdrențuros și slab rînjește cu o amară ironie în fața trecutuluĭ luxos și îngîmfat.

(va urma)

NEGULAI BELDIGEANU

PĂMINTUL

POEMĂ

VII.

Potopul.

Ce spaimă, cê urgie acopere pămîntul!
Aĭ zice că natura îşĭ sapă azĭ mormîntul....
Să-ngroaşă tot maĭ tare de nourĭ groşĭ văzduhul,
Gem apele, de-aĭ crede, că vraŭ să-şĭ deie duhul;
A negurilor jghiaburĭ să rup de la olaltă,
Şi ceriul cască gura şi cade ploaea baltă;
Viĭ fulgeră pe nour dungĭ albe ca de cridă,
Ce blastămă de ură, ne-avînd ce să ucidă....
Acesta-ĭ învrăjbitul potop universal,
Cînd pînză era apa şi nicăirea mal....

Nu patru-zăcĭ de zile, nicĭ patru-zăcĭ de nopţĭ,
Cum numără bătrîniĭ, ce nu-s la minte copţĭ,
Ci zăcĭ de milioane de anĭ potopul ţine,
Şi bocetele fireĭ nu pot să să aline....

Din ocean de negurĭ în ocean de apă,
Cascade ploaia cade şi apele adapă;
Sus, nouriĭ pe scara văzduhuluĭ să urcă,
Şi zbor bucăţĭ ca fînul, ca paiele din furcă;
Urgia atmosferiĭ talazul învrăjbeşte,
Selbatec uraganul pe fulgerĭ iĭ jăreşte
In iadul fără diavolĭ, în ceriul făr' de ingerĭ,
In toată firea zbucium şi ţipete şi plîngerĭ, —
Iar soarelĕ, de nourĭ pe cap avînd broboadă,
S-acopere sărmanul! potop să nu maĭ vadă...

VIII

Oceanul universal.

Dar timpul de răcire păşeşte veacurĭ multe,
Şi-n timp, de la viaţă planete multe-s zmulte,
Căcĭ orĭ şi care forme ca să nu fie... sînt
Şi-n făr' de marginĭ haos şi-n mărginit pămînt...

Vaporĭ ferbinţĭ de apă întunecă pămîntul,
Adîncurile măreĭ viŭ le frămîntă vîntul;
Iar vinetele gazurĭ ce-s vinete ca fumul,
Măhnesc amurgul zileĭ, căldureĭ opresc drumul.
Pozderia de veacurĭ treptat răcind planetul,
Al aburilor giulgiŭ să rupe cu încetul,
Şi tot maĭ mult sporeşte pe mărĭ pustiĭ, pustiul,
Izvor de protoplasmă, din care naşte viul...

Cît vezĭ cu ochiĭ, steclă – sfîrşiturĭ apa n-are;
Să-ntinde pretutindenĭ o desgrădită mare.
Prin ceaţă alburie, ce-n zare să topeşte,

Și unde ca un pusnic urîtul stăpînește.
Rar dacă să arată o stîncă de granit,
Pripor, fără viață, de groază-ncremenit.
Cît timp nu-ĭ suferință pe unda străvezie,
E lumea fără plînset, dar nu-ĭ nicĭ bucurie.....
Și în pustiul mării cel fără de hotar,
In apă și pe stîncă, nicĭ moarte nu-ĭ macar....
Ce liniște sublimă pe-a mărilor risipă!
Din cînd în cînd doar valul de bate din aripă....
Priveliște măreață! întinderĭ, tot întinderĭ,
Ce-n razele vedereĭ nu pot avea cuprinderĭ;
Un haos larg de ape cumplite în furtună;
Talazurĭ, ce prind suflet, cînd fulgeriĭ s-adună,
Și stîncĭ posomorîte cu rănĭ adîncĭ în frunte,
Granit, ce n-are frică urgiile să-nfrunte,
Granit, ce poartă aur și lut în a luĭ vine,
Cu picăturĭ de sînge schimbate în rubine;
Granit, ce nu visază că aurul vr-odată
Schimbat în banĭ și scule, robi-va lumea toată...

Și soare nu-ĭ, — lumina ca nour să întinde
Tot ceriul, și pe-ncetul începe a s-aprinde;
Zenitul strălucește ca pată alburie
A uneĭ lunĭ, ce-n lumea durereĭ vra să vie...
In loc de zi și noapte, un ne-ntrerupt amurg,
Trist, palid ca și fața pe care lacrimĭ curg...

Cînd vezĭ în raza minţeĭ acest moluz de timpurĭ,
Frumoasă epopee cu valurĭ drept olimpurĭ,
Cu adîncimĭ de ape, ce-s tulburĭ ca infernul,
Cu secolĭ, ce-s o clipă alăturĭ cu eternul.....

Te prinde-atuncĭ măhnire, te-ntrebĭ de unde viĭ,
De ce sînt umbre-n raze, de ce sînt morțĭ și viĭ...
Și-țĭ pare răŭ de urma ce pe nisip o lașĭ,
Cînd știĭ că vine vîntul, de șterge aĭ tăĭ pașĭ.....

(va urma)

RAUL STAVRI

POEZII.

I

Mirese.

Voie bună, glume, larmă .. Nunta, mări, a pŭrces
De la prispa Mărioareĭ şi într-un clocot ne-nţeles
O tot ţine una, una... Chicotesc hîrtoapele,
Vesel tremură izvorul gîlgîindu-şĭ apele.
Caru'n chiote să îndrumă; mîndră zină duce el,
Fac popas drumeţĭ în cale-ĭ şi-ĭ urează fel de fel;
Lăutariĭ înfioară văile, ponoarele....
Cătr-atîta tinereţă galeş cată soarele.

Nunta ţine şerpuitul drum din valea mînăstireĭ....
Pare-un sol al vieţiĭ noastre în pustiul mîntuireĭ.
Pe cărarea din poiană cine trece-aşa pripită?
E măicuţa Melania, stea seninuluĭ răpită.
O, ce dulce îţĭ grăeşte scripca, pasere măiastră,
Tot de lume şi de lume şi de inimă albastră....
Te cutremurĭ cînd pe sinu-ţĭ chinuit de-a vieţiĭ sete,
Ca un sloiŭ pe-o vatră în flacărĭ, afli crucea drept pecete

Caru'n chiote să-ndrumă... Viŭ tresar bătrîniĭ plopĭ...
Maică, sufletul tăŭ arde ; sub cenuşa luĭ te-ngropĭ.
Numaĭ umbra ţi-ĭ tovarăş într-acest pustiu de moarte ;
El, icoana luminoasă, ţi-a cernit a vieţiĭ carte.
Ţermurită-ĭ de prăpastiĭ mîndra culme-a năzuinţeĭ ;
A ta viaţă-ĭ temelie la altarul pocăinţeĭ,
Dărămă-l şi din ruina-ĭ spre noroc durează-ţĭ punte..
— „ Nu să poate. . Domnul vede “.
Lupta-ĭ grea... Cine s-o'nfrunte?
Melania plînge-n hohot....
Intr-un nour de cărbune
Piere soarele o clipă ; iar colo, prin crîng de-alune,
Caru-n chiote să-ndrumă... Chicotesc hîrtoapele,
Vesel tremură izvorul gîlgîindu-şĭ apele.

II

Din bal.

Clipirĭ de juvaiere cad pe-al mătăseĭ val —
Nu-ĭ dragostea din hore sub zdrenţele de bal.
Ci rîd comorĭ de farmec comorilor de-argint —
Zic danţul lăutariĭ. — Privirile s-alint,
Vîrtejul vesel creşte... Zburdalnică fecioară
In toţĭ pogorĭ furtună, la toţĭ ca fulgul zboară ;
Mînĭ... flutură beteala... Cînd alb ca neaua-ĭ sinul
Şi ochiĭ doĭ luceferĭ, cînd ţi-ĭ de foc suspinul
Nu-ĭ schivnic să te vadă şi în peşterĭ să rămîie
Şi... Terpsihora ninge 'şi florĭ de alămăie.
Un craiŭ ce încheie veacul în taină dă ocol
Copilă, umbreĭ tale.... te-ar soarbe. Sînul gol
Iĭ mînă visurĭ mîndre, aievea pentru dînsul —

Năluca stă pe brațe, de poftă-l prinde plînsul...
„A, ce trup cald!"
Fecioară, pîndindu-ĭ mersul șubred
Iți zicĭ: el mi-ĭ norocul... de banĭ și zile-ĭ putred
Din vechĭ viță domnească... Și mameĭ numa generĭ
Ca dînsul țese visu-ĭ... Unchiaș e, dar... nu-s tinerĭ? —
Tu înger, ce căzut-aĭ, flămînzĭ știind părinții
Te uită la acestea care vînează prinții
Și nu roși de tine, roșește pentru ele,
Tu te-aĭ vîndut pe-o pîne și nu pentru mărgele, —
Vioare fermecate în trupurĭ varsă pară
Și pofte viĭ să încheagă — Pe un lan de primavară
O adiere-l pleacă... Sus vraja ciocîrlieĭ...
In danț căderea-ĭ lesne sub boldul armonieĭ
Cînd sîngele în răscoală-ĭ...
Glumeț și oacheș fante
In bal, noian de aur cu stîncĭ de diamante,
Tu undița răpede-o; nu sta la gînd o clipă
Norocul cînd te chiamă sub falnica-ĭ aripă.
Robit-aĭ inimĭ multe și bine de-aĭ lua sama
Cînd îĭ suspinĭ copileĭ pizmașă cată mama;
Alege! către toate deschisă calea ți-ĭ:
Ibovnice s-or prinde cînd nu le-ĭ vrea soții.
Femeia fie-țĭ pîrghia că-ĭ lesne-a fi om mare;
Oftează-ĭ cînd nu-țĭ vine, surîde-ĭ cînd te doare
Și mînĭ la Curte sfetnic, și rob îțĭ stă norodul.... —
Orĭ-cum ogorul fie, nu-ĭ sfînt, mănos de-ĭ rodul? —
Răscumpără-țĭ o viață ce în lacrimĭ azĭ să țese,
Te vinde... Pata-ĭ soare pe frunțile alese!

———

In plîns apune veacul, în chiot moare balul...
Lumĭ altele-or să vie cum val alungă valul....

Stingher rămîne în ceriurĭ al robilor lung drum.
Dreptatea-ĭ bradul mîndru, departe el acum
De umbra pălămideĭ; iar dragostea-ĭ senină
A vieţiĭ zărĭ albastre le-npresură în lumină.
In ochĭ norocul joacă cum joacă argintu-n stele
Şi cine s-ar maĭ vinde pe-o pîine orĭ mărgele?

OVID DENSUŞIANU

I

Coardele inimei noastre.

Cînd Terpandru măestritul cîntăreţ de-odinioară
Lireĭ coarde sunătoare să-ĭ adauge-a-ndrăznit,
C-ar schimba vechile datinĭ impotrivă-ĭ să sculară
Eforiĭ din vechia Spartă şi pe el l-aŭ pedepsit.

Cine astăzĭ nouă însă după un lanţ de atîtea veacurĭ
De la care moştenirăm de simţirĭ izvor nestîns,
Ale inimilor coarde, ce frămîntă a noastre piepturĭ
Inmulţindu-le, durerea tot maĭ mult, o aŭ întins?

Simţitor maĭ mult e astăzĭ sufletul ca nicĭ-odată,
Şi-al durerilor resunet, a crescut, s-a adîncit
Şi de-am şti de cine-oare firea noastră a fost schimbată
In aşa chip, nu ştiŭ dacă l-am lăsa nepedepsit.

II

O sărutare rece.

La lumina uneĭ candelĭ şi-a făcliilor de ceară
In biserică venit-aŭ maicĭ la slujba lor de sară

Una-şi face cruce, alta, punînd mîna pe psaltire
O deschide cu evlavie şi să pune—a-ĭ da cetire;
Alta paşiĭ săĭ îndreaptă spre icona luĭ Hristos
Sărutînd-o ia îşĭ zice: „Cit de rece-ĭ.... ce folos!"

III

In Octomvrie.

Bate vîntul trist şi rece,
Toamna vine, vara trece,
Timpu-ĭ trist, codrul cernit
Doarme-n umbră adîncit.

Şi natura întreagă pare
Că-n somn lung s-a cufundat
Şi că liniştea, o mare
Peste ea s-a revărsat.

Iar al morţiĭ fir de ghiaţă
In ascuns par-că se ţese
Peste munţĭ perduţĭ în ceaţă
Peste văĭ in zare sterse.

Bate vîntul trist şi rece,
Toamna vine, vara trece,
Totu-ĭ trist, totu-ĭ pustiŭ,
Tot.... tăcere de sicriŭ

Oct. 1892

A. G. SUȚU

Traducerĭ franceze în versurĭ din Eminescu.

I.

SONET

S'a stins viața falniceĭ Vénețiĭ,
N'auzĭ cîntărĭ, nu vezĭ luminĭ de balurĭ;
Pe scărĭ de marmură, prin vechĭ portalurĭ
Pătrunde luna, înălbind păre ț iĭ.

Okeanos să plînge pe canalurĭ,
El numa 'n vecĭ e 'n floarea tinereṭiĭ,
Mireseĭ dulcĭ i-ar da suflarea vieṭiĭ,
Izbește în zidurĭ vechĭ, sunînd din valurĭ.

Ca 'n ṭintirim tăcere e 'n cetate.
Preot rămas din a vechimeĭ zile
San Marc sinistru miezul nopṭiĭ bate.

Cu glas adînc, ca graiul de Sibile
Rostește lin în clipe cadenṭate:
« Nu 'nvie morṭiĭ — e 'n zadar, copile! »

Atragem luarea aminte a cetitorilor asupra greutăților nespuse pe care autorul acestor traducerĭ aŭ avut de învins spre a reproduce în versurĭ franceze aproape din cuvînt în cuvînt pe cele romîneștĭ. Cine cunoaște regulele versificațieĭ franceze, mult maĭ grele decît acele ale versificațieĭ romîne, va prețui încă și maĭ mult fidelitatea traducereĭ. *Nota Redacțieĭ.*

I.

VENISE

De Venise la vie est éteinte à jamais
Plus de fêtes de nuit, plus de chants d'allégresse ;
Aux escaliers de marbre, aux frontons des palais
La blanche lune envoie une pâle caresse.

Okéanos gémit le long de tristes quais,
Lui seul ayant toujours l'éternelle jeunesse.
Sa douce fiancée a vécu désormais
Et contre de vieux murs il se heurte en détresse.

Ainsi qu'au champ des morts sinistre est son silence.
Pontife survivant des beaux jours d'autrefois,
Saint Marc, lugubrement, sonne l'heure aux beffrois.

Avec un glas profond et tombant en cadence
De son ton de Sibylle il dit bien doucement :
« Un mort ne revient pas. C'est fini, belle enfant ! »

II.

O MAMĂ . . . . .

O mamă, dulce mamă, din negură de vremĭ
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemĭ;
Deasupra cripteĭ negre a sfîntuluĭ mormînt
Să scutură salcîmiĭ de toamnă și de vînt,
Să bat încet din ramurĭ, îngînă glasul tăŭ . . .
Mereŭ să vor tot bate, tu veĭ dormi mereŭ.

Cînd voiŭ muri, iubito, la creștet să nu-mĭ plîngĭ;
Din teiul sfînt și dulce o ramură să frîngĭ,
La capul meŭ cu grijă tu ramura s'o 'ngropĭ,
Asupra eĭ să cadă a ochilor tăĭ stropĭ;
Simți-o-voiŭ odată umbrind mormîntul meŭ . . .
Mereŭ va crește umbra-ĭ, eŭ voiŭ dormi mereŭ.

Iar dacă împreună va fi ca să murim,
Să nu ne ducă 'n triste zidirĭ de țintirim:
Mormîntul să ni-l sape la margine de rîŭ,
Ne pună 'n încăperea aceluiaș sicriŭ,
De-apururea aproape veĭ fi de sinul meŭ . . .
Mereŭ va plînge apa, noĭ vom dormi mereŭ.

II.

O MÈRE...

O mère *), sans repos, par la brise éplorée
Du feuillage, vers toi, tu m'appelles tout bas ;
Sur le sombre caveau de ta tombe sacrée
L'acacia gémit au souffle des frimas
Et ta voix va se joindre à sa voix agitée.
Il frémira toujours, toujours tu dormiras !

Ne pleure pas, chérie, à l'heure où je mourrai
Mais cueille au saint tilleul une tige légère ;
Avec soin plante-la contre ma froide pierre,
Arrose-la des pleurs de ces yeux que j'aimai ;
Et si jamais je sens de l'ombre sur ma bière
L'ombre croîtra toujours, toujours je dormirai !

Mais s'il faut que tous deux à la fois nous mourions
Qu'on ne nous porte pas dans un froid cimetière,
Qu'on creuse notre tombe au bord de la rivière,
Qu'à jamais sous le marbre unis nous reposions
Nos deux coeurs endormis sous le même suaire.
L'eau pleurera toujours, toujours nous dormirons !

---

*). Dans la première strophe le poète s'adresse à la mémoire de sa mère, dans les deux autres, à sa bien-aiméo.

A. G. Suțu

III.

SOMNOROASE PĂSERELE

Somnoroase păserele
Pe la cuiburĭ să adună,
Să ascund în rămurele —
Noapte bună!

Doar izvoarele suspină,
Pe cînd codrul negru tace,
Dorm și florile 'n grădînă —
Dormĭ în pace!

Trece lebăda pe apă
Intre trestiĭ să să culce —
Fie-țĭ îngeriĭ aproape,
Somnul dulce!

Peste-a nopțiĭ feerie
Să ridică mîndra lună,
Totu-ĭ vis și armonie —
Noapte bună!

III.

PETITS OISEAUX ENSOMMEILLÉS *).

La gent ailée ensommeillée
Gagne les nids à petit bruit
Et se niche sous la feuillée —
Bonne nuit !

Seul le ruisseau tout bas murmure
Tandis que la forêt se tait ;
La fleur s'endort dans la verdure —
Dors en paix !

Le cygne dans les joncs se glisse
Pour s'abriter jusqu'au réveil —
L'ange gardien te soit proprice,
Doux sommeil !

Sur la nocturne féerie
La lune radieuse luit ;
Tout n'est que rêve et qu'harmonie —
Bonne nuit !

---

*). Mot relativement nouveau mais d'un usage courant depuis plusuieurs années. Voir entre autre *Catulle Mendès*. La nuit d'amour p. 69 ; „une femme gisait ensommeillée, une joue dans ses cheveux".

A. G. Suțu

IV.

LA STEAOA......

La steaua care-a răsărit
E o cale-atăt de lungă,
Că miĭ de anĭ i-a trebuit
Lumineĭ să ne-ajungă.

Poate de mult s'a stins în drum
In depărtărĭ albastre,
Iar raza eĭ abia acum
Luci vederiĭ noastre.

Icoana steleĭ ce-a murit
Incet pe cer să sue:
Era pe cînd nu s'a zărit,
Azĭ o vedem, și nu-e.

Tot ast-fel cînd al nostru dor
Peri în noapte-adîncă,
Lumina stinsuluĭ amor
Ne urmărește încă.

IV.

JUSQU'À L'ÉTOILE......

Jusqu'à l'étoile qui scintille
Telle est la distance à franchir
Que le rayon dont elle brille
Met des siècles à nous venir.

Et quoique peut-être perdue
Depuis longtemps aux lointains bleus
Sa lumière n'est parvenue
Qu'en ce moment jusqu'à nos yeux.

L'ombre de l'étoile expirante
Monte vers des cieux inconnus ;
On ne la voyait pas vivante,
Lorsqu'on la voit, elle n'est plus.

De même quand l'ardeur de l'âme
Dans la sombre nuit s'engloutit,
De l'amour disparu la flamme
Revient encore et nous poursuit.

V.

DESPĂRȚIRE

Să cer un semn, iubito, spre-a nu te maĭ uita?
Te-aș cere doar pe tine, dar nu maĭ eștĭ a ta;
Nu floarea vestejită din părul tăŭ bălaĭ,
Căcĭ singura mea rugă-ĭ: uităriĭ să mă daĭ.

La ce simțirea crudă a stînsuluĭ noroc
Să nu se stîng-asemenĭ; ci 'n vecĭ să stea pe loc?
Tot alte unde-ĭ sună aceluiaș pîrăŭ!
La ce statornicia părerilor de răŭ?

Cînd prin această lume să trecem ne e scris
Ca visul uneĭ umbre și umbra unuĭ vis?
La ce de-acu 'nainte tu grija mea s'o porțĭ?
La ce să măsurĭ aniĭ ce zboară peste morțĭ?
Tot una-ĭ, dacă astă-zĭ saŭ mîne o să mor,
Cînd voiŭ să-mĭ piară urma în mintea tuturor,
Cînd voiŭ să uițĭ norocul visat de amîndoĭ.
Trezindu-te, iubito, cu aniĭ înapoĭ,
Să fie neagră umbra în care om fi perit,
Ca și cînd nicĭ-odată noĭ nu ne-am fi găsit,
Ca și cînd aniĭ mîndriĭ de dor ar fi deșerțĭ.

Că te-am iubit atita, putea-veĭ tu să ierțĭ?
Cu fața spre părete mă lasă prin streinĭ
Să 'nghețe sub pleoape a ochilor luminĭ.
Și cînd să va întoarce pămîntul în pămînt,
Au cine o să știe de unde-s, cine sînt?
Cîntărĭ tînguitoare prin zidurile recĭ
Cerși-vor pentru mine repaosul de vecĭ
Ci eŭ aș vrea ca unul, venind de mine aproape,
Să-mĭ spuie al tăŭ nume pe 'nchisele-mĭ pleoape,
Apoĭ — de vor — m'arunce în margine de drum...,
Tot îmĭ va fi maĭ bine ca 'n ciasul de acum.
Din zare depărtată răsar' un stol de corbĭ
Să 'ntunece tot cerul pe ochiĭ meĭ ceĭ orbĭ,
Răsar'o vijelie din marginĭ de pămînt,
Dînd pulberea-mĭ țărîniĭ și inima-mĭ la vînt.

Ci tu rămîĭ în floare ca luna luĭ April
Cu ochiĭ marĭ și umezĭ, cu zimbet de copil;
Din cît eștĭ de copilă să 'ntinereștĭ mereŭ,
Să nu mă știĭ pe mine, cum nu m'oiŭ ști nicĭ eŭ.

V.

SÉPARATION

Pour ne pas t'oublier, que m'offres-tu, chérie ?
T'est toi que je voudrais, mais tu n'es plus à toi.
Tu peux garder la fleur à tes cheveux flétrie
Car mon suprême voeu c'est ton oubli pour moi.

Pourquoi le sentiment des défuntes amours,
Au lieu de s'émousser, nous hante-t-il toujours ?
Quand pour un seul ruisseau succède l'onde à l'onde
Pourquoi cette constance aux regrets dans le monde !
S'il est écrit là-haut que nous devons passer
Comme rêve d'une ombre ou comme ombre d'un rêve
Pourquoi dorénavant de moi t'inquiéter,
Pourquoi compter le temps qui sur les morts se lève ?
Si je veux effacer ma trace à tous les yeux
Et te faire oublier un rêve fait à deux
Qu'importe le moment où je vais disparaître,
Tu pouvais, avant moi, sur cette terre naître !
Que noire soit la brume où nous aurons sombré
Et comme si jamais je ne t'eusse trouvée
Et que ce beau passé d'amour était sevré
Tu peux bien oublier qu'un jour tu fus aimée !
Le front contre le mur, parmi des inconnus,
Va, laisse de mes yeux se glacer la lumière,
Et quand retournera ma poussière à la terre
Qui saura d'où je vins, qui saura qui je fus ?
Des chants, plaintivement, parmi les blanches pierres
Imploreront pour moi le repos du néant,
Mais je voudrais plutôt que quelqu'un m'approchant
Vint murmurer ton nom sur mes froides paupières ;
Puis qu'on me jette après au rebut du chemin ;
J'y serai toujours mieux qu'en mon sombre destin.
De corbeaux qu'un nuage à l'horison surgisse
Qu'à mes yeux sans regard le ciel il obscurcisse,
Que la tempête éclate et d'un souffle puissant
Elle enlève ma cendre et la disperse au vent !

Quant à toi, reste en fleur, comme l'Avril joyeux
Avec ton gai sourire et tes humides yeux ;
Demeure toujours jeune au sortir de l'enfance
Et tâche d'oublier jusqu'à mon existence !

I. Boniface-Hétrat.

SONET

DAR NE-A TRECUT...

— Eștĭ parcă ostenit, vîslașe, mînă înainte !
Nu vezĭ că vine noaptea ?. — „Așa-ĭ ! dar m'adormise-un gînd ;
Și-s leneș, iartă-mă !.. Visam de pace și în curînd
Ne-om bate iar ; vezĭ, lumea, orĭce-aĭ spune, nu-ĭ cuminte !..

Eram soldat la *șapte-zecĭ.* Din om și bun și blînd
Răsboiul a făcut din mine, în ziua cea fierbinte :
La *Rézonville*, un lup adevărat... Dar cînd mi-aduc aminte
Ș-azĭ încă inima-mĭ de om se zbate vrînd-nevrînd ..

Ascultă: -Am fost rănit la piept. De sete-arzînd peste măsură,
Nebun, eŭ noaptea, după un strop, pășeam peste cadavre
Să dăŭ peste un puț, și văd... că peste-un Neamț am dat

Rănit și el, - și ne privim cu ochiĭ plinĭ de ură...
Dar ne-a trecut!.. Și-am înțeles că toate sînt palavre
Cînd omenește rănile, tăcuțĭ, ni le-am legat »...

Marsilia 1892.

NU SIMȚI TU OARE ?...

Nu simți tu oare cum se-apropie furtuna ?...
N'auzi tu surdul zgomot : *moarte ori înainte* :
E cîntecul flămînzilor ce tot se-adună
Stînd gata 'n fine să-între în lupta cea fierbinte !.

Nu vezi tu rîuri chiar de lacrimi și de sînge ?..
Ca lupii, văd, s'aruncă gloate peste gloate !
De și de jale-adîncă inima-mi se strînge,
Cum să nu rîd *de-așa o cale* 'nspre dreptate ?...

TRIOLETE

I.

Ca să sboare iar la tine
Bate gîndu-mi din aripă
Și pornește și revine. . .
Că să sboare iar la tine!

Străbătînd cele senine
Ca săgeata într'o clipă,—
Că să sboare ear la tine
Bate gîndu-mi din aripă.

II.

Ți-aș împleti mîndre cununi
Cu flori de veci neperitoare
De m-ai scuti de-amărăciuni,
Ți-aș impleti mîndre cununi.

In ceriŭ sînt stele, sorĭ și lunĭ
Ș-aĭ fi tu singurul meŭ soare ;
Ți-aș împleti mîndre cununĭ
Cu florĭ de vecĭ neperitoare !..

III.

Nu mă părăsi acuma,
Visule cu-aripĭ ușoare !
Căcĭ durerea mă zugrumă,
Nu mă părăsi acuma !...

Către-un țerm unde răsare
A uităriĭ floare du-mă,
Visule cu aripĭ ușoare,
Nu mă părăsi acuma !

IV.

Tu gîndu-mĭ nu vraĭ să-l pătrunzĭ
Și-n ușa vieţeĭ toamna bate ;
Te chiem și pare că te-ascunzĭ...
Tu gîndu-mĭ nu vreĭ sa-l pătrunzĭ :

Se duc ca veștedele frunzĭ
Iluziile fermecate !
Tu gîndu-mĭ nu vraĭ să-l pătrunzĭ
Și-n ușa vieţeĭ toamna bate...

V.

Ca să-mĭ asculte jalnic cîntul
Și creangă s'ar pleca și mladă,
Și-n cale-ĭ s'ar opri și vîntul
Ca să-mĭ asculte dulce cîntul !

Dar geaba !.. geaba cat cuvîntul
Să-o fac pe *dînsa* să mă creadă !
Ca să-mĭ asculte jalnic cîntul
Și creangă s'ar pleca și mladă...

VI.

Singur in al vieții toi
Visurĭ dulcĭ, nu mă lăsațĭ !
Ce-aș mai face fără voĭ,
Singur în al viețiĭ toĭ ?

Noriĭ deșĭ ca plumb greoĭ
De pe ceriu-mĭ despicațĭ !
Singur în al vieții toĭ
Visurĭ dulci nu mă lăsațĭ !...

DĂRÎ DE SEAMĂ

I.

I. Delaville le Roulx. La France en Orient au XIV-ème siècle.—Paris 1886, 2 vol.

(Lupta de la Nicopoli).

Autorul expune în volumul întâiŭ încercările Europeilor de a maĭ intreprinde cruciate şi după căderea sf. Ioan de Agură, care se admitea până acuma ca ultimul epizod al expedițiilor sfinte. Cea maĭ însemnată din toate este aceea care se sfîrşi prin catastrofa tragică de la Nicopoli 1396. Autorul studiază această luptă cu multe amănunțimĭ consacrîndu-ĭ aproape a treia parte din volumul săŭ (al II-lea volum cuprinde numaĭ o culegere de acte privitoare la materiile expuse). Romînițĭ luînd parte sub Mircea cel Mare la această memorabilă bătălie, autorul să ocupă şi de eĭ. Credem însă că, luîndu-se maĭ ales după isvoare ungureştĭ, el expune cu totul fals rolul lor în această luptă.

Din expunerea d-luĭ le Roulx reiesă că Mircea ar fi tradat de la început până la sfîrşit pe Ungurĭ şi armata aliată. D-sa fără a lua samă la contrazicerile in care ca-

de, spune că după ce «Mircea voévode de Transilvanie (!) s'était rapproché des Hongrois, il avait fait alliance avec eux le 7 Mars 1395, les succès semblaient, un bon augure pour la campagne prochaine: la trahison de Mircea qui dans un défilé fit tirer des flèches empoisonnées sur Sigismund rentrant dans ses états faillit tout compromettre" (p. 250)». Ne întrebăm pentru ce oare Mircea să fi stradat pe regele Ungurilor, cu care cu cîte-va lunĭ maĭ înainte se aliase, și anume în scopul cel foarte serios de a scapa ambele țărĭ, Muntenia și Ungaria, de copleșirea păgîna; și cu care rege merge alte cîte-va lunĭ după aceia în expediția contra cetățeĭ Nicopoli? Dl. le Roulx citează pentru această pretinsă tradare a luĭ Mircea ca autorități pe istoriciĭ ungurĭ *Szalay* și *Fessler*, fără a se urca însă la isvorul de unde aceștĭ doĭ istoricĭ și-aŭ cules științele și anume la documentul reprodus de *Engel* Geschichte der Walachei, p. 159, care spune într'adevăr că Unguriĭ ar fi atacat Nicopoli și că la reintoarcerea prin țara muntenească ar fi fost apucațĭ prin surprindere de Mircea și bătuțĭ. Acest document se bate însă cap în cap cu tratatul luĭ Mircea din acelașĭ an și dacă trebuie să admitem o logică în faptele omeneștĭ, logică pusă în ele de puternica imboldire a interesuluĭ, și fără de care condiție istoria este peste putință, atuncĭ acest document nu poate fi de cît anterior datei eronate ce-i se atribue, de 1395 (originalul săŭ nu există), anume de pe atuncĭ cînd Mircea era în răle relațiĭ cu Unguriĭ, și nu din acel an cînd încheiese alianța cea imperios cerută de nevoile ambelor țărĭ, cu eĭ. Prin urmare, chiar dacă s-a întîmplat cînd-va faptul conținut în documentul luĭ Engel, nu poate, fi vorba de tradare din partea luĭ Mircea către Ungurĭ, de oare-ce să întîmplase într-un timp cînd relațiile dintre Muntenĭ și Ungurĭ eraŭ dușmăneștĭ, și nu

după ce Mircea închiese cu eĭ alianța din 1395. Maĭ jos Dl. Delaville le Roulx, pentru a scoate pe Mircea iar trădător, încurcă lucrurile intr-un chip fenomenal. D-sa spune că „pour atteindre Orsova et Nicopoli, le plan primitif du roi de Hongrie avait été de traverser la Transylvanie, et d'arriver à Orsova par la Valahie, Cette route *si elle avait l'avantage de forcer les Valaques à se joindre à l'expédition*, avait l'inconvénient d'être plus longue. En outre, d'autres raisons détournèrent Sigismond de prendre la ronte de Transylvanie; il apprit que le roi de Pologne, malgré le traité conclu avec les Hongrois, nouait de *nouvelles intrigues avec Mircea voévode de Valahie et avec le fils de ce dernier*; dans ces conditions, au milieu du defilé des Carpathes, la marche des croisés eut pu être facilement retardée au grand détriment de l'expédition." (p. 251). Nu știm pe ce îșĭ bazază dl. le Roulx presupunerea că Mircea ar *fi trebuit să fie* silit spre a se supune tratatuluĭ încheiet, ca și cînd ar fi fost un tratat impus, și nu consimțit de bună voie, prin nevoia uneĭ apărărĭ comune. Iată ce se spune anume în introducerea acestuĭ tratat: Noĭ Mircea Voevodul transalpin fiind că prea luminatul principe și domn Sigismund, regele Ungarieĭ ne aŭ ajutat cu multă grațiositate maĭ ales în potriva fiilor răutățeі, Turciĭ, de aceea noĭ *din buna voia noastră și de nime siliți sau asupriți* am promis zisuluĭ domn că atucĭ cînd va eși în persoană, contra Turcilor să mergem și noĭ în persoană. Dacă va trimete numaĭ oștĭ să facem și noĭ tot astfeliŭ (Pray, dissertationes in annales veterum Unnorum, VII, p. 144). Și că formula începătoare a tratatuluĭ încheiat ca de bună voie nu era numaĭ o vorbă goală, se vede de pe aceea că Mircea este tratat în acest act ca egalul luĭ Sigismund neamintindu-se prin nicĭ un cuvînt relațiile de vasalitate

și punîndu-se condițiĭ pe deplin egale între domn și rege. Prin urmare Mircea nu avea nevoie de *a fi constrîns* a merge la expediția contra cetățiĭ Nicopoli, Dar apoĭ dl. Dellavile maĭ vorbește și despre intrigile ce s'ar fi urzit pe atuncĭ între Polonia, Mircea și fiul săŭ. Asupra acestuĭ punct d-sa încurcă lucrurile de tot. Intr'adevăr Mircea a întrat în relațiĭ cu Poloniĭ și a încheeat treĭ tratate cu Vladislav Iaghello în contra Ungurilor; însă nicĭ unul din ele nu se potrivește în dată cu cele puse de dl. le Roulx în socoteala luĭ Mircea. Cel întăĭ este din 1389 cu 6 anĭ înaintea lupteĭ de la Nicopoli, pe cînd Mircea era în în relațiĭ dușmăneștĭ cu Sigismund și este îndreptat în contra Ungarieĭ (*Doghiel*, Codex diplomatium regni Poloniae I. p. 597); al doilea din 1390 îndrumează chiar o apropiere de Ungaria și o slăbire a legăturilor cu Poloniĭ (Doghiel I, p. 599); al treilea tratat îndreptat din noŭ contra regeluĭ Ungarieĭ este tocmaĭ din 1411, 16 anĭ după lupta de la Nicopoli (Doghiel I p. 600). Prin urmare relațiile legate de Mircea cu Poloniĭ cotra Ungurilor sunt toate saŭ anterioare saŭ posterioáre anuluĭ 1395. iar in decursul acestui an, cînd Mircea încheiese tratatul de alianță cu Sigismund, nu se vede nicĭ o urmă de uneltirĭ de ale domnuluĭ Munteniеĭ contra regeluĭ Ungurilor, pentru că nicĭ nu puteaŭ să fie, întru cît încheiese o alianță într-un interes comun. Afirmarea d-luĭ le Roulx nu se întemeiază pe nimic și bănuelile d-sale contra sincerităţiĭ luĭ Mircea nu aŭ nicĭ o ratiune de a fi. Cît despre legăturile fiuluĭ luĭ Mircea cu Poloniĭ, lucrurile staŭ cu totul altfeliu de cum și le închipue dl. le Roulx. Intr'adevăr Vlad (căcĭ de acesta numaĭ poate fi vorba), întră în legăturĭ cu Poloniĭ, însă nu în 1395, înaintea lupteĭ de la Nicopoli, și nu împreună cu tatul săŭ contra Ungurilor, ci în 1396 *în timpul*

acelei lupte și anume *în contra însuși a tatăluĭ săŭ*, Mircea, pe care voia să-l detroneze cu ajutorul Polonilor suparațĭ pe Mircea pentru alianța sa cu Sigismund, după cum să vede aceasta din documentul din 2 Iunie 1396 prin care Vlad mulțămește luĭ Vladislev și soțieĭ sale Edviga că i-aŭ ajutat a se urca în tronul Munteniei (*Hasdeu*, Istoria critică p. 73).

Tot așa de nedrept judecă dl. Delaville le Roulx purtarea luĭ Mircea în bătălie. D-sa spune că „au conseil de guerre tennu par Sigismoud, le *roi de Hongrie proposa* de former l'avant-garde de l'armée avec les Valaques sous Mircea. C'étaient des troupes légères connaissant bien le pays et très aptes à combattre les Turcs. En outre Sigismond avait maintes fois éprouvé le peu de confiance qu'on devait avoir en Mircea. Mis à l'avant-garde le voévode pourait moins facilement faire défection au moment du danger". (p. 261). Ce să zicem de o asemenea teorie militară, ca să începĭ lupta cu trupele cele maĭ nesigure, care dacă ar fi rupt-o de fugă, ar fi introdus panica în întreaga oștire? Dar pe ce text să întemeează Dl. le Roulx pentru a arunca așa blamul asupra unuĭ personaj istoric, și cum se poate să susțină d-sa asemenea ideĭ ungureștĭ, cînd un text precis, mărturisirea unui oștean bavarez ce a luat parte la bătălie, Schiltberger, arată lucrurile ca petrecîndu-se cu totul altmintrelea? Acest prețios martur ocular al evenementelor ne spune că „Da kam der Herzog von der Walachey genant Werter-woywod (așa schimbase Schiltberger numele luĭ Mircea pe care-l uitase, scriind el amintirele sale vr-o 30 de anĭ după întîmplarea faptelor) und begehrt an den Kunig dass er in die Wind schowen liess (să facă o recunoaștere) das gewehrt ihm der Kunig; also nahm er zu im sins volks tusent man und beschowt dis Wind und kam wider zu dem

Kunig und sagt ihm wie er in die Wind betchowt hatte. Und sie hatten zwanzig paner und unter yeglichem paner waren zehen tusent man (Reisen des Iohannes Schiltberger aus München ed. Neumann, München, 1859, p. 52).

Cum ar fi fost cu putință ca regele Sigismund să încredinţeze recunoașterea luĭ Mircea, dacă l-ar fi bănuit de trădător? Nu s-ar fi temut el oare ca domnul Munteniei, în loc de a îndeplini recunoasterea armateĭ dușmane, să fi tradat mai curînd Turcilor știrile asupra armateĭ creștine? Dar Schiltberger adauge încă altă știță *cu totul protivnică susținerilor d-lui Delaville le Roulx*, anume că nu regele Uugurilor ar fi vrut să orînduească pe Mircea la avantgartă spre a'l impedeca de a se haini, ci că *Mircea el însuși ceruse* să i se deie întăietatea atacului: „da bat der Herzog uss der Walachey, dass er im das erst Anryten lies; das wollt im der Kunig erlopt haben; das erhort der Herzog von Burgund, der wollt er ihm nit gunen noch nyemant anders“ (idem p. 53)

Tot atît de puțin întemeiete sunt susținerile d-luĭ le Roulx că Mircea și-ar fi și îndeplinit gîndul săŭ de tradare trecînd la Turcĭ în focul bătălieĭ. E adevărat că Mircea văzind atacul nebun al Francezilor, întreprins contra sfaturilor sale, compromițînd toată soarta bătălieĭ, se retrase de pe cîmpul de luptă. *Dar tot așa făcuse și Ungurii însușĭ*, văzînd că ar fi fost înzadar a maĭ varsa sînge spre a sprijini o cauză pierdută; dar de aice pănă la tradare este foarte departe; si că Mircea nu a trecut în partea Turcilor se vede de pe aceea că el este atacat imediat după aceea chiar in Muntenia de cătra Baiazet.

Iată cum se scrie istoria Romînilor de cătră străinĭ, fără cunoștința amănunțită a împrejurărilor care nicĭ nu-ĭ poate interesa, și luîndu-se numaĭ după afirmărĭ interesate, se schimonosesc faptele și alterează adevărul.

De aicĭ să vede de cîtă nevoe este ca odată istoria Romînilor să fie scrisă de un Romîn și pentru străinĭ, adecă în o limbă europeană.

A. D. Xenopol.

II

K. d'Olivecrona *Om Dödsstraffet.* Upsala 1891, *De la peine de mort.* Paris 1893.

D. d'Olivecrona, distinsul criminalist suedez a binevoit a ne trimite a 2-a edițiune a opereĭ sale asupra pedepsiĭ cu moartae, publicată pentru prima oară în 1866, Această edițiune a fost tradusă in limba Franceză, ca și cea dintăiŭ, spre a fi accesibilă publiculuĭ care nu cunoaște limba svedeză.

D d'Olivecrona, fost profesor la Universitatea din Upsala și fost membru la Curtea supremă a Svedieĭ, este relativ la pedeapsa cu moartea, abolutionist convins și pot zice convingător; de maĭ bine de 30 de anĭ, prin graiŭ și prin scris dînsul suține desființarea pedepsiĭ cu moarte. In 1863, ca membru al Riksdag-uluĭ svedes, eminentul profesor a susținut aceasta tesă în parlament cu ocaziunea propuneriĭ de revisuire a codiceluĭ penal; 3 anĭ în urmă a publicat prima edițiune a acesteĭ opere, pe care a dedicat-o celebruluĭ criminalist germen Mittermaier, un alt apostol al abolițiuneĭ pedepsiĭ cu moarte.

Din 1866 pănă astăzĭ, în timp de maĭ bine de un sfert de vac, D. d'Olivecrona n-a încetat de a se ocupa cu această gravă și importantă cestiune, adunînd necontenit fapte, observațiunĭ și cifre statistice spre a da la lumina o a doua edițiune a operiĭ sale.

Orĭ-care ar fi ideile noastre asupra pedepsiĭ cu moartea, nu putem tăgădui că tăria de argumentațiune, avu-

ția faptelor și metoda riguros sciințifică a d-luĭ d'Olivecrona, sînt în stare să sgudue cele mai tarĭ convingerĭ. Autorul, de și este un criminalist clasic, nu se mulțumește cu silogisme, ci se servește de metoda preconisată de scoala pozitivistă penală, invocînd la fie-care pas în ajutorul demonstrațiuniĭ sale statistica criminală. Autorul n-a negligiat de a culege cifre statistice și știinţe relative la mai toate țerile Europeĭ și ale Americeĭ; țara noastră nu a fost uitată, și ea ocupă un loc de onoare printre țerile aboluționiste, fiind în capul listei între surorile sale Italia și Portugalia.

Traducătorul acestei a doua edițiunĭ, d. Ludovic Beauchet, profesor la facultatea de drept din Nancy o însoțește cu o prefață în care de și combate ideile autoruluĭ, recunoaște totuși împreună cu d. D'Olivecrona că pedeapsa cu moarte poate fi suprimată în Svedia, Norvegia, Finlanda si alte țerĭ în care credința creștină este profund înrădăcinată. Astfel că, o traducere bine-făcută de o persoană competentă, ar adaoga interesul ce presintă pentru lector magistrala operă a jurisconsultului svedez.

I. Tanoviceanu.

III.

Mihail Canian, Poeziĭ populare (doine) colecțiunea Șaraga.

Poezia poporană la Romînĭ a fost adunată la început de Alexandri pentru frumusețile eĭ. Genialul poet care simția răsunînd în mintea luĭ struna poporană, adunînd comorile poetice ale poporuluĭ și vroind să arăte prin culegerea luĭ cît de bogată în încîntărĭ este muza poporuluĭ, nu se putu opri de a polei pe icĭ pe colea cîte o rostire de a îndrepta vre-un vers, de a imbunătă-

ţi o rimă. Culegerea luĭ era făcută, nu în scopul de a studia psicologia poporuluĭ, ci în acel de a arăta frumuseţile închipuiriĭ sale şi era deci firesc lucru ca acel ce se simţia la unison cu poporul să nu lese schiopătînde creaţiunile acestuia. Folcloristica, ştiinţa ce se ocupă cu cercetarea vieţiĭ inteloctuale inconştiente a omenireĭ, nu se născuse incă pe timpul luĭ şi de aceea nimic maĭ nedrept, maĭ pretenţios şi maĭ fără de cap de cît a se imputa luĭ Alexandri că nu au respectat, ci aŭ *falsificat* creaţiunile poporane.

De la un timp însă s'aŭ simţit nevoia de a se cunoaşte haina in care poporul îşĭ imbracă icoanele închipuireĭ luĭ în toată simplicitatea eĭ, a se reproduce exact, fără nicĭ o schimbare, fără nicĭ o adăogire, productele vieţiĭ luĭ intelectule şi începură a se face culegerĭ de poeziĭ şi de poveştĭ poporane după aceasta nouă metodă.

Dl. Mihail Canian ni dă în micul dar interesantul săŭ volum o culegere model de poezii poporane, dacă am putea zice aşa, fotografiate din sufletul poporuluĭ. Exactitatea reproducerei este perfectă, apoi la fie-care poezie sunt indicate poeziile asămănătoare din colecţiile celelalte saŭ variantele ce ele conţin, inlesnindu-se astfeliŭ studiul aceluĭ ce ar vroi să intreprindă cercetarea acestui material. D. Canian a introdus încă o inovatiune după noĭ din cele maĭ nimerite. Reproduce şi dialectul poporan, aşa cum se rosteşte în partea loculuĭ de unde aŭ cules poeziile sale (nordul Moldoveĭ); aşa scrie D-sa

Frunzî verdi iarbî grasî
Giabî mă maĭ duc pe-acasî
Cî n'am nevastă frumoasî.

Asemenea reproducere exactă a limbeĭ poate să slujască de material şi pentru filologi.

A. D. Xenopol.

DOCUMENTE

I

Carte de infiinţarea uneĭ slobozii a luĭ Antioh Cantimir 1699.

Noĭ Antioh Costantin Voevoda bojiio milostiio gospodaro zemli Moldavscoi. Dat-am cartea Domnieĭ meli boerinuluĭ nostru Dumisali luĭ Gligori Purici Postelnicul şi dregătoriuluĭ şi vătiamanuluĭ săŭ de la siliştĭ de la Galbenĭ ce sînt la ţinutul Niamţuluĭ ca să fie volnic cu cartea domnieĭ méli a chema şi a strînge oamenĭ streinĭ orĭ-cîţĭ de mulţĭ de ţara turcească şi de la Muntenĭ şi de la Ungurĭ şi de ia Leşi, şi de la Cazacĭ şi dintr-alte locurĭ de părţĭ orĭ cîţĭ de mulţĭ ar veni şi sar aşeza la acea silişte ce scriem maĭ sus. De la domnia mé vor avea slobozie în doĭ aĭ şi vor hi în paci de zloţĭ, de leĭ, de talerĭ de galbenĭ, de sulgiu, de iliş, de unt, de mieri, de ialoviţă, de boĭ, de siliştĭ, de caĭ împărăteştĭ, de caĭ de mizil de caĭ de olac, de cară de oaste, de cară de braneştĭ, de podvozĭ, de conacĭ, şi de toate dările şi angherile cîte ar eşi pre alţiĭ în ţara domnieĭ meli, nime la nimic nu-ĭ va invălui până cînd s-a împle cisla cărţiĭ, iar după ce s-a împle cisla cărţiĭ, or veni la domnia mé doĭ treĭ oamenĭ

ce-ĭ vom tocmi de or da cu rupta pentru maĭ uşorul lor şi li s-a şti darea lor osebĭ de altă ţară. Pentru aceia dumnevoastră boerĭ şi slujitorĭ ce-ţĭ îmbla cu toate slujbele Domnieĭ meli la acel ţinut, şi voĭ pârcălabĭ de ţinut şi alţĭ globnicĭ dacă veţĭ vedea cartea Domnieĭ meli, iar voĭ toţĭ ca să aveţĭ a-ĭ lăsa în pace întru nemic de dînşiĭ să nu vă atingeţĭ nicĭ bucatele lor pentru alţiĭ să nu le trageţi. Iar cariĭ s-or ispiti a le faci val peste cartea Domnieĭ meli bine să ştie că va fi de mare certare. Toe pişet i nac ne budăt.

Isc. Io Antioh Constantin Voevod.

U. Iaş. lt. 7207 Aprll 13.

L. S

(Orig. hîrtie la D. E. Vărnav Iaşĭ).

II.

Actul de vînzare la caselor din Iaşĭ ale luĭ *Gaspar Caillé* ciasornicar francez, 1676.

Adecă eŭ Gaspar Caillé franţuz, ceasornicar scriŭ şi mărturisăsc cu acest adevărat zapis al meŭ precum că de nime nevoit, nicĭ silit, nicĭ asuprit, ci de a me bună-voe am vîndut a mele drepte casă din tărg din Iaşi, ce sînt pre uliţa mare lîngă Andreĭ Vornicul de poartă şi lîngă casele D-sale Neaculai Logofătul, care case sînt dreaptă cumpărătură a mea cu banĭ gata, şi eŭ le-am vîndut molitveĭ sale popeĭ Ursuluĭ, preotuluĭ cel domnesc, ce este la Biserica mărieĭ sale luĭ vodă pre poartă în curte drept *o sută şi cincĭ zecĭ de leĭ* bătuţĭ ca să-ĭ fie mulitveĭ sale dreptă ocină şi moşie aceste case ce le am vîndut moliţveĭ sale cu tot locul ci easte a caselor, feciorilor molitveĭ sale şi nopoţilor seĭ Şi acest zapis s'aŭ făcut dinaintea sfinţieĭ

sale părintelui mitropolit Dosoftei și a D lor sale lui Racoviță biv vel logofăt și Miron Costin vel logofăt și Ursachie biv vel visternic și D-lui Toader Paladie biv vel visternic și Gorovei biv logofăt și Neaniul biv logofăt și Andrei visternic de poartă vecinul mie și Chira ginerile meŭ vecinul, și dinaintea părintelui Constantin Protopopa de la sfeti Neculai și Popa Gavril ear de la sfeti Neculai și popa Ioan de la sfeti Ioan și Dumitrașcu sluga logofătului Racoviță și Maria croitorița și Mămăligeoe bătrîna și alți mulți oameni buni s-aŭ prelejit la tocmala ce s-aŭ făcut și care scriŭ mai sus într-acest zapis și pentru credință am iscălit in limba mea, ear părintele Mitroplitul aŭ iscălit și toți boerii carii descriŭ mai sus toți aŭ iscălit și preoții, ca săi fie de mare credință, ca să știe. *U Iaș leat 7184—1676 Iulie 20.*

Subsemnați. Gaspar Caillé apoi Dosoteiŭ Mitropolit Sucevei, Miron Costin, și alți cinci. Este pe act și sigilul Mitropoliei de Suceava cu sf. Gheorghe.

Casele vîndute de Gaspar Caillé preutului Ursul prin actul de față fusese cumparate de el de la Iorga fiul lui Isaia Jitnicerul în 1661 cu 180 lei bătuți (vezi actul de cumpărătură publicat de C. Erbiceanu în istoria Mitropoliei Moldovei, București 1888 p. 3) Se vede că Franțuzului îi mergea răŭ cu ceasornicăria, de oare ce fu nevoit să-și vîndă casele în pagubă.

III.

Corespondență între doi străini asupra obiceiurilor Moldovei și țărei Muntenești.

Augustin către Cristian.

Sunt acum patru luni de cînd am sosit aicea în Iași, scaun al țării Moldovei, unde zilele cele dintăiŭ până a mă deprinde, atîta urît îmi pricinuise cît aproape venisem să

mă bolnăvesc, ne-fiind dreprins cu văzduhul, şi maĭ ales cu oamenii pămîntuluĭ acestuia, a cărora obiceiurĭ fiind cu totul streine de ale noastre, pot să socoteştĭ cît mă supara. Iar maĭ pe urmă începînd limba mea a alcătui oare-care cuvinte moldoveneştĭ prin aceiea am început a face prietişug cu uniĭ din pămînteni şi prin aceasta deprinzîndumă şi cu văzduhul, împreună cu sănătatea am cîştigat şi deprinderea. Ştiĭ prea bine că atuncĭ cînd ne-am despărţit ca să umblăm prin lume pentru ca să vedem diferite neamurĭ şi obiceiurĭ, aşa am hotărît că orĭ de unde ne-am afla, orĭ cu ce chip unul altuea să scriem, arătînd socoteala noastră asupra a tot lucrul pre carele ochiĭ noştri ar sprijini. Eu despre partea mea atîta m-am ţinut de cuvîntul ce aŭ fost aşăzat între noĭ, cît nicĭ odată la toate ocazioanele ce am aflat, greş n-aŭ fost de a nu ţi scrie. Iar de se vor fi tîmplat a nu-ţĭ veni scrisorile destul că eŭ datorieĭ meli am fost următoriŭ. Iar cît despre partea ta nu ştiŭ ce să socotesc. Vremea cea dintăiŭ a zăbăvei mele de aice din Moldova n-am cheltuit-o în alt lucru fără numaĭ să mă înştiinţăz pre amăruntul de neamul Moldovenilor, macar că atîta lumină am luat de la eĭ cîtă poate cine-va să ia de la noapte, căcĭ afară că cu totul sînt lipsiţi de învăţăturĭ streine pre puţinĭ îĭ găsi care să ştie bine a ceti. Şi de n-aşĭ fi ştiut că ţara aceasta oarecînd saŭ numit Daţia, şi că după rîsîpa Daţilor Traian a trimis aicea bejăniĭ din Rîm de saŭ aşezat, cît de la eĭ pentru sineşi, cît şi dînşiĭ aşĭ fi ştiut. Adevăr că sunt uniĭ oamenĭ plinĭ de duh şi de înţelegere, dar golĭ de toate învăţăturile atîta numaĭ firea ce aŭ putut lucra, măcar că ne-fiind crescuţĭ cu bună creştere ci singurĭ urmînd numaĭ firea lor, acum îĭ vezĭ din vîrful darurilor fireştĭ căzînd la cele maĭ groase naravuri. Fiind asemenea însă spicĭ cu răzăturĭ (ramurĭ) de aur amestecată, unde ne-

fiind meşter să-l aleagă, de să şi vede în mijlocul urîciunei strălucind, dar nu-ĭ nicĭ de-o treabă. Şi de unde aceasta? din nepurtarea de grijă a părinţilor. Măcar că nişte părinţĭ ca aceştia, asemenea lor feciorĭ pot să crească: însă numaĭ de ar vrea să inveţe. Aceasta puţin cîte puţin adăogîndu-se, cu vremea ar putea dobîndi aceia ce curînd nu să poate cîştiga. Precum pildă vederată la aceasta sîntem neamurile cele luminate din vremea de acum care la început întru asemenea grosime aŭ fost. Ci să venim iar la pricina noastră. Insă la neamul acesta al Moldovenilor saŭ maĭ vîrtos la această amesticătură de neamurĭ (după părerea mea), nu să poate pînă acum a să aduce nicĭ o tocmeală: căcĭ precum am zis, nu sînt iubitorĭ de îndreptare, ci fieşte-carele din socoteala şi mintea sa îşĭ face canon, pe care bun saŭ răŭ fără alegere îl urmează. De cînd am venit aicea n-am auzit vre-un părinte vorbind fiiuluĭ săŭ cele ce aduc folos duhuluĭ. Ce să poate dar nănăjdui de la nişte tinerĭ a căror părinţĭ lăsîndu-le slobod frîul patimilor, sînt traşĭ în iuţala desmerdărilor, ne îndreptîndu-li-se saŭ oprindu-li-se porneala tinereţilor? De la acest feliŭ de desfrînărĭ nu să poate alt aştepta făr numaĭ lucrurĭ nevrednice. Aceste le vez şi gem de un neam, privind nişte mlădiţe din care s-ar putea face ceĭ maĭ aleşĭ pomĭ şi cresc nodoroase, ciotoroase, strîmbe, nefiind curăţite saŭ îndreptate de cine-va. Tineriĭ neamuluĭ acestuia, după cît pricep, pînă la 14 şi 15 anĭ învaţă a ceti, iar nu şi obiceiurĭ curate. Iar de aicĭ în colo caĭ, strae, podoabe, ibovnice, lucrurĭ stricătoare şi urîte. Pociŭ să-ţi adeverесc căcĭ am fost la vorbă cu mulţĭ dintr-înşiĭ, că cuvînt care să poată arăta starea de minte n-am auzit. Toată vorba lor numaĭ asupra celor maĭ sus zise lucrurĭ să face, cu atîta maĭ urît cu cît nu-şĭ opresc gura de la cuvintele cele de ocărĭ, de basmele cele pline de scîrnăviĭ. Peste acestea

încă nicĭ începerea legilor nu o ştiŭ, şi nu numaĭ tineriĭ ci ceĭ maĭ mulţĭ din bătrînĭ şi preoţiĭ lor. Atîta despărţire este între bătrînĭ şi tinerĭ, cît numaĭ că bătrîniĭ aŭ văzut maĭ multe. Ştiĭ frate că la noĭ cînd un tînăr să va auzi cu fapte de ocară cîtă pedeapsă şi urgisire despre părinţĭ încă şi despre judecătorĭ ; iar aice este în alt chip. Numaĭ acum de cînd mă aflu eŭ aicea cîte saŭ descoperit. De ajuns este a zice : are banĭ şi toate sînt bune. Şi de acele defăimate năravurĭ şi fapte de ocară prin singura avere să fac lăudate şi îndreptate de toţĭ. Pentru aceasta ne putîndu-se face oamenĭ ceştĭ de loc, streiniĭ care le cunosc slăbiciunile vin şi-ĭ stăpînesc ţiindu-ĭ de păr. Nu pot maĭ mult a lungi că purcede călăraşul.

Iarăşĭ Augustin către Cristian

Ţ-am scris în trecutele zile pentru tineriĭ de aicea dar grăbindu-se călăraşul n-am putut să sfîrşesc. Tineriĭ aceştia zic sînt mîndri simeţĭ, nesupuşĭ, dârjĭ, fără dulceaţă, leneşĭ, daţĭ pohtelor, jocurilor, necunoscătorĭ darurilor şi năravurilor, iubitorĭ de strae şi podoabe, cheltuitorĭ peste măsură. Neştiind datoriea firească către D-zeŭ şi cea firească către părinţĭ, zavistia din vîrsta cea maĭ crudă îĭ stăpîneşte şi clevetirea lăcueşte în inima lor, minciuna din buzele lor nu lipseşte, ocările sînt zăbevile lor cele maĭ curate. In scurt cu greŭ este a-ĭ deosebi de nişte dobitoace. Şi la toate năravurile aceste maĭ alătură unul nicĭ maĭ mic nicĭ maĭ pucin defăimat, pe bătrîniĭ lor nu-ĭ ascultă nicĭ îĭ cinstesc. Crede-mă că sînt uniĭ din bătrîniĭ lor drepţĭ, înţelepţĭ, însă proştĭ. Oh ! de ar urma lor, cît ar fi de ferieiţĭ ! Dar o mîndrie ce nu de mult (după cum spun) s'aŭ înrădăcinat în partea aceasta, aŭ stricat cu totul acea nevinovată prostie, şi i-aŭ adus pe tinerĭ maĭ ales la aşa stare, care viind la vrîstă, vre-un nume numaĭ

de boerie să ia, apoĭ staĭ de-ĭ priveşte, că îndată să perd în *felurite părerì de sine*. Indată nebagarea de seamă obicinuită din creşterea cea ră să întinde păn' la sălbătăcie către ceĭ maĭ de jos. Iar către ceĭ de stare şi bătrînĭ arată o nepăsare cu totul: ce mă uit eŭ la cutarele de cutarele, că eŭ încă sînt boer, şi la familie, nicĭ voiŭ să-l ştiŭ. Şi aşa este o amestecătură dè nu poţĭ cunoaşte care-ĭ mare, care-ĭ mic, fieşte-carele *socotind pentru sine că este* maĭ vrednic de cît alţiĭ. Şi de unde purcede aceasta? Din nepurtarea de grijă a părinţilor pentru feciorĭ, nedeprinzîndu-ĭ de micĭ nicĭ cu alte bune năravurĭ nicĭ a cinsti şi socoti pe ceĭ bătrînĭ. Nu-s vinovaţĭ tineriĭ, pentru că eĭ ce aŭ văzut şi aŭ auzit şi aŭ cetit? Că să ştie, un om cu darurĭ şi năravurĭ bune este de toţĭ cinstit şi iubit şi numele luĭ îl duce la auzul tuturor. In limba lor cărţĭ nu aŭ, şi cîte aŭ nicĭ odată nu le cetesc, neavînd nicĭ gust de cetirĭ, care este zabava cea maĭ desfătată şi maĭ folositoare ce poate avea omul. Afară de aceasta din ţara lor nu es ca să vază aiurea învăţăturile şi procopselele ce le lipsesc şi să să îndemne a le urma. Pentru aceia cu chipul ce s'aŭ crescut cu acela trăesc şi mor.

Cristian către Augustin

Nu sînt maĭ mult de 3 zile de cînd am luat două epistole ale tale aicea în Bucureştĭ, unde de cînd am sosit sînt 2 lunĭ. Dintr-acéstea nu puţină bucurie şi zăbavă mi s-aŭ pricinuit, cu atît maĭ mult cu cît am cunoscut că n-aĭ petrecut vremea de acolo în deşert. Ci cu o înţeleaptă cercetare într-adînc aĭ ispitit firea şi obiceiurile Moldovenilor, care după cum îmĭ scriĭ sînt maĭ neînvăţaţĭ la darurĭ şi năravurĭ bune. Nu poate aminterea să fie un norod ce este povăţuit numaĭ de ale sale fireştĭ

pohte. Noĭ știm că omul este maĭ pre sus de toate dobitoacele, avînd fireștĭ darurĭ, care il deosebesc de dînsele.

Insă de va vrea să socotească și să cunoască această vrednicie a sa, să să silească după datorie pentru îndoitul folos, care trebue să cîștige; căcĭ urmînd dulceților trupuluĭ nu să face alt fără numaĭ primitor năravurilor care nu să pot goni în alt chip nicĭ în altă vreme, ce numaĭ prin purtarea de grijă ce trebue să aibă părințiĭ asupra fiilor lor, la vremea cînd începe a li să deschide ochiĭ sufletuluĭ. Aceasta este un punct maĭ mare de cît toate și pentru aceasta vedem că toțĭ ceĭ bunĭ așezătorĭ de pravilĭ, îl arată ca pe cel maĭ de folos și maĭ vrednic a să păzi în viața omenească. Căcĭ tineriĭ fiind deprinșĭ în obiceiurĭ curate, întru dragostea bunelor darurĭ și maĭ vîrtos în legea luĭ D-zeŭ învățațĭ, păzitorĭ și însemnătorĭ dreptățiĭ sale și cinstitorĭ de părințĭ; apoĭ viind la vîrsta de bătrîneță pot să fie ca niște forme, adică modele fiilor și nepoților lor, și a cine altora și așa următorĭ fapteĭ bune uniĭ după alțiĭ făcindu-se să facă neamul cel maĭ puternic și de D-zeŭ ajutorit, și de megieșĭ cinstit. Această pricină cred că aŭ zărit maĭ înainte înțeleptul dătător de pravile a Lacedemonienilor Licurg și aŭ început cel întîĭŭ cap al pravilelor sale, creșterea copiilor. Căcĭ, că toate relele năravurĭ viind din creșterea cea rea, și aceasta să pricinuește din nepurtarea de grijă a părinților, care-ĭ cînd văd copiiĭ lor abătîndu-se la năravurĭ rele, nu-ĭ oprese. Și așa copiiĭ deprinzîndu-se la aceste, deprinderea li să face ca altă fire și nu le maĭ rămîne chip în ceal-altă vreme a viețiĭ a să îndrepta. Năravurile rele sînt asemenea cu cangrina, care dacă nu să tae la început, apoi otrăvește tot trupul și-l strică.

Oh! cît mă mir eŭ cînd aud copiĭ de micĭ a spune minciunĭ și a grăi ocărĭ, cum sufăr părințiĭ intra-cele gurĭ

nevinovate să să deprindă cuvinte scîrnave. Nu știŭ acolo în Moldova de este și aceasta ; măcar că și din cele ce mi-aĭ scris în destul pociŭ chibzui, că nu poate fi în țara aceia alt, fără numaĭ o nenorocire și nestatornicire mare. Un cuvînt în epistolia ta cea dintîiŭ nu l-am înțeles, mă rog să mi-l luminezĭ cu obicĭnuita ta învățătură, aceĭ streinĭ care stăpînesc pe Moldovenĭ. Ți-așĭ fi scris și eŭ cele de aicea dar ne fiiind multă vreme de cînd' am venit n-am putut să mă inștiințez cu amăruntul de obiceiurile pămîntenilor, însă cu celalalt calarașĭ ți-oĭ scrie.

Augustin către Cristian

Imĭ scriĭ că nu poțĭ înțelege cine sînt aceĭ streinĭ care maĭ cu pricepere fiind, vin din alte părțĭ și stăpînesc pe Moldovenĭ. A-țĭ scrie îmĭ este cu greŭ, fiind acestea ca acel vechiŭ Proteŭ, care să schimba și să arăta cu orĭ-ce față vrea, pe care a-ĭ cunoaște intr'adînc și vreme multă și îndelungat traiŭ ca dînșĭ trebue. Insă pentru ca să mă supuĭ cererilor tale cît va fi putința științeĭ și pricepereĭ mele, noĭ lipsi a-țĭ împlini voia. Mi să pare că de ajuns este a-țĭ zice că aceștia sînt Grecĭ ; că numaĭ dintr-aceasta destul să-ĭ cunoștĭ, ca unul ce ștĭĭ și însemnătatea acestuĭ cuvînt, care rămlenește grecare (graecari) va să zică : a trăi ca un om de nimic. Și de vreme ce Romaniĭ avea într-această socoteală pe Grecĭ în vremea ce încă neamul grecesc înflorea, cu toate învățăturile, și era în mijlocul slaveĭ sale, cu cît maĭ vîrtos acum că nu le-aŭ rămas altă cinste fără numaĭ a fi niște viclenĭ robĭ a unuĭ neam barbar. In vreme cînd împărăția Rîmlenilor sta, Grec zicînd înțelegea om viclean și răŭ ; iar acum sînt viclenĭ și răĭ, micĭ la inimă, să a-

pucă de toate și puține isprăvesc. Slugĭ înșelătoare stăpînĭ tiranĭ, la primejdiĭ fricoșĭ, la norocirĭ semețĭ și mîndri, la luat lacomĭ, la dat scumpĭ, prietinĭ viclenĭ, vrăjmașĭ neîmpacațĭ. Și în scurt cu viitoriŭ la toate. Nicĭ legea luĭ D-zeŭ, nicĭ a oamenilor rușine nu-ĭ oprește a în-înșela și a face strîmbătățĭ cînd iaste pentru dobîndă. Intîĭ cînd te veĭ întălni cu un Grec li-ĭ socoti numaĭ mîndru. Puțin să aĭ aface cu dînsul il cunoștĭ și cel maĭ înșelătoriŭ. Iĭ gîndi poate cu mirare cum poate niște oamenĭ ca aceștia stăpînesc pe Moldovenĭ dar cînd veĭ ști pricina, mirarea ta va fi maĭ mică. Aicea stăpînirea este domnie cumparată de la Turcĭ și să schimbă atît de des cu cît găsesc maĭ mulțĭ cumpărătorĭ și adaug la preț. Soma cumpărăreĭ fiind mare să însoțesc mulțĭ Grecĭ și daŭ banĭ de scot pe unul dintre dînșiĭ la domnie, cu carele venind împreună aicea nu fac altă fără numaĭ sug sîngele săracilor. Acum iĭ putea socoti cît e de statornică domnia lor, iar cînd cauțĭ cum să poartă, vezĭ un tiran a unuĭ neam blestemat. Strimbătățile, răutățile, prăzile ce fac nu-țĭ pot scrie, atita numaĭ să-ĭ socoteștĭ ca pre Dyonisie și pe Pisistrat tiranii, saŭ ca pe niște Neronĭ și Domețianĭ iprocĭ. Vin aicea cu domnia arătînd față de fiară sălbatecă de care a să apropie cine-va i-e frică. Invăluesc pe bieţiĭ Moldovenĭ, iĭ sucesc, iĭ batjocoresc cum li-ĭ voia. Atîta numaĭ mi-ĭ ciudă că Moldoveniĭ aŭ slăbiciunea de a li să supune nu ca niște slugĭ ci ca niște robĭ și nu numaĭ domnilor ci și acestor lepădăturĭ de oamenĭ și li să fac niște măgulitorĭ bicisnicĭ, măgulindu-ĭ toată ziua pentru ca să căștige dragostea lor și apoĭ îșĭ socotesc de mare cinste pricteșugul lor. Poțĭ să socoteștĭ acum un filosof ce poate gîndi cînd vede niște lucrurĭ ca aceste. D-zeŭ a făcut pe om asemenea unul altuia, și stapîniile cele înalte nu le-aŭ făcut pentru

altă, de cît ca ceĭ maĭ marĭ să stăpînească pe ceĭ maĭ micĭ şi să-ĭ povăţuiască cu dreptate şi cu blîndeţă ca un părinte pe fiĭ. Iar cînd văd nişte stîrpiturĭ, a fiinţĭ ca a-cestea mă ocăresc maĭ mult pentru că şi eĭ sînt robĭ oamenĭ de nimic, şi ocara Otomanilor. Ah! de aĭ şti aceştia, cînd merg la Constantinopole, cît îs de smeriţĭ! Cît îs de bicisnicĭ! Un Ismailit cel maĭ prost îĭ poate bate şi a-ĭ ocărî. Şi mă mir în atîta robie cum nu lasă acea tirănească inimă şi adaogă a face răŭ! poate că şi pentru aceasta jugul robieĭ nu să ia deasupra lor, ca să cunoască ce sînt, dar îndărătnicia şi răutatea lor sînt fără marginĭ. Oare ce ar fi fost aceştia de ar fi fost slobozĭ precum sîntem noĭ? Dumnezeŭ să ne păzească.

(Com. de Const. Erbiceanu).

Această corespondenţă să vede că e tradusă din limba germană, maĭ ales din cîte-va germanisme strecurate în traducere precum *părerile de sine* Selbstschätzung, *socotind pentru sine* etc. Atît limba, stilul cît şi istoria asupra căreia reflectă corespondenţa arată invederat că ia datează din viacul trecut şi după cum credem din a doua luĭ jumătate. Ia a fost aflată în aceiaşĭ condică şi scrisă de aceeaşĭ mînă cu necrologul luĭ Stefan cel Mare şi cu cuvîntul unuĭ ţăran reprodus în numărul precedent.

IV

Atestaţia preotuluĭ Grigore Popovicĭ de la Seminarul Socola, 1811.

Spre încredinţare cum că feciorul preotuluĭ Andreĭ anume Grigore Popovicĭ ce să mărturisăşte sosit la vrîsta de 22 de anĭ, de credinţă drept cinstitoare creştinească şi născut în satul Săculeştiĭ Jud. Dorohoiu eparhia sfinteĭ Mitropoliĭ, aŭ întrat la scoala clиricilor de la Socola la anul 1805 unde petrecînd pînă la anul 1811 August 10 aŭ învaţat la cetirea cea cu regulă, bine, la scrisoare, bine, la aritmetică, bine, la nărăvire, bine, la gramatică, bine, la logică, bine, la retorică cu privirea min-

ţeĭ d. m., la legile ţăreĭ saŭ moralul lucrătoriŭ, bine, la simbolul pravoslavniceĭ credinţĭ, bine, la partea facereĭ, bine, la tălcuirea psalmelor, bine, la bogoslovie, bine, la rînduiala bisericeĭ, bine, şi la toate aceste învăţăturĭ aŭ arătat a sa silinţă după a sa virtute şi pricepere. Aseme-ne ale sale năravurĭ pe vreme cît aŭ şezut în scoală bu-ne, iar acuma după ispitirea publicească ce i-aŭ făcut a-rătîndu-se cu vrednicie, din poronca înalt preosfinţituluĭ stăpîn, al prea sfîntuluĭ îndreptătoriŭ sinod ilen şi al a-celuiaş în Moldavia, Valahia şi Basarabia Exarh, mitro-polit şi cavaleriŭ Gavriil, s-aŭ blagoslovit spre cercarea loculuĭ statornicieĭ sale, unde pre cele învăţate să poată spori al săŭ şi al obşticĭ folos şi spre încredinţarea ce-lor maĭ sus scrise i s-aŭ dat acest atestat cu pecetia şcoa-leĭ şi cu iscălitura noastră.

Director şcoaleĭ protopopeştĭ
Cavaler *Petru Cuniţki*,

Profesor şcoaleĭ Ioanikie Nicolau.

L. S.

Isaia Ieromonah.

Acest document este interesant fiind că ne arată că în tim-pul ocupaţieĭ ruseştĭ 1806—1812 seminariul Veniamin nu a fost desorganizat precum să credea. Dl. C. Erbiceanu, istoricul semi-naruluĭ Veniamin din mănăstirea Socola, Iaşĭ, 1888, p. 36 spune că „pe cît timp mitropolitul Veniamin aŭ stat la mănăstirea Neam-ţuluĭ, scoala nu s-aŭ intrerupt cu totul, dar nicĭ marĭ progrese nu putea face sub exarhatul luĭ Gavriil, care aŭ fost pus asupra bise-riceĭ ca mitropolit atît în Moldova cît şi în ţara Rosieĭ şi aŭ du-rat exarhatul săŭ pînă la 1812».

NOTIȚE

I

Dictionarul Latino-romîn ediția Goldner.

In editura tipografiei Goldner din Iași a apărut de curînd: *Dicționarul complect latino-romîn* lucrat de cunoscutul autor didactic *Ioan Nădejde.* La o inspecțiune grabnică, ne-am putut convinge că este o *lucrare conștiincioasă* care redă în românește în modul cel mai precis și tot-odata mai variat înțelesul cuvintelor latinești. Dicționarul d-lui Nădejde este lucrat în primul loc pentru scoală și va aduce mari servicii în studiul limbei latine, ne mai fiind nevoiți elevii a se sluji de dictionare latino-franceze, cînd ei nici limba franceză n-o cunosc bine.

Credem că una din piedicele cele mai însemnate ce s'aŭ opus până acum unui studiŭ mai serios al limbei latine a fost tocmai lipsa unui dicționar care să reproducă în echivalențe românești gîndirile latine.

Credem deci că atît d. Nădejde cît și editorii aŭ făcut un bun serviciŭ scoalelor și tinerei generațiuni punîndu-le la îndămînă un instrument cu care să poată mai ușor învinge greutățile limbei noastre mume.

In unul din numerile viitoare va apărea o dare de samă mai amănunțită făcută de un om competent.

II

Studiile de Psihologie ale D-lui Eduard Gruber

Aflăm că D-l Eduard Gruber, care s-a făcut deja cunoscut în două Congrese psihologice, la Paris în 1889 și la Londra în 1892

și-a trecut cu mult succes doctoratul în Filosofie la Universitatea din Leipzig înaintea profesorilor Wundt, Leuckart, (naturalist) și Wiedemann (fizician). Dl Eduard Gruber s-a specializat în psihologie experimentală. D-sa a lucrat timp de doi ani de zile în *Institutul de psihologie experimentală* de la Leipzig, condus de ilustrul profesor Wundt; a luat parte la lucrările și discuțiunile asupra celor maĭ însemnate probleme ale psihologieĭ contemporane, iar singur a condus și isprăvit o lucrare foarte importantă de optică fiziologică: *Cercetărĭ experimentale asupra lumineĭ colorilor*. Aceastá lucrare constitue teza de doctorat a D-luĭ Gruber; ia va apare prin Octombrie în *Philosophische Studien*, cea maĭ însemnată revistă germană de psihologie, sub conducerea luĭ Wundt—și în tipăritură aparte ca lucrare de doctorat.

In lucrarea sa Dl Gruber îșĭ propune a cerceta și rectifica o serie de părerĭ emise de ilustrul învățat german Helmholtz în a sa vastă operă: *Optica fiziologică*. Dl Eduard Gruber după îndemnul și sfătuirea profesoruluĭ Wundt a ajuns a dovedi — printr-un mare număr de experiențe, făcute cu multă băgare de seamă, în toate condițiunile cele bune de experimentare psihologică asupra indivizilor cu vederea normală — a ajuns a dovedi că sensațiunile de lumină a colorilor să pot măsura, ca un element separat și independent, cu o precisiune aproape matematică. Aceasta e o vedere nouă și primul punct însemnat al acestor cercetărĭ experimentale, prin care să arată, cît sînt de puternice mijloacele psihologieĭ de astăzĭ în analiza subiectivă.

Al doilea punt însemnat reesă din experiențele ce Dl Gruber a făcut cu subiecțiĭ săĭ cu văzul normal în camera obscură și cu un daltonist (orb pentru colorĭ) pentru verde la lumina zilei. Din aceste experiențe scoate încheerĭ opuse ipotezeĭ enunțate în 1886 de ilustrul fiziologist de la Praga, profesorul Hering asupra așa numiteĭ « *luminĭ specifice a colorilor* ». Această teorie care a fost desvoltată în numele luĭ Hering, cu mult talent de un privat-docent de la Universitatea din Viena, Dl Hillebrand, într-o comunicațiune făcută Academieĭ de științĭ din Viena (1889), este pentru prima oară combătută cu motive maĭ puternice în lucrarea specială a d-luĭ Gruber. Dl Gruber însă nu dă rezultate definitive asupra acestuĭ punct, de oare-ce trebuesc făcute experiențe cu mulțĭ daltoniștĭ pentru felurite colorĭ și în felurite condițiunĭ. Aceste experiențe cer timp îndelungat și noroc în capatarea de subiecțĭ orbĭ pentru unele colorĭ saŭ pentru toate chiar. Dl Gruber îșĭ propune a urmări maĭ departe aceste cercetărĭ asupra « *lumineĭ specifice a colorilor* » în țară, atît prin experiențe asupra daltoniștilor, cît și prin o sumă de alte mijloace puse la dispozițiune de Optica fiziologică. Discuțiunea asupra acesteĭ chestiunĭ însă va urma multă vreme — de oare-ce e una din cele maĭ grele și maĭ complicate chestiunĭ de analiză psihologică și părerile vor rămînea împărțite pentru multă vreme între Hering și Hillebrand deoparte, pentru existența uneĭ luminĭ specifice și Wundt și Dl Gruber de altă parte, pentru neexistența uneĭ atarĭ.

A treia conclusiune importantă ce Dl Gruber trage din experiențele făcute în *Institutul de psihologie experimentală* e relativă la așa numitele fenomene de contrast a colorilor. Dl Eduard Gruber stabilește putința uneĭ măsurărĭ quantitative a contrastuluĭ. Rezultatele sale sint de acord cu acele ale experimentatorilor ce s-aŭ ocupat cu această chestiune a contrastuluĭ până acuma și cari sint în cea maĭ mare parte elevĭ de aĭ luĭ Wundt.

Cu această lucrare Dl Gruber, nu numaĭ că stabilește un punct foarte însemnat și controversat din psihologia văzuluĭ, dar ea este în același timp prima lucrare de bază a uneĭ seriĭ de lucrărĭ ce Dl Gruber își propune a face de acuma înainte asupra senzațiilor de colorĭ, asupra luminiĭ specifice, asupra contrastuluĭ și a unuĭ mare număr de iluziunĭ și particularitățĭ optice. Scopul final însă ce urmărește Dl Eduard Gruber în toate aceste cercetărĭ psihologice este a ajunge la niște vederĭ maĭ pozitive, de cît acele ce sint astăzi, asupra colorilor. O teorie exactă a colorilor, după părerea d-luĭ Gruber, pe lingă un șir întreg de fenomene, trebue să maĭ explice și fenomenele straniĭ, dar atît de răspindite și bine observate de un mare număr de observatorĭ, ale așa numiteĭ «*audițiunĭ colorate*». Și tocmaĭ această audițiune colorată este chestiunea nouă și însemnată prin care Dl Eduard Gruber s-a făcut cunoscut în lumea psihologilor. Dl Eduard Gruber a făcut la *Congresul de psihologie experimentală* de la Londra în August 1892 o comunicație remarcabilă, ce a atras atențiunea asupra sa a psihologilor celor maĭ distinșĭ precum Alexander Bain, Francis Galton, care răspunzînd d-luĭ Gruber, laudă inteligența și energia cea mare cu care D-sa a pus această chestiune, a luĭ Sidgwick, președintele Congresuluĭ, a luĭ F. W. Myers și James Sully, secretarĭ aĭ congresuluĭ, a luĭ Ebbinghaus (Berlin), Delboeuf (Liège), Charles Richet (Paris), Alfred Lehmann (Copenhaga) etc. cari l-aŭ felicitat călduros.

Afară de aceasta o sumă de psihologĭ și savanțĭ, ce să interesează de psihologie, saŭ aŭ făcut dărĭ de seamă despre lucrările D-luĭ Gruber pe acest tărîm, saŭ răspunzîndu-ĭ la: *Chestionarul psihologic asupra audițiuneĭ colorate, figurate și luminate* (tipărit la Leipzig în Fevruar 1893 și răspîndit în Germania maĭ ales la Leipzig, Berlin, München și Dresden; tradus și reprodus în *Revue philosophique* Maĭ 1893; rezumat într-o revistă italiană) îl incurajează de a urmări înainte aceste cercetărĭ însemnate.

Astfel Alfred Binet, Directorul *Laboratoruluĭ de psihologie fiziologică de la Paris* și unul dintre ceĭ maĭ distinșĭ dintre tineriĭ psihologĭ franceјĭ, făcînd o dare de seamă în *Revue des deux mondes* Maĭ 1893 despre lucrările Congresuluĭ, discută, vorbind de psihologia descriptivă, numaĭ două lucrărĭ din 12 prezentate, ca avînd un interes însemnat pentru metodele de cercetare; aceste lucrărĭ sînt: una a D-luĭ Th Ribot, directorul de la *Revue philosophique* și ceealaltă e comunicațiunea D-luĭ Gruber. Dl Binet pune obiecțiunĭ cu multă rezervă la cercetările surprinzătoare ale d-luĭ Gruber—care se vor dovedi în curînd de sînt adevărate, saŭ nu—dar lauda «îndrăznea-

la cea mare de spirit» și «metoda nouă» a d-luĭ Gruber de a cerceta aceste fenomene de audițiune colorată.

In revista italiană *La scena ilustrata* un profesor, D-rul Mario Pilo de la Belluno, un distins estetician în Italia, dă o admirabilă descripțiune a cazuluĭ săŭ propriŭ de audițiune colorată ca un răspuns la chestionarul «psihologuluĭ Gruber» publicat în *Revue philosophique.*

O dare de seamă mult maĭ detailată asupra uneĭ părțĭ din cele maĭ interesante din întinsa lucrare încă inedită a D-luĭ Gruber o face profesorul Flournoy de la Geneva în o carte apărută de curînd : *Des phenomènes de synopsie* (*audition colorée*). *Photismes. — Schèmes visuels.—Personifications.* Paris, Felix, Alcan 1893. — Dl Flournoy pentru a scuza lipsa unor părțĭ din lucrarea sa, arată imposibilitatea în care a fost de a-și procura literatura anterioară a acesteĭ chestiunĭ cum și «faptul că profesorul Gruber, precum a-« ceasta e de notorietate publică, pintre aceĭ ce să ocupă de « aşeastă materie, prepară în acest moment asupra audițiuneĭ co-« lorate o operă cu privire d'ensemble în care literatura și istoria « chestiuneĭ vor fi tratate, cu atîta întindere, pre cîtă competență, « așa ca iubitoriĭ de acest subiect nu aŭ nimica de pierdut.» (pag 3). Profesorul Flournoy vorbește în maĭ multe locurĭ din cartea sa despre *Chestionarul* D-luĭ Gruber, de statistica intreprinsă de D-sa asupra *Supraviețuitorilor* (toțĭ aceia carĭ aŭ făcut saŭ comunicat observațiĭ de audiție colorată, cu un șir de anĭ în urmă și trăesc încă, sînt rugațĭ a da acuma după un maĭ lung orĭ maĭ scurt interval de timp, o nouă observație) și alte chestiunĭ. La urma cărțiĭ Dl Flournoy resumă după mauuscriptul francez al autoruluĭ romîn « *Cazul D-luĭ Gruber* » Aceste detaliĭ date de eminentul profesor de psihologie de la Geneva, se pot considera ca o a treia comunicațiune a D-luĭ Gruber, o desvoltare a uneĭ părțĭ din comunicațiunea de la Londra. Recomandăm cartea D-luĭ Flournoy tuturor acelora ce se intereseazä de această chestiune.

In sfîrșit tot ca părerĭ exprimate de autoritățĭ necontestate in psihologie sînt maĭ întăĭ cîte-va scurte, dar cuprinzătoare cuvinte, ce Dl Ribot spune despre Chestionarul d-luĭ Gruber. «Le present « Questionaire, que Mr. Edouard Gruber de Leipzig soumet au public, « a un interêt psichologique incontestable». Iar în noua ediție, ediția a patra din *Grundzüge der physiologischen Psychologie* a luĭ Wundt găsim un pasaj, care să rapoartă *numaĭ* la cercetările d-luĭ Gruber.

Iată acest pasaj în original și în traducere :

«Ausser diesen mehr allgemeingültigen Asociationen beobach-«tet man nicht selten noch bei enzelnen dazu disponirten Personen «speciellere zwischen Worten und Farben, Farben und Tönen oder auch Verbindungen der beiden letzteren mit Geschmacks—und Ge-»ruchsempfindungen. *Bei manchen Individuen nehmen zugleich die «zu bestimmten Klängen associirten Farben geometrische Formen «an, deren Gestalt und Grösse sich mit dem Charakter des Klanges »verändert».* (pag. 579)

(Afară de aceste asociațiunĭ maĭ mult generale, să maĭ observă nu arare orĭ încă, la unele persoane predispuse, altele maĭ speciale între cuvinte și colorĭ, între colorĭ și tonurĭ (sunete muzicale) saŭ chiar legăturile acestor două din urmă cu sensațiunĭ de gust și sensațiunĭ de miros. *La unĭ indivizĭ iaŭ în acelașĭ timp colori'e asociate cu anumite sunete și forme geometrice, a căror formă și mărime variază cu caracterul sunetuluĭ.*)

Aceste cuvinte subliniate resumă toată partea noŭă descoperită și cercetată de Dl Gruber. Wundt inchee maĭ departe, citînd cu un «besonders=maĭ cu samă», din literatură de peste 100 de autorĭ ce aŭ scris despre audiția colorată, numaĭ lucrarea clasică a luĭ Bleuler și Lehmann apărută în 1881, amîndouă comunicațiile d-luĭ Gruber, dela Paris și Londra și cazul luĭ Kaiser. Profesorul Wundt recunoaște în cartea sa clasică meritele energiculuĭ cercetător, a compatriotuluĭ nostru, Dl Gruber.

Maĭ multe reviste americane precum *American Journal of Psyhology*, *The Popular Science Monthly* etc. amintesc cu elogiĭ cercetările d-luĭ Gruber asupra audițieĭ colorate.

Afară de aceasta Dl Gruber a primit ca răspuns la chestionarul său un șir de observațiĭ propriĭ saŭ consiliĭ, chiar de la autorităṭĭ nediscutate precum: Dr. Charles Féré, Dr. Chaslin, Bourdon, Dr. Charcot, A. de Rochas, Arreat (Franța) Prof. Hensen și Prof. Quincke (Kiel), Prof. Rosenbach (Breslau) Prof. Steinbrügge (Giessen), Prof. Goetz Martius (Bonn), Prof. Benedikt (Viena), Prof. Vittorio Grazzi (Florența), de la Iulius Stinde, renumitul humorist german de la Berlin etc...

Dl Eduard Gruber va face în decursul acestuĭ an chiar o comunicație despre resultatele statisticeĭ sale în Germania și va publica și un program vast, după care gîndește să lucreze opera sa asupra audițiuneĭ colorate. In definitiv cercetările începute de Dl Eduard Gruber in 1889 la Iașĭ asupra audițieĭ colorate și complectate prin cele de optică fiziologică la Leipzig constituesc doĭ poliĭ opuși, carĭ sînt menițĭ să ducă la una și aceeiașĭ mare chestiune a psihologieĭ contemporane: o teorie a colorilor!

Din parte-ne felicităm cu multă căldură pe dl Gruber dorindu-ĭ succes în cercetările științifice.

M. C.

III

Lucrările istorice ale d-luĭ Xenopol în limba franceză

Domnul *A. D. Xenopol* în călătoria sa din anul acesta în străinătate a fost la Paris, unde a dat în editura d-luĭ *Ernest Leroux* prelucrarea franceză a Istorieĭ Romînilor din Dacia Traiană. Ea va consta din două volume de 6—700 de paginĭ cuprinzînd cel I-iŭ istoria ve-

che și medie pînă la Mateĭ Basarab și Vasile Lupu, al II-lea Istoria modernă și contimporană pînă la 1859. Volumul I-iŭ fiind gata s-aŭ lasat spre imprimare în timpul căruia va pregăti vol. II. Tot-odată s-a înțeles maĭ cu deamăruntul asupra colaboràreĭ sale la marea istorie universală a Europeĭ (*Histoire générale depuis le IV-ème siècle jusqu'à nos jours* publiée vous la direction de Ernest Lavisse membre de l'académie française et Alfred Rambaud professeur à la faculté des lettres de Paris) pentru partea romînească; a revăzut împreună cu d. Rambaud și a stabilit textul definitiv al capitoluluĭ asupra aparițieĭ Romînilor în istorie și a imperiuluĭ Valaho-bulgar, capitolul scris de d. Rambaud înainte de a fi luat în ajutor colaborarea d-luĭ Xenopol) care capitol aŭ apărut în fascicolul 21 al Istorieĭ generale și va fi reprodus după cît am aflat, de un număr literar din Indépendance Roumaine. D. Xenopol apoĭ împreună cu D. Rambaud revăzură capitolul scris de d. Xenopol pentru volumul III-lea al istorieĭ generale. *Les Roumains et leur luttes contre les Turcs*, care expune în chip concis, dar colorat și plin de fapte, luptele urieșe repurtate de Alexandru Basarab, Mircea cel Mare, Vlad Țepeș și maĭ ales Stefan cel Mare contra Turcilor, arătînd importanța acestor lupte pentru apărarea civilizațieĭ apusene de puhoiul musulman. A determinat apoĭ capitolele viitore și locul pe care-l vor ocupa în volumurile istorieĭ generale. D. Xenopol a fost foarte bine primit de somitățile învațate din Franța, care aŭ arătat istoricululuĭ nostru multă considerație.

Prin această duplă lucrare ce apare în limba franceză, publicația Istorieĭ Romînilor din Dacia traiană în două volumurĭ și expunerea destinelor lor în Histoire génerale de l'Europe, istoria poporuluĭ nostru va fi cunoscută apusuluĭ într'un mod deplin și demn de importanța ce o are. D. Xenopol dă toată atenția cu putință pentru ca ediția franceză să corespundă pe deplin cerințelor istoriografieĭ contimpurane.

IV

Tezele d-luĭ N. Iorga

Domnul *Neculaĭ Iorya* care să află acuma la Lipsca a scris acolo pentru doctoratul în litere o teză asupra

luĭ *Thomas III marquis de Saluces* care va fi trimisă în un număr de exemplare și în Romînia. In Paris d. Iorga care a terminat studiile la scoala des hautes Etudes, dobîndind titlu de absolvent al acesteĭ scoale, singurul ce să poate obține, și a scris o altă teză asupra luĭ *Philippe de Maizieres,* un volum de vr-o 500 de paginĭ care va apărea în bibliothéque de l'école des hautes Etudes.

Tot d-sa a scris și un articol asupra aceluiașĭ personaj: Une collection de lettres de Philippe de Maizières, care a fost primit în marea Revistă franceză, la Revue Historique, și publicată în fascicolul Iulie—August 1892.

Compatriotul nostru maĭ lucrează apoĭ pentru partea românească și la marea Encyclopedie franceză, făcînd cunoscute maĭ cu deosebire personajele istorice, a căror biografie o prelucrează după Istoria Romînilor din Dacia traiană de A. D. Xenopol. Iată o activitate care face onoare numeluĭ romînesc și pentru care țara noastră trebue să fie recunoscătoare d-luĭ N. Iorga.

TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER, Str. PRIMARIEI.

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IAȘI

Anul IV. Septemvrie și Octomvrie No. 9 și 10

B. ANTONESCU

Studiŭ asupra cronicaruluĭ francez Wawrin*)

In tot veacul al XV-lea, începînd cu sfîrșitul celuĭ d'al XIV-lea, două curente puternice să izbesc în peninsula Balcanică, și daŭ acesteia caracterul săŭ istoric în decursul acestor anĭ: cel venind din sud, Turciĭ, din ce în ce maĭ mare, din ce în ce maĭ amenințător, și cel din nord reprezentat prin Ungurĭ, avînd cu sine nu numaĭ sprijinul Polonieĭ, dar al multora din creștiniĭ apusenĭ. Intre aceste două cîmpurĭ vrăjmașe a ști să ieĭ o poziție hotărîtă, saŭ a te pleca în partea celuĭ care e maĭ tare, a face une-orĭ pe unul și pe celalalt din combatanțĭ să-țĭ respecte nu numaĭ neatîrnarea ta, dar și dorințele tale, a fi vrăjmaș saŭ a fi prieten după cum împrejurările îțĭ spun, alte-orĭ și nu rar, a readuce la dreapta judecată pe cel trufaș și al face să înțeleagă că puterile de care dispuĭ nu sînt neînsemnate, iată întreaga istorie a neamuluĭ nostru înaintea de îngenunchiarea luĭ sub stăpînirea muzulmană. Acest rol al nostru nu să schimbă și nu este arătat în alt chip prin cronica luĭ Wawrin. Nu-

*) Jean de Wawrin, Anchiennes croniques d'Engletere. 3 vol. ed. Dupont, Paris 1858.

maĭ că printr'însa să desprinde din întuneric un noŭ prinț mare al țăriĭ noastre, care știe să utilizeze cu o măiestrie admirabilă toate forțele ce-ĭ cad în mînă și care izbutește pentru o perioadă de timp, cam scurtă ce e drept, să fie arbitrul suprem al evenementelor desfășurate în basinul inferior al Dunăreĭ.

Cum s'a alcătuit însă această cronică și ce greutate putem pune noĭ pe spusele luĭ Wawrin ? Jehan Bătârd de Wawrin, seigneur du Forestel, face parte dintr-o familie de răsboinicĭ și mult ilustră, care numără printre membriĭ eĭ maĭ mulțĭ apărătorĭ aĭ locurilor sfinte, decĭ care aŭ văzut și cutreerat Orientul. Temperament răsboinic, Wawrin ia parte sub ducele Burgundieĭ la maĭ multe expedițiĭ ale acestuia contra regeluĭ Franțieĭ,*) cîștigă titlurĭ de nobleță pe cîmpul de bătae, să ilustrează prin abilitatea sa diplomatică, și nemulțumit să stea în liniște, trece în Englitera unde 'șĭ pune sabia în serviciul luĭ Henric al VI-lea. Cu dînsul luptă alăturĭ nepotul și fiul săŭ adoptiv Waleran de Wawrin. — Și acesta să distinge și acesta găsește pacea relativă, în care ducatul Burgundieĭ stătea cu veciniĭ săĭ, neplăcută, și de sigur și-ar fi pus și dînsul sabia în apărarea alteĭ cauze de cît a patrieĭ sale, dacă o ambasadă venită din Constantinopole, n'ar fi dat prilej duceluĭ Burgundieĭ să răsplătească atît serviciile aduse de Jehan de Wawrin, cît și de nepotul săŭ, făcind pe acesta din urmă comandant suprem al armateĭ, — maĭ exact al floteĭ, —care avea să opereze

*) In 1423 asista la bătaia de la Cravaut; la Sory în 1424; trece în Olanda la 1425; ia parte la expeditiile luĭ Henric VI, care țin timp de 6 anĭ (1429 — 1435); în 1436 să însoară; capătă o dotație din partea duceluĭ Burgundieĭ în 1442; calificat într'un act din 1443, chevalier segneur du Forestel et de Fontaine; Carol VII îĭ dă scrisorĭ de naturalizare în luna luĭ Octombre 1447; orașul Lille îĭ face drept danie „XII los de vin" pentru succesele sale politice la ambasada din Roma 1463; trece din noŭ în Englitera la 1467; în 1471 probabil moare în vîrstă de 76 anĭ.

pe marea Neagră şi în apele Dunăreĭ în ajutorul creştinilor.

La sfîrşitul anuluĭ 1445, ambiĭ Wawrin întorcîndu-se din călătoriĭ depărtate, unul de la Papa, unde fusese în ambasadă, celalt din Orient, vorbeaŭ de întîmplările la care eĭ asistaseră; şi mirîndu-se, spune cronicarul, că începuturile şi şirul evenimentelor Englitereĭ sînt necunoscute, hotărîră să adune material şi să înfăţişeze icoana acelor vremurĭ trecute. Cu o scrupulozitate şi un simţ istoric adevărat, sprijinit în lucrarea sa de însuşĭ ducele Burgundieĭ, Jehan de Wawrin, adunâ toate procesele verbale „des herauts d'armes anglais et bourguignons“ şi relaţiunĭ care „cuprindeaŭ descrierĭ de bătăliĭ saŭ de sărbătorĭ date la curtea Burgundieĭ, precum şi toate ştirile streine aflate în scrisorile particulare trimise duceluĭ“, nu să dete chiar îndărăt să facă de maĭ multe orĭ călătoriĭ costisitoare, numaĭ cŭ dorinţa «de a cunoaşte şi a dobîndi ma«terial bun pentru complectarea opereĭ sale». — T. II p. 402.

In curînd primele patru secţiunĭ împărţite în cîte şase cărţĭ fie-care, fură sfîrşite, coprinḑînd istoria insuleĭ Albion, pînă la moartea luĭ Henric al IV-lea (1413). Zece anĭ maĭ tîrziŭ, întreprinse o urmare a acesteĭ cronicĭ, care avea să conţină şi din al şaselea volum, cele treĭ prime cărţĭ.

Partea care ne interesează pe noĭ este prima carte al acestuĭ al şaselea volum. Pentru cronicar aceste capitole, privind evenimentele din peninsula Balcanică, sînt epizode intercalate în şirul întîmplărilor din Englitera, numaĭ pentru «a recrea spiritul» cum o spune el însuşĭ. Şi vom vorbi chiar de la început, zice Wawrin, despre un eveniment mare întîmplat în ţara Sarazinilor, care eveniment, mi să pare, va aduce multă plăcere tuturor,

mai ales fiind-că nu știu să fie povestit aiurea în alte cărți». Și mai departe adaogă: «să lăsăm evenimentele din Englitera, și să espunem întîmplările uneĭ călătoriĭ pe care seniorul Wawrin o făcu pe pămîntul Sarazinilor. Anchiennes Chron. I p. 341.

Fiind-că Jehan de Wawrin intră în mijlocul narațiuneĭ, prezentîndu-ne evenimentele, la care aŭ asistat dînsul, fără nicĭ o pregătire, editoriĭ modernĭ aĭ cronicei aŭ pus drept prefață o scrisoare datată din 1442, poate și pentru ca să justifice, și să documenteze oare-cum spusele luĭ Wawrin. Această scrisoare e îndreptată de către călugărul Barthelemy de Gênes, starițuluĭ din Saint Jean de Jérusalem, sub impresia imediată chiar a evenementelor. In ia 'ĭ descrie călugărul cu o mîhnire vădită starea nenorocită care amenință pe creștinĭ. Turcul e stăpîn peste întreaga peninsulă și cu mulțimea popoarelor sale a umplut pămîntul. Bulgariĭ, Sîrbiĭ, Bosnieciĭ, Walachiĭ și Transilvăneniĭ și-aŭ plecat grumajiĭ, iar orașele lor sînt date pradă flacărilor și populațiunile sînt duse în robie; maĭ ales «tonte la grande et mendre Valachie» e o ruină de la un capăt la celalt. N'a rămas în picioare, urmează maĭ departe călugărul, decît Ungurul. In contra acestuia hotărî Sultanul, strîngînd o armată puternică, s-o trimeată în Ungaria tăind țara Românească. Dar Valachiĭ adestîndu-ĭ la întoarcere, în 1442 «ou quaresme» nimiciră pe Turcĭ cu totul, lăsîndu-le morțĭ pe cîmpul de bătaie maĭ bine de 36,000 de oamenĭ. Această știre nu era făcută să placă Sultanuluĭ; simțind mîna domnuluĭ Valahieĭ, trimise poruncă să-l aducă la Andrianopolĭ, unde după ce-l primi și-l ospătă, dîndu-ĭ toate onorurile, îl aruncâ în închisoare. Pămînturile «baronilor» săĭ fură confiscate și date altora, iar în principat trimise, însoțit de 12,000 de oamenĭ, «un pașă turc pentru ca să iee

«în stăpînire ţara şi s-o guverne pentru dînsul». — Dar Valahiĭ, de şi lipsiţĭ de domnul lor, «aŭ rezistat în aşa chip «que toute ceste multitude de mescreans a esté mise «à l'espee, sanz nuls reschaper». Ib. T. II p. 8.

Cînd Sultanul porni o nouă armată maĭ numeroasă decît cele de pînă acum (180,000) sub comanda mareluĭ Vizir însuşĭ, găsiră pe Valahĭ uniţĭ cu «Hungres et Poulenoys» retrăgîndu-se mereŭ în munţiĭ dinaintea grosuluĭ armateĭ turceştĭ, dar atacînd îndată orĭ-ce corp mic rezlăţit. După ciocnirĭ nenumărate, biruinţa sa dete în fine de partea Creştinilor, iar mulţĭ din Turcĭ periră în luptă şi corturile lor fură prădate şi bogăţiĭ imense, şi caĭ fără număr şi 5000 de cămile căzură prada Creştinilor.

Aşa de multe fură prăzile luate, încît, precum spune călugărul «ceĭ din Valahia, pînă şi ciobaniĭ ajunseră bogaţĭ, ceĭ maĭ mulţĭ nu să îmbracă de cît în veştminte turceştĭ de mătase şi în stofe lucrate cu fir, toate din corturile Turcilor «desconfis». — Din invadaţĭ, Romîniĭ deveni invadatorĭ, şi împreună cu tovarăşiĭ lor de luptă, trec Dunărea şi asediind oraşele întărite şi forturile (chasteaulx) din Bulgaria, duc groaza pînă în preajma Andrianopoleĭ. In mijlocul acestuĭ entuziasm imens, să încheie alianţe între Creştinĭ din ce în ce maĭ strînse. Papa, Veneţia şi ducele Burgundieĭ solicitaţĭ, trimit ajutoarele lor, Unguriĭ şi Poloniĭ, împreunaţĭ sub acelaş impuls, hotăresc să iee parte şi eĭ la aceste mişcărĭ. In acest sens scrie călugărul Bartholomeŭ la Ierusalim, rugîndu-l să intervie şi el în această mişcare pentru ca puterile Creştinilor să fie marĭ şi izbînda lor sigură. Această scrisoare, datată din 3 Februarie 1442, să sfîrşeşte în generalităţĭ privitoare la înarmările creştinilor, şi prin expunerea evene-

mentelor e foarte potrivită ca să întroducă şi să esplice oarecum întîmplările povestite de Wawrin.

Primul capitol al primeĭ cărţĭ din secţiunea a şasea a cronicaruluĭ nostru, începe precum am maĭ spus, în mod abrupt, fără pregătire, cum le «grant Turcq» chiamă pe domnul Valahieĭ să-ĭ „vorbească şi cum prin trădare îl scoase din domnie". Ibid II p. 12.

«Environs ce temps dont nous parlons présentement «(1442) estoit seigneur des Turcz ung nomme Moradbay «(Amurat II 1421—1451), lequel par ce qu'il vint à sa «congnoissance que en la grant Valaquie avoit ung seig- «neur nomme Velacq de Voivode, moult famé de vaillance «et de sagesse, lequel avoit son pays fort riche et bien «peuplé d'hommes grans et puissants, de quoy ycellui Turcq «commenca de prendre envye, desirant de embrachier et «soubmettre à luy et soubz sa seignourie ycellui seigneur «des Valaques et tout son pays»,— îĭ trimese un „soubachin tres subtil et eloquent", care aducîndu-ĭ darurĭ nestimate să-ĭ arate dorinţa ce avea Sultanul d'al cunoaşte maĭ de aproape, îndemnîndu-l să vie la Andrianopole. Fiind-că domnul în împrejurărĭ grele, zice cronicarul, avea obiceiul să ceară sfaturĭ de la boeriĭ săĭ, după ce primi »moult honnourablement« trimisul crăiesc, strînse adunarea baronilor din ţară. Toţĭ aceştia îl sfătuiră să nu meargă însuşĭ în persoană, ci să lese a fi reprezentat printr-o «ambassade». Dar Turcul ştiu aşa de bine să-l ducă cu vorba, încît Vlad Dracula hotărî contrariul. «Le dit grant Turcq» îĭ făcu o primire strălucită şi în onoarea luĭ dete un mare prînz la care adună pe toţĭ fecioriĭ luĭ şi pe maĭ mariĭ demnitarĭ aĭ statuluĭ. După masă însă drama începe. Voivodul e încătuşat şi aruncat în închisoare, iar însoţitoriĭ săĭ retrimeşĭ în ţară, pentru ca povestind „la grant trahison" să arunce spaima în sufletele

Valahilor. Şi se îngroziră tare aceştia, zice Wawrin, căcĭ fiul prinţuluĭ «n'estoit mye habille pour conduire ung tel «royaulme, especialement en temps de guerre».

In mijlocul acesteĭ neliniştĭ marĭ, Sultanul strînge o armată de 100,000 de oamenĭ şi sub comanda Beglerbz-guluĭ o aruncă peste Dunăre. Valahiĭ lipsiţĭ de sprijinul domnuluĭ, deteră puterea armateĭ lor luĭ «Iohannes de «Hougac lequel estoit grant seigneur ou dit pays et s'es-«tandoit sa seignourie entre Hongrie et la Valaquie, à sca-«voir en Transilvanie».

Reînoind singurul mijloc bun în vremurĭ de primejdie, mijloc repetat de atîtea dăţĭ, Romîniĭ să retraseră înăuntrul munţilor, aşteptînd d'acolo să treacă potopul. – Vizirul nevăzînd înainte-ĭ pe nimenĭ, îşĭ împarte armata în treĭ corpurĭ, dintre care una din porţiunĭ o trimise «en la grant Valaquie, quy est aval le courant «de la Dunoe» iar restul îl opreşte cu sine.

Romîniĭ însă în revĕrsatul zorilor atacă pe ceştĭ rămaşĭ din treĭ părţĭ şi Turciĭ, zăpăciţĭ şi surprinşĭ, fură «desroyés et occis». — Remăşiţa fugarilor fu înecată în Dunăre. Corpul de armată pornit în Transilvania, nebănuind nimic de restriştea încercată de tovarăşiĭ lăsaţĭ în urmă, venea încărcat de prăzĭ „en moult grant joye et triumphe, tamburant et huant, comme s'ilz eussent tout le pays conquis“. — Dar Romîniĭ aşteptîndu-ĭ la pîndă îmbrăcaţĭ în veştminte turceştĭ, îĭ făcură îndată să-şĭ schimbe bucuria. Inchişĭ păgîniĭ de pretutindenĭ în gîtlejurile munţilor, fură ucişĭ pînă la unul şi prăzile lor reluate. Afacerea a fost maĭ uşoară cu cel d'al treilea corp. Această expediţie costase pe Turcĭ maĭ bine de 80,000 oamenĭ, şi adusese în sînul creştinătăţeĭ încrederea în vigoarea armatelor sale, împingînd spiritele către o nouă cruciată. Inainte însă ca înţelegerea să să fi

stabilit între numeroasele capete ale regilor creştinĭ, Amurat în prada uneĭ mîniĭ nemăsurate, aruncă un noŭ corp de armată peste Dunăre, cu porunca d'a da pept direct cu Valahiĭ. Dar fiind-că aceştia nu numaĭ să retraseră în munţĭ, dar pustiasă sistematic totul în retragerea lor, armata turcă ameninţată de foame îşĭ începu întoarcerea. Valahiĭ carĭ nu-ĭ lăsaŭ o clipă din vedere, adăstară pînă ce mare parte din armată trecuse Dunărea, şi cînd corpul maĭ mic remăsese aşteptînd, îndată «en moult belle ordonance» zice cronicarul, să aruncară asupra lor şi ceĭ care nu fură ucişĭ cu sabia, fură înecaţĭ în valurĭ.

Pentru cît-va timp ţara noastră avea să fie liniştită. In capitolul următor, cronicarul îşĭ urmează povestirea sa, prin înfăţişarea peripeţiilor luptelor interne şi neliniştirilor marĭ din Ungaria, ca un contrast vĕdit al veselieĭ generale care domnea în Valahia. Repeţitele năvălirĭ şi jafurĭ ale Turcilor în Transilvania, adusese o mizerie cumplită în populaţiune, satele şi oraşele eraŭ pustiite, locuitoriĭ în parte ucişĭ şi restul duşĭ în robie saŭ risipiţĭ. Fiind-că primejdia bătea la uşă, să strînse o adunare la Buda, unde fură chemaţĭ şi „plusieurs grans maistres de la Vallaquie adfin d'avoir advis et deliberation“ pentru a să lua o hotărîre comună de apărare. Hunyade fu ales în unanimitate de comandant suprem al armatelor aliate. Unguriĭ, după plecarea boerilor romînĭ, hotărîră să trimită o ambasadă către regele Polonieĭ Lancelot (Wladislav), ca să-ĭ prezinte coroana. Acesta primind îşĭ face intrarea în Alba Iulia unde să şi încoronează. Prima sa faptă fu să anunţe Papeĭ înarmarea celor treĭ popoare Romîne, Polone şi Maghiare, cerîndu-ĭ nu numaĭ sprijinul săŭ moral, dar întru cît-va şi intervenţia luĭ pe lîngă regiĭ şi principiĭ creştinătăţiĭ.

Eugeniŭ al IV-lea, Papa, care să interesa mult de această mișcare, trimete îndată în Ungaria pe Cardinalul de Saint-Angele (Iulian Cesarini, cu titlul de Saint-Ange, fu ridicat în 1426 la scaunul de cardinal), care fu primit în triumf de către conțiĭ, baroniĭ și toate căpiteniile armatelor strînse. Insuflețirea pentru această cruciată a trebuit să fie imensă, pentru ca oamenĭ de rînd din Transilvania și Polonia să iee armele «pour aller, personelement et à leurs propres despens» să combată pe Turcĭ. Dar și aceștia nu remăseseră inactivĭ. Din Asia, din Africa și din Europa, curgea numărul lor, pregătițĭ maĭ presus de orĭ-ce așteptare și însuflețițĭ de același entuziasm ca și Creștiniĭ. — Armatele aliate trecînd Dunărea, înaintează în Bulgaria continuŭ, dar văzînd puterea Turcilor, regele Ungarieĭ să ferește ale da luptă deschisă în cîmp. In fine, fără ca Wawrin să ne spue anume locul, în gîtlejurile munților, cam pe-aproape de Sofia, ceĭ doĭ vrăjmașĭ să ciocnesc; victoria deși necomplect declarată pentru Creștinĭ, nu era nicĭ a Sultanuluĭ. Acesta slăbit să retrage spre Andrianopole.— Venind iarna, aliațiĭ să reîntorc fie-care în părțile lor. Biruința anunțată prin ambasade și misive, pretutindenea stîrnise un entuziasm fără marginĭ. Alianțele încheiate să strînseră și maĭ tare. Imaginația poporuluĭ francez maĭ ales să aprinsese, și în dorința luĭ de izbînzĭ, priimi cu o simpatie vădită ambasada luĭ Ioan Paleologul, care venea să anunțe „les grandes et belles victoires des Val„laques et du roye de Hongrye“ precum și hotărîrea ce luaseră „yceulx Hongres et Vallaques de venir concquester „la Grece“ din mînile Turcilor. Alianța cerută și sprijinul trebuincios expedițieĭ fu acordat cu cea maĭ mare grabă de către Philippe duc de Bourguoigne et de Brabant. Iar ajutorul francez avea să constee numaĭ în flotă. In acest scop strînse

«Sept galees, une gallyace, ung grant nave et une cravelle, bien armee et bien en point» și le puse sub comanda «du seigneur Waleran de Wawrin «ycy present, mon locotenant et capitaine general sur ledit navire 1443». *Ib.* T. II p. 36.

Pe cînd între creștini sub îndemnul Papeĭ și a dogeluĭ Veneţieĭ aveaŭ loc aceste pregătirĭ și înțelegerĭ, Sultanul Amurat cu durerea în suflet și rușinat trecu repede brațul sfîntuluĭ George în Asia Mică, adună la sfat pe ceĭ maĭ înțelepţĭ «de la marche» cum spune Wawrin, „car il confessoit que les Hongres et les Vallaques, joings ensemble estoient une grant puissance et que pour bataille faisoient durement á crénier". *Ib.* T. II p. 39. Părerea tutulor în această adunare fu să dea deplină libertate domnuluĭ țăriĭ Romînești, și să încheie pace și prieteșug cu dînsul. Sultanul ascultâ de sfat, și-ĭ dete drumul „jurîndu-ĭ că nu-ĭ va maĭ călca țara luĭ cu războiŭ niciĭ odată, iar dacă dînsul, Valahul, va avea de purtat războiŭ contra cuĭ-va, el, Sultanul, l'aideroit et se courroit à se despens„, cerînd același lucru și din partea luĭ Vlad.

Acesta „moult joyeux en ceur de ceste ouverture" găsind condițiile minunate pentru dînsul și pentru țara luĭ, maĭ ales că Ungurii în acest timp căutaŭ mijloacele să reducă țara sub stăpînirea lor, priimi fără discuție toate aceste propunerĭ. Intors în țară, de la un capăt la celalt fu priimit «honnourablement et joyeusement, comme cellui qui de son peuple estoit moult amé». — Dar o parte din populație, cînd auzi condițiile de pace, fu tare dezamăgită, căcĭ era în firea lucrurilor, spune cronicarul, că tinerii cari găseaŭ utilizarea puterilor lor și brațuluĭ lor în războae, să murmure pe cînd bătrînii să jubileze. — Domnul țăriĭ, însă care avusese prilej să învețe multe în

închisoare, pătruns de trebuinţele ţăriĭ, şi cunoscînd neînţelegerile şi uneltirile apusenilor, prin urmare slăbiciunea lor, iar pe de altă parte fiind convins de puterile nemărginite ale Turcilor, dorea pacea, hotărînd să rămîe simplu spectator la drama ce avea să înceapă.

Atîta preţ punea Sultanul pe pacea făcută cu Vlad (1443), încît îĭ era de grabă să anunţe la toţĭ supuşiĭ săĭ «qu'il avoit bonne pain et union avec le seigneur de Vallaquie et tous ses subgetz Vallaques», îndemnîndu-ĭ să prinză inimă. In acelaşĭ timp anunţă hotărîrea sa nestrămutată de-a intra în ţara ungurească. Sect. VI. L. I. §. VIII.

Această ştire, cînd fu auzită în Europa, îngriji straşnic pe creştiniĭ toţĭ aliaţĭ, şi maĭ ales pe legatul papal şi regele Poloniеĭ care era şi al Ungarieĭ în acelaş timp. Să strînse îndată un consiliŭ de războiŭ unde să luă hotărîrea, ca pe neîntîrziat să intervie pe lîngă domnul Valahieĭ şi să-l roage să-şĭ schimbe atitudinea sa.

Cuvîntul dat luĭ Amurat şi maĭ cu seamă interesele ţăriĭ, cari cereaŭ ruperea de legăturĭ cu creştiniĭ şi împrietenirea cu Turciĭ, făcură pe domn să răspingă orĭ-ce amestec.

„Mais quant on adressa au seigneur des Vallaques „pour requerir son ayde, il s'excusa, en maudant aux „roy et legat que bonnement il ne povoit le faire, veu „les grands sermans qu'il avoit fais an grant turcq de «non jamais se armee alencontre de luy, et que au con«tracte de ce, il estoit eschapé du dangier de mort et de «la prison». *Ib.* L. I. § VIII. In zadar legatul Papeĭ, Cardinalul Saint-Angele, îl dezlegă de jurămintele făcute şi de cuvîntul dat, căcĭ domnul rămase nestrămutat în hotărîrea sa, — «riens n'y vailly». — Războiul de înlăturat era cu neputinţă, căcĭ Sultanul îşĭ strînsese arma-

tele sale și era gata să înainteze pe teritoriul unguresc. Deci regele Ungariei, ca războiul să nu fie transportat pe teritoriul său, trece cu grabă în Bulgaria. La 3 Noemvrie să întîlniră vrăjmașii și lupta fu nenorocoasă Turcilor. Dar nu mai puțin rău să sfîrși și pentru Unguri; căci din pricina unui frig extraordinar o mare parte dintrînșii degerară în gîtlejurile Balcanilor.

Intors în țară, regele Wladislas, trimete îndată pe legatul acreditat la curtea sa, către Papă cu rugămintea să pue în mișcare mai repede ajutoarele apusului. In același timp ambasadele lui Ioan Paleologul cutrierau Europa și arătau tutulor regilor creștini situația desperată în care să afla Constantinopole. Sub impulsul acestora flota făgăduită de ducele Burgundiei, care o parte să forma în Marsilia și cealaltă în Veneția, fură pornite sub comanda lui Wawrin în apele Bosforului, unde flotele venețiane și cele papale încă de mult făceau paza trecătorilor dintre Asia și Europa.

De aceste mișcări regele Ungariei neaflînd nimic, în acelaș timp neprimind din partea Cardinalului Saint-Angele nici o știre, și înspăimîntat de pregătirile formidabile ale Turcului, începu să plece urechia la condițiile de pace pe care Sultanul i le oferea. Pentru cîte-va „chasteaulz et passages scituez sur la riviere de la Dunoue" alianța să încheie între amîndoi beligeranți cu jurăminte și asigurări nenumărate dintr-o parte și dintr-alta. Din alte documente știm că Valahia, sub insistența prea mare a regelui Ungariei, e recunoscută de către Sultan prin acest tratat ca parte integrantă a Ungariei; ceia ce explica foarte bine nemulțumirea, cum spune Wawrin, resimțită de domnul Valahiei, cînd aude despre încheierea păcii. Noroc că revenind Cardinalul, pacea să rupe din nou și pregătirile și dintr-o parte și din alta reîncep

Wawrin nu uită să spuie că „le seigneur de la Vallaquie fut moult content» de aceasta, și pe dată-ĭ și trimise un corp de armată «mais il luy manda que de sa personne, il ne s'armeroit point». —*Ib.* L. I § 9. Wawrin cu toate sforțările sale nu putu opri armatele Turculuĭ să treacă Bosforul de pe un mal pe cel-alt. Căcĭ pe de o parte curentul puternic dintre marea Neagră și Marmara, care împedeca mult mersul galerelor în contra apeĭ, pe de altă parte strîmtorimea prea mare a Bosforuluĭ apărat din dreapta și din stînga de către artileria turcă, iar maĭ presus de toate o furtună stîrnită subit în aceste ape, toate ajutară trecerea armateĭ muzulmane de pe un continent pe celalt.

Ajuns la Andrianopole așteptă armata regeluĭ Ungarieĭ care încă nu era strînsă, «car n'avoit en sa compagnie, tant Hongres comme Poullans et Vallaques que environ VIII-me (8000) hommes». *Ib.* L. I § XII—XIII.

La Varna în fine cele două armate să intîlniră; una venind din Nord de-alungul măriĭ Negre, iar cealaltă din Sud din părțile Andrianopoleĭ. Cu toată vigoarea luĭ Huniade și cu toată virtutea corpuluĭ de Valahĭ, cari dăduseră maĭ bine de două ceasurĭ biruința în mîna Creștinilor, înfrîngerea fu mare, și chiar regele însușĭ rămase mort pe cimpul de bătaie. Restul armatelor să risipi fugind toțĭ spre Dunăre. In această panică înspăimîntătoare un singur corp nu-șĭ perduse cumpătul: Valahiĭ. Aceștia înțelegînd care fusese uneltitorul întregeĭ ruinĭ, și maĭ ales care ar fi singurul mijloc să să pue bine cu Turciĭ, prinseră pe Cardinalul Saint-Angele și îl înecară în Dunăre. Wawrin expune toate aceste fapte cu o amărîciune sufletească vădită, căcĭ pentru dînsul biruința Turculuĭ, era biruința păgînuluĭ asupra cruceĭ; el nu vedea interesele marĭ și adîncĭ care legaŭ popoarele balcanice și le

puneaŭ să să miște în direcții hotărite. Pentru Ungurĭ victoria asupra Semiluneĭ nu era atît o victorie creștinească, cît maĭ ales un cîștig de întindere a hotarelor asupra cîmpiilor mănoase ale Valahieĭ, unde credeaŭ eĭ că aŭ drepturĭ învechite. Pentru Românii însă, dacă eĭ să bucură de căderea creștinilor, era salvarea lor cea maĭ neașteptată, căcĭ și Turcul își sleise puterile pentru ca să sfarme pe Ungur.

Wawrin neavînd nimic de făcut în apele Bosforuluĭ, n loc de a să reîntoarce în Franța hotărî ca împreună cu năvile sale să treacă în Ungaria, unde avea nădejde dînsul să plănuiasca o nouă mișcare din partea Creștinilor.

De-aicea înainte sufletul întregeĭ mișcărĭ și făptuitorul evenimentelor cari să vor desfășura la Dunăre va fi Wawrin, deși Cardinalul va avea comanda supremă a flotelor aliate. Nu maĭ puțin însă să înfățișază și figura luĭ Vlad Dracul, pretutindenea invizibil, dar pretutindenea plănuitorul mișcărilor, ca un șef necontestat al expedițiuneĭ acesteia improvizate așa de repede.

De la Constantinopole, Wawrin cu flota sa să îndreptă spre Mangalia,*) după ce face o haltă în orașul Mesemble. La Licostome**) (Licocosme cum îĭ spune Wawrin) depuse

---

*) Fiind-că descrierea care o face cronicarul despre portul Callatis (Mangalia, în unele portolane Pangalia ca și în Wawrin), unul din marile orașe comerciale de pe Marea Neagră în vremea anterioară ereĭ noastre, are o importanță archeologică însemnată, o dăm această descriere în nota alăturată :

„Lequel port est d'une grant muraille, quy est en la mer, quy est bien de XXX à XL piedz de large et est la mer et le port entre la muraille et la terre; et ou tempz passé, nulz ne povoit entrer on royaulme de Amazonnes par mer, qui maintenant est dit, autrement le royaulme de Sycie (Scythie), qu'il n'entrast entre la muraille et la terre, quy duroit bien XX lieus francoises. Mais de présent la dite muraille est desgustée et abatue en moult de lieux....... à l'autre costé du royaulme à terre ferme, il est environné de si haultes montaignes que bonnement nulz n'y povoit entrer, sinon à grant dangier".—L. I. § XV. Ridicînd ancora, ajunse la Licocosme, quy appartenoit au seigneur de la Vallaquie.

**) Licostome apare de timpuriŭ în hărțile marine medievale, în locul Kiliei de astă-zĭ. In Carta catalană din 1375 e cunoscut sub forma de Lichostoma. De cînd apare la cunoștința noastră, acest oraș este subt autoritatea genoveză. In Cartolario dela Masseria di Caffa pe anul 1382 (ef. Archivio di San Giorgio fol. 175 verso), sub data de Septembre în 2 sta scris: „Castrum Licostomi debet nobis pro uno cambio salvo interro nobis misso ad salvendum per Petrum embronum Consulem dicti castri" etc.

pe Pietre Vast, un catalan foarte îndemînatic în afacerĭ diplomatice, cu însărcinarea să treacă în Ungaria, unde să hotărască la luptă pe Huniade. In drumul său, îĭ da sfatul să să abată la curtea domnuluĭ Valahieĭ și să-l atragă și pe acesta în coaliție. Wawrin plecă să petreacă timpul de o lună, cît avea să dureze această ambasadă, la Caffa, colonie genoveză în Crimea. In drumul său vizita și orașul Moncastro, care după spusele sale aparținea Genovezilor.*)

La timpul hotărît să reîntoarse la Brilago (Brăila fără îndoială) unde Pietre Vast îl aștepta întors din misiune. Acesta îĭ anunță cum consiliul baronilor la Buda s-aŭ ocupat zile întregĭ cu planurile de atac ale luĭ Wawrin, cum aŭ hotărît să strîngă o nouă armată și să să prezinte cu toțiĭ la Nicopoly,—lequel sied en Vulgarie, ca să-l precizese,—unde vor aștepta pe Wawrin să vie cu ajutoarele și cu galerile sale. Dar prima și ultima lor condiție fusese ca Pietre Vast să-șĭ pue toate sforțările sale să îndemne și să convingă și pe domnul Valahieĭ a lua parte la expediție et „faire puissante armee". Fără dînsul era orĭce mișcare imposibilă.

„Le dit messire Pietre Vast, spune cronicarul, parla „au seigneur de la Vallaquye, lequel lui promist moyennaut „que le dit capittaine de Bourgoigne voulsit demourer,

---

*) Akerman la gurile Nistoruluĭ. Pînă la 1454 acest oraș era în mîna Genovezilor, căcĭ atacat de Mahomet II-lea, acesta fu răspins de o garnizonă genoveză cf. Amedes Vigna, Codice diplomatico della colonie tauro ligure în Atti dela Società Ligure di Itoria patria vol. VI Documento XXXIII An. 1454 Septembre 11. In 1454 însă Moncastro cade în stăpînirea domnuluĭ Moldoveĭ Petru, dimpreună cu Castel de Lerici (Aleski pe Nipru), de unde Romîniĭ confiscară marfă genoveză cu valoare de maĭ bine de 10,000 galbenĭ venețienĭ. cf. Relazione di Ambrogio Senarega al magnifico Banco di San-Giorgio, în Vigna Atti vol. VI an. 1455 Docum. C XXI: Nonmeli homines mocastri (partium Valahie) imo ut vulgo creditur comissione rectorum loci illius, quos jupanos vocant ac seniorem" în număr considerabil, prefăcîndu-se că merg la pescuit intrară în Lerici și făcură prizonierĭ garnizoana genoveză. Indată și Moncastro fu luat de către aciiașĭ.

Ib. Docum. CL și CLI an. 1455 luna Septembre p. 365, acelaș Senarega povestește încercarea ce o făcuse să reia Moncastro: „Nam scripsimus domino Valahie etram ad ipsum lacum galeam misimus, causa tentandi..... etc. Incercarea însă remase zadarnică.

„avec ses gallees à Brilags jusques ad ce seulement ju'ilz „anvoient reeseilli leurs bledz, il feroit le plus grant amas „de gens qu'il pourroit, et se trouveroit au jour nommé „par terre, avecques ceulz de Hongrye. Mais, premier il „voulloit parler au dit capittaine de Bourgoigne, et, pour „ce qu'il estoit loingz de luy, promist d'envoyer son filz „a Brilago devers le dit capittaine, comme il fist depuis". Ib. T. II. p. 101.

Tot cu acest prilej, domnul Valahieĭ îĭ anunță că nu să va mărgini a lua parte numaĭ la expediția pe Dunăre, ci va înainta în inima Bulgarieĭ, unde nădăjduește să rescoale contra Sultanuluĭ, „ung seigneur turcq qui avoit nom Saussy, fils a l'asiné frere du turcq nomme Maralhbay" — Asigurat din această parte, Wawrin scrise imediat de succesele diplomatice dobîndite Cardinaluluĭ de Veneția, care stetea în apele Bosforuluĭ; acesta auzind să grăbi a intra în marea Neagră, pentru a a fi gata la data cerută de domnul Valahieĭ spre intîlnire la Brilago. —Inainte însă ca acesta să sosească, fiul cel maĭ mare a luĭ Amurat, cu numele Sawedji, — de a căruĭ revoltă nenorocită istoria vorbește pe larg,—și debarcase tot la Brilago cu 30 năvĭ micĭ; aicĭ fu primit de către fiul domnuluĭ Valahieĭ, care-ĭ și adusese remonta de caĭ trebuincioasă, conform învoeleĭ de maĭ nainte. După opt saŭ zece zile de intîrziere intră în port și ajutoarele trimese de cardinalul Veneţieĭ. Toţĭ împreună cu Petre Vast, seigneurul de Wawrin și ceilalţĭ oaspeţĭ conduşĭ de către fiul luĭ Vlad Dracul, porniră spre curtea domnuluĭ,—fără îndoială Tîrgoviștea, deși cronicarul nu-ĭ spune numele,—unde încă de maĭ înainte sosiră și ceĭ din Ungaria.

La finele luĭ Iulie 1445 să încheie un tratat, în care între altele „le dit seigneur de Vallaquie au capittaine

„promist luy donner assez bledz et chars pour ses gens, „parce qu'ilz avoient tenu le pays paisible durant la mois- „son que les Turcqz n'y avoient pas couru."—In schimb probabil - cronicarul, n-o spune,—aliaţiĭ aveaŭ să lucreze împreună cu armatele luĭ Vlad pentru recăpătarea ora- şelor şi forturilor din stînga, cît şi din dreapta Dunăriĭ. Păcat că Wawrin nu ne arată pe larg condiţiile tratatu- luĭ, căcĭ prin mijlocul lor am putea afla şi maĭ bine ra- porturile ce existaŭ între diferitele părţĭ aliate. In orĭce caz, după hotărîrele care le iaŭ aliaţiĭ şi maĭ cu seamă după desfăşurarea evenimentelor, nu e greŭ de înţeles că sufletul întregeĭ cruciate nu maĭ era Ungaria, actual- minte fără rege cît domnul ţăriĭ Romîneştĭ. Singurul ca- re ştie ce vrea şi în folosul căruia mişcarea vom vedea că să face.

Cronicarul după încheerea tratatuluĭ, arată pe aliaţĭ făcînd consiliŭ de războiŭ, ca să hotărnicească limitele campanieĭ. După sfatul fiuluĭ domnuluĭ Valahieĭ „con- clurent ensemble que quant toutes les gallees seroient venues, il yroit par terre (Vlad), et les gallees par caue assaillir une ville, qu'on appeloit Triest (Dristra, Silis- tra), qui autresfois avoit esté priuse et ruynee des Val- laques et n'y avoit gueres de muraille entiere ; mais fort estoit renaissannce et reppeuplee : si estoit ung pas- sage quy grandement grevoit au pays de la Vallaquie" L. I. § 16.

Iar ca singură condiţie „promit zice Wawrin, le dit seigneur des Vallaques que pour conduire les gallees parmy la riviere, il bailleroit 40 ou 50 (chin quante) ba- teaux, appelez *manocques*, qui sont d'une pieche, comme un nocq aux pourceaulz, longz et estrois et beaucoup Vallaques dedans, en l'un plus, en l'autre moins."— Ib. T. II. p. 103.

In acelaş timp pentru a grăbi pregătirile şi a sili şi pe Ungurĭ să vie maĭ repede la Nicopoli, locul de întîlnire, Wawrin trimese din noŭ pe Pietre Vast în Ungaria însoţit de astădată de către resculatul fiŭ al luĭ Amurat, Saoussy.

Puţin în urmă cardinalul de Veneţia îşĭ face intrarea în Brilago, după ce trimesesă cum am maĭ spus maĭ sus, ajutoarele sale mat înainte. „Le dit seigneur de la Vallaquye, renvoia son filz devers nos seigneurs, însoţit de cîţĭ-va alţĭ cincĭ saŭ şase boerĭ marı, pour les entretenir en leurs bons propros. —Aci din noŭ să făcu un plan de campanie pentru a arata de sigur diferenţa către un personaj aşa de însemnat precum era cardinalul de Veneţia. „Nos seigneurs avec le filz de la Vallaquye, conclurent d'aller assailler les f villes et forteresses qu'ilz trouveroient depuis là où ilz estoient jusqu'à Nicopoly: c'est à scavoir la ville de Triest. Tourtourcaiu (Turtucaia de sigur) Georgye (Giurgiu) et Rossico (Rusciul); et que le seigneur de la Vallaquye yroit par terre, costoiant la riviere et les gallees atout sa puissance pour leur donner secours et vitaille."— L. I § 16.

Triest nu era departe de Brilago de cît de „trois cens milles qui vallent environ cet bonnes lieus françoises." Dar turciĭ prin spioniĭ carĭ mişunaŭ pretutindenea în ţara Romînească, cunoscînd toate mişcările aliaţilor, luară hotărîrĭ conforme împrejurărilor.

Fără îndoială cetăţile din lungul Dunăriĭ nu eraŭ fără garnizoane; încunoştiinţaţĭ aceştia de mişcările creştinilor vor cata să opue rezistenţă, carĭ une-orĭ împing pe aliaţĭ la desfăşurărĭ marĭ de puterĭ. Fiind că de aicĭ înainte rolul Valahilor creşte mereŭ şi multe din obiceiurile strămoşilor noştri sînt espuse cu exactitate de cro-

nicar, vom cerca să reproducem cît maĭ mult din textul luĭ Wawrin ; căcĭ numaĭ o asemenea metodă poate să ne dea o imagine curată de cuprinsul acesteĭ cronice, poate cea maĭ însemnată și pentru cunoașterea adevăruluĭ, și cea maĭ frumoasă pentru înfățișarea roluluĭ mare și manifestațieĭ puternice a Romînilor în secol. al XV-lea.

Le dit seigneur de Wawrin se vint devant Triest à solleil levant, et trouva, les Vallaques quy, desja se loguient sur le bort de la riviere en tentes et pavillons des quels aulcuns vindrent prestement devers le seigneur de Wawrin."—Am spus maĭ sus că hotărîrea aliaților era nestrămutată în ce privește dărîmarea acestuĭ oraș. Romîniĭ așteptaŭ deci numaĭ ca Franțujiĭ conduși de Wawrin și armatele Papale cu cele Venețiane să vie pentru ca să dea atacul. Sîntem în luna luĭ August, și fiind că în acele părțĭ căldurile sînt insuportabile în miezul zileĭ, atacul după îndemnul domnuluĭ Valahieĭ să hotărîse în ceasurile de diminecață a prînzuluĭ. Spre marea mirare a tuturor, spune cronicarul, Cardinalul cu flota sa nu apărea nicăirĭ. Valahiĭ carĭ la început eraŭ surprinșĭ de această nețineră de cuvînt ; căcĭ adaogă Wawrin, eraŭ strașnic paroliștĭ aceștĭ oamenĭ, începură să să întrebe între dînșiĭ să murmure „ilz n'en scavoient que dire; car approchoit 9 heures que le solleil estoit ja chault et ardant.—In cele din urmă mîniațĭ strigară, «zice Cronicarul:» quant on fait ung prestre chief de guerre, il n'en pourroit pas bien venir». —Fiind-că nu maĭ putea să-ĭ ție, să trimise în josul apeĭ o barcă sub comanda unuĭ căpitan cu maĭ mulțĭ Valahĭ, care să arăte Cardinaluluĭ greutățile aduse expedițieĭ prin întîrzierile sale.—Nu vom povesti maĭ departe evenimentul, care în sine n-are o importanță mare, căcĭ întîrzierea nu provenea decît din prinderea unuĭ șpion turc. Acesta silit spuse numărul

armateĭ turce închisă în cetate, ceia ce hotărîse pe Cardinal să lase în liniște această întărire, și să meargă maĭ departe. Cu tot numărul cel mare al garnizoneĭ, domnul Valah care arăta prin fiul săŭ, continuŭ de care folos ar fi pentru dînsul distrugerea acestuĭ cuibar de rele, să luară dispozițiĭ pentru împreunare și de asalt.—Saoussy, căruia fără îndoială nu-ĭ cam plăcea să vază vărsîndu-se sîngele semenilor săĭ, propuse aliaților să-l lase pe el singur să vorbească cu ceĭ din cetate, în urma căreĭ convorbirĭ, credea dînsul, căpetenia armateĭ să va preda în mînele sale. Incercarea sa fiind neurmată de nicĭ un rezultat, pe de-altă parte numărul garnizoaneĭ fiind prea urcat și bine aparată de întăriturĭ, dar maĭ presus de toate timpul pentru întîlnirea dată la Nicopoli apropiindu-se, aliațiĭ lasară de o parte această cetate și porniră în susul fluviuluĭ.—Flota luĭ Wavrin mergea înainte, pe cînd «le filz de la Vallaque quy ne povoit aller si fort à vimes comme les nostres à voilles, venoit derriere.«—Ajunșĭ» à une lieue prez d'un chasteau turcquois nomme le chasteau Turquant» (Turtucaia), Vlad, care înțelegea minunat că nu trebue lasat prilejul de-a să folosi de streinĭ în planurile sale, trimite către Wavrin maĭ mulțĭ boerĭ să-ĭ spue „que demain au matin vous soyez prest pour les assailler (Turciĭ) avecq luy (filz de Vlad) qui a bien en sa compagnie V-e (500) Vallaques».—Ib. II p. 113. Dar nicĭ de astă dată Cardinalul nu să arată, deși avea cu dînsul «le bon vent» și grija crescendă a Francejilor de nemulțumirea Valahilor să vede în faptul că, deși nu puteaŭ lua deciziunĭ fără ordinul șefuluĭ suprem Cardinalul de Veneția, deteră răspuns afirmativ domnuluĭ; căcĭ altminterea ziceaŭ ajutoarele luĭ Wavrin, în consiliul de războiŭ făcut după cererea Valahilor «se vous le refusez (pe Vlad), il vous sera contourne à grant deshonnieur et lascheté».— Castelul era

în Bulgaria lîngă Dunărea chiar.— Descrierea care o face cronicarul acesteĭ cetățĭ, este importantă pentru noĭ, nu atît prin frumuseța stiluluĭ, cît prin faptul ca zidită de Romînĭ maĭ nainte, ne dă un exemplu de cum eraŭ întăriturile romîneștĭ din acele vremurĭ. «Ce chastel Turquant estoit de 4 pans de mur en enquarrure, en tele maniere que à chascune des trois quarre des dis pans de mur yavoit une grosse tour quarree quy estoit massice bien de dix piedz de hault ; et y montoient les Turcqz par une montee de bois, quy estoit toute couverte de grandes plates plures de bois, ainsi qu'on les poille (jupui) quan les arbres sont en seve ; et il y avoit, par deseure ung grant bacicol (construcție) et grandes alees d'aiselles de bois, duquel bacicol se defendoient fort les Turcqz ; et par derriere etoit la basse court, qui avironnoit les trois pans de mur et la tour, et y avoit grans fossez et pallis de bois entour ycelle, laquele, nonobstant fut prinse». Ib. T. II p. 116.

Să dete asalt de maĭ multe orĭ, nereușind s-o ia Romîni pun foc turnuluĭ și prin mijlocul acesta să fac stăpînĭ pe cetate, unde fac un măcel îngrozitor. Atît Valahiĭ cît și papistașiĭ pun mîna pe tot ce le cade înaintea ochilor, haine, obiecte scumpe, blănĭ, animale și robĭ. Romîniĭ maĭ ales cercaŭ să facă prizonierĭ cît maĭ mulțĭ, și pentru aceasta nu să dădeaŭ îndărăt să atace chiar pe aliațiĭ lor creștinĭ, ale căror dorințĭ natural identice,— și acesta cu toată opunerea luĭ Wavrin, «qui estoit moult troublé et courouché de veoir tele noise (zgomot) entre les crestiens». — N-aŭ încetat cu cearta, spune cronicarul, cu oricare ironie, decît tărziŭ cînd n-a maĭ fost ce s-apuce. Către amurg, domnul Valahieĭ veni să să plîngă de purtarea soldaților din Galere, cerînd reparare. Dar cum era greŭ să cadă la învoială cine e vinovatul, să hotărîră

să lase întreaga afacere pe a doua zi ; probabil minţele fiind maĭ puţin aprinse, să căzu la pace îndată. In tăria nopţiĭ, precum o spune Wavrin, fermecat de frumuseţa împrejurimilor, cetatea înflăcarată ardea ca un »cărbune roşu» luminînd Dunărea şi cerul. — Sîntem în 29 August 1445.

A doua zi Valahiĭ descinseră din bărcile lor, numite în limba romînească de atunci «mausceques» şi începură să caute grînarele subpămîntene ; căcĭ prin aceste părţĭ oameniĭ fac găurĭ marĭ în pămînt «comme cysternes où ilz bouttent blendz, avoines et toute maniere de grains ; et puis coeuvent les trous des fosses de grans gierres. Et la matinee dont la nuit il avoit fait si grant bruyne, la terre de dessus les foses n'estoit pas monillé». Prin semnul acesta cunoscut de Valahĭ, să regăsiră toate grînarele Sech. VI. L. I. § 16. Şi să păru tuturor ca o mană cerească, spune satisfăcut Wavrin.

A doua zi veni şi partea de flotilă remasă în urmă din pricina unuĭ vas, care dînd de pămînt nu putuse fi scos de cît cu marĭ ostenelĭ în faţa armateĭ turceştĭ gata pe bataie.

Cu aceeaşĭ inexorabilă neabatere de plan, Vlad «que estoit loge en tentes et pavillons sur le rivage» anunţă că la o depărtare de o zi era o întărire de patru orĭ maĭ mare ca acea din Turtucaia «en une grant isle qu'on nommoit la Giorgie ; şi că această cetate putea fi luată fără multă primejdie din mîna Turcilor. După discuţiĭ nesfîrşite între cardinal şi Wavrin, unul pentru şi celalalt contra expediţieĭ, după ce cerură sfatul boerilor Valahĭ, cari veniseră s-anunţe că domnul lor hotărîse să trimeată 6000 (VI-me) de oamenĭ cu «deux grosses bombardes» şi după ce fură sigurĭ că numărul celor din cetate este tare restrîns, să hotărîră s-asculte de zisele luĭ

Vlad Dracul. Românii însă înainte d-a merge spre Giurgiu, odată cu căderea nopțiĭ minară doĭ păreți a zidurilor cetății Turtucaia și apoĭ să retraseră în ale lor mauocques. — Sech. VI, L 1 § 17.

Porniți a doua zi cu toțiĭ spre Giurgiŭ «où il soulloit avoir ung tres puissant et fort chastel, quarré de quatre grands pans de mur et au coin de chascun pan, y avoit une trés grosse tour toute quarree, dont la moindre estoit plus grande et plus forte que celle du chasteau Turquant» asediară de toate părțile cetatea.

«Quant tous furent les crestiens descendus à terre tant bien ceulz des gallees que les Vallaques, les Turcqzqui estoient ondit chastel environ 300, saillerent dehors en trés bon convenant, sur le quartier des Vallaques où ilz blecherent plusieurs de venue; mais enfin, ilz furent rudement reboutez par les dits Vallaques dedans leur forteresse». Ib. T, II p. 129.

Aicĭ găsește loc Wavrin să ne povestească un accident jumatate glumeț, jumatate serios, întîmplat în vremea asediuluĭ cetățiĭ. Romîniĭ, care fără îndoială nu maĭ avusese ocazie să vadă niște bombarde așa de marĭ cum eraŭ cele din galerele franceze, popor foarte plecat spre veselie, de cîte orĭ ghiulele lovind în zidurile cetățiĭ făceaŭ căscătura din ce în ce maĭ mare, eĭ începeaŭ să ridă, să strige «huer» spune cronicarul; pînă cînd domnul Valahieĭ mirat de sgomotul însoțit veni în apropierea loculuĭ să vază ce s-a întîmplat. «Et lors, comme celluy auquel le dit chastel apartenoit, car son pere l-avoit faite faire, prya qu-on le vouloirt rechargier et taire gecter devant luĭ».—Văzînd Wavrin cîtă plăcere face domnuluĭ această petrecere, îĭ lăsă pe mînă bombardele și el plecă să-șĭ ia prînzul. Vlad văzîndu-se stăpîn, puse să încarce și să descarce tunurile de maĭ multe orĭ în șir. In zadar Reignauld de

Confide, unul din șefiĭ armatelor aliate, care cunoștea rostul bombardelor, îĭ repetă în maĭ multe rîndurĭ «ce Vallaque fera ycy si don gecter nostre bombarde, qu'elle rompera» căcĭ Wavrin nu vroi s-asculte nimic, găsind că plăcerea domnuluĭ trebuia împlinită. Dar tunul încălzit prea tare nu maĭ putea să ție, și două cercurĭ plesnind, uciseră doĭ aruncătorĭ «gens de bien et vaillans hommes», ceia ce puseră pe Wavrin într-o mînie strașnică. Vlad Dracul care își împlinise dorința, să făcu nevăzut într-o clipă, fără să aștepte reîntoarcerea luĭ Wavrin,

Fiind-că prin bombardare cetatea era cu neputință de luat, Wavrin dete sfatul să o ardă în acelaș chip precum făcuseră cu Turtucaia. Focul prinzînd bine și comunicîndu-se îndată la gheretele de lemn dinăuntrul întăririĭ, căpitanul turc perzînd orĭ ce nădejde de scăpare ceru să-ĭ vorbească domnuluĭ Valahieĭ. Singura condiție pusă fu să li să lase Turcilor voe deplină a să retrage în Bulgaria, în schimbul căreia el va priimi «la place saulve et antiere».

Domnul le îngădui îndată cererea, și din partea luĭ dete poronca să stîngă focul; dar aliațiĭ continuă mereŭ al alimenta amenințînd astfeliŭ să prefacă în cenușă întreaga fortăreață. «Pour Dieu, striga domnul țăriĭ Romîneștĭ, cînd către Cardinalul Veneției cînd către Wavrin, «laissiés le feu estaindre, adfin que ma forteresse ne soit pas bruslee; car c'est la plus forte quy soit sur la Dunoue, et quy plus puelt grever à tous les crestiens de pardecha, ycelle estant es mains des Turcqz. Car quant les Turcqz veulent courre en la Vallaquie ou en la Transilvane ilz passent eselz et leurs chevaulz en ceste isle ycy et par le pont du chastel quy est sur le bras de la riviere qui entre dans la Vallaquie, vont courre tout le pays et remainent par là ce qu'ilz ont conquesté. Sicque les Vallaques

quant ilz les poursuivent adfin de rescourre leurs biens, ne leur peuvent nul mal faire pour le dit chastel; mais quant les Turcqz passoient oultre parmy la riviere tousjours les rataindoient les Vallaques et frapoient en la queue en tuant et prendant beaucoup d'iceulz prisonniers».— Ibid. II p. 137. Şi maĭ departe fiind-că aliaţiĭ vedeaŭ pericolulul ce s-ar naşte dacă încetînd focul, Turciĭ n-ar maĭ vroi să să dea prinşĭ, «dacă voiŭ recăpata întărirea mea nedărămată zicea dînsul, «laquele mon pere fist faire les femmes de la Vallaquye, atout leurs queneulles, sont assez souffisantes pour reconcquerir la Grece».— Ib. p. 138. Văzînd insistenţa vie a domnuluĭ, aliaţiĭ încetară cu focul şi Turciĭ putură să plece neîmpedecaţĭ către «Rossico seulement avec aulcun peu de biens qu'ilz avoient ou chastel»— Cum însă prin retragerea Turcilor la Rusciuc, această întărire ar fi devenit preaetare, fiul luĭ Vlad pe care Wavrin nu-l numeşte, cu îngăduinţa saŭ maĭ exact cu indiferenţa aliaţilor în această privinţă, întinse curse păgînilor în trecerea lor peste apă, şi ucigîndu-ĭ pînă la unul, înşirâ trupurile lor goale pe lungul malurilor apeĭ «quy estoit cruel chose à veoir à ceulz des gallees».—După ce castelul fu luat din mîna Turcilor şi restituit luĭ Vlad Dracul, ca unul ce avea multe drepturĭ asupră-ĭ, zice Wavrin, «le seigneur des Vallaque moult joyeux de ceste adventure» anunţâ că armatele ungare au pornit spre Nicopoli. Dar fiind-că Dunărea în partea Rusciuculuĭ să strîmtează prea tare, aşa că Turcilor totdeauna le vine uşor să treacă fluviul şi să facă prădăciunĭ în Valahia, îĭ roagă să nu lase nicĭ această întărire, mai ales că armata ungurească nu poate sosi aşa de repede la locul de întîlnire. Aşa de »doulcement et au nom de Dieu», vorbi domnul, încît Franţujilor ca şi Veneţienilor le fu cu greŭ să nu-ĭ facă această plăcere.— Şi Cardinalul «fist lever les ancres

et voillier et tyrer vers le chastel de Rossico; auquel lieu par le bon vent qu'ilz eurent, ilz parvindrent en moins de 2 heures». — Ib. p. 142.— Turciĭ cari văzuseră ce soartă așteaptă pe ceĭ ce să opun armatelor aliate, o luară la fugă, după ce maĭ întîiŭ deteră foc și cetățiĭ și orașuluĭ din poale. Tocmaĭ pe cînd acestea să mistuiaŭ în flacărĭ galerele sosiră înaintea cetățiĭ și aruncară ancora —Aicĭ cronicarul ne povestește o intîmplare menită să ne arate, cum de multe orĭ sub goana friceĭ și din cauza purtăriĭ nemiloase a Turcilor, familiĭ bulgărescĭ în număr de zecimĭ de miĭ, își părăseaŭ locașurile lor și treceaŭ cu avutul lor în pămînturile Munteniеĭ, unde eraŭ de sigur primițĭ cu mare bucurie. «Ces nouvelles espendues parmye le pays comment nos gens conqueroient sur les payens, les crestiens qui vivoient en Vulgarie par trehu (tribut), eulz esveillant parlerent ensamble et dirent qu'ilz ne se voulloient plus tenir en la subjection des Turcqz. Si prindrent conclusion et chargerent sur charriotz et charrettes tous leurs biens, femmes et enfants, emenant ussi tout leur bestail avec eulz, pour se venir vendre au seigneur de la Vallaquie et à ceulz des gallees, comme ceulz ausquelz ilz sembloient qu'ilz estoient [illegible] assez pour resister alencontre des Turcqz quy estoient demourez. Et signifierent yceulz Vulgaires crestiens, au dit Seign. de la Vallaquie et au Cardinal leur venue, priant que pour l'honeur de Dieu ilz les voulsissent recepvoir, mais les Turcqz, qui sceurent que les dis Volgaires crestiens se rebelloient les poursievyrent eulz environ de 800 à mille; si les consievyrent (ajuns) à une lyeue du pays prez de Rossico, où ilz les assegierent en une montagne. Dequoy le s. de la Vall. sachant la verité, fist nagier ses chevaulz la riviere et passa bien atout quatre mille pour aller les assegiés secourir; lequel les Turcqz n'atendirent pas».

Ib. T. II p. 143. Bulgariĭ scapaţĭ căzură în genunchĭ domnuluĭ şi să rugară să-ĭ treacă în Romînia. Cum flota romîna compusă din vase prea micĭ numite «manocques» nu putea să-ĭ prididească, Vlad Dracul să rugă de Wavrin să-l ajute cu galerele sale în această transportare. Treĭ zile şi treĭ nopţĭ fără încetare, ţinu această afacere, căci «ilz estoient bien XII-m personnes hommes, femmes et enfants, sans les bagues et bestail».— In Valahia eĭ fură aşezaţĭ în diferite părţĭ, ţara fiind foarte mare şi în unele «marches» pustie, spune cronicarul. «Et quant ilz furent tous passez l'eau, le seigneur de la Vallaquie, se monstra moult joyeuz d'avoir conquesté si grand peuple et disoit que la nation Vulgarienne estoit moult vaillans hommes». Ib, p. 144.

Le mulţămi mult pentru acest ajutor dat şi adăogă înţeleptul domn, dacă armatele papale şi ale duceluĭ de «Bourgoigne» n-ar fi făcut nimic alt decît să scape din robie atătea suflete creştineştĭ, şi tot i să pare luĭ că mare şi frumoasă ar fi expediţia făcută. Din Rusciuc aliaţiĭ urcară fluviul spre Nicopoli, unde ajungînd să adăpostiră sub un turn mare, rotund, împresurat de ziduri puternice şi care turn era pe malul apeĭ «en terre de la Vallaquie». Vlad spre bucuria aliaţilor, anunţă că armatele ungare sînt în apropiere de Nicopoli. Insă înainte ca Ioan de Hunyade să vie,—era luna Septemvrie 1445,— socoti dînsu că n-ar strica şi luarea din mîna Turcilor a aceste̕ĭ cetăţĭ, cea maĭ tare de pe tot lungul Dunăriĭ.—In acest scop să dusă in persoană la seigneurul de Wawrin, şi după ce-ĭ exprimă atît în numele luĭ cît şi al boerilor săĭ părerea de răŭ pentru boala ce suferea acesta de o vreme, (ceia ce-l silise chiar să dea comanda galerelor unuĭ ajutor al săŭ)—arătîndu-ĭ unul din turnurile Nicopoleĭ iĭ zise: «Viez vous pas ceste tour grosse assize devant Nicopoly, que

les Turcqz tiennent par laquel qui est assouvye (absolue, deci domină) sur mon pays, ilz me font chascun au grant dommage: sy vous prye que me voeilliés aidier tant qu'elle puist estre conquestee on abatue.»—După ce făcu aceiași cerere și Cardinalului să hotări ca înainte de venirea Ungurilor să impresoare turnul «par terre par les «Vallaques, et des gallees par la rivière». Ib. p. 147.

Rominiĭ într-adevăr aduseră bombarde marĭ, dar acestea în ciuda aliaților nu puteaŭ să facă maĭ nicĭ un răŭ, mușcînd prea puțin din zidurile întăririlor In acest moment pre cînd tunurile trosneaŭ maĭ cu zgomot, găsește cronicarul cu o naivitate nespusă un personaj mare de la curtea domnuluĭ Valahieĭ, trimes de către acesta poate, să-ĭ ție de urît luĭ Wavrin, rămas in corabia sa din pricina boaleĭ. Acest personaj era «le gouverneur du filz de la Vallaquye, quy estoit bien notable homme, eagié de bien 80 ans» și cunoștea de minune limba franceză, pe care o invațase în robie; căcĭ prins în bătălia de la Nicopoli de către Turcĭ, fusese vîndut Genovezilor «où il avoit apreus le languaige qu'il parloit».—Din vorbă în vorbă începu să-ĭ povestească peripețiile lupteĭ de la Nicopoli.

«Sînt 50 de anĭ de atuncĭ, spunea el, de cînd regele Ungarieĭ și ducele Jehan de Bourgoigne impresurară această cetate a Nicopoleĭ pe care o vezĭ acolo, și treĭ leghe maĭ departe e cîmpul unde s-a dat bătălia, Și luînd de mînă pe Wawrin, care era «envelopé en une robe de nuit» il duse la «fenestrele» vasuluĭ ca să-ĭ arăte cu mîna deosebitele puncte și să-ĭ facă maĭ lămurită descrierea acesteĭ lupte marĭ, ce interesa de altmintrelea în grad escepțional pe Franțuz.—Nu uită să-ĭ spue că «Coucy tous jours voullentiers retenoit vers luĭ les gentilz compaignons Vallaques qui scavoient les aguez du pays de Turquye». —In acel moment s-aude un zgomot crescînd în armată și

o mişcare neobişnuită. Wawrin fu silit cu părere de răŭ să întrerupă convorbirea, căcĭ regele Ungarieĭ «le seigneur de Hongrye» Huniade apăruse cu armata sa.

E important de văzut cum ni este înfăţişată relaţiunea dintre Ioan Huniade şi Vlad Dracul. Cronicarul ni-ĭ prezentă pe amîndoĭ aproape stăpînĭ nediscutaţĭ aĭ armatelor împreunate, neluînd niciodată fără o înţelegere prealabilă hotărîrĭ însemnate, fără ca din aceste consfătuirĭ să vedem pentru unul saŭ pentru cel-alt o umbră de inferioritate şi vasalitate precum s-ar aştepta de la un stăpîn şi un supus. Pretutindenea cronicarul pe lîngă voevodul Ungarieĭ, pe care ce e drept, ni-l prezentă ca un războinic plin de bravură şi ca un sfătos înţelept, nu uită să arate şi pe voevodul Valahieĭ ca avînd părerile sale şi cuvîntul săŭ fiind mult respectat.

Să hotărîră deci să dea atacul încă de-a doua zi pentru ca să sfîrşască maĭ repede. Dădură asalt în maĭ multe rîndurĭ turnuluĭ celuĭ mare, care rezistâ tuturor timp de 15 zile. Iĭ puseră foc, dar mijloacele toate fură zadarnice. Să văzură siliţĭ să retragă bombardele din faţa Nicopoleĭ şi să să stabilească lîngă gura unuĭ rîŭ ce izvora din Transilvania şi să vărsa în Dunărea (de sigur Oltul), unde aveaŭ să aştepte sosirea vaselor de transport pentru ca să poată trece armata pe teritoriul Bulgarieĭ. Valahiĭ şi Ungurii îşĭ aşternură corturile uniĭ lîngă alţiĭ, iar papistaşiĭ apuseniĭ remaseră în galere.—Romîniĭ aveaŭ un obiceiŭ foarte curios, spunea Wawrin, ca noaptea să priponească prin livezĭ caiĭ, şi pentru ca armata turcă să nu-ĭ surpriudă, dădeaŭ din cînd în cînd chiote îndelungate şi «hideuz» care aduseră în galere o spaimă înfiorătoare, socotind că în miezul nopţiĭ Turciĭ aŭ năvălit în castrele Romînilor. Noroc că din partea Valachilor veniră anunţatorĭ să le spue pricina acestuĭ zgomot neobişnuit. Ca să poată distinge în-

să aceste strigăte de cele de chemare, dacă Turciĭ ar năvăli să pusără pristavĭ să știe că atuncĭ vor auzi și sunete de bucium și tobe «avec le huy (țipete) de beaucoup plus tumultueux que de present».—Sect. VI, L. I. § XVIII.

Intreaga parte privitoare la noĭ din această cronică bogată, să sfîrșește prin arătarea pregătirilor războinice pentru darea asaltuluĭ cetățiĭ Nicopoli, care și cade în mînele aliaților. «Au lez de la riviere, zice Wawrin, devers les Turcqz, avoit une petite ville assise sur le rivage, quy estoit abatue et ruynee des le tempz que l'empereur Sigismund d'Allemaigne et le duc Jehan de Bourguoigne eurent la bataille auz Turcqz, devant Nicopoly. Nos crestiens doncques, illec venus, ilz prindrent tous ensemble conclusion que les archiers, arballestriers, canonniers et culvriniers des gallees, atout leurs engiens et trait, descenderoient dedans ceste dite place ruynee où il avoit encores de la muraille plenté droite, et là leurs engiens affustez tirroient contre les Turcqz, entendis que les Hongres et Vallaques passeroient; lesquelz, à mesure qu'ilz passerent, se fortifisiont contre ladite place, tousjours gens de trait premiers. Ib. T. II. p. 156.

Turciĭ nu indrăzniră să dea piept cu Creștiniĭ ci folosindu-se de sistema romînească contra năvălirilor vrăjmașe și periculoase, deteră foc la tot in drumul lor, retrăgîndu-se tot maĭ mult în inima țăriĭ spre Balcanĭ. Aliațiĭ lipsițĭ de proviziĭ de războiŭ pentru vreme îndelungată, să mulțumiră cu succesele repurtate și din pricina apropieriĭ timpurilor rele de toamnă, lasară în voe liberă pe Turcĭ și hotărîră să pue capăt expedițieĭ întreprinse. Fiind că iarna să apropia și cu dînsa primejdia înghețăriĭ Dunăriĭ era tot maĭ mare, căcĭ de sigur Turciĭ s-ar fi folosit de ghiață ca apropiindu-se de galere, să le dea foc, aliațiĭ Vențienĭ și Franceji, după ce-șĭ luară remas bun de la Domnul Va-

lahieĭ și Ion Huniade «qui estoient moult doulentz» să retraseră să erneze la Constantinopole. Cu aceasta să sfîrșește și «incidentul» oriental din țara Sarazinilor introdus în povestirea evenimentelor din Englitera pentru recrearea spiritelor, așa cum făgăduise cronicarul la început.

Dacă luăm în considerare munca pusă de Wawrin în alcătuirea lucrăriĭ sale, cercetînd toate documentele cîte-ĭ stăteaŭ la îndămîna *), une-orĭ copiind pe de-ntregul capitole privitoare la evenimentele care-l interesază făcînd călătoriĭ lungĭ și costisitoare, precum am maĭ spus, pentru controlarea unor fapte, împreunînd pe lîngă datele și observațiile sale pe acelea ale nepotuluĭ săŭ, atuncĭ faptele expuse de dînsul capătă pentru noĭ o importanță cu atît maĭ mare, cu cît pentru prima jumătate a sec. al XV-lea, izvoarele neamuluĭ nostru sînt cam scurte. Și povestirea luĭ Wawrin dă o dovadă înaltă de mărimea roluluĭ jucat de Romînĭ în această perioadă de timp. Lăsînd la o parte faptul primireĭ strălucite a luĭ Vlad Dracul la Andrianopole, descris cu atîta îngrijire și amănunțime de cronicarul nostru și din care natural nu poate fi adevarat decît faptul arestăriĭ însășĭ, restul fiind un joc al imaginațiuneĭ, toate celelalte sînt saŭ fapte necunoscute pentru noĭ, saŭ precum să întîmplă cu cele două expedițiĭ turce în Romînia, sînt atribuite perioadelor altor domnĭ. Tocmaĭ această necunoaștere saŭ greșită atribuire a făcut

*) Că tot ceia ce spune Wawrin, e cu desăvîrșire exact să poate vedea nu numaĭ din scrisoarea călugăruluĭ Barthelemy de Genes, care am analizat-o maĭ sus, dar și din socotelile aflătoare in archivele franceze, unde cheltuelile făcute pentru intreținerea floteĭ pe Dunărea, sînt trecute cu multă băgare de seamă. Bibl. Imp. mss. francais No. 1278 fol 127-129. „De là retournerent à Cafa et à Constantinoble ou ilz trouverent lettres parles quelles mon dit seigneur le legat et monseigneur Wawrin le mandoient, lesquieulz estoient en la Dunoe, ou ilz alerent et aiderent a prandre aucunnes places que les dis turs tenoient, ou grant prejudice des Hongres et des Wallaques“.

ca figura luĭ Vlad Dracul să pară în istorie cu desăvîrşise stearsă, cu desăvîrşire mică, numele său nefiind legat decît de persecuţiunĭ groznice în contra partideĭ adverse.—Din excerptele aduse ne-am putut convinge de cît simţ istoric şi de cîtă onestitate ştiinţifică este înzestrată de la un capăt la altul cronica luĭ Wawrin, pentru ca spuselor acestuia să le dăm o încredere deplină. Din ele am văzut cum două invaziunĭ marĭ, aŭ fost sfărimate în chip nemilos de către poporul Romîn, şi cum ştieaŭ Romîniĭ să lupte, chiar dacă şeful lor lipsea. Pretutindenea numele Valahilor apare în rîndurile luĭ Wawrin, şi nu înţelegem pentru ce şi în realitate braţul lor nu ar fi apărut pretutindenea. Pretenţiunile ungare cu drepturile lor vechĭ asupra noastră, după modul cum înfăţişază cronicarul lucrurile, nu să maĭ văd nicăirĭ; fiind-că primejdia era prea mare din partea puteriĭ mereŭ ameninţătoare a Turcilor, ca să să maĭ gîndească la asemenea afacerĭ. Numaĭ după ce războiul a încetat, atuncĭ Unguriĭ revin la ideea lor favorită. Ceia ce ne dă nouă însă, o idee inaltă despre poziţiuuea domnuluĭ ţăriĭ Romîneştĭ faţă cu Ungaria, este tratatul de alianţă încheiat la Tîrgovişte *) prin care să stabileşte in chip vag ce e drept raporturile între deosebiţiĭ factorĭ cooperatorĭ. Din vagul maĭ exact din sărăcia ştirilor luĭ Wawrin, asupra acestuĭ punt, re-

*) Că Tîrgoviştea era în adevăr capitala ţăriĭ nu încape nicĭ o îndoială. In această privinţă cf. A. D. Xenopol, Istoria Romînilor din Dacia Traiană vol. II. p 29 nota 32. Iaşi 1889. Wawrin numeşte locul de reşedinţă al domnuluĭ „loc întărit" ceia ce corespunde cu ştirile lasate asupra Tîrgovişteĭ de către Sebastianus Munsterus, Cosmografia Universalis Lib. VI. p. 916. scrisă in 1550: „Tergovistus vulgo Tervis (sic) metropolis Valachiarum et sedes peculiaris principus inaccesibilis, non muro, non moenibus ciucta, sed fossa vallo et aggeribus tantum cum sudibus, praecutis exterius positis sita inter paludes abductas lutosis sylvis et lacunis aquarum itaque hieme tota pene circumfinitima regio inmeabilis sit".

esă totuşĭ pentru domnul Valahieĭ o poziţiune care n-are întru nimic a face cu acea a unuĭ vasal al Ungarieĭ.

Cu o pricepere rară, reuşeşte Vlad Dracul utilizînd toate mijloacele ce-ĭ cădeaŭ la îndămînă, uneorĭ alergînd la viclenie chiar, — izgonirea fiuluĭ săŭ care, disperat, prin prefăcătorie de sigur, cere intervenţia luĭ Wawrin şi „cooperarea armatelor acestuia la luarea Rusciuculuĭ, singurul mijloc de a să împaca cu părintele săŭ, — cum zic, reuşeşte să cucerească rînd pe rînd cetăţile întărite de pe malul drept şi stîng al Dunăriĭ şi să alunge tot maĭ departe puterea otomană. Aliindu-se cînd cu Turcul cînd cu Ungurul, pornind în vrăjmăşie contra unuia sau celuialalt după cum soarta armelor trecea dintr-o parte într-alta, el remîne singurul şi adevăratul stăpîn al împrejurărilor. Inţelept maĭ pre sus de orĭ-ce îndoială «moult fame de vaillance et de sagesse» strigă cu entuziasm Wawrin el, care-l cunoscuse aşa de bine şi atît de aproape, urmărind cu o pricepere pătrunzătoare neatîrnarea luĭ şi a neamuluĭ săŭ, el umple în această a sa a doua domnie paginĭ frumoase în istoria patrieĭ noastre. Dacă astă-zĭ îşĭ pleacă urechia la spusele vecinilor Ungurĭ şi ia parte alăturĭ cu dînşiĭ la luptă, aceasta o face fiind că puterea Turculuĭ i să pare prea ameninţătoare, dacă mîne va trece în castrele opuse, atuncĭ sînt semne că centrul de gravitate şi-a schimbat locul. Şi nu vroia dînsul să vadă triumfînd una din cele două părţĭ în luptă, căcĭ triumful deplin al unuia însemna robia ţăriĭ sale.

Dar maĭ pre sus de toate, cronica luĭ Wawrin este îmbucurătoare pentru noĭ din alt punct de vedere.

O aşa puternică manifestare a neamuluĭ nostru in acest secol al XV-lea să prezente prin cetirea acesteĭ cronice, o idee aşa de înaltă căpătăm noĭ despre ţara noastră «fort riche et bien peuplé d'hommes grands et puis-

sants» încît ne prinde mirarea, cum vecinătatea a putut să aibă atîta hotărîtoare influenţă asupra noastră, ca avîntul odată început, să-ĭ pue nu numaĭ stavilă, dar să-l distrugă cu totul. Lucrurile lasate în dezvoltarea lor aşa precum îşĭ croiseră drumul, n-ar fi o exagerare să spunem că, manifestările neamuluĭ nostru ar fi fost tot aşa de marĭ şi tot atît de frumoase, precum aŭ fost aĭ celorlalţĭ fraţĭ aĭ noştri din apusul şi sudul Europeĭ. Din toate cele spuse să vede bine, de cîtă importanţă extraordinară pentru cunoaşterea uneĭ părţĭ a trecutuluĭ nostru, poate să fie cronica luĭ Wawrin.

CALISTRAT HOGAȘ

Amintirĭ din o călătorie

(urmare)

Cătră patru oare după amează, părăsirăm Secul și ne îndrumarăm cătră Agapia. De astă dată, deși pe un alt drum, trebui totușĭ să ne întoarcem puțin îndărăt. In adevăr, Varatecul, Sihla, Sihăstria, Secul și Agapia formează un mare arc de cerc intors cu deschizătura spre sud-ost ; Secul despre punctul cel nord-vestic al periferieĭ acestuĭ arc. Nu putem trece fără a nota, că poteca de picior, ce țineam noĭ acuma, tae de-a-curmezișul cele maĭ vesele și maĭ rîzîtoare priveliștĭ de munte; ceia ce numesc oamenií de loc „*Arșița*“, nu este altă ceva, decît un neîntrerupt lanț de coline verzĭ și înflorite, expuse fără apărare razelor soareluĭ, avînd, în acelașĭ timp, o trăgănată și adîncă inclinare spre sud-ost. Vînturile de nord expiră departe de locul acesta în adîncimea nestrăbătută a pădurilor, ce îmbracă munțiĭ urieșĭ din acea parte; numaĭ miază-zi și răsăritul sînt maĭ deschise și lasă liberă trecerea vînturilor secĭ și fierbințĭ, care, în Iuliŭ maĭ cu seamă, părăsesc stepele și deșerturile lor

și vin de-șĭ răcoresc arzătoarea lor suflare în văile adîncĭ și răcoroase ale munților noștri. „*Vîntul cel răŭ*" care, cîte o dată arde fața îmbelșugatelor cîmpiĭ ale țăriĭ de jos, nu e cunoscut nicĭ în munțĭ, nicĭ în largele noastre văĭ din mează-noapte ; și chiar dacă va fi călcînd cîte-odată peste hotarele crivățuluĭ, apoĭ de sigur, că va fi lepădînd atuncĭ haina luĭ arămie și va fi îmbrăcînd pe acea de colorul ceruluĭ senin al zefiruluĭ, și tot ca și acesta, îșĭ va fi încununînd fruntea cu florĭ și va fi înhămînd fluturĭ la carul săŭ. In adevăr, un curent aerian, ce vine din părțile deschise ale loculuĭ, curge veșnic ca un rîŭ nevăzut, ce mișcă aerul cald și înbălsamat. Florile să plecaŭ la suflarea vîntuluĭ, ca și cum s-ar teme de sărutarea luĭ ; și, din acest joc nebunatec al vîntuluĭ cu florile, valurĭ adîncĭ și strălucitoare de colorĭ și de lumină să sapă în fînațele înalte, pînă dincolo de hotarele videreĭ : iar fluturiĭ micĭ și albastri ca niște fulgĭ de aur, spăriețĭ de pașiĭ drumeților, să ridică în stolurĭ zburătoare și, bețĭ de parfum și de lumină, să răspîndesc în aerul cald. Astfeliŭ, simpatica natură deschide și răsfață, în aceste locurĭ cu atîta nevinovăție sînul eĭ, și, cu atîta putere, varsă un farmec neînțeles în sufletul călătoruluĭ, încît ochiul cel maĭ nestatornic devine visător și gîndul cel maĭ zburdalnic îșĭ pleacă înaripatul luĭ genunchiŭ înaintea a-tot-puterniciеĭ și sublimeĭ naturĭ. De alt-mintrelea drumul Agapieĭ pe poteca „*Arșițelor*" contractează în totul cu drumul posomorît și selbatec al Sihleĭ și Sihăstrieĭ. Numaĭ pe alocurea, și maĭ cu seamă de-asupra Agapieĭ vechĭ, terenul să accidentează maĭ pronunțat, formînd suișurĭ și scoborîșurĭ grele de învins. Tot pe aicea, din coastele rîpoase ale munților, să nasc nenumărate izvoare micĭ, care, ajungînd în cursul lor pe așezăturĭ, formează înguste dar totușĭ destul de adîncĭ

smîrcurĭ. Sub umbra pădurilor înalte, devin aceste smîrcurĭ și maĭ posomorite încă; cu toate acestea, ele își ascund fața lor lividă sub tufele cele marĭ de brusturĭ cu foĭ late și broticiĭ. După două oare de un mers aproape neîntrerupt, eșirăm de-asupra Agapieĭ vechĭ; de pe înălțimea, pe care ne oprisem, schitul acesta de maice, fost altă dată de călugărĭ, să zărea albind în fundul jgheabuluĭ de verdeață ce să deschidea sub picioarele noastre. Cu o treaptă maĭ jos, stă retrasă, tăcută și visătoare Agapia nouă cu albele eĭ chiliĭ și cu înaltele turnurĭ strălucitoare ale bisericilor sale. Era atît de rîpitoare această priveliște, în cît s-ar fi putut zice că natura oferea ochilor noștri o salbă de mărgărintare pe o tavă de smaragd; așa de dulce și de armonios să combina albul curatelor chiliĭ cu verdele parcă străveziŭ al colinelor înprejmuitoare. După cîte-va minute de odihnă, cumpănirăm in Agapia veche, unde nu stăturăm decît alte cîte-va minute; și acest timp fu maĭ mult decît îndestulător, pentru a îmbrățișa cu o singură privire, mîna de chiliĭ vechĭ, locuite de cîte-va călugărițĭ, tot așa de vechĭ poate. Biserica pustie din mijloc și încinsă cu un brîŭ de fer, spre a nu să desface, e o zidire proastă și lucrată, pe cît să vede, de un petrar și maĭ prost încă. Schitul acesta e fundat de Petru al IV Șchiopul la 1585; așa cel puțin glăsuesc inscripțiunele găsite la Agapia nouă. Ca și Varatecul, Agapia veche își avea în acest timp al anuluĭ oaspețiĭ săĭ; cel puțin ca atare trebui să socotim noĭ pe cele cîte-va doamne și domnișoare, care tocmaĭ în momentul sosireĭ noastre, își petreceaŭ vremea culegînd florĭ în micele și cochetele grădinĭ ale schituluĭ. După cîte-va minute, părăsirăm Agapia veche și începurăm a scoborî spre Agapia nouă. La jumătatea caleĭ, ne oprirăm nu atît de nevoe pe cît de obiceiŭ. In adevăr, aicea să

află cunoscuta *Piatră a luĭ Aron* ; această piatră rotundă și așezată pe un picior tot de piatră, servește de masă călătorilor, cuvînt pentru care a devenit lucie, și nicĭ o urmă de inscripție nu să maĭ vede pe ia, dacă vre-o inscripție va fi fost cînd-va, ceia ce de altmintrelea, e de presupus. Oricum încă, piatra aceasta îșĭ are istoria saŭ maĭ bine zis, tradițiunea eĭ. Așa, să zice că vodă Aron și-ar fi petrecut aniĭ copilărieĭ sale în Agapia veche, care pe atuncĭ era schit de călugărĭ, și anume pe lîngă un moș al săŭ, superior, pe cît să vede, al schituluĭ, pe acele vremurĭ ; și iarășĭ să zice, că copilul Aron neîmpăcîndu-se cu regimul viețiĭ monacale, ar fi cercat să fugă în lume, și că chiar ar fi izbutit să scape de sub privigherea celor o sută de ochĭ aĭ bătrînuluĭ săŭ moș ; că ar fi plecat-o spre a eși la largul țăriĭ, dar că, tocmaĭ pe cînd să credea maĭ liber și la adăpost, tocmaĭ atuncĭ moșul săŭ îl și călcă din urmă, îl prinse și cu cîrja pe care-șĭ sprijinea bătrînețele și în chiar locul unde pusă mîna pe el, îĭ dete una din acele sfinte învățăturĭ, pe care numaĭ călugăriĭ să pricep să le dee. Ajuns în scaunul domnieĭ, Aron voi să rîdice și el un monument neperitor în memoria celeĭ maĭ glorioase fapte saŭ împrejurărĭ din viața luĭ... Scurmă în trecut dar nu găsi nimic maĭ de seamă de cît bataia mîncată de la sfîntul săŭ moș ; și în memoria decĭ a bătăeĭ acestia așăză, in chiar locul cu pricina, piatra care și astă-zĭ poartă numele luĭ. Așa saŭ altmintrelea, tradițiunea e cîte odată, maĭ dreaptă de cît istoria.

Părăsirăm piatra luí Aron și începurăm a scoborî către Agapia nouă, care ascunsă pentru un moment în dosul pădurilor ce ne împrejmuĭa mersul, începu iarășĭ a să ivi la o mică departare sub picioarele noastre. Agapia nouă să deosebește în multă privință de Varatec.

Ast-feliŭ, pe cînd această din urmă își revarsă valurile sale de case albe pe colinele cu care să termină poalele munților săĭ, cea întîiŭ pare a să furișa și a să ascunde în strîmta, adînca și umbroasa vale scaldată de limpedele pîrăŭ al Agapiciĭ; și dacă Varatecul e maĭ populat, dacă e adică maĭ pre sus în cantitate, apoĭ Agapia nu să lasă maĭ pe jos, ba chiar întrece pe Varatec în calitate. Așa, vorbele „boer“ și „boeroaică“, deși a trecut aproape între arhaisme, totușĭ în Agapia aceste denumirĭ sînt încă și astă-zĭ la mare cinste, mulțămită unuĭ număr destul de însemnat încă de reprezentante ale vechilor noastre familiĭ boereștĭ. De altfeliŭ cu toată înfățișarea noastră de marchetanĭ, furăm foarte bine, și chiar cordial primițĭ în vechiul și sfîntul locaș al Hatmanuluĭ Gavril fratele luĭ Vasile Lupu și a Doamneĭ Liliana soția sa. Pînă în sala de sus a arhondariculuĭ, nu întîlnirăm pe nimenea; cel mult dacă vre-o religioasă răzleață să uita din depărtare, mirată la noĭ. Intrînd în sala cea mare din al doilea rînd, o bătrînă religioasă servitoare ne întimpină cu un mare măturoiŭ în mînă. Să înțelege de la sine, că, cu puțin maĭ înainte, scuturase colbul saŭ painjeniĭ adăpostițĭ prin unghiurile înalte și retrase ale păreților și, prin urmare, între noĭ și măturoiŭ nu putea fi nicĭ o legătură.

— Blagoslovește măĭcuță, și bine am găsit, ziserăm noĭ, intrînd și închinîndu-ne cu boccele cu tot.

— Bine-ațĭ venit, ne respunse ia, suindu-se pe un scaun și rîdicînd măturoiul spre plafon. Și, ca și cum n-am fi fost noĭ de față, începu a stîrni colbul peste capetele noastre.

— O pătură de colb maĭ mult, cugetăĭ eŭ, nu e mare treabă; și lăsînd bocceaua jos, puseĭ mînele la spate și începuĭ a urma cu ochiĭ largele și îndemănatecele os-

cilaţiunĭ ale colosaluluĭ măturoiŭ. Pentru mine aceasta era un feliŭ de plăcere, pe care eŭ însu-mĭ mi-o procuram. Cînd văzuĭ însă că-şĭ mută scaunul în altă parte, şi că e pe punctul de a reîncepe aceiaşĭ operaţiune, fără a să gîndi să ne deschidă vre-o odae saŭ să cheme pe alt cineva pentru aceasta, mă hotărîĭ să deschid eu vorbă cu ia. Ast-feliŭ, tot cu mînile la spate şi apropiindu-mă puţin :

— Aveţĭ mulţĭ painjenĭ în arhondaric ? o întrebăiŭ eŭ foarte serios.

— N-avem nicĭ unul, îmĭ respunse ia, cam mirată de ast-feliŭ de întrebare. La noĭ nu să ţin painjeniĭ ; iea, cîte-o leacă de colb dacă să strînge, îl maĭ stîrnim şi noĭ cu mătura.

— Tare răŭ, măicuţă, ziseĭ eŭ ; unde nu sînt painjenĭ sînt pacate ; cel puţin aşa o lăsat Maica Domnuluĭ ; Sf. ta trebue să ştiĭ, că numaĭ cine ucide painjenĭ i să iartă pacatele ; şi încă cîte şapte de fie-care painjen. *)

— A fi şi cum zicĭ D-ta, îmĭ respunse ia cam înţepoşată, dar n-avem nicĭ painjenĭ nicĭ pacate.

— A fi şi cum zicĭ D-ta, o intrerupseĭ eŭ, dar nu vezĭ că chiar acum păcătueştĭ, ţinîndu-ne osteniţĭ de drum în picioare ? Aşa dar, pînă una alta, deschide-ne o odae iar cît pentru lumea ceia-l-altă ne vom da socoteală cum vom putea.

---

*) Această credinţă există în popor şi e întemeiată pe faptul, că oare cînd Maica Domnuluĭ s-ar fi întrecut cu painjenul la ţosut şi că, în cele din urmă, tot Maica Domnuluĭ ar fi întrecut pe painjen ; dar ia supărată de curajul luĭ. ar fi lasat cuvînt în lume, că să vor erta cîte 7 pacate de fie-care painjen ce va ucide cineva. Credinţa aceasta e de alt-mintrelea , o preţioasă remăşiţă mitologică. Ast-feliŭ, să ştie că Arachnea (painjen) fiica lui Idmon, regele Colofonuluĭ, renumită în măestria ţesutuluĭ, provocă pe Minerva la întrecere în această artă ; că aceasta din urmă ar fi căpătat victoria şi ia supărată de îndrăzneala Arachneeĭ, ar fi lovit-o cu suveica în cap ; că Arachnea desperată ar fi voit să să spînzure, dar că Minerva ar fi metamorfozat-o în painjen.

Maica noastră înţelese numaĭ de cît, că să abătuse puţin de la datoriile ospitalităţiĭ, păzite de altmintrelea cu mare sfinţenie în această mînăstire. Astfeliŭ lăsînd măturoiul la o parte, ne deschise de o camdată, o cameră cu un singur pat; atrăgîndu-ĭ însă luarea aminte, că noĭ sîntem doĭ, ne deschise salonul cel mare şi comod al arhondariculuĭ. Peste puţin, sosi şi maĭca arhondăreasa. Am păcătui, credem, contra amintirilor noastre de călătorie, dacă am trece aşa de uşor peste această figură, blîndă şi bine-voitoare. Maica C. e una din acele figurĭ, care inspiră respectul şi iubirea în acelaşĭ timp. Albeţa şi frăgezimea regulatuluĭ oval al feţeĭ sale să încadra aşa de plăcut şi de armonic în negrul posomorît, cu care darul îmbracase corpul săŭ, în cît cu greŭ am putea găsi un termin de asemănare. In adevăr, fire-ar cine-va în stare să ne spună cu ce ochiŭ priveşte la luna nopţilor senine, virginal împodobită cu negrul şi posomorîtul văl al umbrelor adîncĭ? E atît de dulce luna! Cine ştie dacă nu pentru aceasta e şi aşa de departată! Maica C. era aşa de aproape, dar totuşĭ aşa de departe de noĭ!.., Trăsăturile clasice al figureĭ sale păreaŭ a fi săpate de scalpelul luĭ Praxiteles saŭ Fidias în strălucitoarea şi alba marmoră de Paros; şi cine nu ştie, cu cîtă măestrie a ştiut clasicul geniŭ antic să mărite severitatea cu graţia formelor!... Gîndul cel maĭ profan îşĭ pleacă fără voe, genunchiul înaintea lor. Consequent, decĭ, şi cu gusturile mele clasice, mă plecăĭ şi sărutăĭ mîna albă şi catifelată ce mi să întinsă cu o religioasă şi sfiicioasă rezervă. Eram, cel puţin, răzbunat cu o singură mînă, contra tuturor moaştelor ce sărutasem în vieaţa mea, şi dacă am păcătuit, mîncînd cu privire mîna ce mi să întinsese, îndelung milostivul D-zeŭ mă va erta, ş-apoĭ va fi şi puţin cam îndatorit la aceasta, de oare-ce devenisem, de mult ce

cutrierasem mînăstirile, o adevărată cadelniţă : dacă cineva ar fi avut fantazia să-mĭ pună pe creştet un cărbune aşĭ fi ars pînă în călcăe şi m-aşĭ fi topit ca un adevărat bulgăre de smirnă saŭ de tămîe, atîta mă afumasem şi atîta mă chilotasem în hagialîcul meŭ pe la sfintele locurĭ ! Dar toate năcazurile trecute dispărură, pentr-un moment din mintea mea, aşa cum umbrele dispar şi să topesc sub razele luminei, şi nu mă gîndeam atuncĭ decît la bătrînul Jupiter şi la îndrăzneţul Perseŭ. . De ce oare nu ne-a rămas şi nouă de la Dumnezeii, care ne-aŭ cîrmuit altă dată, meşteşugul de a ne schimba. după voe în ploae de aur, saŭ de a tăia, cu o singură lovitură de paloş, capul înfiorător al unuĭ balaur gigantic ? Oare fiind că nu să vor fi maĭ găsind Danae şi Andromede ? Iată o cestiune, pe care am putea-o discuta cu bătrînul Don-Juan Jupiter şi cu fericitul ginere a luĭ Cefeŭ !... Şi nu-mĭ maĭ trudiĭ mintea cu constatarea paternităţiĭ multor închipuirĭ, ce figurează pe icoanele ortodoxieĭ şi pe care credincioşiĭ le serută cu un zgomot adevărat creştinesc, însoţit de nişte largĭ şi îndesate crucĭ. Şi nicĭ nu aveam timpul să-mĭ bat capul cu lucrurĭ de acestea, de oare-ce, pentr-un moment, mă sileam să conving pe maica arhondăreasa că noĭ nu eram de loc marchitanĭ, şi că, prin urmare, nu venisem la mînăstire spre a procura mărgele şi cerceĭ tristelor mirese ale luĭ Hristos ; de aceia, cu oare-care mîndrie, ce nu să potrivea de loc cu bucceaua din spate şi cu opincile din picioare, îĭ înşirăĭ cu o limbuţie şi o curenţă pur spaniolă, numele şi pronumele, locul naştereĭ, locuinţa mea actuală, starea civilă, profesiunea, scopul ce urmăream, şi un torent de alte nimicurĭ, care provocă pe faţa eĭ o cerească înseninare şi un trandafiriŭ surîs... Cu atîta maĭ răŭ pentru cine n-a văzut un cer de două orĭ senin şi un trandafir de două orĭ înflo-

rit! Furăm deci foarte bine primiți, găzduiți și ospătați, adică că toată lumea ce vizitează mînăstirea aceasta în timpul verei.

Sara fu măreață. Deși obosit de cale, somnul totuși nu mă cuprinse așa de curînd: mai bine de o oară petrecui deci singur în balconul din față al arhondaricului, de unde putui domni cu privirea peste întinsa și fermecătoarea priveliște, ce prezentă Agapia ochiului în timpul nopților cu lună. Cît de frumoasă era luna și cît de senină fu noaptea aceia! Tăcerea și misterul mă încunjura din toate părțile; noaptea, retrasă în văi și în desimea posomorîtă a brazilor, cernea munții adormiți și visători; negrele lor piscuri păreau a forma hotarele aeriene dintre pămînt și cer; o linie de umbră, grațios undulată, însemna pînă dincolo de marginele vederei, aceste hotare, și această linie sà părea trasă pe fundul de umbră și lumină a spațiului adînc de o mînă misterioasă, colosală și nevăzută. Nici o mișcare pe pămînt și în aer nici o mișcare! Intreaga natură dormea și visa; eu nu făceam nici una nici alta, sau le făceam poate pe amîndouă; devenisem o stîncă vie sau o ființă de stîncă, ceia ce e tot aceiași; simțiam dar nu știeam ce, gîndeam dar nu știeam la ce, nici odată nu mi s-a refuzat, mai mult de cît atunci, putința de a înșira pe hîrtie simțirile și cugetările mele. Și pentru ce?... Sublimul ucide, și omul e prea mic pentru sublim! Femeia lui Lot a fost, de sigur, victima sublimului, și afirmările biblice relative trebuesc considerate din punct de vedere moral iar nu psichologic. Nouă pigmeilor de astă-zi nu ne-a rămas de cît un singur lucru sublim, și acest lucru stă în limba noastră cum și în limba nearticulată a tuturor viețuitoarelor: strigătul de durere, de ură, de bucurie, de iubire, de dispreț, de admirațiune... Interjecția e de sigur

unicul interpret al sublimuluĭ în limba omenească.... și îmbrățișînd cu privirea nemărginită feeria ce să desfășura înainte-mĭ, un torent de ah! și oh! prin gîndul meŭ curgea neîntrerupt. Iată deci, la ce să redusese sermana mea ființă în măreața noapte de 20 Iulie anul de grație 1883! A repeta în gînd un întreg capitol de gramatică înaintea luneĭ pline, care plutea visătoare în adîncimile albastre ale spațiuluĭ; a atîrna cîte un punct de exclamație de fie-care stea tremurătoare, a-țĭ lărgi ca o mîță pupilele, aceste porțĭ ale mințiĭ, spre a vîrî prin ele întregul univers în suflet, și a nu te alege maĭ la urmă, decît cu ce să alege o mîță, făcînd aceasta, uită de sigur, starea cea maĭ de plîns în care să poate afla cineva. Cu mine însă nu trebuea și nicĭ putea să moară poezia și inspirația omenească; eŭ nu puteam fi ultimul reprezentant al muzelor pe pămînt.. Era să mă culc, cînd un ce neașteptat mă pironi pe loc: din cer saŭ de pe pămînt din văĭ saŭ din cîmpie, din munțĭ saŭ de pe ape, din noapte, din aer, din lună, din stele—nu știŭ—dar de undeva, de sigur, ajunse pînă la mine un glas dumnezeesc... Nu avusesem prevederea luĭ Ulise și trebui deci să rămîn petrificat; îmĭ recăpătăĭ ființa maĭ tîrziŭ, dar îmĭ păru așa de răŭ!... Și acel glas de femee saŭ de înger cînta, saŭ maĭ bine, luneca ca o undă din altă lume pe una din acele melodiĭ, pe care numaĭ durerea și amorul le poate smulge din sufletul zdrobit.. In sublimul mort trebuia sublimul viŭ, și femeia saŭ îngerul venise să complecteze sărbătoarea feerică, ce și-o dădeaŭ între ele umbrele și lumina, luna și stelele, munțiĭ, văile, apele, cerul și pămîntul. Cîntarea să sfîrși și nu maĭ reîncepu, reveniĭ în sine-mĭ cu farmecul în suflet; mă retrăseĭ.

A doua zi, după prînz, sosi unul din amiciĭ meĭ din Iașĭ, care vizită mînăstirile, însoțind pe niște doamne și

domnişoare. E obiceiŭ ca toţĭ trecătoriĭ să-şĭ lese numele lor săpat în vre-un colţ al mînăstiriĭ; de aicĭ urmează că toate scîndurile balcoanelor sînt încrestate cu nume din toată lumea; şi dacă toată lumea face lucrul acesta, de ce nu l-am fi făcut şi noĭ? Dintre toţĭ, eŭ aveam cuţit maĭ solid, şi cu toate acestea nu m-aş fi gîndit nicĭ-o dată, că această prevedere de drumeţ să-mĭ aducă vre-un fel de nenorocire, dar în fine îmĭ era scris s-o păţesc şi o păţiĭ. Ast-feliŭ una dintre domnişoare, gentilă şi zburdalnică, să adresează la mine cu cea maĭ dulce manieră din lume, şi mă roagă să o fac nemuritoare, eternizînd numele pe vre-una din scîndurile vechĭ ale balconuluĭ din lăuntrul mînăstireĭ; mă apucăĭ de lucru, cuţitul meŭ tăios sapase deja întregul nume, dar pronumele numaĭ pe jumătate; începusem litera a patra, cînd auziĭ spre stînga scîrţiind o uşă; suspendăĭ lucrul şi întorseĭ capul? dar nu făcuĭ aceasta, decît spre a vedea un alt cap, care, de sigur, nu semana cu al meŭ: maĭ înainte de toate era sur şi zburlit, şi dacă şuviţele ce spînzuraŭ din toate părţile ar fi fost maĭ groase, m-ar fi făcut să le ieŭ drept nişte şerpĭ, saŭ aş fi avut poate iluziunea complectă a unuĭ oribil cap de Meduză. Ceia ce să închipueşte în limba poporuluĭ sub numele de „*arătare*" ar fi putut numaĭ pe jumătate să înlocuiască această stranie apariţiune. In adevăr, ceia ce, în alte împrejurărĭ, s-ar fi putut numi faţă constă, pentru moment, din un patrat de piele de colorul săftianuluĭ galbăn, întins pînă la lustru pe o fantastică imponcişare de ciolane dintre care unele aveaŭ pretenţiunea de a să numi nas, altele barbă, unele umeriĭ obrazuluĭ şi altele fălcĭ saŭ frunte. Dinţiĭ eraŭ fără pudoare, saŭ cel puţin, buzele, săturate de prea lunga împreună vieţuire şi aspirînd una la cer şi alta la pămînt, să depărtaseră pînă dincolo de

hotarele ginginilor, şi lăsase la aer curat două ragile de dinţi, prin a căror strungi toţi berbecii lui Polyphem ar fi putut să să strecoare în goană cu prizonierii legaţi sub pîntece. Nasul scorojit de vechime, reuşise în fine să iea la vîrf forma unui plisc, care arcuindu-se peste buza superioară, avea aerul de a privi în fundul gurei, unde limba stătea înghemuită. Cei doi Arhangheli păzitori ai nasului—ochii—de abia să mai zăreaŭ din adîncimea găurilor în care să retrăsesără. Aş fi voit să înfăşur cu privirea şi în ragaz acest cap de artă, care ar fi făcut gloria unui pictor, dar nu mi să dădu timpul necesar; un năprasnic potop de vorbe, culese dintr-un anume vocabular, să revărsă vehement asupra capului meŭ; că n-am remas înecat, şi azi mă mir, cînd scriŭ aceste rînduri. Cu o singură frază dacă aş ţinea-o minte, cred că aş îmbogăţi peste aşteptare vasta literatură a păpuşerilor de strade.,.. şi cînd te gîndeşti că tot pe acelaşi drum mersese, poate, cu o oară mai înainte sublimii psalmi ai regelui profet!.. Dar pe drumul bătut, cine ar fi în stare să deosebească urma cui a trecut?... Toate ca toate, dar numele de familie al domnişoarei remăsesă numai pe jumătate, şi făcurăm toţi, cu atîta mai mult haz, cu cît acea jumătate avea un sens foarte nostim... Ingenioasă e întîmplarea cîte odată, mă gîndii eŭ...

Prînzirăm foarte bine. Maica arhondăreasa, care căută să mulţumească pe toţi oaspeţii sfîntului locaş, stătu tot timpul prînzului împreună cu noi; iar vorba ei atrăgătoare şi presurată, ici colea, cu puţină profană înţelepciune, făcu să ne treacă timpul mai răpede de cît am fi dorit. Ni să aduseră mere acum; maica arhondăreasa îmi oferi unul din cele mai frumoase.

— Sărut mîna măicuţă, zisei mulţumindu-i; şi admirînd un moment frumuseţa mărului, îmi vine să cred,

continuăĭ eŭ, că tot atît de frumoase trebue să fi fost și fructele oprite ale Paradisuluĭ biblic; nu cum-va există prin apropiere vre-un paradis modern, în care crește un noŭ arbore al cunoștințeĭ, bineluĭ și al răuluĭ?

— Nu știŭ, dar la stăreție trebue să fie planul moșieĭ mînăstireĭ; aĭ putea să cercetezĭ.

— Uite, aceasta nu-mĭ venea în minte; dar pînă atuncĭ n-ațĭ putea să-mĭ spunețĭ sf. voastră, dacă în plan e trecută și însemnată și fie-care chilie a fie-căreĭ călugărițĭ aparte?

—Maĭ mult încă, sînt însemnate acolo chiar și dependințele.

Toate cucoanele și toate duducele izbucniră într-un hohot de rîs.

— Maĭ dă-ĭ un măr măĭcuță, zise amicul meŭ de la Iașĭ.

— Mă rog, mă rog, măĭcuță lasă că-mĭ iaŭ singur, mă grăbiĭ a zice, dar; să știțĭ, d-voastră care rîdețĭ, că un noŭ potop saŭ un noŭ foc de la Sodoma saŭ Gomora va desființa lumea de astă-zĭ; eĭ bine, am promisiunile mele sigure că, la rîdicarea planuluĭ nouăĭ lumĭ, marele arhitect mă va consulta pe mine, cel întîiŭ; eĭ bine, să știțĭ, d-voastră care rîdețĭ. că noul Paradis va fi așezat in noua Agapie! De astă dată maĭca arhondăreasă nu zise nimic, să roși puțin și pipăind cu o mînă nervoasă metaniile sale de odagaciŭ.

— Maĭcă Evghenie, vezĭ de cafea, zise ia adresîndu-se călugărițeĭ servitoare.

— Mulțumirea și indignarea cugetăĭ eŭ, aruncă de o potrivă sîngele pe fața uneĭ femeĭ. Ce păcat că n-avem cîte odată, mijlocul de a constata deosebirea! Ș-apoĭ nu eram singur eŭ marele vinovat, care căuta să facă autopsia alegorică sfintelor noastre cărțĭ! Cu anĭ înainte, marele nostru Alexandri scrisese deja pe una din coloanele interioare ale bisericeĭ:

La utrine cînd resună
Clopotul mînăstiresc,
Doamne sfinte, tu adună
Pe toți ceĭ ce să iubesc!

Eŭ? Eŭ nu eram decît un serman și răutăcios plagiator în proză a mareluĭ poet care mă precedase în versurĭ.

Vizitarăm după prînz interiorul bisericeĭ. Am atins alt-undeva istoricul eĭ pe scurt. Privită din punctul de vedere al arteĭ, atît esteriorul cît și interiorul nu prezintă maĭ nicĭ unul din caracterele unuĭ stil architectonic definit. Să pare totușĭ, că stilul bastard dar uniform a bisericelor luĭ Stefan, îndulcit pe icĭ colea, cu rotundurile armano-bizantine, a călăuzit pe ziditorul acesteĭ bisericĭ. Ceia ce însă ar constitui, pentru cunoscătorĭ, un punct de adovărată admirațiune, e, fără indoială, pictura. Să pare că cunoscutul nostru pictor Grigorescu, abătîndu-se cu totul de la școala orientală, care condusese penelul rusesc al zugravuluĭ de la Varatec, a căutat a localiza, în biserica răsărituluĭ, pictura strălucită a scoalelor Apusuluĭ; numaĭ geniul luĭ a putut pune asprele, dar totușĭ destul de mărețe figurĭ biblice, sub regimul dulce al arteĭ moderne. Sub penelul acestuĭ genial pictor dispar ca prin minune toate formele ascuțite și osoase ale chipurilor ruseștĭ, care decorează muriĭ tuturor celor-l-alte mînăstirĭ. Coloritul viŭ și discordant; umbritul gros și posomorît al sectatorilor luĭ Metodiŭ, nu să întîlnesc în pictura de la Agapia, formele rotunde și dulcĭ ale scoaleĭ profane știŭ aicea să îmbrace așa de bine osemintele austere ale ortodoxieĭ!...

N-am făcut niciodată paradă cu sentimentele mele religioase, și nicĭ n-am de gînd să fac; o simțire însă, pe

care aș putea-o numi religioasă, mi-a lunecat prin ochĭ în suflet, privind pictura de la Agapia. Ce voițĭ? Judas din Corint e atît de iudă, în cît, fără voe, îțĭ vine să deplîngĭ pe mîntuitorul, că a năĭmit, între propoveduitoriĭ cuvintuluĭ divin, o figură atît de lungă, o barbă așa de roșie, un nas așa de ascuțit și niște buze așa de subțirĭ. Și deși anticitatea biblică oferă capetelor, obicĭnuite a tîrî cerurile înaintea tribunalelor pămînteștĭ, multe probleme insolubile, totușĭ trebue să recunoaștem luĭ Grigorescu meritul de a fi descoperit quadratura cerculuĭ; căcĭ, maĭ la urmă, nu e maĭ pe jos decît această taină matematică, meșteșugul de a intruni pe aceiașĭ figură, și fără a să esclude una pe alta, maternitatea și virginitatea. A reuși să întipăreștĭ prin liniĭ și colorĭ, duioșia uneĭ mame pe fața uneĭ virgine, a face pe cea întăĭ să primească cu pudoarea celeĭ din urmă fructul propriuluĭ săŭ sin, a incadra plenitudinea fizică a formelor materne în rama ideală a virginitățiĭ, a ști, în fine, să stabileștĭ, cu penelul, o bună înțelegere între un complex de antiteze, e de sigur o artă. Și fu un moment cînd mă treziĭ complice cu pravoslavniciĭ credincioșĭ aĭ minunilor. Eŭ să fi fost inventatorul Madonelor, le făceam slute de tot!

Eșiĭ și mă pregătiĭ de drum.

(Va urma)

F. DAMÉ

Din dicționarul romîno-francez

In numărul trecut am publicat cîte-va cuvinte din dicționarul inedit francezo-romîn cu al căruĭ alcătuire a fost însărcinat d. *Bonifaciu Florescu.* Acuma reproducem de asemenea cîte-va exemple din acel romîno-francez, lucrat de d. *Frederic Damé.* In numerile viitoare vom maĭ da estracte din dicționarul latino-romîn al d-lui I. *Nădejde* ce aŭ eșit chiar acuma de sub presă și apoĭ din acel germano-romîn al d-luĭ *Grossmann.* Din aceste specimene cetitoriĭ să vor convinge că lexicografia romînă aŭ intrat pe o cale științifică.

Apriat, *adv*, clairement, nettement, distinctement. || *Maĭ apriat mărturisește*, il témoigne plus nettement. || *Care le spunea apriat că-s născuțĭ Romînĭ* (Al. Odob.), qui leur disaif clairement qu'ils étaient nés Roumains.

Aprig, *adj.* vif || impétueux, fougueux. || rude, âpre. || cruel. || violent. || *Prin virtejurile de fum ale aprigeĭ pușcăriĭ* (Al Odob.), parmi les tourbillons de fumée de la vive fusillade. || *Un cal aprig ca un leu*, un cheval fougueux comme un lion. || *Apriga sete de rezbunare*, l'âpre soif de vengeance. || *Munțĭ aprigĭ*, d'âpres montagnes.

F. Gram. *f. s.* aprigă ; —*m. et f. pl.* aprigi

Aprig, *adv.* vivement. || impétueusement, fougueusement. || rudement, âprement. || cruellement. || *Țăndările scornesc aprig țărina* ; les èclats d'obus fouillent fougusement le sol.

Aprigime, *s. f.* vivacité, impétuosité. véhémence (Cihac).

Aprilie. *s. m.* Avril.

Aprinde, (a) *v.* allumer, embra-

ser, enflammer, mettre le feu à, incendier. ‖ exciter. ‖ *Aprinse multe sate și orașe*, il a incendié beaucoup de villages et de villes. ‖ *Dădu s'aprinză iască de la amnar, dar izbia anapoda*; il essaya d'allumer l'amadou de son briquet, mais il frappait de travers.

Conj. *Ind. pr.* aprind, aprinzĭ, aprinde, aprindem, aprindețĭ, aprind.—*Imparf.* aprindeam. — *Pas. déf.* aprinse. — *Pl. q. parf.* aprinsese.—*Fut. pr.* voiu aprinde.— *Cond. pr.* aș aprinde.— *Impér.* aprinde, aprindețĭ —*Subj. pr.* să aprind. —*Inf. pr.* a aprinde.—*Part. pr.* aprinzînd.—*Part. pas.* aprins.

Aprinde, (a se, a 'șĭ), *vr.* s'allumer, s'embraser. ‖ s'exciter, se fâcher, se mettre en colère, ‖ s'enflammer d'amour. ‖ *Cînd se aprinde e vaĭ de om*, quand il se met en colère tous tremblent, ‖ *Văzînd-o, mult streinul să aprindea* (P. Pop.); en la voyant, l'étranger s'enflammait d'amour. ‖ *A'șĭ aprinde paie în cap*, se créer des ennuis. ‖ *Scandal și mai mare s'ar aprinde pe urmele noastre dacă am fugi* (I. L. Carag.), nous soulèverions derrière nous un scandale encore plus grand si nous fuyions.

Aprindere *s. f.* action d'allumer, d'embraser, de mettre le feu. ‖ incendie. ‖ excitation, ‖ colère. ‖ ardeur. ‖ désir d'amour.

Plur. *sans art.* aprinderĭ;—*avec l'art.* aprinderile.

Aprinjoare *s. f.* (*Trans.*) allumette.

Aprins, *s. n.* allumage, éclairage. ‖ *Pe la aprinsul luminărilor*, vers le soir.

Aprins, *adj.* enflammé, embrasé, allumé. ‖ excité· ‖ échauffé, transporté. ‖ *Un fer aprins.* un fer rouge. ‖ *carbunĭ aprinșĭ*, des charbons enflammés ‖ *Aprins, dar ascultător, cîinele să uită la mine și stă nemișcat* (Al. Odob.). excité, mais obéissant, le chien me regarde et reste immobile. ‖ *Avînd inimă aprinsă pentru lucrurĭ vitejești* (Gr. Urech.), ayant l'esprit tourné vers les exploits chevaleresques.

F. Gram. *f. s.* aprinsă; — *m. pl.* aprinșĭ —*f. pl.* aprinse.

Aprinsură, *s. f.* (*Trans.*) inflammation, ‖ embrasement.

Aprinzător, *adj.* inflammable, qui échauffe, qui excite.

F. Gram. *f. s.* aprinzătoare; —*m. pl.* aprinzătorĭ;—*f. pl.* aprinzătoare.

Aprinzător, *s. m.* allumeur.

Aprinzătoare, *s, f.* (*Trans.*) allumette.

Aprinzătură, *s. f.* embrasement

Aproape, *prép.* près, proche de prochain, à peu près, presque, environ. ‖ approchant. ‖ *Aproape de*, dans le voisinage de, sur le point de. ‖ *Aicĭ aproape*, ici près. ‖ *Prea aproape*, trop près. ‖ *De aproape*, de près. ‖ *Pricten de aproape*, ami intime. ‖ *In de aproape*, tout près, ‖ *A ține de aproape*, surveiller de près, tenir serré· ‖ *A ține de aproape de*, être proche parent de.—*Pre care'l avea Nicolaĭ Vodă aproape* (N. Costin), que le prince Nicolas avait comme parent. ‖ *Mai de aproape*, de plus près, plus attentivement. ‖ *Cel de aproape*, le prochain. ‖ *Este aproape așa*, c'est à peu près ainsi.

Aproapele, *s, m.* le prochain.

Aproba, (a) *v*, approuver. ‖ *Eŭ îțĭ aprob gîndul* (V. Alex.), j'approuve ta pensée.

Conj. *Ind. pr.* aprob, aprobĭ, aprobă, aprobăm, aprobațĭ, aprrobă.—*Imparf.* aprobam,—*Pas. def.* aprobaĭ.—*Fut. pr.* voiŭ aproba.—*Impér.* aprobă. aprobațĭ.—*Sub. pr.* să aprob.—*Inf pr.* a aproba.—*Part. pr.* aprobînd.—*Part. pas.* aprobat.

Aprobare, *s. f.* approbation.

Plur. *sans art.* aprobărĭ;—*avec l'art.* aprobările.

Aprobaţie, aprobaţiune, *s. f.* approbation,

Aprobativ, *adj*, approbatif. ‖ *Intr-un chip aprobativ*, approbativement.

Aprobativ, *adv.* approbativement.

Aprod, *s. n.* 1° (*anc.*)page, écuyer, cadet, fils de boyard remplissant les fonctions de page ou d'écuyer. ‖ 2° huissier.

Plur. *sans art.* aprozĭ;—*avec l'art.* aproziĭ.

Apropia (a) *v.* approcher, avancer, ‖ rapprocher. ‖ *După ce să apropiă, îĭ zise* ; lorsqu'il se fut approché, et lui dit. ‖ *Astea toate te apropie de dînşiĭ.* (M. Emin.). tout cela te rapproche d'eux.

Conj. *Ind. pr.* apropiŭ. apropiĭ. apropie epropiăm. apropiaţĭ. apropie.—*Imparf.* apropiam.—*Pas déf.* apropiĭ.—*Fut pr.* voiŭ apropia.— *Cond pr* aş apropia.—*Impér.* apropie. apropiaţĭ.—*Subj. pr.* să arrvpie —*Inf. pr.* a apropia.—*Part pr.* apropiînd- *et* apropiind-—*Part. pas.* apropiat.

Apuca (a) *v*, 1° saisir, prendre, attrapper, atteindre, empoigner, appréhender, s'emparer de, se saisir de ‖ 2° commencer. ‖ 3° se diriger vers s'acheminer. ‖ 4° prévenir. ‖ 5° réussir. ‖ 6° surprendre, prendre, être pris de. ‖ 7° *Locutions.* ‖ 1° *A apuca de coarne*, prendre par les cornes.—*Eĭ cum îĭ aud gura cu toţiĭ îl apuc*, dès qu'ils entendent sa voix ils se saisissent de lui.—*Cu toţiĭ îl apucă şi la împaratul îl duc*, ils s'emparent de lui et le conduisent devant l'empereur.—*A apuca în cursă* prendre au piège, attraper. — *Pe unul în cap lovesc, şi pe altul unde apucă* (Beldim.), ils frappent l'un à la tête et l'autre où ils l'atteigent. ‖ *A apuca domnia*; *a apuca scaunul*, s'emparer du trône ‖ 2° *Leşiĭ apucase de pusese oaste prin cetăţĭ* (N. Costin), les Polonais avaient déjà mis des garnisons dans les forteresses.—*De va fi apucat să fi semănat.* s'il a commencé à semer,—*Abia apucase a dormi.* il était à peine endormi. ‖ 3° *Apucînd calea cătră răsărit* se dirigeant vers l'Orient. — *Urmează în cotro aĭ apucat* (Al. Zanne), poursuis dans la voie que tu as choisie.—*Poteca pe care apucase*, le sentier qu'il avait pris.—*Ia să apucăm noĭ în două părţĭ*, (P. Ispir.) ; écoute, allons chacun de notre côté. ‖ 4° *A apuca înainte*, prévenir, prendre les devants. ‖ 5° *Ceĭ cari aŭ apucat să scape prin fugă*, ceux qui ont réussi à échapper par la fuite. ‖ 6° *Apucă-l în somn*, surprends-le pendant son sommeil.—*Orĭ unde îl vom apuca*, partout où nous le surprendrons.—*Noaptea în drum o apuca* (P. Pop.), la nuit la surprenait en route.— *Maĭ înainte de a apuca să nască*, avant d'être prise par les douleurs de l'enfantement. —*Il apucă un dor nespus*, il se sent pris d'un désir ardent.— *O apucă*, ça la prend.— *O apucă nerviĭ*, elle est prise d'une crise de nerfs.— *Il apucă draciĭ*, il est pris d'un accés de colère.— *Apucat de frigurĭ*, pris d'accès de fièvre.— *M'a apucat un guturaiŭ*, j'ai attrapé un rhume.— *Mă apucă somnul*, je me sens pris de sommeil.— *Nişte recori o apucară*, elle fut prise de frissons.— *Cînd te-apucă mult te ţine?* Quand cela te prend, ça dure longtemps ? — 7° Loc. *I se părea că apucă pe Dumnezeu de un picior*, il lui semblait qu'il avait fait quelque chose d'extrordinaire — *A apuca lumea în cap şi a trece nouă hotare*, tout abandonner et s'en aller trés loin.— *Le spunea câte-n lună şi în soare din câte omul apucă şi vede, aude şi nu uită* ; il leur racontait toute sorte de choses, (relativement à ce qu'on touche, à ce qu'on voit,

à ce qu'on entend et n'oublie plus) ‖ *N'apuca se facă zece pașĭ*, il n'avait pas fait dix pas. ‖ *Nu i aŭ apucat acolo vestca*, (N. Costin), ils n'étaient plus là quand là nouvelle arriva. ‖ *N'apuc bine a scapa de una și daŭ peste alta*, (I. Creangă), à peine échappé a-un danger, je tombe dans un autre ‖ *Caiĭ alergaŭ cît le apuca piciorul* (V. Alex), les chevaux filaient au grand galop. ‖ *Vremea apuca să să strice*, (C. Econ.), le temps se mettait au mauvais. ‖ *Apuc foc cu gara*, j'en mets la main en feu. ‖ *Apuc ce-oĭ apuca și fug la treabă*, je mange au galop et je cours à mon ouvrage. ‖ *Te apuc de cuvînt*, n'oublie pas ta promesse. ‖ *A apuca pe cineva pentru datoriĭ*, poursuivre quelqu'un pour dettes. *A apuca ca lupul*, ravir comme un loup. ‖ *A apuca fără de veste*, surprendre. ‖ *O să ne apuce ziua aci*, la jour va nous trouver encore ici. ‖ *Taicu, bĭetu, că voĭ nu l'ațĭ apucat*... (Gr. Jipescu) mon pauvre père, que vous n'avez pas connu. ‖ *Un obiceiŭ ce nu l'aĭ apucat*, une habitude que tu n'as pas connue (qui n'existait plus de ton temps). ‖ *N-apuc să vorbesc*, je commence à peine à parler. ‖ *M-aș apuca că*... je parierais que.... ‖ *N'apucase să doarmă și odată sări în sus*, il ètait à peine endormi que, tout-à-coup, il tressauta. ‖ *Și mergînd în pădure, l-apucă gînduile* ; et tout en allant dans la forêt des pensées l'envahirent. ‖ *A apuca de scurt*, serrer de prés (en interrogeant).

Conj. *Ind. pr.* apuc, apucĭ, apucă, apucăm, apucațì, apucă —*Imparf.* apucam —*Part. déf.* apuca —*Pl. q. parf.* apucasem.—*Fut. pr.* voiŭ apuca.—*Cond. pr.* aș apuca.—*Imper.* apucă, apucațì.—*Subj. pr.* să apuc.—*Inf. pr.* a apuca. — *Part. ps.* apucind.—*Part. pas.* apucat.

Apuca, (a se), *v. ă.* 1° s'occuper-de, s'y prendre. se mettre à, commencer à, entreprendre, engager. ‖ 2° se saisir. ‖ se tenir ‖ se prendre. ‖ 3° s'empoigner l'un l'autre. ‖ 4° promettre s'engager, à. 5° *Locutions*, ‖ 1° *A să apuca de treabă*, se mettre au travail.—*A să apuca de vorbă*, se mettre à causer.— *Ce! s-apucă de furat*! comment, il se met à voler !—*Nu știe cum să să apuce*, il ne sait comment s'y prendre.—*Să apucă și ia de gătit niște bucate înfricoșate* (P. Ispir.), elle se met à préparer des mets délicieux. — *Cînd te apucĭ de vre-o treabă n-o lasa fără ispravă*, quand tu entreprends une chose, ne la laisse pas inachevée.—*A să apuca de meșteșug*, entreprendre un métier.—*Dacă-i apuca a te deprinde cu mine*, și tu commences à t'habituer avec moi —*S-aŭ aflat scriitorĭ cari s-aŭ apucat a face panegiricul lor*, il s'est trouvé des écrivains pour faire leur panègyrique.—*Insă Joĭ nu s-a apucat de hartă* (Gr. Urech.), mais le Jeudi il n'engagea pas l'attaque. ‖ 2° *Ah ! ce foc simt că mă arde*! **strigă** *bolnavul, apucîndu-se cu mîinile de pîntice* (C Negruzzi) ; ah ; je sens un feu qui me dévore, s'écria le malade en se tenant le ventre, ‖ 3 *Eĭ de brîŭ să apucară și la lupta să luară* (P. Pop,), ils se prirent par la ceinture et se mirent à lutter. ‖ 4° *S-a apucat Stefan Voda la Uzum-Ali-Beiŭ că va merge la Țarigrad* (Mir. Cost.), le prince Etiene promit à Uzum-Ali-Bey d'aller à Constantinople ‖ 5° **Loc** *A să apuca de cine-va, a să apuca de capul cuiva*, ne pas laisser quelqu'un tranquille, chercher à faire faire une chose à quelqu'un. ‖ *Și dobîndind oaste turcească, ș-aŭ apu-*

pucat de Racoți cel ajutat de casa Austriei, dară s-aŭ învins (Șincaĭ); et ayant obtenu des troupes turques, il se tourna contre Racotzi, qui était aidé par la maison d'Autriche, mais il fut vaincu ‖ *A să apuca de sănătoasă*. prendre la fuite. ‖ *Tare s-aŭ apucat Serdarul că nu știe nimica* (Mir. Cost.), le Serdar s'est vivent défendu de rien savoir.

Apucare, *s. f.* action de prendre, de saisir, d'empoigner, de commencer, de se mettre à, d'entreprendre, de se diriger vers, ect. ‖ prise, saisie, appréhension. ‖ occupation, ‖ accès. ‖ prévention. ‖ phymatose (*t. de vét*).

Plur. *sans art.* apucărĭ ; — *avec l'art.* apucărĭle.

Apucat, *adj. prés.* saisi, empoigné, appréhendé. ‖ emporté, violent=toqué. ‖ *Apucat de hoțĭ*, pris par les voleurs.—*Apucat de somn*, pris par le sommeil.—*Apucat de tusă* pris d'un accès de toux. — *Apucat de frigurĭ* pris d'un accès de fièvre —*Apucat de fiorĭ*. saisi de frissons.—*Apucată de mijloc*, empoignée par la taille.— *Orĭ cît de apucat ar fi*, quelque emporté qu'il soit. — *Parcă-ĭ apucat*, il a l'air toqué.

F. Gram *f. s.* apucată ;—*m. pl.* apucațĭ. —*f. pl.* apucate.

Apucat. *s. n.* 1° rapine. ‖ 2 mal caduc, haut-mal, convulsions (chez les enfans). ‖ 1° *a trăi din apucat*, vivre de rapine. ‖ 2° *Descîntece de apucat* ; passes, accompagnées pe paroles, qne font les bonnes fommes pour chasser le haut-mal ou les convulsions.

Plur. *sens art*, apucate ; — *avec l'art* apucatele.

Apucate (**pe**) *et* **apucitele** (**pe**) *loc. adv.* à tout hasard, à l'aventure à la hâte, à bâtons rompus. ‖ *Arme strînse pe apucatele*, des armes ramassées à la hâte, à tout hasard.

Apucător *s. m.* ravisseur.

Plur. *sans art.* apucătorĭ : —*avec l'art.* apucătoriĭ.

Apucător: *adj.* qui prend, qui saisit. ‖ *Deprinderĭ apucatoare*, des habitudes de rapine

F. Gram. *f. s.* apucăroare; —*m. pl.* apucătorĭ:—*f. pl.* apucătoare.

Apucătură, *s. f.* pincée, poignée. ‖ conduite, manière d'agir, procédé ‖ crampes d'estomac. ‖ colique des enfants. ‖ *Apucăturĭ rele*, mauvaises habitudes. ‖ *Nu-mĭ plac apucăturile luĭ*, je n'aime pas sa manière d'agir. ‖ *Suferă de apucăturĭ*, il souffre de crampes d'estomac.

Plus. *sns. art.* apubăturĭ ;= *avec l'art* apucăturile

Vespasian G. Erbiceanu

Raportul dintre istorie și științele naturale. [1])

Domnilor,

Luate în înțelesul cel maĭ larg al cuvîntuluĭ, științele naturale și istoria sînt două științĭ care cuprind în sine toată sfera cunoștințelor noastre despre lumea fizică și morală. Astfeliŭ fiind, între aceste două științĭ trebue să existe o deosebire însemnată, de oarece fenomenile și legile lumeĭ fizice, cu carĭ să ocupă științele naturale, aŭ un caracter cu totul deosebit de fenomenile și legile lumeĭ morale, carĭ alcătuesc obiectul științeĭ istorice. Dar cu toată această deosebire, dacă urmărim cu de amăruntul dezvoltarea paralelă a acestor două științĭ, observăm că ele n-aŭ rămas cu totul streine și izolate una de alta. Din contra, între dînsele a existat totdeauna o legătură strînsă de privirĭ și de metode, o înriurire puternică reciprocă ceia ce a făcut ca amîndouă aceste științĭ să treacă aproape prin aceleașĭ faze de dezvoltare. Și aceaata să explică ușor dacă căutăm a ne da seamă de caracterul obiectelor acestor științĭ, precum și de dezvoltarea lor progresivă în decursul viacurilor.

Științele naturale, studiind lumea fizică externă, aŭ un obiect determinat, accesibil și nu atît de complicat ceia ce a făcut ca ele să să dezvolte maĭ de timpuriŭ și

---

1). Lecțiune inaugurală rostită cu ocaziunea deschidereĭ cursuluĭ de istoria modernă la clasa a VII-a de la Seminarul „Veniamin“ în anul scolar 1893—94.

să realizeze progrese maĭ însemnate. Din potrivă, istoria ocupîndu-se cu fenomenele lumiĭ morale, are un obiect cu mult maĭ greŭ, maĭ puţin accesibil şi maĭ complicat, de aceia şi progresul eĭ să săvîrşeşte maĭ încet. Din această cauză provine acel sentiment de preponderenţă—ca să nu zicem de mîndrie—cu care ştiinţele naturale aŭ privit totdeauna asupra mersuluĭ lent şi asupra neînsemnătăţiĭ rezultatelor capatate de ştiinţa istorică. Maĭ mult încă, de pe la începutul viaculuĭ trecut, ştiinţele naturale şi-aŭ luat o atitudine dominantă faţă de istorie, făcînd necontenite invaziunĭ în domeniul aceşteia şi încercîndu-se a aplica asupra eĭ metoadele şi procedeurile sale de cercetare; în care încercare foarte adesea orĭ aŭ reuşit, deşi succesul le-a fost maĭ mult temporal. Această dependeţă, în care găsim istoria faţă de ştiinţele naturale, face ca chestiunea raporturilor reciproce ale acestor două ştiinţĭ, să fie una din cele maĭ importante, de la dezlegarea definitivă a căreia atîrnă mult formularea şi stabilirea principiilor ştiinţifice a teorieĭ procesuluĭ istoric.

Astfeliŭ fiind lucrul, cred nimerit a opri un moment atenţiunea domniilor-voastre asupra acesteĭ chestiunĭ interesante nu numaĭ pentru istoric, ci pentru orice om cult. Vom începe a urmări în mod paralel mersul progresiv al acestor ştiinţĭ de la obîrşia lor, adecă de la acel timp, cînd să pun bazele ştiinţelor naturale moderne şi de cînd istoria începe a deveni ştiinţă în înşelesul propriŭ al cuvîntuluĭ, pînă în zilele noastre.

I.

Caracterul fundamental al viacurilor de mijloc este dominaţiunea autoritarizmuluĭ în toate sferile de viaţă. In religiune, în filozofie, ca şi în ştiinţă, cugetarea omenească e stăpînită de autoritatea biblieĭ şi a ideilor luĭ Aristotel; în viaţa socială şi în jurisprudenţă—de autoritatea bisericeĭ teocratice. Timpurile moderne sosesc pentru Europa din momentul cînd în societate să începe nu numaĭ protestare, ci adevarată reacţie contra acestuĭ protectorat universal. Chiar de pe la începutul viaculuĭ al XVI-lea omul începe a reclama libertate şi independeţă. Aproape toată istoria timpurilor moderne nu e altă ceva, decît

istoria eliberărei personalității omeneștĭ de sub autoritarizmul viacurilor de mijloc. Reformatoriĭ bisericeștĭ pun această eliberare în legătură imediată cu divinitatea; Déscartes cere liberarea cugetăriĭ în numele demnitățiĭ omeneștĭ, identificînd cugetarea cu existența însășĭ (cogito, ergo sum). Grotius susține că adevarata sorginte a relațiunilor sociale și a jurisprudențeĭ nu e alta decît însușĭ natura rațională și socială a omuluĭ. Indată ce acest autoritarizm universal a fost doborît, pentru om nu a ramas altă cale, altă sorginte de adevăr și de știință, de cît experiența. Această cale a fost descoperită maĭ întîiŭ de Bacon, după metodul căruia aŭ început a să lucra maĭ întîiŭ științele naturale și apoĭ și cele morale. Prin urmare chiar din momentul cînd a apărut pentru întîia dată la lumină ideia despre știința experimentală, s-a putut prevedea că în timpurile moderne vor domni două științĭ: științele naturale și istoria. Cea dintîiŭ ca suma cercetărilor și observațiunilor făcute asupra natureĭ fizice externe, iar a doua, ca adunătura experiențelor viețiĭ lumeĭ morale. In viacurile de mijloc a fost imposibil să existe istoria ca știință, deoarece toate evenementele și întîmplările eraŭ considerate ca manifestațiunea imediată a voințeĭ luĭ D-zeŭ. Iată de pildă, cum explică un călugăr din viacul al XII-lea, cucerirea Angliei de către Normanzĭ: „Perfecit Dominator Deus, zice el, de gente Anglorum quod diu cogitaverit; genti namque Normannorum tradidit eos ad exterminandum". In aceste cuvinte să poate vedea tot caracterul istoriografieĭ viacurilor de mijloc. Catastrofa, sosită asupra Anglieĭ în anul 1066, e reprezentată ca operă a predestinațiuneĭ divine; dar dacă aceasta e operă dumnezeească și prin urmare sta în afară de voința și puterea omuluĭ, apoĭ pentru ce s-ar maĭ studia și descrie în mod genetic! De aceia și cronicarul evuluĭ mediŭ o scrie foarte simplu, fără a-ĭ maĭ arata cauzele; numaĭ pentru ca să nu să uite de generațiunile viitoare. Dar cu venirea timpurilor moderne, omul făcîndu-se stăpîn pe sine însușĭ, a simțit nevoe de experiențile și lecțiunile trecutuluĭ, și atuncĭ a început a studia și a să interesa de istorie.

Am arătat maĭ sus că științele naturale și istoria sînt două științĭ propriĭ timpurilor moderne și am amintit că științele naturale s-aŭ dezvoltat maĭ de timpuriŭ și

aŭ intrecut cu mult istoria prin progresele lor. De aceia urmărind dezvoltarea acestor două ramurĭ de cunoștințĭ omeneștĭ, nu putem a nu observa oare-care dependință, în care istoria totdeauna a fost față de științele naturale trecînd aproape paralel prin aceleașĭ faze de dezvoltare. Vom explica aceasta prin cîteva exemple, începînd de la viacul al XVII-lea, pentru că, propriŭ vorbind, de la acest timp să începe noua istoriografie originală. Istoriciĭ viacurilor precedente, saŭ a epoceĭ renaștereĭ precum : Machiavelli, Guichardini, Giovio, Sleidan, Strada și alțiĭ aŭ imitat maĭ mult pe istoriciĭ clasicĭ, deoarece gustul clasicizmuluĭ era puternic încă în Europa pe vremea aceia[2]).

Intîiul istoric, ce a scris insoria în spiritul timpurilor nouă, a fost neapolitanul Vico, care a trăit pe la începutul viaculuĭ trecut. De la dînsul vom începe și nostudiul nostru,

II

Este știut că dintre toate șiințele naturale, cea maĭ de timpuriŭ care s-a dezvoltat a fost Astronomia. Pe cînd celelalte ramurĭ ale științelor naturale eraŭ incă în fașă, Copernic, la jumătatea viaculuĭ al XVI-lea și apoĭ, după o sută de anĭ, Galileŭ aŭ întemeiat știința astronomică pe niște baze atît de solide, încît maĭ pe urmă, Kepler Newton și Laplace n-aŭ făcut altă decît aŭ desvoltat în chip maĭ savant și maĭ amănunțit legile mecaniceĭ cereștĭ, Tocmaĭ de aceia ideile astronomice aŭ trebuit să înrîurească maĭ înainte de altele asupra formelor și noțiunelor istoriografieĭ nouă. Această înrîurire să poate observa cu deosebire la doĭ celebri filozofĭ istoricĭ aĭ viaculuĭ al XVIII-lea : Vico și Herder.

In scrierea sa „Știința nouă" [3]) Vico susține că viața fie-căriĭ națiunĭ formează un cerc neschimbat, care să reproduce necontenit.

El distinge treĭ epocĭ în viața fie-căriĭ națiunĭ. Intîia epocă e religioasă ; aicĭ religiunea domnește ; legislatorĭ

2) Vezĭ *Petrov* Lecțiunĭ din Istoria Universală vol I, apendice.

3) *Science Nouvelle* par Vico ; Oeuvres choisies de Vico (traduction Michelet)

și prinții sînt zeĭ. A doua epocă e eroică; aicĭ pe lîngă religiune apare și omul sub forma eroică, ca semi-zeŭ, intermediator între divinitate și omenire. In fine a treia epocă e omenească; aicĭ omul domnește și să constitue societatea civilă. Dar de abea ajunge un popor la această ultimă fază de desvoltare, și el imediat moare, dispărînd de pe scena istorică, precum toamna cad frunzele de pe arborĭ. Un noŭ popor vine în locul celuĭ dispărut, și parcurge identic aceleașĭ epocĭ. Prin urmare, istoria omenireĭ întregĭ constă din ciclurĭ de desvoltare, care să succedează în mod periodic, cu aceiașĭ exactitate matematică ca și ciclurile astronomice, în care după trecerea unuĭ period anumit de anĭ, trebue să să repete neaparat aceleașĭ fenomene cereștĭ. In acest mod de a reprezenta mersul regulat și periodic al istorieĭ nu putem să nu observăm o puternică inrîurire a ideilor astronomice despre ordinea, măreția și regularitatea legilor ce conduce universul. Vico, compatriotul și aproape contimporanul luĭ Galileŭ, a putut foarte lesne să facă încercarea de a descoperi în lumea morală a istorieĭ aceiașĭ ordine și aceleașĭ legĭ nestrămutate, care domnesc în lumea fizică a natureĭ.

Aceiașĭ nuanță astronomică în întocmirea istorieĭ să observă și la Herder. Cine a cetit cartea luĭ intitulată „Ideĭ asupra filozofieĭ istorieĭ omenireĭ“‘ ușor a putut să să convingă despre aceasta [4]). După Herder, lumea morală și lumea fizică sînt conduse de aceleașĭ legĭ naturale; și pentru a ne putea convinge de aceasta n-avem de cît să aruncăm o privire asupra planeteĭ pe care trăim și asupra universuluĭ ce ne încunjoară. In chipul acesta istoria omenireĭ a luĭ Herder, să începe aproape ca și un tratat de astronomie, saŭ ca o carte de istorie naturală. In loc de a începe istoria sa de la om, el să ocupă maĭ întîiŭ de sistemul planetar, «Pentru ca filozofia istorieĭ omuluĭ să merite asest nume, zice el, ia trebue să înceapă maĭ întîiŭ cu cerul“ [5]). Plecînd de la acest principiŭ, Herder ne arată maĭ întîiŭ planeta noastră, pămîntul, ocupînd o pozițiune mijlocie în sistemul solar, mijlocie prin

---

4) Herder *Idées sur la philosophie de l'histoire de l'humanité.* Traduit de l'allemand et précédé d'une introduction par Edgar Quinet. Paris. 1827, 3 vol.
5) Ibidem, liv. I, chap. I, pag. I.

mărimea sa, prin durata revoluţiunilor sale şi prin îndepărtarea sa de soare. Prin urmare, după cum planeta pămîntul e reprezentanta mijlocie a sistemuluĭ solar, tot aşa şi omul, creatura centrală şi cea maĭ perfectă, microcosmul a tot ce există pe pămînt, este adevaratul reprezentant al acestuia. După cum planeta noastră alcătueşte numaĭ un punt de trecere către alte lumĭ maĭ perfecţionate poate, tot aşa şi omul în lanţul creaţiunilor, în ierarhia imensă a fiinţelor însufleţite, alcătueşte veriga de unire între lumea organică şi cea spirituală. Dezvoltarea omuluĭ, Herder o pune în dependinţă directă de toate condiţiunile naturale ale planeteĭ noastre, precum: de forma eĭ, de mişcarea, de climatul, de terenul, de condiţiunile naturale ale eĭ, etc. Istoria omeniriĭ reprezentă tabloul educaţiuneĭ şi pregătireĭ eĭ treptate pentru o viaţă spirituală superioară, în care constă adevărata perfecţiune şi fericire a eĭ. Această educaţiune şi pregătire a omenireĭ să face sub conducerea Providenţeĭ atotştiutoare, care lucrează asupra destinuluĭ oamenilor nu în mod arbitrar, ci prin intermediul unor legĭ nestrămutate, în virtutea cărora pe pămînt să săvîrşeşte numaĭ aceia ce în anumite condiţiunĭ, trebue să să întîmple neaparat. Aceste legĭ sînt: libertatea, raţiunea şi umanitatea; ele alcătuesc scopul suprem al vieţiĭ şi istorieĭ omenireĭ. Iată bazele de căpitenie a „Ideilor“ luĭ Herder. Orĭ cine poate cunoaşte, că istoria omenireĭ, aşa cum Herder o reprezentă, e tot un feliŭ de sistemă planetară a lumeĭ morale, condusă de ideia supremă a „Umanităţiĭ“ (Humanität), ca lege universală de gravitaţiune.

După aceasta, aşa numita istorie astronomică, voĭ trece la faza următoare de dezvoltare a ştiinţeĭ noastre.

III

Să ştie că cea maĭ mare parte a ştiinţelor naturale, în starea lor actuală, e datorită, cu deosebire marilor învaţaţĭ franceјĭ din jumătatea a doua a viaculuĭ al XVIII-lea. Prevost, Faurier, Coulomb, Fresnel descopăr, pentru prima dată, în acest timp, legile aşa numitelor forţe imponderabile: a lumineĭ, a căldureĭ şi a electricităţiĭ. Lavoisier întemeiază chimia, iar Cuvier fondează geologia şi zoologia. Cel dintîiŭ supune analizeĭ compoziţiunea cor-

purilor și explică legile constituțiuneĭ lor lăuntrice; al doilea crează o nouă clasificație a animalelor, după deosebirile lăuntrice a organizmelor lor, explorează cele maĭ vechĭ urme de viață organică și descopere o întreagă lume nouă de animale fosile. Știința fosilelor, Cuvier, o rîdică la un așa grad de perfecțiune, încît pentru dînsul, era în de ajuns a descoperi un singur os din vreun animal antideluvian pentru ca să poată restabili figura ideală a întreg organizmuluĭ aceluĭ animal. Amîndoĭ aceștĭ învațațĭ stabilesc convingerea nestrămutată de acum înainte în știință, că lumea e supusă schimbărilor și că aceste schimbărĭ să săvîrșesc cu regularitate și după niște legĭ anumite. In fine Bichat, întemeiatorul anatomieĭ și fiziologieĭ moderne, răspîndește și asupra lumeĭ organice cercul observațiunilor și experiențelor analitice, întroduse de Lavoisier în cercetarea lumeĭ neorganice, începînd a studia nu numaĭ organele, ci și țeseturile din care ele sînt compuse. Prin urmare, descoperirea de forțe nouă în natură, respîndirea cerculuĭ observațiunilor și experiențelor asupra uneĭ cantitățĭ enorme de lucrurĭ nouă, aplicarea generală a metoduluĭ analitic, scoaterea la lumină a uneĭ lumĭ fosilice de mult timp dispărute—alcătuesc fenomenele dominante și principale ale științelor naturale din această epocă.

Aruncîndu-ne acum privirile noastre asupra istoriografieĭ din acest timp, vom observa că și în ia să petrece o mișcare într-atăt de asemănătoare cu cea de maĭ sus, încît e peste putință a nu observa și aicĭ înriurirea din partea științelor naturale, asupra căreia voiŭ a insista.

Maĭ întîiŭ, în acest timp, în istorie să descopăr de asemenea un feliŭ de forțe imponderabile precum: spiritul timpuluĭ, caracterul național, coloritul local, cu un cuvînt, astfeliŭ de agențĭ, care propriŭ vorbind, nu să exprimă în vre-un fapt saŭ întîmplare izolată, dar care cu toate acestea, în chip nevăzut, străbat pretutindenea și însuflețesc totul: întocmaĭ precum lumina, căldura și electricitatea pătrund și lucrează asupra tuturor lucrurilor din natură, istoriciĭ vremurilor trecute, ocupîndu-se în special cu întîmplările maĭ de căpitenie ale viețiĭ de curte, de stat și militare, nicĭ nu-șĭ închipuiaŭ că pot exista niște astfeliŭ de agențĭ istoricĭ secrețĭ. Numaĭ istoriciĭ viaculuĭ al XVIII-lea: în Anglia—Hume și Gibbon, în Franța—Vol-

taire și Montesquieu, în Germania—Ignatiu Schmidt și cu deosebire Iohann von Müller, pentru întiiașĭ dată aŭ întors atențiunea asupra lor.

Maĭ departe, paralel cu științele naturale, în istorie de asemenea s-a lărgit foarte mult orizontul cercetărilor introducîndu-se în domeniul eĭ o mulțime de lucrurĭ nouă precum: afacerele bisericeștĭ, administrația, condițiunile economice de traĭ, literatura și arta, moravurile și obiceiurile etc.; toate acestе aŭ început a fi considerate ca părțĭ integrante ale istorieĭ, tot atît de importante ca și războaele, tractatele și schimbările monarhilor. Cu un cuvînt, să începe așa numita «istorie culturală» care caracterizază pe toțĭ istoriciĭ maĭ însemnațĭ de la finele viaculuĭ al XVIII-lea și începutul celuĭ prezent. De la capul loculuĭ, decĭ istoria are pretențiunea de a îmbrățoșa viața omenească în toate manifestațiunile eĭ, întocmaĭ precum științele naturale tind a cuprinde cu cercetările lor întreaga natură.

Introducerea metoduluĭ analitic în șiințele naturale corespunde aparițiuneĭ în istoriografie a „criticeĭ istorice". Cel dintîiŭ care a recunoscut necesitatea de a supune materialul istoric apreciereĭ și judecățiĭ rațiuneĭ sănătoase, a fost englesul Bolingbroke în scrierea sa intitulată „Scrisorĭ despre studierea și folosul istorieĭ". Ideile luĭ aŭ fost răspîndite în Franța de către Voltaire, care tot odată a făcut și cele dintîiŭ încercărĭ de istorie critică, din nefericire, foarte arbitrare. Toțĭ istoriciĭ marĭ engleјĭ aĭ viaculuĭ al XVIII-lea să folosesc de această nouă armă a științeĭ, să înțelege fie-care în genul săŭ și pentru scopurĭ deosebite. In fine, în Germania, I. Mezer și Fr. Aug. Wolff aŭ dat cel dintîiŭ exemplu de critică istorică savantă; maĭ pe urmă, așa numita scoală istorică a rîdicat acestă artă la un grad de perfecțiune în adevăr uimitor. [6])

Prin puterea acesteĭ noue arte mărețe Georg Bartold Niebuhr, fiul naturalistuluĭ Karl Niebuhr, a creat pentru ștință „istoria fosilică", dacă putem să o numim astfeliŭ. Niebuhr e un feliŭ de Cuvier al istoriografieĭ. Și ca să nu pară afirmațiunile noastre prea paradoxale, ne vom permite a arăta în cîteva cuvinte în ce constă procesul

6) *Petrov*. Lecțiunĭ din Istoria Universală vol. 1. apendice.

criticeĭ niburiane și cu ce greutățĭ a trebuit el să să lupte. Istoria cea maĭ veche a Romeĭ e atît de saracă în izvoare sigure, încît, pentru întreg periodul primitiv saŭ periodul regilor, ele lipsesc aproape cu desăvîrșire. Căcĭ cunoștințele despre acest timp, transmise nouă de către scriitoriĭ maĭ tîrziĭ ca Tit Liviŭ, Ciceron, Dionisiu, constaŭ în mare parte din tradițiunĭ populare și miturĭ, născocite maĭ în urmă, cu deosebire, de preoțĭ, pentru a explica în mod genetic diferitele instituțiunĭ de stat și religioase, originea cărora să întunecase de mult în memoria poporuluĭ. In această țesetură de miturĭ și tradițiunĭ populare, cu cuprins religios, sînt preserate unde și unde și grăunțĭ istoricĭ, cu oare-care caracter de certitudine aproximativă. Pe lîngă aceasta, maĭ sînt încă cîte-va rămășițĭ de monumente, fragmente de inscripțiĭ și tractate care deși n-aŭ ajuns pînă la noĭ dar de existența lor nu ne putem îndoi, deoarece e confirmată de istoricĭ demnĭ de credință și marturĭ ocularĭ, ca : Polibiu, Dionisie și alțiĭ. Așa de exemplu, avem tractatul comercial încheiat între Tarquiniu al doilea și Gabiĭ, scris pe o pele de boŭ, tractatul comercial și maritim încheiet cu Cartaginejiĭ în anul întîiŭ al republiceĭ, sapat pe o tablă de bronz și conservat în Capitoliŭ, și alte puține documente de genul acesta, numărul cărora nu trece peste șapte. Dacă la aceste maĭ adăugim încă cîte-va monumente primitive de artă, care aŭ existat pînă în ultimul timp al republiceĭ, și cîteva cunoștințĭ răspîndite la scriitoriĭ grecĭ, apoĭ mi-să pare am aratat tot materialul sigur pentru istoria celor dintîiŭ patru viacurĭ a statuluĭ roman. Pentru a restabili istoria adevarată a Romeĭ primitive, Niebuhr procedează cu aceste sfărămăturĭ întocmaĭ în același chip, precum a procedat Cuvier cu dințiĭ și coastele mamuților, mastodonților și a altor animale antideluviane, pentru restabilirea ideală a organizmelor lor întregĭ. Atît unul cît și altul deplineaŭ lipsurile prin combinațiunĭ și analogiĭ, întemeindu-se numaĭ și numaĭ pe credința că orĭ care dezvoltare organică trebue să să săvîrșească cu regularitate și după niște legĭ anumite. Dar astă-zĭ știința nu maĭ justifică acest metod din cale afară naturalist în istoriografie, deoarece organizmele sociale să dezvolt în genere mult maĭ liber și maĭ arbitar, decît cele animale. In vremea luĭ Niebuhr însă, credința în o astfeliŭ de regularitate orga-

nică a dezvoltăriĭ întocmirilor sociale era ecoul direct al doctrinelor naturaliste.

Această paralelă în dezvoltarea ştiinţelor naturale şi a istorieĭ, pe care noĭ o urmărim, s-a continuat şi în mersul progresiv al acestor ştiinţĭ din timpurile ulterioare. Ştiintele naturale, mîndre de succesele şi descoperirile lor încep a întreprinde o serie de încercărĭ îndrăzneţe, dar prea timpuriĭ, de a generaliza observaţiunile, experienţele şi legile descoperite şi a crea din ele o sistemă generală. Incercările să încep cu marea enciclopedie franceză a viacului al XVIII-lea, cu «Système de la nature» a luĭ Holbach şi să termină prin «Cosmos» a luĭ Alexandru de Humboldt. Pe la începutul viacului nostru, şi în istoriografie să încep de asemenea o serie de construirĭ filozofice a istorieĭ, modelele cărora le întîlnim în «Ideia despre istoria universală privită din punct de vedere cosmopolitic» a luĭ Kant[7]), dar maĭ cu samă în «Dinamica socială a luĭ Auguste Comte[8]), şi în «Filozofia istorieĭ» a luĭ Hegel[9]). Cel dintîiŭ ne vorbeşte deadreptul despre necesitatea şi posibilitatea, în timpul de faţă, a uneĭ încercărĭ filozofice de a reprezenta istoria universală după planul natureĭ. Ceĭ din urmă ne daŭ în operile lor citate nişte privirĭ generale asupra istorieĭ universale, în care trecutul omenireĭ e reprezentat după un plan cu desăvîrşire aprioric şi artificial[10]). Dar trebue să recunoaştem că atît filozofiĭ naturaliştĭ, cît şi filozofiĭ istoricĭ sînt adeseorĭ prea arbitrarĭ în scrierile lor, înlocuind lucrurile necunoscute şi lipsurile prin consideraţiunĭ personale şi grupînd în mod forţat faptele şi evenimentele după calupul sistemelor preconcepute şi al ideilor abstracte.

IV

La sfîrşitul jumătăţiĭ întăĭ a viacului al XIX-lea şi la începutul celeĭ a doua, ştiinţele naturale aŭ avut o înrîu-

---

7) Kant, *Idée dune histoire universelle envisagée à un point de vue cosmopolite*; din operile sale se poate consulta de asemenea: „*Comencements probables de l'histoire du genre humaine*", şi: „*Le genre humaine est-il constamment en progrés vers un meilleur avenir?*"

8). Auguste Comte, *Cours de philosophie positive*, tom. III, conţine „la dynamique sociale" saŭ tratat general despre progresul omenireĭ.

9). Hégel, *La philosophie de l'Histoire*.

10 Nu e locul aicĭ a ne opri maĭ mult asupra teorielor istorice ale acestor filosofi; ele vor forma obiectul unuĭ studiŭ separat ce ne am pus în gînd să lucram.

rire şi maĭ puternică asupra doctrinelor istoriologice. Sub influenţa progresuluĭ ştiinţelor naturale, problema fundamentală a teorieĭ procesuluĭ istoric a început tot maĭ mult a să determina în sensul de a descoperi pentru istorie nişte legĭ tot atît de nestrămutate, ca şi legile natureĭ, descoperite de ştiinţele naturale. Cel dintîiŭ, care face această încercare a fost genialul Buckle, care vede în istorie exact acelaş mecanism complicat ca şi în natură şi explică evenimentele sociale şi culturale ale istorieĭ prin cause naturale (climaterice geografice, economice, etc.[11]). Erudiţiunea colosală a luĭ Buckle şi talentul săŭ uimitor de a combina faptele a contribuit mult la popularizarea ideilor sale şi la răspîndirea în societate a privirilor materializate asupra istorieĭ, întemeiate pe negaţiunea libertăţeĭ voinţeĭ omeneştĭ. El zice că în istorie nu poate fi nimic arbitrar şi întîmplător, căcĭ totul să conduce după legĭ fixe şi inevitabile, ca şi în lumea fizică. O astfel de ordine şi regularitate în destinele omenireĭ, după Buckle, să întemeiază pe aceia că faptele omeneştĭ, prin urmare şi cele istorice, nu sînt determinate nicĭ de providenţă după cum susţin teologiĭ, nicĭ de libertatea voinţeĭ omeneştĭ, precum presupun filozofiĭ, ci numaĭ simplu de acţiunea reciprocă a legilor lumeĭ materiale pe de o parte şi a legilor spirituluĭ omenesc pe de altă parte. Dar temelia pe care să razămă Buckle, adecă negaţiunea libertăţiĭ voinţeĭ omeneştĭ, pe care el o ia drept axiomă demonstrată, alcătueşte una dintre chestiunile cele mai grele şi maĭ discutate, la dezlegarea căreia s-au trudit spiritele cele maĭ înalte, începînd de la filosofiĭ scolasticĭ şi pînă în zilele noastre, şi care la urma urmeĭ a ramas tot nerezolvită. Maĭ departe, încercarea luĭ Buckle de a aplica asupra istorieĭ metodul inductiv e şi maĭ ne întemeiată. El crede că, pentru a putea descoperi legile nestrămutate ce conduc soarta omenireĭ, e îndeajuns numaĭ a generaliza experienţele şi observaţiunile omogene făcute pînă acum în istorie. Dar, maĭ întîiŭ de toate, fenomene cu desăvîrşire omogene nu exist în istorie; din contra agenţiĭ şi forţele istorieĭ să schimbă, să combină şi să complică necontenit, iar legile lumeĭ morale să deosebesc

11). Chestiunea interesantă despre influenţa natureĭ uneĭ ţerĭ asupra vieţeĭ şi organizăriĭ culturale şi sociale a locuitorilor eĭ a fost atinsă în veacul trecut şi de Montesquieu.

cu totul de cele fizice. fiind mult maĭ liberé și neavînd caracterul acel exact și nestrămutat al acestor din urmă. De aceia, legĭ exacte și universale, care ar putea face pe om stăpîn absolut pe viitorul său, nu putem căuta în istorie. Aceia ce Buckle da drept legĭ absolute pentru istorie are un caracter cu desăvîrșire parțial și nicĭ odată nu poate fi aplicat asupra tuturor epocelor istorieĭ universale [12]).

In timpurile din urmă, apar în științele naturale două teoriĭ, care și pînă în ziua de astăzi sănt considerate de mulțĭ ca cele maĭ nimerite pentru a explica procesul evoluțiuneĭ istorice a omenireĭ. Aceste teoriĭ sînt: 1) teoria biologică a luĭ Darwin și 2). teoria luĭ Herbert Spencer, care identifică societatea oamenilor saŭ, cum zice el «organizmul social» cu organizmul individual, care, după dînsul, nu e de cît tot un feliŭ de societate, de ființĭ viĭ mult maĭ elementare (celule, etc,).

Să știe că darvinizmul a uvut o înrîurire precumpănitoare asupra tuturor ramurilor de cunoștințĭ omeneștĭ, de aceia nicĭ istoria n-a putut rămînea în afară de această înrîurire. Sub influența darvinizmuluĭ, în istorie s-a făcut cîteva încercărĭ de a reduce fenomenele maĭ însemnate ale viețeĭ istorice la «lupta pentru traĭ», «selecțiunea naturală», «ereditate», cu alte cuvinte, s-a căutat a să înțelege procesul evoluțiuneĭ istorice a omenireĭ ca o repețire — în forme nouă — a procesuluĭ dezvoltăriĭ naturale a speciclor din regnul vegetal și animal.[1]) Multe din aceste încercărĭ aŭ fost cu totul neștiințifice, deoarece introduceaŭ, de-a dreptul și fără nicĭ un control, în explicarea istorieĭ omenireĭ ideĭ și observațiunĭ trase din viața pur materială. Dar printe scriitoriĭ de acest gen aŭ fost și de aceia care aŭ privit cu maĭ multă critică asupra darvinizmuluĭ, căutînd a-șĭ da samă de ceia ce poate fi împrumutat din el pentru explicarea istorieĭ omenireĭ, și avînd totodată în vedere deosebirea ce există între om și animal, între sociologie și biologie[13]).

---

12). *Petrov*, Lecțiunĭ din Istoria Universală pag. 7 vol. I.

1). Aceasta e o tesă prea vastă, pe care noĭ nu o putem trata aicĭ in extenso. Pentru consultare trimitem la *Poëy*. „Le Positivisme“. unde sunt enumerați toțĭ învațațiĭ, din diferite specialitățĭ asupra cărora doctrina luĭ Darwin-. a avut înrîurire; de pildă: *Clémence Rayer* „Origine de l'homme et des sociétés“. *Bagehot* „Lois scientifiques du developpement des nations“, etc.

13). O analiză generală a teorieĭ lor istorice, formate sub înrîurirea darvinizmu

O dată cu incercarea de aplicare a darvinizmuluĭ la teoria procesuluĭ istoric, s-a dezvoltat in sociolagie o altă direcțiune, care, după cum am spus maĭ sus, identifică «organzimul social» cu organizmul individual. Reprezentantul maĭ de seamă al acesteĭ părerĭ e Herbert Spencer[14]). După Spencer, istoria, considerată ca proces vital al organizmuluĭ social, nu e altă ceva decît o repețire foarte exactă a procesuluĭ vital al organizmuluĭ individual (vegetal saŭ animal). Spencer ințelege istoria intocmaĭ ca o evoluțiune organică, ca un proces impersonal al dezvoltăriĭ organizmuluĭ social. Această părere a luĭ Herbert Spencer a fost supusă la multe criticĭ serioase chiar din partea acelor învațațĭ, care impărtășaŭ intru cîtva ideia despre oarecare analogie dintre societate și organizm. Scopul criticilor a fost, între altele, de a lămuri deosebirea ce există intre dezvoltarea «organizmuluĭ social» și dezvoltarea organizmuluĭ individual. Și această deosebire e foarte esențială, de oare ce fenomenele sociale cresc și să dezvoltă pe terenul viețiĭ morale și spirituale a omuluĭ, și de aceia «organizmul social» nu poate fi pus sub aceiașĭ categorie ca și organizmele individuale, vegetale saŭ animale. In tot cazul, această direcțiune a sociologieĭ are mult drept de a atrage atențiunea istoricilor, deoarece ideia despre organicitatea dezvoltăreĭ viețiĭ culturale și sociale s-a emis cu mult inainte de aplicare in sociologie a privirilor nouă biologice asupra organizmuluĭ.[15]) Fără indoială, istoriculuĭ, maĭ mult decît ori cuĭ altuia, îĭ aparține dreptul de a să ocupa cu stabilirea principiĭ lor adevarate ale teorieĭ procesuluĭ istoric; de aceia istorici aŭ dreptate cînd să jăluesc adesea orĭ că naturaliștiĭ, partizanĭ aĭ analogiilor biologice, să amestec, fară pregătire specială, in domeniul istorieĭ.

V

Am aratat maĭ sus, că analogiele biologice in socio-

---

luĭ, din nefericire, nu există în literatura științifică. Cercetările și studiele făcute asupra vieței animalelor aŭ mare importanță din punctul de vedere al evoluționizmuluĭ biologic. Vezĭ, de exemplu, scrierea luĭ *Espinas* „Les sociétés animales„

14). *Herbert Spencer*, Les principes de Sociologie. Afară de Spencer, reprezentanțĭ aĭ analogieĭ biologice maĭ sînt încă: *Lilienfeld*, *Schäffle*, etc.

Doctrina despre „organizmuĭ contractual“, dezvoltată de *A. Fouillée* în scrierea sa „La Science sociale contemporaine“, reprezintă o opiniune cu totul deosebită.

15). *Kareew*, în Revista istorică vol. I. pag. 17. 18.

logie greșesc foarte mult cînd nu țin compt de faptul, că fenomenele sociale să desvolt pe terenul vieții spirituale a omuluĭ și de aceia «organizmul social» nu poate fi asamanat în totul cu organizmele individuale vegetale saŭ animale. Intre biologie și sociologie trebue să intervie psichologia, care cu drept cuvînt și este adevarata bază a sociologieĭ. Incercărĭ de a rezolvi chestiunea despre esența procesuluĭ istoric pe baze psihologice aŭ și început a să face în ultimile decenii ale viacului nostru. Iată dar că pe cînd naturalistul să înarmează cu microscop, pentru a putea pătrunde pînă la ultimile marginĭ posibile ale materieĭ, pînă la protoplazmă, în știința istorică de asemenea începe a apărea tot un feliŭ de microscop, saŭ maĭ bine zis „micrografie“, prin ajutorul căreia să caută a să analiza în modul cel maĭ amărunțit faptele și întîmplările istorice, spre a să descoperi astfeliŭ resorturile ascunse care mișcă viața popoarelor și a să stabili legile desvoltăreĭ lor. Cele dintăĭ încercărĭ de acest gen sînt făcute de Lazarus și Steinthal, fundatoriĭ așa numiteĭ «psichologiĭ a popoarelor» (Völkerpsychologie), care după dînșiĭ, trebue să devie cu timpul un feliŭ de teorie a istorieĭ. «Nu credețĭ, scriŭ eĭ, că problema aceasta (teoria istorieĭ) e rezolvită de filozofia istorieĭ, saŭ că de la dînsa trebue să așteptăm dezlegarea eĭ», căcĭ, «filosofia istorieĭ, în loc de a descoperĭ legile desvoltăreĭ popoarelor, nu face altă ceva decît ne dă numaĭ quint-esența istorieĭ»[1]).

Cîțĭ-va anĭ după fundarea scoaleĭ psihologice, Liender[1]), face cea dintiiŭ încercare de a întemeia «psichologia societățiĭ». Atît Lazarus și Steinthal, cît și Liender, nu fac alta de cît aplică în scrierile lor ideile dascăluluĭ lor comun Herbart, care zicea ca psichologia va rămînea totdea-una știință unilaterală, dacă să va ocupa de om, luat numaĭ în parte. Nu întră în cadrul studiuluĭ nostru de a arata aicĭ întru cît scrierile autorilor citațĭ aŭ contribuit la lămurirea și formularea teorieĭ științifice a istorieĭ.

---

1). Din nefericire, chestiunea despre raporturile dintre psichologie și istorie e foarte puțin lucrată pînă în prezent. Pe lîngă *Lazarus* și *Steinthal*, să poate consulta: *Vacherot*, Essais de philosophie critique (lit. II: La psychologie et l'histoire). De această chestiune să ocupă de asemenea și celebrul profesor de istorie al Universitățiĭ de S Petersburg, *N. I. Kareew* în monumentalele sale scrieri: „Chestiunile fundamentale ale filozofiei istorieĭ“ vol. I și II și în „Esența procesuluĭ istoric și rolul personalitățiĭ în istorie“, un volum de aproape 600 pag.

1). *Liender*, Ideen zur Psychologie der Gesellschaft (trad. rusă).

Dar nu e mai puțin adevărat, că ideia despre «psichologia colectivă» are o mare importanță pentru istorie. E evident că procesul istoric să săvîrșește prin mijlocul influențelor psihice, exercitate de unii oameni asupra altora, și toată vieața istorică e redusă în ultima analiză, la acțiunea psihică, reciprocă, dintre indivizi și naționalități. Din nefericire însă această parte a psichologiei colective, adecă — acțiunea psihică a unui om asupra altuia, a individului asupra maselor și a maselor asupra individului — nu e aproape de loc lucrată încă, și în genere vorbind, în timpul de față, psichologia și istoria stau departe încă una de alta.

Din paralela dintre științele naturale și istorie, expusă mai sus, se poate ușor vedea că, această din urmă a stat tot dea-una sub înrîurirea conducătoare a celor dintiiŭ și că, prin urmare, încercarea din zilele noastre a lui Buckle de a transforma istoria în știință naturală exactă, nu e cel dintiiŭ caz cînd științele naturale năvălesc în domeniul istoriei. Această năvălire a fost pe de o parte prielnică, căci a deșteptat rîvnă în istorici, deprinzîndu-i a merge pe calea adevărată a experienței și a faptelor; dar pe de altă parte, nu arare ori, a avut urmări desavantajoase, introducînd în știința despre lumea morală niște idei și metode streine ei. Dar poate că paralela mea să va părea pe alocurea prea îndrăzneață. Cu toate aceste oarecare dintre analogiele aratate mai sus mi s-aŭ părut atît de bătătoare la ochi în cît am crezut folositor a atrage atențiunea Domniilor Voastre asupra lor.

V. C. Buţureanu

Analize de ape minerale

Sub acest titlu îmĭ propun a da la lumină o serie de analize ce fac asupra unuĭ număr destul de considerabil de ape minerale din judeţele Neamţ, Bacăŭ şi Suceava, care sînt fără îndoială judeţele cele maĭ bogate în asemenea ape.

Aceste analize interesează maĭ ales prin rezultatele ce căpătăm, care ne arată valoarea medicală a acestor ape. —Voiŭ încerca cu apele minerale din judeţul Neamţ.

Apele minerale din judeţul Neamţ

In vara anuluĭ 1892 făcînd excursiunĭ prin împrejurimile oraşuluĭ Piatra, am dat peste nişte izvoare sarate situate pe teritoriul comuneĭ Gîrcina, care, deşi cunoscute de multă lume nu eraŭ însă întrebuinţate.

Cu această ocaziune am aflat de numărul cel mare de ape minerale ce există în acel judeţ, şi aceasta maĭ ales graţie unuĭ tabloŭ ce mi-a fost pus la dispoziţie de către D-nu Prefect al judeţuluĭ Neamţ. In acelaş timp Dl. Prefect al judeţuluĭ Neamţ îmĭ trimesesă spre analiză apa minerală sarată de la Vînătoriĭ Neamţuluĭ, care a fost analizată cea întîiŭ.—La Gîrcina am găsit 5 izvoare destul de abondente dintre care două sulfuroase; în urma încercărilor preliminare facute asupra apelor din aceste izvoare, am constatat că merită a fi analizate în complect.— In vara anuluĭ 1893 am găsit izvoarele des-

chise și îngrădite prin îngrijirea primăriei comunei Gîrcina, așa că am putut lua cantitățile de apă necesară pentru analiză. —Tot în acest timp am vizitat împrejurimile Roznovului și anume partea despre munte ; aici există pîriele : Calul, Iapa, Nechidul în malurile cărora să găsesc abondente izvoare de ape sarate, feruginoase—carbonice etc. — Asupra acestor izvoare îmi propun a face un studiŭ mai amănunțit în viitoarele excursiuni ce voi a face.

Iată acum și tabloul provizoriŭ a izvoarelor cunoscute pînă acum cu natura lor probabilă (pentru acele ce nu aŭ fost încă analizate) aflătoare în județul Neamțului.

No. 1 La locul numit *Slatina* com. Gîrcina, progrietatea Statului în apropiere de orașul Piatra și comuna Gîrcina ; apele conțin sare, nu aŭ fost analizate și nu să întrebuințază, fiind oprite de stat.

No. 2. La locul numit *Cozla*[1]), com. Gîrcina id.

No. 3. La locul numit *Fundătura* cătunul Dărmănești, comuna Gîrcina, proprietatea succesorilor D-nei Elena Roset Miclescu, situat la ses, în apropiere de orașul Piatra, apa conține sare, nu a fost analizată și nu să întrebuințează.

No. 4. La *satul Tazlăŭ* comuna Tazlăŭ proprietatea locuitorilor, situat în șes, comunicația să face ușor pe șosea care merge pînă la izvor.— Conține acid sulfuros clorură de sodiŭ și alte substanțe ; să întrebuințează pentru reumatizm și ca purgative Nu aŭ fost analizate, să administrează fară regulă și nu sînt asistate de nici un medic

No. 5. La *Romînĭ* cătunul *Romînĭ* comuna Siliștea, proprietatea casei Sf. Spiridon, situată între dealuri, făcîndu-se comunicația cu înlesnire. Nu aŭ fost analizate, și este oprit de stat a să întrebuința ca fiind apă sarată.

No. 6. La *Gura Agîrcia* cotuna Tarcăŭ comuna Vaduri, proprietatea Statului, situat la poalele muntelui lîngă șes. Nu e departe de orașul Piatra, și comunicația nu e ușoară.— Conține anhidridă carbonică (se zice borvis slab), și e bun pentru stomah. Nu a fost analizată de chimiști și nici e administrată saŭ asistată de medic.

No. 7. La locul numit *Capra* cotuna Tarcăŭ, co-

1) Acest izvor este unul din cele 5 izvoare ce am găsit și care se analizază acuma.

muna Văduvĭ, proprietatea Statuluĭ, în regiunea munților, comunicația făcîndu-se cu greŭ. Conține sare și Sulfure (anhidridă sulfuroasă), nu a fost analizată, nu e administrată și nicĭ asistată de doctor.

No. 8. In *Lunca Strîmbuluĭ* cătunul Straja, comuna Pîngarațĭ, proprietatea Statuluĭ, sub munte, în apropiere de centru de populație, comunicația făcîndu-se cu înlesnire. Conține iod (?) și pucioasă, nu a fost analizată nu e administrată de nimene și nu e asistată de medic.

No. 9. In *Lunca Strîmbuluĭ* proprietatea locuitoruluĭ Ion Luca id. id. Să administrează de locuitorul proprietar fără regulă saŭ asistență medicală.

No. 10. La locul numit *Pîngărăciorul* cotuna Pîngărăciorul comuna Pîngarațĭ, proprietatea Statuluĭ în regiunea munteluĭ, departe de centru de populație, comunicația făcîndu-se cu greŭ. Conține sulfure și aluminiŭ (?) fără a să cunoaște pentru ce sînt bune. Nu aŭ fost analizate și nu sînt administrate.

No. 11. La locul numit *Cheile Bicazuluĭ* cătunul Bicaz, comuna Bicaz, domeniul Coroaneĭ, situate în regiunea munților, aproape de centru de populație, comunicația să face cu înlesnire; conține apă sulfuroasă și nu e întrebuințată, și nicĭ a fost analizată.

No. 12, La locul numit *Hamzoaia* cotuna Bicaz, proprietatea Statuluĭ, situate în regiunea munților, aproape de centru populațieĭ, comunicația făcîndu-se cu greŭ, Conțin apă sulfuroasă, care nu a fost analizată și nu să întrebuințază.

No. 13. La *Chisirig* cotuna Chisirig, comuna Bicaz, proprietatea Statuluĭ. în regiunea munților, comunicația făcîndu-se greŭ. Conțin apă sulfuroasă, nu aŭ fost analizate, nu să administrează și nicĭ să întrebuințează.

No. 14. La *izvorul Slatină*, cotuna Schitul, comuna Hangu. proprietatea D-luĭ D. Sturza în regiunea munților, în loc izolat, comunicația făcîndu-se cu greŭ. Conține sare, dar nu a fost analizată și nu să întrebuințază.

No. 15 La *pîrăul Gloduluĭ*, cotunul Audia comuna Hangu, proprietutea Dluĭ D. Sturdza, în regiunea munților la 2 chilometri de centru de populație, comunicația facîndu-se cu greŭ. Conține sare și nu e analizată nicĭ întrebuințată,

No. 16, La *Pîntecul*, cotunul Prisacanĭ, comuna

Bistricioara, proprietatea d-luĭ D. Sturdza situate în regiunea munteluĭ, comunicația să face cu greŭ. Conține anhidridă carbonică (Burcut). Nu a fost analizată și nu să întrebuințază.

No. 17. La *Bradu*, cătunul Poiana, comuna Bistricioara Id. Id.

No. 18. La *Primatari* cotura Grințieșul mare, proprietatea d-luĭ D. Sturdza, în regiunea munților, comunicația făcîndu-se cu greŭ; conține pucioasă. Nu a fost analizată și nu să întrebuințază.

No. 19. La părăul *Branu* cotunul Pițiligeniĭ, comuna Pipirig, proprietatea Statuluĭ, situate în regiunea munților, aproape de centru de populație, comunicația făcîndu-se cu ușurință. Conține sulfure, fer și sare, nu aŭ fost analizate și niciĭ nu să întrebuințază.

No, 20. Sub poalele munteluĭ *Halauca* fundul *Doliei*, cotuna Boboeștĭ, comuna Pipirig, proprietatea statuluĭ. situată în regiunea munților, aproape de centru populațieĭ circulația făcîndu-se cu ușurință; conține sulfat de magneziŭ (sare amară). Nu a fost analizate și nu să întrebuințază.

No. 21. Muntele *Arșița Slatinei* în cotuna Plutum comuna Pipirig, proprietatea statuluĭ aproape de centru de populație, comunicația făcînduse cu ușurință. Conține sare amară și feruginoasă (?) Nu a fost analizată și nicĭ nu sînt întrebuințate.

No. 22. Pădurea *Tolicea* cotunul Țolicea comuna Humulești, proprietatea statuluĭ, situate în pădure pe loc șes, la o distanță de 12 kilometri de Tîrgul-Neamț, comunicația făcîndu-se cu înlesnire. Conține slatină și să crede că are și alte substanțe. Nu aŭ fost analizate și nu sînt întrebuințate.

In afară de aceste izvoare citate in tabloul de care am vorbit maĭ sus, există o mulțime de alte ape minerale pe care le voiŭ descrie în ordinea descoperireĭ și a analizăriĭ lor. Voiŭ începe cu analiza apelor de la Vînătoriĭ-Neamțuluĭ, care după cum vedem nu să găsesc cuprinse în tabloul precedent.

I. Boniface-Hétrat.

AEVEA

(Fragment dintr-un poem în *Terza rima*)

Cînd visul cu aripele-ĭ m-atinge
Sub al Provanseĭ cer în vecĭ senin,
Ca și sub cerul unde Doina plînge,

Vibrînde sunete de-a valma vin
Să să-ntrupeze sub plăpînda-mĭ pană
Făcîndu-mă durerea-mĭ s-o alin.

Și-mĭ pare-atuncĭ... că ura cea vicleană
A dispărut de tot de pe pămînt,
Și că iubirea fără de prihană

Smulgînd, puternică, un cuget sfînt
Din raiul cugetelor fermecate,
A întrupat o lume pe-un mormînt...

Și-o rază blîndă-n sufletu-mĭ străbate
Cînd văd de-aproape mîndru-mĭ ideal!
Și toate-mĭ par atît de minunate,

Incît . . . .
. . . .
. . . .

Incît uitînd al lumiĭ mers fatal
Și pe-om îl uit!—pe om ce pîn-la moarte
Orbește-mpins de-al patimilor val

Mînjește-a omenireĭ tristă carte
Cu lacrimĭ și cu sînge, neîndurat,
Scriind într-însa crimele-ĭ deșarte!

Și viacurile trec și ne-ncetat
Vin altele, tîrînd în a lor urmă
Pe-acelaș om de-acelaș dor mînat!...

Și lupta-ngrozitoare nu să curmă!
Și-n tabere-împărțită, nemilos,
Să zbate-n zvîrcolirĭ imensa turmă!

Și orĭce leac e fără de folos,
Chiar dacă aĭ putea muta cu-o mînă
Pămîntu-n sus și cerurile-n jos,

Pe cită vreme pizma pe-om il mînă,
Făcînd din el un fratricid viclean;
Pe cită vreme firea luĭ bătrînă,

Tu nu i-o schimbĭ — un noroios noean
Ce s-ar schimba-n eterna primavară..
—De n-ar fi visul meŭ atît de van!

De ce nu-s Dumnezeŭ, macar o oară!..
Cît m-aş grăbi din omenescul piept
Să fac sămînţa ureĭ să dispară!

Să-l fac pe om mărinimos şi drept
Aşa ca să să-ntreacă unu pe-altu-anume
In fapte marĭ: cinstit, decĭ înţelept,

Şi-apoĭ, cu drag, în al frăţieĭ nume, —
In loc să fiŭ un *ce* nemuritor,
Ca să trăesc-n *aşa*-ntrupata-mĭ lume,

Cît m-aş grabi voios să mă cobor
Iar pe pămînt, din bolta azurie,
Că doară-s om şi om aş vrea să mor!

Ş-azĭ staŭ... cătînd un strop de apă vie
In ia iubinda-mĭ inimă să-o scald,
Fugind -nadins de-a gloateĭ viclenie,

Căci o urăsc!... Deși în sinu-mi cald
Durerea-i fără voea-mi să resfrînge!...
Dar cînd pe malul mării de smarald

Ca și sub ceriul unde Doina plînge,
Departe de-al vieții sarbăd hal,
Mărețu-mi vis cu aripele-i m-atinge,

O plîng!... căci mersul lumei e fatal!
O plîng, că doară-s om și ca atare,
Orbește -mpins de-al patimilor val

Indur și eŭ și sub acelaș soare
Cu aceiași gloată-imensă, acelaș chin!
Și-aud, cetind a lumei carte mare,

Un *vai!...* un vai nevrednic de-un suspin!

CHANTONS!..

Chantons! Je n'ai pour tout bien que ma lyre
Qui rit et pleure tour à tour;
Je ne la cède pas pour un empire,
Car je veux vivre en troubadour!

Chantons! chantons jusques au bord du gouffre
Où la nuit remplace le jour!
Chantons tant que le coeur frissonne et souffre,—
Je veux mourir en troubadour!

SOUS L'ÉTERNEL AZUR

A Frédéric Mistral

SONNET

Sous l'éternel azur du pays des Félibres,
Aussi bien que partout, sous la voûte des cieux,
Je retrempe mon âme et sens vibrer mes fibres
Lorsque j'entends de près .. l'appel mystérieux !

Et sous ma plume, alors, aussi légers et libres
Que les flots déchaînés, les mots harmonieux
Se pressent à l'envi, rompant les équilibres
De la froide raison !.. O rêve audacieux !..

Beau rêve ! emporte moi sur ton aile rapide
Vers ce monde idéal qui n'aurait pour égide
Que la paix et l'amour, au lieu de l'or impur !..

Là haut ! vers l'avenir dont j'entrevois l'aurore !
Loin du mensonge affreux qui règne et que j'abhorre
Loin de la triste foule au coeur étroit et dur !

CE-MI PASĂ !...

Ce-mĭ pasă de toamna cea posomorîtă
De brumă, de ceaţă, de vînt!
De frunza tîrzie şi îngălbinită,
Ce cade pe tristul mormînt !...

Ce-mĭ pasă de floarea de mult vestejită,
De codru-amorţit şi tăcut !
De gingaşa privighitoare, muţită
De doru-ĭ odată trecut!

Ce-mĭ pasă de lumea această vicleană,
De halu-ĭ nespus de scîrbos !
De ură, minciună şi rîvnă duşmană
Ce le-afli de sus pînă jos !

Ce-mĭ pasă de tristele ploĭ şi de sloată,
De ceriul greoĭ nourat,
Cînd inima-mĭ caldă de-un dor fermecată
Işĭ bate-al eĭ cînt fermecat!

Căcĭ tu ca o veselă rază de soare
Trezit-aĭ, c-un dulce surîs,
In sufletu-mĭ imnul de redeşteptare
De cînd... m'amăgeşte-al meu vis !...

TRIOLETE

I

Orĭ și cît viața ar-fi de-amară
Dar mult maĭ crudă-ĭ moartea rece:
M-am prea deprins cu-a mea povară..
Orĭ și cît viața ar fi de amară!

Sub a dureriĭ crudă ghiară
Incaltea cînt... și par-că-mĭ trece!...
Orĭ și cît viața ar fi de-amară,
Dar mult maĭ crudă-ĭ moartea rece.

II

Pe a visuluĭ ușoară-aripă
Eu cînd mĕ perd,—le uit pe toate;
Dar toate vin și trec în pripă
Pe a visuluĭ ușoară-aripă!

Și-mĭ par, dup-a uităriĭ clipă
Maĭ crude cele neuitate...
Pe a visuluĭ ușoară-aripă
Eu cînd mă perd le uit pe toate.

III

In ochi-ți dulci, pe chipu-ți blînd
Cetesc un *ce*... ce nu se spune;
Și-o jale văd din cînd în cînd
In ochi-ți dulci, pe chipu-ți blănd.

De s-ar putea -ntrupa-al tău gînd
Nici soarele n'ar mai apune...
In ochi-ți dulci, pe chipu-ți blînd
Cetesc un *ce*... ce nu se spune!

IV

Te luptă-n al dreptății nume
Păstrîndu-ți fruntea -n veci senină;
Menirea ta nu-i alta-n lume.
Te luptă-n al dreptății nume!

Trec unii viața lor în glume,
Dar și-apa stătătoare-i lină...
Te luptă-n al dreptății nume
Păstrîndu-ți fruntea-n veci senină!

NECULAI BELDICEANU

PĂMÎNTUL

POEMĂ

IX.

Viața

Ce dragă-ți e viața cînd este liniștită,
Și inima de raza iubireĭ încălzită...
Și cîtă fericire! ființă de-a găsi,
Pe cartea frunțeĭ tale să poată clar ceti...
O gingașă privire de ochiŭ ce te pricepe,
Avînt îțĭ dă—și-n tine o altă lume-ncepe;
Talentul te ridică atuncea maĭ pre sus
De tot gunoiul, care în cale îțĭ stă pus...
Și soarele gîndireĭ eșind voios din ceață,
Pe puntea luĭ de rază te chiamă la viață.—

Viață, zimbet rece, cîștig amar de plîngerĭ,
De care-ĭ scutit lemnul cel zugrăvit cu îngerĭ;
In fundurile măriĭ cînd tu te-aĭ arătat,
Durerea trup cu tine odat-a închegat...
Și dacă tu viață, bir greu de chinurĭ grele,
N-aĭ fi venit în lume,— ar fi sporit o jele

Maĭ mult în omenire, atomul osîndit,
Ce numaĭ pentru lacrimĭ trist este înzîlit ?

Mișcare în planetă, mișcare în atom,—
Aceleașĭ fenomene în viperă și om...
Viață, plazma este, începe ca moneră,
Și pîn-la om s-ajungă, ajunge la panteră...
Din oul microscopic nasc firele de linte,
Și tot din el să-nchiagă și crierul cuminte ;
Cărbune-ĭ orĭ ce plazmă, azot și idrogen,
Și-ĭ place suferințeĭ să ardă oxigen...
De-ĭ sprijin, orĭ pedeapsă, de-ĭ dragoste, saŭ ură,
Mișcarea stăruește în orĭșice făptură...
Și-n lumĭ ce-s miriade, ființele grăbesc
La porțile viețe-ĭ — ș-acolo întîlnesc
O purpură de roze, ce poartă spinĭ de patimĭ,
Și boabe marĭ de rouă, ce să prefac în lacrimĭ,
Iar unele și tocmaĭ, acele ce sînt tină,
Lipsind de vr-o lumină, pretind a fi lumină ..

X.

Alga și Trilobitul

Din haos oceanic ostroave să ridică,
Și stratul lor sporește cu foile de mică,
Ce ochilor sluji-vor drept ochiurĭ la fereastă,
Cînd bestia sui-va a răsfățăriĭ creastă,
Iar zorile vieții urzite în noean,
Viețile-șĭ îndreaptă spre Laurențian.

Puțin adîncă-ĭ marea și tulbure-ĭ și caldă,
Simțirĭ înfiripate în matca sa le scaldă ;
Glod viŭ de animale, ce simte făr' să știe
Statornica mișcare, ce fibrele învie.
Dar cînd un Cesar lasă din aluatul luĭ
O țidvă, ce cu laurĭ azĭ lingușită nu-ĭ...
In marea nevăzute structurĭ minusculoase,
Ișĭ risipesc în tină al lor chiag fără oase...

Monerele flotilă de buburuzĭ, să -nvaţă
La înotat, cu visle subţirĭ ca nişte aţă ;—
In tulburile măriĭ la faţă aburiŭ,
Vristat de o slaba dungă, ce bate în verziŭ,
Merg lin pe sub talazurĭ finaţe în plutire,
Şi marea lin umbrită de dînsele dă ştire
Că trece pe sub ape cu gene somnoroasă.
Intinsa ierbărie de alge rămuroasă.

Moneră tu ce lumeĭ deschizĭ îngustă cale
Microbiĭ nu sînt plante şi nu sînt animale ;
Părechĭ intim unite, ieĭ nasc făr-de pacat...
Şi aerul şi apa şi oasele străbat ; —
Bacteria asemenĭ, micĭ liniĭ, prelungirĭ
De microzimĭ, nu ştie de-a legiĭ asuprirĭ...
Şi-aceste începuturĭ de strat elementar,
Vieţiĭ sînt viaţă, aŭ suflet celular...
Dar cît războiŭ ştiinţeĭ microbiĭ nu deschid,
Cînd multor viĭ luceferĭ pleoapele închid...

Cine-a văzut o faţă de ceară — şi-n sicriŭ
Cine-a văzut un zimbet, ce nu maĭ este viŭ ..
Şi cine întîlnit-a o marmură de mamă,
Copilul mort ca moartea, la zile cînd şi l chiamă,
Acela ştie numaĭ, lovirea ce primim,
Cînd bulgăriĭ din soare adorm în tintirim. .

La orizon, departe — nimica nu să vede,
Căcĭ tot ce cată ochiul, în orizon să perde ; —
Ascunsă de lumină, Amiba să roteşte
In marea adormită, pe care n-o trezeşte ;
Durerĭ ca noĭ ia n-are, nu ştie nicĭ de alte
Fiinţĭ, ce-s osîndite spre năzuinţĭ înalte.
Mişcare cu mişcare apoĭ să întîlneşte;
Celulă cu celulă spre zile stărueşte.
De şi lipsite-n totul de-o minte îndrăzneaţă,
Dar cu lăuntric dorul ce aŭ, merg spre viaţă...
Şi-n luptă grea sporeşte fiinţa lor sarmană,
Urzală slab urzîtă, din naştere orfană.

(Va urma).

GR. N. LAZU

DIALOG ȚĂRANESC

El:

— Uf! nevastă, mare-ĭ gerul,
De nu-l sufere nicĭ cîniĭ;
Parcă-ĭ iarna luĭ Barnoschi,
Despre care spun bătrîniĭ!

Ba nicĭ lupiĭ prin zăvoae
N-o să iasă-n astă sară;
N-auzĭ gerul cum trosnește?
Mare cumpăt stă afară!

Ea-n maĭ svîrle-n foc nevastă
Vre-un gătej, să ne-ncălzească —
Vaĭ! de om ce n-are vatră —
Dumnezeŭ să-l miluiască!

Ea:

— Și cercaĭ să plecĭ barbate
Cu podhodu-n jos la vie —
Poate c-aĭ avut noroace
De n-aĭ mers tu — cine știe!

Gr. N. Lazu

El :

— Domnul știe măĭ nevastă
Ce întimpinam în cale,
Dacă nu dam socotință
Și-acum sfaturilor tale!

Nicĭ a preuteseĭ toate,
Nicĭ a popeĭ—vorba spune;
Doar-aveaŭ bătrîniĭ noștri
Și eĭ vorbe foarte bune.

Auzĭ vînturile erneĭ
Cum s-alungă pe urlate;
Alte cîrdurĭ prin strîmtură
Pleacă după celelalte!

Crivățul pe urmă vine
Și tot cată, mușluește,
Și să umflă și să-nvîrte,
Și în geamurĭ trăncănește.

Și-apoĭ-n văgăuna strîmtă
De-șĭ daŭ toate întîlnire,
De-a puterea hi nicĭ vorbă
Nu maĭ e de izbăvire!

De-a puterea hi, pe-acolo
De te duce cumva zorul,
Scăpĭ ușor atuncĭ creștine,
Dacă-țĭ rupi numaĭ piciorul!

Uf! de-așa nemernicie!—
Pînza erneĭ—tort de neauă—
Prigonit de muta naĭbeĭ.
De-ata umbră ca de-o caua;

Mi te ducĭ apoĭ duluță
Tot pe loc cu multă grabă,
Căcĭ aĭ prins tovărășie
Cu pîrdalnica zăbavă ! [1])

Une-orĭ cu lupĭ aĭ treabă,
Saŭ cu hoțĭ, feciorĭ de ghindă
Ce de drum orĭ cînd staŭ gata,
Căcĭ aŭ fost născuțĭ în tindă.

Doară numaĭ *Mititelul* [2])
Că te scoate-atuncĭ din minte,
Tu la drum să plecĭ, Romîne
Pe-așa vremĭ cu ger ferbinte !

Că maĭ bine aĭ jupi tu
Piatra moriĭ de-a sa pele,
Dar-mi-te [3]) să eșĭ din casă
Teafăr pe-așa vremurĭ grele.

Auzĭ hoanghina de iarnă
Prin ogeag cum tot îngînă ?
Pare-că la jîr porcariul
Clăpăugiĭ săĭ îĭ mînă.

Ba zăŭ ! chiar cu buche-ĭ pozna—
Vaĭ ! și-amar, de-așa viață !—
Maĭ aruncă-n foc nevastă
De stejar vr-o drughineață.

---

[1]) Negreșit că nu rimează „*grabă*“ cu „zabavă“ dar fiind că aice este vorba de un proverb popular, inadis i-am lasat rima originară, precum să găsește reprodusă, dacă nu mă înșăl și de Creangă.

[2]). *Mititelul* ! dracul.

[3]). Dar-mi-te : decît, decum, dar încă,

Gr. N. Lazu

Ea.

— Ce să facĭ? așa-ĭ pe lume
Precum e și vezĭ bădică;
Dat e bietuluĭ să știe
De nevoĭ, de hap de chică.

Și pe ger și pe căldură
Dat îĭ este să muncească,
Pe cînd cel bogat în lene
Poate să să tolonească.

Și aceasta de-ĭ dreptate
Saŭ de nu, eŭ nu știŭ bine,
Vezĭ tu însă—cîte-odată—
Nu știŭ cum—așa îmĭ vine...

El:

— Tacĭ femee, nu maĭ spune,
Căcĭ de-ĭ vorba pe dreptate,
E bogat acela numaĭ
Ce sarac e de pacate!

De-o fi una, de-o fi alta,
Dar și eŭ-îs bogat la mine,
Mulțumesc și de atîta,
Și-s voios și-mĭ pare bine!

Ea.

— Dar ia spune drept Ioane —
Vre-o cucoană ce miroasă.
De-a livanturĭ fel de feliurĭ,
Și gigătă și frumoasă—

Nu te-ar scoate din sărite
De-ar căta să te sumuțe

Cu diochiu de voe bună;
După cum îs și drăguțe?

El.

— De! nevastă, de belele
Cel din ceriŭ să ne ferească;
De cucoane alivante
Și de mreja boerească!

Mie-mĭ place-a aer proaspăt
Cînd miroasă o femee;
Atuncĭ numaĭ sanatate
Poate-n dragoste să stee.

Dar maĭ bine-ar fi zăvorul
Ca să puĭ la ușa tindeĭ,
Nu cumva să scăpe-afară
Peste noapte botul grindeĭ.

Éa:

— Cine duce grija grindeĭ
Singur ușa zăvorască,
Și-apoĭ asta de cînd hăul
E menire bărbătească!

. . . .

El:

— Naț-o frîntă că ți-am dres-o!—
Pe cînd urlă slut afară,
Nevăstuica mea în ciudă
Pe cuptior mi să culcară:

— Dormĭ nevastă? — Nu răspunde—
Măĭ! că tare-ĭ suparată —

Și-ĭ fudulă, parcă este
Vre-o coniță afumată !

EA :

— Eĭ, nu dorm—ce vraĭ cu mine
Și de nu mă lașĭ în pace ?
Caută-țĭ vre-o cuconiță
Cu-afumenturĭ dacă-țĭ place !

Saŭ te du-n cărăușie,
Dacă minte n-aĭ sub chică,
Vezĭ cu dragostea că nimenĭ
Tocmaĭ silă nu îțĭ pică !

EL :

—L-așternut, la timp de sară
Ț-oĭ pica eŭ dar cu dorul ;
Mă așteaptă nevastucă—
Eată merg să pun zăvorul !

DARĬ DE SEAMĂ

I

A. D. Xenopol—Istoria Romînilor din Dacia Traiană Iașĭ 1888—1893, 6 vol. în 8°

(Tradusă din Revue historique din Paris LIII Sept-Oct. 1893 p. 153-159)

Dacă e fără îndoială cea maĭ bună, această intorie complectă a Romînilor Dacieĭ Traiane —*s*-ar putea zice a Romînilor în genere, fără nicĭ o restricțiune, vicisitudinile poporațiilor romîne din Balcanĭ și din Istria neputînd ele singure alcătui subiectul uneĭ istoriĭ, nu este și cea dintîiŭ. Ia a fost precedată de lucrărĭ de un cuprins general care aŭ înlesnit adeseaorĭ întreprinderea D-luĭ Xenopol.

Aceĭ dintîiŭ care s-aŭ încercat, atuncĭ cînd nu să publicase încă nimic din izvoarele naționale, cronicĭ și documente, aŭ fost streinĭ în viacul al XVIII-lea. Astfeliŭ Carra, secretarul princepeluĭ Grigore Ghica în 1775-6, maĭ tîrziŭ unul din actoriĭ și una din victimele revoluțieĭ, care publică în 1777 o *Istorie a Moldoveĭ și a Valahieĭ*, apoĭ un fost căpitan austriac Sulzer, care scrise o *istorie a Dacieĭ Transalpine* a căreĭ primă parte, pe care el o intitulează geografică, dar care conține maĭ multe capitole de istorie, apăru singură în întregime. In fine, la începutul acestuĭ viac, un mare erudit Engel, dete la lumină

o istorie a țărilor romîne, bazată pe o cunoștință întinsă a izvoarelor dintre care citează un mare număr.

In timpul aparițieĭ acestor lucrărĭ, să forma în Transilvania o școală istorică romînă. Dacă cea maĭ mare parte dintre aceĭ ce o reprezintă, mărginesc cercetările lor la un cîmp maĭ restrîns, cel maĭ mare pintre eĭ, Șincaĭ, prinse a scrie o cronică a Romînilor, care trebuia să ajungă pînă la epoca în care trăia autorul eĭ, și de care nu să îndepărtează mult. Șincaĭ, a căruĭ erudiție era foarte vastă, întrebuințase imense lucrărĭ, dintre care mare parte astăzĭ încă sînt netipărite, astfeliŭ că istoria luĭ e încă de folos.

In prima jumătate a acestuĭ viac apărură în fine *Cronicele Moldoveĭ* și în același timp o mare parte din acele ce conțin istoria provincieĭ vecine, fură imprimate în *Magazinul istoric pentru Dacia*, una din primele reviste curat istorice din țară. Izvoarele diplomatice nu întîrziară a fi publicate în numeroase culegerĭ, și prin publicarea unuĭ mare număr de documente în arhiva istorică, începu îmbelșugata activitate a d-luĭ Hajdeŭ. Zece anĭ, după apariția *Arhivelor* acest scriitor începu o *istorie critică a Romînilor*, care aruncă o vie lumină asupra primelor timpurĭ aĭ acesteĭ istoriĭ, dar care din nenorocire să curmâ cu primul volum. De atuncĭ, cu toată marea publicație a luĭ Hurmuzachi, care conține documente scoase din Arhivele Vieneĭ de către acel al căruĭ nume îl poartă, apoĭ din acele din Veneția și din Paris luate de către alțĭ diferițĭ învățațĭ, nu să reluasă de cît într-un scop pedagogic scrierea acesteĭ istoriĭ, care după descoperirea nouălor izvoare era maĭ mult saŭ maĭ puțin de prefăcut.

Dl Xenopol, profesor de istoria Romînilor la Universitatea din Iașĭ, întreprinse această lucrare atît de trebuitoare. Să pregătise la ia printr-un lung șir de studiĭ asupra diferitelor puncte ale acesteĭ istoriĭ. *Convorbirile lite-*

rare, revistă literară. care consacră multe paginĭ istorieĭ, publicară în 1870 o încercare asupra luĭ Buckle; anul următor, autorul eĭ imprimă la Berlin o disertaţie latină asupra societăţiĭ publicanilor la Roma, Insă nu apărură decît în 1880, cele două volume ale uneĭ lucrărĭ de un cuprins maĭ vast şi de o însemnătate maĭ mare. *Războaele dintre Ruşĭ şi Turcĭ şi influenţa lor asupra ţărilor Romîne,* dintre care o parte fu publicată şi în limba franceză, în *Muséon* din Louvain în 1886. Anexarea Bucovineĭ de către Austria, din istoria căreĭ o parte să cuprindea în *Războae* precum şi studiĭ asupra cucerireĭ Dacieĭ, care apărură în această revistă, alcătuesc conţinutul *Studiilor istorice asupra poporuluĭ Romîn,* publicate în franşuzeşte în 1887 (Iaşĭ).

O carte maĭ bine cunoscută în streinătate este acea *Teorie a luĭ Rösler*, a căruĭ traducţie franceză apăru la Paris în 1885. Partea romînă, apărută un an maĭ înainte pricinui polemice, care în genere nu izbutiră de cît a face să reiasă maĭ bine valoarea lucrăriĭ. Dacă argumentele filologice sînt cîte odată cu totul slabe, să arată într-un chip strălucit, prin dovezĭ cu totul istorice saŭ logice, puţiuul adevăr ce să ascunde sub afirmaţiunile luĭ Rösler şi a acelora dintre savanţiĭ streinĭ, Ungurĭ cea maĭ mare parte, care împărtăşesc feliul săŭ de a vedea asupra ţărilor unde s-a format naţionalitatea romînă.

Vom maĭ cita în fine un *Memoriŭ asupra învăţămîntuluĭ superior în Moldova,* alcătuit în 1885, şi numerose articole apărute în *Convorbirele literare, în Revista de istorie, arhiologie şi filologie* a d-luĭ Gr. Tocilescu, în *Revista istorică* şi în periodicul cu conţinut destul de variat, ce-l dirijă dl. Xenopol însuşĭ din 1889, *Arhiva societăţeĭ ştiinţifice şi literare din Iaşĭ.* In aceste diferite reviste apărură maĭ multe capitole din *Istoria Romînilor din Dacia Traiană*

al căruĭ prim volum fu tipărit în 1888. Al şaselea şi ce-l din urmă, cuprinzînd aproape zilele noastre îl sfîrşi anul acesta (1893).

Dl Xenopol împarte toată istoria Romînilor în patru perioade, care deşi poartă numele diviziunelor obicinuite în istoria occidentuluĭ, să deosebesc totuşĭ într-un chip simţitor prin durată. Tomul I-iŭ al lucrăriĭ sale, ne reprezintă istoria veche a Romînilor; istoria viaculuĭ de mijloc este cuprinsă în cele două volume următoare; tomurile al IV-lea şi al V-lea conţin acea a epoceĭ moderne. şi al VI-lea acea contimporană Iată înţelesul ce dă autorul acestor terminĭ:

Istoria veche ar fi aceia a cuceririĭ Daciĭ de cătră Romanĭ, a vicisitudinelor noueĭ proviciĭ. a invaziilor barbarilor, asupra naţionalităţiĭ romîne pînă la fundarea celor două principate a Moldoveĭ şi a Valahieĭ. Această perioadă s-ar întinde pînă aproape de viacul al XIV-lea (1290).

Cu acest veac începe istoria mijlocie pe care un alt criterium deosebeşte de perioada următoare. Fundatoriĭ celor două ţărĭ, le dădură o organizaţie împrumutată; în parte de alţiĭ înaintea lor, de la slaviĭ din sud; limba slavonă deveni acea a statuluĭ şi a bisericeĭ, chiar de la începutul istorioĭ statelor romîne, Această influenţă slavă dură pînă la mijlocul viaculuĭ al XVII-lea cînd fu înlocuită prin acea a Grecilor care puseră mîna pe deosebitele ramurĭ a activităţiĭ naţionale, apoĭ pe însuşĭ tronul, care fu dat de turcĭ dragomanilor lor de naţionalitate grecească. Apariţia triumfătoare a acesteĭ nouă influenţe inaugurează istoria modernă. Cînd în fine după eterie şi regenerarea intelectuală a Romînilor, această ultimă influenţă dispăru dinpreună cu regimul politic ce nu maĭ era cu putinţă după revoluţia din 1821, istorea contimpurană începe.

Ar fi poate de obiectat în potriva acesteĭ divziiunĭ. Influența slavonă exista înaintea fundăriĭ celor două principate şi ceĭ dintîiŭ principĭ ce să coborîră din Transilva nia şi Maramureş în cîmpiile Dunăreĭ şi a Nistruluĭ, aducînd-o cu eĭ, o găsiră în acelaş timp tot atît de bine stabilită în posesiunile cîtor-va voevozĭ aĭ Valahieĭ, în coloniile slave ale Moldovoĭ. Naționalitatea romînă a căreĭ formațiune ar trebui să ocupe întiia diviziune, era de sigur de mult alcătuită în viacul al XIV-lea şi semnul exterior care arată că acest procesus era sfîrşit, existența limbeĭ, ne duce în viacul al Vĭ-lea pentru poparele de o-origină romînă locuind în peninsula Balcanilor. Nimic nu înpedica ca acesta să nu fie şi cazul pentru locuitoriĭ țermuluĭ stîng al Dunăriĭ. Chiar de ar fi vorba de fundaree unuĭ stat Romîn, principatul luĭ Radu Negru fu fundat pe supunerea maĭ mult saŭ maĭ puțin de voe a voevozilor, care-şĭ împărțiaŭ maĭ înainte puterea în Valahia, şi a căror nume n-aŭ fost decît în parte păstrate de documente. Celelalte două perioade sînt cu mult maĭ naturale. S-ar putea de altfeliŭ face şi o altă diviziune, bazată pe situația politică, şi care ar avea folosul de a înfățişa un porelelism destul de perfect, cu perioadele istorieĭ apusuluĭ. Istoria vechè o întroducere la istoria Romînilor s-ar opri la epoca în care individualitatea acestuĭ popor să afirmă într-un chip hotărît prin limbă. Istoria viacuĭuĭ de mijloc ar începe din viacul al VI-lea, în care această limbă este pînă la un punct oare-care formată, pînă la începutul viacului al XVI-lea, cînd cele două țărĭ romîne, care recunoscuseră pe rînd suzeranitatea Turcilor, pierd orĭ-ce neatîrnare politică, deşi îşĭ păstrează principiĭ şi autonomia lor. Restul ar constitui epocele modernă şi contimporană, despărțite prin revoluția din 1821.

Sînt puține istoriĭ atît de grele de seris ca acea a

Romînilor înaintea fundăriĭ celor două principate. Probleme aproape cu neputință de dezlegat, cîte odată să ivesc la fie ce pas Maĭ întîiŭ acea a persistențeĭ, după ce Aurelian părăsise provincia, a coloniilor romane, care absorbiseră rămășițele națieĭ dace, apoĭ acea a soarteĭ acestor vincialĭ părăsiți, a relațiilor lor cu barbariĭ maĭ cu seamă cu slaviĭ, cu cari să amestecară impunîndu-le limba; problema natureĭ elementuluĭ romîn care făcu parte din imperiul valaco-bulgar, și'a roluluĭ săŭ în acest stat în fine chestiunea prea ades controversată a origineĭ celuĭ dintîiŭ pintre statele romîne, a Valahieĭ. Teoria luĭ Rösler trata cea maĭ mare parte din aceste chestiunĭ, și să va găsi în Tomul I-iŭ al Istorieĭ Romînilor pătrunderea istorică. logica clară și minuțioasă care caracterizaŭ și pe acea lucrare.

Dăcă în această parte a mareĭ sale opere Dl. Xenopol a fost călăuzit pînă la un punct oare-care de monografiĭ datorite la savanțĭ romînĭ saŭ streinĭ, nu e același lucru pentru volumul următor care să sfîrșește cu începutul viaculuĭ al XVI-lea. O bogată bibliografie era cuprinsă în admirabila ediție a luĭ Ureche, dată de d. Picot, și notele și citațiunile, editoruluĭ acesteĭ cronice i-aŭ fost de mare ajutor pentru întreaga această perioadă. In afară de acest izvor, Dl Xenopol n-a maĭ găsit nicĭ unul pentru astă perioadă; istoria chiar a celuĭ maĭ mare pintre principiĭ moldovenĭ, a luĭ Stefan cel Mare (1457—1504) încă nu era făcută, cu tot numărul mare de documente adunate asupra domnieĭ sale. Capitolele consacrate istorieĭ sociale a acesteĭ epoce sînt tot pe atît de nouă și destul de complecte; nu să observă decît o lacună: lipsa unuĭ studiŭ maĭ întins asupra organizăriĭ comunelor romîne (nu sînt decît 3 paginĭ în cap. *boeriĭ*).

Cu începutul viaculuĭ al XVI-lea, țările romîne deși păstrează o parte din privilegiile ce le acordaŭ capitulați-

unile, sînt din ce în ce aservite de cătră Turcĭ. Cu toate aceastea epoca ce să prelungeşte pînă la viacul al XVIII-lea (vol. III şi IV) nu este lipsită de interes. Dacă aceasta nu e epoca cuceritorilor şi a triumfătorilor, e aceia a resvrătirilor, şi pintre aceştia sînt unele foarte însemnate. Să vor găsi în cartea D-luĭ Xenopol frumoase capitole asupra luĭ Ioan cel cumplit al Moldoveĭ, şi asupra contimporanuluĭ săŭ Mihaĭ Viteazul (sfîrşitul viaculuĭ al XVI-lea) Capitolele asupra acestuĭ din urmă înlocuesc une-orĭ cu totul celebra carte a luĭ Bălcescu, care le rămîne superioară prin intrebuinţarea izvoarelor răsăritene şi turceştĭ, apoĭ capitolele asupra celor doĭ din urmă voivozĭ maĭ neatîrnaţĭ, Mateĭ Basarab şi Vasile Lupu, carĭ jucară un rol însemnat în politica răsăriteană cătră mijlocul viaculuĭ al XVII-lea. Aservirea ţaranilor, dintre care o parte perdură odată cu cucerirea. şi pămînturile lor, este asemenea foarte bine tratată.

Chiar de pe la începutul viaculuĭ al XVII-lea, Turciĭ călcînd privilegiile ce eĭ recunoscuseră odinioară celor două provinciĭ, numiră la domnie pe aceĭ dintre streiniĭ de diferite naţiĭ care ofereaŭ sumele cele maĭ însemnate. Armenĭ, Evreĭ, Ţiganĭ intrară în luptă şi mulţĭ reuşiră a-şĭ ajunge scopul. Cătră sfîrşitul viaculuĭ al XVII-lea fu stabilit dragomanatul Porţeĭ, şi Turciĭ prinseră a considera tronul ambelor ţărĭ romîne ca răsplata datorită bunelor serviciĭ a dragomanilor Grecĭ. Aceasta dură pînă la 1821 cu rezultate nonorocite pentru aceste ţărĭ, deşi după cum arată dl Xenopol, deprinderile de exploatare nu eraŭ nouă naţionalitatea arendaşilor turcĭ schimbîndu-se numaĭ cu stabilirea dominaţiuneĭ fanariote.

Această epocă şi o parte chiar din acea ce o precedă sînt foarte greŭ de tratat. Principiĭ nu domnesc decît foarte puţin, să destituesc pe dată, pentru a fi une-orĭ de-

capitaţi, sînt trimeşi dintr-o provincie în alta pentru a stoarce bani cu ocazia acestei permutări. Neatîrnarea politică a ţării fiind anulată, nu poate fi vorba decît de administraţia lăuntrică, şi această administraţie nu ia decît puţină sahimbare sub principii care să succedează cu o repegiune caleidoscopică. Procedarea cea mai naturală ar fi poate de a trata această parte după perioade şi nu după principi, Dl Xenopol a întrunit adesea diferitele domnii a cîtor-va dintre aceşti din urmă pentru a prezenta un tabloŭ mai puţin fărmăturit şi mai atrăgător. Ar fi fost de sigur de folos de a să trata restul epocei fanariote într-un chip tot pe atît de puţin cronologic.

Ceia ce este mai interesant în această epocă, ceia ce-i dă un interes dramatic, este chestiunea existenţei însuşi a naţionalităţii romîne, chestiune veşnic pusă dela războaele ruso-turceşti. Această naţionalitate fu, la fie-ce noŭ conflct, începînd cu acel din 1768, în primejdia de a dispărea şi acest viac atît de nenorocit pentru Romîni, lasă ţara lor micşurată prin pierderea Basarabiei şi a Bucovinei . Mica Valahie, care remasă în timp de două-zeci de ani sub dominaţia Austriacilor, fu cu toate acestea restituită la pacea din Belgrad.

De lucrările sale asupra acestor războaie, Dl Xenopol s-a folosit complectîndu-le pentru al V-lea volum al operei, care să ocupă de ele, sînt cercetări foarte pătrunzătoare, cu totul nouă asemenea, întru cît nici o monografie n-a precedat lucrarea autorului.

Documentele culese în arhivele franceze şi austriace să opresc la începutul acestui viac, dacă raporturile ambasadorilor de la Constantinopole—un bogat izvor pentru istoria Romînilor—nu mai aruncă nici o lumină asupra evenimentelor posterioare, Dl Xenopol a putut întrèbuinţa ca documente frumoasa colecţie a d-lui D. A. Sturza, con-

ținută în tomul al IV-lea al suplimentuluĭ luĭ Hurmurachi și în documentele asupra regenerăriĭ Romînilor. De aceia descrierea sa este bine inzestrată de fapte și să poate zice că ia descopere Romînilor însușĭ istoria lor în timpul aceastuĭ viac N-ar fi de dorit decît cercetărĭ maĭ numeroasă și adesea maĭ lămurite asupra revoluțieĭ de la 1848, o mare dată pentru istoria națieĭ. Dl Xenopol sfîrcește cu unirea celor două principate în 1859.

E o operă de îndelungată stăruință, o operă frumoasă și pentru multe părțĭ foarte trainică. Greșelile de detail pot fi nebagate în seamă față cu însemnătatea întreguluĭ. Pentru ca să fie și maĭ folositoare pre cît este, s-ar putea cere două înbunătățirĭ, caré vor fi cuprinse poate în edțiia franceză ce pregătește autorul—o identificare maĭ des repețită și maĭ bogată a persouajelor istorice ce ia cuprinde, și o tablă. Tablele ce să află la sfîrșitul volumuluĭ al VI-lea sînt intr-adevăr neîndestulătoare.

Neculaĭ Iorga.

II

Prince Georges Bibesco correspondant de l'institut, Régne de Bibesco, correspondance et documents, 1843—1856, Paris 1893 tom. I.

Prințul Gheorghe Bibescu, Domnia luĭ Bibescu, corespondență și documente 1843—1856, Bucureștĭ 1893 vol. I. tradus de B. Florescu.

Principele G. Bibescu a publicat un volum de acte și corespondență diplomatică a părinteluĭ săŭ domnitorul Munteniei dintre aniĭ 1843—1848 care va fi urmat în curînd de un al doilea, ce va conținea actele interne ale domnieĭ luĭ. După o introducere istorică asupra timpuluĭ ce aŭ

precedat domnia Bibescului, autorul face o critică a istoriei așa cum o expun mai mulți scriitori anonimi a domniei părintelui său și după care s-aŭ luat pînă acuma istoricii noștri—ce e drept lipsindu-le prețiosul material original publicat acum pentru întîia oară de pricipele Bibescu. Istoricii saŭ mai bine zis cronicarii domniei Bibescului, sînt oameni ce l-aŭ dușmănit personal, din motive politice. și să poate gîndi cineva ce soiŭ de istorie al lui aŭ scris niște pene muiate în veninul patimilor politice. De aceia nu există în istoria Romînilor un personaj care să fi fost mai calomniat decît acel al lui George Bibescu. Tot așa aŭ fost calomniați Grigore Ghica, Alexandru Ghica, Mihaiŭ Sturza. Dacă ne-am lua după *istoriografii* timpului, atunci toți acești principi ar fi fost niște pungași ordinari în privirea ocîrmuirei interne și niște lingușitori josnici ai Rusiei în privirea poziției lor externe. Dar atunci nu să vede, ce vot de blam uriaș să dă națiunei noastre, care după ce să svîrcolește ca puiul în gura șerpelui pentru a scăpa de Fanarioți și recapătă domniile naționale, nu este în stare să rîdice pe tronul ei decît niște personalități de acest calibru. Apoi cum e domnul așa și țara și mai ales cum este un șir de domni, așa e și țara ce-i produce. Ce soiŭ de popor, ce soiŭ de țară sîntem noi dacă nu am fost în stare să urcăm pe tronurile noastre timp aproape de jumătate de viac, cît am avut domnii naționale în viacul nostru, decît pungași și lingușitori? Dacă istoria de pînă acuma a lui Al. Ghica, Grigori Ghica, Bibescu și Mihaiŭ Sturza ar fi adevărată, atunci ar fi adevărat și că sîntem un popor putred. Din fericire nici una nici alta nu să lovește. Că avem noi putere de viață să vede de pe avîntul îmbucurător pe care Romînia îl ie pe fie ce zi; că domniile trecutului nostru celui mai apropiat nu aŭ fost așa precum le-a plăcut să le descrie

penele pline de patimĭ ale contimporanilor, să descopere pe zi ce merge din documentele nepărtinitoare ce să publică asupra epoceĭ lor. Aceste documente precum şi un studiŭ amănunţit al propăşireĭ îndeplinite de Romîniĭ principatelor pe timpul domniilor naţionale aŭ pus pe subsemnatul în stare de a înfăţoşa tabloul acestor domniĭ altfeliŭ de cum pînă acuma îl aveaŭ mulţĭ în minte. (Vol. VI a istorieĭ Romînilor din Dacia traiană). Fără îndoială că aceştĭ principĭ eraŭ oamenĭ şi ca atarĭ supuşĭ şi eĭ slăbiciunilor omeneştĭ; dar pentru onoarea poporuluĭ romîn însuşirile lor de domnitorĭ sînt maĭ la toţĭ însemnate cu deosebire acele ale luĭ Bibescu, pusă în lumină atit de viĭ prin publicarea volumuluĭ ce-l avem înaintea ochilor.

M-am folosit de aceste documente în original cînd am scris domnia Bibesculuĭ, căcĭ principele Gh. Bibescu mile pusesă la dispoziţie, şi apărînd în timpul tipărireĭ vol. al VI-lea, volumul principeluĭ, am putut face citaţiile după el.

Ce reesă din lucrarea ce o avem înaintea ochilor? o mare activitate a principeluĭ Bibescu pornită tot-deauna din un adînc şi curat patriotizm, o ghibăcie însemnată în mînuirea daraverilor diplomatice, o îngrijire foarte amănunţită de interesul ţăriĭ şi aceasta cînd? atuncĭ cînd ca un munte apasă asupra ţărilor noastre protectoratul rusesc şi pretenţiile de dominare ale Turcilor. Dacă ţinem seamă de greutăţile imense cu care avură de luptat aceştĭ domnĭ şi cu deosebire Bibescu, atuncĭ nu vom putea face altfeliŭ decît să ne înminunăm cum aŭ putut el apara aşa de bine interesele ţăriĭ, fiind dată greutatea timpuluĭ în care trăia.

Principele Gh. Bibescu a împărţit vol. I în 3 capitole. Chestiunea averilor mănăstireştĭ, acea comercială, corespondeţa generală diplomatică, punînd în fruntea celor

două dintîĭ cîte un rezumat istoric al împrejurărilor. Aceĭ ce doresc a cunoaște rezultatele silințelor luĭ Bibescu pot să le găsască expuse cu oarecare amărunțimĭ în vol. VI al istorieĭ Romînilor. Pentru aceĭ ce ar vra să vadă pe Bibescu la lucru, să citească volumul principeluĭ, fiuluĭ săŭ, și atuncĭ numaĭ va putea să-șĭ facă o opinie dreaptă asupra omuluĭ și asupra timpuluĭ în care a trăit.

Așteptăm cu nerăbdare al doilea volum, actele interne ale domnieĭ Bibescului.

A. D. Xenopol.

DOCUMENTE

VENETICUL

Cine știe și nu știe
Care rană e maĭ grea
Ce durere e maĭ vie
Pentru draga țara mea?
Cine n-aŭ maĭ auzit,
Cine vede și nu vede
Ce pacat e maĭ cumplit
Să pling oare cînd o zic
Că-ĭ străinul venetic?

Intre răiĭ toțĭ din lume
Care rău este maĭ răŭ,
Care răŭ nu are nume,
Nicĭ în gura de calăŭ
Care puiu de șărpi crește
In al țăreĭ noastre sîn,
Ș-apoĭ o otrăvește,
Cu al săŭ negru venin
Trebuĭ oare să maĭ zic
Că e Grecul venetic?

Nu e Grecul ce-n Troada
De Omer aŭ fost cîntat
Nu e Grecul ce Elada
Din cenuș-aŭ rîdicat
Nu e Grecul care moare
Pentru neatîrnarea sa,
Nu e Grecul de onoare
Care știe a să lupta
Ci e Grecul care-ĭ zic,
Fanariotu venetic.

Cine patrie nu are
Și-o cată la Romînĭ?
Cine cată zăstre mare,
Și o are îndată-n mînĭ?
Cine vine să ne ceară,
Drept de pămîntean plîngînd
Cine-șĭ bate gioc de țară?
Și o vinde maĭ curînd?
Trebuĭ oare s-o maĭ zic.
Că e Grecul venetic?

Gloria națională
Cine-o aŭ întunecat
Apatia cea fatală,
Intre frațĭ cine aŭ plîntat?
De a patrieĭ iubire
Cine ne-aŭ desmoștenit
Ciocoismul ș-umilire,
Intre noĭ cine-a sădit
Oh! o zic și iar o zic
Că e Grecul venetic.

Dumnezeule cînd oare
Pe Romînî veî lumina,
De această lipitoare,
Doamne cînd ne veî scapa?
Cînd înalta-ţî îndurare
Şi dreptate pentru noî,
Va aduce vindecare
La aşa rănî şi nevoî?
Oare cînd eŭ oî să zic
C-am scapat de venetic?

Acest panflet era foarte răspîndit pe la 1859 in Iaşî, şi îndreptat contra luî Petrache Mavrogheni ce aspira la domnie. Deşi de origine Grec, coboritor din Neculaî Mavrogheni domnul Munteniei 1786—1799. totuşî se bucura de o bună reputaţie a căreia resultat să vede în depeşa consuluîuî francez Victor Place către ministrul luî Napoleon III, comitele Walewsky, din 15 Maî 1858: «Je ne vois en Moldavie que deux hommes dignes à différents titres; du nouvel hospodarat que va instituer la conférence; ce sont le grand vornic prince Mavrogheni et le prince Grégoire Stourdza». După ce consulul arată meritele cele netăgăduite ale luî Mavrogheni, între altele şi acele «qu'il plutôt diminué qu'augmenté sa fortune dans les hauts emplois qu'il a occupés» (Documentele renaşterei Românieî VII, p. 174—175), spune că s-ar putea intimpina în contra luî maî intîiŭ *origina sa grecească.* In contra acesteî insuşirî a luî să îndreaptă pamfletul reprodus maî sus.

II

Suret de pe un hrisov în limba moschicească de la Impăratul Rosieî Alexie Mihailovicî, scris în Oraşul Moscva din lét 7172, Iulie 15 zile.

Cu mila luî Dumnezeŭ noî marele Domn Impărat şi marele Cniaz Alexie Mihailovicî, a toată mare şi mică şi albă Rosia, a Moscoveî, a Kievuluî, a Vladimiruluî şi a Novgoroduluî, însuş stăpînitor, Impăratul Cazanuluî, Impăratul Astrahanului, Impăratul Sibiruluî, Domnul Pscovuluî, şi mare cniaz al Litveî, a Bolgarieî şi a altor mare Domn şi mare cniaz, a Novgoroduluî de ţară de gios, a Cernihovuluî, a Rezanuluî, a Poloţculuî, a Rastovuluî, a Iarose

lavuluĭ, a Beloozeruluĭ, a Udoruluĭ, a Obdoruluĭ, a Condinieĭ, a Vitebsculuĭ, a Metislavuluĭ şi a toată parté cé de miază noapté poruncitoriu, şi Domn a ţăriĭ Iviriaĭ, a Cartalinieĭ şi a Ghiorghieĭ Impăraţilor, a ţăriĭ Cabardinieĭ, a Cnijilor Cercaşilor şi a Igorilor şi altor a multor domniĭ şi ţărĭ de la răsărit şi de la apus, şi de la miază-noapté, de pe părinţĭ şi de pe moşĭ clironom şi Domn stăpînitor.

Iată că am miluit pe Grecul de ţara Moldoveĭ, anume Necula Gheorghiu, carele ni-au rugat nouă Mareluĭ Domn, împărăteştiĭ noastre măririĭ, făcênd arătare numitul Nicolae, precum că auzind el de multa a împărăteştiĭ noastre măririĭ milostivire, voeşte nouă mareluĭ Domn a ne sluji, şi la toate trebile noastre cele împărăteştĭ a ne lucra. Şi acum viind el la Moscva tot cu a noastré trebĭ împărăteştĭ, noĭ marele Domn, împărăteasca noastră Măriré să poruncim a-i se da carté împărăteştiĭ noastré Măririĭ de miluire, ca şi pentru fraţiĭ luĭ ceelalţĭ Grecĭ; după care el de acum înainte să aibă a ne sluji noaă mareluĭ Domn, şi a lucra ta toate trebile noastre cele împărăteştĭ, şi împreună cu sfatul şi cu oamniĭ săĭ căţĭ să vor întâmpla cu dênsul să aibă voia a veni la împărăţia Rosieĭ a împărăteştiĭ noastre Măririĭ şi a-şĭ face alişverişul. Decĭ marele Domn Impărat şi marele cniaz Alexie Mihailovicĭ a toată mare şi mică şi albă Rosie, însuş stăpînitor, pe numitul Grec de ţara Moldoveĭ Nicolae Gheorghiu, pentru slujba şi lucrul luĭ ce au arătat către noĭ marele Domn l-am miluit şi la împărăţia noastră a împărăteştiĭ noastre Măririĭ pentru trebile noastre cel-împărăteştĭ i-am dat voia a veni şi a aduce şi hotărîtă marfă caré a fi de trebuinţa cămăriĭ noastre ceĭ împărăteştĭ, şi când numitul Nicolae cu această împărăteasca a noastră miluitoaré carté din ţara *M*oldoveĭ va vani pe la oraşele a împărăteştiĭ noastre Măririĭ, şi va face arătare că el vine către noĭ marele Domn împărătească a noastră Măririĭ, cu a noastră împărătească trebuinţă sau aduçe marfă hotărîtă la a împărăteştiĭ noastré Măririĭ cămară, şi pe Nicolae şi pe frate-său şi pe oameniĭ lor, trecînd prin oraşele Cerăcaşilor împărăteştiĭ a noastré Măririĭ, polcovnilor şi satnicilor cuĭ unde i s-au dat poruncă; iar de la Putiviia până la Moscva pe la oraşele voivozilor noştri şi la tot felul de oamenĭ zapciĭ, am poroncit a li să da drumul fără de nicĭ o opriré, şi a nu li să face nicĭ-un feliŭ de băntuială, şi încă după socotinţă să-ĭ să dee nu-

mituluî Nicolae și pristav și podvoade. Cum și cînd numitul Nicolae va trimite din țara Moldoveî înainté sa pe frate-său pe oamenii săî, cătră noî marele Domn cu trebile noastre împărăteștî cu cărțî și cu marfă, și pe acel frate a luî Nicolae și pe oamenii săî asemine a li să da drumul fără de nicî o opriré; cum și maî marilor vămilor și crășmarilor și vameșilor și brudinarilor pe la ape și la ĭot feliŭ de vameșĭ, de la numitul Nicolae și de la frate-său și de la oamenii săî și de la calabalicul lor nicî-un fel de vamă să nu ia. Iar cine li-ar face unde va vre-o asuprială sau strămbăĭaté sau li-ar lua ceva de giaba pentru căștigul său, unii ca acie vor fi de mare gloabă și pedépsă și încă îndoit să va împlini de la dănșiĭ. Dar și numitul Nicolae și frate-său cu oamenii luĭ, la împărăție Rosieî a împărăteștiĭ noastré Măririĭ atăt marfă oprită cum și marfă străină supt nume de a sa, să nu triacă, pentru ca prin aceasta să nu tragă asupra sa împărăteștile noastre gloabe.

Datus'au această a împărăteștiĭ noastré Măririĭ miliuitóre carté în împărătescul nostru orașu Moscva, la anul de la zidiré lumiĭ 7172, în luna luĭ Iulie în 15 zile.

Sus în dosul hrisovuluĭ este iscălit împăratul cu însuș măna s

L. P.

Cu mila luĭ Dumnezeu Marele Domn și mare cniaz Alexie Mihailovicĭ a toată mare și mică și albă Rosiĭ a însuș stăpănitor.

De pe limba moschicească în limba moldoveniască am tălmăcit la anul 1805 Dech. 20
Polcov. Pavel Debris at Mitropol.

Neculaĭ Iurief cum este numit în originalulul slavon, numaĭ negutitor nu poate fi căcĭ ce înțeles ar avea exageratele luĭ privilegiĭ maĭ ales acele de a i se da pristavĭ și căruțĭ, de pază și transport; apoĭ hrisovul pomenește adese-orĭ de *afacerile domneștĭ* cu care ar fi să vină agentul grec, credem că acest Iurief era un agent politic menit a îndruma legăturile politice cu statele romîne, deși până acuma nu se cunosc atarĭ legăturĭ pe timpul luĭ Dabija Vodă din Moldova 1662—1666 și Grigore Ghica din Muntenia 1660—1664, de pe cînd datează documentul, totuși este probabil că încă de pe atuncĭ Rușiĭ începuse a cerca îndrumarea politiceĭ lor care se vede pusă pe deplin în lucrare pe timpul aceluiaș Grigore Ghica în a dona luĭ domnie din Muntenia 1672—1674 și a luĭ Stefan Petriceĭcu din Moldova, cînd se găsesc tratărĭ politice și de închinare a domnilor țărilor romîne cu acelașĭ țar Alexie Romanov care dăduse luĭ Neculaĭ Iurief hrisovul reprodus maĭ sus.

(Comp. **Xenopol** Istoria Romînilor, IV, p. 222, 244, 301 și 322).

NOTIȚE

O scrisoare a profesoruluĭ belgian Arntz relativă la Romînĭ.

La banchetul oferit de cetățeniĭ Ieșenĭ domnuluĭ Xenopol pentru terminarea Istorieĭ Romînilor m-am gîndit că cel maĭ minunat mod de a pune în lumină meritele însemnate ale aceste̮ĭ lucrărĭ era de a reproduce cuvintele pe care ilustrul profesor belgian *Arntz* mi le scriea cu cîțĭ-va anĭ înainte cu următoarea împregiurare, cu atîta maĭ mult că dl. Xenopol punînd chiar acuma sub tipar o ediție franceză a eminenteĭ sale scrierĭ, cuvintele profesoruluĭ Arntz găsesc o aplicare nu se poate maĭ potrivită.

Pe la 1878, in timpul răsboiuluĭ nostru pentru independență, profesorul de dreptul ginților la Universitatea din Bruxelles E. Arntz, *o celebritate europeană recunoscută în această materie*, fără nicĭ un interes altul de cît din iubire către adevăr și provocat de trufia musulmană care se știe, prin constituția cu care Midhad pașa a vrut se doteze imperiul, număra România printre provinciele făcînd parte integrantă din el, a ținut la Bruxelles o conferință cu următorul subiect :

« *România, dupre tratate și toate regulele dreptuluĭ internațional a fost în tot-dea-una și este independentă.*

Această conferință, ca toate conferințele ilustruluĭ învățat, a avut un succes strălucit!

Nu s-a mulțumit cu atîta inimosul filo-romîn, ci a resumat conferința sa și a publicat-o intr-o broșură, din care a scos maĭ multe miĭ de exemplare răspîndite în localitate și în străinătate.

Pe atuncea eram elevul celebruluĭ profesor. Mișcat de nobila luĭ purtare, mă duseiŭ la el ca să-ĭ mulțumesc ca Romîn și să-ĭ cer permisiunea de a o traduce în romănește, și a o răspîndi și în țara mea, ceea ce se înțelege mi-a fost acordat.

Intors în țară, împliniĭ astă datorie ceea ce atrase D-luĭ Arntz mulțumirile guvernuluĭ romîn și din partea Regeluĭ o decorație Romînă — iar la scrisoarea pe lîngă care trimeteam ilustruluĭ profesor, un exemplar al traducțiuneĭ mele, primiĭ următorul răspuns:

Mon cher Monsieur Mîndru,

« Je vous remercie cordialement de l'honneur que «vous m'avez fait en traduisant mon travail sur la Rou- „manie, de la trop flatteuse introduction, de l'envoi de „l'exemplaire que j'ai bien reçu, ainsi que des félicitations „que vous m'adressez par vôtre lettre du 14 de ce mois „à l'occasion de la décoration que m'a conférée le Roi de la „Roumanie. (După un pasagiŭ măgulitor la adresa mea „profesorul urmează):

„Le travail que vous avez bien voulu traduire, n'a „aujourd'hui pour la Roumanie qu'un intérêt historique et „rétrospectif. Mais je suis heureux que vous l'ayez fait „connaître à vos compatriotes en entier. Je ne puis „vous le dissimuler, j'éprouve toujours une grande sa-

„tisfaction d'avoir été le premier en pays étranger qui, „du haut de la chaire et dans la presse, ait revendiqué „pour la Roumanie la position internationale, qu'une an- „née après le congrès de Berlin a définitivement consa- „crée ; preuve nouvelle que lorsqu'on est convaincu qu'une „idée est juste, il faut la proclamer et la défendre ; elle „finira toujours par triompher. Je continue de porter à „la Roumanie un vif intérêt et j'espère qu'une partie de „la jeunesse s'occupera sérieusement d'étudier et de faire „connaître son histoire *qui est trop peu connue et qui est „glorieuse, à en juger d'après le peu que j'en ai pu ap- „prendre.* Tachez de faire pénétrer dans vôtre pays cette „vérité que l'histoire d'une nation exerce une grande in- „fluence sur la considération dont elle jouit chez les au- „tres nations. *J'ai la conviction intime qu'une bonne his- „toire de votre patrie aura pour effet de la placer plus haut „dans l'estime des peuples étrangers et de démontrer à ces „derniers que la nationalité Roumaine a de profondes ra- „cines dans le passé comme elle peut être appelée à de „belles destineés dans l'avenir*",

Iată ce scriea Arntz cu 15 anĭ în urmă despre neapărata nevoie ca istoria poporuluĭ romîn să fie cunoscută de acele străine. Dacă ar trăi, ar vedea realizată dorința luĭ prin lucrarea D-luĭ Xenopol.

Th. Mîndru.

II

Prefața d-luĭ N. Beldiceanu la Antologia apărută în ediția Șaraga

Scopul uneĭ antologiĭ și crestomatiĭ fiind acel de a forma gustul literar, cu osebire la ceĭ care aŭ bune dis-

poziții, urmează ca modelele să fie alese cît să poate mai bune și mai variate. In literatura popoarelor, evoluția ridicînd treptat puterea talentelor din generație in generație, să cere ca orice culegeri din scriitori să fie reînoite și adăogite din timp in timp și treptat cu progresul ce ar face o limbă prin scriitorii săi pe cîmpul literaturei. Obiceiul, care pînă azi face ca antologiile și cristomatiile să fie croite mai toate pe același tipar, saŭ mai bine zis copiate unele după altele cu fidelitatea compasului, trebue să înceteze; căci dacă ne vine îndemănatic a face ceva, fără să ne ostenim de a ne gîndi, să nu uităm că această stagnare a gîndirei vatămă progresul literar, împedecînd, saŭ cel puțin întîrziind dezvoltarea talentelor viitoare, prin lipsa bunelor modele și expunerea lor logică. Antologiile de pînă astăzi, saŭ îmbrățișează clasificarea, ce o dă stilistica în gen liric, epic, satiră, fabulă, etc., fără a ținea seamă de ordinea cronologică a scrierilor citate, saŭ din contra, urmăresc această ordine cronologică, fără a da nici o însemnătate diviziunii saŭ clasificării de stil. Și unele și altele din aceste antologii păcătuesc prin faptul că, dacă țin seamă de împărțirile stilistice, neglijează partea cronologică, pe cînd cele de al doilea, urmărind evoluția cugetării din generație în generație, neglijează clasificația deosebitelor genuri de literatură, lucru atît de necesar pentru studiul poeticei. Scopul cărților de față este dar de a împaca aceste necesități didactice. Astfeliŭ cetitorul, fie elevul de pe banca școalei, saŭ adultul care ar vrea să-și formeze prin cetire gustul literar, va putea urmări și vedea cum, pe de-o parte, unele generații aŭ gîndit și scris pentru altele și cum acestea pornind de la puterea de cugetare a celor trecute, s-aŭ ridicat mai departe; pe de altă parte clasificarea deosebitelor genuri de literatură îl va înlesni a urmări mai cu succes genul literar mai atrăgător pentru

dinsul; va găsi dar atit în antologie cit și în crestomatie cele maĭ alese exemple din scriitoriĭ noștri maĭ vechĭ și tot odată din scriitoriĭ contimporanĭ, care deja aŭ reușit să mărească cercul atit de mic al scriitorilor bunĭ.

Prețul cu care să pune la dispoziția cetitorilor antologia și crestomatia editate de d-niĭ Șaraga garantează, credem, nu numaĭ succesul material al cărților, dar și folosul real adus elevilor și cetitorilor amatorĭ. E un inceput fericit la noĭ de a inlătura prin sacrificiĭ prețul enorm de mare ce aŭ cărțile în țară, o măsură care va face cărțile bune accesibile tururor; căcĭ nu trebue să uităm tristul adevăr, că tocmaĭ talentele să intilnesc cam rar cu banii.

Iași 25 August 1893.

N. Beldiceanu.

III

Revista Nouă

D. B. P. Hasdeŭ supărîndu-se pe *Arhiva* pentru cele cîte-va adevărurĭ ce i le aŭ spus d. Philippide în articolul săŭ asupra luĭ Dimitrie Philippide, în Philippidiotismul d-sale publicate în Revista nouă No. 3—4 din acest an, după ce atacă Convorbirile Literare, spune că „despre starea sanitara a direcțiuneĭ Arhiveĭ nicĭ nu încape macar întrebarea“. Dacă nu răspundem la insultele bietuluĭ bătrîn o facem din considerație că «de *senibus* nil nisi bene».

———

Corespondența Redacțieĭ

De la autorul criticeĭ în contra poetuluĭ Coşbuc, D. Grigorie N. Lazu, primim următoarea scrisoare pe care o publicăm în întregimea eĭ, deşĭ tonul în care e scrisă, poate că e cam viŭ. Ni s-a părut însă că în fond d. Lazu are dreptate, şi am crezut că nu e fără oare care interes literar de a să maĭ cunoaşte o *variantă la poesia d-luĭ Coşbuc*:

Domnule director,

Am cetit laudele din «Voința Națională» și nelaudele din «Evenimentul»; dar rămîn tot la principiul meu că *unul* nu trebue să se opue ideilor *celor maĭ mulțĭ*, căcĭ am învațat macar atita minte ca fost membru la «Junimea» literară, Societatea pentru literatură, știință, etc. etc. etc. din Bucovina și reposata întru politică «Asachi» din Piatra.

Cred însă că este fără folos discuțiunea ce urmează, dacă Coșbuc este poet național saŭ nu, cind maĭ presus de toate acest domn este un plagiator atit de cutezător, precum păreche nu-ĭ se poate găsi în nicĭ o literatură! — Proba o avețĭ în rîndurile de maĭ jos din care să poate vedea că nicĭ nu a imitat, *dar a prescris*. — Decĭ maĭ are dreptul acest om la titlul de poet? — «Arhiva» va face cum va vroi, eu însă refuz orĭce atingere al numeluĭ meu cu al acestuĭ domn.

Și-n orĭ ce caz, să maĭ poate zice că poeziile sale reflectă viața poporuluĭ nostru, cind il vedem că fură ca

cioara din poeziile tuturor națiunilor și într-un mod atît de vedit, încît degenerează până la *simpla copiere* cu neînsemnate modificări, încît nici la o națiune nu s-a văzut încă așa exemple de plagiare.

Supun și aceste apreciări D.-Voastre. Devotat.

Grigori N. Lazu

1893, Octomvrie 12 Piatra-Neamț.

Iată o poezie din Anacreon:

Ἡ γῆ μέλαινα πίνει
Πίνει δέ δένδρα αὐτὴν
Πίνει θάλασσα δ' αὔρας,
Ὁ δ' ἥλιος θάλασσαν,
τὸν δ' ἥλιον σελήνη
τί μοι μάχεσθ' ἑταῖροι
Κ' αὐτῷ θέλοντι πίνειν;

Iată și o traducere făcută de Gr. D. Bonachi, ce mi s-a trimes, și această trimetere este un semn că opinia publică începe a se deștepta.

Pămîntul negru suge,
Sug arborii pămîntul
Și marea soarbe riuri
Iar soarele bea marea.
Și luna bea din soare:
De ce dar vorb-atita
Cînd deci și eu beu vinul?

Coșbuc zice:

Bea cîmpia ploi varsate,
Pomii sucuri beau din ea;
Marea bea din riuri late.
Soarele din marea bea

Luna bea raze din soare,
Totu-n fire bea mereŭ;
Numai eŭ să nu beŭ care?
Tacĭ și lasă-mă să beŭ!

Cerețĭ și de la d. Vîrgolicĭ o traducere ce a făcut, publicată în «Convorbirĭ».

Iată și o traducere nemțască.

Die schwarze Erde trinket
Es trinkt der Baum sie wieder
Das Wasser trinkt die Lüfte,
Die Sonne trinkt das Wasser
Sogar der Mond die Sonne:
Was wollt ihr denn, ihr Freunde
Das Trinken mir verwehren?

Dar eŭ să nu traduc? — Se poate! ba încă cu însușĭ rimele luĭ Coșbuc! Spre pildă:

Bea pămîntul ploĭ varsate:
Din el pomul sucu-șĭ ia,
Precum Coșbuc *nașă Brate,*
Munca altora o bea!

Luna raze bea din soare,
Soarele din mărĭ mereŭ;
Dar așa de-ĭ vorba oare,
De ce n-așĭ *fur-bea* și eŭ:

Tipo-Litografia H. Goldner

ARHIVA

ORGANUL SOCIETĂȚIĬ ȘTIINȚIFICE ȘI LITERARE

DIN IASI

Anul IV. Noemvrie şĭ Decemvrie No. 11 şi 12.

NECULAI IORGA

Călătoriile lui Domenico Sestini

ÎN

MUNTENIA

Intre izvoarele cele maĭ bogate și maĭ sigure pentru istoria țărilor noastre în al XVIII-lea viac, sînt descrierile streinilor, pe cari domniĭ fanarioțĭ, din momentul, cînd împrejurările le daŭ o însemnătate politică, iĭ întrebuințază ca secretarĭ pentru limbile apusene. E de ajuns să pomenesc numele unuĭ Carra, unuĭ Raicevich, unuĭ Wolf.

Domenico Sestini, despre care e vorba în articolul de față, nu face parte cu desăvîrșire din această categorie. Chemat la Bucureștĭ, pentru a deveni secretarul luminatuluĭ Alexandru Ipsilante, iel nu ocupă niciodată locul acesta. Călătorul a fost pus însă în poziție prin șederea sa destul de îndelungată în această țară, prin străbaterea eĭ de două orĭ, odată pe uscat, apoĭ pe Dunăre, a afla multe lucrurĭ asupră-ĭ, și lucrurile acestea le-a însemnat el în nu maĭ puțin de patru volume.

O analiză a acestora urmează : ia să explică în deajuns prin raritatea operilor analizate.

Cîteva cuvinte întîiŭ asupra autoruluĭ:

Domenico Sestini să născu la Florența, la 10 August 1750. Intîiŭ călugăr la Buonsollazzo, mănăstire de Trapiştĭ; el nu petrecu multă vreme acolo și întors la locul săŭ de naștere, publică disertațiĭ filologice și epigrafice, care-ĭ făcură oarecare reputație. Gustul de călătoriĭ, pe care-l păstră în viața luĭ întreagă, să arătă însă îndată la dînsul și Domenico plecă în sudul Italieĭ, la 29 Septembre 1774. Călătoria aceasta și continuarea e pînă la Constantinopole, unde văzu ciuma din 1778, ĭĭ dădură subiectul interesantelor șapte tomurĭ de scrisorĭ pe care le publică la Livorno, în 1784 [1]).

Spirit enciclopedic, el să ocupă la Constantinopole de botanică și cu deosebire de numismatică, prețuit de Ainslie ambasadorul Anglieĭ, și de acel al Neapoluluĭ, contele Ludolff, cu fiiĭ căruia călătorise în Asia mică, în aceștĭ anĭ [2]). In vara luĭ 1779, i să propusă să intre în serviciul luĭ Ipsilanti. Dorința de a cunoaște țara Romînească [3]), atît de nouă pentru un călător de profesie îl făcu să primească propunerea.

Părăsi Buyuk-Derè la 21 Septembre și petrecu noaptea la Terapia, apoĭ după ce-șĭ luă ziua bună de la patronul săŭ, de Ludolff, porni cu luntrea spre Fanar:

---

1) *Lettere del signor abate Domenico Sestini (scritte) dalla Sicilia e dalla Turchia a diversi suoi amici in Taoscan,* In Livorno nella Stamperia di Carlo Giorgi (Con approvazione). MDCCLXXXIV. in 12°. Ceva interesant pentru istoria țerilor noastre nu să află decît la p. 107 a tomului al șeptelea: ,,I Moldavi sono, disprezzati (la Constantinopole), chiamandoli Bogdani—nadau, cioè Inumani. (p. 107). O trad. franceză de Penjeron (3 vol. in 8) și una germană de prof. Jagemann, Leipzig, un vol. în 12.

2). Prefața luĭ Fruttuoso Pecchi la *viaggio in Valachia e Moldavia* (v. maĭ departe pref. p. VII—VIII. Călătoria in Cizic fu descrisă în două volume, care apărură la Livorno în 1785 (trad. franc. în 1789, Paris în 8).

3). Desiderando di conoscere una tal Provincia. *Viaggio* da *Constantinopoli a Bukoresti* fatto l'anno 1779. Con l'aggiunta di diverse lettere relative a varie produzioni ed osservazioni Asiatiche. Roma Per. Antonio Fulgoni 1794.

furtuna îl opri însă la Arnăut-Kioi, unde putu să salute pe mama domnuluĭ și pe o fată a sa, măritată cu grecul Mano. „Aflăĭ în ia o înfățișare francă și un farmec european, maĭ ales că cunoștea limba franceză, pusă la modă de puțin timp la curțile Valahieĭ și Moldoveĭ“ [4]).

In Fanar fu dus la palatul domnuluĭ, care-ĭ păru maĭ curînd o speluncă, de dărîmat ce era. Lucrul să explică, adauge el, prin aceia că, la întoarcerea lor din țară, domniĭ nu maĭ locuiaŭ vechile lor case din Constantinopole, ci trebuia să să statornicească la Curù-Ceșmè saŭ Arnăut-Kioi, sate din înprejurimĭ [5]). Apa măriĭ, care trece sub ele, lipsa de locuitorĭ, neîngrijirea pazniculuĭ, le aduc în asemenea stare de plîns. Ingrijitorul „palatuluĭ“ pomenit nu dădu călătoruluĭ nostru decît puțin pește, slujind drept cină, și o odaie „maĭ mult insectiferă, decît princiară“ [6]), cu care Sestini nu să arată tocmaĭ mulțemit. Cu toate că termenul de plecare era fixat la 23, el nu părăsi capitala decît în dimineața zileĭ următoare. Era îmbrăcat tătărăște pentru maĭ multă siguranță, înarmat cu sabie, pistoale și cuțite; un oare-care tînăr, *chirigiul* cailor, și un ciohodar domnesc îl întovărășiaŭ.

Călătoria fu liniștită: là 28 ajunse la Adrianopole, la 2 Septembre la Cuciuc Cainargi: în ziua următoare, Rusciucul îĭ apăru și, peste Dunăre țara Romînească. O luntre lată, cu cîrma orizontală, foarte prelungită, îl conduse la Giurgiu, în fața uneĭ întăriturĭ zidite de Turcĭ.

Debarcat, Sestini să odihni in magazinele de sare, ce aparțineaŭ, nu Turcilor, ci domnuluĭ Munteniеĭ, care tră-

4). Conobbi in essa un 'aria franca, eduna grazia europea, possedendo anco la lingua francese messa in uso da poco tempo alle corti di Valachia, e di Moldavia (l. c. p. 1). Lipsa complectă de izvoare mă împedică de a identifica aceste personagiĭ.

5). P. 2.

6). Una camera più insettifera che principesca: (ibid.)

gea cîștig din exportul acestuĭ product [7]). Magazinul fusese cazarmă rusască pe vremea ultimuluĭ războiŭ și tot Rușiĭ zidise o fortăreță, pe care o mîntuiaŭ autoritățile turceștĭ acuma.

Expeditorul săriĭ pregăti călătorilor un prînz, oferit cu multă tragere de inimă, dacă nu cu o deosobită curățenie. Poșta turcească-ĭ luâ, apoĭ la patru oare, spre a-ĭ duce cale de două ciasurĭ numaĭ, pînă la Odaia, de unde începeaŭ posesiile domnuluĭ, despărțite prin crucĭ rudimentare, „care nu sînt de cît trunchiurĭ întregĭ de copacĭ răŭ cioplite cu barda, în chip de cruce greco-valahă, de par la întîia vedere spînzurătorĭ gătite pentru bietul neam omenesc" [8]). Satul însușĭ era mizerabil: bordeile sale adăposteaŭ numaĭ cîteva familiĭ nenorocite, ale cărora case fusese arse de Rușĭ. Era tocmaĭ zi de serbătoare, tristă serbătoare pentru bieţiĭ pribegĭ, „și privind, zice Sestini pe aceștĭ locuitorĭ saracĭ, îmĭ părea că recunosc într-inșiĭ pe aceĭ liberțĭ anticĭ, pe aceĭ sclavĭ din timpul luĭ Traian, care nu și-aŭ perdut vechia lor închipuire, înfățișarea lor urîtă, tocmaĭ precum să văd sapațĭ pe coloana luĭ Traian" [9]).

De la Odaia poposiră la Călugărenĭ departe 3 ceasurĭ de acolo. Trecură Argeșul, „pe un pod foarte lung, făcut de grinzĭ și acoperit de un feliŭ de mlaștină" [10]) după

---

7). Vezĭ maĭ departe. Sarea aceasta ar aproviziona nu numaĭ Turcia, ci și Azia mică. (p. 48).

8). E le quali altro non sono che tronchi interi d'alberi abozzati malamente con l'ascia, e formatane una goffa croce Greca-Valaca, che a prima vista mi pembravano patiboli destinati per il povero genere umano (*p.* 41).

9). E riguardando quei poveri abitanti mi pareva di scorgervi quegli antichi liberti e schiavi a tempo di Trajano, i quali niente hanno degenerato dall' antica loro fisionomia e brutto aspetto, come appunto rappresentati si vedono nella colonna Trajana a Roma. (p. 49).

10) Un lunghissimo Ponte costrutto di grosse travi d'albero, e che attraversava ancora una specie di laghetto (ibid.).

cum să păru drumețuluĭ, la lumina unor torțe înfipte, după obiceiŭ, pe crucile poduluĭ.

Tot atît de sarac era și satul, care văzuse una din cele maĭ luminoase zile din istoria Romînilor. Călătoriĭ fură găzduițĭ intr-un bordeiŭ, despărțit în două. Un cuptor făcea aerul nerespirabil, deși locuitoriĭ dormeaŭ în juru-ĭ. Sestini observă cu mirare „certi animaletti", pe care căldura cuptoruluĭ nu-ĭ împiedecă de a face o «zimfonia strepitosa» în tot lungul anuluĭ [11]).

La miezul nopțiĭ plecară, și cel dintîiŭ sat întîlnit în cale fu Copăceniĭ, stația de poștă. Șelele fură luate de pe caĭ și puse pe alțiĭ, carĭ pășteaŭ liberĭ, și călătoria urmă înainte. După patru ceasurĭ de cale, pe un șes păduros, drumețiĭ intrară in Bucureștĭ la 7 dimineața în ziua de 4 Octombrie. Sestini descălecă la casa secretaruluĭ domnesc, căruia-ĭ era recomandat de la Constantinopole și la 5 avu audiență la principe. Ipsilanti îl primi grațios și, cetindu-ĭ scrisorile, îl îndemnă să steie în aceiașĭ casă pînă i să va putea da postul. ocupat încă de gazda sa [12]).

*
* *

Sestini nu reuși să capete locul pentru care fusese chemat. Petrecu în zadar toată iarna,—o iarnă teribilă, de îngheța apa în fîntînile cele maĭ adîncĭ [13]),—la Bucureștĭ; încrederea luĭ fusese înșelată. Ba încă secretarul actual al domnuluĭ îĭ împedecă, după cît să pare plecarea.

Pentru fericirea abateluĭ, prietiniĭ săĭ, Constantin și Carol de Ludolff, fiiĭ conteluĭ Gulielm [14]), să îndreptaŭ, în primavara luĭ 1780 spre Viena, prin țara romînească.

11). *Grieri* detti nella lingua del paese. (p. 50).

12). P. 51.

13). *Viaggio in Valachia e Moldavia*, p. 33.

14). Constantin era ministru al celor două Siciliĭ, la Poartă, în 1794, cînd Sestini îĭ dedică precedenta călătorie.

Sestini căpătâ prin mijlocirea lor pasportul de nevoe și, cînd sosiră în Bucureștĭ, la 12 Maĭ, el să grăbi să-șĭ eie ramas bun de la Fanariotul, în potriva căruia păstrâ tot-dea-una o oare-care ciudă. Plecară la 27, dimineața. Linchou, «maestro de lingua francese» al beizadelelor, Constantin, maĭ tîrziŭ domn, și Dumitru, mort tînăr la Bucureștĭ; bucatarul luĭ Ipsilant, cunoscutul Louis Etiene Maynard [15]); ofițerul austriac Ignat Kophauris și maiorul de Herbert Rathkeal, fratele internunțiuluĭ, ambiĭ veniți de curînd din Constantinopole; trinitarul Padre Virgilio în sfîrșit— îl întovărășiră, uniĭ pentru un ceas numaĭ. Abatele și contele Carol luară loc într-o trăsură, ceilalțĭ mergeaŭ călărĭ.

Aflară în cale întîiŭ Cotroceniĭ, mănăstire grecească avînd un egumen și cîțiva călugărĭ de aceiașĭ nație [16]), Ipsilanti locuia aicĭ vara și-șĭ zidise și un chioșc. Tot aicĭ pășteaŭ hergheliile domneștĭ, care eraŭ duse solemn în dimineața duminiceĭ în *Albis*, cu comișiĭ, rîndașiĭ și ceilalțĭ slujitorĭ aĭ grajdiuluĭ, imitație necuviincioasă și ridiculă a celor ce să petrec la Constantinopol, adauge scriitorul [17]).

O ploae cu piatră îĭ apucă înainte de satul Roșiu, [18]) lîngă care o șatră de țiganĭ poposise, fie-care avea un cărucior și cortul pentru somn și vreme rea; ocupația le era ferăria și furtul. La Drăgăneștĭ [19]), Maynard, „il Becièri del principe, osia il maestro di casa. . . . cuoco di professione“ oferi o gustare adusă anume de la Bucureștĭ din propriul săŭ îndemn saŭ din al principeluĭ : apoĭ prieteniĭ să întoarseră înapoĭ.

---

15). P. 9.

16). *Viaggio curioso-scientifico-antiquario per la Valachia Transilvania e Ungheria fino a Vienna...*, Firenze 1815, nella Stamperia di Luigi e Fratelli Magheri —A spese di R. Tondini Librajo da Padia.

17). P. 6.

1.). *La Rosciu* Ilfov, pl. Snagov.

19). Vlașca, pl. Tîlniște,

După o pădure de cerĭ, cornĭ și stejarĭ, pășunĭ minunate să intindeaŭ în jurul satuluĭ, Călătoriĭ străbătură pe urmă pădurea Icoaneĭ din plasa Sabaruluĭ; aicĭ îĭ întimpină vătavul de Floreștĭ [20]) rînduit ca Mehmendar, cu maĭ mulțĭ slujitorĭ, pentru îngrijirea tainuluĭ. Satul însușĭ era mizerabil, casa boerilor Floreștĭ să afla atît de ruinată încît abia pătură găsi călătoriĭ adăpost pentru noapte, intr-o odae. Ca toate celelalte case de țară, ia n-avea arhitectură; un patrat mare de „mattoni“ încunjură curtea: în mijloc, casa de formă crucișă, zidită în gust chinez și acoperită cu olane saŭ șindilă, *à la Brancarde.* O scară de lemn saŭ și de piatră, scoase din carierile țeriĭ, duce la tindă, în fața să întind căsuțile slugilor, grajdurile cailor, cotețele porcilor și coșarele pentru popușoĭ. [21]). In dos, grădina, totdeauna nesimetrică și puțin îngrijită. Era în Maiŭ și pe toate drumurile eraŭ împrăștiete după obiceiŭ, mintă, busuioc și alte erburĭ mirositoare. Podelele caseĭ boereștĭ fusese astfeliŭ acoperite „*rosis violisque*“.

Plecară a doua zi la 7 dimineața și peste un ceas trecură Argeșul, bogat în praf de aur, pe un pod de lemn. La hanul de lîngă acesta, maĭ mulțĭ seimenĭ din Bucureștĭ înfățișară căpitanuluĭ o scrisoare de la spătărie, prin care să i să arăte prezența hoților în aceste ținuturĭ, veste cu totul neplăcută învățatuluĭ Sestini. De la pod înainte să întindeaŭ locurĭ nisipoase, acoperite cu lanurĭ de popușoiŭ numaĭ, „hrana de căpitenie și aproape unică [22]) a locuitorilor, care n-aŭ nevoe de atîta muncă pentru cultura luĭ, și maĭ ales, care nu să pot teme de a vedea acest produs de puțin preț, luat cu hapca pentru aprovizionarea Stambuluĭ. De altmintrelea boeriĭ înșiĭ

20). Floreștiĭ de sus și de jos, pl. Sabar ; pădurea Icoaneĭ să ține de com. Stoeneștiĭ.
21). P. 12.
22). Il loro primario e quasi unico sustentamento. (p. 13).

îl întrebuințază pentru a face un feliŭ de mămăligă, fiartă în unt, pe care Sestini o asamănă cu polenta lombardă [23]). La 3 ceasurĭ după amiază, drumeții poposiră la Găeștĭ, unde petrecură noaptea în casa căpitanuluĭ. „Un mare număr de insecte, care și în românește să chiamă puricĭ" [24]), supărară cu deosebire pe părintele Virgilio. Satul însușĭ, pe care-l străbătură după cină, cuprindea maĭ multe bisericĭ, două, treĭ case boereștĭ și „mizerabile bordee" [25]) pentru țăranĭ. In grădinĭ observă botanistul nostru bob și mazere, tabac și curechiŭ [26]).

A doua zi revăzură Argeșul la Pietroasa [27]). Drumul mergea la stînga rîuluĭ: la dreapta să înălțaŭ dealurĭ acoperite cu viĭ, pădurĭ și sate. După ce trecură apa la un vad, călătoriĭ zăriră Piteștiĭ [28]), cu 250 de locuințĭ, dintre care multe case boereștĭ, 17 bisericuțĭ [29]) și o mănăstire. Brazdele de St. Gheorghe împodobeaŭ pretutindenea porțile. Unul din ceĭ doĭ ispravnicĭ localĭ le dădu gazdă la dînsul.

Fiind vorba de Piteștĭ, Sestini profită de aceasta, pentru a satiriza lipsa de cunoștință de drept a unuĭ oarecare R..., secretar domnesc, care nu e altul decît acel Raicevich, pe care nu izbutise să-l înlocuiască. Anecdota pe care o dă în sprijinul acesteĭ necunoștințĭ, e destul de originală pentru a merita să fie povestită.

Faptul să întîmplase în iarna trecută. Un boer local prinzîndu-șĭ nevasta în împrejurărĭ puțin măgulitoare pentru dînsul, îșĭ ucisese musafirul. Ucisul fu dus la Bucureștĭ și îngropat; ucigașul închis într-o mînăstire din Piteștĭ. Judecata luĭ dură destul de multă vreme, fără

23). *Mamaliga Bojaraska*, p. 14, Nota.
24). Un gran numero d'insetti che anco in Valaco *purici* si chiamano (p. 16).
25). Miserabili Capanne.
26). P. 16.
27). Dimbovița, pl. Cobia, com cu acelaș nume
28). P. 18.
29). „Meschine chiese".

să să poată statornici natura pedepseĭ, ce i să cuvenea; domnul să mulțămi deci să-l condamne la o amendă însemnată, pe care neputînd-o plăti, rămase în închisoare. «Poate că, mîntuia Sestini, dacă condica de legĭ, pe care maĭ sus pomenitul secretar avea de gînd s-o urzească, ar fi fost scrisă în litere de aur, vinovatul s-ar fi aflat firește în împrejurărĭ maĭ grele decît cele de sus [30]).

O altă digresie să întinde asupra Țiganilor robĭ, foarte mulțĭ la număr, cu care stăpîniĭ lor îșĭ fac o fală. «E un lucru măreț și de mare lux să iasă de-acasă, întovărășițĭ de vre-o treĭ-zecĭ de indivizĭ de aceștia, în cea maĭ mare parte răŭ îmbracațĭ și încalțațĭ, precum și murdarĭ, cu hainile unse și răsunse ca un *panello* [31]).

Călătoriĭ pleacă Marțĭ la 30 Maĭ, cu garda ispravniculuĭ spre curtea de Argeș, printre muncele acoperite cu pădurĭ și livezĭ. Sestini observă pe drumul mare un cap de boŭ înfipt într-o prăjină, ca acel al unuĭ mare vinovat. I să lămuri că așa era obiceiul, de cîte orĭ murea vre-o vită de boală, ca să nu să molipsască și celelalte. Singurul han întîlnit să afla la depărtare de 3—4 ceasurĭ de Piteștĭ ; lîngă el să înălțaŭ maĭ multe morĭ. Botanistul profită de popas pentru a erboriza, și-l vedem arătîndu-șĭ mirarea pentru asemănarea numelor de plante în limbele latină și romănească [32]).

La Curtea de Argeș ajunseră după șapte ceasurĭ de cale. Orașul i să păru locuit maĭ mult de Țiganĭ de cît de Valahĭ [33]). Casele eraŭ micĭ și neîncăpătoare, unele alcătuite dintr-o singură odaie ; feliul zidireĭ primitiv : trun-

30). „Forse se il codice delle leggi che il disopra citato segretario aveva in pensiero d'edire, era stato scritto a lettere d'oro, naturalmente il delinquente si sarebbe trovato a peggior partito del primo“ (p. 23).

31). „È una magnificenza ed un grande apparato di uscire fuori delle loro case, corteggiati da una trentina di questi individui, che sono per lo più mal vestiti e calzati non che sporchi e sudici e con abiti unti e bisunti quanto un panello“ (p. 25).

32). „La parola latina nella loro lingua.

33). „piu dagli Zingani, che da Valachi“ (p. 28).

chiurĭ încrucişate şi lut acoperind spaţiurile goale. Guşa respingătoare a locuitorilor, o explică prin aceia că primavara beaŭ apa calcaroasă a Argeşuluĭ.

In apropiere însamnă călătorul „un turn înalt“, cetatea luĭ Negru Vodă [34]), cu un schit alăturea. La mînăstirea luĭ Neagoe Vodă, unde ajunseră trecînd Argeşul, trăiaŭ puţinĭ popĭ localnicĭ cu un arhimandrit, care primi pe vizitatorĭ. Uniĭ nu să aflaŭ la mînăstire, străbătînd satele din apropiere pentru a aduna pomenĭ; cerînd lămurirĭ asupra manuscriselor greceştĭ, ce ar fi păstrate poate acolo, stareţul îi respunse îngrijat, că nu le poate arăta, temîndu-se să nu-şĭ piardă slujba. Cu greutate mare, să înduplecă să scoată dintr-un „piccolo pertugio oscuro e puzzolente“, două, treĭ cărţĭ latineşte tipărite şi un *lexicon linguae latinae*, singurile probabil, care i să păreaŭ că pot interesa pe călătoriĭ apusenĭ In mînăstire era şi o şcoală de preuţie, aĭ căreĭ ucenicĭ ajutaŭ la slujba, care să făcea în greceşte şi romîneşte. Clădirea, era destul de frumoasă, cu exepţia sfinţilor bizantinĭ, «cu boturile lungĭ». Era într-o stare decăzută şi tocmaĭ să făceaŭ reparaţiĭ la dînsa. Sestini ne dă apoĭ inscripţia de pe mormîntul luĭ Neagoe, aflător în biserică [35]).

Lîngă Curtea de Argeş să află satul Topologul [36]), care ar produce mult vin. Maĭ vorbeşte Sestini şi de schitul de lîngă cetatea luĭ Negru Vodă cu icoana-ĭ făcătoare de minunĭ a Maiceĭ Domnuluĭ: femeile sterpe vin să să roage aicea din cele maĭ departate locurĭ ale Munteniеĭ.

---

34). „Tscetatie Negrului Wodi“, (p. 29).

35). Călătorul adaugă note asupra cultureĭ albinelor in ţara Romînească. De acolo aflăm, că un stup ordinar să vindea cu 60 de parale, „o maică“ (*maika*) cu de 5 orĭ atîta (p. 33).

36). *Dopologa* (p. 34). Satul nu mai există astăzĭ. Asupra acestor dispariţiĭ de sate, foarte frequente pe acele vremurĭ, vezĭ prefaţa luĭ Sulzer.

La 7 Maĭ, călatoriĭ părăsiră mănăstirea şi continuară calea prin munţiĭ acoperiţĭ cu mesteacănĭ, cornĭ, nucĭ şi arţarĭ. Satul „*Sanatrucolo*“, la care să opriră, aşezat lîngă rîul Argeş, să compunea din obişnuitele bordeie mizerabile: biserica era mică şi preuţiĭ maĭ mulţĭ decît de nevoe. Drumeţiĭ aflară adăpost pe socoteala satuluĭ, într-o casă maĭ bună, avînd două odăiţe.

Drumul să făcea tot maĭ greŭ. Puţine buruenĭ creşteaŭ în umbra copacilor colosalĭ. Trecură muntele Ursuluĭ pe o cărare care îngăduia abia trăsura, aşa că trebuiră să urmeze înainte călărĭ. După patru ceasurĭ de călătorie primejdioasă, drumeţiĭ sosiră la Perişanĭ [37]), în mijlocul uneĭ pustietăţĭ, ceia ce i-ar explica numele. Aşezat lîngă rîul Alb, satul avea înfăţişarea cunoscută. Aicĭ şi în satele vecine Spinĭ, Cocĭ, *Dideştĭ*, Boişoara, *Coigiani* şi *Cribleşti* să scoate păcură. La 4 după amează, în sfîrşit eĭ atinseră Cîneniĭ, trecînd Oltul, pe o luntre cîrmuită de Ţiganĭ, cari amintesc luĭ Sestini pe miticul Caron. In vîrful unuĭ munte greŭ de suit să vedea o „antică trinciera“ a Imperialilor, ridicată la 12 Iulie 1718, înainte de pacea de la Passarowitz. Un oare-care doctor Gorgias făcuse următoarele versurĭ latine:

Strasburg Steinville, Arxavia dixere Latini,
Arfect (?) ab Augusta tela inimica via.

Dincolo de graniţă, pe un alt vîrf de stîncă stă în sfîrşit inscripţia care pomenea aşternerea căiĭ împărăteştĭ, legînd Transilvania cu decurînd cucerita Oltenie, la 1717. Inscripţia fiind sapată pe o piatră puţin consistentă, călătorul să teme să nu dispară, ceia ce nu ştim de s-a întîmplat,

Maĭ văzu la hotar şi ceva maĭ puţin înălţător decît inscripţiile latineştĭ: un număr însemnat de hoţĭ spînzu-

37). Argeş, pl. Lovişte, com. cu acelaş nume.

rațĭ, spre pilda celorlalțĭ. Ipsilanti fusese silit să ieie aseminea măsurĭ, care jigneaŭ propriile sale sentimente umane, din stăruințile Porțiĭ și ale puterilor vecine. Pedeapsa nu sparie dealtfel pe selbaticiĭ Valahĭ, cari ar trebui supușĭ la cazne maĭ grele: Sestini povestește în sprijinul acesteĭ părerĭ că văzuse cu ochiĭ luĭ vre-o 30 de tălharĭ trimișĭ cătră hotare pentru a fi executațĭ, toțĭ rîdeaŭ și la fiecare han să foloseaŭ de trista lor poziție pentru a cere ca ultimă îndurare, vin și rachiŭ. Ajunșĭ la locul de osîndă, calăul, un Țigan împlinește poroncile domneștĭ, înnaitea Armașuluĭ și slujitorilor acestuia. Corpurile sînt expuse apoĭ cîtă vreme maĭ rămîne ceva dintr-însele. Călătorul mîntue cu un *adieu aux Turcs*, scris destul de fără haz în versurĭ franceze [38]).

In restul călatorieĭ sale pînă la Viena în puține locurĭ să pomenește ceva de Romînĭ. In lazaretul de la Cîneni stătu Sestini împreună cu doĭ frațĭ observanțĭ din Muntenia, care nu păreaŭ tocmaĭ mulțumițĭ de această zabavă. La salinile din Transilvania, *Daciĭ*, adică Romîniĭ din Ardeal, refuză în prezența luĭ să ducă sarea, unul dintre dînșiĭ fiind bătut de un om al prințuluĭ Valahieĭ. In sfîrșit la 11 Iunie, i să înfățișă prilejul de a cunoaște un personaj destul de curios. Aventurierul grec, de care e vorba, să recomanda ca un coborîtor al domnilor din Moldova și Muntenia, frate cu acel ce domnea în cea dintîiŭ țară și cu principesa Ipsilanti, născută Moruzi. In ultimul războiŭ ajutase pe Rușĭ, așa că Turciĭ îl declarară rebel: acuma în sfîrșit cu toată suta de leĭ pe care i-o dădea pe lună fratele săŭ, vrăjmașiĭ săĭ de căpitenie, creditoriĭ, îĭ făceaŭ o poziție nesuferită. [39])

***

Sestini nu șezu multă vreme la Viena: la 26 Au-

38). P. 53.
39). Pp. 85-7, Domnul, de care să vorbește, e Constantin Moruzi.

gust el să îmbarcă, împreună cu maĭ mulțĭ călătorĭ de limbile cele maĭ deosebite, pe una din luntrile lungĭ și plate, care scoborau Dunărea. Erau între tovarășiĭ luĭ de drum, Turcĭ, Grecĭ, Armenĭ, Evreĭ, Sîrbĭ, Nemțĭ, Moravĭ, Boemĭ, Ungurĭ și Valahĭ [40]). Proprietariĭ, Mustafa și Mehemed Aga erau amîndoĭ foștĭ Ianicerĭ; prețul călătorieĭ să urca la 10 leĭ, fără de hrană.

Călătoria fu destul de accidentată: în districtul Vajka, Mehemet Aga avu să să lupte cu Unguriĭ, care nu vroiau să-ĭ remorce barca, și Sestini intervenind, fu intrerupt de judecătorul local cu un solemn «Tace, quia leges nostras ignoras». Vestea uneĭ răscoale a ortalelor la Belgrad răspîndindu-se, Sestini preferă să să coboare la Semlin. Mulțĭ fabricanțĭ de postav din Moravia, care să aflau în luntre pentru a merge în Valahia, la Hospodarul Ipsilant, după tocmeala cu un Raguzan și un dascăl [41]), nu putură să treacă pe aice, fiindu-le oprit să urmeze drumul pe Dunăre, așa că trebuiră să ieie calea Transilvanieĭ, care era maĭ sigură și unde să trimesese știre la hotare în privința lor. Sestini îĭ sfătui din experiența să nu să încreadă în făgăduințele, ce li să dăduse, fiind că «la urmă nu vor găsi pîne să mînînce". Eĭ nu-l ascultară însă, și, cînd Ipsilanti fu destituit, afacerea toată nu maĭ avu niciĭ o urmare.

La 22 Septemvre, Sestini își continuă călătoria, tot

40). *Descrizione del viaggio fatto da Vienna per il Danubio insino a Ruseiuk, e di la peterra insino a Varna, dove per il Mar-Nero mi resi a Constantinopol* in Viaggi e *oposcoli diversi di Domenico Sestini, Socio di piu Accademie.* Berlino Appresso Carolo Qvies (MDCCCVII).

41). „Molti Moravi fabricatori di panni, che si ritrovanano sulla barca per andare in Valachia, presso l'Hospodar Ypsilandi, mediante la negoziazioue di un certo Raguseo, e di un Didascalo, non potessero qui passare, mentre fu loro proibito il proseguire il viaggio per il Dannubio e ni quali convenne prendere la strada per la Transilvania. ch'era la piu sicura, e dove l'intelligenza alle frontiere era, stata data in favore de'medesimi" (p 36).

pe apă, drumul pînă la Rusciuc îl ţinu 20 de leĭ turceştĭ Cîrmaciĭ eraŭ Romînĭ—*Daci ripensi.* La trecerea Gherdapurilor, eĭ refuzară să vîslească, dacă nu li să vor da un adaos 5 leĭ, ceia ce să făcu. La Degeraţĭ, ruinile podulul luĭ Traian apărură; la Corbu [42]) petrecură noaptea de 28 Septemvre. Maĭ pomeneşte călătorul un sat «Radios», lîngă care să înalţă vechiul lazaret al Nemţilor. Maĭ multe bordee risipite ocupaŭ pe alocurea ambele malurĭ pîna la Vidin, *Diul* Valahilor. Stolurĭ de locuste treceaŭ apa, în care parte din ele să înecaŭ adesea. Duminică, 1 Octombre, luntrea trecu pe lîngă Nedeia, şi maĭ departe Sestini menţionează satul bulgar Coduslul, pe unde să cultivă cu îmbelşugare *scumpiĭ.* Aerul era stricat de numărul lăcustelor înecate şi a vitelor căzute de boală în Bulgaria şi Muntenia. Maĭ departe ne vorbeşte călătorul de un sat *Beslic,* din care cîteva bordee rămăsese numaĭ nearse de Ruşĭ; el nu s-a maĭ rîdicat din acest pîrjol, ca şi multe alte aşezărĭ, pe care după mărturia luĭ Sulzer, războaele ruso-turce le împrăştiaŭ. Să cumpărară aicĭ proviziĭ şi maĭ ales vin. Luntraşiĭ să împărtăşiră atît de mult cu această băutură, aflîndu-şĭ tovarăşĭ de aceiaşĭ limbă pe mal, încît numaĭ alarma, că oamenĭ strcinĭ atacă luntrea, putu să-ĭ mişte din loc. Sadova, care nu să află tocmaĭ la malul Dunăriĭ, e însemnată de autor ca „grosso villagio“. La 3 Octomvre în sfîrşit, luntrea să opri la capătul călătorieĭ, Rusciucul, bîntuit de ciumă atuncea. De aicea Sestini îşĭ continuă calea pe uscat pînă la Constantinopole unde ajunge la 23.

II.

Vorbind de ceremonialul de la curţile celor două ţărĭ, Sulzer să exprimă ast-feliŭ asupra luĭ Sestini :

---

42). „Degerată“ azĭ locuinţă, izolată „Mehedinţi, pl. ocol. Corbu insulă pe Dunăre

„Poate că serviciul acesta—de a da o însemnare maĭ exactă a acestuĭ ceremonial—ni-l va face învățatul domn Sestini, onoratul meŭ prietin, autorul scrisorilor Siciliene, care pentru acest unic scop, vrednic de laudă, cutrieră răsăritul pe socoteala unuĭ mare senior, maĭ răpede decît credem. Am onoare de a întreținea cu dînsul corespondență și aștept de la un om de capacitatea sa, care a cunoscut și alte țărĭ, în special însă și Muntenia, și pe care-l pot lua ca garant pentru știrile date de mine asupra acesteĭ țărĭ, o lucrare nu maĭ puțin considerabilă și cu mult maĭ vrednică de credință decît a luĭ Cantemir". [43])

Sestini a dat maĭ mult decît o descriere a acestor ceromoniĭ; rodul ședereĭ sale în Valahia e o carte destul de cuprinzătoere asupra amînduror principatelor. Lucrarea n-a fost publicată decît 21 de anĭ după moartea autoruluĭ, în *Biblioteca aleasă* a luĭ Silvestri la Milan [44]).

Cartea, care poartă destul de neîndreptățit titlul de «Călătorie în Valahia și Moldova», s-ar putea împărți în treĭ diviziunĭ maĭ însemnate: a) geografie b), stare economică, c) stare politică.

O introducere să ocupă întîiŭ de istoria Romînilor pînă în timpurile din urmă. Sestini, care cunoștea o întinsă bibliografie asupra țărilor noastre dă aicĭ o analiză adese orĭ în destul deexactă. Să maĭ află acolo și o listă a Grecilor, executațĭ în viacul al 18-lea pentru afacerĭ, care privesc principatele, și la capăt autorul pune această rugăminte, care contrastează în de ajuns cu tonul ironic, *volterian*, pe care scriitoriĭ apusenĭ din această epocă îl iaŭ pentru a vorbi de Romînĭ:

---

43). Sulzer. III, 293-4. Seniorul de care e vorba, e Ainslie, ambasadorul englez la Constantinopol (v. notița luĭ Fruttuoso Becchi p. IX).

44). *Viaggio in Valachia e Moldavia*... con le notizie. . di Fr. Becchi, Milano, 1853, in 12°.

„Dumnezeule drepte, îndură-te odată și liberează pe popoarele acestea nenorocite de o așa de selbatecă apăsare, tu care aĭ creat un pămînt așa de roditor și de bogat, fă odată ca locuitoriĭ săĭ să să bucure de dînsul în pace și siguranță, —ca să poată binecuvînta numele tăŭ“ [45]). Corpul scrieriĭ cuprinde a) observațiĭ topografice, asupra climeĭ, aeruluĭ, apeĭ. Vin pe urmă date asupra producțiilor vegetale [46]) vița,—vinurile cele maĭ bune să fac la Odobeștĭ, în districtele Săcueniĭ și Rîmnicul Vîlceĭ și unele din ele să trec în Ardeal, unde negustoriĭ le supun la falșificațiĭ periculoase,—grînele, arboriĭ— cu observațiĭ asupra despădurăriĭ provinciilor, din cauza podurilor din capitale, care trebuie reînoite la 5—6 anĭ, podurilor pe Dunărea și herestelii trimise la Constantinopole,—fructe și erburĭ. Urmează „producții diverse“, [47]) oĭ și capre—la 4,000.000 în Valahia în 1786, cu detaliĭ asupra prețuluĭ [48]) și dărilor [49])· boĭ și vacĭ, exportațĭ pentru Silezia maĭ mult, și din care cea maĭ bună specie, cultivată de Țiganĭ lingurarĭ, e vîndută, cu 60 de leĭ vita, Armenilor din Galiția[50]); bivolĭ, caĭ—maĭ bunĭ în Moldova, unde sînt corcițĭ cu caĭ arabĭ, animale selbatice. Cultura albinelor să practică cu folos în țară Autorul continuă cu paserele, locustele (*sic*), peștiĭ.—pe aceĭ din Dunăre-ĭ culeg numaĭ Turciĭ din Bulgaria. Mineralele

45). Giusto Iddio degnatevi una volta liberare cotesti infelici popoli da una cos barbara tirania, voi che avete creato un terreno cosi fertile e dovizioso, fatelo una volta godere ai suoi abitanti in pace e sicurezza, acciochè possano benedire il vostro nome“ (p. 24).

46). „Produzioni vegetabili“.

47). „Produzioni diverse“.

48). Oaea ține 1 fl. $^1/_3$; mielul, 12—15 „carantani“; *il castrato*, 2-2$^1/_2$ fl (p. 53).

49). 12 aspri de cap la Crăciun, în Muntenia, 10 numaĭ în Moldova (erbărit). Asupra păstorilor mocanĭ și privilegiilor de care să bucurau pp. 55-6. Privilegiu căpătat de Herbert Rathkeal internunțiul la Constantinopol, în Sulzer (nemțește) și Hurmuzaki VII (originalul francez). O copie și în Arhivele din Berlin (raportuĭ din Constantinopol ad annum).

50). Urmează note asupra Armenilor din aceste țărĭ, p. 57. Privilegiul negustorilor de această naționalitate, supușĭ aĭ Austrieĭ, (Iași, 9 Mort 1784), pp. 215-221.

formează altă împărțire: din minele de natriŭ să trimet de domn cîte 20.000 de ocă la Constantinopoli pe fie-care an, cele de sare aprovizionează Bulgaria, Serbia, parte din Bosnia și Polonia meridională: frica Turcilor împedică exploatarea celorlalte.

Să daŭ date asupra comerțuluĭ aflător în mîna Grecilor, Ardelenilor, Armenilor și Evreilor galițienĭ. Să vorbește de impedicările pe care le fac rechizițiile ordinare ale Turcilor, de consulĭ și ceremoniile cu care eĭ să cinstesc de niște suveranĭ, care imită pe monarhiĭ apusenĭ fără a-șĭ da seamă de caracterul ridicul al lucruluĭ [51]). 5—600,000 de oĭ să cumpără pe an, cu prețurĭ arbitrare, de Greciĭ care hrănesc Constantinopolul; nedreptățile lor sînt întrecute de ale Capanliilor și Lajilor din Trapezunt, foștĭ Ianicerĭ, care ajung odată cu vara la Galațĭ și Brăila, unde agricultoriĭ duc grînele cu de-a-sila. In afară de acest comerț forțat, să trimet 20,000 de caĭ in Polonia, 200,000 de pieĭ de iepure la Evreiĭ din Brodi, [52]) vinurĭ la Moscova, lînurĭ, maĭ multe miĭ de baloturĭ. —ceară [53]), porcĭ, *cordovani* în Germania; lînurĭ ordinare, vin, pește sarat, în Ardeal. Să insistă asupra condițieĭ politice nenorocite, care împedică orĭce negoț maĭ însemnat. Un alt capitol tratează importul, mult crescut prin luxul femeilor: blănile de martre, de cacom, de vulpĭ, muselinele Indiene și stofele din Alepo, cele țesute în aur, cele din Chios, obiectele de curiozitate din Constantinopoli. La Brașov o companie de Valahĭ, Ardelenĭ și Bulgarĭ fabrică obiectele de nevoe poporuluĭ: ia datează încă din timpul domnilor pămîntenĭ.

Autorul maĭ dă o listă și o descriere a boerilor. Apoĭ

51). Acest ceremonial va fi publicat în întreg, după originalul din Berlin, într-o culegere de documente pe care o pregătește autorul acesteĭ recenziĭ.

52). Țăraniĭ prind în Muntenia 300,000 de epurĭ pe an, în Moldova 200,000. Aceiașĭ țăranĭ, „cari par timizĭ din fire“, atacă fără frică pe urși, p. 63.

53). Asupra ceriĭ verzĭ naturale p. 65.

un capitol asupra organizațieĭ judiciare, el observă, că vinovațiĭ, destul de rarĭ pentru crimelé grave, sînt maĭ ales Țiganĭ. Capitolul al 3-lea poartă titlul de «Autoritatea și luxul domnilor [54]), cu multe amănunte istorice de însemnătate. Să vorbește în urmă de trecerea demnitarilor turcĭ prin țările noastre [55]). Maĭ interesante sînt amănuntele statistice asupra dărilor pentru aniĭ 1782 și 1787 în Muntenia, pentru 1785 în Moldova. Autorul adaugă o petiție a boerilor către împărăteasa Caterina în 1770, petiție care, cuprinde amănunte foarte prețioase, de aceiașĭ natură. Vin apoĭ date asupra percepereĭ dărilor și populațieĭ care s-ar sui abia la 1,000,000 pentru ambele țărĭ [56]), deși poate deveni de două orĭ maĭ mare printr-o administrație maĭ bună,—poștele și curieriĭ, trupele cu lauda purtăriĭ soldaților romînĭ din Ardeal și amănunte asupra muziceĭ turceștĭ, care aruncă în estaz pe cucoanele grece „malgrado la loro delicatezza", destul de problematică, forma orașelor, satelor și poliția, religiunea și așezemintele de binefacere și cultură [57]); în sfîrșit obiceiurile și caracterul național, unul din capitolele cele maĭ bogate în fapte, din care unele nouă [58]).

Ca un apendice în fine, să dă art. 14 din tratatul de la Cainargi, Hatișeriful din 1784 relativ la principate, hrisovul dat de Alexandru Moruzi negustorilor armenĭ în același an (9 Mart), firmanul către Mihaĭ Suțu pentru recunoașterea de consul a luĭ Raicevicĭ [59]) și senedul din 1784 în favoarea supușilor austriacĭ, făcînd comerț în Turcia.

---

54). „Autorità e Fasto de Principi".
55). Cu o descriere a ucidereĭ luĭ Ghica, concordantă cu cea cunoscută (pp. 132-7).
56). „Per quanto no potuto all'ingrosso e prudenzialmente rilevare, credo che la popola ione di ambi i principati ascende ad un milione d'anime" (p. 151).
57). Anecdota cu gramatica luĭ Gazi, comentată, în a 4-a parte, de un in 4, și aice p. 175. Asupra confesiilor streine. 12 miĭ de Un-gurĭ catolicĭ, p. 177.
58). Pînă la p. 189.
59). 16 Octombre 1783.

Cred că semnalarea acestuĭ izvor, pe care dintre cercetătoriĭ istorieĭ Romînilor de pînă acuma, singur Engel l-a cunoscut în parte, fără a-l întrebuința, nu va fi nefolositoare celor ce să ocupă cu istoria viacuĭuĭ al 18-lea în țările romîne.

V. C. Buţureanu

Analize de ape minerale

Analiza apeĭ minerale saline de la Vînătoriĭ Neamţuluĭ

In vara anuluĭ 1892 Dl. Prefect al judeţuluĭ Neamţ a trimis laboratoruluĭ de analize chimice din Iaşĭ, pentru a fi analizată apa salină de la Vînătoriĭ Neamţuluĭ. Neavînd posibilitatea de a merge la izvor chiar în acel an, am executat analiza calitativă şi cantitativă asupra apeĭ ce mi-a fost trimisă, în timpul iernеĭ 1892—1893 şi în vara anuluĭ 1893, am vizitat izvorul, unde trebuia a face operaţiunile necesare.

Pentru a ajunge la acest izvor, trebue a merge maĭ întîiŭ la Tîrgul Neamţuluĭ, saŭ prin Paşcanĭ, saŭ prin Piatra. De la Tîrgul-Neamţuluĭ trebue a lua şoseaua ce duce la mînăstirea Neamţuluĭ, şi după ce trecem satul Vînătoriĭ, urmăm drumul pînă ce ajungem la pîrăul Ozana, de unde trebue a lasa şoseaua şi a apuca spre dreapta trecînd prin apele: Ozana şi Nemţişorul, între care să află satul numit Lunca. Ajunşĭ sub poalele munţilor abrupţĭ pe care să află cetatea Neamţuluĭ, putem saŭ să luăm drumul la dreapta pe la moara Sascăĭ, pe unde drumul e maĭ lung, dar să poate merge cu carul, saŭ să mergem de-a dreptul peste munţiĭ Lunceĭ şi a Slatineĭ pe unde nu să poate merge decît cu piciorul, drumul fiind foarte greŭ, maĭ ales la început din cauza rupturilor făcute de apele din ploĭ. Ajunşĭ în vîrful acestor munţĭ de unde să vede îndărăt o privelişte frumoasă, întrăm în o pădure de ste-

jarĭ, mesteacănĭ și alțĭ arborĭ, și după un scurt drum intrăm în o poiană, a căreia teren este înclinat spre nord și la baza acesteĭ poene să găsește fîntîna ce ne interesază.

Inainte de a mă ocupa de istoricul și aspectul eĭ, voiŭ spune, că cu ocazia acesteĭ vizite, am constatat că, la partea superioară a acesteĭ poene cam la o distanță de 30 metri de la fîntînă, să află izvoare abundente, foarte bogate în fer; asupra acestor ape îmĭ propun a face un studiŭ ulterior complect.

După cele ce mi s-aŭ spus de către oamenii ce de mult să află prin acele locurĭ, fîntîna este cunoscută de multă vreme și a servit pentru a alimenta cu slatină pe țăraniĭ din împrejurimĭ, fie pentru necesitățĭ culinare, fie pentru a o duce la Tîrgul Neamțuluĭ și mînăstirea Neamțuluĭ pentru băĭ. Maĭ înainte fîntîna avea o adîncime de aproape 4 stînjinĭ, dar după cum să spune, de vre-o 5 anĭ în urmă, primindu-se ordin ca să să închidă, ia a fost aproape umplută cu spinĭ, gunoae de grajdiurĭ, pae și altele, așa că astăzĭ apa nu maĭ are decît o adîncime de aproape 2 metri, ceia ce nu împedecă abundența izvoruluĭ care curge continuu.

Locul împrejmuitor fiind acoperit cu finaț nu mi-am putut da seamă de natura terenuluĭ din care ies aceste izvoare, ceia ce nu să va pute face decît cu ocazia captăriĭ lor.

Cu ocazia viziteĭ făcute acesteĭ fîntînĭ am constatat că, apa de care ne ocupăm este limpede, puțin gălbie cînd e în cantitate maĭ mare, unsuroasă la pipăit, răspîndind un slab miros de hidrogen sulfurat, care după părerea mea, nu provine decît din necurățeniile ce să găsăsc în fîntînă și în împrejurimĭ. Este neutră și are o temperatură de 12 gr. la o adîncime de 1 m. 50. Aicĭ s-a făcut operația fixăriĭ anhidrideĭ carbonice cu ajutorul uneĭ soluțiunĭ de clorură de bariŭ amoniacală, iar determinarea cantitativă s-a făcut în laborator.

Analiza calitativă a dat următoarele rezultate: apa nu dezvoltă gazurĭ nicĭ cînd e în liniște, nicĭ prin agitare, dar precipită prin apa de var, ceia ce indică prezența anhidrideĭ carbonice libere. Adăogirea de acid clorhidric provoacă precipitarea clorureĭ de sodiŭ în cantitate mare. Să constată apoĭ prezența unor marĭ cantitățĭ de clor și sodiŭ,

apoĭ anhidridă sulfurică, calciŭ, magneziŭ, cantităţĭ micĭ de anhidridă silicică, fer, aluminiŭ, anhidridă fosforică, litiu, brom, urme de iod.

Analiza cantitativă. In descrierea mersuluĭ analizeĭ cantitative a acesteĭ ape, vom întra în oarecare detaile asupra metodelor întrebuinţate, care vor servi ca model pentru viitor în celelalte analize, afară de cazurile în care să vor întrebuinţa metode speciale.

S-a determinat maĭ întiiŭ *densitatea*. S-a obţinut cu picnometrul termic:

86gr.= Picnometru +60 gr. 9672
86gr.= Picn.+apa M+ 3. ,, 7744
Apa M= 57,1928

86 gr. = Picn. +apa D+13.5600
ApaD= 47.4072

$$\text{Deci: Dens.} = \frac{\text{Apa M.}}{\text{Apa D.}} = \frac{57.1928}{47.4072} = 1.206 \text{ la } 17^{0}.$$

Cu areometrul se obţine: D= 1.203 la 20°.

Determinarea substanţelor solide totale. S-a operat asupra 200 cc. apă, care a fost evaporată în o capsulă de platină pe o baie mariană, şi materia solidă a fost încălzită în etuva cu oloiŭ la 150 gr. [1])

S-a găsit:

200 gr.= Caps.+104 gr. 8928.
200 gr.= Caps. + Sub +41,2098
Subs = 63,6830

saŭ la litru: 63 gr. 6830×5 = 318,gr.4150,

Dozarea clorului, bromuluĭ, ioduluĭ împreună. Această operaţie s-a făcut în 2 modurĭ: gravimetric şi volumetric.

Prin metoda gravimetrică s-aŭ obţinut următoarele rezultate: la 10 cc. apă:

30gr.=Creuz.+ 14,7662
30gr. = Creuz+AgCl+7.1461
AgCl=7.6201

1) Dacă să încălzeşte la 180 gr. după recomendaţia luĭ Fresenius, să constată o descompunere, şi obţinem un pond prea mic.

saŭ înmulțindu-să cu factorul : 0.24724 pentru a afla proporțiunea correspondentă de clor, s-a găsit : 1 gr.884 saŭ la litru : 188gr.4.

Prin metoda volumetrică s-aŭ obținut următoarele rezultate :

Pentru 5 cc. apă aŭ trebuit 264cc. 6 licoare titrată de azotat de argint. Deci

$$\frac{1000}{3.546}=\frac{264.6}{x} \text{ de unde : } x=\frac{264.6\times3.546}{1000}=0.938 \text{ Cl,}$$

saŭ la litru : 0.938×200=187gr.6.

Pentru 1cc. apă aŭ trebuit 52cc,9 licoare titrată.

$$\text{Deci : } \frac{1000}{3.546}=\frac{52.9}{x} \text{ de unde } x=\frac{52,9\times3.546}{1000}=0.18758$$

saŭ la litru : 187gr.58

Luîndu-să media acestor rezultate să găsește ; 187gr.86 clor, brom și iod la litru.

Separarea și determinarea iodului și a bromului. S-aŭ evaporat 10 litrurĭ de apă ; sarea obținută a fost spalată de 3 orĭ cu alcool, licidul alcoolic adaos cu potasă a fost distilat, iar materia solidă ramasă a fost dizolvită în puțină apă, adaosă cu cîte-va picăturĭ de hidrat de potasiu evaporată la uscare în o capsulă de platină, și încălzită aproape de roș. S-a reluat apoĭ cu apă ferbinte. Soluția tratată cu acid sulfuric diluat și apoĭ cu acid sulfuric azotos, s-a obținut cu sulfura de cărbune o colorație abia perceptibilă violetă. Decĭ există *urme de iod.*

Licidul separat de sulfura de cărbune a fost precipitat cu azotat de argint, precipitatul a fost uscat și cîntărit.

S-a obținut :

20gr.=Creuz. + 10.6052
20gr.=AgCl AgBr+2.6902
AgClAgBr = 7,9150

S-a luat apoĭ 1gr,58 din acest amestec și s-a încălzit în un curent de clor ; s-a observat o perdere de pond de 0gr.100. Decĭ :

0gr.100×4.223=0gr.4223 bromură de argint

căreia corespunde : 0gr.180 brom.

Atuncĭ 7gr. 915 amestec de clorură şi bromură de argint conţin 0gr.9 brom, care să află în 10 litrurĭ de apă. Prin urmare la litru: 0gr,0900 brom.

In rezumat dară;

La litrul de apă: 187gr.86 Cl+Br
din care să scade: 0 ,, 09 Br.

Rămîne dar la litru: 187gr.77 clor.

Dozarea anhidrideĭ sulfurice. Operîndu-să asupra 10cc. apă s-a obţinut:

21gr.=Creuz + 0.8078
21gr.=Creuz + SO^4Ba + 0.6592
SO^4Ba = 0.1486

saŭ îmulţindu-să cu factorul 0.3434 avem: 0gr.051 anhidridă sulfurică, saŭ la litru 5gr.100 SO^3.

O altă operaţie asupra 15cc a dat 0gr.0773 SO^3 saŭ la litru: 5gr 15 anhidridă sulfurică.

In medie vom ave decĭ: 5gr.075 anhidridă sulfurică la litru.

Dozarea anhidrideĭ carbonice totale. Fixarea anhidrideĭ carbonice s-a făcut la izvor. S-a operat asupra 200cc. apă care a fost precipitată cu clorură de bariŭ amoniacală. Precipitatul a fost spalat, uscat şi cîntărit:

19gr.= Creuz+ 3.8165
19gr.= Creuz+Pp,+0.2756
Pp= 3.5409

Precipitatul a fost tratat cu acid clorhidric diluat, şi anhidrida carbonică reţinută în tuburĭ cu var sodat.

25gr.= Tub.+ 3.4564
25gr.= Tub.+CO^2+3.3092
CO^2=0gr.1472

Decĭ la litru: 0gr.7360 anhidridă carbonică totală.

Dozarea anhidrideĭ silicice. S-a evaporat 1 litru de apă la uscare, s-a reluat cu acid clorhidric apos, s-a încălzit şi s-a filtrat pentru a separa anhidrida silicică insolubilă. S-a obţinut:

16gr.= Creuz + 0.7660
16gr.= Creuz + SiO^2+0.6830
SiO^2= 0.0830

saŭ la litru: 0gr.083 anhidridă silicică.

Operînd asupra 500 cc. s-a găsit 0gr.0445 SiO^2, saŭ la litru: 0gr,089 anhidridă silicică

In medie avem: 0gr.086 anhidridă silicică la litru.

Separarea și dozarea sodiuluĭ și a potasiuluĭ. Să operâ asupra 10cc. apă. Să separă maĭ întiiŭ anhidrida silicică, apoĭ să precipită anhidrida sulfurică. Licidul filtrat este evaporat la uscare, reluat cu apă și fiert cu un esces de lapte de var: să filtrează, să adauge amoniac, să precipită cu carbonat de amoniu, și apoĭ să adaoge oxalat de amoniu. După depunerea precipitatuluĭ să filtrează, să evaporează la uscare in o capsulă de platină, să încălzește la roș pentru a alunga sările amoniacale; apoĭ să reia cu apă și să precipită din noŭ cu carbonat de amoniu pentru a precipita magneziul complect. Să obține la urmă după calcinare în capsula de platină, un amestec de clorură de sodiu și clorură de potasiu care să cîntărește. Să găsește:

26gr.= Caps.+	3.3772
26gr,= Caps.+NaClKCl+	0.2280
NaCl+KCl=	3.1492

Decĭ la litru: 314gr.92 NaCl+KCl.

Să precipită potasiul cu clorura de platină și după spalare, uscare și calcinare să obține:

16gr.= Creuz +	0.7658
16gr.= Creuz,+Pt.+	0.7548
Pt.=	0,0110

căreia corespunde: 0gr.0044 potasiu. Decĭ: la litrul de apă avem: 0gr.44 potasiu, căruia corespunde: 0gr,84 clorură de potasiu.

Dacă din:	314gr.92	NaCl+KCl
Să scade	0 „ 84	KCl
Rămîne	314gr.08	clorură de sodiu

căreia corespunde la litru: 123gr.3 sodiu.

Decĭ la litrul de apă există:

	123gr.30	sodiu
și	0 „ 44	potasiu

Separarea și dozarea lītiuluĭ. S-aŭ evaporat 5 litrurĭ de apă, și materia solidă rămasă s-a luat de 5 orĭ cu al-

cool, pînă ce observîndu-se la spectroscop, nu s-a maĭ obținut banda litiuluĭ. Alcoolul a fost destilat și rămășița solidă dizolvită în apă cu 2 picăturĭ de acid clorhidric, apoĭ evaporată aproape de uscare și tratată de 2 orĭ cu un amestec de părțĭ egale de alcool și eter. Soluția evaporată la uscare a fost tratată din noŭ cu apă și 2 picăturĭ de acid clorhidric, adausă cu 2 picăturĭ de o soluție de perclorură de fer și evaporată în o capsulă de platină. Materia solidă e redizolvită în apă, adausă cu lapte de var, fiartă filtrată și spalată, iar în licidele de filtrare și spalare, calciul a fost precipitat cu oxalat de amoniu ; în precipitat să caută la spetroscop dacă nu conține litiu. Licidele de filtrare și spalare sînt evaporate la uscare, apoĭ încălzite pentru a alunga sările amoniacale. Rămășița este adaosă cu apă acidulată cu acid clorhidric și evaporată din noŭ la uscare. Materia solidă astfeliŭ obținută este dizolvită în apă adausă cu fosfat de sodiu și hidrat de sodiu și evaporată la uscare. Să adauge atuncĭ cantitatea de apă strict necesară pentru a dizolvi partea solubilă, să lasă să digereze 12 oare, și apoĭ să filtrează spălînd cu apă amoniacală. Licidul filtrat este din noŭ adaos cu fosfat de sodiŭ și hidrat de sodiu, și evaporat la uscare. Partea insolubilă este fosfatul de litiu, care e uscat și cîntărit. Să obține :

20gr.= Creuz. +	4.7476
20gr.= Creuz+Fosf+	4.7352
Fosf. de litiu=	0,gr,0124

căruia corespunde 0gr.00225 litiu.

Decĭ : la litrul de apă există : 0gr.00045 litiu.

Separarea și dozarea feruluĭ, aluminiuluĭ, calciuluĭ și magneziuluĭ. Să operă asupra unuĭ litru de apă ; să separă maĭ întiiŭ silicia, și în licidul filtrat, întrodus în o capsulă de platină să adauge amoniac. Precipitatul format conține fer și aluminiu. Să dizolvă acest precipitat în acid clorhidric diluat și în disoluție să adauge puțin cîte puțin o soluție de carbonat de amoniu, pînă la formarea unuĭ mic precipitat : să ferbe și să separă prin filtrare precipitatul de licid. Să încearcă dacă licidul nu maĭ precipită prin amoniac, în care caz să adaugă precipitatul la cel precedent. Precipitatele formate prin carbonat de amoniu și amoniac sînt dizolvite din noŭ în acid clorhi-

dric, să adaugă puțin bitartrat de potasiu, apoi amoniac și sulfură de amoniu. Sulfura de fer precipitată este separată, redizolvită în acid clorhidric; să adaugă cîte-va picături de AzO^3H și să precipită cu amoniac. Să filtrează să spală și după uscare să cîntărește peroxidul de fer:

16gr.= Creuz. + 0.7658
16gr.= Creuz. + Fe^2O^3 + 0.7625
Fe^2O^3 = 0.0033

saŭ 0gr.0030 protoxid de fer la litrul de apă.

Licidul filtrat după separarea sulfureĭ de fer este evaporat la uscare în o capsulă de platină după ce s-a adaos carbonat de sodiu. Să adaogă la rămășiță azotat de potasiu pur, să încălzăște, apoi să dizolvă din noŭ în apă cu acid clorhidric, să filtrează și în licidul filtrat să precipită alumina cu amoniac.

16gr,= Creuz + 0.7656
16gr = Creuz + Al^2O^3 + 0,7616
Al^2O^3 = 0.0040

Avem deci la litrul de apă: 0gr.0040 oxid de aluminiu.

Licidele filtrate de la precipitarea feruluĭ și aluminiuluĭ s-aŭ adaos cu acid clorhidric, s-aŭ fert și după filtrare s-a precipitat calciul cu oxalat de amoniŭ ca de ordinar, și s-a cîntărit sub formă de oxid:

31gr.= Creuz + 1.4554
31gr.= Cr, + CaO + 0.5986
CaO = 0gr8568

Deci, la litrul de apă există 0gr.8568 oxid de calciu.

Licidele filtrate după separarea calciuluĭ aŭ fost evaporate, calcinate pentru a alunga escesul săruriior amoniacale și apoi materia solidă redizolvită în acid clorhidric apos: apoi s-a precipitat magneziul cu fosfat de sodiu și amoniac, și s-a cîntărit precipitatul sub formă de pirofosfat.

22gr= Creuz. + 1.8072
22gr= Cr. + Piro. + 0.6472
Pirofosf= 1gr 1600

Saŭ, înmulțindu-se cu factorul 0.36036 să obține: 0.418 MgO.

Decĭ, la litrul de apă există . 0gr.418 oxid de magneziu.

Dozarea anhidrideĭ fosforice. S-a operat asupra 2500cc. apă. Să separă silicea, să adaogă acid azotic, și să evaporează la uscare : să dizolvă apoĭ din noŭ în apă adaosă cu acid azotic și să precipită cu molibdat de amoniu în soluție azotică. După filtrare și spalare, precipitatul este disolvit în amoniac, și în disoluția astfeliŭ obținută, să adauge acid clorhidric picătură cu picătură pînă ce precipitatul galbăn format nu să maĭ redizolvă. In licoarea astfeliu obținută să precipită anhidrida fosforică cu mixtura magneziană. Precipitatul spalat, uscat este apoĭ calcinat.

22gr.= Creuz + 1.8072
92gr.= Creuz.+Pirof.+1,7830
Pirofosf= 0gr.0242

căruia corespunde 0gr.0155 anhidridă fosforică. Decĭ la litrul de apă avem : 0gr.0062 anhidridă fosforică.

——

Pentru controlarea rezultatelor s-a determinat proporțiunea de materiĭ fixe în stare de sulfațĭ. Asupra 10 cc. s-a obținut :

19gr.= Caps + 4.6162
19gr.=Caps+Sulf+0.8362
Sulf= 3,gr.7800

saŭ la litrul de apă : 378gr. materiĭ solide în stare de sulfațĭ.

——

Rezumînd rezultatele găsite, putem forma următorul tabloŭ :

La un litru de apă exista :

Clor. . . . . , .	187gr,7700
Brom.	0 ,, 0900
Iod. . . , . .	urme
Anhidridă sulfurică. . ,	5gr.0750
,, carbonică totală	0 ,, 7360
,, silicică. . .	0 ,, 0860
,, fosforică . .	0 ,, 0062
Oxid de calciŭ. . . .	0 ,, 8568

Oxid de magneziu. . . .	0. gr.	4180
„ feros.	0, „	0030
„ aluminiu	0. „	0040
Sodiu.	123. „	3000
Potasiu.	0. „	4400
Litiu. . . . . ,	0. „	00045

Substanțe solide totale în stare de sulfațĭ.

Determinate, ... ,	378. gr.	0000
Calculate.	378. „	6667

— —

Aceste substanțe să pot grupa în modul următor.

Clor dozat. . . . - .	187 gr. 7700	
Sodiu coresp.	121 „ 6540	
Clorură de sodiu. .		309 gr. 4240
Brom dozat, ...	0 gr. 0900	
Magneziu coresp. . . .	0 „ 0070	
Bromură de magneziu,		0 gr. 0970
Oxid de sodiu. . , . .	2 gr. 2186	
Anhidridă sulfurică cor. .	2 „ 7733	
Sulfat de sodiu. , . .		4 gr. 9919
Oxid de magneziu. . ,	0 gr. 4060	
Anhidridă sulfurică cor. .	0 „ 8120	
Sulfat de magneziu. . .		1 gr. 2180
Oxid de potasiu. , . .	0 gr. 5300	
Anhidridă sulfurică cor. .	0 „ 4500	
Sulfat de potasiu . . .		0.9800
Oxid de calciu coresp. .	0 gr. 7278	
Anhidridă sulfurică. . .	1 „ 0397	
Sulfat de calciu. , .		1 gr. 8675
Oxid de calciu. . . .	0 gr. 1290	
Anhidridă carbonică cor.	0 „ 1014	
Carbonat de calciu. .		0 gr, 2304
Oxid de litiu.	0 gr. 00095	
Anhidridă carbonică cor.	0 „ 00140	
Carbonat de litiu. .		0 gr. 0024

Oxid feros.	0 gr. 0030	
Anhidridă carbonică cor.	0 » 0020	
Carbonat de fer.		0 gr. 0050
Oxid de aluminiu. . .	0 gr. 0040	
Anhidridă fosforică cor. .	0 » 0064	
Fosfat de aluminiu		0 gr. 0104

Pentru control avem:

Sodiu total: 123gr.30

Combinat cu clorul.	121 gr. 6540
„ „ anhidrida sulfurică (2.2186 Na^2O).	1 gr. 6460
	123 » 3000

Oxid de magneziu total. 0.4180.

Combinat cu bromul (0.007 Mg). . . .	0 gr. 0117
„ „ anhidrida sulfurică.	0 » 4063
	0 » 4180

Oxid de calciu total: 0.8568

Combinat cu ahidrida sulfurică. . . .	0 gr. 7278
„ „ „ carbonică. . . .	0 » 1290
	0 » 8568

Anhidridă sulfurică totală. 5 gr. 0750

Combinată cu oxidul de sodiu, ...	2 gr. 7733
„ „ „ „ magneziu. . . .	0 » 8120
„ „ „ „ potasiu. . . .	0 » 4500
„ „ „ „ calciu.	1 » 0397
	5 » 0750

Anhidridă carbonică totală: 0 gr. 7360

Combinată cu oxid de calciu, ...	0 gr. 1014
„ „ „ „ fer.	0 » 0020
„ „ „ „ litiu.	0 » 0014
	0 » 1048

Deci: Anhidridă carbonică totală. . . .	0 » 7360
„ „ combinată. .	0 » 1048
Anhidr. carb. liberă. .	0 » 6312

Vom ave deci în definitiv:

Clorură de sodiu . .	309 gr. 4240
Bromură de magneziu.	0 » 0970
Sulfat de sodiu. . .	4 » 9919

Sulfat de magneziu. . . .		1 gr. 2180
„ „ potasiu. . . .		0 gr. 9800
„ „ calciu. . . .		1 gr. 8675
Carbonat de calciu . . .		0 gr. 2304
„ „ litiu. . . .		0 gr. 0024
„ „ fer.		0 gr. 0030
Fosfat de aluminiu . . .		0 gr. 0104
Anhidridă silicică. . . .		0 gr. 0860
Materii organice.		0 gr. 1440
Anhidridă carb. liberă. . .		0 gr. 6312
Suma materiilor fixe:		319 gr. 0546[2])

Din rezultatele precedente vedem că această apă face parte din grupa apelor de la Bălţăteşti şi Oglinzi.

Tablourile alăturate ne vor permite a le compara.

In 1000 cc. să găseşte;

Substanţele	**Bălţăteşti** *Carol I.* (anal. Inst. Chim. Buc.)	**Vînători**
Clorură de sodiu. . . .	215.6312. . . .	309.4240
„ „ magneziu. . .	19.0261. . . .	—
Bromură de „ . .	0 3509 . . .	0.0970
Iodură „ „ . .	0.1191 . . .	—
Sulfat de potasiu. . . .	0 4380 . . .	0.9800
„ „ sodiu. . . .	39.0746 . . .	4.9919
„ „ calciu . . .	1.3408 . . .	1.8675
„ „ magneziu. . .	— . . .	1.2180
Carbonat de „ . .	0,0140 . . .	—
„ „ fer.	0 0035 . . .	0.0030
„ „ litiu, . . .	— . . .	0.0024
„ „ calciu. . . .	— . . ,	0.2304
Fosfat de aluminiu. . .	0.0054 . . .	0.0104
Carbonat de magneziu .	0.0105 . . .	—
Anhidridă silicică. . .	0.0052 . . .	0.0860
Anhidridă carbon. liberă.	0.1180 . . .	0 6312
Substanţe organice, . .	0,0136 . . .	0.1440
Suma materiilor fixe, . .	276.1509 . . .	319.0546

2) Aceste rezultate diferă de acele găsite în prima analiză din cauza unei nouă grupări ce am dat elementelor, precum şi prin corijarea unor rezultate.

In 1000 gr. apă să

Substanțele

Clorură de sodiu. . .
Bromură de magneziu.
Carbonat de calciu. ,
" " fer. . .
" " litiu
Sulfat de sodiu. .
" " potasiu. . .
" " magneziu .
" " calciu. . .
Fosfat de aluminiu. .
Anhidridă silicică. .
Materii organice. . .
Anhidridă carbon. liber

Suma materiilor fixe :

C. Buțureanu

găsește :

	Oglinzĭ	Vînătorĭ
	252.7194	257.2242
	0.0309	0.0806
	0.0752	0 1915
	0.0016	0.0042
	0.0042	0.0020
	11.2229	4.1498
	1.2815	0.8147
	1.0825	1.0125
	3.0217	1.5525
	0.0007	0.0086
	0.0067	0.0715
	—	0.1197
ă	0.1485	0.5247
:	259.5958	265.7565

(Va urma)

CALISTRAT HOGAŞ

Amintirĭ din o călătorie

(urmare)

Pe la două oare după amiază ne luarăm rămas bun de la Agapia şi de la dascalul Alecu, care ne însoţise pînă acum, şi pe acelaş drum al „Arşiţelor“ ne înturnarăm la Secu, unde petrecuserăm noaptea. A doua zi la revărsatul zorilor părăsirăm Secul şi, conduşĭ de un om de loc, străbăteam pădurile pe o potecă de picior. După cîte-va oare de un mers anevoios eşirăm în drumul mare al Pipiriguluĭ. La Dumesnicu, ne oprirăm spre a ne odihni la un han aşezat pe şosea, la eşirea din pădurile Seculuĭ. —Era Duminică, şi lumea care fusesă şi care nu fusesă la biserică, năvălisă la crîşmă ; în toate locurile, dar în munte maĭ cu seamă, crîşma îşĭ are ca şi biserica zeloşiĭ săĭ închinătorĭ.—Vinul e înlocuit aicĭ prin un rachiŭ prost, care arde şi descompune corpul bietuluĭ muntean. Astfeliŭ nu e greŭ de loc să găseştĭ motivul pentru care populaţiunile de munte sînt mult maĭ decăzute fiziceşte şi moraliceşte decît cele de cîmp. Dacă maĭ adaogĭ pe lîngă aceasta, boalele venerice, care neoprite de nimenea rod populaţiunea munţilor de la copil pînă la bătrîn, apoĭ gă-

săștĭ pe ceĭ doĭ factorĭ inspăĭmîntătorĭ de activĭ, care lărgesc și populează cimitirile rurale.

Deși politica îmĭ e nesuferită, trebui totușĭ să mă întîlnesc cu ia în drum și încă la Dumesnicu. Liniștițĭ eŭ și tovarășul meŭ, stăteam pe o bancă de lemn stîmpărîndu-ne setea cu apă și zăhar, și iarășĭ liniștit mă gîndeam poate, cu cît cămilele sînt superioare omuluĭ, prin faptul că în vastul lor pîntece își pot îmagazina apa trebuitoare pentru opt zile. Și, trecînd de la una la alta, îmĭ făceam iarășĭ socoteală că dacă 'Moisi ar fi condus spre pămîntul făgăduințeĭ un popor de cămile, iar nu de Jidovĭ, n-ar fi avut nevoie să cerșască apa stîncilor sterpe ale țăriĭ fiilor luĭ Ismail.—Potopul ? dar ce altă ceva a putut fi potopul, dacă nu o providențială îngrijire a luĭ D-zeŭ de a da omenireĭ însătate apă în deajuns, și odată pentru tot deauna ? Nu trebui oare ca, imediat după acest cataclism bine-făcător, să vină Noe și să înlocuiască apa cu vin ? Toate acestea îm treceaŭ poate prin minte, căcĭ în cursul acesteĭ călătoriĭ îmĭ propusesem de a nu pune frîŭ vagabonduluĭ meŭ gînd ; dar nu-mĭ fu permis să mă frig multă vreme în pustiile fierbințĭ ale Arabieĭ, nicĭ să mă răcoresc apoĭ în deajuns în apele răcĭ ale potopuluĭ. Un moșneag lung și uscat c-un pahar într-o mînă și cu o steclă de rachiŭ într-alta să hotărî să să lege de mine. De nu v-ar fi cu suparare domnișorule, zise el apropiindu-se de mine, parcă v-aș cunoaște; nu sînteți de la Piatră ? Tocmaĭ cum eștĭ dumneata din satul dumnitale. Și apoĭ întrebarea nu are supărare, dar cum să face de mă cunoștĭ ? Fără îndoială că la tîrg nu maĭ văzut cu opincĭ în picioare și bucceaua în spinare.—Dapoĭ cum să nu vă cunosc pe D-ta și pe V... de cînd cu alegerea luĭ C. Ș... ca dipotat la Bucureștĭ ! de nu erațĭ D-stră, cine știe pe ce ciocoiŭ maĭ a-

legeam. D-zeŭ să-ţĭ dea sănătate că ne-aĭ luminat; doar C. Ş... este de aĭ noştri, doar cu noĭ ş-aŭ petrecut.... Şi fiind că nu eram dispus a învăţa biografiĭ la Dumesnicu, întrerupseĭ pe uscăţivul meŭ Plutarc, zicîndu-ĭ:

— Dapoĭ încă ce maĭ chef pe urmă moşule la Ion Mocanul !

— Eĭ, da ! la Năsoiu răspunse el, corectînd întru cîtva mitrica de botez a luĭ Mocanu; ba ce maĭ chef! apoĭ dă, după izbîndă veselie; aşa o lăsat D-zeŭ, da ia poftiţĭ de cinstiţĭ cîte-o ţîră de rapciŭ, zise el turnînd în pahar; îţĭ fi osteniţĭ.

— Nu tocmaĭ moşule; venim numaĭ de la Secu astă-zĭ şi sîntem maĭ mult înferbîntaţĭ decît osteniţi; de aceia bem apă.

— Şi rapciul răcoreşte domnişorule, ia poftim.

— Dar şi ameţeşte moşule, ziseĭ, cautînd să scap de cinstea cu care eram ameninţat.

— Da ia mă rog fă-ne hatîr; doar nu e un cap de ţară ...

Şi-mĭ întinse paharul pînă sub nas.

Nicĭ o scăpare, şi trebui decĭ să-mĭ moĭ buzele în o adevărată infecţie.

Tovarăşul meŭ, recrut în asemenea treburĭ şi, crezînd că hatîrul să măsoară cu paharul, dete rachiul de duşcă pînă în fund, dar în schimb să oţărî maĭ răŭ de cît Hristos pe cruce; să vede că rachiul de la Dumesnicu era maĭ răŭ decît oţetul de la Ierusalim.

Aşa-mĭ trebue, cugetăĭ eŭ. Trebue să fac politică la Peatră, ca să beaŭ rachiŭ la Dumesnicu. Dar bine Iosef al II-lea, cogeamite Impărat, îşĭ cutriera ţara tot incognito ca mine şi nu-l maĭ descoperea nime şi eŭ adică ...

Temîndu-ne de o nouă cinstire ne sculărăm şi dorind rămas bun moşneaguluĭ, plecarăm. Soarele atingea

meridiana și razele sale perpendiculare cădeaŭ ca niște săgeți de foc pe capetele noastre, fără adăpost. Inaintea noastră drumul să desfășura ca o pînză albă și lungă... dar lungă fără sfîrșit. Cine a zis că urîtul e lung ca drumul? Tot acela ar fi putut să zică că drumul e lung ca urîtul și cînd maĭ cu seamă ducĭ în spate o boccea și pe sfîntul soare pe deasupra, fără să te poțĭ scutura de eĭ, o! atuncĭ de sigur că ar fi maĭ nimerit să zacĭ de boala urîtuluĭ, decît să te facĭ nemuritor bătînd drumul Pipirigului și bînd rachiŭ la Dumesnicu...

De la o vreme tovarășul meŭ îmĭ zise: „văd că eștĭ meșter în metateze; n-aĭ putea să facĭ așa ceva intre mine și boccea? aș da mult să mă maĭ ducă și ia pe mine, nu numaĭ eŭ pe dînsa".

— Nimic maĭ ușor, numaĭ dacă aspirĭ serioz la gloria de boccea; dar apropo ziseiŭ eŭ uitîndu-mă lung la nasul luĭ, nu cumva aĭ schimbat fără știrea mea nasul cu dascalu Alecu; ce aĭ pățit?

Și nasul luĭ era în adevăr grozav; cam mare de feliul luĭ, nu să putuse în deajuns adăposti de soare sub umbra chipiuluĭ, era decĭ roș ca un ardeiŭ și epiderma svîntată de arșiță începuse a să scorji ca la pelagroșĭ; rămasă surprins de observația mea și căută să-șĭ vadă nasul, dar cum?

— Nu-ĭ nimica ziseĭ mîngîindu-l, peste puțin o să ajungem la Ozana, acolo îl veĭ boteza în apă răce și de voeștĭ îĭ vom pune și un nume. Și cu de acestea timpul trecea și drumul să scurta. Intrasem acum pe prundul Ozaneĭ. Acest mic pîrăŭ esă de sub ultimile ramurĭ ale Hălăuceĭ și udă lunga vale a Pipiriguluĭ; intrînd în valea Neamțuluĭ să varsă în pîrăul cu acelașĭ nume și întrunite curg împreună maĭ departe.

Soarele pleca spre apus și puțin maĭ avea pînă ce

să disparĕ după înaltele creste ale Hălăuceĭ și ale lui Petru Vodă. Ca de obiceiŭ, față cu priveliștile mărețe ale natureĭ, eŭ devenisem gînditor. Mergeam de sigur aeve și omenește pe valea Ozaneĭ; prundișul crîșca sub opincile mele și umbra mea deșirată mă însoțea cu pașĭ largĭ si picioare lungĭ; totușĭ înărăvita mea închipuire schimbase cîmpenia: Ozana dispăruse și un rîŭ născut în Eldorado luneca cu unde de aur curgător pe lîngă mine; verdele posomorît al pădurilor transpira atît de fermecător sub strălucirea cu care-l poleia ultimele raze roșiatice ale apusuluĭ, încît un nesfîrșit veșmînt feeric să părea aruncat de o mînă colosală și nevăzută peste această natură numaĭ mie iubită și numaĭ mie prietină. Totul era așa de încînător și eŭ erăm atît de trist! Vaste dale de mozaic, cu miĭ de culorĭ, să întindeaŭ strălucitoare sub pașiĭ meĭ; opincile mele c-un fel de legitimă mîndrie să simțeaŭ în larg, ca pe propriele lor domeniĭ; dacă prilej ar fi fost atuncĭ, ele ar fi înfruntat victorios călcăiele înaripate ale luĭ Hermes, iar anticiĭ sandalĭ, cu panglice de aur, s-ar fi făcut ghem înaintea lor. Eŭ și deșirata mea umbră, formam geometricește cele două catete ale unuĭ viŭ dreptunghiŭ.,. poate că o rază de soare să însărcinase a ne uni prin o ipotenuză de aur perdută în văzduh... Eŭ, de sigur nu mă gîndeam la toate acestea, și de aceia cu cît înaintam, cu atît întreg sufletul meŭ să scobora pe povîrnișul uneĭ dulcĭ și liniștite melancoliĭ. Mergeam decĭ cu privirea perdută în cer, și poate chiar figura mea să fi purtat în acele momente semnul vre-uneĭ inspirațiunĭ; iată pentru ce aș fi dat mult să fi avut atuncĭ alțĭ doĭ ochĭ de ocaziune, cu care să mă pot vedea și convinge de prețul estetic al unuĭ bizar amestec de melancolie, opincĭ, inspirațiunĭ și boccele. Saŭ,.. poate mă gîndeam la toate și la nimic, aflîn-

du-mă ast-feliŭ în unul din acele momente psihologice, care s-ar putea numi neutre, şi din care c-un pas înainte saŭ înapoĭ, în o parte saŭ în alta, uşor poate trece cineva de la spirit la prostie, de la geniŭ la stupiditate. Nu mă bucurăĭ însă mult timp de acest echilibru sufletesc, căcĭ un glas ce mă striga din depărtare mă trezi.

— Eĭ jupîne, eĭ! n-auzĭ, ia stăĭ; stăĭ o ţîră. Intorsăĭ capul şi spre marea mea nedumerire văzuĭ un stol de fete şi neveste îmbracate de sărbătoare, ridicînduse de pe malul pîrăuluĭ, alergînd în spre noĭ şi făcîndu-ne semn cu mîinile să ne oprim.

— Dar asta ce-o maĭ fi, ziseĭ eŭ tovarăşuluĭ meŭ; nu cum-va aŭ priceput că umblăm după gazdă pentru noapte? maĭ ştiĭ minune? ia să ne oprim. Şi oprindu-ne sosiră şi ele buluc; toate eraŭ roşiĭ ca nişte racĭ fierţĭ suflaŭ ca nişte foĭ în mişcare; furăm închişĭ din toate părţile în un cerc de altiţe şi de catrinţe; nicĭ una însă nu începu vorba; dar fie-care să uită cu un fel de neîncredere la noĭ.

— Minutat: cugetăiŭ eŭ uitîndu-mă împrejur. Un Apolone ca mine şi un cerc de graţiĭ ca acesta, numaĭ la Pipirig să poate găsi.

— Şi în sfîrşit ia spuneţĭ fetelor şi nevestelor, ziseĭ eŭ, adresîndu-mă în general şi cu mînile la spate, pentru ce ne-aţĭ oprit; aveţĭ să ne întrebaţĭ de ceva?

— Baa.... n-avem nimica de întrebat, zise una ţanţoşă dintre ele; dar v-am chitit de departe că aveţĭ mărunţuşurĭ de vînzare.

— Că adecă sîntem coropcarĭ, nu-ĭ aşa? Apoĭ n-aţĭ chitit răŭ de loc, numaĭ în loc să avem de vîndut avem de cumparat: trandafirĭ de pe la fete şi mure de la neveste: şi zicînd acestea strînsăĭ uşor cu dosul a două degete obrazul grăsuliŭ şi roş al celeĭ ce-mĭ vorbea. Cu o

lovitură ușoară ia-mĭ dete mîna jos și o rupse de fugă, rîzînd cu hohot; celelalte o imitară și ca un stol de rățe selbatece, spăriete de vînător, zburară, împrăștiindu-se care în cotro.— Stătuĭ un moment spre ale privi cum fug și deși nu-mĭ plăcu de loc modul de apreciare al acestor judecătorĭ cu catrințe, deși mă văzuĭ redus la simpla expresiune de coropcar, totușĭ această incidentală și hazlie întîmplare schimbâ șirul gîndurilor mele și-mĭ aduse seninul pe față și în suflet.

Soarele să coborîse acum sub orizon și umbrele nopțiĭ fumegînde să rîdicaŭ de prin adîncimile văilor; treptat să stîngea orĭce mișcare în natură și cel mult dacă un greer de miriște, un scîrțîit de cumpănă saŭ un latrat de cîne maĭ turburaŭ adînca liniște a văzduhurilor cuprinse de amurg.

Lo giorno se n'andava e l'aer bruno
Fogliava gli animai che sono-n terra,
Dalle fatiche loro, et io sol uno
M'aparechiava a sostener la guerra
Si del camino che della pietate
Che ritrara la mente che non erra. (1)

Eŭ însă care nu făceam acelașĭ drum ca Dante, nu mă gîndeam decît să mînînc și să mă culc. Și eram tocmaĭ să ne abatem la cea dintăĭ casă țărănească, cînd iată că ne întimpină preotul de sat, care mă cunoștea,

— Drum bun ne zise el cam nedumerit; dar bine de unde și-n cotro?

— De unde vraĭ și-n cotro vraĭ, părinte. Dar Sf-ta?

— Ia prin popor cu de ale daruluĭ; dar n-o să vă oprițĭ nicăerĭ în astă sară?

---

(1) Ziua să s îngea și noaptea aducea repaos tuturor ființelor pămîntuluĭ. eŭ unuĭ sîngur mă pregăteam a înfrunta greutățile atît ale drumuluĭ cît și ale chinurilor, pe care le voiŭ descrie fără a mă abate de la adevăr.

— Tocmaĭ la asta ne gîndeam deocamdată, sîntem obosițĭ și flămînzĭ.

— Dacă e așa, poftițĭ mă rog la mine și o să îngrijim de toate.

Sâ ințelege de la sine că, fără marafeturile reglementare, primirăm bucuroșĭ propunerea părinteluĭ Ionică Găleanu.

Peste o jămătate de oară decĭ, ne aflam instalațĭ la părintele Ionică din valea Pipirigului.

Nu știŭ pentru ce, stînd întins pe un așternut de iarbă de curînd cosită și mirositoare, privind stelele care incepeaŭ a să aprinde în seninul săreĭ, mă strămutăĭ cu mintea în niște timpurĭ vechĭ, dar vechĭ de tot: Patriarhul Abraham trecea măreț prin închipuirea mea cu lunga luĭ barbă și cu sacriĭ luĭ perciunĭ; înflorita și zimbitoarea vale Mambri să deschidea înainte-mĭ ca o intrare de paradis, iar între îndoiturile verzĭ ale dealurilor, turmele albe pășteaŭ în larg iarba fragedă a colinelor; pe îngeriĭ călătorĭ îĭ vedeam iarășĭ cum sosesc și bat la ușa ospitalieră a părinteluĭ Ebreilor; iar pe Sarah, deși bătrînă, mi-o închipuiam ca si pe Baucis, umblînd răpede și aprinzînd focul pentru cina de sară... Și cu toate acestea nu mă aflam decît în nevoeșa vale a Pipiriguluĭ, lipsită de orĭce aureolă legendară, la părintele Ionică, un preot mic și blond, fără nicĭ o asemănare cu fabulosul protopărinte al poporuluĭ luĭ D-zeŭ; la preoteasa sfințieĭ sale, o femee voinică cu chip curat romînesc și care căpătase, fără nicĭ o bine-cuvîntare, pe ceĭ cincĭ copiĭ aĭ săĭ, zdravenĭ și sănătoșĭ, și din care nu-ĭ trecuse nicĭ odată prin minte să sacrifice pe vre-unul fantazieĭ mercantile a vre-unuĭ D-zeŭ. Noĭ? Noĭ de sigur maĭ puțin încă semănam cu îngeriĭ călătorĭ; eŭ maĭ cu seamă, m-aș fi spînzurat, dacă cine-va ar fi avut îndrăzneala să mă iee drept înger, și totușĭ închipu-

irea mea voia cu orĭce preț să însemne o trăsătură de unire între măreția legendară a trecutuluĭ și minciuna schiloadă a prezentuluĭ. Și cine știe pe unde era să maĭ cutriere gîndul meŭ, dacă stomahul nu s-ar fi însărcinat să-l cheme pe pămînt. Dar tocmaĭ părintele Ionică veni să ne poftească la grstare Și masa părinteluĭ Ionică era în adevăr pitorească: în mijlocul uneĭ albe și rotunde mese de teiŭ cu treĭ picioare, să afla o mare mămăligă frumoasă ca aurul, din care aburiĭ fierbințĭ eșiaŭ ca din jertfa luĭ A-bel: iar împrejurul mămăligeĭ străchinile noue de lut roș, numărate pe căciulĭ, stăteaŭ fie-care alăturea cu cîte o lingură albă de lemn.

— Bine cuvintează părinte, ziseĭŭ eŭ așăzîndu-mă la masă.

— Bine cuvîntată fie împărăția tatăluĭ și a fiuluĭ.... și restul bine cuvîntăriĭ, adecă sfîntul duh, să perdu în gîtul adînc al păriteluĭ Ionică.

Și care făcîndu-șĭ și care ne-făcîndușĭ cruce, începurăm a sorbi cu furie borșul ferbinte, rîdicînd sprincenile și încrețind fruntea. N-aveam furculițĭ, și prin urmare căutam a da mămăligiĭ forma cea maĭ nimerită spre a luneca pe gît; sorbiturile și înghițiturile să succedau cu o cadență egală și monotonă. Eram sătul și muzica mestecatuluĭ și a înghițituluĭ începuse a-mĭ displăcea. Ne sculărăm de la masă: era și timpul, pleoapele noastre de plumb ne cădeaŭ fără voe peste ochĭ; sîngele nostru leneș începuse a circula greoiŭ și somnul ne atîrna spre pămînt.... *Et misit soporem in Adamum*, mă gîndiĭ eŭ; atît numaĭ că la deșteptare nu era să găsăsc lîngă mine o Evă în plus și o coastă în minus, și nicĭ n-aș fi dorit aceasta, de oarece eŭ țin foarte mult la integritatea coastelor mele. Și deși toată casa părinteluĭ Ionică îmĭ era la dispoziție, cu toate poclăzile și lăvicerile sale, to-

tuși preferăĭ să dorm afară. Am cîteodată porniri de Sibarit, și aceste porniri îmĭ vin tocmaĭ atuncĭ maĭ mult cînd le pot satisface maĭ puțin; și deși între noul Pipirig și antica Sybaris e o prăpăstioasă deosebire, căutăĭ totușĭ să comit plagiatura pe cît să poate maĭ perfect: înlocuiĭ așternutul de foĭ de rose prin o groasă pătură de iarbă mirositoare, cosită din ajun; stofa moale de Bytinia o înlocuiĭ prin o albă și curată pocladă de lînă țigae, făcută de însășĭ mama preoteasa; iar sub cap puseĭ o pernă de lînă, înfățată chiar atuncĭ, cu horbotă pe margenĭ și care, deși cam vîrtoasă, înlocuia totușĭ după putință anticele căpătăe umplute cu puf de lebădă; mă învăliĭ cu o altă pocladă și , spre a-mĭ fi maĭ cald, aruncaĭ pe deasupra cerul cu stelele. N-avuĭ timp să mă îmbăt de priveliștea feerică a sereĭ aceștia. Luna și stelele care înotaŭ în negrele și depărtatele adîncurĭ ale nemărginiriĭ, mă priveaŭ cu atîția ochĭ de foc cu gene de umbră..... și ce-mĭ păsa mie de toate acestea? Mie-mĭ era somn și adormiĭ. — Dormiĭ dus. — Noaptea trecu în o clipă de ochiŭ. Nu știŭ dacă autorul Apocalypsuluĭ, cel cu șapte caĭ din o scrisoare, e corect în toate năzdrăvăniile sale; în una însă e de sigur corect: pentru ceĭ morțĭ, timpul ce-ĭ desparte de a doua venire e fără durată apreciabilă; pentru eĭ milioanele de seculĭ vor trece *in ictu oculi,* fără să-șĭ aducă aminte, în deșteptarea înviereĭ, de somnul fără de visurĭ al morțiĭ; și plecînd de la certitudinea învieriĭ a doua, lucrul trebue să fie tocmaĭ așa; căcĭ de altmintrelea, cum aș fi dormit eŭ o noapte lungă cît toate nopțile, fără ca, deșteptîndu-mă, să rămîn cel puțin cu noțiunea timpuluĭ trecut? De sigur că „*rațiunea pură*“ e copila în fașă a Apocalypsuluĭ!

In zorĭ de ziuă eram gata de drum, așa dar *stante pede*, făcurăm cinste unuĭ borș, ediția a doua, corectat cu

lapte acru și adaus cu o zdravănă mămăligă eșită din tiparul aceluiaș ciaun. De astă dată însă, carnea din borș era cam crudă, ceia ce totușĭ nu ne împedecâ de a o lua drept fiartă. Ospătarăm, și luîndu-ne rămas bun de la părintele Ionică, ne îndrumarăm cătră înălțimele aeriene ale Halăuceĭ: *si che'l pie fermo era'l piu basso* [2]).

Greul drumuluĭ începea de aicĭ. Lăsasem acum în urmă calea mare și bătută, iar în schimb, un dedal de potecĭ înguste practicate de muntenĭ pe coamele și coastele erboase ale Halăuceĭ, sa încrucișaŭ sub pașiĭ noștri. Dimineața era solemnă: geana de foc a unuĭ soare curat începuse a să aprinde după crestele înalte ale munților rîpoșĭ din stînga Ozaneĭ; negurĭ fumegînde pluteaŭ în văzduhul adînc al văilor, iar din lumina cu care răsăritul începuse a inunda spațiurile, cel mult dacă străbăteaŭ pînă la noĭ cîte-va raze strălucite. Mergeam tăcuțĭ și cu noĭ tăcea întreaga natură; nicĭ un murmur de pîrăŭ, nicĭ un ciripit de pasere, nicĭ o șoaptă de vînt, nicĭ un clătinat de frunze nu turbura liniștea măreață a pădurilor ce străbăteam; fagiĭ înalțĭ cu trunchiurĭ albe și cu coroanele lor de frunze, neclintițĭ și rarĭ, treceaŭ pe lîngă noĭ. Prin stratul gros al generațiunilor de foĭ îngrămădite de vremurĭ unele peste altele, cel mult dacă maĭ străbătea, pe icĭ colea, cîte un fir de iarbă roșietică și selbatică, saŭ cîte o floare sfioasă rătăcită în singurătatea fermecată a pădurilor..... Nicăirea, viața nu e maĭ sublimă decît sub vălul perfecteĭ imobilitățĭ!

Tăcuțĭ așa dar, suiam cu pașĭ rarĭ cătră ultimele înălțimĭ ale Hălăuceĭ. Nu știu pentru ce muntele acesta să numește astfeliŭ; știŭ însă că e destul să zicĭ „Hălăuca“ spre a-țĭ trece prin minte ceva deșirat și uriaș. Soarele

2) Așa că piciorul de razăm era cel maĭ de la vale.

să înălţase acum de o suliţă peste cele maĭ înalte piscurĭ ale munţilor dintre răsărit şi mează-zi, şi, împreună cu el, eşisem şi noĭ din regiunea pădurilor care îmbracă cele întăĭ trepte ale Hălăuceĭ; şi dacă corăbieriĭ, părăsind ţermurile, aŭ dreptul să zică că aŭ eşit la largul măriĭ, tot cu acelaş drept am fi putut zice şi noĭ că eşisem la largul Hălăuceĭ; cel puţin aceasta e simţirea ce-ţĭ-o deşteaptă pleşuva eĭ privelişte, nemărginita eĭ întindere verde şi nenumăratele eĭ valurĭ de coline. Sînt dator să admir în treacăt fantazia arhitectonică a ziditoruluĭ Hălăuceĭ tot cu acea sfinţenie, cu care admir fantazia piramidală a luĭ Cheops şi Menchera. Pentru ce adecă munţĭ aşa de înalţĭ? maĭ micĭ nu puteaŭ să fie? şi dacă m-aş referi excluziv la motivele, ce aŭ condus pe marele arhitect să zidească această nemăsurată scară la cer, ar trebui să cred, că, construind-o nu s-a gîndit decît la mine; a dorit adecă să vază cam ce figură aş face eŭ, urcînd o boccea tocmaĭ în vîrful Hălăuceĭ şi cam ce feliŭ mi-ar şedea cu limba scoasă de oboseală şi răsuflînd din greŭ ca un boŭ la jug, înălţîndu-mă, ca un alt Elie, pînă dincolo de nouriĭ bunuluĭ Dumnezeŭ?

Şi cred că marele arhitect e a toate văzător; de aceia îmĭ închipuĭ că în ziua de două-zăcĭ şi două Iuliŭ trebue să fi perdut prînzul numaĭ din pricina mea. Ce voiţĭ? Eraŭ tocmaĭ unspre-zăce oare cînd eŭ făceam o figură, de care a tot puternicia sa trebue să fi rîs cu mare haz. Slut de feliul meŭ, oboseala, foamea şi ciuda maĭ înăsprise încă, fie-care în sensul eĭ, trăsăturile feţeĭ mele; ciuda! dar cum să nu-ţĭ fie ciudă, cînd această bătrînă Hălăucă făcea cu mine pe cocheta, ascunzîndu-şĭ graţiele una în dosul alteia? N-aş putea în adevăr spune eŭ cîte picioare eram de asupra nourilor; dar pot afirma cu siguranţă, că de-aş fi întins mîna spre

cerurĭ aş fi putut prinde stelele! şi cu toate acestea Hălăuca să uita la mine tot de sus în jos. Eram de mult în regiunea muşchiuluĭ, şi colinele ce maĭ aveam încă de urcat să confundaŭ în o geană de verdeaţă şi azur pe azurul cerurilor. Dincolo de această geană a ochiuluĭ luĭ Dumnezeŭ, închipuirea mea nu maĭ găsea nicĭ un razăm; necunoscutul mă absorbea în imensitatea sa; poate că paşiĭ meĭ îndrăzneţĭ călcaŭ acum pe răscrucile pămîntuluĭ şi, prin o iluziune acustică, îmĭ părea că aud scîrţiitul greoiŭ al globuluĭ pe osia sa. O cascadă de aer subţire şi rece, să revărsa de pe ultimele înălţimĭ apusene ale Hălăuceĭ şi să precepita în adîncimele depărtate ale văilor din răsărit. Urma vîntuluĭ tăia brazde adîncĭ şi mişcătoare în iarba rară şi selbatecă ce acoperea intinderea pustie a colinelor; un glas sec, răguşit şi nemărginit îmĭ înfiora auzul în răstimpurĭ..... Veneam din regiunele fericite ale frumoaselor noastre văĭ, unde la fie-ce pas şoapta pădurilor şi murmurul apelor îmĭ mîngîiase auzul; mă resfăţasem atîta în florĭ şi în lumină şi sufletul meŭ să îmbătase de atîtea visurĭ sub înaltele umbre ale pădurilor..... şi cu toate aceastea călătorul nu-şĭ poate stăpîni sufletul de a să îmbata cîteodată de farmecul contrastuluĭ... De cîte-orĭ, şi maĭ cu seamă eŭ, într-o cîmpie înflorită saŭ pe malul unuĭ pîrăŭ cu dulce murmur, nu m-am simţit expatriat? şi iarăşĭ, de cîte-orĭ pustiul din suflet nu găseşte un bun prietin în pustiul din natură! şi sufletul meŭ era pustiŭ şi inima mea obosită..... Te salut bătrînă Hălăucă! Glasul de peire al vîntuluĭ tăŭ de ghiaţă, fîşîitul sec şi aspru al selbatecelor tale erburĭ, nemărginitul deşert al friguroaselor tale înălţimĭ, tălmăceaŭ atît de bine lumea sufletuluĭ meŭ!... te salut, te salut bătrînă Hălăuca! Cine ştie, cugetam eŭ, oprindu-mă şi îmbrăţoşînd cu privirea deşertul spaţiŭ,

cine știe dacă bătrînul meŭ picior va maĭ calca vre-odată pe aceste regiunĭ ale vulturilor și ale friguluĭ etern! Cine știe, dacă va maĭ fi dat acestor regiunĭ ale morțiĭ să fie însuflețite de gîndul și simțirea caldă a vre-unuĭ om? și.... cine știe dacă o lacrimă n-a curs din ochiĭ meĭ atuncĭ! Clina capuluĭ meŭ însă e schimbătoare de tot și transițiunile psihologice să succedează iute.... cine știe cugetăĭ eŭ zimbind, dacă mie nu-mĭ lipsește o doagă! A te sui în adevăr de-asupra nourilor și a nu te alege maĭ la urmă decît cu un zimbet de compătimire din partea capetelor rotunde, pentru toate aceste prostiĭ adunate cu primejdie în regiunile seninuluĭ etern, a te entuziasma înaintea uneĭ florĭ răsărite pe marginĭ de abis, a rămânea petrificat sub farmecul melodiilor văzduhuluĭ și codrilor frămîntațĭ de vînturĭ; a plînge cu roua care cade din cerurĭ și a intona imnurĭ sublime cu păraele care murmură,—toate acestea sînt de sigur lucrurĭ de o mare valoare. Nu e însă maĭ puțin adevarat că să găsesc și destule frînghiĭ de legat pe oameniĭ de specia mea... fără îndoială, mie-mĭ lipsesc *cîteva* doage, mă gîndiĭ eŭ, convins în cele din urmă.

Lumea de sub picioarele mele să frigea sub miezul înflăcărat al zilelor de Iulie, mie însă pe Hălăuca îmĭ clănțăneaŭ dințiĭ ca în Decemvrie. In zădar mă înfășurasem în mantaua mea largă, în zadar trăsesăm peste urechĭ marginile largĭ ale pălărieĭ mele; vîntul subțire străbătea pretutindenea și junghiurile friguluĭ începuseră a mă cerca pe la subțiorĭ. Cît despre tovarășul meŭ, el să făcuse mic cît un ghem și sgribulindu-să avea aerul de a să ascunde sub chipiŭ... bietul meŭ tovarăș era prozaic de feliul luĭ; iată pentru ce nu-și putea da el seamă ce căuta pe Hălăuca; eŭ însă cu toată strășnicia situațiuneĭ făceam haz, iar el mereŭ bombănea și mergea iute înaintea mea.

— Ce dracu, zise el, oprindu-să și întorcîndu-se iute către mine, nu-o să maĭ ajungem la vre-o stînă unde-va? Am înțepenit de frig; și dinții ĭĭ clănțăneaŭ în gură, iar nasul luĭ cel mare să învinețise într-un mod ingrijitor.

— Pentru D-zeŭ saŭ pentru dracul, scumpul meŭ, aĭ aerul de a crede că eŭ sînt părtaș la toate năzdrăvăniile creatoruluĭ; nu cum-va crezĭ că m-a consultat pe mine, cînd a construit această colosală scară la cer? Ș-apoĭ cine te-aŭ pus să te vîrĭ sub acest chipiŭ și sub această vengheră soldățască? Bătrînul crivăț nu e dispus să faca la cocardă și să stee smirna înaintea unuĭ galon de fir. Cred cu toate acestea că o să ajungem undeva, dar pe înserate; să poate chiar să n-avem acest noroc; în atare caz așĭ fi de idee să coborîm in cea maĭ apropiată vale, unde să găsim cel puțin cu ce închegheba un foc, spre a ne asigura pelea în contra acestor înghețate sărutărĭ ale vîntuluĭ.

— Să vede că D-ta eștĭ alcătuit numaĭ din piele, pe mine însă m-aŭ înzestrat D-zeu și cu stomah.

— Felicitările mele pentru acest dar prețios și de care trebue să fiĭ foarte mîndru, maĭ ales acum. Totuși să vede că eștĭ lipsit, amice, de cunoștința celeĭ maĭ elementare maxime de viață practică: nu să vorbește de foame cînd n-aĭ ce mînca! Ș-apoĭ nu te desnădăjdui; bunul tăŭ D-zeŭ a umplut cu apă limpede și rece vinele munților săĭ; fie-căruĭ anotimp și fie-căreĭ lunĭ i-aŭ dat bureții săĭ; pînișoarele, sbîrciogiĭ, chităreile, hribiĭ, rășcoviĭ, bureții negri, ciupercile sînt atîtea darurĭ providențiale puse de dărnicia creatoruluĭ la îndămîna drumețuluĭ flămînd; vom găsi poate fragĭ și căpșune saŭ lăstarĭ de anghelică.... păcat că jîrul nu e copt.

— Eștĭ în adevăr admirabil; dispuĭ de un extraordinar mod de asociațiune al ideilor; iată-te în fine la jîr, sînt nerăbdător să aud urmarea și sfîrșitul,

— Şi de ce tocmaĭ la jîr te-aĭ suparat? nu cumva aĭ momente de Darwin, cînd ţi-e frig? Nu cum-va gîndindu-te la origina speciilor îţĭ recapitulezĭ genealogia şi găsăştĭ vre-un mistreţ între iluştriĭ tăĭ strămoşĭ? Orĭ cum ar fi voesc totuşĭ să salvez onoarea jîruluĭ. Cu ce crezĭ că era îmbrăcat vechiul olimp? dacă nu cu fagĭ? Ştiĭ bine că stejarul şi fagul iubesc a fi totdeauna vecinĭ; şi dacă la Dodona eraŭ stejarĭ, de ce adecă pe crestele Olimpuluĭ n-ar fi fost fagĭ? şi iarăşĭ ştiĭ că întregul popor al zeilor grecĭ trăia pe Olimp la aer curat; eĭ bine ce crezĭ că mîncaŭ eĭ acolo? sardele? doară nu să pescuesc sardelele pe vîrful munţilor; masline? nicĭ atît, căcĭ maslinul iubeşte regiunile joase şi calde; ghindă? nu cred, căcĭ s-ar fi înbolnăvit atuncĭ toţĭ zeiĭ şi n-ar fi maĭ ploat în vecĭ peste ţara grecească; vezĭ dar, că numaĭ sămînţa înaripată a faguluĭ a putut, după toate probabilităţile, să întreţină viaţa divinităţilor olimpice. Parcă văd pe Ganimed cum dejghioacă cu unghiile luĭ de roză, jîr pentru părintele zeilor, parcă văd pe Ilasciva Venus făcînd acelaşĭ lucru pentru Vulcan, dar înţelegîndu-să din ochĭ cu Marte; pe Joe parcă-l văd cum între aceste două frumuseţĭ de sex deferit îşĭ netezeşte divina luĭ barbă şi-şĭ drege glasul în vederea uneĭ apropiete infidelităţĭ conjugale. Ce crezĭ? Zeiĭ nu prea respectaŭ pravilele bunelor moravurĭ; şi te rog să fiĭ sigur, că dacă Tiberiŭ avea peştişoriĭ săĭ, care-l însoţeaŭ în baie; dacă Solas avea un Alexis, dacă August şi Mecenas întraŭ de ordinar în paradis pe uşa de din dos, apoĭ crede, că toţĭ aceştia plagiaŭ cum puteaŭ şi eĭ pe dumnezeiĭ lor. Ceia, ce însă nu-mĭ pot explica de loc, sînt anagnoştiĭ tinerĭ şi ferchezuiţĭ aĭ urmaşilor Sf. Petru..... Ce dracu nu-or fi crezînd şi eĭ în Jupiter!...

— Declar că te ascult cu cea maĭ mare atenţiune

căcĭ sînt curios să știŭ cum să face mitologia, istoria și morala pe vîrful Hălăuceĭ, și la ce concluziunĭ pot să ajungă, în asemenea materie, adoratoriĭ jîruluĭ ; dar, apropozito, ce aŭ a face cu jîrul toate acestea ?

— Ba încă prea mult scumpul meŭ, ziseĭ arătîndu-ĭ ceasornicul ; nu observĭ că de o jumătate de oară de cînd îțĭ fac acest curs de istorie morală și mitologie, nicĭ dințiĭ nu-țĭ maĭ clănțănesc în gură, nicĭ de foame te maĭ vaițĭ. Ce vreĭ ? In regiunĭ vecine cu cerul, în lipsă de altă ceva, frige cineva pe Jupiter, fierbe pe Venus și prăjește pe anagnoștiĭ cu fața aprinsă și cu ochiĭ scînteetorĭ, și ca să încheiŭ, îțĭ recomand ca supremă consolare una din cele nouă fericirĭ : «Fericițĭ ceĭ flămînzĭ că aceia să vor sătura». Și gura ținea de vorbă pe stomah, care-șĭ uita de foame. Soarele călca acuma pe hotarele dintre amurgul nostru și zorile alteĭ lumĭ, iar razele luĭ de aur nu maĭ poleiaŭ decît ultimile piscurĭ ale munților, care să desfășuraŭ sub picioarele noastre ca valurile uneĭ mărĭ înfuriate și încremenite sub a tot puternicia unuĭ alt «*quos ego*». La stînga noastră Ciahlăul, cu nenumăratele sale turnurĭ de stîncĭ, să înalța în aer ca un fantastic castel de aur zidit de mîna fermecată a vre-unuĭ Atlante. Vîntul nu maĭ sufla și glasul răgușit al erburilor aspre și selbatice amuțise; o solemnă tăcere domnea în cer și pe pămînt ; numaĭ zgomotul surd al pașilor noștri turbura în cadență această tăcere. S-ar fi zis că eŭ singur maĭ respiram în mijlocul acesteĭ lumĭ, răsărite ca prin minune sub puternicul *fiat* a luĭ D-zeŭ ; și cît pe ce să lunec pe povîrnișul uneĭ melancolice fantaziĭ ; dar nu era vreme, căcĭ grija viețiĭ reale mĭ să impunea fără voe, și orĭ cît de rezistent ar fi cine-va fața cu asprimile uneĭ călătoriĭ de feliul acesta, sînt totușĭ momente cînd trebue să te supuĭ imperiuluĭ necesitățiĭ. Trebuia decĭ să mă supun

și eŭ. Imĭ era frig și foame... iată pentru ce-mĭ întorsesem mintea de la tot ce mă încunjura și căutam cu ochiul și cu urechia să străbat adîncimile văilor, spre a distinge o formă saŭ un sunet care să vădească existența omuluĭ în această singurătate. Noaptea inundase văile, și amurgul creștetele munților. Mergeam grăbițĭ și fără țintă sub pintenul ascuțit al foameĭ și al friguluĭ; și grăbițĭ, după cum eram, nu prinserăm de veste decît într-un tîrziŭ că poteca de sub picioarile noastre dispăruse și că o moale saltea de mușchiŭ o înlocuia: rătăcisem! Această convingere îmĭ trecu prin inimă ca un fier aprins; bietul meŭ tovarăș perduse și putința de a cugeta; eŭ cel puțin, eram deprins cu asprimile viețiĭ rătăcitoare; el însă pentru prima oară le încerca.

Inoptase de tot; și fiind-că nu maĭ aveam în intunericul prin care înotam nicĭ o cîrmă pentru pașiĭ noștri, ne hotărîrăm a ne incredința mersul la ințelepciunea întîmplăreĭ; și cu atît maĭ mult făcuĭ această, cu cît întîmplarea, această stafie a tuturor filosofilor, era una din vechile și iubitele mele cunoștințĭ; cu ea m-am ințeles tot-deauna bine, căcĭ numaĭ ea, cănd am fost în cumpănă, mi-a întins o mînă prietenească. Această hotărîre îmĭ răcori capul, în care mi să părea că să învărtește vijelios o roată de foc, și-mĭ redădu limpezimea cugetăriĭ. Un noŭ curaj și o nouă putere începu să circule în vinele mele. Mi să părea că nu-mĭ maĭ era nicĭ frig nicĭ foame și aș fi început să șuer, dacă auzul meŭ, ocupat cu recunoașterile, n-ar fi avut nevoe de liniște. Trecuse din noapte un cias plin de grijă și nedumerire; obosițĭ și flămănzĭ începusem a scoborî la vale, spre a găsi un adăpost în dosul vre-uneĭ stîncĭ, saŭ în fundul vre-uneĭ văgăunĭ ospitaliere. Sînt convins că tovarășul meŭ îșĭ număra în gând pe toțĭ strămoșiĭ în ordine cronologică și-ĭ bles-

tăma pe rînd. Eŭ mergeam cu ingrijire, despicînd cu ochiul întunericul nopțeĭ, iar cu urechia adîncurile spațiuluĭ rece, deșert și întunecos. Eram poate aproape să ne așezăm pentru noapte în una din indoiturile maĭ tăinuite ale Hălăuceĭ, cănd mi să păru că un lătrat de cîne îmĭ atinge auzul; stătuĭ și ascultăĭ. Era în adevăr un lătrat real și încă nu așa de depărtat, după cît puteam măsura cu auzul. Dacă cea maĭ armonioasă și maĭ veselă muzică m-ar fi deșteptat din visul cel maĭ nefericit, nu mi s-ar fi părut maĭ dulce și maĭ prietenească decît acest lătrat de cîne. Fără să maĭ stăm pe gîndurĭ ne îndreptarăm pașiĭ într-acolo. După un pătrar de oră zărirăm o lumină și forma uneĭ așezărĭ omeneștĭ; era o stînă; dar tocmaĭ pentru acest cuvînt, rămaserăm cîtva în cumpână, dacă trebue saŭ nu să ne apropiem; atît cîniĭ cît și înfățoșarea noastră la asemenea oră în mijlocul ciobanilor, eraŭ poate atîtea cuvinte care să ne oprească un moment pe loc; după un scurt consiliŭ ne hotărîrăm a inainta. Cănd furăm ca la o azvîrlitură de băț aproape de stînă cîniĭ simțiră, și unul cîte unul începură a să repezi, lătrînd, de pe la posturile lor. Cît te aĭ șterge la ochĭ furăm împresurațĭ de toate părțile de o mie de colțĭ gata să ne sfîșie. Planul nostru de luptă era însă maĭ dinainte hotărît; potrivit acestuĭ plan, ne puserăm deci spate la spate și cu vînjoasele noastre bețe de drum, începurăm a descrie cercurĭ de apărare amețitor de repezĭ; mărimea pericoluluĭ ne dădea forța și agerimea trebuincioasă; un duel în adevăr original să încinsese în intunerecul nopțiĭ sub lumina stelelor Hălăuceĭ. De o parte cîniĭ întărtațĭ cu colțiĭ lor de fier, de alta animalul cu două fețe improvizat de noĭ; dar în tot timpul acesteĭ lupte desperate, noĭ nu încetarăm de a ne apropia lăturiș de stînă. Ciobaniĭ nedumerițĭ asupra ce

putea să fie, stăteaŭ ciotcă în uşa stînei cu ciomegele în mînă. Eraŭ poate gata să să răpadă în ajutorul cînilor lor, dar nu maĭ fu trebuinţă, căcĭ noĭ eram acum lîngă dînşiĭ. Infăţişarea noastră îĭ linişti pe cît înţeleseĭ, căcĭ eĭ singurĭ începură a alunga cîniĭ, care în scurt să ostoiră.

— Bună vreme flăcăĭ, ziseĭ eŭ intrînd în stînă urmat de tovarăşul meŭ.

— Bun venit la oamenĭ bunĭ, ne respunseră un baciŭ bătrîn, maĭ murdar decît un derviş şi înfăşurat într-un chimir lat de o palmă domnească.

— Fiĭ pe pace, moşule, de bunĭ sîntem ca pînea cea bună, dar de necăjiţĭ sîntem ca nişte dracĭ pe care îĭ botează în aghiazmă.

Uite, continuăĭ eŭ, aşezîndu-mă turceşte înaintea celor doĭ tăciunĭ ce fumegaŭ în mijlocul stîneĭ, uite, venim azĭ de la Pipirig de la părintele Ionică; nădăjduiam să trecem cu lumină peste Hălăuca şi să scoborîm în Sabasa, dar noaptea ne-a apucat şi iată-ne pentru astă sară oaspeţiĭ D-tră. Noĭ sîntem de la Piatră, eŭ sînt dascal şi dumnealuĭ este recrut; dar am cinste să vă spun că e un prăpădit; a suit Hălăuca în brîncĭ şi era să moară de frică: ce maĭ soldat o să fie şi el!

— Frică? şi de ce, observă baciul cel bătrîn.

— Să nu-l mînînce jivinele de pe Hălăuca şi să-ĭ rămînă chipiul fără stăpîn, respunseĭ eŭ. Tovarăşul meŭ să uita chioriş la mine şi nu ĭ venea să creadă că cine-va maĭ poate glumi în asemenea împrejurărĭ.

(Va urma)

J. BONIFACE-HÉTRAT

O desamăgire.

In darea de seamă despre materia conținută în numerile 9 și 10 ale „Arhiveĭ“ și publicată sub iscălitura B. V. *) cetesc următoarele: „D-l Boniface-Hétrat publică un fragment de poema «Aevea», scris în terțete în felul Divineĭ Comediĭ a luĭ Dante.

Acest fel de vers a maĭ fost întrebuințat numaĭ de D. Niculae Ganea în traducerea cînturilor din Infern ce a fost publicat de D-sa și care din nefericire nu a văzut sfîrșitul, după obiceiul romînesc de a începe și de a nu isprăvi, și cu toate acestea încercarea d-luĭ Ganea e cît să poate de izbutită“.

«Acest fel de vers a fost întrebuințat numaĭ de D. Niculae Ganea?!...»

„Incercarea D-luĭ Ganea e cît să poate de izbutită?!“

Imĭ frecam ochiĭ, cetind aceste rîndurĭ... Poate, îmĭ ziceam eŭ, există o altă *încercare* a D-luĭ Ganea, o altă de cît aceea pe care o cunosc, și repede mă îndreptai în spre locul unde șed cărțile mele: eată și volumul de poeziĭ N. Gane! Pagina... pagina 123; acolo începe „Infernul, traducere din Dante“. Șapte cînturĭ! „Nu a văzut sfîrșitul, după obiceiul romînesc de a începe și de a nu sfîrși, și cu toate acestea“...

Nu, o altă *încercare* decît *aceasta*, care e sub ochiĭ

---

*) Voința Națională, 2 Noembrie a. c.

meĭ, nu există: de ar fi existat. aş fi cetit-o de sigur, căcĭ sărmana literatură romînă, literatură încă în faşă, mă interesează nespus de mult, mă interesează *serioz*.

Una din două: saŭ dl B. V. n-a vorbit de cît de pe auzite şi în acest caz l-aŭ amăgit alţiĭ; saŭ şi-a pus propriul *ego* în cele zise şi atuncea... amăgeşte d-sa pe alţiĭ, amăgindu-să prealabil, şi în mod foarte straniŭ, pe d-sa însuşĭ...

Nu numaĭ că *încercarea* D-luĭ Ganea nu e «*cît să poate de izbutită*» dar nicĭ nu e o încercare măcar!

Am putea admite, într-un mod firesc, următoarele, avînd sub ochĭ traducerea D-luĭ Ganea: înainte de a da forma actuală, adică cea tipărită, traduccreĭ, s-a *încercat* poate să întrebuinţeze metrul şi forma originaluluĭ şi că neizbutind, a fost nevoit să întrebuinţeze un metru propriŭ, un metru şi o formă, cari sînt tot aşa departe de original, precum e departe Saturn de bietul nostru bulgăr de pămînt.

Unde sînt terţinele saŭ terţetele, saŭ Terza rima?.. Aŭ rămas în Divina Comedie a nemuritoruluĭ!

Şi cînd ceteştĭ cuvintele: „Acest vers a maĭ fost întrebuinţat numai, de d. Niculae Ganea în traducerea cînturilor din Infern“,—îţĭ vine să nu maĭ crezĭ că de două orĭ două fac patru, saŭ că pămîntul e rotund ci nu patrat şi purtat de patru îngerĭ, cum argumentaŭ, intr-altele protivnicii luĭ Galileŭ.

„E cît să poate de izbutită!“...

Eĭ bine! această aserţiune fantastică mă face să spun cîte-va cuvinte şi asupra valoareĭ însăşĭ, valoarea literară a traducereĭ celor şepte cînturĭ din „Inferno“. Mult maĭ nimerit ar fi fost, dacă Dl N. Ganea s-ar fi servit de proză pentru lucrarea d-sale. Aşa cum este ea azĭ, traducerea e palidă, îĭ lipseşte *plasticitatea*: forma nu corespunde cu conţinutul, decĭ e lipsită de armonie. Da, de ar fi scris în proză ar fi fost mult maĭ nimerit. Şi proza d-luĭ Ganea e foarte curgătoare, foarte frumoasă în nuvelele d-sale.

De şi-ar fi incercat puterile înainte de a versifica traducerea din Dante, nicĭ n-ar fi început-o, căcĭ tot rămînea nesfîrşită precum e şi azĭ!...

Inc-odată: metrul, ritmul şi forma traducereĭ nu corespund întru nimica cu originalul, absolut nu corespund!

Dar este orĭ ba posibil acest metru, metrul Comedieĭ divine, în limba romînă?

Nu numaĭ posibil dar și *firesc* oarecum; firesc căcĭ forma italiană, pe care marele poet al «Melancolieĭ» a împrumutat-o, fie într-un mod direct de la Italienĭ, fie prin Germanĭ, pentru sonetele luĭ, s-a împămîntenit, pentru așa a zice, repede in literatură romînă.

E vorba de versul iambic de unsprezece silabe și fără cesură, Eată-l:

Ca-n țintirim tăcere e-n cetate,

Dar numaĭ *acest* metru singur e posibil și chiar *firesc* în limba romînă?

Aceia ce am susținut cu probe neindoelnice inaintea Felibrilor din Sudul Franțeĭ, o voiŭ susține și acuma. Prilejul e foarte priincios! Din toate limbile neo-latine, limba romină e *unică*, cea maĭ bogată în privința prosodieĭ; și cu cît maĭ mult o studiez, cu cît maĭ mult o frămînt (mă frămîntă și ea, răpindu-mĭ deseorĭ somnul!) cu atîta maĭ mîndru mă simt că nu m-am înșălat. Ca și pămîntul roditor al Românieĭ care așteaptă numaĭ brațe harnice, așa și limba eĭ, admirabilă unealtă, comoara nespus de bogată, așteaptă pe maestriĭ eĭ... dar Emineștiĭ nu să nasc de treĭ orĭ în acelaș veac!

II

Și ear mă întreb: unde-s terținele, unde e ritmul, unde e cantitatea, unde e metrul originaluluí din *incercarea* d-luĭ Gane?

Macar odată să fi găsit vre-o urmă din toate acestea în cele șapte cînturĭ traduse!

Să luăm cele dintăiŭ două terzine din Inferno.

Nel mezzo del cammin di nostra vita
Mi ritrovai per una selva oscura (*),
Chè la diritta via era smarrita.

Ahi quanto a dir qual era e cosa dura
Questa selva selvaggia e aspra e forte.
Che nel pensier rinnova la paura.

(*) *Selva oscura*, să citește cu elisiune, deși in limba italiană nu să pun semne pentru aceasta ca în limba romînă; asseminea viersul al 3-lea; *via era*; aseminea: *quanto a dir* qual *era e* cosa dura; aseminea: *selvaggia e aspra e forte.*

Versul e iambic, de unsprezece silabe și fără cesură,

Mi ritrovai per una selva oscura
Intrai intr-o pădure— ntunecoasă.

Che nel pensier rinnova la paura
Incît în gîndu-mi se-noește frica.

Acest metru e italian din baștină. In el și-a scris toate sonetele și *canzoni* nemuritorul Petrarca; deschid la noroc opera luĭ și citez versul întîiŭ al sonetuluĭ XCIII.

Quand'io v'odo parlar si dolcemente
Cînd eŭ te-aud vorbind atît de dulce.

Iată și un vers din *Sestina* IV, Canzone 21:

Chi è fermato di menar sua vita....
Și cine-ĭ hotărît să-șĭ ducă viața...

Un alt din sonetto XLII.

Ridono i prati, e'l ciel si rasserena;
Rîd pajiștele, cerul se-nsenină;

In acest metru îșĭ aŭ scris și îșĭ scriu toțĭ poețiĭ italienĭ vechĭ și contimporanĭ sonetele lor și alte poeme.

Imprumutîndu-l tot de la Italĭenĭ, și nemuritorul Göthe a scris sonetele luĭ în acest metru. Imĭ cade sub ochĭ terțelul al doilea din «Natur und Kunst» in care poetul vorbește tocmaĭ despre constrîngerea la care e supus artistul pentru a ajunge la perfecțiune:

Wer Grosses will muss sich zusammmen raffen:
In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister,
Und das Gesetz nur kann uns Freiheit geben.

Măreţul cine vrea, să se constrîngă:
Maestru-n *mărginire* să arată,
Și numaĭ legea ne dă libertatea.

Tot în acelaș metru îșĭ scrie și Heine sonetele sale:

Ich bin's gewohnt den Kopf recht hoch zu tragen.
Deprinsu m-am să port sus a mea frunte

L-aŭ împrumutat și Englejiĭ; eată un vers din admirabilul sonet a luĭ *Shelley* „Ozymandias".

The lone and level sands stretch far away!
Și-o mare de nisip mereŭ se 'ntindă!

Acest metru să întrebuințează cu aceiașĭ ușurință și în limba provansală; de esemplu:

Se ma cansoun es coume un rai que lampo,
Alors siès mai, ben mai que desirado !.·.

Dac-al meŭ cînt te-atinge ca o rază,
Atuncea eștĭ mai mult de cît dorită !...

Mlădios și *firește* se pleacă limba romînă la acest metru plin de viață.

III

Nu e posibil însă acest vers iambic în acele limbĭ în carĭ silabele, cel puțin o bună parte din ele, sînt *indoelnice,* precum sînt în limba franceză. Iată de ce el nu să poate întrebuința în ea: nu e siguranță, saŭ cel puțin *complectă* siguranță, care silabă e scurtă și care e lungă, decĭ de *picioare* nicĭ nu poate fi vorba; versul francez e numaĭ silabic.

In zadar *Baïf* din Pleiadă, pe timpul Renașterei, și *Jodelle* s'au încercat de a face în limba franceză versurĭ *măsurate* după calupul latin! N-aŭ prins rădăcinĭ în Franța. Numaĭ cu bună vroință a unuĭ înger s-ar putea da numele de versurĭ metrice distihuluĭ următor al luĭ *Jodelle*:

Phébus, Amour, Cypris veut sauver, nourrir et orner
Ton vers et ton chef, d'ombre, de flamme, de fleurs.

Eată și hexametrul rimat a luĭ Baïf:

Muse, reine d'Hélicon, fille de Mémoire, ô déesse,
O des poètes l'appui, favorise ma hardiesse.

Alcătuite sînt aceste versurĭ foarte bine, minunat de bine, dară... după al cîtelea vers să oprește suflarea poetică?

Și ce însemnează a face versurĭ pentru versurĭ?..

De-s rimele *bătute*, n-aŭ nici o frumusețe;
Iar inima cînd tace,—tu în zadar le'nșirĭ....

Dar orĭ cît de silabic, pur silabic, numaĭ silabic, ar fi versul francez, el are o particularitate, care rescumpără metrul versurilor alcătuite din silabe scurte și lungĭ: această particularitate constă în accentele tonice secundare, care pe lîngă accentele tonice principale, adecă *fireștĭ* ale

cuvintelor, fac ca versul francez să fié atît de curgător, plin de viață și scutit de monotonie.

Versul francez e eminaminte accentuat.

Dacă am înșira pentru a forma un vers alexandrin de două-spre-zece silabe, două-spre-zece cuvinte monosilabice, ar eși numaĭ o batjocură, dacă lipsesc accentele,— conditio sine qua non—secundare, pe care le distribue poetul după gustul și voința sa :

Să luăm aceste șase cuvinte :

Eau, mer, sel, or, air, mal.

Nu esă un hemistic din ele, precum nu poáte eși iarba dintr-o piatră de moară.

Dar să luăm aceste cuvinte :

C'est peu de croire en toi.

Și avem un admirabil hemistic :

Să-l complectăm :

C'est peu de croire en toi, bonté beauté suprême !
(Lamartine)

Nu numaĭ că e un vers admirabil, dar și,—de oarece silabele 2, 4, 6, 8, 10, 12 sînt accentuate – are mersul, ritmul unuĭ vers absolut iambic.

Accentele tonice ale cuvintelor ocup un loc fix în versul francez ; dar iată și principalele tonice secundare ale alexandrinuluĭ francez :

Silabele 3, 6, 9, 12 :

Quand la mort vient frapper | un enfant adoré
(Iosèphin Soulary)

Silabele 2, 4, 6, 9, 12 :

Comme un enfant surpris | semble encore avoir peur.

Silabele 3, 6, 8, 10, 12 :

Que toujours dans vos vers | le sens, coupant les mots
(Boileau)

Dar să lăsăm încercările luĭ Baïf și Jodelle, încercărĭ cari n-aŭ adus nicĭ o roadă.

Să le lăsăm pe toate... afară de *încercarea „cît să poate de izbutită“* a d luĭ Ganea, adică încercarea de a întrebuința în limba romînă terțetele saŭ terzinele, saŭ *terza rima* în felul Divineĭ Comediĭ a luĭ Dante.

IV

Cele două dintîiŭ terține originale din «Inferno» a luĭ Dante le am reprodus; punem sub ochiĭ cetitoruluĭ și traducerea lor făcută de Dl. Ganea:

Eram la jumătatea viețiĭ noastre-ajuns,
Intrasem într-un codru de ziuă nepătruns
Și-n laturĭ m-abătusem din drumul meŭ cel drept.

Ah! greŭ peste măsură îmĭ este să descriŭ
Ce aspru era codrul selbatec și pustiŭ;
Gîndind mi se-noește ș-acuma frica'n pept.

Despre *forma totală* a acesteĭ «cît să poate de izbutite» încercărĭ vom vorbi maĭ pe urmă.

Deocamdată,— două cuvinte despre tehnica versuluĭ, menit a intrupa în limba romînă Infernul luĭ Dante.

Dacă dl. Ganea în loc, de pildă, să zică:

«Ah! greŭ peste măsură» etc, pănă la «frica-n pept»

ar fi versificat a doua terzină a luĭ Dante, ținînd seamă de metrul, de cantitatea și de ritmul eĭ, astfeliŭ:

Vai! cît de greŭ îmĭ e sa spun acuma
Ce aspru, des, sălbatec era codrul;
Gîndind la el,—mi se-noește frica!

Sau:

Și atît de greu îmĭ e să spun acuma,
Ce aspru des, selbatic era codrul,
Incît gîndind iar mă cuprinde spaima.

De ar fi versificat așa, zic, adecă în metrul strict al originaluluĭ italian, Dl. B. V. saŭ orĭ care altul nicĭ atuncea n-ar avea dreptul să creadă că dl. Ganea a făcut *terza rima*.

Pentru ce? o vom afla în cîte-va minute.

Să vedem maĭ întîiŭ tehnica versuluĭ.

Versul e de 13 silabe. Mersul luĭ, ritmul, e tot odată greoĭ și fie-mĭ permisă această expresiune, — în comparație cu mărețul vers original al luĭ Dante, din nefericire... din nefericire banal și *tropăitor*. El își saltă, din cauza nenorociteĭ cesure așăzate la a șaptea silabă, monotonu-ĭ joc, care pentru Divina Comedie e tot așa de potrivit cum ar fi potrivit versul popular de 8 silabe, săltăreț și ușor, pentru a transpune în el „Melancolie“ a luĭ Eminescu; saŭ versul de șapte silabe, în care e atît de ușor de a cînta:

Te iubesc și te ador,
Pentru tine vreaŭ să mor

pentru a transpune poezia cu acelaș nume a luĭ Vlăhuță, poesie care și ea ar putea servi de dovadă uimitoare profanilor în ale literatureĭ romîne, ce admirabilă unealtă e limba țăreĭ dunărene în mîna unuĭ poet artist!

Puține sînt limbile în care găseștĭ astfeliu de versurĭ ca de exemplu:

Bietele gîndurĭ și-aŭ ars aripile-n para dureređ.

Iată un vers *plastic* în toată puterea cuvîntuluĭ! Forma și ideea își daŭ, pentru așa zice mîna și, tovarășe nedespărțite, merg alăturĭ una de alta producînd o desăvîrșită armonie! Astfeliŭ de versurĭ ițĭ fac bine: te mișcă și simțirea poetuluĭ să furișază lin, vlăguit în inimă.

Dar ce le pasă profanilor cît s-a *muncit,* poate, poetul pentru a întrupa gîndirea-ĭ într-o formă pe care și-a găsit el, *în sfîrșit?* Subliniez acest cuvînt, căcĭ ceea ce muncește pururea pe artist este forma, forma căutată și de cîte orĭ nesflată?... De cîte orĭ pictorul *cu ideĭ în cap* nu-șĭ aruncă mînios, descurajat, uimit, nimicit, penelul săŭ; «nu e asta!» De cîte orĭ nu-șĭ aruncă pana poetul artist tot așa de nimicit! și gîndirea îĭ răpește somnul, maĭ ales în timpul *incubațiuneĭ,* și pare că se roagă sărmana să fie întrupată cît de curînd.. «Staĭ! îmĭ trebue forma! mă muncește ea și maĭ tare de cît tine!"... Și citeodată vine ea singură, pe neașteptate vine; și atuncĭ.... și atuncĭ un Anibal victorios e un pitic pe lîngă tine și un Jupiter modern, un *Wanderbilt* cu nenumăratele milioane, — un cerșitor.

Da, ce le pasă ne-artiștilor cîtă vreme a pus un cutare la chibzuirea lucrăriĭ ce a făcut-o? Și cît s-a muncit un Eminescu, de pildă, cu *rotunzirea* bogatelor sale rime? Saŭ cîte nopțĭ nedormite l-aŭ costat pe cutare să facă aceea ce a făcut?

Wer Grosses will muss sich zusammen raffen:
In der Beschränkung zeigt sich erst der Meister.

Ce ne-ar păsa dacă dl. Ganea ar fi lucrat la un singur cînt zece anĭ chiar, dacă acest cînt ne ar rĕda originalul, nu într-un mod perfect, dar cel puțin bine, saŭ cel puțin binișor!

Dar pentru așa o lucrare ar fi trebuit să să *identifice*

traducătorul cu Dante. Și apoĭ să aibă (maĭ bine ar fi: *maĭ întîiŭ* să aibă) și mijloacele și puterea trebuitoare să păstreze și ritmul, și metrul și maĭ presus de toate, căldura, adică *viața* originaluluĭ, intrupîndu-șĭ versiunea!

N-ar avea nimenea dreptul să creadă că dl. Ganea a făcut *terza rima*, nicĭ chiar atuncea cînd in loc de a rima, trăgînd *codițele* de păr, așa:

Prin mine să ajunge in jalnica cetate,
Prin mine să ajunge la chinuri necurmate,
Prin mine să ajunge la osindita ginte.

Iustiția mișcat-a pe-naltu-mĭ ziditor:
La viață sint adusă de cel intîiu amor
De-atot puternicia și de suprema minte.

Nimica inainte-mĭ n-a fost de cit vecie,
Și viața mea eternă menită e să fie;
Lăsațĭ orĭ ce speranță, voĭ care -ntrațĭ aice!

Aceste vorbe scrise cu-ntunecat color
Erau deasupra porțiĭ. «Maestre noima lor
«Ce aspră'ĭ pentru mine!» am prins atuncĭ a-ĭ zice

ar fi alcătuit traducerea acestuĭ mic specimen ținîndu-se strict în intăia linie, de sensul originaluluĭ, apoĭ și de ritmul luĭ și de metrul, care e atît de ușor in limba romînă de esemplu, astfeliu:

Prin mine *trecĭ*. . .

Da, *trecĭ*, ci nu: *să ajunge*; căci *Per me si va* insemnează prin mine *mergĭ*, prin mine *trecĭ*.

Chiar dacă în loc de: *să ajunge*, dl. Ganea ar fi zis *Prin mine ajungĭ*, tot ar fi fost...

Pune, Doamne, paza gureĭ mele! Era să zic: tot ar fi fost maĭ romînește, deși înainte de a *ajunge* la ceva, trebue maĭ întăĭ *să trecĭ* și cuvintele: *Per me si va* etc. eraŭ scrise deasupra uneĭ porțĭ, decĭ:

Prin mine trecĭ spre jalnica cetate,
Prin mine trecĭ spre veșnica durerre,
Prin mine trecĭ spre oameniĭ pierduțĭ

Pe-inaltu-mĭ ziditor mișcă Dreptatea:
Făcutu-m-a puterea cea divină,
Suprema minte, amorul cel d'intîiu.

N-aŭ fost înainte-mĭ lucrurĭ plăsmuite,
Ci vecĭnice, şi pururĭ sînt în viaţă;
Lasaţĭ orĭ ce speranţă, voi ce intraţI.

Văzuĭ cuvinte aceste în negru scrise
Deasupra uneĭ porţĭ şi-am zis: Maestre,
Vaĭ, dureros îmĭ e'nţelesul lor.

Da, nicĭ în acest caz n-ar fi făcut *terza rima*, căcĭ în aceste patru strofe n-am făcut nicĭ eŭ; traducerea lor e numaĭ metrică şi ritmică.

Şi apoĭ pentru ce: *chinurĭ necurmate*, cînd originalul Sună: *eterno dolore*? Pertru ce: *osîndita ginte*, cînd e vorba de: *perduta ginte*, adică: *oamenĭ perduţĭ, neamul cel perdut*?

Pentru ce?.. Dar nu e loc aicea să le lămurim pe tote. Pe lîngă intreaga traducere, aceste *instrăinărĭ* de sens sînt numaĭ floricele.

V.

A traduce pe Dante, me hercule!..

Unul din numeroşiĭ comentatorĭ a poetuluĭ, *Brunone Bianchi*, comentatorul chiar de frunte, în noua ediţie de la 1868 (Firenze, succesori Le Monnier) se esprimă astfel în prefaţa-ĭ (pagina VI).

«La drept vorbind ca duşman a tot ce e impostură, îmĭ place să recunosc că acela care să apucă în zilele noastre să comenteze pe Dante, foarte a rare orĭ ar putea să zică comentînd saŭ notînd cutare saŭ cutare dificultate, *primus ego*.

Comentariul DivineĭComediĭ să lucrează de cincĭ sute de anĭ şi mulţĭ literaţĭ cu mult talent aŭ pus mîna pe ea în toatea timpurile: şi atît în privinţa explicaţiuneĭ sensuluĭ literar ca şi aceluia alegoric, aŭ fost scrise miĭ şi miĭ de paginĭ, încît putem zice că s-aŭ uzat din *cele mai multe* decît din *cele puţine*; astfeliŭ toată lauda care rămîne unuĭ comentator, astăzĭ, cînd lucrurĭ noue cu anevoe să maĭ pot spune, constă în criteriul seŭ de alegere şi în modul expunereĭ.

«Ma che dunque? urmează Brunone Bianchi. – mi potrebbe taluno rispondere; non ci sarà egli piu nulla da fare dopo di te? È omai tutto chiaro in Dante? Adagio un

poco: chè per istringermi ragionevolmente colla prima domanda, bisognava ch'io mi fossi dato vanto d'aver sempre veduto e scelto il meglio; e questo io non l'ho detto nè lo presumo. Alla seconda rispondo senza esitanza, che molto anizi rimane dell'oscuro e del dubbio nella Divina Comedia; ma dico al tempo stesso, che queste oscurita e dubbiezze souo di tal natura, che i comentatori non possono, *e forse non potrano mai, dilegarle* *) ?

De pe catedrele Universităților din Italia auzĭ comentîndu-se versurile, expresiunile luĭ Dante, creatoruluĭ limbeĭ literare italiene, și sînt cuvinte cari daŭ loc la nesfîrșite controvese și chiar la sfezĭ!

Crezĭ de pildă, că cuvîntul *forte* în:

Questa selva selvaggia e aspra e forte

însemnează deh!.. *tare* saŭ *puternic*.

Și te trezește cu un *forte*—greŭ de pătruns, primejdios.

Și apoĭ *Selva oscura* la Dante însemnează nu *codru întunecos* în adevăratul ințeles al cuvintelor, ci: destrăbălarea morală și politica a Italieĭ în genere, și în special a Florențeĭ, pe care într-un loc (canto XIV del Purgatorio, v. 64) o numește și *la trista selva*, adică locașul unde s-a fost perdut toată virtutea, toată lumina urbanităţiĭ, încît devenise din o locuință omenească o vizunie de fiare sălbatice.

Opiniunile politice ale luĭ Dante eraŭ: *Monarhia universală* cu un Domnitor cu șederea în Roma.

Cunoscînd sorgintele atîtor rele, a anarhieĭ selbatice, care sfișia țara luĭ, Dante a intreprins cu Comedia sa Divină să cînte *renașterea morală* a omuluĭ, ca cel dintîiŭ pas și cel maĭ necesar politiceĭ, neputînd fi libertatea și adevărata fericire acolo unde moravurile sînt stricate...

VI.

Să ne întoarcem acuma la aceia ce ne preocupă.

---

(1) Dar ce oare? ar putea să-mi respundă cine-va, nu va mai fi nemica de făcut după tine? Oare îs toate de acum inainte lămurite în Dante? Maĭ domol! Ca să aibă dreptate cine-va să mă prindă cu aceasta întîia întrebare, ar fi trebuit să mă fi fost lăudat eŭ că am văzut și ales mereu cele maĭ bune; eu aceasta n-am spus-o și niciĭ nu-mĭ vine în gînd să o spun. La a doua întrebare răspund fără șovăire, că multe rămîn încă obscure și îndoelnice în Divina Comedie; dar în acelaș timp susțin că aceste obscurităţĭ și îndoelĭ sînt de o așa natură incît comentatorii *nu sînt în stare și poate, nu vor putea nici o dată, să le deslege.*

Ce e *terza rima*? terținele saŭ terțetele? Să luăm din *canto terzo* din Inferno, cele dintîiŭ șase versurĭ:

Per me si va nella citta dolente,
Per me si va nell'eterno dolore,
Per me si va tra la perduta gente.

Giustizia mosse il mio alto Fattore:
Fecemi la divina Potestate,
La somma Sapienzia e il primo Amore (*).

La începutul unuĭ poem în terține, întîiul vers rimează numaĭ *odată* cu al treilea; nicĭ nu e chip de făcut altmintrelea; în terținele carĭ urmează, rimele să așează astfeliŭ: fie care rimă să repetă *de treĭ orĭ*; de acolo și numele de *terza rima*; aceasta este conditio sine qua non.

Iată, în mod schematic, cum alternează rimele:

Terzina I: A—B—A.
Terzina II B—C—B
Terzina III C—D—C
Terzina IV D—E—D. și așa maĭ departe.

Dacă rima celeĭ dintîiŭ terține e feminină, întîia rimă a terzineĭ a două va fi masculină și așa maĭ departe.

Decĭ precum e departe Saturn de Ursa Mare tot atît de departe dacă nu și maĭ departe, e încercarea «cît să poate de izbutită» a d-luĭ Ganea de a scri în terțete.

Una din două: saŭ dl. B. V. n-a vorbit de cît de pe auzite și în acest caz l-aŭ amăgit alțiĭ; saŭ și-a pus propriul săŭ *ego* în cele zise și atuncea... atuncea amăgește d-sa pe alțiĭ, amăgindu-să prealabil, și în mod foarte straniŭ, pe d-sa însușĭ....

Tropăitoarele versurĭ ale *încercăriĭ* rimează: cel d'întîiŭ cu al doilea; al treilea cu al șaselea; al patrulea cu al cincilea.

Și.... unde e metrul? unde e ritmul? unde e cantitatea? de oare ce de terțete nicĭ nu maĭ vorbim, și unde... și unde e chiar *fidelitatea*?

(*) Trebue făcute elisiunile intre: mosse' il mio'-alto; apoĭ: la somma sapienzia-e'il primo... cacĭ numaĭ atuncea ritmul e desăvîrșit.

Şi pentru ce *încercarea* aceasta «cît să poate de izbutită» e aşezată din treĭ în treĭ versurĭ ?...

Pentru ce acest *spaţiŭ* între dînsele ? E cu desăvîrşire arbitrar !

Maĭ întîiŭ de toate, dl. Ganea ar fi trebuit să le aşeze, *să le împărecheze* saŭ din şase în şase : A—A—X ; B—B—X, saŭ maĭ nimerit să le lese să să urmeze fără nicĭ un spaţiŭ.

Al doilea, lucrul cel maĭ nimerit ar fi fost, dacă dl. Ganea traducea pe Dante în proză saŭ nicì de feliŭ !...

Pentru a traduce pe Dante în versurĭ, adecă *poetic* ... unde e traducătorul ?

Audaces fortuna juvat,—nu să adevereşte în totdeauna, din nefericire.

Dar frumos e cînd să adevereşte!

Lamennais a tradus pe Dante în limba franceză. Ce admirabilă traducere. . în proză ! A eşit biruitor *Lamennais* şi greŭ e de tradus în proză pe Dante !

Şi nu luĭ s-ar putea aplica zicătoarea italiană : «Traduttore—tradittore !» (Traducător—trădător !)

Pentru ce nu s'ar pune maĭ multă seriozitate cînd e vorba de a reda viaţa unuĭ original şi în limba romînă, această admirabilă unealtă cu care iţĭ croeştĭ toate formele literare ?

Inainte de a-şĭ măsura puterile şi nepregătit nicĭ de cum, X saŭ Z începe o traducere saŭ chiar o lucrare originală şi... la mijlocul drumuluĭ, ce zic ? la *mijlocul* ? la începutul chiar, să opreşte descurajat, obosit : şi-a luat o sarcină prea grea asupră-şĭ!...

Dar, ce-ĭ drept, cine să interesează ?

Nu de, în ce ţară maĭ găsim o aşa nepăsare pentru tot ce miroasă a artă, a literatură ? Şi sînt oamenĭ talentaţĭ în toată puterea cuvîntuluĭ şi ar putea face multe, multe ..

Dar să *încerce* cine-va, de pildă, să trăiască din arta luĭ, şi... va avea prilejul cel maĭ priincios de a muri de cincĭsprezece orĭ pe septămînă de foame !

Un prietin, astăzĭ mort, îmĭ adresează într-o zi o scrisoare la Marsilia şi respunzîndu-mĭ la oare care întrebărĭ, adaogă :» Oui il n'y a que les élections qui nous mettent *du sang sous la peau* : Le reste ?... ne le connais-tu pas ? Nous avous beau nous en défendre : l'Orient pèse sur nous.

On joue aux cartes partout, dans tous les pays, n'est-ce pas. Eh bien! chez nous c'est devenu un vrai culte. Tout joue: hommes et femmes, vieillards et blanc-becs! Qu'on défende le jeu pendant 24 heures et il y aura, au bout de ce laps de temps, des millions de mâchoires démantibuleés j'entends: à cause du baillement!»... etc. etc.

Şi talentele să pierd şi talente sînt în ţara romînească!

Dar.. să ne întoarcem la chestiune.

Da, frumos e cînd să adevereşte: audaces fortuna juvat!

Puneţĭ sub ochiĭ unuĭ om cult, care cunoaşte à fond şi limba germană şi limba italiană, pe de o parte, poeziile luĭ Leopardi şi pe de alta traducerea lor făcută de poetul german Hammerling (mort nu de mult şi mort tînăr) şi.. acest om cult,—după ce va fi citit cîte-va poeziĭ ale luĭ Leopardi, comparîndu-le cu traducerea luĭ Hammerling,—de sigur îşĭ va pune următoarea întrebare: dar în ce limbă a scris Leopardi, în limba germană saŭ în limba italiană?...

Dar oare aceasta dovedeşte *numai* că Hammerling era poet şi cunoştea limba italiană precum cunoştea limba-ĭ maternă? *Atîta* ar fi puţin! Iată ce dovedeşte aceasta:

Hammerling ca poet şi ca om *din zilele noastre* s-a identificat cu Leopardi, *om iarăşĭ din zilele noastre.*

Durerea unuia era,—de nu resimţită cu aceiaşi intensitate de celalalt, de sigur înţeleasă. Amîndoĭ vedeaŭ cu aceiaşi ochĭ. Amîndoĭ pricepeaŭ că infernul pămîntesc, de exemplu, e mult maĭ grozav decît infernul fantastic a luĭ Dante...

Amîndoĭ trăiaŭ aceiaşĭ viaţă, adică sufereaŭ aceleaşĭ suferinţĭ, de nu în acelaş grad!..

Dante, de ar învia iar; de ar trăi în aceiaşĭ atmosferă cu noĭ, în atmosfera *contimporană* nouă, n-ar maĭ fi scris Divina Comedie, nicĭ n-ar fi zeificat pe Beatrice!

Dacă e bine, saŭ ba că nu învie, e o altă chestiune!

Nu merg pîn-a spune, că ar fi fost mult maĭ bine de n-ar fi scris l'Inferno, căcĭ în acest caz dl. Ganea ne-ar fi scutit de încercarea d-sale «cît să poate de izbutită»! Nu merg pînă acolo, căcĭ ar fi o răutate din parte-mĭ! şi opera colosală a luĭ Dante e un monument neperitor cu care să poate mîndri omenirea.

Luĭ Hammerling îĭ era uşor să să identifice cu Leo-

pardi, a *putut* să să identifice! Nu s-ar fi identificat însă cu Dante, căcĭ mult talentatul poet german a trăit şi a murit ca un copil al secoluluĭ, al zilelor noaste!... Autres temps, autres moeurs!

Ce s-a făcut, în zilele noastre, din pictura religioasă de pildă?

Intrebaţĭ pe un pictor modern şi maĭ ales pe un pictor din scoala... din scoala cu care cu drept cuvînt să poate mîndri Franţa, pururea înainte mergătoare, pururea în capul civilizaţiuneĭ europene, quand même et malgré tout,—din scoala impresionistă; intrebaţi-l: que cherches-tu?

Şi ridicîndu-şĭ mînele în aer, cu ochiĭ scînteitorĭ el îţĭ va răspunde: la vie, la vie! la chaude vie! voilà ce que je cherche!

Epoca Madonelor s-a trecut; trecutu-s'a timpul în care cercurile îngrozitoare ale iaduluĭ atît de fantastic al luĭ Dante eraŭ cu putinţă!..

Dar şi poetul din zilele noastre, dar şi pictorul modern *cu ideĭ în cap* idealizează, dar cum? dar în ce feliŭ?

Eĭ! cum să o spun?.. Idealizează în marginile *posibiluluĭ,* în marginile *vieţiĭ plăpînde,*

Sapienti sat! nu pot vorbi cu *toată lumea...*

Şi poezia va trăi cît va trăi lumea şi pictura asemenea! Va trăi arta, trebuie să trăiască! Pe lîngă pictura artistică, pictura care intrupează în mod plastic şi mişcător o idee, o stare psihică, există şi fotografia, dar ce deosebire!..

A bon entendeur, salut!

Dar să lăsăm toate acestea! Nu e locul aicĭ. Să le lăsăm, întorcîndu-ne ultima dată la....

VII.

Terza rima.

Şi scriitoriĭ franceʒĭ intrebuinţaŭ şi intrebuinţează terţinele. Voiŭ cita numaĭ pe doĭ poeţĭ:

Alfred de Vigny în admirabila sa poemă: «Les Destinées».

Depuis le premier jour de la création
Les pieds lourds et puissants de chaque Destinée
Pesaient sur chaque tête et sur toute action.

Chaque front se courbait et tracait sa journée;
Comme le front d'un boeuf creuse un sillon profond
Sans dépasser la pierre où sa ligne est bornée.

A—B—A
B—C—B

Théophile Gautier, în poemul său intitulat chiar :

Terza Rima

Quand Michel-Ange eut peint la chapelle Sixtine
Et que de l'échafaud, sublime et radieux,
Il fut redescendu dans la cité latine;

Il ne pouvait baisser ni les bras ni les yeux;
Ses pieds ne savaient pas comment marcher sur terre,
Il avait oublié le monde dans les cieux.

A—B—A
B—C—B

Cu dragă inimă aş cita o scriere in terza rima şi din literatura romînă, un specimen altul decît strofele tipărite în numerile 9 şi 10 ale «Arhiveĭ», dar nu găsesc nicăirea : căcĭ nimenea nu s-a încercat să introducă şi în literatura romînă terţinele în felul Divineĭ Comediĭ a luĭ Dante, pînă maĭ dăunăzĭ.

A—B—A
B—C—B
C—D—C
D—E—D

Dim. A. Teodoru

In chestia învățămîntuluĭ

Eșite din sfătuirile zilnice, ale cîtor-va colegĭ, profesorĭ aĭ liceuluĭ din Ploeștĭ, observațiunile acestea nu țintesc la altă ceva decît să aducă la cunoștința celor în drept experiența noastră și dorințele pe care ni'le-am formulat pentru îndreptarea relelor învățămîntuluĭ,—acesta e cuvîntul la modă—și în acela-șĭ timp să atragă atențiunea și a celorlalte centre de cultură ca să lucreze și pe cale de publicitate pentru întărirea temeliilor scoaleĭ: pînă acuma maĭ la toate înoirile bune saŭ răle ce s'aŭ făcut în școală, membriĭ rezlețĭ aĭ învățămîntuluĭ maĭ cu seamă din Bucureștĭ aŭ avut partea lor: aŭ făcut dar n-aŭ îndreptățit în fața colegilor purtarea lor și, adesea pe nedrept, aŭ fost învinuițĭ de prea mult individualizm în sfaturile ce aŭ dat autorităților superioare. Să rupem acest mutism: dacă el e foarte util celor ce așteaptă momente oportune, e dăunător însă școaleĭ.

Multe din aceste observațiunĭ sînt saŭ făcute saŭ adoptate de către toțĭ colegiĭ; unele sînt personale; am pus în parantez numărul de ordine al acestora din urmă: pentru celelalte n-am făcut alta decît să coordonez părerile colegilor și să le transcriŭ.

Vom fi mulțumițĭ dacă ni să va recunoaște dreptatea măcar pentru cîte-va din ele și dacă publicarea acestor observațiunĭ va trezi în corpul profesoral un curent maĭ energic de studiarea chestiunilor școlare.

Nefiind acuma timpul de multă teorie, ceia ce ne

rezervăm pentru altă dată, ne mărginim a dezvolta o seamă de propunerĭ, arătîndu-le principiele ce presupun și foloasele ce daŭ.

I

Inscrierea

1. „Eleviĭ vin slab pregătițĭ din clasele primare" e un răspuns unanim al profesorilor secundarĭ, menit nu să îndreptățască slăbăciunea răspunsurilor de la bacalaureat ci să lămurească greutățile ce întimpină profesoriĭ secundarĭ în dezvoltarea lecțiunilor lor.—Două puncte alcătuesc astă slăbăciune în preparație: a) lipsa de cunoștințe, b) metoda învățăriĭ de rost; și dacă la primul punct să pot găsi multe abaterĭ norocite, la al doilea cu greŭ le putem afla.—Nu discutăm cauzele, dar să constatăm efectele și să le căutăm leacul întru cît să leagă cu învățămîntuluĭ secundar.

2. Ar fi o greșală să urmăm cu obiceiul de pînă acuma, ca, necontrolațĭ și neexaminațĭ, copiiĭ să treacă de la învățămîntul primar la cel secundar.—Nu e aceasta o insultă adusă învățămîntuluĭ primar: corpul primar dă primele noțiunĭ elementare trebuincioase tuturora; institutorul nu să ocupă de modul cum va întrebuința copilul aceste cunoștințe, nu să ocupă dacă le va întrebuința pentru cîștigarea uneĭ culturĭ maĭ înalte, orĭ pentru facerea socotelelor zilnice; în cît dă atestat tuturora care trec peste o limită oare-care. Această limită însă, poate fi foarte potrivită pentru ceĭ care rămîn cu patru clase primare și întră de exemplu întro prăvălie, dar poate fi—și chiar este—prea jos pusă, pentru ceĭ cari trebue să urmeze maĭ departe.

Acuma vine rolul profesoruluĭ secundar, care neputînd primi pe orĭ cine, trebue să aleagă.

3. Cum să să facă alegerea?

Două soluțiĭ să pot da: saŭ să ne luăm după mediile obținute în cursul primar și să nu primim decît de la o limită în sus, saŭ să supunem la examen pe toțĭ eleviĭ absolvențĭ aĭ cursuluĭ primar.

Amîndouă să pot susținea. Intîia pe argumentul foarte serioz că, atuncĭ cînd institutoriĭ vor ști că nota lor

hotărăște primirea saŭ respingerea elevuluĭ în liceŭ, vor avea totdeauna în vedere acest lucru și vor avea respunderea faptuluĭ ; a doua pe argumentul tot așa de serioz că în asemenea caz fiind multe capete care judecă, sînt multe unitățĭ de măsură, decĭ rezultatele nu sînt comparabile și prin urmare trebue supuse uneĭ nouă măsurătorĭ, care să reducă fracțiile la acela-șĭ numitor.

Amîndouă măsurile însă aŭ defectul de a condamna, fără nădejde de scăpare, inteligențele tîrziĭ și nu caută atîta a da mijloace de îndreptare celor căzuțĭ, ci maĭ mult a scapa cît maĭ răpede și maĭ eftin de eĭ.

Credem că asta e nedrept : nu trebue să căutăm moartea păcătosuluĭ ci să să întoarne și să fie viŭ.

Dar cum ?

4. Iată cum : la fie-care școală secundară să să facă o clasă preparatoare, în care pe lîngă repetarea materiilor primare necesare cursuluĭ secundar—citirea, scrierea (dictando, ortografie, scoatere de note) gramatica, aritmetica, geografia—să să maĭ predee oare-care noțiunĭ de liceŭ ; *limbĭ nu*, căcĭ ele încurcă mintea copiilor atuncĭ cînd repețirea limbeĭ materne nu e deplină. Examenul anual al acesteĭ clase dă dreptul de înscriere în liceŭ.

5. O singură obiecție să poate ivi aci : îmulțirea anilor de studiŭ. Noĭ am înlăturat-o deja căcĭ, punînd în clasa preparatoare, cîte-va noțiunĭ de liceŭ, am făcut ca întreg cursul inferior să rămîe numaĭ de treĭ clase ; am identificat clasa aceasta preparatoare cu clasa I-ia [1] de azĭ, minus franceza și latina ; i-am schimbat menirea și-ĭ schimbăm și organizarea, căcĭ iată ce zicem noĭ :

La această clasă să fie cîte doĭ profesorĭ specialĭ pentru fie-care 50—60 elevĭ căcĭ dacă vor fi aceia-șĭ profesorĭ ca și în cursul inferior să poate foarte bine ca să treacă mulțĭ elevĭ slabĭ, pe motivul foarte natural că la anul avîndu-ĭ tot în mîna lor, îĭ pot îndrepta. Sfiala de ceilalțĭ profesorĭ va fi un maĭ bun imbold la severitate.

II

Cursul inferior

6. Indată ce admitem ca un lucru pe care nu tre-

---

1) Vezĭ și raportul D-luĭ Vîrgolicĭ.

bue să-l maĭ îndreptăţim acuma, despărţirea cursuluĭ superior în două, cursuluĭ inferior nu-ĭ rămîne altă menire decît de a da cunoştinţe superioare, care pe de o parte să alcătuiască un tot, iar pe de alta să pregătească pentru specializarea din cursul superior.

7. Durata cursurilor să fie de 3 anĭ.

8. *Limbile clasice* să se înlăture, ca prea speciale.

Istoria. In anul întîiŭ să facă un rezumat al istorieĭ Grecilor şi Romanilor precedat de o întroducere generală a istorieĭ Orientuluĭ; cursul făcut nu în jurul numelor propriĭ ci în jurul perioadelor de cultură; în anul al doilea şi al treilea să să facă istoria Romînilor şi istoria Europeĭ intr-un timp anumit, ţinîndu-se o dreaptă cumpănă între interesul ce avem pentru istoria noastră şi interesul ce trebue să dăm istorieĭ apusuluĭ.

9. *Limba franceză* să înceapă în clasa I-ia, iar *limba germană* în clasa a II-a, pentru ca să nu încurcăm mintea elevilor cu prea multe de odată. Studiul limbelor moderne să să facă de la limbă la gramatică, pe baza unor cărţĭ, dialogĭ, cu bucăţĭ la nivelul intelectual al copiilor, dar făcute după capitolele gramaticale.

10. *Limba romînă* studiată în toate clasele, va începe cu studiul formelor (cl. I) cu al sintaxeĭ generale (cl. II) pentru a o încheia cu noţiunĭ asupra tuturor compoziţiilor (cl. III) şi va avea $^2/_3$ din timp ocupat cu aplicaţiĭ practice, cu citirĭ în toate ramurile de cunoştinţe (citirĭ monografice asupra chestiunilor de învăţămînt al claseĭ), cu recitărĭ, cu bagare specială de seamă pentru scrierea corectă romînească.

11. *Geografia* ar începe cu Europa şi Romînia şi în celelalte două clase ar face restul continentelor stăruind maĭ mult asupra graduluĭ de civilizaţie a neamurilor şi asupra legăturilor dintre ele.

12. *Matemateca* să nu maĭ despartă aritmetica aşa zisă raţionată de cea papagalicească: este o singură aritmetică: anume cea raţionată care să să facă în cl. I pînă la rădăcinĭ. Rădăcinele să vor face în cl. II cu noţiunĭ de algebră şi geometrie (aritmetică algebrizată) uşoară, iar în cl. III-a va conţinea algebra maĭ dezvoltată şi restul geometrieĭ în mod uşor.

13. *Ştiinţele fizico naturale* vor începe cu zoologia; apoĭ (cl. II) Botanica şi Fizica şi (cl. III) Chimia şi isto-

ricul pămîntuluĭ; toate să vor face cu aplicațiunĭ la nevoile de toate zilele.

14. Să adăogim însă la matematicĭ un curs de contabilitate ușoară; lecție de higienă și de drept în cl. III.

15. Toate cursurile literare vor face în semestrul II al claseĭ III, o recapitulare a gimnaziuluĭ întreg.

16. Muzica, desemnul, gimnastica, religia rămîn așa cum sînt, cu contopirea pentru religie a studiuluĭ moraleĭ cu explicarea dogmelor.

III

Cursul superior

17. Cursul superior va avea o sumă de cursurĭ comune și cîte-va numaĭ speciale, pentru că liceul nu poate avea menirea de a produce specialiștĭ și pentru că la 14—16 anĭ înclinările [2]) copiilor nu sînt destul de specializate.

a

Cursurĭ comune

18. *Limba romînă*: cl. IV retorica; cl. V poetica; cl. VI istoria literară romînă.—Nu sîntem de loc de părere că studiul retoriceĭ și poeticeĭ să se alunge, intru cît ele sistemizează cunoștințele ce putem căpăta din studiarea compozițiilor, dar nu sîntem iară-șĭ de părere să rămînă cum să fac azĭ: regulele poetice și retorice să iasă din citirea de bucățĭ și analiza lor; studiul decĭ să se facă pe baza istorieĭ literare și să se întărească prin compozițiĭ: rămîne atuncĭ pentru cl. VI nu atîta analiza operilor literare, cît maĭ cu samă caracterizarea sistematică a perioadelor literare și a personalităților literare.

19. *Limba franceză* și cea *germană*: cl. IV sintaxa cl. V finețele limbeĭ; cl. VI compozițiĭ, analize de opere literare, aplicație a retoriceĭ și poeticeĭ și cu menire de a pregăti istoria literatureĭ.

---

2) Să nu prea exagerăm rolul înclinărilor, în teorie chiar unilateralitatea intelectuală are puțină însămnătate; în practică, azĭ cînd trăim din învățătură, nu înclinările decid pentru majoritatea cazurilor ci legea cerereĭ și a ofertel.

20. *Geografia*: cl. IV geografia Românieĭ; cl. V geografia universală fizică în legătură cu producțiunile naturale; cl. VI geografia universală politică în legătură cu etnografia cu gradul de cultură și cu geografia economică; (legăturile economice între interesele actuale ale statelor); cl. VII teoria filosofică a geografieĭ, importanța și legăturile atît ale obiectuluĭ eĭ cît și ale studiuluĭ eĭ cu celelalte științe.

21. *Istoria Romînilor* și a Europeĭ în acest timp: cl. VI pînă la 1600; cl. VII de la 1600—1848.

22. *Higiena* cl. VI.

23. *Dreptul administrativ* cl. VII.

24. *Educația* cl. VII. Curs încredințat directoruluĭ (vezĭ maĭ jos) și *Psihologia* cl. VI.

25. Un curs sintetic al tuturor cunoștințelor pentru fie-care ramură aparte.

b

Cursurĭ speciale literare

26. *Limba romînă*: istoria limbeĭ cl. VII.

Limba franceză și *germană*: literatura cl. VII.

27. *Istoria* orientuluĭ (cl. IV) și a Grecilor și a Romînilor (cl. V).

Limba latină (cl. V. VI VII) și limba *greacă* (cl. V, VI, VII).

29. *Logica* cl. VII.

30. *Morala* (cl. V) precedată (cl. IV) de un curs de *sociologie* pregătitor.

31. *Geologia*: un rezumat al istoriculuĭ pămîntuluĭ (cl. IV) iutemeeat pe clasificația zoologică și botanică.

c.

Cursurĭ speciale științifice

32. *Matematica* cl. IV și V algebra: cl. IV și V. Geometria cl. V și VII geometrie analitică și descriptivă; noțiunĭ de algebra superioară.

33. *Științele fizice* cl. IV și V fizica; cl. V și VI chimia și mineralogia.

34. *Științele naturale*: cl. IV anatomia și fiziologia animală; cl. V, clasificația animală și istoricul formelor animale; cl. VI anatomia și fiziologia vegetală și istoricul formelor vegetale; cl. VII sinteza parțială: istoricul pămîntuluĭ (mineralogic, zoologic, botanic).

d.

Orariul

35. In chestia orariuluĭ, alcătuirea luĭ pe temelia oare căror principiĭ didactice, sub rezerva aprobăriĭ inspectoratelor este soluția cea maĭ bună.

Cu atîta maĭ mult va fi cu neputință o uniformitate a orariilor, cînd să va admite împărțirea materiilor între profesoriĭ în alt chip la fie-care liceŭ.

36. O îndreptare însă am cere, să se țină seamă nu numaĭ de materiĭ, de profesorĭ, de elevĭ, ci și de anotimp; nu pricepem pentru ce să nu schimbăm, ca la clasele primare, întrarea și eșirea din școală, după anotimp. Nu în orĭce lună un ceas e nimerit pentru învățat.

Să lăsăm iarna maximum de 4 oare pe zi 9—11 și 2—4 iar vara 7—10 și 3—5 cu obligația ca oarele după amează să fie studiĭ de agrement; în acest chip vom avea totdeauna maximum 3 ore de carte pe zi, și numaĭ studiile de agrement se vor deosebi după anotimp.

IV

Cursul universitar

37. Un prim și de căpitenie punct ce-l cerem cu stăruință este complectarea cursuluĭ universitar cu atîtea catedre cîte cere cursul secundar. Noĭ nu avem atîția banĭ, în cît să plătim luxul de a avea la universitate specialiștĭ, care în loc să conrespundă nevoilor reale și actuale ale cultureĭ noastre, să trezească dinpotrivă nevoĭ noue și factice, și să ne facă să introducem maĭ tîrziŭ o sumă de obiecte și în programele secundare pentru a da o ocupație specialiștilor creațĭ în mod artificial.

38. Cerem cu tărie și nu putem în destul să stăruim ca să se pue în lege principiul complectăreĭ cursu-

rilor universitare, cu cel puțin cîte o catedră pentru fiecare catedră secundară. Dl Inspector Vîrgolicĭ cerea deja întroducerea unuĭ curs de geografie; ne asociem din toată inima la cercrea aceasta, dar nu uĭtațĭ că în toată țara candidațiĭ pentru catedra de limba romînă să prezintă la concurs cu acelea-șĭ cunoștințĭ oficiale în chestie de stilistică, retorică, poetică cu care aŭ trecut ca elevĭ examenele de fine de an; nu uĭtațĭ că Bucureștiĭ n-aŭ o catedră de limba franceză, că nicăire nu e catedră de limba germană, că nicăire nu e un curs de filosofie a istoriei.

39. Afară de aceasta e frumos lucru suveranitatea profesorală, dar cînd această suveranitate e în dauna instrucțiuneĭ absolut necesare, ea trebue oare-cum mărginită: *nouă ne trebue la universitate cursurĭ complecte*, așa că la examenul de licență eleviĭ să posedă în întregime cursul oficial de care sa fie întrebațĭ; nu să fie lăsațĭ să muncească eĭ singurĭ $^5/_6$ din materie, din care saŭ să nu poată fi întrebațĭ saŭ să nu poată fi făcuțĭ responsabilĭ; trebue decĭ organizate cursurile universitare după nevoile învățămîntuluĭ secundar și să lăsăm pentru o școală specială de Inalte studiĭ absoluta suveranitate a marilor noștri specialiștĭ.

50. A organiza numaĭ școlile normale superioare pentru învățămîntul secundar ar fi o greșală și o nedreptate; o greșală pentru că repetitorilor li s-ar încărca programele care ar trebui să cuprindă și complectarea cursuluĭ universitar și practica pedagogică a luĭ; ar fi o nedreptate pentru că ar împedeca pe marele număr de studențĭ să aibă un curs sistematic, și credem că a fost destulă anarhie în învățămîntul superior, și pe urmă tot noĭ am dus ponoasele și greutățile și, drept culme a ironieĭ, tot noĭ am fost acuzațĭ de nepricepere.

V.

Invățămîntul fetelor

51. In această chestie știm că opinia cercurilor superioare scolare este contra egalizăreĭ cultureĭ teoretice a fetelor cu a băeților.

Neaflînd timpul uneĭ discuțiĭ întinse asupra acestuĭ

punct, noĭ, considerînd că nu cultura este cauza tuturor relelor aparente ce sufere familia astăzĭ, că nu cultura este cauza întindereĭ proletariatuluĭ femeesc, căcĭ acest proletariat există și cultura nu-l crează ce-l face numaĭ maĭ cult, decĭ îl schimbă intr-un factor maĭ util societățeĭ. Considerînd că numărul cel mare de concurente ce se prezintă pentru un număr restrîns de locurĭ, departe de a fi o primejdie socială, e dinpotrivă un semn îmbucurător; considerînd că însășĭ cultivarea noastră, desvoltarea gustuluĭ nostru pentru carte ne face maĭ imposibil traiul cu femeĭ inferioare nouă în cultură, considerînd în fine că chiar în familie o femee cu cît e maĭ cultă cu atîta e maĭ în stare de a conduce creșterea și instrucțiunea copiilor;—sîntem de părere că ar fi nu numaĭ în interesul general al cultureĭ, dar chiar al familieĭ și al statuluĭ și societățeĭ ca să egalizeze teoreticește cultura femeeĭ cu a barbatuluĭ. Precum însă am cerut pentru cursul primar—într-un memoriŭ special, așa cerem și pentru cursul secundar, studiĭ speciale de educație și gospodărie. Ca o concesie de principiu putem admite egalizarea învățămîntuluĭ fetelor cu cursul real al băeților.

Credem însă că a să desființa încă și scoalele secundare de azĭ saŭ a să transforma în scoale profesionale, atuncĭ cînd pensionatele particulare gem de fete cari cer învățătură, însamnă nu a stîrpi proletariatul femeesc, ci a-ĭ coborî nivelul cultural și nu a cunoaște și satisface nevoile sociale, ci ale necunoaște și neglija.

VI

Bacalaureatul

42. Cu împărțirea cursuluĭ superior în clasic și real, bacalaureatul să găsăște de-a dreptul împărțit de asemenea.

Poate că ar fi maĭ bine ca bacalaureatul să se desființeze și să se înlocuească cu un examen de înscriere la facultatea respectivă, pentru ca să nu vedem ca azĭ înscrișĭ la o facultate elevĭ care tocmaĭ la obiectele respective aŭ fost maĭ slabĭ în tot liceul și aŭ trecut la limită bacalaureatul.

Insă legăturele cu străinătatea ne silesc să-l păstrăm.

43. Să-l organizăm însă: să se facă la fie-care liceŭ (pe baza unuĭ chestionar care să cuprindă o sinteză maĭ amănunțită a tuturor materiilor) de către profesoriĭ din toată țara, cîte 5 de fie-care, trașĭ la sorțĭ în cancelaria inspectoratelor, între 1 și 15 Sept. și 1—15 Ianuarie. In orașele cu maĭ multe licee și cu elevĭ preparațĭ în particular se va numi o comisie pentru 50—75 de elevĭ, iar peste 75 elevĭ să vor numi 2 comisiĭ, între cari eleviĭ se vor împărți prin tragere la sorți.

44. La inscriere în facultate vor trece un examen de inscriere numaĭ ceĭ cari vor fi obținut la materiile respective media între 6 și 7; ceĭ cu mediĭ superioare luĭ 7 se vor inscrie de-a dreptul.

VII

Recrutarea membrilor corpului didactic

45. In această chestie sistemul actual al concursuluĭ între titrațĭ, fără nicĭ o condiție alta pedagogică, este peste măsură criticat în cît merită să-ĭ luăm apărarea. Nu toate relele de cari sufere învățămîntul secundar derivă din sistemul concursuluĭ, ci de la împrejurările în care să trece acest concurs.

A alege prin ajutorul unuĭ concurs serioz și așa pus ca comisiunea să poată alege pe cel maĭ apt, e o idee așa de naturală și de practică, în cît ne mirăm cum rălele actuale ne-aŭ orbit pînă a nu deosebi cauzele eficiente de cauzele ocazionale.

46. Să nu uĭtăm că avem în corpul didactic treĭ păturĭ de profesorĭ: ceĭ mai bătrînĭ intrațĭ fără concurs și adesea cu o cultură egală cu a unuĭ bacalaureat de azĭ; ceĭ în vîrstă care aŭ intrat cu concurs de toate obiectele și cu o cultură de universitate și ceĭ tinerĭ intrațĭ pe baza unuĭ concurs special de obiecte.—Concursul n-a putut face alta decît să aleagă din inteligențile culte dintr-o epocă anumită pe cele superioare și să le dee școaleĭ.

47. Să notăm însă că nimenĭ n-a făcut studiĭ prealabile de pedagogie teoretică și practică și că toțĭ am făcut experiență pe socoteala elevilor; că chiar condițiile concursului au fost adesea nenorocite (profesorilor de limbĭ

străine nu li se cere cunoștința limbeĭ romîne, profesorilor de limba romînă nu li se cere de loc simț literar etc.) acuma, fără să maĭ vorbim de timpul cînd se trecea concursul la toate obiectele și se întîmpla să ajungă unul profesor de materia la care capatase nota cea maĭ mică, să ne închipuim acum o școală alcătuită din profesorĭ veniți din toate părțile, fără nicĭ un sistem pentru fiecare în parte, fără nicĭ o armonie în modul de a lucra a fie căruia, fără un regulator comun a activitățeĭ didactice, cu o sumă de programe fără Dumnezeu, pretutindenĭ fără chestionare și atunce ne vom da samă de greutățile prin care a avut să treacă școala.

Aceste considerațiĭ explică mult maĭ bine de cît prezența a doĭ treĭ vițioșĭ, neajunsurile cultureĭ de azĭ.

Să le lecuim.

Cum?

48. Iată ce măsurĭ am propune noĭ : o dată reorganizate universitățile complect, să li se alătureze cîte o școală normală superioară menită aplicațieĭ teoretice a cursurilor universitare și înlesnireĭ lucrărilor studențeștĭ : conferințele vor fi libere, dar obligatoare pentru externiĭ o dată înscrișĭ. — Aceste școli normale vor avea un an de practică pedagogică, pe care-l vor urma toțĭ titrațiĭ (sau absolvențiĭ) carĭ se hotărăsc a se face profesorĭ : eleviĭ școaleĭ normale sau aceĭ carĭ vor fi urmat aceste cursurĭ vor întra de-a dreptul în acest an ; foștiĭ elevĭ externĭ aĭ universităților vor îndeplini oare-care condițiĭ de capacitate.—Practica pedagogică va fi nu pe facultățĭ ci pe specialitățĭ carĭ ar cuprinde 2—3 materiĭ. Catedrele se vor ocupa numaĭ de absolvențiĭ cu succes aĭ acestuĭ an de practică. Aceștĭ absolvențĭ vor depune concurs numaĭ atuncĭ cînd numărul lor va fi maĭ mare de cît al catedrelor vacante ; cei căzuțĭ la concurs se vor trimite la deosebitele licee din țară ca agregațĭ și pedagogi (vezi No. 53) pînă cînd un concurs îĭ va face să reușuscă : la acest nou concurs se va conta ca o notă cu coeficentul doĭ, nota pe care i-o va da directorul școaleĭ unde a fost agregat.— Concursul să nu fie pe obiecte ci tot pe specialități ; între cursul inferior și cursul superior să nu fie nicĭ o deosebire de titlu (vezi No. 61).

Pentru limbele moderne, vor fi tinerĭ romînĭ carĭ în locul agregatureĭ vor face studii în străinătate cu burse

de la stat obținute prin concurs.— Maestrii de muzică etc. să fie toți bacalaureați cu un an de practică pedagogică specială.

49. Asupra concursuluĭ, dorim mănținerea luĭ la universitate: orĭ înaintea uneĭ comisiunĭ mixte a amînduror universitățĭ, orĭ înnaintea comisieĭ uneĭ singure universitățĭ. *Concursul va alege cu mai multă competință de cît orĭ cine* pe cel maĭ capabil.

Invinuirea de părtinire e maĭ puțin îndreptățită față cu comisiile universitare de cît față cu oamenii politicĭ: la toate concursurile universitare din ultimiĭ timpĭ au eșit triumfătorĭ aceĭ carĭ meritau, cu toate intrigile politice. Și dacă, împotriva acesteĭ dovezĭ de fapt, ni se va opune o *bănuială*, o posibilitate, vom respunde că cine bănuește evidența, merită a fi bănuit. Azi avem o opinie publică a școaleĭ, maĭ statornică de cît cea politică și pentru ce să înlocuim o autoritate atît de bine încercată, atît de puțin bănuită, atît de perfectibilă, cum e a comisiunilor universitare prin una atît de schimbătoare și poate pasionată a factorilor politicĭ?

50. Față însă cu propunerile ce am făcut ni se poate face o obiecție: toate bune, dar ele cer timp; ce facem noĭ acum, cînd... cînd, cînd etc. etc? Ce măsurĭ tranzitoriĭ propunețĭ?

Maĭ întîiŭ să nu ne închipuim că putem într'o clipă să lecuim un reu vechiŭ; prin urmare să nu fim nerăbdătorĭ: Fabius Cunctator a putut ajunge la nemurire răbdînd, nu pripind. Pe urmă să ne păzim încă de o greșală: căutînd să tot adaptăm legiuirile cu starea de azĭ, în loc să rădicăm nivelul cultural, îl vom coborî. Sunt prea mulțĭ suplinitorĭ, așa e; pentru că n-au titlurĭ; dar ce urmează de aci? că e maĭ bine să nu cerem titlurĭ la concurs? de unde asta? Credem că e maĭ nimerit să-ĭ silim să se rîdice ei la nivelul concursuluĭ de cît să coborîm concursul la nivelul lor Dacă luăm numaĭ școlile de băețĭ, avem 45% suplinitorĭ [3]) aproape toțĭ netitrațĭ; încît chestia are deosebită însemnătate, ne fiind vorba de o fracțiune fără valoare. Una din două: își fac suplinitoriĭ datoria orĭ nu? dacă și-o fac, atuncĭ nu vor întimpina

3). Să adăugim 9% carĭ vor eși la pensie în cursul acestor 4—5 ani.

nicĭ o greutate de a-șĭ trece, cînd vor fi nevoițĭ s-o facă, licența, și de a trece concursul; dacă nu și-o fac, atuncĭ ușurarea căpătăreĭ provizoratuluĭ, le va asigura poziția dar nu împlinirea datorieĭ. Și să nu ni să zică că starea de nesiguranță a suplinitoruluĭ îl împedică de-a lucra, căcĭ catedra nu e ca o moșie arendată; cine nu lucrează ca suplinitor, nu va lucra nicĭ ca provizor.

51. Sîntem decĭ contra ușurăreĭ concursuluĭ și a condițiilor de admitere; să nu credem că, schimbînd din suplinitorĭ în provizorĭ, lucrurile vor merge maĭ bine; vom îngreuia putința îndepărtăreĭ celor nemeritoșĭ, și întroducerea împărțireĭ materiilor pe specialitățĭ. Să nu ne grăbim: am așteptat atîta; maĭ putem aștepta vre-o 3, 4 anĭ; în acest timp organizate *tot provizor* universitățile și școlile normale (pînă cînd să vor putea organiza cum să cade) vor da o sumă de tinerĭ, cu care vom putea cu succes umplea locurile suplinite, și să fim siguri că, pe dată ce suplinitoriĭ să vor vedea amenințațĭ de posibilitatea aceasta, îșĭ vor trece și licențele și concursurile, două ocaziĭ cu care ceĭ nemeritoșĭ vor putea fi însemnațĭ cu o cruce. O singură ușurare putem face suplinitorilor pe maĭ mult de 2 anĭ: scutirea de anul de practică pedagogică.

52. Insă un lucru absolut cerut de dreptate este publicarea vacanțeĭ tuturor catedrelor suplinite și ținerea regulată a concursurilor la începutul luĭ Septemvrie și al luĭ Ianuarie. Acuma să face lucrul pe dos: concursurĭ nu să publică orĭ să publică pe data de Iunie, Iulie, și pe urmă să strigă că avem mulțĭ suplinitorĭ: cum să nu-ĭ avem cînd îĭ asigurăm la societate pe viață?

In scurt decĭ iată măsurile imediate:

Publicarea la concurs a tuturor catedrelor suplinite, Concursul la 1—15 Ianuarie și Septemvrie, făcut serioz pe specialitățĭ, nu cu graba de a ne da cît maĭ mulțĭ provizorĭ, și cu măsurile ce am cerut în memoriul pentru învățămîntul primar; — complectarea imediată a universitățilorr în mod provizor, pînă cînd întorcîndu-se bursieriĭ trimișĭ tot prin concurs, imediat în streinătate, să va putea ținea *concurs* pentru catedrele universitare.

VIII

Organizarea scoaleĭ

53. Sistemul actual ca directorul să fie și profesor la acea scoală, e reŭ: e cumulul a două funcțiĭ incompatibile. Directorul nu trebue să aibă nicĭ o altă ocupație decît conducerea scoaleĭ; cel mult i să poate încredința cursul de pedagogie din cl. VII.

Directorul trebue să aibă doĭ ajutorĭ: pedagogĭ orĭ agregațĭ (vezĭ No. 49) carĭ să-l secondeze în privigherea morală a elevilor, și să înlocuiască pe profesoriĭ absențĭ.

54. Directorul nu are numaĭ misiunea de a conduce educația morală a școaleĭ; el trebue să fie pe lîngă asta, pe de o parte organul armonizator al cursurilor și pe de altă parte maĭ mult decît un ajutor al inspectorilor: trebue el însușĭ să fie un inspector permanent.— Nevoia moderăreĭ zeluluĭ didactic al unor profesorĭ și stîrnireĭ zeluluĭ altora este adînc simțită și nu e nimenea ca s-o cunoască bine și să poată lua măsurĭ; băețiĭ, care sufăr, se cam tem să spue; inspectoriĭ venind rar de tot nu prea pot s-o simță și, chiar cînd surprind fapte carĭ le-ar da să bănuiască ceva, une-orĭ ca specialiștĭ aprobă faptul, alte-orĭ nu-l pot controla decît greŭ: directorul e singurul în stare să studieze acest defect și supunîndu-l chibzuințeĭ profesorilor, să-l lecuiască.— De altă parte inspecțiile făcute de inspectorĭ nu prea pot da rezultate exacte; cum profesoriĭ care vin neregulat la clas sînt totdeauna expușĭ de a fi înșelațĭ de elevĭ, tot așa și inspectoriĭ pot fi minunat de bine înșelațĭ de profesorĭ: superficialiĭ cu tupeŭ pot aranja minunat reprezentația de gală, cînd alțiĭ timizĭ, deși minunațĭ profesorĭ, se pierd înaintea inspecțieĭ; de altă parte inspectoriĭ aŭ multe școlĭ pe cap și n-aŭ putința materială de a studia îndelungat și sistematic pe profesorĭ: numaĭ directorul poate face acest lucru.

Directorul trebue decĭ să fie un pedagog bun și un enciclopedist inteligent.

55. După 5 anĭ de definitivat, profesorul va trece înaintea uneĭ comisiĭ alcătuite anume la dată fixă un examen teoretic și practic enciclopedic de materiile liceuluĭ, fiind vorba nu atîta de cunoștințĭ amănunțite cît de metodica feluritelor obiecte; ceĭ care vor reuși vor putea

fi numițĭ directorĭ după modalitatea următoare : pînă cînd numărul lor nu va întrece numărul posturilor, eĭ vor fi numițĭ de drept la una din școalele din țară (aŭ dreptul de a refuza numirea) ; cînd însă numărul lor va întrece numărul posturilor, profesoriĭ școaleĭ unde profesează vor alege dintre aceștia *doĭ* dintre care Dl. Ministru va numi pe unul : capacitatea dovedită prin examen, demnitatea, chibzuința și integritatea dovedite prin această dublă alegere, va fi pentru director o îndoită pavază și o îndoită garanție de merit.— Pensionariĭ nu pot fi directorĭ.

Pînă atuncĭ, să așteptăm : *Chi va piano, va sano ;* putem lua oarecare dispozițiĭ tranzitoriĭ, ca scutirea directoruluĭ de curs, chiar numirea luĭ la altă școală etc, însă să avem stăruință de a aduce și directoratul acolo unde trebue să fie : factor cultural și moralizator.

IX

Organizarea învățămîntuluĭ

56. Maĭ totdeauna am aratat D-lor inspectorĭ dorința ca în cursul inferior teoria să cuprindă numaĭ treĭ ore pe zi, iar în cursul superior numaĭ patru , pe cînd restul pînă la 6 ore să să ocupe cu desemnul și maĭ cu seamă ca muzica și gimnastica.

Stăruim în rugămintea noastră, adăugind că pentru cursul superior ceasul al patrulea de teorie, care să să facă după prînz, să fie maĭ mult cetire în clas orĭ experiențe; credem că școala trebue să între pe calea de a învăța singură pe elev, nu de a-ĭ da de învățat.

57. Am cerut maĭ înainte pentru clasa preparatoare doĭ profesorĭ; pentru restul liceuluĭ două soluțiĭ să pot ivi : sau profesoriĭ să fie statornicĭ la obiecte, orĭ obiectele lor să se schimbe la fie-care doĭ, treĭ anĭ.

58. Statornicia la un singur obiect prezintă avantajul specializăreĭ, și pe lîngă aceasta dă profesorilor secundarĭ dreptul și putința de a lucra ceva într-o ramură hotărîtă; prezintă însă primejdia pedantizmuluĭ și a formuleĭ. Controlul însă permanent al directoruluĭ și pedagogilor, conferințele didactice septămînale obligatoare, vor fi un fericit corectiv pentru aceste înclinărĭ.

59. Uu corectiv maĭ bun ar fi schimbarea materii-

lor la fiecare 2-3 anĭ; aceasta ar prezenta enorma greutate a nepregătireĭ și ne experiențeĭ: cu toată practica făcută în anul de pedagogie, totușĭ în asemenea caz am pune pe profesor la o muncă prea grea și cînd să ajungă maĭ îndemanatec în obiectul luĭ, atunce i-am încredința altul. Prezintă aceasta un avantaj pentru școală? Nicĭ unul față cu celalalt sistem, decît că chinuește pe profesorĭ și-ĭ imobilizează în meseria lor; fără a-ĭ face specialiștĭ, rodnicĭ, îĭ face Siziphĭ didacticĭ.

60. Avînd decĭ dinainte două sisteme: sistemul fixităţeĭ la catedră și al schimbăreĭ, numaĭ acela să va pronunța pentru al doilea, care pe lîngă preocuparea de cultură, să va conduce și de mobilul mumificăreĭ profesorilor și a anihilăreĭ lor chiar pe tărimul cultural. In așa caz la cultura țăriĭ vor lucra numaĭ profesoriĭ universitarĭ și studențiĭ; ca profesor secundar omul e mort pentru cultură.

61. Să luăm însă de la acest sistem o parte bună: fiind maĭ mulțĭ profesorĭ de acelașĭ obiect, controlul reciproc e unul din cele maĭ bune îmboldiri de exactitate.

Eĭ bine să facem acelașĭ lucru; putem da profesorilor cîte două treĭ obiecte, însă să nu dee acelașĭ profesor lecțiĭ de cît cel mult la două clase succesive și atuncĭ și specializarea profesoruluĭ e cu putință și el e scutit de boalele didactice ale specialistuluĭ.

62. Afară de aceasta ar fi bine întroducerea conferințelor didactice septămînale, în care fiecare profesor pe cît posibil, în curent cu publicațiile speciale, să discute chestiunile la ordinea zileĭ pe teren științific și chestiunĭ didactice.

Conferințele acestea, preparate și scrise saŭ rezumate, vor alcătui arhiva didactică a școaleĭ, care să va publica în anuar.

63. O chestie de mare însemnatate este chestia așa numitelor metode individuale.

Azĭ nu numaĭ că fie-care profesor are metoda sa, dar încă fiecare să crede în drept de a tăia și forfeca programa după cum îĭ cere sistemul, încît numaĭ datorită îngăduințeĭ poate un elev de la o școala dintr-un oraș trece examenul în alt oraș. — Lucrul acesta să explică: fiecare ne-am făcut sistemul, ținem la el și adesea zimbim cu un aer de protecție față cu un elev care ne schim-

bă literele unuĭ triunghiŭ.—Dar, chiar explicat, lucrul acesta e un răŭ.

64. E absolut necesar un chestionar care să cuprindă numărul minim de chestiunĭ pe care să le facă toțĭ profesoriĭ fără excepție: pe lîngă dînsele, cu generațiile bune, să vor putea face și alte chestiĭ; dar împotriva chestionarelor să vor adresa raporturĭ care să vor publica *obligator* în anuarul ministeruluĭ; curentul profesorilor va dovedi dacă e bun orĭ nu chestionarul, dar pînă la triumful uneĭ îndreptărĭ, chestionarul să va face.

65. Pentru a crea un îndemn maĭ puternic la părăsirea metodelor individuale, să să admită de o cam dată ca principiŭ ca examenul anual să nu să facă nicĭ o dată de profesorul respectiv: dintre profesoriĭ notațĭ ca maĭ bunĭ de către inspectorĭ (iar, după organizarea complectă a directoratelor, și de către directorĭ) să vor trage la sorțĭ pe orașe aceia care vor examina pe cît posibil la toate școalele unuĭ oraș, și pe eleviĭ preparațĭ în particular și pe ceĭ aĭ statuluĭ: socotind examenul de 6 ceasurĭ pe zi, un profesor poate examina 50—60 elevĭ și decĭ în 12 zile de examen 600—720 elevĭ; în cît luîndu-se aceasta de normă, un profesor poate examina la 4 gimnaziĭ de provincie orĭ la 2 din capitală: drumul ar fi gratis, diurna s-ar reduce la 15 leĭ, care aproape s-ar acoperi din taxele particularilor, încasate în întregime de stat.— Greutățile care s-ar ivi s-ar putea pe ușor înlătura, numaĭ să admitem scopul.—Metodul acesta ar avea enormul folos că profesorul știind că nu face cursul pentru a-l asculta el, să va sili să-ĭ deie cît maĭ mult aerul impersonalitățiĭ și să va ocupa foarte amănunțit de înțelegerea faptelor. Afară de aceasta; e un minunat mijloc de control și de inspecție a tuturor școalelor, maĭ ales dacă vom inpune tuturora să facă dărĭ de seamă anuale.

* * *

66. In chestia cărților didactice ar fi bine să să ia următoarea hotărîre: toate cărțile trebue să respunză la chestiunele puse în chestionar, să fie scrise cît maĭ romînește și potrivite cu mintea copiilor. Bunătatea cărților să va controla de către consiliul inspectoral care

va lua de normă mărturisirile profesorilor ce să servesc de carte și rezultatele constatate direct prin inspecții. Numai acele cărți pot fi excluse care saŭ nu conțin respuns la toate chestiunile, saŭ sînt dovedite ca netrebnice în urma înspecțiunilor.— Pe respunderea lor profesorii pot întroduce orĭ-ce carte ne respinsă, dar sînt datorĭ a o anunța inspectorilor.

67. Pentru cărțile de curs superior e de dorit ca să să publice premiĭ, sau să să tipărească, de stat care să-șĭ scoată cheltuiala din vînzarea primelor cărțĭ, saŭ dintr-o anuitate luată din leafa profesoruluĭ, cum să va face invoiala: fără însă ca premiarea saŭ tipărirea să constitue un monopol pentru cărțile premiate orĭ tipărite de stat.

68. O mare nevoe fiind unificarea terminologieĭ didactice, pentru ca să să poată alege persoanele capabile de a face parte din comisia aceasta, ministerul să anunțe un termen de studiŭ al chestiuneĭ și numaĭ dintre ceĭ cari aŭ publicat cercetărĭ în chestie să vor putea alege membriĭ comisiuneĭ, preșidate de un profesor universitar numit de consiliul permanent.

X

Poziția profesorilor

69. Două chestiĭ îșĭ împart acest capitol: a drepturilor și a salariilor.

70. In chestia a doua nu vom vorbi aproape de loc pentru că autoritățile politice aŭ bunul obiceĭ de a nu să agăța decît de chestiunea aceasta; curioază minte!

Ne mulțămim exprimîndu-ne dorința ca salariile să fie proporționale cu munca; ca minimul de muncă să fie așa ca din salariul cuvenit să poată trăi în voe un profesor cu familia luĭ, ca diferențele de numărul orelor să fie cît maĭ mic și ca maximul de muncă să nu treacă peste 15 ceasurĭ septămînal.

71. In chestia drepturilor, revenim la cererile făcute: sîntem de părere că fața cu pozitia ce aŭ profesoriĭ, orĭ-ce teamă de revoltă împotriva societățeĭ actuale e copilărească, nefiind nicĭ macar în mediul în care sînt nenorociții de învățătorĭ săteștĭ, și care, după expresiunile

unor marĭ oamenĭ politicĭ actualĭ, i-ar putea îndemna la revoltă. Sîntem de părere că ocupația didactică nu e necompatibilă cu cea politică, după cum toată lumea admite deja că nu e necompatibilă cu ocupația administrativă în ramura didactică; într-un cuvînt credem că profesoriĭ aŭ tot dreptul de a fi eligibilĭ, cu condiția expresă expusă deja în celalalt raport al nostru, ca în asemenea caz, ca în toate cazurile analoage, în locul profesoruluĭ să să numească de către Onor. d. Ministru un suplinitor cu leafa întreagă.

In ce privește drepturile de stabilitate, credem că în principiŭ cel maĭ bun mijloc pentru judecare și pedepsire este judecata semenilor în orĭ-ce chip s-ar întocmi, dar în tot cazul să rămîe principiul ca maĭ puțin dăunător pentru cultură poate fi spiritul de corp, de cît puterea anarhieĭ politice ce domnește azi: inamovibilitatea supusă judecățiĭ inamovibililor, iată ce cerem.

XI

Invățămîntul particular

72. Dacă este vre-o chestie în care calmul obicinuit să nu ne poată stăpîni, apoĭ este aceasta. Credem că organizarea actuală a învățămîntuluĭ privat este mai mult de cît dăunătoare pentru cultura țăriĭ: este distrugătoare și servește ca un ferment de ruină și putrezire a întreguluĭ sistem cultural.

Concurența morală însă pe care o fac instrucțiuneĭ statuluĭ cîți-va indivizĭ, nu e datorită numaĭ spirituluĭ lor de speculă: eĭ nu fac decît să speculeze o nevoe reală a țăriĭ și ca ori-ce negustor, să o falșifice atrăgînd în curentul consumatorilor chiar pe aceĭ care n-aŭ nevoe.

73. Care e această nevoe socială?

E pe de o parte nevoia de *internat*. Pe drept saŭ pe nedrept, credem însă maĭ degrabă pe drept, toțĭ părințiĭ cred că maĭ bună creștere pot căpăta copiiĭ lor în internate; prețul maĭ urcat de acolo face pe părințĭ să crează că, neputînd străbate săraciĭ cu obiceiurile lor adesea grosolane și uneorĭ imorale, copiiĭ vor fi maĭ ferițĭ de molipsirea reuluĭ.

Afară de aceasta sînt enormele facilitățĭ ale trecereĭ

materiilor: profesoriĭ sînt aci la dispoziția directoruluĭ de studiĭ și acesta la a părinților iar aceștia la cheful copiilor, încît printr-o curioază ironie în loc ca profesoriĭ să educă și să rădice pe copiĭ, copiiĭ educă și scoboară pe profesorĭ.

Știm că sînt o mulțime de excepțiĭ fericite. Aceste excepțiĭ însă să găsesc *cu toate că*, nu *pentru că* învățămîntul privat le-a opus înainte facilitățile cunoscute.

74. Și dacă printr-o iluziune nenorocită atît de naturală azĭ, ațĭ fi dispușĭ să luațĭ excepția drept regulă, vă rugăm să vă gîndițĭ la poziția pe care învățămîntul privat o face celuĭ oficial: nu remînem ridiculĭ cu severitatea noastră, atuncĭ cînd numaĭ suma de 1000 saŭ 2000 leĭ plătițĭ regulațĭ, pot să-șĭ bată joc de toată severitatea oficială? Matrona rușinoasă și cinstită între satiriĭ nerușinațĭ.

Căcĭ, dacă e o deosebire fundamentală între instrucțiunea publică și cea privată, apoĭ e acea, că a doua e o afacere negustorească înainte de toate și decĭ o speculă și decĭ probabilitatea uneĭ falșificărĭ.

75. Dacă zicem, consideram ca necesare niște asemenea supape de siguranță pentru geniile carĭ nu pot răbda jugul oficial și D-zeŭ știe cîte geniĭ de acestea resar pe fiecare ceas—orĭ pentru nulitățile carĭ își spală greșălile și-șĭ acopăr necapacitatea schimbînd internatul — cum în evul mediŭ criminaliĭ căpătaŭ dreptul de-a ierta crimele îndată ce intraŭ într-un ordin preoțesc — atuncĭ să fim logicĭ și să dăm școalelor statuluĭ puterea de a decide în asemenea caz: să știm că sîntem niște funcționarĭ netrebnicĭ saŭ niște pedagogĭ aĭ mojicimeĭ.

Lăsînd însă indignarea la o parte, iată ce credem că e și în interesul statuluĭ și a-l cultureĭ:

76. Ziceam că învățămîntul privat răspunde uneĭ nevoĭ reale de internat; credem că ar fi foarte nemerit crearea unor asemenea internate model în Bucureștĭ și Iașĭ numaĭ de solvențĭ plătițĭ cît de scump voițĭ și de internate bursiere și solvente plătite cu preț mic la aproape toate liceele din țară.

Cu metodul acesta să va mulțumi o nevoie reală a țăriĭ.

Să vedem cum remîne acum cu capriciile și cu vițiile: toțĭ părințiĭ fără caprițiĭ își vor da copiĭ la școala

statuluĭ, unde seriozitatea învățămîntuluĭ este manifestă. Copiĭ vițioșĭ, dațĭ afară din școlile statuluĭ și copiiĭ aĭ căror părințĭ aŭ morgă aristrocatică, vor alimenta învățămîntul privat.

Bine înțeles că pe lîngă aristrocrațiĭ cari vor căuta educație bon-ton și înlesnirĭ intelectuale, pe lîngă vițioșii cu dare de mînă cari vor căuta diplome à bon marché, învățămîntul privat va maĭ putea recruta tinerĭ și maĭ cu seamă tinere cu totul serioaze.— Dacă pe lîngă aceasta maĭ adăugim că într-o lege a instrucțieĭ, nu poate fi de loc trecut cu vederea învățămîntul particular, căruia i-sar cere și bon-tonul pe lîngă carte, vom vedea că încă va merita atenția noastră acest învățămînt.

Un ultim argument în această privință este că : chiar azĭ învățămîntul privat nu respunde numaĭ nevoeĭ de internat ci și uneĭ alte nevoĭ culturale ; nevoea de a experimenta metode și sisteme nouă didactice. Statul, pînă acuma, n-a crezut de așa datorie să călăuzească el aceste experiențe ; le-a lăsat pe seama inițiativeĭ individuale ; învățămîntul privat a cercat și, dacă am numi Institutele Unite din Iașĭ, am avea dreptate să zicem că a izbutit, să experimenteze o altă împărțire pe clase a materiilor, un alt metod didactic.

77. Ce facem noĭ cu această necesitate didactică, cu această nevoe de experimentare? A căuta să înnădușim cu totul învățămîntul privat e o greșală ; a-l lăsa însă cu totul în prada legeĭ oarbe a concurențeĭ, este o greșală și maĭ mare și iată pentru ce:

1). Cele maĭ de multe orĭ sub mască, însă une-orĭ și cu dorul de a face ceva bun, de a realiza o înoire fericită, antreprenorul institutuluĭ particular nu aduce nicĭ capacitatea necesară, nicĭ capitalul cît trebue ; foarte adesea o școală particulară e înjghebată cu cîte-va sute de leĭ împrumutațĭ și e dusă cu polițe : ce mijloace de experiență didactică poate face această școală ? și iară-șĭ foarte adesea persoane cari ar fi vechilĭ minunațĭ orĭ bune menagere, sînt în capul pensioanelor și fac experiențe didactice ! Experiențele astea merg așa de minunat că învățămîntul fetelor, care în special este cîmpul de experiență, a început să ajungă o pepinieră de.. diplomate fără carte.... cu excepțiĭ, asta să-nțelege de la sine.

78. Trebue decĭ să dăm o soluție acesteĭ chestiunĭ,

pe care n-o putem lăsa în voia soarteĭ. adecă a lăcomieĭ d ebanĭ.

78. Maĭ întîiŭ statul să-şĭ ia sarcina de a face el aceste experienţe didactice; cum, credem, vor fi măcar două şcolĭ normale superioare; cum, sperăm, numărul celor ce să ocupă cu chestiile didactice va creşte şi împreună cu el şi operile relative la aceasta; sistemele didactice să vor formula, susţinea, îndreptăţi, şi atuncea va fi foarte cu putinţă organizarea de către stat a experienţelor didactice.

80. Pînă azĭ aceasta fu cu neputinţă, şi pentru că asemene sisteme n-aŭ fost formulate în public, şi maĭ cu seamă pentru că învăţămîntul a fost pînă acum chestie *ministerială* nu chestie *de stat*. Să facem un început Cu legea actuală, experienţele vor atîrna tot de ministru, căcĭ el de el atîrnă consiliul superior de instrucţie; dar cu timpul, cu creşterea graduluĭ nostru de civilizaţie şi cu o propagandă din ce în ce maĭ activă a profesorilor, sperăm că vom ajunge la o alcătuire, în care ministrul să remîe numaĭ reprezentantul politic al instrucţieĭ, iar didactica să remîe toată în mînele unuĭ consiliŭ superior de instrucţie, care schimbîndu-se la doĭ ani de pildă cu cîte o treime din membriĭ săĭ, va putea împăca tradiţia didactică cu inovaţia, fără a fi, pe cît posibil, sub înrîurirea schimbărilor politice, atît de răpezĭ şi de nesocotite. -- Atuncĭ organizarea acestor experienţe didactice în mod oficial, pe o scară întinsă şi sistematică, va da cele maĭ serioaze rezultate. Pînă atuncĭ datorĭ sîntem a stărui pentru ele şi a le considera ca o datorie a statuluĭ, ca un leac care să ne curăţe de învăţămîutul primar falşificat.

81, Al doilea punct maĭ greŭ este următorul: statul să ia toate garanţiile posibile de seriozitate statornicie şi de neatîrnare a corpuluĭ profesoral din învăţămîntul privat.

Să ştie că cele maĭ multe pensioane îşĭ alcătuesc corpul profesoral dintr-un număr de persoane cunoscute care pentru firmă şi pentru cîte-va ceasurĭ pe lună iaŭ sume bunicele, iar greul învăţămîntului îl lasă pe seama a o mulţime de studenţĭ fără condiţiĭ de capacitate care adesea pe salariĭ de nimic fac o muncă de bivol.—Nesiguranţa pune pe aceştĭ profesorĭ la dispoziţia elevilor cu

cît printr-o conspirație tacită, profesoriĭ micĭ pregătesc ignoranța, iar ceĭ marĭ stărue de să patentează.

Cum să indreptăm acest răŭ ?

82. Directorul de studiĭ și directorul internatuluĭ să întrunească tot acele condițiĭ de capacitate ca și la scolile statuluĭ ;

2). Corpul didactic să fie recrutat de către aceștĭ doĭ directorĭ dintre profesoriĭ scolilor publice de acelașĭ grad și dintre titrațiĭ cu practică pedagogică pentru scolĭ de acelașĭ grad,

3). Impărțirea materiilor pe clase și pe obiecte să lasă la chibzuința consiliuluĭ scolar al scoaleĭ, care va prezenta un memoriŭ de principiile care-l îndemnă să introducă anumitele modificărĭ în sistemul oficial. Aceste modificărĭ nu vor atinge însă nicĭ numărul maxim de ceasurĭ de lecțiĭ, nicĭ numărul de obiecte încredințate unuĭ profesor.

4). Corpul didactic și administrativ va avea aceiașĭ leafă și aceiașĭ stabilitate ca la soalele publice ; antreprenorul pensionuluĭ va fi obligat să depue la casa de consemnațiĭ, pe seama ministeruluĭ public, salarul totdeanuna pe doĭ anĭ înainte ; reținerile pentru pensiunĭ să vor face ca la școala statuluĭ, lefurile să vor plăti de către minister, aniĭ servițĭ să vor socoti la pensie ; o secțiune specială a contabilitățiĭ va fi însărcinată cu aceste operațiunĭ. Pensionul care nu va avea depuse salariile pe doĭ anĭ înainte să va închide.

5). Numaĭ aceste scolĭ vor avea dreptul de a elibera certificate de maturitate.

6). Pînă la găsirea atîtor membri cîțĭ trebue pentru împlinirea locurilor și numaĭ pentru locurile care nu să pot împlini cu profesorĭ și cu titrațĭ, să vor numi după aprobarea decanuluĭ respectiv din circumscripția scolară și studențĭ din anul al III-lea saŭ absolvențĭ.

7). Ministerul nu va putea refuza autorizarea sa nicĭ unuĭ institut care împlinește condițiunile maĭ sus expuse ; îl controlează prin inspectorĭ care au acela-șĭ drept ca și la scoalele publice, indepărtarea saŭ pedepsirea unuĭ membru didactic saŭ administrativ să va face tocmaĭ ca la scoala publică ; închiderea unuĭ pension nu să va putea face pentru motive de moralitate orĭ cultură decît atuncĭ, cînd după două somațiĭ la distanță de cîte 2 lunĭ,

pensionul să dovedește neputincios de a-șĭ schimba direcția.

83. Cu aceste condițiĭ vom ajunge între altele la următoarele rezultate: nu orĭ cine va deschide pensioane, iar acele pensioane deschise vor prezenta toate garanțiile uneĭ creșterĭ serioaze și a uneĭ culturĭ cum să cade.

84. Micile pensioane și micile gazde de băețĭ orĭ de fete vor rămînea, dar vor fi supuse controluluĭ directoruluĭ la scoala unde elevii urmează, sub raportul moralitățeĭ și a higieneĭ ; iar pensioanele ale căror elevĭ trec examenul la scoalele publice, vor avea acelea-șĭ inspecțiunĭ din partea inspectoruluĭ de acel grad de care e scoala.

In observațiile făcute n-am atins toate chestiunile, nu pe toate le-am dezvoltat, cer ertare: n-am gîndit să alcătuim o lege, ci să contribuim cu experiența și cunoștințele noastre la o maĭ nimerită alcătuire a acesteĭ legĭ.

Avea-vom noroc să cîștigăm părerile colegilor și să convingem macar în unele puncte pe D. ministru și pe d-niĭ inspectorĭ și pe ceĭ care sînt chemațĭ să lucreze, să cerceteze și să voteze legea ?

Ne am simți atît de fericițĭ !

I. Boniface-Hétrat

LA TERRE T'ENGLOUTIT[1]...

A l'ombre du poète-martyr.

La terre t'engloutit, mais tes cris de douleur,
O poète-martyr, vibrent dans l'air encore,
Pareil au glas d'airain dont la sombre lenteur
Nous retracent tes jours sans joie et sans aurore !...

Tu chantais le néant, frissonnant de candeur,
Toi qui subis la mort longtemps avant de clore
Tes yeux lassés de voir ce que la plèbe adore !..
Et lourde fut ta croix qui fait saigner tout coeur !....

Mais tu laissas, sublime, une oeuvre impérissable
En défiant ainsi le temps impitoyable,
Le temps et ton destin immensément cruel :

Tant que résonnera cette langue roumaine
Dont les chants font vibrer la montagne et la plaine,
Tu resteras debout, à jamais immortel !

---

1). Impromptu devant le buste du Poète. Le jour de la Saint-Michel 1893 Botoşanĭ.

VA DE L'AVANT !.,.

A l'inconnu d'aujourdhui
Au fêté de demain.

Te voilà maitre de ton sort !
Mais quoi ! craindrais-tu la tempête ?,.
Va de l'avant et tiens-lui tête,
Car, sache-le, le faible a tort !..

Conduis, vaillant, ta barque au port
Le front haut ! que rien ne t'arrête !
Va de l'avant, homme et poète,
La lutte retrempe et rend fort !

Va de l'avant ! Prends la coutume
De tremper ta vibrante plume
Dans les profons replis du coeur !....

Et, puisque la sincère flamme
D'un coeur viril va droit à l'âme,
L'on te dira : *salut, vainqueur !*

C'EST SANS FRÉMIR QUE JE T'ATTENDS...

(Bi-césure).

C'est sans frémir que je t'attends, ô sombre mort,
Qui surgiras fatalement de mon essence
Pour me plonger dans l'éternel et froid silence,
En me faisant subir ainsi le commun sort !

Mystère affreux !... X éternel !.. X dissolvant
De ce qui fut, encore hier, un phénomène
Pétri de chair, vibrant d'amour, d'espoir, de haine
Et qui luttait comme un damné,—jusqu'au moment

Où, bloc de glace, il reste là, rendant au *Tout*
Ce qu'un hasard lui fit subir : la chaude vie !
Que je voudrais, dans les sueurs de l'agonie,
Pouvoir encor me redresser pour que, debout.

Je t'apostrophe, en te jetant ce cri soudain :
C'est sans regrets que je retourne à la poussière !
Assez souffrir ! et j'ai souffert sur cette terre !
Mais saurais-tu me prendre tout ?... Non, c'est en vain ;

Non, *Ananké*, je t'en défie ! Eh ! prends ma chair !
Elle est à toi ! je te la donne encor fumante !
Mais à travers la sombre nuit engloutissante,
Mon autre *moi* t'éblouira comme un éclair !...

TRIOLETE

I

Ca paserea sînt călătoare :
Cînd toamna vine, un dor m-apucă :
Un dor de-al suduluĭ blînd soare :
Ca paserea sînt călătoare.

Privirea-ţĭ însă îmbătătoare
Mă rîde : „ce ? ţi-ĭ dor de ducă ?“...
Ca paserea sînt călătoare :
Cînd toamna vine, un dor m-apucă ..

II

Eĭ

Şi viaţa-ncet cu-ncet să duce
Tîrîndu-ne-nspre noaptea sumbră :
Şi tot maĭ grea ni-ĭ greaua cruce, —
Şi viaţa-ncet cu-ncet să duce.

Eŭ totuşĭ cred încă-n năluce
Şi, umbră, alerg dup-a ta umbră...
Şi viaţa-ncet cu-ncet să duce,
Tîrîndu-ne-nspre noaptea sumbră.

III

Ca nişte clipe-naripate
Fug aniĭ şi ne schimbă-n ghiaţă...
Dispar nălucile visate
Ca nişte clipe-naripate !

Ș-apoĭ !... Dacă-inima ta bate
Tu într-o zi trăieștĭ o viață...
Ca niște clipe-naripate
Fug aniĭ și ne schimbă-n ghiață !

IV

Să-mĭ pot muta eŭ gîndul de la tine
Nu m-ar scapa nicĭ sute de hotare !
De-aș încerca-o ? știŭ de-ar fi bine
Să-mĭ pot muta eŭ gîndul de la tine ?...

Și nicĭ n-o cerc, căcĭ tu mă ţiĭ pe mine
Legat cu-a ta privire-mbătătoare ;
Să-mĭ pot muta eŭ gîndul de la tine,
Nu m-ar scăpa nicĭ sute de hotare !

V

Tot cade frunza, nu-ncetează
Și greŭ tomnatec vîntul bate ;
De plumb e ceriul și burează, —
Tot cade frunza, nu-ncetează !

De-aĭ ști ce-n inima-mĭ vibrează,
Mi-aș alina durerea poate !...
Tot cade frunza, nu-ncetează
Și greŭ tomnatec vîntul bate !

VI

In ochi-ţĭ viaţa nu e stînsă :
Degeaba la pămînt ţi-ĭ plecĭ !..
Nicĭ n-aĭ lupta să fiĭ învinsă,
In ochi-ţĭ viaţa nu e stînsă !

De dorul cald mereŭ împinsă,
Innăduşĭ glasul minteĭ recĭ. .
In ochiĭ-ţĭ viaţa nu e stînsă :
Degeabă la pămînt ţi-ĭ plecĭ !...

Varatec 1893.

VII

Agapie veche, Agapie nouă,
O dulce raiŭ cu treĭ poiene !
Plec, — noapte bună ! pace vouă !
Agapie veche, Agapie nouă !

La an, cu trăsnet chiar de plouă,
Vin iar să gust din sfînta lene...
Agapie veche, Agapie nouă,
O dulce raiŭ cu treĭ poiene !

Ag pia 1893.

VIII

Şi comanacul cade jos,
Cînd nu-ĭ de ghiaţ-acel ce-l poartă ,
Căcĭ dorul vieţi-ĭ nemilos, —
Şi comanacul cade jos !

Te superĭ, Doamne ?... Ce folos !
Cînd ştiĭ că-n lumea-ast' deşartă
Şi comanacul cade jos
Cînd nu-ĭ de ghiaţ-acel ce-l poartă !

Varatec şi Agapia 1893.

NEGULAI BELDIGEANU

PĂMÎNTUL

POEMĂ

(Urmare).

Pe stîncile de care sînt apele vrîstate,
Sporește Cambreanul a luĭ sîngurătate;
Ardezia să-ntinde-n file argiloase;
Cristale-ngemănate apar ca niște oase,
Și-n marea unde gîndul neștiutor s-afundă,
Viața izvorăște pe fracțiĭ de secundă . . .
Amibă cu amibă, gunoĭ de vietățĭ
Iaŭ forma de burete, urzesc societățĭ,
Și după ce sub ape timp scurt vagabondează
Buretele, statornic pe stîncă să așază. —
Polipieriĭ mîndri în apă crenguesc
A lor frumoase ramurĭ, ce florĭ închipuesc;
Coraliul întinde pe marea coloniĭ,
Ce dezvălesc în apă a lor podoabe viĭ;
Gorgone și meduze acopăr fundul măriĭ, —
Dar ce departe-s ele pe drumul deșteptăriĭ
De ziua cînd artistul, concepție înaltă,
Le va ciopli în peatră cu iscusita-ĭ daltă . . .
Pe hidrele ce-n undițĭ prind miĭ de infuzoriĭ,
Prin mugurirĭ meduza încearcă forma floriĭ;
Alăturĭ crinoidul cu fibre musculare,

Avînd de crin petale, de carne poftă are . . .
Iar stelele de marea își strîng vermiĭ lor rază,
Neștiutorĭ că stele adîncul luminează . . .

Nainte de-a fi omul, în lume verme fost-a ; —
Azĭ vermele, străjerul cetățiĭ din Aosta,
Privește-n țintirime cu-n ochiŭ plin de dispreț,
Atîtea-nguste gloriĭ ascunse de hîrleț . . .

Dar lumea tot sporește cu fel de fel de neamurĭ,
Genealogic arbor cu nesfîrșite ramurĭ, —
Pe val Argonautul plutește cu grăbire ;
Drept pînză el întinde membrana luĭ subțire,
Iar brațul rădicîndu-l în formă de catarg,
Să duce fără grijă atras de-al măriĭ larg. —
Columb plecînd spre Indiĭ, dă peste alt pămînt ;
El multe lumĭ străbate, ce astă-zĭ nu maĭ sînt . . .

Intinderea de valurĭ pustie să lungește
Sub ceriŭ și-n depărtare de ceriurĭ să lovește ; —
Pe șubrede pămînturĭ deși ia loc calcarul,
In straturile sale nu sapă urme carul . . .
Ostroave sînt Carpațiĭ, greŭ doarme Baraganul
Sub ape, unde-n plazmă e Dacul și Romanul ;
Iar Prutul cel siluric nemărginit de mare,
Moldova insulară pe harta sa nu-l are . . .

Natura păn-acuma dorind nicĭ ia să știe
A sale imperfecțiĭ, a vrut oarbă să fie.
Pe cînd încă nu-ĭ soare, pe cînd nimic să vede
In lumea cea pustie, ce-n lumĭ pustiĭ să perde,
Un ghem încet înoată pe unda măriĭ lină ;
E trilobitul, racul viețuitor în tină. —
Acesta-ĭ fericitul, ce lumeĭ ochĭ aduce,
Și-n ochiĭ săĭ lumina nesigură străluce. —
Acum nedesfăcutul rămîne desfăcut,
Și tot ce nu să vede, acum este văzut . . .
Privirea își deschide pe ocean cărare,
Și ochiĭ cuprind toate, ce să cuprind în zare ;
Dar ce să vede nu e așa cum poate fi,

Ci numaĭ precum văzul încearcă de-a urzi,
Căcĭ lumea ce să vede, nu-ĭ lumea ce trăește,
Ci lumea-nchipuireĭ, cum ochiul o văpsește. —
Vedem albastrul măriĭ, dar știm noĭ de-ĭ albastru?
Vedem în negurĭ astrul, dar știm noĭ dac-iĭ astru?
Și-n ochĭ adîncĭ de negri și-n umezĭ ochĭ căpriĭ,
Știm noĭ ceti ascunsul atîtor vicleniĭ? . .

(*Va urma*).

DIMITRIE G. IAMANDI

Amiculuĭ meŭ *A. D. Xenopol*

Der Gang zum Eisenhammer

de

Schiller

MERSUL LA TURNATORIE

Traducere

Ein frommer Knecht war Fridolin
Und in der Furcht des Herrn
Ergeben der Gebieterin,
Der Gräfin von Savern.
Sie war so sanft, sie war so gut;
Doch auch der Launen Übermuth
Hätt' er geeifert zu erfüllen
Mit Freudigkeit, um Gotteswillen.

Contesa de Savern avea
Un serv evlavios :
Pe Fridolin care-o slujia
Supus și credincios.
De bună ce era, mereŭ,
In numele luĭ Dumnezeŭ,
Cu drag rîvnia el să-mpliniască
Orĭ-ce ar fi vrut ia să dorească.

Früh von des Tages ersten Schein,
Bis spät die Vesper schlug,
Lebt er nur ihrem Dienst allein,
That nimmer sich genug.
Und sprach die Dame : « Mach dir's leicht ! »
Da wurd' ihm gleich das Auge feucht,
Und meinte, seiner Pflicht zu fehlen.
Durft' er sich nicht im Dienste quälen.

Din faptul zileĭ începînd,
Și pîn' după apus,
El sta de slujba eĭ orĭ-cînd,
Și nu să maĭ da dus.
Iar de-ĭ zicea ia : «Munca
Să-țĭ ușurezĭ ! », El lăcrăma,
Crezînd, cînd nu să chinuește
Că datoria nu-nplinește.

Drum vor dem ganzen Dienertross
Die Gräfin ihn erhob ;
Aus ihrem schönen Munde floss
Sein unerschöpftes Lob.
Sie hielt ihn nicht als ihren Knecht
Es gab sein Herz ihm Kindesrecht;
Ihr klares Auge mit Vergnügen
Hing an den wohlgestalten Zügen.

De-aceia ia din servii săi
Pe el l-a ridicat,
Și laude din gura ei
Curgeaŭ neîncetat.
Ia ca pe-o slugă nu-l trata,
Lui drept de fiŭ inima-i da.
Ai ei ochi limpezi cu dulceață
Priviaŭ a lui frumoasă față.

Darob entbrannt in Roberts Brust,
Des Jägers, gift'ger Groll,
Dem längst von böser Schadenlust
Die schwarze Seele schwoll ;
Und trat zum Grafen, rasch zur That
Und offen des Verführers Rath,
Als einst vom Jagen heim sie kamen:
Streut ihm ins Herz des Argwohns Samen:

Iar lui Robert s-aprinse-n pept
Necaz înveninat,
De mult în suflet e deștept
Un demon ne-mpăcat.
Venind cîndva de la vînat
El iată cum s-a încercat
Prepus în pept sluga șireată
Să-i vîre contelui îndată :

« Wie seid ihr glücklich, edler Graf »,
Hub er voll Arglist an,
« Euch raubet nicht den goldnen Schlaf
Des Zweifels giftiger Zahn,
Denn ihr besitzt ein edles Weib,
Es gürtet Scham den keuschen Leib.
Die fromme Treue zu berücken
Wird nimmer dem Versucher glücken ».

«Sînteți, o ! Conte fericit»,
Vicleanu-i zise lui,
Căci somnul vostru otrăvit
De îndoială nu-i,
O nobilă soție-aveți,
Numai virtuți în ia vedeți,
Și să-i sminteasc-a ei credință
Unui șiret nu-i cu putință. »

Da rollt der Graf die finstern Brau'n
—Was red'st du mir, Gesell ?
Werd'ich auf Weibestugend bau'n,
Beweglich wie die Well' ?
Leicht locket sie des Schmeichlers Mund ;
Mein Glaube steht auf festerm Grund.
Vom Weib des Grafen von Saverne
Bleibt, hoff' ich derVersucher ferne»

Dar contele posomorit
Îi zice :—«oare crezi
Că în femei eŭ m-am gîndit
Vr-o dată să mă-ncrez ?
Prea lesne să ademenesc ;
Temeiŭ mai sigur eŭ vroesc.
Dar pentru a lui Savern soție
Ispititor nu cred să fie».

Der andre spricht: «So denkt ihr recht,
Nur eueren Spott verdient
Der Thor, der ein geborner Knecht
Ein solches sich erkühnt,
Und zu der Frau, die ihm gebeut,
Erhebt der Wünsche Lüsternheit.»
—Was? fällt ihm jener ein und bebet,
Red'st du von einem, der da lebet?»

«Aveţĭ dreptate» -ĭ zice el,
E vrednic de dispreţ
Un serv născut ce în astfel
Nebun e şi-ndrăzneţ
In spre stăpîna, cum spun eŭ
Ca să-şĭ rîdice dorul săŭ».
—Cum, tremurînd contele-ĭ zice
Tu-mĭ spuĭ de unul ce-ĭ pe-aice?

« Ja doch, was aller Mund erfüllt
Das bärg' ich meinem Herrn?
Doch, weil ihr's denn mit Fleiss verhüllt,
So unterdrück' ich's gern ». —
—Du bist des Todes, Bube, sprich!
Ruft jener streng und fürchterlich
Wer hebt das Aug' zu Kunigonden?»
«Nun ja, ich spreche von dem Blonden;

«De ce din zvonul răspîndit
Eŭ un secret să fac?
Dar de vroiţĭ înnăduşit
Să fie, iată tac».
—Zi-mĭ cine-ĭ, căcĭ de nu te-omor,
Contele strigă-ngrozitor,
Spre Cunigunda de ocheşte? —
«De servul blond lumea vorbeşte;

«Er ist nicht hässlich von Gestalt»,
Fährt er mit Arglist fort
Indem's dem Grafen heiss und kalt
Durchrieselt bei dem Wort,
«Ist's möglich, Herr? Ihr saht es nie,
Wie er nur Augen hat für sie?
Bei Tafel euerer selbst nicht achtet,
An ihren Stuhl gefesselt schmachtet?»

«La faţă slut găsesc că nu-ĭ»,
Urmeaz-a zice el:
Fiorĭ prin trup trec conteluĭ
Cînd iĭ vorbeşte-astfel.
«Şi oare voĭ n-aţĭ înţeles
Cum cată el cu interes?
Spre voĭ la masă nicĭ priveşte,
Lăng-al eĭ scaun să topeşte»?

«Seht da die Verse, die er schrieb,
Und seine Gluht gesteht» —
«Gesteht! Und sie um Gegenlieb,
Der freche Bube! fleht.
Die gnäd'ge Gräfin, sanft und weich
Aus Mitleid wohl verbarg sie-s euch;
Mich reuet jetzt, dass mir's entfahren,
Denn, Herr, was habt ihr zu befahren?»

Vedeţĭ în versurĭ ce-a făcut
Cît foc i-arată el,
Obraznicul şi i-a cerut
A fi iubit astfel.
Ia însă s-a milostivit
Nimic nu v-a mărturisit.
Acuma-mĭ pare răŭ şi mie
Că v-am maĭ spus, dar ce-o să fie?

Da ritt in seines Zornes Wuth
Der Graf ins nahe Holz,
Wo ihm in hoher Oefen Gluth
Die Eisenstufe schmolz.
Hier nährten früh und spat den Brand
Die Knechte mit geschäft'ger Hand;
Der Funke sprüht, die Bälge blasen,
Als gält' es Felsen zu verglasen.

Iar contele înfuriat
In codru-a călătorit,
Unde-n cuptor înferbîntat
Fer are de topit.
Acolo slugile-ngrijesc
Un mare foc și îl hrănesc.
Tot suflă-n el, scinteia sare,
Că fac din stîncĭ, eĭ sticlă-ţĭ pare.

Des Wassers und des Feures Kraft
Verbündet sieht man hier;
Das Mühlrad von der Fluth gerafft,
Umwälzt sich für und für;
Die Werke klapper Nacht und Tag,
Im Takte pocht der Hämmer Schlag,
Und bildsam von den mächt'gen Streichen
Muss selbst das Eisen sich erweichen.

A lor putere, apă, foc
Aice își unesc,
A moriĭ roţĭ întoarse-n loc
De valurĭ să-nvirtesc.
E trăncăneală ne-ncetat,
Ciocanele lovesc în tact,
Și mlădiet de-a lor lovire
Chiar ferul să schimbă de fire.

Und zweien Knechten winket er,
Bedeutet sie und sagt:
«Den ersten, den ich sende her,
Und der euch also fragt:
«Habt ihr befolgt des Herren Wort?»
Den werft mir in die Hölle dort,
Dass er zu Asche gleich vergehe,
Und in mein Aug' nicht weiter stehe!»

La doĭ servĭ contele apoĭ
Semn face arătind:
«Pe cel întăĭ trimis de noĭ
Ce va veni zicînd:
«Ce a spus stăpînul împliniţĭ,»
Colo în iad să mi-l trântiţĭ.
Din el cenușă să să facă,
In faţa mea să nu maĭ treacă».

Dess freut sich das entmenschte Paar
Mit roher Henkerslust,
Denn fühllos, wie das Eisen, war
Das Herz in ihrer Brust.
Und frischer mit der Bälge Hauch
Erhitzen sie des Ofens Bauch
Und schicken sich mit Mordverlangen
Das Todesopfer zu empfangen.

De aceasta eĭ să bucuraŭ,
Neoamenіĭ calăĭ,
Ca ferul nesimţit-aveaŭ
O inimă în eĭ.
La foc maĭ mult să ostenesc,
Cuptorul tare-l încălzesc
Și-n poftă de omor îndată
Eĭ prada morţiĭ o așteaptă.

Drauf Robert zum Gesellen spricht
Hit falschem Heuchelschein :
«Frisch auf, Gesell, und säume nicht,
Der Herr begehret dein.»
Der Herr, der spricht zu Fridolin:
«Musst gleich zum Eisenhammer hin,
Und frage mir die Knechte dorten,
Ob Sie gethan nach meinen Worten ? »

Robert, tovarășuluĭ săŭ,
Fațarnic i-a vorbit:
«Tovarășe ! stăpînul tăŭ
Te-așteaptă, mergĭ grăbit.»
Stăpînu-ĭ spune-ndată tu
«La Turnătorie te du,
Și slugile să le-ntrebĭ dacă
Aŭ împlinit ce-am spus să facă ?»

Und jener spricht : «Es soll geschehen !»
Und macht sich flugs bereit.
Doch sinnend bleibt er plötzlich stehn :
«Ob sie mir nichts gebeut ?»
Und vor die Gräfin stellt er sich :
«Hinaus zum Hammer schickt man mich ;
So sag was kann ich dir verrichten?
Denn dir gehören meine Pflichten.»

Răspunde atuncĭ Fridolin :
«Sînt gata de a pleca»,
Pe gîndurĭ însă sta puțin :
«Poroncă *ia* n-a da ?»
Să duce la contesa-ntăĭ,
«La ferărie merg, spune eĭ,
Nu-mĭ poroncițĭ nimică mie ?
Eŭ către voĭ am datorie ?»

Darauf die Dame von Savern
Versetzt mit sanften Ton :
«Die heilige Mess hört' ich gern,
Doch liegt mir krank der Sohn !
So gehe denn, mein Kind, und sprich
In Andacht ein Gebet für mich,
Und denkst du reuig deiner Sünden
So lass auch mich die Gnade finden»

Iar dama de Savern : «Eŭ mult»,
Iĭ zice cu blînd glas,
«O liturghie-aș vra s-ascult
Dar fiu-n pat să-mĭ las ?
Decĭ cu evlavie te du,
Copile, și te-nchină tu,
De te-ĭ ruga cu pocăință
Și eŭ afla-voiŭ ușurință.»

Und froh der vielwillkommnen Pflicht,
Macht er im Flug sich auf,
Hat noch des Dorfes Ende nicht,
Erreicht im schnellen Lauf,
Da tönt ihm vom dem Glocken-strang
Hellschlagend des Geläutes Klang,
Dass alle Sünder hochbegnadet,
Zum Sacramente festlich ladet.

Cu-a eĭ poronc-a și plecat
Indată-nveselit,
De-a satuluĭ hotar n-a dat
Cu pasul săŭ grăbit,
De funie vede trăgînd,
Aude clopotul sunînd,
Cum chiamă pre ceĭ cu păcate
Ca să le fie lor ertate.

«Dem lieben Gotte weich nicht aus,
Find'st du ihm auf dem Weg !»—
Er spricht's und tritt in's Gotteshaus ;
Kein Laut ist hier noch reg' ;
Denn um die Ernte war's, und heiss
Im Felde glüht der Schnitter Fleiss.
Kein Chorgehilfe war erschienen,
Die Messe kundig zu bedienen.

De Dumnezeŭ tu nu fugi
Cînd îl găsești în drum,
La leturghie-ntrînd gîndi.
Dar slujbă nu-ĭ acum;
Căcĭ toțĭ fără ragaz munciaŭ
La pînea care-o culegeaŭ,
Slujbașiĭ nu puteaŭ să vie
S-ajute azĭ la liturghie.

Entschlossen ist er alsobald
Und macht den Sacristan;
«Das», spricht er, «ist kein Aufenthalt,
Was fördert himmelan.»
Die Stola und das Cingulum
Hängt er dem Priester dienend um,
Bereitet hurtig die Gefässe,
Geheiliget zum Dienst der Messe.

Luată-ĭ hotărîrea luĭ,
Slujbaș să face el,
«Aicĭ zăbavă zice, nu-ĭ
Căcĭ ceriul vrea astfel».
Decĭ cu felon și cu stihar
Imbracă preutu-n altar,
Grăbindu-se tot să gătească
Ca liturghia s-o cetească.

Und als er dies mit Fleiss gethan,
Tritt er als Ministrant
Dem Priester zum Altar voran,
Das Messbuch in der Hand,
Und knieet rechts und knieet links
Und ist gewärtig jedes Winks,
Und als des Sanctus Worte kamen,
Da schellt er dreimal bei dem Namen.

Și după ce-ĭ tot pregătit
Să face anagnost,
In fața-ĭ cartea de cetit
I-o ține el cu rost.
Și-ngenunchind din cînd în cînd,
La preut bine sama luînd,
Din gură-ĭ: «Sanctus», cînd resună,
El de cuvînt de treĭ orĭ sună.

Und als der Priester fromm sich neigt
Und zum Altar gewandt,
Den Gott, den gegenwärt'gen, zeigt
In hocherhabner Hand,
Da kündet es der Sacristan
Mit hellem Glöcklein klingend an,
Und alles kniet nnd schlägt die Brüste,
Sich fromm bekreuzend vor dem Christe.

Apoĭ cînd spre altar plecat
Preutul cuvios
Potiru-n mînĭ a rădicat
Cu trupu luĭ Christos,
De veste atuncĭ dă și el,
Sunînd, sunînd din clopoțel;
Și-n fața Domnuluĭ orĭ-cine
Incepe-n genunchĭ să să-nchine.

So übt er jedes pünktlich aus
Mit schnell gewandtem Sinn ;
Was Brauch ist in dem Gotteshaus,
Er hat es alles inn.
Und wird nicht müde bis zum Schluss,
Bis beim Vobiscum Dominus.
Der Prister zur Gemein' sich wendet,
Die heil'ge Handlung segnend endet.

Tot face-n regulă astfel
Cu duhu-ĭ priceput,
Orînduiala sfîntă el
Deplin a săvîrşit.
Neostenit e pin' de sus
Zicînd : «Vorbiscum Dominus»,
Părintele-ĭ blagosloveşte
Şi sfînta slujbă o sfirşeşte.

Da stellt er jedes wiederum,
In Ordnung säuberlich ;
Erst reinigt er das Heiligthum,
Und dann entfernt er sich
Und eilt, in des Gewissens Ruh
Den Eisenhütten heiter zu,
Spricht unterwegs, die Zahl zu füllen,
Zwölf Paternoster noch im stillen.

Apoĭ iar pune tot la loc
In regulă curat,
Intăĭ grijeşte sfintul loc,
Ş-apoĭ ne ntirziat,
In al săŭ cuget liniştit
Spre ferărie a pornit,
Dar rugĭ pe drum trebui să spuie
Ca număru-mplinit să fie.

Und als er rauchen sieht den Schlot
Und sieht die Knechte stehen,
Da ruft er : «Was der Graf gebot,
Ihr Knechte ist's geschehrn ?»
Und grinsend zerren sie den Mund
Und deuten in des Ofens Schlund ;
«Der ist besorgt und aufgehoben,
Der Graf wird seine Diener loben».

Ogiagu-n fum când l-a zărit,
Pe servĭ cum i-a văzut,
«Ce contele v-a poroncit
Li spune, aţĭ făcut ?»
Iar eĭ, rînjindu-se ĭĭ fac
Inspre cuptor semne de drac :
«L-am pus pe el la cale bine
S-o afle contele prin tine».

Die Antwort bringt er seinem Herrn
In schnellem Lauf zurück.
Als der ihn kommen sieht von fern,
Kaum traut er seinem Blick :
«— Unglücklicher! wo kommst du her?»
«Vom Eisenhammer.»—«Nimmermehr !
So hast du dich im Lauf verspätet?»
«Herr, nur so lang, bis ich gebetet».

Răspunsu-l duce de la eĭ
La conte el pe şin,
Ce nu să-ncrede-n ochiĭ săĭ.
Văzînd pe Fridolin.
—Eĭ răule! de unde-mĭ viĭ ?
«Mă-ntorc de la turnătoriĭ».
—Nu-ĭ drept, n-aĭ fost acolo, spune
«Am maĭ făcut ş-o rugăciune.»

«Denn, als von euren Angesicht
Ich heute ging, verzeiht!
Da fragt'ich erst, nach meiner Pflicht„
Bei der, die mir gebeut.
Die Messe, Herr, befahl sie mir
Zu hören; gern gehorcht'ich ihr
Und sprach der Rosenkränze viere
Für euer Heil und für das ihre».

Din ochiĭ voștri cînd m-am dus
Azĭ, rog să mă ertațĭ,
Conteseĭ ce-s dator i-am spus:
Voĭ ce poroncă-mĭ dațĭ?
Atuncĭ îmĭ spusă ia: Te du
Ș o liturghie ascultă tu.
Decĭ am cetit patru rozare
Pentru a eĭ ș-a voastră scapare.

In tiefes Staunen sinket hier
Der Graf, entsetzet sich:
«Und welche Antwort wurde dir
Am Eisenhammer? spricht» —
«Herr, dunkel war der Rede Sinn,
Zum Ofen wies man lachend hin:
Der ist besorgt und aufehoben,
Der Graf wird seine Diener loben».

Iar contele a cuvîntat,
De recĭ fiorĭ pătruns:
«La ferărie ce-aĭ aflat,
Cum serviĭ ți-aŭ răspuns?»
«Eĭ îmĭ vorbiră-ntunecat
Și-nspre cuptor aŭ arătat,
Zicînd: L-am pus la cale bine,
S-o afle contele prin tine.»

«Und Robert?», fällt der Graf ihm ein,
Es überläuft ihn kalt,
«Sollt' er dir nicht begegnet sein?
Ich sand' ihn doch zum Wald».—
«Herr, nicht im Wald, nicht in der Flur
Fand ich von Robert eine Spur»—
«Nun», ruft der Graf und steht vernichtet
«Gott selbst im Himmel hat gerichtet».

«Da Robert, contele-ngrozit.
Iĭ zice, văd că nu-ĭ,
Tu prin pădurı nu l-aĭ zărit?
Poroncă-ĭ am dat luĭ.»
«Nicĭ prin pădurĭ, nicĭ prin cîmpiĭ
De Robert urmă nu zăriĭ
Iar contele îșĭ zice: «iată
Cum face ceriul judecată !!....»

Und gütig, wie er nie gepflegt
Nimmt er des Dieners Hand,
Bringt ihn der Gattin, tiefbewegt,
Sie nichts davon verstand:
«Dies Kind, kein Engel ist so rein
Lasst's euerer Huld empfohlen sein!
Wie schlimm wir auch berathen waren
Mit dem ist Gott und seine Schaaren»

Și bun cum nicĭ că s-a maĭ dat
A slugeĭ mînă ia,
Soțieĭ zice-adînc mișcat:
(Dar ia nu-nțelegea),
«Ca el nu-s ingeriĭ curațĭ
De-acest copil să vă-ndurațĭ.
Mi s-aŭ dat rele sfaturĭ mie,
Cu el vrea Dumnezeŭ să fie!»

DARĬ DE SEAMA

Ortensia Racoviță (Davila) Curs de Geografie, cunostința generală a pămîntuluĭ, a productelor și a locuitorilor luĭ.—Partea I, Geografia matematică cu 47 de figurĭ în text. Bucureștĭ 1893 un vol. în 8 de 204 paginĭ.

Cursul doamneĭ Racoviță este cel întîiŭ curs rațional de geografie publicat la noĭ în țară. Este o foarte bună carte didactică, scrisă în o limbă ușoară, romînească, care să ferește de neologisme, afară decît în terminiĭ tecnicĭ. Limbagiul este adesea orĭ figurat; figurile sînt bine alese și comparațiile bine potrivite. Bună-oară în următoarea, care caută să explice învîrtirea pămîntuluĭ în jurul soareluĭ.

„Putem să ne închipuim că el să învîrtește liber împrejurul soareluĭ ca o peatră de praștie rotundă ce s-ar roti în capătul uneĭ frîngiĭ, ținută de un pumn omenesc, care i-ar fi făcut vînt petreĭ ca să meargă înainte rostogolindu-să. Pumnul omuluĭ ar închipui *soarele,* frînghia *puterea de atracțiune* care leagă pămîntul de soare și soarele de pămînt; avîntul dat pietreĭ. *impulsiunea inițială*; însă-șĭ piatra rotundă, *sfera noastră pămîntească*, și în fine aerul impreјmuitor prin care praștia zboară roată, ar închipui *spațiile universuluĭ*!"

Alte orĭ stilul d-neĭ Racovită îmbracă o formă literară, ceea ce nu șede nicĭ odată răŭ uneĭ cărțĭ didactice, care ar trebui totdeauna să fie și un model de stil: așa bună-oară în frumoasa descriere a stelelor căzătoare:

„După toate semnele, stelele căzătoare sînt fulgĭ de

materie, rămase din foaste comete, pe care soarele le-a împrăștiat de a lungul căeĭ urmate odinioară de acele comete. Aceĭ fulgĭ sînt așa de micĭ și de ușorĭ încît noĭ îi zărim atuncĭ numaĭ, cînd pămîntul nostru, în mersul său prin ceriurĭ, întîlnește saŭ stolurĭ de fulgĭ urmîndŭ-șĭ calea lor prin spațiŭ, saŭ fulgĭ singuraticĭ risipițĭ pe acea cale. Intr-adevăr, atuncĭ numaĭ cînd acele materiĭ ușoare să freacă de aerul pămîntesc, ele să aprind și le vedem cum zboară arzînd prin atmosferă. Stolurile pricinuesc ploile de stele din lunile August și Noemvrie; iar fulgiĭ singuraticĭ sînt stele căzătoare din fie-care noapte."

Pentru a pune în lumină limba cea bună romînească în care e scris manualul d-neĭ Racoviță reproducem următorul loc din paragraful „Pămîntul e un sferoid de revoluțiunĭ" în care să găsesc cuvinte adevărat romîneștĭ și care explică foarte bine noțiunile științifice și pe care alțĭ profesorĭ ce nu ar fi cugetat ei însășĭ asupra materieĭ ci ar fi tradus saŭ copiat, le-ar fi redat prin cuvinte franceze înzestrate cu codițe romîneștĭ:

„Ca să pricepem pentru ce globul nostru a luat o astfeliŭ de formă, trebue să ne încredem în ceia ce aŭ chibzuit, în ceĭ doĭ din urmă secolĭ, maĭ mulțĭ geologĭ și fizicĭ, iar maĭ cu seamă marele invățat Englez Isaac Newton (pr. *Nĭutăn*), la 1689 si contimporanul său Olandezul Christian Huyghens. Toțĭ aceștia zic că, cu cîte-va milioane de anĭ maĭ înainte de noĭ, toate materiile globuluĭ nostru aŭ fost în stare fluidă, adecă nesolidificată; că ele, ca și acuma, să aflaŭ supuse la o rostogolire continuă asupra loruși, la o necurmată învîrtire; că, din cauza aceșteĭ neîncetate mișcărĭ de rotațiune, globul fluid s-a deformat; adecă s-a umflat de sineșĭ în laturĭ și s-a teșit la căpătăie, astfeliŭ încît a luat, întărindu-să cu timpul, forma particulară care i-a rămas și căreia i s-a zis *sferoid de revoluțiune*."

Tot așa ca exemplu de rostirĭ populare, decĭ înțelese de copiĭ, prin care să redaŭ ideĭ științifice, putem cita locul din «Indoita mișcare a pămîntuluĭ» unde spune că:

„Acest mare astru îl atrage spre sine, precum de altminterea și pămîntul atrage pe soare; iar din cauza aceșteĭ împărtășite atracțiunĭ, globul nostru să simte nevoit *sa dea mereŭ ocol soareluĭ* prin spațiŭ, la o depărtare destul de însemnată".

Observăm însă că acest *destul de însemnat* este răŭ așăzat, întru cît s-ar părea că depărtarea pămîntuluĭ de soare nu este așa de mare, cînd ea este de 148,000,000 de chilometri“!

Tot așa e nepotrivită rostirea de la p. 86 că «mișcarea de revoluțiune a pămîntuluĭ o simțim *încă maĭ puțin* decît acea de rotațiune». Cum maĭ puțin, cînd niciĭ cea de rotațiune nu o simțim de loc ? Și nu să poate zice că mișcarea de rotațiune o simțim cel puțin indirect, prin schimbarea zilelor și a nopților, căcĭ atuncĭ și despre cea de translație s-ar putea spune că este simțită prin schimbarea anotimpurilor.

Să-ntîlnesc din cînd în cînd atarĭ scăpărĭ din vedere, care ar fi bine să să îndrepte la o a doua ediție; în totul însă rostirile sînt totdeauna bine cumpenite și amăsurate ideilor ce vroesc să reproducă.

Singurul neajuns ce l-am găsi cursuluĭ d-neĭ Racoviță este că e prea întins. După program maĭ sînt încă patru părțĭ pentru cursul de geografie din clasa a V-a de la scoalele secundare: Geografia *fizică*, cea *politică*, cea *economica* și cea *istorica*. Dacă presupunem că fie-care din părțile celelalte să nu cuprindă maĭ mult decît această matematică, adecă 200 de paginĭ, încă am avea un manual de 1000 de paginĭ pentru cursul unuĭ an“. Apoĭ oare e cu putință ca copii nu să înțăleagă (căcĭ în geografia și maĭ ales în cea matematică să și cere să înțeleagă) și să memoreză o materie așa de întinsă, dar chiar să o cetească? S-ar fi putut omite cîte-va chestiunĭ, care nu interesază numaĭ decît descrierea pămîntuluĭ, ci trec peste marginile geografieĭ către cosmografie: bună oară mișcarea de precesiune ce este și așa de grea de înțeles, mișcarea de rotație a luneĭ, acea a luneĭ pe orbita eĭ și altele încă, precum constelațiile de pe cer, pendelul luĭ Foucault etc. Apoĭ in genere toată materia trebue scurtată pe cît să poate, iar nu scrisă așa prea în largul condeiuluĭ; cu alte cuvinte spus numaĭ ceea ce e neaparat; și d-na Racoviță, care are talentul de a expune pe înțăles chestiunile, putea să reducă proporțiile explicăreĭ, fără a atinge limpezala și lămurirea lor. Cursul d-sale ar fi fost mult maĭ bun dacă ar fi fost numaĭ pe jumătate atît de întins: 500 de paginĭ pentru manualul întreg e de ajuns, e prea de ajuns, pentru copii care sînt obligațĭ să-l petrea-

că, și încă în o singură oară pe săptămînă Știm că profesoriĭ conștiincioșĭ ieŭ oare suplementare, aceasta însă e un sistem nenorocit; căcĭ să rîpește odată cu timpul și sănătatea copiilor. In deobște profesoriĭ ar trebui să să ferească de a lărgi materiile, după ce tot eĭ încarcă programul. Să întinde prea mult coarda micelor inteligențe. In loc de sunete să nu iasă din ele numaĭ o nearmonică sbîrnîire.

A. D. Xenopol.

DOCUMENTE

Cîte-va cărţĭ vechĭ.

Manual asupra unor îndoelĭ şi dezlegărĭ.

Despre cercetarea şi confirmarea a unor dogme necesare ale Bisericeĭ, lucrat (compus) de prea înţeleptul şi prea învăţatul dascal chir Ioan Cariofil, mare logofăt a Bisericeĭ ceĭ marĭ a luĭ Christos.

După cererea prea nobiluluĭ şi prea învăţatuluĭ boer domnul Constantin Cantacuzin.

Şi afierosit

Prea înălţatuluĭ şi prea piosuluĭ Egemon, Domnuluĭ Domn Ioan Constantin Basarab, Voevod a toată Ungro-Valahia.

Fiind Arhiereŭ Prea sfinţiteĭ şi de D-zeŭ păziteĭ Mitropoliĭ Domnul Domn Theodosie.

S-a imprimat ln respectata Monastire Snagovu, în anul de la Hristos 1697.

(Pe contra pagină este marca ţăriĭ, acea din timpul luĭ Anthim Ivireanu).

PREFAŢA

Prea piosuluĭ, prea străluciţuluĭ şi prea luminatuluĭ şi de D-zeŭ păzituluĭ Domn şi Egemon a toată Ungro-Valahia, Domnuluĭ Domn Ioan Constantin Basarab Voevod

mîntuire, bună-viețuire, bună-sortire de la D-zeŭ și desăvirșită fericire.

„Nu vor lipsi zece soldați apărători Bisericeĭ luĭ D-zeŭ“ (Sinesie Epistola a V). Adecă n-aŭ lipsit și nu vor lipsi, niciodată în orice timp soldațiĭ Impărățieĭ ceruluĭ, apărătorĭ sfintelor luĭ D-zeŭ Bisericĭ și ajutătorĭ ferbințĭ aĭ adevăruluĭ și luptătorĭ și învingătorĭ contra grupuluĭ a toată erezia și a oricăreia alte înșălăciunĭ elenice și atee, nu numaĭ cu arme spirituale și cu mărturiĭ a sfinteĭ și însuflețiteĭ scripturĭ, ci însă și cu argumente raționale, și omeneștĭ sigure și necontrazise. Avînd în toate și refugiŭ și întărire însușĭ adevărul, care s-a dispus să fie totdeauna cu credincioșiĭ și ortodoxiĭ, pînă la sfîrșitul viaculuĭ, după acea hotărîre evangelică: «Și iată eŭ cu voĭ sînt (zice) toate zilele, pînă la sfîrșitul viaculuĭ» (Matheiŭ 24, 28). Fiind că fără ajutorul luĭ D-zeŭ nimic nu să săvîrșește, după cum ne asigură însușĭ domnul în Evangelie, și fără de de mine (zice) nu putețĭ face nimica: dupre cum și în timpurile noastre s-aŭ aflat și să află niște asemenea sprijinitorĭ și apărătorĭ aĭ mărturisireĭ noastre ortodoxe și a credințeĭ. De aceia și după Providența luĭ D-zeŭ prea învățatul și prea nobilul între boerĭ, Marele Constantin Cantacuzin, văzînd pe oare-care pioșĭ și ortodoxĭ în adevăr. ne-nvățațĭ, care să scandalizaŭ de unile părerĭ elenice, ca asupra chestiunilor să zicem: soartă, fatalitate și maĭ ales despre predestinația calvinică și atele, și asupra altor chestiunĭ necesare, a voit să pună la osteneală pe prea înțeleptul și prea învățatul și prea respectatul mare logofăt a mareĭ Bisericĭ a luĭ Christos, chir Ioan Cariofil, care să află acum la Bucureștĭ, după o economie D-zeiască, spre a răspunde la astfeliŭ de chestiunĭ cu înțelepciunea și erudiția ce ia hărăzit-o D-zeŭ, după învățăturile sf. părințĭ și după sigura și negreșita socotință a sfinteĭ și universa-

leĭ noastre bisericĭ pentru cunoștința ortodoxilor și rușinarea și resturnarea ereticilor și a necredincioșilor: și maĭ ales în limba populară, pentru ca să fie la toțĭ ușor de dezlegat asemenea nedumerirĭ și chestiunĭ.

De aceia acest prea înțelept profesor, acceptînd această cerire cuviincioasă a boeruluĭ amintit, uitîndu-să maĭ ales la folosul obștesc de aicea al credincioșilor, și cunoștință, a pus multă îngrijire și osteneală la astfeliŭ de învățătură. Și a împrăștiat și nimicit bîrfirile și vorbirile zadarnice ale contrarilor cu multă claritate și preciziune, ca pe niște pînze de painjinĭ, iar socotința sfinteĭ noastre bisericĭ și hotărîrea și judecata adevăruluĭ evangelic foarte viguros le-a clarificat și întărit.

Care scriere căzîndu-vă în mînă și cetind-o cu multă băgare de seamă și cugetare, și văzînd-o că este foarte de folos orĭ-căruĭ ortodox, spre resturnarea opiniilor contrare și întărirea și confirmarea hotărîrilor și socotințelor a însușĭ adevăruluĭ, m-am pornit cu mult dor mișcat, însușĭ de zel dumnezeesc ca s-o imprim spre folosul de obște al neamuluĭ și mîntuirea sufletuluĭ și spre eterna amintire a ostenitorilor (compunătorilor) ș-a prea înțelepților eroĭ ce s-aŭ îngrijit de aceste, și apărătorĭ aĭ cugetărilor ortodoxe.

N-am îndrăznit însă Prea Inalțate Doamne s-o imprim fără cercetarea și corectarea și a altuia din ceĭ ce aŭ în dogmele drepte ale bisericeĭ în deajunsă experiență.

Pentru care am rugat pe prea înțeleptul și prea învățatul Domnul Sevastos Chimenitul din Trapezunda, care nu numaĭ în dogmele ortodoxe este cunoscător dar și prea ferbinte cultivator al piosităţeĭ și foarte respectuos în cele Dumnezeeștĭ și maĭ ales ca profesor obștesc aicea la Academia renumită împrejur pretutindenea. Pe care înălțimea ta prea pioasă cu cheltuelĭ date în abundență aĭ așazat cu

iubire de D-zeŭ spre folosul comun al locuitorilor și streinilor; și așa eruditul, bine și cucernic făcînd nu numaĭ a cercetat multe din cele trecute cu vederea în carte prin greșală și scapare de vedere, dar și cite eraŭ greŭ de înțeles le-a clarificat și aŭ adaus cîte aŭ fost de trebuință pentru maĭ multă pricepere a celor de care să îndoesc, căruia o și afiorosăsc ca un serv recunoscător de sub acoperemîntul și oblînduirea părinteluĭ și încoronatuluĭ de D-zeŭ Prea luminat, de care prea pioasa mărețíe să va lăuda și întări pentru astfeliŭ de operă de suflet folositoare spre renumele și înălțarea ortodoxilor, spre rușinea însă și nimicirea contrarilor. Care deși este mică în cantitate este însă mare în calitate. De aceia Prea strălucite și de D-zeŭ glorificate al nostru domn și bine-făcător, primește cu bună-voință acest manual de suflet folositor, neavînd în privire mărimea luĭ pe cît maĭ ales valoarea luĭ. Cu deosebire însă la buna-voință și la recunoștința din inimă a servilor noștri, pentru multele și nemăsuratele bine-faceri ce primim de la voĭ zilnic. Pentru aceste darurĭ date nouă cu abundență vă rămănem în totdeauna obligațĭ ca să rugăm continuu mila cea nemărginită a luĭ D-zeŭ și bunătatea, ca să conserve, întărească, pe cinstita de D-zeŭ strălucirea voastră sub prea puternica sa dreaptă și adumbrirea aripilor sale, maĭ pre sus de orĭce atac al inamiculuĭ și ca să vă întărească în prea înaltul vostru tron întru tot fericit pînă la prea adîncĭ și unse (sic) bătrînețe, pentru susținerea și perfecționarea plinireĭ ceĭ cu numele de Christos încredințate vouă, și spre gloria, fala și renumele orthodoxilor de pretutindenea.

Al Prea străluciriĭ voastre rugător cel maĭ mic între Ieromonahĭ.

Antim Ivireanu tipograf.

Ζηττήματα τοῦ Ευγενεστάτου καὶ λογιωτάτου ἄρχοντος κυρίου Κωνσταντίνου Καντακουζινοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἐκλαμπροτάτου καὶ ἐυσεβεστάτου ἀυθέντου πάσης Οὐγκροβχαχίας, Κυρίου Κυρίου Ιωὰνου Σερβάνου Καντακοιζηνοῦ Βοεβόδα πρὸς τσ ὁποῖα ἀπεκρίθη ὁ ἓν διδασκάλοις σοφώτατος Ιωάννης Καριοφύλλης καὶ μέγας λογοθέτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου θιατρίβων ἓν Βουκουρεστίῳ.

Chestiunele prea nobilului și prea învățatului boer domnului Constantin Cantacuzin, fratele prea strălucitului și prea piosului domn a toată Ungro-Valahia Domnul Domn Ioan Șerban Cantacuzin voevod la care a respuns prea înțeleptul între profesori *Ioan Cariofil și mare logofat al tronului Ecumenic*, petrecînd în București. (Cartea cuprinde 47 de foĭ).

Cestiunile puse de C. Cantacuzin sînt 8, și să termină la pagina 26. De aicea urmează alte întrebări și răspunsurĭ în număr de XVI sub titlu următor:

Ἕτεραι ἐρωταμοκρίσεις ἀναγκαιας ἑκάστῳ εὐσεβεῖ ἑρμηνευθεῖσαι παρ´ τοῦ αὐτοῦ σωφωτάτου ἐν διδασκάλοις Μεγάλου Λογοθέτου τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας Κυρίου Ιωάννου τοῦ Καρυοφύλλου διατρίβοντος ἔν Βουκουρεστίῳ πρὸς τὸν αὐτὸν εὐγενέοτατον καί λογιώτατον ἄρχοντα Κυριον Κοιστantίνον τὸν Καντακοιζηνόν.

Alte intrebarĭ și răpunsurĭ, necesare fie-căruĭ pios lămurite de același prea învățat intre dascalĭ, Marele logogăt a Mareĭ Bisericĭ Domnul Ioan Cariofil, pe cînd era în Bucureștĭ, către același prea nobil și prea învățat boer Domnul Constantin Cantacuzin.

(Com. de C. Erbiceanu).

Aŭ importanță pentru istoria culturală a Munteniei pe timpul luĭ C. Brancoveanu.

Hrisov de la Neculaĭ Mavrocordat 1712.

Io Neculai Alexandru Voevodu, *Bojieiŭ, Milostiiu, Gospodarŭ, Zemli Moldavskoi*, împreună cu patru sfințĭ Arhiereĭ a țării noastre a Moldoveĭ : sfinția-sa părintele kir Ghedeon Arhiepiscop și Mitropolitul Suciaveĭ și kir Paho-

mie Episcopul de Roman, și kir Calistŭ Episcopul de Rădăuțĭ și kir Sava Episcopul de Hușĭ și cu tot al nostru sfat boeriĭ țărîĭ marĭ și micĭ; facem știre cu aciastă carte a domniĭ-mĭali, cu voința a tot sfatuluĭ nostru, tuturor carĭ să cade a ști, pentru cinstit și credincios boĭarinul nostru Dumnialuĭ Lupul Costachi biv vel Vornic, carile după eșitul oștilor Moschiceștĭ din țară la vălet 7219 (1711) Iuli 16 zile, au fost căzut Dumnealuĭ la mare primejdie de cap pentru faptele a unor boĭarĭ carĭ au fostu sfetnicĭ a lui Dumitrașco Vodă Cantemir anume:

Ion Neculcia Hatmanul și Ștefan Luca ce au fostu căzut vel Visternic și alțiĭ asemenĭa lor, cariĭ cu sfatul lor au înblat de au fost adus pre țarĭul Moschicesc cu oștĭ aicĭa în țarî, și au fostu luat și baniĭ de au făcut oastĭa de sau fost rădicat asupra putĭarniculuĭ împărat, și neputîndu săvărși lucrul, au pribegit cu totul în țara moschicească; și din pricina faptĭalor lor au căzut țara la mare pradă și robie, și arderĭa, și maĭ era și sfărșitul acestuĭ pămîntu de istov; ce apoĭ maĭ fiind mila luĭ Dumnezău ca să nu pĭară acestu norod a Moldovei de tot, că sau întămplat la acea primejdie dintru toțĭ boĭariĭ țărîĭ numaĭ Dumnealuĭ Lupul Vornicul, și văzîndu peirea tuturor, s-au dus cu capul a mînă la oastĭa Turcĭască, la Măriĭa-sa Vezirul Mahmet Pașĭa ce să poreclĭa Baltagiul și la Mărĭa-sa Dovlet Cherihanul, și au căzut la picioarele lor, și după multă mustrare, s au milostivit aceĭ stăpînĭ și au potolit cu prada țărîĭ, și prin slujba dumisale cäcĭ s-au tîmplat acolo pre cățĭ robĭ s-au aflat de fațî i-au întors înnapoĭ, și făcîndul Caimacam, și venind în scaun la Iașĭ cu Bechir Aga Talhîșciu, făcînd poruncile împărăteștĭ, cu cin-s-au maĭ putut aduna aicĭa, și au potolit mîniĭa stăpînilor și prada țărîĭ și au pus nevoință de au maĭ scos robĭ, și după aceĭa pentru a lor fapte și hainlîc ce au fost făcut asupra împărățiĭ au căzut Dumnĭaluĭ Vornicul și la închisoarə la Varna de au șezut multă vremĭa cu alțĭ doĭ boĭarĭ, și pierzîndu-șĭ și tot prilejul; care aceste toate răutățile a țîrîi și a Dumisale s-au tîmplat din faptĭale acelor boĭari vicleanĭ ce s-au dus cu Moscalĭ cariĭ s-au pomenit maĭ sus.

Decĭ rămîindu-le moșiile s-au luat în sama domnĭascî, ĭarî un sat anume Boianĭ cu vecinĭ și cu tot venitul de la ținutul Cernăuților, carile au fost a luĭ Ion Hatmanul

și jumatate de sat Bărboșiĭ și cu toate cumpărăturile și cu tot venitul de la ținutul Fălciului carile au fost a luĭ Ștefan Luca Visternitul, am socotit împreună cu tot sfatul nostru, și am dat de am miluit pe boieriul nostru care s-au zis maĭ sus Dumnealuĭ Lupul Vornicul, pentru acea multă slujbî ce-au făcut țărîĭ, și pentru pradî și închisoare ce-au pătimit pentru faptĭale și îndemnările lor ce-au făcut rele nu numaĭ înpotriva Domnieĭ ce și asupra țărîĭ, cum s'au pomenit și maĭ sus. Pentru aceia darî să-ĭ fie de la Domniĭa-mea urie cu tot venitul stătător în vecĭ, ca să-ĭ fie moșie și ficĭorilor și nepoților și a toată semințiĭa a dumisale, cariĭ să vor alege maĭ aproape.

Iarî aceĭ boĭarĭ vicleanĭ, de arĭ veni căndu-va în țarî să fie lipsițĭ în vecĭ de aceste moșiĭ, căcĭ le-au perdut în vicleniĭă,

Așijderea și în urma noastrî carile va fi miluit de Dumnezău a fi Domnu țărîĭ noastre a Moldoveĭ, poftim ca să n-aibă a strica a noastră danie și miluirĭă, ce maĭ vărtos ca să aibî a da și a întări, căcĭ pentru a luĭ încredințătă slujbă ce-au slujit țărîĭ l-am miluit cu acestĭa moșiĭ; iarî carele s-ar ispiti să strice aceastî miluirĭă și danie, să fie blăstamat de domnul Dumnezău și de Maica Precistă și de 12 Apostolĭ vărhovnicĭ, și să fie afurisit și legat de 318 *Otcțĭ* din cetatea Nichieĭ, și de smerenia noastrî Arhiereilor cariĭ ne-am iscălit maĭ jos, partea să aibî cu Iuda și cu trecletul Arie, și dezlegare să nu afle. Și într'alt chip să nu fie. Acĭasta scriem.

U Iași văleato 7220—1712 Av.1 ftorag gptsdva.

Io Nicolae Voevod,

L. S.

Axintie Uricaru.

Acest Document reprodus după originalul scris pe hărtia, care se află în Biblioteca Academieĭ Romîne pachet 51 No. 13, să răpoartă la Studiul publicat de mine în numarul 7—8 al *Arhivei* p. 355. Acolo s-aŭ publicat hrisovul luĭ Mihaĭ Racoviță care e înapoi moșiile date de Neculai Mavrocordat luĭ Iordache Lupul Costache.

Găsind acum și documentul prin care Mavrocordat daduse aceste moșiĭ confiscate de la Ioan Neculcea, luĭ Lupu Costache, il publicăm și pe acesta, spre deplina lămurire a unuĭ epizod interesant din trecerea luĭ Dimitrie Cantemir către Rușĭ.

I. T.

NOTIȚE

Două scrisorĭ ale d-luĭ d'Olivecrona către dl. Ioan Tanoviceanu.

Stockholm le 20 Juin 1893.

Très honoré Monsieur.

J'ai l'honneur de vous envoyer par ce même courrier un exemplaire de la deuxième édition de mon ouvrage sur la «Peine de mort», traduit par le savant professeur de la Faculté de droit de Nancy, M. Ludovic Beauchet, vous priant d'en vouloir bien agréer l'hommage [1]). Cette traduction, admirablement bien faite, vous sera sans doute plus accessible et plus commode que l'original suédois. Elle permettra aussi à grand nombre de personnes qui ne connaissent pas, ou pas assez, le suédois, de prendre connaissance de mes idées et de mon opinion sur la grave question de l'abolition de la peine capitale en Suède.

Ma thèse que l'eficacité de l'application de la peine de mort *en Suède* pour la repression des crimes les plus graves est illusoire et nulle, est fondée sur des études prolongées et aussi sur mon expérience de $21\frac{1}{2}$ ans comme membre du Tribunal suprême de mon pays ; et le résultat de mes études et de mon expérience a fortement contribué à confirmer ma conviction, que la peine de mort est inutile dans mon pays et que la cruauté des peines en général, seulement engendre la férocité des moeurs.

---

1) Prima edițiune a acesteĭ opere a apărut în limba suedeză în anul 1866 și a fost imediat tradusă în limba franceză : a doua edițiune a apărut în limba suedeză în 1891 și a fost de aseminea tradusă în limba franceză de d. L. Beauchet.

M. Beauchet écrit dans sa prféace à la traduction française que s'il nous paraît dangereux de supprimer actuellement la peine de mort dans les codes criminels des grandes nations européennes, et notamment chez un peuple ou le sentiment religieux tend tous les jours à s'effacer davantage, ou les fondements de l'ordre social sont assez fortement ébranlés, ou l'on va même jusqu'à railler le culte de la patrie, nous admettons parfaitement que la peine capitale puisse paraître inutile dans des pays tels que la Suède, la Norvège et même la Finlande.

Je vous serai très reconnaissant si vous vouliez par quelques lignes m'annoncer l'arrivée de mon envoi.

Veuillez agréer, très honoré Monsieur, la nouvelle assurance de mes sentiments les plus distingués.

K. d'Olivecrona.

Stockholm le 26 Novembre 1893.

Très honoré Monsieur

J'ai l'honneur de vous accuser réception de votre envoi de «l'Arhiva, organul Societății științifice și literare din Iași», ainsi que de votre aimable lettre du 3 Novembre et je vous prie de vouloir bien agréer l'exspression de ma plus vive reconnaissance. Je suis très sensible à votre gracieuse attention de m'envoyer aussi une traduction française de votre compte rendu écrit en roumain, de mon ouvrage sur la peine de mort. Par cette traduction, qui est une nouvelle marque d'amitié à mon égard, vous m'avez épargné bien des difficultés de lire ce compte-rendu, où vous avez en termes trop flatteux ennoncé les principes fondamentaux de mon ouvrageconcernant la question de l'abolition de la peine capitale dans ma patrie.

Je désire vivement pouvoir lire parfaitement votre belle langue roumaine. Par ma connaissance du latin et de l'italien, je comprends assez la plupart des mots, mais n'ayant pas une bonne grammaire, ni un dictionnaire roumain et français ou allemand pour étudier cette langue, dont la prononciation est si sonore, il m'est imposible de faire des progrès satisfaisants.

Veuillez agréer, très honoré Monsieur, la nouvelle assurance de mes sentiments les plus distingués et les plus dévoués.

K. d'Olivecrona.

IAȘI, TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER, Str. PRIMARIEI

